

Svenskans beskrivning

Svenskans beskrivning 39

Förhandlingar vid trettionionde sammankomsten
Växjö 4–6 oktober 2023

Redigerad av

Christian Waldmann, Sofia Ask, Joacim Lindh, Malin
Sandberg, Astrid Skoglund & Asbjørg Westum

Linneuniversitetet

© 2025 respektive författare. Licensierad under [CC BY 4.0](#).

Titel: Svenskans beskrivning 39: Förhandlingar vid trettionionde sammankomsten. Växjö 4–6 oktober 2023

Redaktörer: Christian Waldmann, Sofia Ask, Joacim Lindh, Malin Sandberg, Astrid Skoglund & Asbjørg Westum

Utgivare: Institutionen för svenska språket
Linnéuniversitetet, 351 95 Växjö

ISSN: 1102-3619 (Svenskans beskrivning)

ISBN: 978-91-8082-111-7

<https://doi.org/10.15626/svebe39.00>

Förord

Sedan 1963 har det vid olika universitet i Sverige och Finland regelbundet anordnats sammankomster för svenskans beskrivning. Vid dessa har forskningsresultat som rör svenska språkets uppbyggnad och användning presenterats och diskuterats.

Den trettionionde sammankomsten för svenskans beskrivning hölls den 4 till 6 oktober 2023 i Växjö. Institutionen för svenska språket vid Linnéuniversitetet stod denna gång som värd för konferensen, som samlade 171 deltagare. Arrangörskommittén bestod av Christian Waldmann, Sofia Ask och Joacim Lindh. Till sin hjälp hade kommittén ett stort antal medarbetare från den arrangerande institutionen.

Temat för konferensen var *Hållbar svenska*, och ambitionen var att öppna för ett brett perspektiv på såväl hållbarhetsfrågor som allmän nordistisk forskning. I inbjudan efterfrågades till exempel forskning om språkets hållbarhet i samhälleliga förändringar och strömningar, men också annan forskning där teoretisk, metodisk och praktisk tillämpning av forskning om svenska språket står i fokus.

Konferensens tema belystes av tre plenarföredragshållare. Anders Björkvall från Örebro universitet öppnade konferensen med ett föredrag med titeln *Språkforskning och hållbarhet: Några (utvidgade) språkvetenskapliga perspektiv*. Tanya Karoli Christensen från Köpenhamns universitet talade under konferensens andra dag på temat *Retslingvistik. Sprogvidenskab i det gode samfunds tjeneste*. Jan Lindström från Helsingfors universitet talade i det föredrag som avslutade konferensen om *Hållbar svenska: pluricentriska, pluriareala och plurilingvala perspektiv*. Därtill hölls 79 sektionsföredrag och 10 posterpresentationer. Bland dessa fanns, som brukligt, en stor ämnesmässig bredd, och ett flertal av dem knöt an till konferensens tema.

I denna konferensvolym publiceras ett av plenarföredragen och 26 av sektions- och posterföredragen. Alla insända bidrag har bedömts av minst två anonyma granskare och dessutom av en eller flera medlemmar i redaktionskommittén. Efter granskning har en del av de inskickade bidragen tyvärr inte kunnat beredas plats i volymen. I urvalet har särskilt vetenskaplig kvalitet och koppling till konferensens tema varit vägledande.

Konferensen och utgivningen av konferensvolymen har kunnat genomföras tack vare ekonomiskt understöd av Svenska Akademien och institutionen för svenska språket vid Linnéuniversitetet, vilket vi är mycket tacksamma för.

Konferensen och den tillhörande konferensvolymen har gjorts möjliga tack vare ett stort antal konferensdeltagare, presentatörer, artikelförfattare, granskare och arrangörer. Vi vill avsluta med att rikta ett stort tack till er alla för era värdefulla insatser!

Växjö i augusti 2025

Christian Waldmann, Sofia Ask, Joacim Lindh, Malin Sandberg, Astrid Skoglund och Asbjørg Westum
Redaktionskommittén för Svenskans beskrivning 39

Forskningsnämnden för svenska språket

Forskningsnämnden för svenska språket är ett samarbetsorgan för forskare i Sverige och Finland med inriktning på svenska språket. Nämndens uppgift är att svara för den övergripande planeringen av konferensen Svenskans beskrivning, vilken arrangeras var tredje termin enligt ett rullande schema där var fjärde konferens hålls i Finland. Uppgiften innebär att nämnden ska fatta beslut om dels var konferensen ska arrangeras, dels – i samråd med den lokala arrangören – formerna för hur konferensbidragen ska publiceras.

Så lyder den första paragrafen i Forskningsnämndens stadgar, och där beskrivs alltså nämndens uppgift. Fram till 11 oktober 2008 hette denna nämnd *Forskningsnämnden för modern svenska*, men vid det möte som ägde rum i anslutning till Svenskans beskrivning 30 ändrades namnet till *Forskningsnämnden för svenska språket*, ett namn som bättre stämmer överens med de ämnen som i dag behandlas på Svenskans beskrivning.

Nämnden utgörs alltså av forskare från Sverige och Finland, vilka väljs för en tid av fyra år (och som sedan kan omväljas en gång). Forskare i Sverige representeras av två ordinarie ledamöter (inga suppleanter utses) från de universitet som tidigare har arrangerat Svenskans beskrivning (för närvarande Göteborg, Karlstad, Linköping, Linnéuniversitetet, Lund, Stockholm, Umeå, Uppsala och Örebro) eller som står i begrepp att göra det. Forskare i Finland representeras av fyra ordinarie ledamöter som alla representerar olika universitet, och för dessa utses dessutom fyra suppleanter.

Svenskans beskrivning arrangeras, som framgår av paragrafen ovan, enligt ett rullande schema. Linnéuniversitetet arrangerade Svenskans beskrivning 39 i oktober 2023 och därpå följande konferens hölls i Stockholm våren 2025. Till ordförande i nämnden väljs någon från den ort som står i begrepp att ordna närmast följande konferens. Nämnden sammanträder i regel endast en gång var tredje termin, dvs. i anslutning till Svenskans beskrivning. Stadgarna för Forskningsnämnden återfinns på omstående sida. En förteckning över tidigare konferenser återfinns sist i volymen.

Christian Waldmann
ordförande 2022–2023

Stadgar för Forskningsnämnden för svenska språket, senast reviderade 2010-05-21

- § 1. Forskningsnämnden för svenska språket är ett samarbetsorgan för forskare i Sverige och Finland med inriktning på svenska språket. Nämndens uppgift är att svara för den övergripande planeringen av konferensen Svenskans beskrivning, vilken arrangeras var tredje termin enligt ett rullande schema där var fjärde konferens hålls i Finland. Uppgiften innebär att nämnden ska fatta beslut om dels var konferensen ska arrangeras, dels – i samråd med den lokala arrangören – formerna för hur konferensbidragen ska publiceras.
- § 2. Nämnden består av två ordinarie ledamöter från vart och ett av följande universitet: Göteborg, Karlstad, Linköping, Linnéuniversitetet, Lund, Stockholm, Umeå, Uppsala och Örebro, samt av fyra ordinarie ledamöter från Finland som alla representerar olika universitet. För den rikssvenska gruppen utses inga suppleanter. För den finländska gruppen utses fyra suppleanter från olika universitet. Suppleanterna har närvaro- och yttranderätt.
- § 3. Ledamöterna utses för en tid av fyra år och kan omväljas en gång.
- § 4. Ledamöterna utses lokalt bland forskarna inom ämnesområdet svenska språket på respektive ort eller orter; nämndens ledamöter svarar för att så sker på respektive ort. Högst hälften av nämndens ledamöter och suppleanter bör förnyas åt gången enligt följande, dvs. vartannat år: a) ledamot 1 (och suppleant 1) väljs för perioden 2009–2012, b) ledamot 2 (och suppleant 2) väljs för perioden 2011–2014 osv. Nämnden kan vid behov fatta beslut om justering av ledamöternas mandatperioder.
- § 5. Nämnden utser inom sig ordförande, vice ordförande och sekreterare. Om möjligt hämtas dessa från den ort som står i tur att arrangera Svenskans beskrivning.

Innehållsförteckning

Anders Björkvall

Diskurser om hållbar stadsutveckling	
En analys av Slakthusområdet i Stockholm.....	11

Anders Agebjörn & Philippe Collberg

En demografisk studie om svenskans obestämda plurala artikel <i>ena</i> (och några ord om västsvenskt <i>änna</i>).....	33

Sofia Ask & Joacim Lindh

Huvudförhandling i tingsrätten – interaktion i åklagardrivna förhör.....	50

Kristian Blensenius & Emma Sköldberg

Att dra VAB-kortet, rasistkortet och enkel-svetsare-kortet	
Om behandlingen av en polysem konstruktion i ordbok och konstruktikon.....	63

Lars Bokander & Anders Agebjörn

Hållbar ordinlärning på sfi	
Betydelsen av skolbakgrund och strategianvändning.....	77

Johan Brandtler & Catharina Nyström Höög

När miljön sätter människor i rörelse	
Perspektiv och polarisering i svenska medieskildringar av klimatmigration.....	91

Monica Bravo Granström & Gisela Håkansson

Svenska utomlands	
Hållbar språklig mångfald med digitala medier?.....	104

Stina Ericsson

Hållbar svenska i kommunpolitiken	
Ett nonkluderande språk?.....	119

<i>Linnea Gustafsson & Oscar Björkenfeldt</i>	
Trakasserier på Twitter Impoliteness i svenskspråkiga tweets som riktas till eller skrivs av journalister.....	133
<i>Annika Hillbom & Sofie Johansson</i>	
Motivation för framgångsrik språkinläring? Universitetsstudenters motiv för att lära sig svenska som främmande språk i Finland, Lettland, Litauen, Polen och Ryssland.....	148
<i>Emilia Jonasson</i>	
Avgrunden som bild för det politiskt förkastliga En kritisk metaforanalys av benämningarna <i>avgrundsvänster</i> och <i>avgrundshöger</i>	162
<i>Johanna Karlsson</i>	
Om ni är tysta! Fristående af-satser med uppmanande funktion i en idrottspedagogisk kontext.....	176
<i>Jaana Kolu & Sara Karhu</i>	
Från handikapp till funktionsrätt – terminologiutveckling i Sverige och Finland.....	191
<i>Anne-Maria Kuosa, Anne-Maj Åberg & Hanna Saloranta</i>	
På väg mot hållbara fackspråksstudier i svenska – arbetslivets behov som utgångspunkt.....	207
<i>Jannika Lassus & Andreas Nord</i>	
Finlandssvenskt myndighetsspråk i sociala medier En studie av språket i Folkpensionsanstaltens inlägg på Instagram.....	221
<i>Katarina Lundin</i>	
Satsschemat och nominalfrasschemat – redskap för skrivutveckling för skrivstarka elever.....	238
<i>Björn Melander</i>	
Råd på vetenskaplig grund.....	256

Sara Myrberg

Yttrandefinala stigtoner i tre sydsvenska dialekter och vad de avslöjar om tvåtoppigheten i den sydsvenska tonaccenten..... 268

Eeva-Liisa Nyqvist

Pluralböjning i inläraarsvenska

En jämförelse mellan två årskurser inom språkbad..... 283

Lina Nyroos & Hedda Söderlundh

Att inleda ett polisförhör

Om *fri berättelse* som mål och medel..... 298

Johanna Salomonsson

På väg mot en hållbar definition av tema

Textuell betydelse och funktion i svenskan..... 313

Sanna Skärhund

Stämmer S-kurvan?

Om hållbarheten i en modell för språklig förändring..... 328

Viktoria Strandberg

”När man har lite fjärilar i magen man e fucking odödlig”

Att framhäva något som sant med ledföljden V3..... 345

Eveliina Tolvanen, Anne-Maria Kuosa & Camilla Wide

Lingvistiska landskap vid ett sjukhus och en domstol i Finland..... 360

Márton András Tóth

Nutidsrelevans och nutidsperspektiv – om användningen av presens perfekt i modern svenska..... 375

Fredrik Valdeson

Natiolektens betydelse för valet av konstruktion vid bitransitiva verb

Verben *erbjuda* och *skänka* i sverigesvensk och finlandssvensk tidningstext..... 388

Åke Viberg

Svenskans ägandeverb i typologiskt perspektiv..... 403

Diskurser om hållbar stadsutveckling

En analys av Slakthusområdet i Stockholm

Anders Björkvall
Örebro universitet

1 Inledning

Slakthusområdet omvandlas genom hållbar stadsutveckling med fokus på mat, kultur och upplevelser. (Stockholms stad, 2025)

Denna artikel handlar om hur *hållbar stadsutveckling* kommuniceras om och på en specifik plats: Slakthusområdet, en del av stadsutvecklingsområdet Söderstaden i södra Stockholm. På stadens webbplats kan man klicka sig vidare till alla möjliga dokument om hur Söderstaden ska utvecklas (Stockholms stad, 2025). Det handlar om detaljplaner, kvalitetsprogram och arkitekturprogram, men också strategi- och marknadsföringstexter från privata firmor som på olika sätt projekterar i området. I dessa texter finns det *diskurser* om hållbar stadsutveckling, alltså sätt att tala om, tänka om och *representera* vad hållbarhet kan och bör vara i Slakthusområdet.

Samtidigt rivs, byggs och modifieras nu byggnader och miljöer på plats i Slakthusområdet, nära till exempel Avicii- och 3Arena i Johanneshov, Stockholm. Ferring (2016, s. 43) beskriver hur Stockholm i början av 1900-talet låg efter både Malmö och Göteborg som båda färdigställt moderna slakthus 1904 respektive 1905, och hur debatten om slakthus i Stockholm pågått sedan 1870-talet. Mellan åren 1906 och 1912 färdigställdes Stockholms slakthusområde på samma plats som det ligger idag, och det var vid den tiden det enda ställe i Stockholm där handel med och slakt av boskap var tillåten. Området var relativt litet vid den tidpunkten, men från 1930-talet och framåt flyttade andra verksamheter in,

även om de flesta hade med livsmedelsindustri att göra (Stockholms stad, 2024).

Trots inflyttningarna var Slakthusområdet glesbebyggt under mitten av 1940-talet, och det var först under 1960-talet som i princip hela området var färdigexploaterat och bebyggt (Brundin m.fl., 2012, s. 55). EU-regler gjorde sedan att all slakteriverksamhet upphörde 1991, vilket ytterligare drev på inflyttningen av andra verksamheter i området, också av sådana som inte var direkt kopplade till livsmedel (Ferring, 2016, s. 54). Och idag omvandlas Slakthusområdet totalt, som en del av så kallad ”hållbar stadsutveckling”.

I det inledande citatet ovan, från Stockholm stads webbplats, kopplas den hållbara stadsutvecklingen något indirekt till ”mat, kultur och upplevelser”. Här handlar hållbarhet inte om den typ av *ekologisk* hållbarhet som många kanske tänker på då ordet nämns, det vill säga resultatet av design och produktion som till exempel är miljövänlig, inte bidrar till klimatkrisen eller använder förnyelsebara råvaror. Sedan den så kallade Brundtland-rapporten (World Commission on Environment and Development, 1987) är hållbarhet dock mycket bredare definierat och omfattar till exempel frågor om ekonomisk stabilitet, hållbar befolkningsökning, fred och säkerhet (jfr Crabbe, 2012, s. 6). En konkret och välciterad definition erbjuds också i Brundtland-rapporten (World Commission on Environment and Development, 1987, opaginerad): ”Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” Hållbarhet kräver alltså framsynthet och medveten planering.

Med utgångspunkt i Brundtland-rapporten brukar man numera tala om såväl ekologisk som *social* och *ekonomisk* hållbarhet. Den sociala handlar till exempel om att minska segregation och relaterar ofta till grundläggande mänskliga och demokratiska rättigheter. Den sociala hållbarheten är framskjuten i strategidokument för hållbar stadsutveckling i Stockholm och beskrivs exempelvis i Översiktsplan för Stockholms stad (Stockholms stad, 2018).

Ekonomisk hållbarhet kan handla om att skapa långsiktiga ekonomiska förutsättningar för andra typer av hållbarhet, och under senare år har till exempel begrepp som *cirkulär ekonomi* fått genomslag, som en del av den ekonomiska hållbarheten. Cirkulära ekonomier kännetecknas av ekonomiska modeller som till exempel gynnar att återanvända snarare än att ensidigt förbruka resurser (som givetvis också gynnar den ekologiska hållbarheten).

Ett cirkulärt synsätt på hållbarhet ligger bakom företeelser som ”upcycling” där materials och artefaktens värden ökar genom (om)design

(Björkvall, 2018; Björkvall & Archer, 2019; Crabbe, 2012). Detta är exempelvis vanligt i Afrika och Asien där föremål såsom plastflaskor eller plåtburkar får flera livscyklar genom att omdesignas till exempelvis konst- eller hushållsföremål. I västvärlden är ”upcycling” kanske mer förknippat med kläder och möbler som omdesignas och används på nytt. En tydligt intentions- och designdriven version av ”upcycling” presenterades i början av 2000-talet av McDonough och Braungart i de inflytelserika böckerna ”Cradle to Cradle: Remaking the Way we Make Things” (2002) och ”The upcycle: Beyond sustainability – designing for abundance” (2013). I McDonough och Braungart (2002, s. 27) beskrivs ohållbar design som ”linear, one-way cradle-to-grave”.

De föreslår istället ett tydligt alternativ till ”cradle-to-grave”-design: ”cradle-to-cradle”. Denna designprincip innebär att allt som designas inte bara designas för den första användningssyckeln, utan också för den andra, tredje, fjärde och så vidare. I relation till stadsplanering skulle det exempelvis kunna betyda att byggnader inte bara designas som bostäder, i en första användningssykel, utan att kommande användningar som yta för rekreation (till exempel på ett tak) designas från start, eller att de material som används lätt kan användas i andra syften efter att byggnadens första användningssykel är över.

De skilda förståelserna av vad hållbar stadsplanering kan och bör vara är utgångspunkten för analyserna som presenteras i detta kapitel. Syftet är att identifiera vilka *diskurser* – kunskap ur ett visst perspektiv om hållbarhet – som finns närvarande i texter om omvandlingen av Slakthusområdet och att se om dessa finns närvarande i *sociala praktiker* – vad som har gjorts eller ska göras – som pekas ut (eller *indexeras*) i Slakthusområdet. Till syftet knyts två frågor: Vilka diskurser om hållbarhet är mest framskjutna i centrala strategi- och stadsplaneringstexter om Slakthusområdet? Vilka, om några, av de identifierade hållbarhetsdiskurserna ansluter de indexerade sociala praktikerna i området till? Den sista forskningsfrågan handlar alltså om att det som pekas ut som möjligt att göra för människor – eller vad som redan har gjorts – kan vara grundade i olika perspektiv på, eller diskurser om, hållbarhet. Analysen av diskurser i texterna får mest utrymme i artikeln, men intresset för om och hur diskurser om hållbarhet ”plockas upp” i sociala praktiker i konkret urban design är också drivande.

Den omfattande stadsutvecklingen i Slakthusområdet ska alltså vara ”hållbar”, och denna studie motiveras huvudsakligen av att stadsutvecklingsprocessen kräver en kritisk granskning också ur ett språkligt perspektiv och ur vad vi kan kalla ett landskapssemiotiskt perspektiv: vad blir det av texternas hållbarhetsvisioner?

2 Forskningsfälten

Den ena delen av den undersökning som presenteras här består av analys av texter, men undersökningen innehåller också en fältstudie på plats i Slakthusområdet. Först presenteras här forskning som den text- och diskursanalytiska delen av undersökningen inspirerats av. Därefter beskrivs fälten *språkliga* och *semiotiska landskapsstudier* och *geosemiotik* som fältstudien anknyter till, och till slut ges exempel på forskning där dessa text- och platsperspektiv integreras, vilket också är målsättningen för denna undersökning.

Den text- och diskursanalytiska delen av undersökningen anknyter till det fält som kallas *ekolingvistik*, där språkets roll för ekologisk mångfald och hållbarhet analyseras. I en introduktion till fältet ställer Fill och Muhlhausler (2006) en mer språkssystemorienterad variant mot en mer tillämpad. I den förra kan exempelvis system som språkets grammatik analyseras som mer eller mindre antropocentriska, vilket kan påverka människans möjligheter att agera för till exempel ekologisk mångfald (Sapir-Whorf-hypotesen i olika versioner ligger ofta bakom sådana perspektiv). Den mer tillämpade varianten intresserar sig för hur språk används i mer eller mindre ekologiska syften, till exempel i medietexter. I Norden är Poutanens (2022) avhandling om hur ekologisk produktion och konsumtion representeras i kundtidningar ett exempel på en sådan tillämpad studie, som bland annat visar hur diskurser om Finland och det finländska flyter samman med ekologiska diskurser.

Den analys som presenteras i detta kapitel ansluter till den mer tillämpade ekolingvistiken genom att identifiera hur olika diskurser om hållbarhet används i ett antal centrala strategitexter om hållbar stadsutveckling. På så sätt ansluter analysen också tydligt till det breda fältet *kritiska diskursstudier* (Idevall Hagren & Westberg, 2024), där språkets potential att såväl representera som förändra sociala praktiker och samhället i stort är i fokus.

Bäckman m.fl. (2024) analyserar texter om stadsutvecklingen i Rosendal i Uppsala. De granskar kritiskt vad hållbarhet kan vara i dessa texter. De visar hur de texterna på flera sätt anknyter till den vedertagna uppdelningen i ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet:

“Ecological sustainability” is achieved through greenery, closeness to nature, energy-efficient solutions and “environmentally friendly” materials. (...) “Social sustainability” is portrayed by stating that “everyone” is welcome and that there are places everyone can enjoy, through emphasising the need for varied architecture and different types of meeting places. It is however stressed that socialising and collaborating with neighbours is always voluntary. “Economic sustainability” is largely absent. When mentioned, it

relates to local businesses and jobs in, or in close proximity to, Rosendal.
(Bäckman m.fl., 2024, s. 426)

Forskning inom fälten språkliga och semiotiska landskapsstudier (Blackwood m.fl., 2016; Shohamy & Gorter, 2009; Thurlow & Jaworski, 2010) och *geosemiotik* (Scollon & Scollon, 2003) handlar istället om vad språk och andra kommunikationssätt gör *på* en viss plats. Typiskt studeras urbana miljöer utifrån blandningen av olika synliga språk eller andra *semiotiska resurser* på till exempel skyltar och byggnader, och relationen till sociolingvistik är tydlig: förändrade mönster i språk på plats tolkas i relation till socio-ekonomiska förändringar. Fältstudiedelen av den undersökning som presenteras här (se mer under Metoder och material nedan) är inspirerad av forskningen i dessa fält genom fokuset på hur språk och andra *semiotiska resurser*, alltså verktyg för att skapa mening, indexerar olika sociala praktiker i Slakthusområdet.

Det finns också forskning inom fältet lingvistiska landskap som precis som denna studie analyserar både stadsutvecklingstexter och språk på plats. Som en del av projektet ”Språkets roll i segregations- och gentrifieringsprocesser: Språkliga landskap i Göteborg” kombinerar Järlehed (2024) analys av texter om stadsutveckling med exempel från Göteborgs urbana miljö. Han definierar stadsutvecklingsdiskurs så här:

Med stadsutvecklingsdiskurs avser jag den språkligt medierade kunskap som produceras om hur staden ska utvecklas och byggas, och de maktrelationer som möjliggörs och upprätthålls genom denna kunskap. (Järlehed, 2024, s. 10)

Järlehed visar hur diskursiva betydelser kring ”vertikalitet” manifesteras såväl i lokala översiktsplaner och marknadsföringstexter som på plats i olika delar av Göteborg, och ansatsen är tydligt kritisk.

3 Metoder och material

Utgångspunkten i ekolingvistik, kritiska diskursstudier samt semiotiska landsskapsstudier och geosemiotik gör att tre analytiska begrepp blir drivande för den analys av Slakthusområdet som presenteras här: *diskurs*, *indexikalitet* och *social praktik*. Vi börjar med diskurs. Diskurs definieras med Idevall Hagren och Westberg (2024, s. 32) som ”socialt konstruerad kunskap om någon aspekt av verkligheten, som formas genom systematisk kommunikation som tar materiell form genom text”. I analysen identifieras diskurser om hållbarhet främst i strategi- och plantexter om Slakthusområdet (se tabell 1).

Diskursanalysen har genomförts på ett tämligen textnära sätt. Ordet ”hållbarhet” i alla böjningsformer har identifierats i materialet, och den mening som ordet ingår i och relevanta, omgärdande meningar har också analyserats. Med fokus på exempelvis typen av verb, adjektiv, adverb och substantiv kartläggs hur olika typer av hållbarhet i Slakthusområdet beskrivs och representeras. Alla typer av hållbarhetsbeskrivningar har identifierats och analyserats, och analysen har inte på förhand styrts av huvudtyperna från Brundtland-rapporten (World Commission on Environment and Development, 1987). Ett kort exempel kan illustrera analysen:

Byggnadens övre del redovisar teknik och hållbarhet. (Arkitekturprogram för kulturkvarteren, 2023, s. 41)

I exemplet kopplas ”hållbarhet” som objekt till verbet ”redovisar”, och det är ”byggnaden” i sig som redovisar hållbarhet. Inom en nominalgrupp samordnas vidare ”hållbarhet” med ”teknik”. Meningen ingår i ett större sammanhang, men här är den kunskap om hållbarhet som redovisas knuten till en typ av synliggörande av hållbarhetsvärden i byggnaders design som i den större analysen kallas för en *fysiskt-estetisk hållbarhetsdiskurs* (som det finns många fler exempel på). I vissa fall analyseras också *interdiskursiva* samspel med andra diskurser och genrer; exempelvis samspelar ofta diskurser om ekologisk hållbarhet med andra genrer, som reklamgenrer, och med andra diskurser, som exempelvis tillväxtdiskurser.

Analysbegreppen indexikalitet och social praktik är främst relevanta i fältstudien. Analysen på plats i Slakthusområdet – som syftar till att identifiera spår av sociala praktiker i det semiotiska landskapet – fokuserar på indexikalitet: ”an index (...) points to its meaning” (Scollon & Scollon, 2003, s. 26), och ett indexikaliserande tecken ”only has meaning because of where it is placed in the world” (s. 23).

Kort sagt dokumenterades texter, bilder, skyltar och byggnadsmaterial som på olika sätt indexerade sociala praktiker (”social practices”, van Leeuwen, 2008): vad människor gör, har gjort eller kommer att kunna göra i olika syften i Slakthusområdet. Ett konkret exempel är hur reklamskyltar i urban miljö kan indexera kommersiella praktiker. Praktiken konsumtion av närproducerade morötter eller praktiken konsumtion av diesel kan pekas ut. Dessa praktiker grundar sig i olika perspektiv på – eller diskurser om – hållbarhet (den ”gröna” eller ”bilburna” storstaden, kanske). I den aktuella analysen studeras hur de praktiker som indexerats i Slakthusområdet grundar sig på särskilda hållbarhetsdiskurser i de analyserade strategi- och plantexterna. Analysen av de sociala praktiker som indexerats genomförs alltså med de diskurser som identifierats i diskursanalysen som fond.

I linje med beskrivningen av text- och diskursanalysen respektive analysen av indexering av sociala praktiker i Slakthusområdets urbana landskap så består materialet för undersökningen av två delar. Å ena sidan studeras en uppsättning texter om Slakthusområdet, som till exempel strategi- och plandokument, å den andra analyseras 85 bilder av Slakthusområdets design i den del som kallas Kulturkvarteren. Materialen presenteras i tabell 1, där de också beskrivs kort.

Tabell 1. Material.

Materialtyp	Beskrivning
Övergripande kvalitetsprogram: Arkitekturen i Slakthusområdet (2023)	Ger övergripande vägledning för arkitekturen i hela Slakthusområdet. 35 sidor med många illustrationer och bilder. Utgiven av Stockholms stadsbyggnadskontor.
Program för Slakthusområdet (2010)	Beskriver den bakomliggande strategin om målen med omvandlingen av Slakthusområdet. 53 sidor med många bilder och illustrationer. Utgiven av Stockholms stadsbyggnadskontor.
Detaljplan 2A Kulturkvarteren (odaterad)	Faktablad som beskriver vision och idé med utvecklingen av Kulturkvarteren. 4 sidor med skrift och arkitektillustrationer av miljöer på varje sida. Utgiven av Stockholm Stad.
Gestalttnings-PM allmän platsmark 2023-10-13: Slakthusområdet, detaljplan 2a	Konkretiserar det övergripande kvalitetsprogrammets principer genom att gestalta Kulturkvarterens material, form och funktion. 23 sidor med detaljerade bilder och illustrationer. Utgivet av Exploateringskontoret, Stockholms stad.
Arkitekturprogram för kulturkvarteren (2023)	Beskriver normer för arkitekturen specifikt i Kulturkvarteren. Specificering av Övergripande kvalitetsprogram och Program för Slakthusområdet. 67 sidor med många bilder och illustrationer. Utgiven av Stockholms stadsbyggnadskontor.
Slakthusområdet (odaterad)	Presenterar den dominerande, privata, fastighetsutvecklarens vision om Slakthusområdet. 31 sidor med många bilder. Utgiven av Atrium Ljungberg.
Bilder från Slakthusområdet	85 bilder tagna av författaren vid på plats i Slakthusområdet vid fältstudier i januari och april 2024.

Webbplatsen Stockholm växer (Stockholms stad, u.å.) har varit navet för materialinsamlingen, och därifrån har de övergripande texterna med hela Slakthusområdet som huvudtema samlats in samt de specifika för just Kulturkvarteren. Däremot ingår inte specifika texter för de andra etapperna av stadsutvecklingen i materialet. En text, Slakthusområdet, är inte direktlänkad från den ovan nämnda webbsidan, och är utgiven av Atrium Ljungberg. Den har tagits med då Atrium Ljungberg är den privata fastighetsutvecklare som äger och främst utvecklar Slakthusområdets Kulturkvarter.

I tabell 1 listas också materialet från fältstudien i Slakthusområdet i januari och april 2024. Vid fältstudien dokumenterades byggnader, skyltar och miljöer i Slakthusområdet i sammanlagt 85 fotografier.

I resultatredovisningen nedan presenteras först analysen av strategi- och plandokumenten, och därefter följer analysen av indexerade praktiker i Slakthusområdet som sådant.

4 Diskurser om hållbarhet

De ekonomiska, sociala och ekologiska perspektiven på hållbarhet kan kallas för överordnade diskurser: de representerar kunskap om hållbarhet ur specifika perspektiv samtidigt som det finns normerande inslag i hur hållbarhet representeras. I inledningen av den äldsta texten av de analyserade, Program för Slakthusområdet (2010, se tabell 1), refereras det till dessa tre diskurser och de senare texterna i tabell 1 refererar ofta till denna text. Analysen nedan visar emellertid hur närvaron av dessa diskurser varierar i de analyserade texterna. Men analysen identifierade också ett antal andra hållbarhetsdiskurser som inte så enkelt kan ses som underkategorier till de ekonomiska, sociala och ekologiska hållbarhetsdiskurserna: Hållbar mobilitet, fysiskt-estetisk hållbarhet och kulturhistorisk hållbarhet.

4.1 Ekonomisk hållbarhet

I texterna om Slakthusområdet i allmänhet är den ekonomiska hållbarheten förvånansvärt nedtonad, vilket vi återkommer till. Den finns dock tydligt representerad i den text som har Atrium Ljungberg – en kommersiell aktör – som avsändare:

Här [i Slakthusområdet] finns plats för allt från startups till storbolag, där mixen ger en dynamisk miljö som gynnar utveckling och hållbar tillväxt. (Slakthusområdet, Atrium Ljungberg, s. 16–17)

På lexikal nivå är det ”tillväxt” som specificeras av adjektivet ”hållbar”. På så sätt är det tydligt att det är den ekonomiska hållbarheten och inte den sociala eller ekologiska som slår igenom. Interdiskursivt samspelar ”tillväxt” tydligt med ekonomiskt orienterade diskurser. I ekologiska diskurser ställs ”tillväxt” däremot ofta upp som en motsats till ”hållbarhet”, och ohejdad tillväxt anses inte vara kompatibel med ambitionerna att minska exempelvis klimatkrisens effekter. Interdiskursivt pekar ord och fraser som ”startups” och ”dynamisk miljö” också mot ekonomiska diskurser snarare än något annat.

På syntaktisk nivå upprättas också ett kausalt samband: det är ”mixen” av ”startups” och ”storbolag” i Slakthusområdet som ”ger” den dynamik som leder till ”hållbar tillväxt”. På vilket sätt denna tillväxt är hållbar förblir outtalat, men det verkar alltså falla tillbaka på diskursen om ekonomisk hållbarhet där produktivitet och bra företagsklimat är centralt för hållbar stadsutveckling.

En mer allmän ekonomisk diskurs ramar också in ”hållbara” som bestämning till ”stadsmiljöer” i samma text:

Förvärvet [av delar av Slakthusområdet] är Atrium Ljungbergs största någonsin och en nyckelsatsning i vår strategi att skapa hållbara och innovativa stadsmiljöer. (Slakthusområdet, Atrium Ljungberg, s. 30–31)

Atrium Ljungberg förvärvar alltså mark och byggnader som del av en större satsning på hållbara stadsmiljöer. Här är det inte självklart att det är ekonomisk hållbarhet som åsyftas, även om ”hållbara” samordnas additivt (Teleman m.fl., 1999, s. 883–884) med ”innovativa” – ett ord som också samspelar med register i företags- och nationalekonomiska diskurser – som bestämning till ”stadsmiljöer”. Slutsatsen blir att i båda utdragen från Atrium Ljungbergs text Slakthusområdet finns främst en ekonomisk hållbarhetsdiskurs.

Möjligen finns också konturerna av en ekonomisk hållbarhetsdiskurs i Arkitekturprogram för kulturkvarteren:

En ny struktur där baksidor blir till framsidor skapar förutsättningar för att fylla Kv. Arenan 2 med ett utåtriktat innehåll som driver flöden och bidrar till ett hållbart och attraktivt stadsliv. (Arkitekturprogram för kulturkvarteren, 2023, s. 60)

Det hållbara och attraktiva stadslivet verkar kräva tydliga framsidor som ”driver flöden”. Ett sådant ”utåtriktat” innehåll torde i detta sammanhang peka mot kommersiella verksamheter.

4.2 Social hållbarhet

En social hållbarhetsdiskurs skrivs fram relativt tydligt i den tidiga Program för Slakthusområdet från 2010, och det refereras där till en kommission:

KOMMISSIONEN FÖR ETT SOCIALT HÅLLBART STOCKHOLM

Som ett led i att förverkliga denna ambition har staden tillsatt en kommission för ett socialt hållbart Stockholm. Uppdraget är att analysera skillnader i livsvillkor i Stockholm och föreslå åtgärder för en jämlik och socialt hållbar stad. Kommissionen arbetar med fyra utvecklingsområden: arbete och försörjning, uppväxtvillkor och utbildning, boende och stadsmiljö samt demokrati och trygghet. (Program för Slakthusområdet, 2010, s. 6)

På lexikal nivå sticker till exempel nyckelord som ”jämlik”, ”livsvillkor”, ”uppväxtvillkor”, ”utbildning”, ”arbete”, ”demokrati” och ”trygghet” ut. Mitt i detta finns ”stadsmiljö” också nämnt. Den sociala hållbarhetsdiskursen framstår här som allomfattande. I princip samtliga värden kopplade till ett demokratiskt samhälle med jämlikhetsambitioner tas upp.

I Övergripande kvalitetsprogram: Arkitekturen i Slakthusområdet från 2023 behålls den höga ambitionen för området:

Det byggda ska användas som verktyg för att bidra till att lösa samhällets långsiktiga behov och tillföra staden hållbara kvaliteter med människan som utgångspunkt. (Övergripande kvalitetsprogram: Arkitekturen i Slakthusområdet, 2023, s. 5)

Arkitekturen konstrueras som ett verktyg eller *medel* (van Leeuwen, 2008, s. 114) för att tillgodose hela samhällets behov i ett längre perspektiv. Att det snarast handlar om en social hållbarhetsdiskurs understryks av att det är människan (inte naturen eller företag) som ska vara utgångspunkten för stadens ”hållbara kvaliteter”.

I Program för Slakthusområdet från 2010 lyftes ”trygghet” fram som ett centralt värde för den socialt hållbara staden. I Detaljplan 2A Kulturkvarteren, som alltså är en kort och rikligt illustrerad text som beskriver Kulturkvarteren specifikt, samordnas ”trygg” additivt med ”hållbar” när ”blandstaden” representeras i en nominalfras:

Området ska utvecklas till en hållbar och trygg blandstad och byggas ihop med omkringliggande stadsdelar. (Detaljplan 2A Kulturkvarteren, odaterad och opaginerad)

Återigen upprättas alltså en relativt stark koppling mellan hållbarhet och trygghet som en del av den sociala hållbarheten.

4.3 Ekologisk hållbarhet

Den ekologiska hållbarhetsdiskursen är tämligen framskjuten i materialet. Den materialiseras främst genom en underordnad *återbruksdiskurs* där ”upcycling” – eller återvinning av material, artefakter eller naturelement såsom vatten – ges ett tydligt värde. I Detaljplan för Kulturkvarteren anges hur byggelement ska återbrukas:

Återbruk planeras bland annat av den befintliga byggnadens skärmtak och tegel. (...). Återbruk planeras bland annat av den befintliga byggnadens tegel i de två sockelvåningarna. (Detaljplan 2A Kulturkvarteren, odaterad och opaginerad)

Återbruket är något som ”planeras”, alltså något som behöver designas i förväg – i linje med McDonough och Braungarts (2002; 2013) idéer.

I Gestaltnings-PM allmän platsmark 2023-10-13: Slakthusområdet, detaljplan 2 finns det fyra underrubriker med ”Hållbarhet” (s. 17, 19, 21 och 23). I samtliga fall handlar det specifikt om ”skyfallsvatten” och ”dagvatten” och hur detta återbrukas för att också exempelvis bidra till biologisk mångfald i Slakthusområdet. Här är ett exempel:

Hållbarhet

I den nedsänkta ytan som bildas i Östra Fällan samlas skyfallsvatten vid stora vattenflöden vilket bidrar till att skapa en robust skyfallssituation för Slakthusområdet. Dagvattnet leds till trädens skelettjordar. Här tas vattnet tillvara av träden, infiltreras, renas och fördröjs innan det leds bort. Träden placeras så att fina, solbelysta platser tas tillvara, för att skapa lövskugga och bidra till biologisk mångfald. (Gestaltnings-PM allmän platsmark 2023-10-13: Slakthusområdet, detaljplan 2, s. 17)

Återbruksdiskursen återknyter alltså relativt tydligt till en övergripande ekologisk hållbarhetsdiskurs här.

I Arkitekturprogram för kulturkvarteren ser det annorlunda ut. Här beskrivs hur återbruksdiskursen ska kunna representeras också i den urbana miljön, genom att (ekologiska) hållbarhetsdetaljer externaliseras – alltså visas upp i stadsmiljön – snarare än göms:

Den högre volymen kontrasterar både i ton och textur med sockeln. Båda delar tillsammans uttrycker husets hållbarhetsprofil: teknik i framkant samt återbruk. (Arkitekturprogram för kulturkvarteren, 2023, s. 40)

Ur ett semiotiskt perspektiv fungerar Arkitekturprogram för kulturkvarteren här som en manual för meningsskapande kring hållbarhet i urban

miljö: om vissa komponenter blir synliga, som en typ av *betecknande* i den urbana miljön, så indexerar betydelsen 'teknik i framkant samt återbruk'.

Bäckman m.fl. (2024) menar att en estetisk arkitektdiskurs kan motverka hållbarhetsdiskurser som förespråkar synliggörande av hållbarhetsdetaljer. I Arkitekturprogram för kulturkvarteren i Slakthusområdet skrivs sådana detaljer fram snarare än tonas ned:

Åtgärder för hållbarhet är i kontorshuset integrerade med tekniska system så som stomval, solavskärmning, solceller, dagvattenhantering. I stället för att gömma dessa viktiga mekanismer för hållbarhet görs de till en del i gestaltningen. (Arkitekturprogram för kulturkvarteren, 2023, s. 36)

I en estetisk diskurs skulle dessa tekniska hållbarhetssystem troligen ha gömts; här "görs de till en del i gestaltningen" i Slakthusområdet.

4.4 Hållbar mobilitet

Utöver triaden av hållbarhetsdiskurser (och vissa underdiskurser) som diskuterats ovan identifierades alltså ytterligare tre diskurser i de analyserade texterna om Slakthusområdet. Till att börja med knyts mobilitet tydligt till Stockholm stads framkomlighetsstrategi, vilket framgår av Program för Slakthusområdet:

Principer för utformning av nya byggnader, det offentliga rummet och grönsstruktur ska ligga till grund för en trygg och upplevelserik stadsdel, där det är nära till andra delar av staden och enkelt att välja hållbara sätt att ta sig runt i staden. (...) Programmet syftar vidare till att genomföra stadens övergripande mål för en hållbar mobilitet i enlighet med framkomlighetsstrategin. (Program för Slakthusområdet, 2010, s. 3)

Stockholm är, i alla fall med nordiska mått mätt, en storstad och "hållbara sätt att ta sig runt i staden" behöver finnas med i stadsutvecklingens alla faser – det är på så sätt en central hållbarhetsfråga. I samma text nämns också "parkeringsstrategi":

En strategi för hur handel och andra urbana funktioner kan etableras inom området behöver tas fram, liksom en fördjupad parkeringsstrategi för att säkerställa uppdraget om hållbar mobilitet. (Program för Slakthusområdet, 2010, s. 5)

Möjligen är beskrivningarna av den hållbara mobiliteten mer av ett tema som faller in under samtliga av de mer ursprungliga hållbarhetsdiskurserna än en egen diskurs. Temat anknyter till ekologisk hållbarhet eftersom väl-designad kollektivtrafik långsiktigt minskar till exempel CO₂-utsläppen. Samtidigt kan bra förutsättningar för människor att röra sig mellan

områden i en stad minska segregation – ett centralt perspektiv i den sociala hållbarhetsdiskursen. Slutligen är mobiliteten till och från Slakthusområdet viktig ur ett ekonomiskt hållbarhetsperspektiv: det bör vara lätt att ta sig till Slakthusområdet för konsumtion och annan kommersiell verksamhet, men också för att människor ska kunna arbeta där men bo någon annanstans, och tvärt om. Även i Atrium Ljungbergs text finns det en version av denna mobila men hållbara livsstil:

Platsen inbjuder till en hållbar livsstil med fokus på närhet till livets alla delar. (Slakthusområdet, Atrium Ljungberg, s. 10–11)

Arbete, nöje, bostad och andra aktiviteter ska uppfattas som nära; det är så en ”hållbar livsstil” representeras i denna text.

4.5 Fysiskt-estetisk hållbarhet

En *fysiskt-estetisk hållbarhetsdiskurs* är tydlig i de analyserade texterna. Här konstrueras hållbarhet på ett väldigt konkret sätt. Det handlar dels om hur länge materialen som används faktiskt håller, dels om att byggnaderna och stadsdelen ska anknyta till ett arkitektoniskt formspråk som står sig över tid. I ett övergripande program för arkitekturen i Slakthusområdet står följande:

Att tolka samtiden på ett högkvalitativt sätt är förmå plocka upp nuet och ge det fysisk form. Det kan handla om teknik, material, hållbarhet, politik, ekonomi, stilideal och innovation gällande användning. (...) Arkitektonisk kvalitet är hållbar, står sig över tid, ha (så!) en robusthet som bär byggnaden, åldras med värdighet. (Övergripande kvalitetsprogram: Arkitekturen i Slakthusområdet, 2023, s. 17)

I utdraget flyter den fysiska och estetiska hållbarheten nästan samman: det är den ”arkitektoniska kvaliteten” som är hållbar och står sig över tid – alltså en typ av estetisk hållbarhet – samtidigt som den har ”en robusthet som bär byggnaden” som snarast handlar om rent fysisk hållbarhet (även om en metaforisk tolkning av en estetik som ”bär” en byggnad också är möjlig). Den fysiska hållbarheten lyfts sedan fram ännu mer explicit på flera ställen i det övergripande kvalitetsprogrammet, men också i det specifika arkitekturprogrammet för just kulturkvarteren:

Materialen ska vara gedigna, med lång hållbarhet och som åldras med skönhet, så som tegel, trä och sten. (Arkitekturprogram för kulturkvarteren, 2023, s. 10)

Här är det tydligt att det är fysisk hållbarhet, alltså att materialen bryts ned och förstörs långsamt ("lång hållbarhet") som lyfts fram, men även i detta exempel flyter den fysiska hållbarheten ihop med den estetiska. "Lång hållbarhet", som refererar till materialen, samordnas additivt med "som åldras med skönhet".

I ytterligare ett exempel från det Kulturkvartersspecifika arkitekturprogrammet frikopplas det estetiska mer från det fysiska:

Stadsbyggandet och arkitekturen är kraftfulla redskap som kan bidra till att styra utvecklingen till en ännu vackrare stad i hållbar riktning.

(Arkitekturprogram för kulturkvarteren, 2023, s. 3)

Kanske är detta främst en realisering av en typ av arkitektonisk diskurs om arkitekturens potential för att göra staden "vackrare", men "hållbar" finns med där, om än lite påklistrat som "i hållbar riktning". Det rör sig i alla fall om en koppling mellan arkitektur och estetik och hållbarhet, även om denna koppling egentligen inte beskrivs så tydligt.

Genren spelar givetvis roll i Övergripande kvalitetsprogram och Arkitekturprogram för kulturkvarteren, som utdragen hämtats från. Dessa är texter som grundade i ett fackspråk som arkitekter använder och anknyter till en övergripande arkitektonisk diskurs (Grincer, 2016) där estetisk och fysisk hållbarhet samt arkitekturens kraft och potential att förändra samhället är framskjutna. Samtidigt anknyter den fysiskt-estetiska hållbarhetsdiskursen inte till McDonough och Braungarts (2002; 2013) tankar om "cradle-to-cradle"-design. Medan de senare lyfter fram dynamisk funktionalitet grundligt förankrad i fördesignade och cirkulära sätt att tänka om hållbarhet, så är stadsutvecklingen i den fysiskt-estetiska hållbarhetsdiskursen mer inriktad på en enda design som ska hålla riktigt länge. Vad som händer efter "länge", då behov ändrats och material till slut brutits ner, är inte i fokus.

4.6 Kulturhistorisk hållbarhet

Många av de texter som analyserats (se tabell 1) pekar på de kulturhistoriska värdena i Slakthusområdet, ofta i relation till det livsmedelsindustriella arvet. Men dessa representationer relateras sällan explicit till hållbarhet. Vid ett tillfälle sker det dock tydligt:

Slakthusområdet utvecklas hållbart med respekt för sin unika historia och arkitektur. Nu skapas en ny era med funktionella byggnader med lågmäld variation och hög kvalitet som lyfter fram den bevarade kulturhistoriska bebyggelsen. En blandstad som bygger vidare på tidigare årtiondens

byggnadskonst och tillför nya parker och torg. (Övergripande kvalitetsprogram: Arkitekturen i Slakthusområdet, 2023, s. 6)

Här definieras alltså det hållbara Slakthusområdet explicit som en stadsdel som skapas ”med respekt för sin unika historia och arkitektur”. Ett exempel är inte nog för att definitivt slå fast att det finns en *kulturhistorisk hållbarhetsdiskurs* i de analyserade texterna, men utdraget ur det övergripande arkitekturprogrammet representerar ett cirkulärt perspektiv på stadsutveckling där det befintliga inte ska rivas eller tas bort utan designas in i det nya. Här finns det interdiskursiva kopplingar till det som McDonough och Braungart (2002; 2013) kallat ”upcycling” och ”cradle-to-cradle”-design där verklig hållbarhet bygger på cirkulär design där allt kan användas i flera cykler, inte bara en enda, även om vi givetvis inte kan anta att de som designade Slakthusområdet i början av förra seklet tänkte på byggnadernas första, andra eller tredje användningscykel.

5 Indexerade sociala praktiker

I fältstudien dokumenterades Slakthusområdets och i synnerhet Kulturkvarterens semiotiska landskap fotografiskt. Studien visar till att börja med att Kulturkvarteren är den del av Slakthusområdet som ger ett mest färdigt intryck – övriga delar är antingen rivna eller på väg att kraftigt förändras. Flera verksamheter är på plats i Kulturkvarteren, exempelvis en skola, en konsertlokal och några restauranger och caféer. Däremot kan ingen egentlig nybyggnation identifieras, utan det är befintliga byggnader som modifierats och renoverats. Figur 1 visar en affisch på fundamentet till en skorsten som uppenbarligen är en del av den existerande, äldre bebyggelsen i Slakthusområdet: ”THERE IS A NEW DISTRIKT [så!] IN TOWN”.

Figur 1. Affisch på industriskorsten: Nytt i det gamla.

Att affischen sitter på en äldre industriskorsten har betydelse. Det nya distriktet är inte nybyggt utan skapas med grund i det som redan finns på platsen. Att "distrikt" har svensk stavning skapar också en kontrast mot exempelvis "meatpacking district" i New York.

Figur 2 visar den så kallade ”förbindelsehallen” som förr användes för att binda samman slakterier med kylutrymmen.

Figur 2. Förbindelsehallen mellan slakt- och kylutrymmen.

Här är det tydligt att nya inslag byggs in i de gamla. Nya verksamheter har flyttat in – till höger i figur 2 ligger en bar även om det inte är tydligt på bilden – men den gamla byggnadens lite slitna delar är fortfarande kvar. Planteringarna i gula lådor och de konstlikande målningarna som också går i gult indexerar moderna, levande sociala praktiker och verksamheter medan exempelvis avfallande färg och delvis lappat tegel i olika nyanser indexerar tidigare praktiker såsom industriverksamhet på platsen. Det går alltså att argumentera för att dessa praktiker grundas i ett speciellt perspektiv på hur urbana miljöer ska förändras. Detta perspektiv har tidigare i analysen kallats för en diskurs om kulturhistorisk hållbarhet. I analysen av texterna ovan identifierades ett enda exempel där hållbarhet explicit knöts till respekten för kulturhistoriska värden (Övergripande kvalitetsprogram: Arkitekturen i Slakthusområdet, 2023, s. 6). Däremot är de flesta av de analyserade texterna fulla med beskrivningar av hur viktigt det är att respektera dessa värden, även om de alltså inte explicit knyts till hållbarhet.

I övrigt är det främst kommersiella praktiker som indexeras i Kulturkvarteren. Den bevarade livsmedelshistoriska bebyggelsen indexerar ju i sig kommersiella praktiker, men nya verksamheter har flyttat in. Till vänster i figur 3 finns ett sådant exempel. ”Stockholm roast” är en kaffebar som flyttat in i en befintlig, men renoverad, byggnad.

Figur 3. Kommersiella praktiker av nyare och äldre typ.

Texten indexerar försäljning av kaffe, men det intressanta är hur placeringen av skylten på den bevarade industribyggnadens vägg indexerar den typ av gentrifierade användning av industrilokaler som tilltalar en ung, urban medelklass också i andra storstäder (jfr Stroud, 2017 om Old Biscuit Mill i Kapstaden). Till höger i figur 3 finns en skylt med namnet Wurstmaster. Den är placerad på en byggnad precis där Kulturkvarteren slutar och det står ”KÖTTIGA KORVAR FÖR DIG”. Det handlar alltså om en skylt som indexerar korvförsäljning. Denna skylt är placerad på en byggnad som ännu inte renoverats (eller rivits). I båda fallen kan man kanske säga att det är en ekonomisk hållbarhetsdiskurs som slår igenom. Slakthusområdet måste bjuda in till långsiktigt hållbara ekonomiska praktiker för att området ska blomstra. Troligen passar dock Wurstmasters verksamhet sämre in i den ekonomiska hållbarhet som konstrueras i särskilt Atrium Ljungbergs texter om framtidens Slakthusområde – den tilltalar troligen inte den urbana medelklass som Slakthusområdet delvis designas för (jfr Adami, 2020 om bortrenoverade ekonomiska praktiker i ”Kirkgate market” i Leeds).

6 Sammanfattning och slutord

Syftet med artikeln har varit att identifiera diskurser om hållbarhet i texter om stadsomvandlingen, men också att se hur dessa ligger bakom några av de sociala praktiker som indexeras i Slakthusområdet semiotiska landskap. Det kan konstateras att triaden social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet

(främst i form av en återbruksdiskurs) återfinns som diskurser, även om diskursen om ekonomisk hållbarhet mest var synlig i texten från Atrium Ljungberg, som är en kommersiell aktör.

Den sociala hållbarheten i utvecklingen av Slakthusområdet anknyter dels till mer övergripande mål i staden, dels lyfter den fram arkitekturens potential som verktyg för samhällsförändring, där exempelvis ”trygghet” lyfts fram som ett centralt värde i den socialt hållbara staden.

Den ekologiska hållbarheten finns närvarande i texterna, och aktualiseras främst i form av en återbruksdiskurs där till exempel återanvändning av dagvatten lyfts fram. En typ av externalisering av hållbarhetssystem förespråkas också, så att de blir synliga i Slakthusområdet. I analysen av Rosendal i Uppsala noterade Bäckman m.fl. (2024) att många av byggnaderna i området har externaliserade hållbarhetsfunktioner:

Sedum and solar panels are present to the extent that they become a justification for buildings being recognised as sustainable. As noted, many of the sustainability measures done in the area are visible, the exception being energy-efficient features beyond sedum roofs and solar panels. These include “passive houses” and buildings heated by recycled heating from appliances, lighting and water. (Bäckman m.fl., 2024, s. 423)

Det är intressant att denna externalisering inte nämns i de plan- och strategitexter som Bäckman m.fl. analyserade. Med andra ord, de synliga hållbarhetslösningarna verkade inte vara värda att nämna i dessa texter, och Bäckman m.fl. spekulerar i att det har att göra med att de inte bidrar till områdets estetiska gestaltning (2024, s. 423).

Till skillnad från resultaten från Bäckman m.fl. (2024) så konstrueras i texterna om Slakthusområdet en typ av skriftliga instruktioner för skapandet av indexikala tecken på ekologiskt hållbara praktiker i det semiotiska landskapet. Av samtliga identifierade hållbarhetsdiskurser är återbruksdiskursen den som tydligast ansluter till McDonough och Braungarts (2002; 2013) ”upcycling”-tankar där verklig hållbarhet endast kan uppnås då cirkulära system för produktion och konsumtion slår igenom på bred front i samhället – inklusive i alla designpraktiker. Till viss del kan bevarandet av industrihistoriska byggnader och material också knytas till McDonough och Braungarts ”upcycling”-program: det gamla får ny användning, men inte med grund i att all design ska vara cirkulär utan för att de har högt kulturhistoriskt värde.

Några andra hållbarhetsdiskurser kunde också identifieras, bortom nämnda triad. Ett arkitektur-perspektiv är tydligt i den fysiskt-estetiska hållbarhetsdiskurs där hållbarhet konstrueras som byggnadsmaterialens fysiska hållbarhet samt som hur väl arkitekturens estetik står sig över tid.

Den senare aspekten är relaterad till den kulturhistoriska tematik som genomsyrar flera av de analyserade texterna, där respekten för tidigare verksamheter och traditioner i Slakthusområdet ska vara tydlig vid stadsutvecklingen, även om detta bara en gång kopplades direkt till hållbarhet.

Vilka av dessa olika hållbarhetsdiskurser anslöt då de indexerade sociala praktikerna i Slakthusområdets semiotiska landskap till? Fältstudien visade att främst ekonomiska och arkitektoniska praktiker indexeras: att konsumera, men att göra det i miljöer som anknyter till tidigare praktiker i Slakthusområdet. Dessa är inte neutrala praktiker utan grundas i särskilda kulturhistoriska hållbarhetsdiskurser där tidigare verksamheter ska kännas igen i ny arkitektur och att tidigare byggnadsmaterial ska förbli synliga i den nya stadsmiljön. Ett nytt sätt att konsumera kaffe (en kommersiell praktik) ska ske i en byggnad där tidigare praktiker (industriell slakt av djur, till exempel) indexeras genom exempelvis bevarade byggnadsmaterial. Att de kulturhistoriska diskurserna slår igenom kan som nämnts relateras till McDonough och Braungarts (2002; 2013) hållbarhetstankar om "cradle-to-cradle"-design, om den tolkas som att inte förstöra utan återanvända det gamla. Denna kulturhistoriska återanvändning finns alltså tydligt indexerad i Kulturkvarteren.

Intressant nog fanns ingen tydlig indexering av ekologiska hållbarhetspraktiker – som de flesta kanske uppfattar som kärnan i hållbar stadsutveckling. Det fanns alltså till exempel inga synliga, externaliserade hållbarhetssystem, som de som beskrevs i Arkitekturprogram för kulturkvarteren (2023, s. 36). Som nämnts ger denna analys alltså motsatt resultat i relation till Bäckman m.fl. (2024). De visade hur den urbana miljön uppvisade ett stort antal externaliserade tecken på ekologiska hållbarhetssystem, som till exempel solpaneler, medan dessa inte är framskjutna i de stadsplaneringstexter som de analyserade. I fallet med Slakthusområdet innehåller en av texterna som realiserar återbruksdiskursen explicita instruktioner för hur ett sådant teckenskapande kan gå till, men i själva miljön finns inga sådana tecken.

Även om Kulturkvarteren är ett av de områden som kommit längst i sin förändringsprocess så är Slakthusområdet i stort ett stadsutvecklingsprojekt i sin linda, och realiseringen av strategitexternas hållbarhetsdiskurser i konkret stadsmiljö behöver studeras longitudinellt. Det kan därför slås fast att medborgare som just nu vistas i Slakthusområdets Kulturkvarter knappast kan få en förståelse för den "hållbara" stadsutveckling som ska genomsyra stadsutvecklingen. Fältstudien visade att tidigare kommersiella praktiker fortfarande indexeras i Kulturkvarteren, genom att befintlig arkitektur är bevarad och genom att företagsnamn som Wurstmaster finns kvar i miljön. Nya kommersiella praktiker indexeras

också tydligt. Men för att tolka dessa tecken i relation till hållbarhetsdiskurser krävs nog att man närstuderar de stadsutvecklingstexter som listas i tabell 1. Med andra ord spelar språket i strategitexter just nu en större roll än texter, artefakter och indexikala tecken på plats i Slakthusområdet för att skapa betydelser om hållbarhet i Stockholms största stadsutvecklingsområde. Vidare semiotiska landskapsstudier krävs för att undersöka om så blir fallet även i framtiden.

Litteratur

- Adami, E. (2020). Shaping public spaces from below: The vernacular semiotics of Leeds Kirkgate Market. *Social Semiotics*, 30(1), 89–113.
- Björkvall, A. (2018). Det värdefulla skräpet: ”Upcycling” och värdeökningens semiotik. I A. M. Hipkiss, P. Holmberg, L. Olvegård, K. Thyberg & M. P. Ängsal (Red.), *Grammatik, kritik, didaktik: Nordiska studier i systemisk-funktionell lingvistik och socialsemiotik* (s. 55–77). Göteborgs universitet.
- Björkvall, A., & Archer, A. (2019). Material Sign-Making in Diverse Contexts: ‘Upcycled’ Artefacts as Refracting Global/Local Discourses. I A. Sherris & E. Adami (Red.), *Making signs, translanguaging ethnographies: exploring urban, rural and educational spaces* (s. 45–63). Multilingual Matters.
- Blackwood, R., Lanza, E., & Woldemariam, H. (2016). *Negotiating and contesting identities in linguistic landscapes*. Bloomsbury.
- Brundin, A., Johnsson, A., & Kroon, E. (2012). *Kött & blod: Slakthusområdet i Johannesshov 100 år*. Informationsförlaget.
- Bäckman, M., Pettersson, K., & Westberg, L. (2024). Tracing sustainability meanings in Rosendal: Interrogating an unjust urban sustainability discourse and introducing alternative perspectives. *Local Environment*, 29(4), 415–432.
- Crabbe, A. (2012). Three strategies for sustainable design in the developing world. *DesignIssues*, 28(2), 6–15.
- Ferring, M. (2016). En stad i Europaklass: Stockholm bygger slakthus i Enskede. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, 71, 42–57.
- Fill, A., & Muhlhausler, P. (2006). Introduction. I A. Fill & P. Muhlhausler (Red.), *Ecolinguistics reader: Language, ecology and environment* (s. 1–9). Bloomsbury.
- Grincer, D. (2016). *Architecture as cultural and political discourse: Case studies of conceptual norms and aesthetic practices*. Routledge.
- Idevall Hagren, K., & Westberg, G. (2024). *Kritisk diskursanalys: En språkvetenskaplig introduktion*. Studentlitteratur.
- Järlehed, J. (2024). ”Bo högt, högre, högst”: Vertikalitet i Göteborgs stadsutvecklingsdiskurs. I D. Jansson, I. Melander, G. Westberg & D. Yassin Falk (Red.), *Svenskans beskrivning: Förhandlingar vid trettio-*

- åttonde sammankomsten. Örebro 4–6 maj 2022, Del 3 (s. 9–37). Örebro universitet.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice: New tools for critical discourse analysis*. Oxford University Press.
- McDonough, W., & Braungart, M. (2002). *Cradle to cradle: Remaking the way we make things*. North Point Press.
- McDonough, W., & Braungart, M. (2013). *The upcycle: Beyond sustainability – designing for abundance*. North Point Press.
- Poutanen, H. (2022). *Ekologisk produktion och konsumtion i skrift och bild: En socialsemiotisk analys av grön markanadsföring i finlandssvenska kundtidningstexter*. Helsingfors universitet.
- Scollon, R., & Scollon, S. W. (2003). *Discourse in place: Language in the material world*. Routledge.
- Shohamy, E., & Gorter, D. (Red.). (2009). *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. Routledge.
- Stockholms stad. (u.å.). *Stockholm växer*. <https://vaxer.stockholm/>
- Stockholms stad. (2018). *Översiktsplan för Stockholms stad*. Stadsbyggnadskontoret.
- Stockholms stad. (2024-03-15). *Historik*.
<https://vaxer.stockholm/omraden/stadsutvecklingsomraden/soderstaden/slakthusområdet/historik/>
- Stockholms stad. (2025-07-04). *Slakthusområdet*.
<https://vaxer.stockholm/omraden/stadsutvecklingsomraden/soderstaden/slakthusområdet/>
- Stroud, C. (2017). A postscript on the postracial 1. I C. Kerfoot & K. Hyltenstam (Red.), *Entangled discourses: South-north orders of visibility* (s. 230–238). Routledge.
- Teleman, U., Hellberg, S., Andersson, E., & Holm, L. (1999). *Svenska akademins grammatik. 4 Satser och meningar*. Svenska akademien.
- Thurlow, C., & Jaworski, A. (2010). *Semiotic landscapes: Language, image, space*. Continuum.
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future*. United Nations.
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

En demografisk studie om svenskans obestämda plurala artikel *ena* (och några ord om västsvenskt *änna*)

Anders Agebjörn¹ & Philippe Collberg²

¹Malmö universitet, ²Högskolan i Halmstad

1 Inledning

I svenskan förekommer den obestämda artikeln *en* i en plural variant, då som *ena* (se exemplen i 1). Denna plurala obestämda artikel är knuten till informellt språk och tämligen begränsad i sin användning (t.ex. Teleman m.fl., 1999, s. 410). En tidigare studie där vi jämförde bruket av artikeln *ena* och bruket av den mer neutrala plurala artikeln *några* i en talspråksnära textkorpus visade att *ena* är mycket sällsynt jämfört med *några* (Collberg & Agebjörn, 2022). När *ena* användes var det i värderande, typiskt pejorativa, nominalfraser som alltid stod postverbalt och som oftast fungerade som predikativ (1a), egentligt subjekt (1b) eller utbrutet subjekt (1c).

- (1) a. Barnen är *ena* riktiga vildingar just nu.
- b. Det finns *ena* riktiga idioter längs vägarna.
- c. Det var *ena* tacksamma jävlar som kommer hit och ägnar sig åt bedrägeri.

Däremot tycktes *ena*, till skillnad från *några*, inte trivas i nominalfraser som fungerar som subjekt eller adverbial och inte heller i negerade, interrogativa eller konditionala satser (s.k. negativa polaritetskontexter). I en uppföljande studie, baserad på en historisk textkorpus, visade vi vidare att

bruket har sett likadant ut sedan sent 1700-tal, vilket är så långt tillbaka som pluralt *ena* kan spåras i skriftliga källor (Collberg & Agebjörn, 2025).

Att den plurala obestämda artikeln *ena* är så starkt knuten till informella kontexter och därför sällan förekommer i skriven svenska begränsar möjligheten att studera dess bruk i textkorpora. Den mycket begränsade användningen bidrar möjligen också till att artikeln av många upplevs som arkaisk och inte hörande till standardspråket. När vi de senaste åren talat om artikeln *ena* i olika sammanhang har vi ofta mött föreställningen att den är dialektal, närmare bestämt *göteborgsk*. En sådan uppfattning kan mycket väl stärkas av att artikeln lyfts fram i Lars-Gunnar Anderssons (2019, s. 190) *Göteborgsgrammatik*. Andersson påstår dock aldrig att *ena* inte skulle finnas i andra dialekter, och en genomgång av litteraturen visar att plurala varianter av den obestämda artikeln *en* rapporteras från vitt skilda delar av det skandinaviska dialektområdet: förutom från Väst-sverige (Andersson, 2019, s. 190) även från Värmland (Warmland, 1997, s. 65), Norrland (Johannesen m.fl., 2009), svensktalande Finland (Ivars, 2004), Nordnorge (Christiansen, 1953) samt Färöarna (Delsing, 2003, s. 15). Både Delsing (2003, s. 15) och Ivars (2004, s. 66) konstaterar att utbredningen av *ena* i de svenska dialekterna inte är klarlagd.

Föreliggande studie syftar till att utreda i vilken utsträckning svenskans plurala obestämda artikel *ena* kan betraktas som tillhörande standard-svenska genom att belysa den ur ett demografiskt perspektiv. Specifikt undersöker vi i vilken utsträckning språkbrukares acceptans och användning av *ena* samvarierar med deras ålder, utbildningsnivå och dialekt. Om *ena* inte tillhör standardsvenska, utan är dialektal eller arkaisk, är det förväntat att artikeln accepteras och används mer av äldre språkbrukare än av yngre, mer av språkbrukare med relativt kort utbildning, samt mer av språkbrukare i vissa geografiska områden (se t.ex. Andersson, 2013; Sundgren, 2013). Vi testar om det är på det sättet med hjälp av ett acceptabilitetsbedömningstest och en enkät som presenteras i avsnitt 2. Resultaten presenteras i avsnitt 3. I avsnitt 4 diskuterar vi det västsvenska adverbet *änna* och föreslår att uppfattningen av *ena* som typiskt väst-svenskt kan bero på en sammanblandning mellan artikeln och detta adverb. Slutligen diskuteras resultaten i avsnitt 5, där vi drar slutsatsen att pluralt *ena* kan betraktas som en etablerad artikel i informell standard-svenska.

2 Metod

2.1 Datainsamling

En digital enkät skapades med plattformen *PsyToolkit* (version 3.4.6; Stoet, 2010, 2017) och spreds via sociala medier, dels genom våra egna nätverk, dels i grupper för språkintresserade och för personer med anknytning till olika områden i Sverige och Finland (exempelvis gruppen ”Vi som älskar Norrland”). Totalt 957 personer påbörjade enkäten och 600 slutförde den. Tjugo personer som uppgav att de inte var förstaspråkstalare av svenska och en person som inte gav sitt samtycke till att delta exkluderades från analysen, som därmed inkluderar 579 informanter. Information om deras ålder, utbildning och dialekt ges i resultatavsnittet nedan.

På enkätens förstasida informerades potentiella deltagare om studiens utformning och syfte. De fick veta att de, sist i enkäten, skulle få möjlighet att ge sitt samtycke till att informationen de lämnat används i forskning. Därefter inbjöds deltagarna att genomföra ett acceptabilitetsbedömningstest, vilket beskrivs i nästa avsnitt. Avslutningsvis besvarade de ett antal frågor om sig själva. De ombads uppge sin ålder och sin högsta avslutade utbildning (svarsalternativen var grundskola, gymnasium eller treårig högskoleutbildning). De ombads vidare uppge huruvida svenska var deras förstaspråk samt vilket landskap de betraktade som sin ”dialektala hemvist” (svarsalternativen inkluderade Sveriges 25 landskap, de fyra finländska landskap där svenskan är ett utbrett förstaspråk samt ett *övrigt*-alternativ). Slutligen ombads deltagarna uppskatta hur troligt det är att de själva skulle använda ordet *ena* i en mening som *De var ena riktiga idioter* (svarsalternativen var ”Absolut inte troligt”, ”Inte så troligt”, ”Vet inte”, ”Ganska troligt” samt ”Mycket troligt”).

2.2 Acceptabilitetsbedömningstestet

Acceptabilitetsbedömningstestet utformades så att vi kan undersöka hur svenskans plurala obestämda artikel *ena* fungerar i olika typer av nominalfraser och i olika typer av meningar. I föreliggande artikel jämförs dock inte dessa olika grammatiska kontexter, utan vi använder acceptabilitetsbedömningarna för att uppskatta informanternas generella acceptans av *ena*. I analysen som presenteras här inkluderas därför endast de kontexter där vi, baserat på resultaten i Collberg och Agebjörn (2022), förväntar oss att *ena* kan accepteras av språkbrukare som är bekanta med artikeln, dvs. i postverbala, negativt värderande nominalfraser som fungerar som predikativ, egentligt subjekt eller utbrutet subjekt (se exempelmeningarna 2–3 nedan).

Först konstruerades 72 deklarativa huvudsatser som var och en innehåller en plural beskrivande nominalfras. Nominalfraserna fungerade som predikativ, subjekt, egentligt subjekt, utbrutet subjekt, objekt eller adverbial, men i den analys vi presenterar här inkluderas alltså endast acceptabilitetsbedömningarna för de meningar där den kritiska nominalfrasen fungerar som predikativ (exempel 2), egentligt subjekt (exempel 3) eller utbrutet subjekt (exempel 4). För varje grammatisk funktion konstruerades tolv meningar, sex med en positivt värderande nominalfras och sex med en negativt värderande nominalfras, men som nämnts inkluderas här endast de meningar där den kritiska nominalfrasen är negativt värderande, som i exempelmeningarna.

- (2) Dom var *ena riktiga klantskallar* där på banken.
- (3) Det stod *ena riktiga drullar* där i porten.
- (4) Det var *ena riktiga snåljäpar* som satt nere i baren.

Därefter skapades sex versioner av varje mening. Exempel (5) visar de sex versionerna av meningen i (2) ovan. I två versioner inleds nominalfrasen med *ena* (5a och 5d), i två inleds den med den omarkerade plurala artikeln *några* (5b och 5e), och i två saknar den artikel (5c och 5f). De två nominalfraserna av varje typ står före verbet i en mening (5d–f) och efter verbet i den andra (5a–c). Som nämnts inkluderas här endast de meningar där den kritiska nominalfrasen står postverbalt. Inte heller meningar utan artikel inkluderas i analysen. Däremot används meningar med artikeln *några* (motsvarande de inkluderade meningarna med *ena*) som referenspunkt när vi uppskattar deltagarnas acceptans av *ena* (se 2.3 nedan).

- (5) a. Dom var *ena riktiga klantskallar* där på banken.
- b. Dom var *några riktiga klantskallar* där på banken.
- c. Dom var *riktiga klantskallar* där på banken.
- d. *Ena riktiga klantskallar* var dom där på banken.
- e. *Några riktiga klantskallar* var dom där på banken.
- f. *Riktiga klantskallar* var dom där på banken.

Totalt innehåller experimentet 432 unika meningar (sex versioner av 72 basmeningar). Dessa fördelades över sex balanserade listor, och varje deltagare tilldelades slumpmässigt en av dessa listor. Varje deltagare fick således bedöma 72 meningar: en mening av varje typ men aldrig fler än en

version av respektive basmening. Meningarna presenterades i en slumpmässig ordning och bedömdes på en femgradig skala. Deltagarna uppmanades att inte bedöma huruvida de själva skulle kunna använda respektive mening, utan huruvida de trodde att *någon* skulle kunna göra det. Frågan löd ”Hur naturligt låter meningen?” (svarsalternativen var ”Helt onaturligt”, ”Ganska onaturligt”, ”Vet inte”, ”Ganska naturligt” samt ”Helt naturligt”).

2.3 Analys

De insamlade acceptabilitetsbedömningarna analyserades i R (R Core Team, 2022). Acceptabilitetsbedömningarna konverterades till en numerisk femgradig skala, där 0 betyder att meningen uppfattades som ”Helt onaturligt” och 4 att den uppfattades som ”Helt naturligt”. För varje deltagare beräknades sedan ett värde som anger i vilken utsträckning artikeln *ena* accepteras i relation till den betydligt vanligare, ommarkerade plurala obestämda artikeln *några*. Detta värde erhöles genom att den genomsnittliga bedömningen av de inkluderade meningarna med *ena* subtraherades från den genomsnittliga bedömningen av motsvarande meningar med *några*. Värdet 0 indikerar därmed att deltagaren tycker att de två artiklarna generellt fungerar precis lika bra, medan ett positivt eller negativt värde indikerar att deltagaren uppfattar *ena* som bättre respektive sämre. Som exempel kan vi tänka oss en deltagare som i genomsnitt tyckte att meningarna med *några* lät ”Helt naturligt” (= 4) medan meningarna med *ena* i genomsnitt lät ”Ganska naturligt” (= 3): Acceptansen av *ena* för denna deltagare beräknas till -1. På motsvarande sätt beräknas acceptansen av *ena* för en deltagare som bedömer meningar med *några* som helt naturliga och meningar med *ena* som helt onaturliga till -4. Eftersom värdet baseras på skillnaden mellan *ena* och *några* påverkas det inte av deltagarnas generella tolerans eller stränghet när de bedömde meningarna.

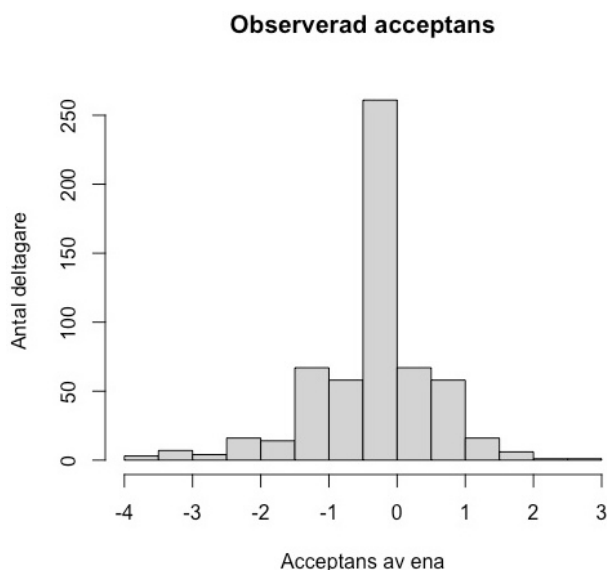
Förutom den observerade acceptansen av den plurala artikeln *ena* undersöker vi deltagarnas egenrapporterade användning av artikeln. I enkäten ombads de att uppskatta hur troligt det är att de själva skulle använda ordet (se 2.1 ovan). Även detta svar konverterades till en numerisk femgradig skala, där 0 betyder ”Absolut inte troligt” och 4 betyder ”Mycket troligt”.

Den observerade acceptansen av *ena* hanteras som en kontinuerlig variabel. För att testa om denna acceptans samvarierar med ålder används Pearsons korrelationskoefficient (r), och för att testa om den samvarierar med utbildningsnivå och dialekt används variationsanalyser (F). Den rapporterade användningen av *ena* hanteras som en ordinalskala. För att testa om denna användning korrelerar med ålder används Spearmans icke-

paradigmatiska korrelationskoefficient (ρ), och för att testa om den samvarierar med utbildningsnivå och dialekt används det icke-paradigmatiska Kruskal-Wallis-testet (χ^2).

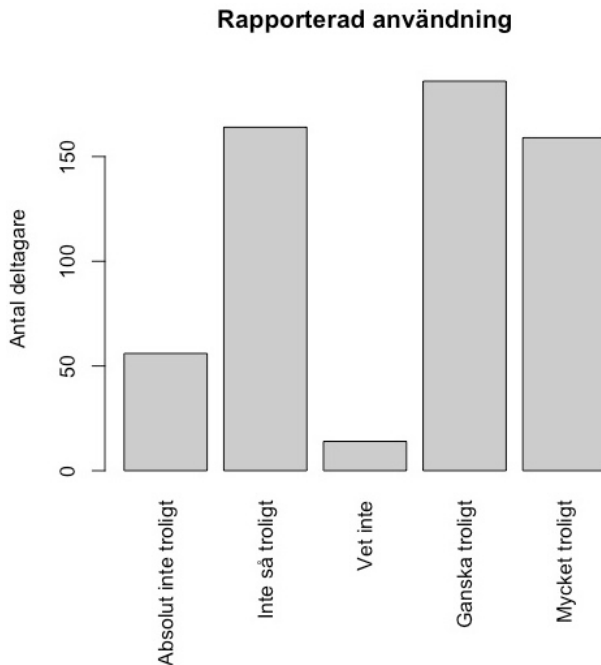
3 Resultat

Figur 1 visar distributionen för den observerade acceptansen av *ena*, dvs. deltagarnas bedömning av meningar med *ena* i relation till meningar med den mindre markerade artikeln *några* i de kontexter där *ena* antas kunna fungera (se 2.3 ovan). Acceptansen av *ena* varierar mellan -4,0 och 2,7. Medelvärdet (M) är -0,2 och standardavvikelsen (SD) är 0,9. De flesta tycks alltså acceptera *ena* i nästan lika hög utsträckning som *några*. En betydande andel av deltagarna (19,2 %) bedömde dock meningar med *ena* som minst en poäng sämre än meningar med *några* på den femgradiga skalan, medan några deltagare (7,9 %) bedömde meningar med *ena* som minst en poäng bättre. Denna spridning gör det relevant att undersöka om acceptansen av *ena* samvarierar med demografiska faktorer.

Figur 1. Histogram som visar distributionen för den observerade acceptansen av *ena*.

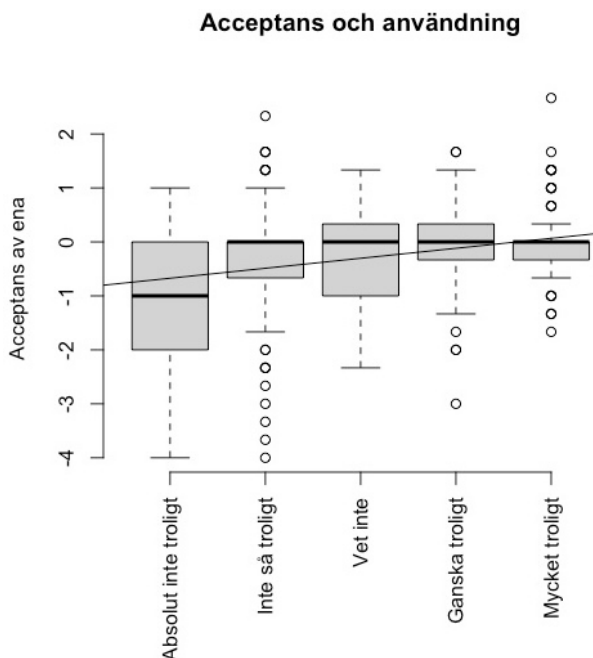
Figur 2 sammanfattar deltagarnas egenrapporterade användning av *ena*, det vill säga deras svar på frågan om de själva skulle kunna använda artikeln. En majoritet (59,6 %) svarade att det är ganska eller mycket troligt att de skulle kunna göra det, medan något färre (38,0 %) angav att det inte eller absolut inte är troligt. De som angav att det är mycket troligt att de skulle kunna använda *ena* är betydligt fler (27,5 %) än de som angav att det absolut inte är troligt (9,7 %). Även denna spridning gör det relevant att undersöka om den rapporterade användningen av *ena* samvarierar med demografiska faktorer.

Figur 2. Stapeldiagram som visar hur deltagarna besvarade frågan om den egna användningen av *ena*.

Figur 3 visar relationen mellan observerad acceptans och rapporterad användning. Spearmans korrelationskoefficient bekräftar att de två variablerna korrelerar positivt och signifikant med varandra, även om korrelationen är svag ($\rho = 0,23$; $p < 0,001$). De som uppvisade en relativt stor acceptans för artikeln tenderar alltså att också vara mer benägna att själva använda den. Att korrelationen är så pass svag innebär dock att en acceptans av *ena* inte nödvändigtvis implicerar att deltagaren också använder artikeln och vice versa, vilket gör det rimligt att behandla *acceptans* och *användning* som separata fenomen. Samtidigt stärker den positiva associationen variablernas validitet: eftersom det är förväntat att språkbrukare

accepterar strukturer som de själva använder, men inte strukturer de inte använder, hade vi behövt ifrågasätta vad variablerna representerar om de inte korrelerat.

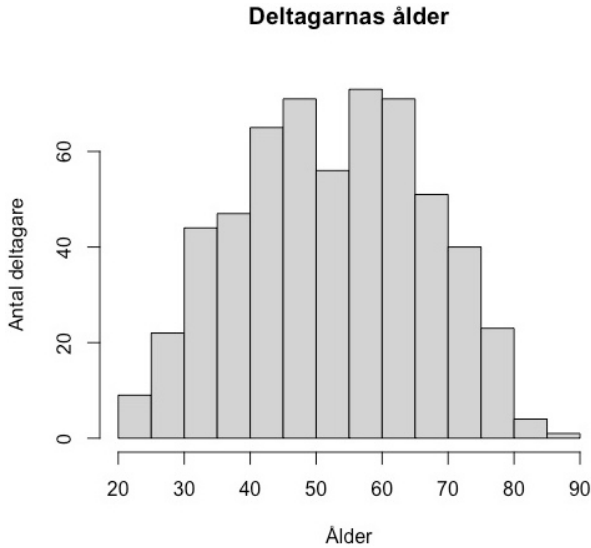
Figur 3. Boxdiagram med regressionslinje som visar relationen mellan observerad acceptans och rapporterad användning. (Tjocka horisontella linjer anger medianen; grå boxar visar 50 % av deltagarna; streckade linjer visar de 25 % av deltagarna med högst respektive lägst acceptans för *ena*; cirklar representerar statistiska avvikelser).

3.1 Ålder

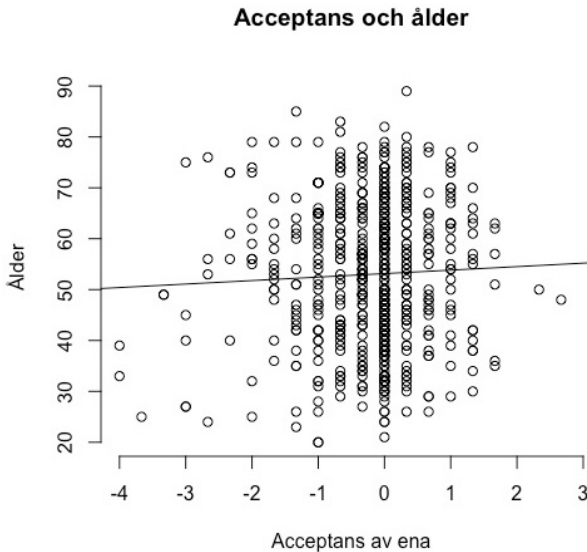
Figur 4 visar distributionen av deltagarnas ålder, som varierar mellan 20 och 89 år ($M = 53,0$; $SD = 14,1$).¹ Den stora spridningen ger goda möjligheter att undersöka relationen mellan å ena sidan ålder och å andra sidan acceptansen och den rapporterade användningen av *ena*. Figur 5, där varje deltagare representeras av en cirkel, visar att den observerade acceptansen av *ena* inte korrelerar med ålder ($r = 0,04$; $p = 0,306$); regressionslinjen är nästan helt horisontell. Däremot visar boxdiagrammet i figur 6 att den rapporterade användningen av *ena* korrelerar positivt och signifikant med

¹ En deltagare uppgav inte sin ålder och är därför exkluderad från analyserna i detta avsnitt.

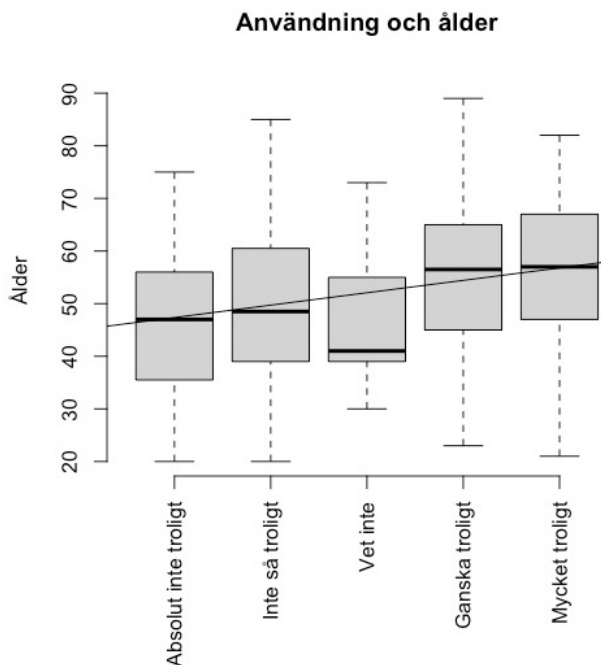
ålder, om än svagt ($\rho = 0,23$; $p < 0,001$); här har regressionslinjen en mer markant lutning. Sammanfattningsvis är de äldre deltagarna, jämfört med de yngre, varken mer eller mindre toleranta mot *ena*, men de tycks generellt vara något mer benägna att själva använda artikeln.

Figur 4. Histogram som visar åldersspridningen hos deltagarna.

Figur 5. Punktdiagram med regressionslinje som visar relationen mellan deltagarnas ålder och deras acceptans av *ena*.

Figur 6. Boxdiagram med regressionslinje som visar relationen mellan deltagarnas ålder och deras rapporterade användning av *ena*. (Tjocka horisontella linjer anger medianen; grå boxar visar 50 % av deltagarna; streckade linjer visar de 25 % av deltagarna med högst respektive lägst ålder; cirkelar representerar statistiska avvikelser).

3.2 Utbildning

Samtliga deltagare i studien hade som minst avslutat grundskolan. I tabell 1 framgår hur många av deltagarna som uppgav grundskola, gymnasium respektive treårig högskoleutbildning som högsta avslutade utbildning. Som framgår av tabellen är personer med högskoleutbildning över-representerade i studien, men antalet deltagare utan högskoleutbildning är samtidigt så stort att en jämförelse mellan grupperna är möjlig. Däremot är deltagarna utan gymnasieutbildning så få att meningsfulla jämförelser inte kan göras.

Tabell 1. Antal deltagare (n) per utbildningsnivå samt genomsnittlig ålder, observerad acceptans och egenrapporterad användning av *ena* (SD inom parentes).

Högsta utbildning	n	Ålder		Acceptans		Användning [†]	
Grundskola	4	60,5	(13,5)	0,58	(1,00)	4,0	(1,4)
Gymnasium	93	54,1	(16,1)	-0,41	(0,90)	3,2	(1,4)
Högskola	482	52,7	(13,7)	-0,20	(0,87)	3,4	(1,4)

[†]Att standardavvikelsen är densamma i de tre grupperna beror på slumpen.

I tabellen anges åldersfördelningen inom de tre grupperna, eftersom det kan vara så att äldre deltagare har hunnit utbilda sig mer än yngre. En variationsanalys visar dock att utbildningsnivå inte samvarierar med ålder ($F(1,575) = 1,5$; $p = 0,229$), vilket gör det möjligt att undersöka betydelsen av utbildning oberoende av ålder.

Vidare visar tabell 1 de tre gruppernas genomsnittliga observerade acceptans och rapporterade användning av *ena*. Skillnaderna mellan grupperna är små och spridningen inom dem är betydligt större. Visserligen ser det ut som att deltagarna utan gymnasie- eller högskoleutbildning accepterar och använder *ena* i något högre utsträckning än övriga deltagare, men dessa deltagare är som nämnts ytterst få – endast fyra personer. Följaktligen visar en variationsanalys och ett Kruskal-Wallis-test inga effekter av utbildningsnivå, varken för acceptans av *ena* ($F(1,577) = 1,3$; $p = 0,249$) eller för användning ($\chi^2(2) = 3,8$; $p = 0,146$). Befintliga data ger därmed inget stöd för hypotesen att acceptans och användning av artikeln *ena* samvarierar med språkbrukares utbildningsnivå.

3.3 Dialekt

Baserat på vilket landskap deltagarna uppgav som dialektal hemvist delades de in i sex grupper som representerar svenskans huvudsakliga dialektområden (Isof, 2025).² Vi är medvetna om att denna gruppering inte är oproblematisk; exempelvis placerades deltagare som uppgav Halland som dialektal hemvist i gruppen sydsvenska mål (se tabell 2), trots att gränsen mellan sydsvenska mål och götamål går rakt genom landskapet.

Tabell 2. Gruppering av deltagare i sex dialektområden baserat på vilket landskap de uppgav som dialektal hemvist.

² Nio deltagare som rapporterade ”övrigt” som dialektal hemvist är exkluderade från denna del av analysen.

Dialektgrupp	Rapporterad dialektal hemvist
Finlandssvenska mål	Nyland, Åboland, Åland, Österbotten
Gotländska	Gotland
Götamål	Bohuslän, Småland, Värmland, Västergötland, Östergötland
Norrländska mål	Jämtland, Lappland, Medelpad, Norrbotten, Västerbotten, Ångermanland
Sveamål	Dalarna, Gästrikland, Hälsingland, Närke, Södermanland, Uppland, Västmanland
Sydsvenska mål	Blekinge, Halland, Skåne

Tabell 3 anger hur många deltagare som representerar respektive dialektgrupp samt den genomsnittliga acceptansen och användningen av *ena* inom respektive grupp. Acceptansen varierar från -0,31 i gruppen sydsvenska mål till -0,18 och -0,19 i grupperna finlandssvenska mål och götamål. Användningen av *ena* varierar från 3,1 i gruppen sydsvenska mål till 3,6 i gruppen gotländska mål (som bara representeras av 11 deltagare). Variationen är betydligt större inom grupperna än mellan dem; en variationsanalys visar att dialektområde inte samvarierar med observerad acceptans av *ena* ($F(6,572) = 0,27$; $p = 0,950$), och ett Kruskal-Wallis-test visar att dialektområde inte heller samvarierar med rapporterad användning av *ena* ($\chi^2(6) = 8,6$; $p = 0,196$).

Tabell 3. Antal deltagare (n) samt genomsnittlig acceptans och användning av *ena* per dialektgrupp (SD inom parentes).

Dialektgrupp	n	Acceptans	Användning
Finlandssvenska mål	26	-0,18 (0,88)	3,4 (1,6)
Gotländska	11	-0,30 (1,57)	3,6 (1,7)
Götamål	162	-0,19 (0,86)	3,5 (1,3)
Norrländska mål	94	-0,26 (0,97)	3,3 (1,4)
Sveamål	173	-0,20 (0,85)	3,5 (1,5)
Sydsvenska	104	-0,31 (0,78)	3,1 (1,4)

Fyra landskap representeras av fler än 50 deltagare i studien: Uppland och Södermanland, som inkluderar Stockholms-området, Västergötland som inkluderar Göteborg, samt Skåne. Eftersom dessa fyra landskap representerar tre geografiskt åtskilda områden som ingår i olika dialektgrupper, och eftersom de dessutom representeras av många deltagare i studien, genomförde vi samma analys som ovan för endast dessa landskap (se tabell 4).

Även denna analys visar att variationen är större inom grupperna än mellan dem när det gäller acceptans av *ena* ($F(3,278) = 0,60$; $p = 0,616$). När det gäller rapporterad användning av *ena* visar däremot Kruskal-Wallis-testet en signifikant effekt av dialekt ($\chi^2(3) = 8,4$; $p = 0,038$). Deltagarna från Skåne och Västergötland sticker ut med en relativt låg (3,1) respektive hög (3,7) användning av *ena*. Analysen ger alltså visst stöd för att västgötar är relativt benägna att använda *ena* samtidigt som skåningar tycks relativt obenägna att göra det. Notera dock att skillnaden ligger i att västgötarna i genomsnitt uppgav att det är ”mycket troligt” att de skulle använda artikeln medan skåningarna i genomsnitt uppgav att det är ”ganska troligt”. Därmed ger inte heller denna analys ger något tydligt stöd för uppfattningen att den plurala obestämda artikeln *ena* skulle vara knuten vissa geografiska områden.

Tabell 4. Antal deltagare (n) samt genomsnittlig acceptans och användning per landskap som representeras av minst 50 deltagare (SD inom parentes).

Dialektal hemvist	n	Acceptans		Användning	
Skåne	82	-0,33	(0,81)	3,1	(1,4)
Södermanland	50	-0,30	(1,00)	3,4	(1,5)
Uppland	81	-0,16	(0,81)	3,5	(1,5)
Västergötland	69	-0,26	(0,88)	3,7	(1,3)

4 Det västsvenska adverbet *änna*

När vi i olika sammanhang talat om pluralt *ena* har vi ofta mött uppfattningen att artikeln är västsvensk, rent av göteborgsk. De resultat vi presenterat ovan ger inget stöd för att så skulle vara fallet, så frågan är varifrån denna föreställning kommer. En möjlig förklaring är att artikeln förväxlas med det västsvenska adverbet *änna*. Detta adverb härrör från *ända* (i betydelsen ’hela vägen’) och används i södra Bohuslän, norra Halland och stora delar av Västergötland (Andersson, 2019, s. 165–166). Exempelen i (6), hämtade från Språkbankens korpussamlingar (Borin m.fl., 2012), visar att *änna* är en diskurspartikel som *liksom*, *ju* eller *typ*. I (6a–c) står *änna* på satsadverbialets position och i (6d) står det i ett finalt annex, där sådana diskurspartiklar gärna uppträder i informellt språk.

- (6) a. Guiden (på rungande göteborgska): Ja, nu va det ju *änna*
så att vi tänk att hon skulle flyta i mer än en kvart osså.

- b. Jag hörde hur en anställd kvinna i 50-årsåldern (tusen spänn på att hon är från Frölunda) med eftertryck utbrast ”Mjök och bölle, det ä la *änna* gött!?”
- c. Han är *änna* expert på det.
- d. men nu få vi fan va lite seriösa här va så vi inte glömmert bort va det handla om *änna*!

Adverbet *änna* uppvisar flera slående likheter med artikeln *ena*. För det första har båda orden ofta en förstärkande funktion; adverbet kan ha ungefär samma betydelse som *ju*. För det andra är *änna*, precis som *ena*, starkt förknippat med informellt talspråk: ”Man slänger fram det här uttrycket för att vara lite rolig eller för att signalera någon sorts vardaglighet” (Andersson, 2019, s. 166). För det tredje är de två orden homofona, åtminstone i göteborgskan, där båda uttalas med kort e-ljud: [ɛ]. Dessutom fungerar adverbet *änna* dåligt i negativa polaritetskontexter, precis som artikeln *ena* (se Collberg & Agebjörn, 2022).³

Förutom att *änna* och *ena* har vissa semantiska, stilistiska och fonologiska likheter är de ofta syntaktiskt tvetydiga. Den som hör exemplen i (7), också hämtade från Språkbankens korpusar, vet inte om den fonetiska formen [ˈɛna] syntaktiskt ska representeras som satsadverbial eller som artikel. För meningarnas kommunikativa syfte spelar det heller knappast någon roll vilken syntaktisk tolkning lyssnaren gör.

- (7)
- a. det är *änna* högfärdiga växter man måste hålla på och fjäska för
  - b. Söndagar är *änna* trista dagar
  - c. så ni är *änna* riktiga godingar

Med tanke på att både *ena* och *änna* främst förekommer i informellt talspråk, och sällan i skrift, är det dessutom möjligt att språkbrukare saknar etablerade skriftspråkliga representationer av orden; vi vet alltså inte huruvida skribenterna bakom exemplen i (7) själva representerade *änna* som adverb eller artikel. Att sådana förväxlingar faktiskt förekommer bekräftas av de många exempel i (8), där ordformen *ena* inte kan tolkas som en plural artikel utan troligen representerar en alternativ stavning av adverbet *änna*. Uppfattningen att *ena* skulle vara ett typiskt västsvenskt

---

³ Vi tackar två talare av västsvenska, Linnéa Bäckström och Rickard Melkersson, som vi använt som informanter.

fenomen kan alltså mycket väl bero på en förväxling mellan artikeln och adverbet *änna*.

- (8) a. Dagens outfit är *ena riktig färgkombo*!
- b. ”En shopaholics bekännelser” var *ena riktig skitfilm*!
- c. Visst är hon *ena riktig räpa* ibland
- d. Jag har inte berättat något om det men jag har börjar äta *ena såndäringa hudmedicin* som ej bör kombineras med någon alkohol.
- e. Min kropp är långt ifrån *ena vanlig form* och jag måste faktiskt tänka på mig själv här.

5 Avslutande diskussion

Genom att analysera acceptabilitetsbedömningar och egenrapporterade uppgifter om användning, insamlade från 579 förstaspråkstalare av svenska, har vi visat att den obestämda plurala artikeln *ena* accepteras och används av språkbrukare över hela Sverige och i svensktalande områden i Finland, oberoende av deras ålder och utbildningsnivå. Detta resultat rimmar väl med det faktum att *ena* tas upp i dialektbeskrivningar från vitt skilda områden (t.ex. Andersson, 2019; Ivars, 2004; Warmland, 1997) liksom med det faktum att bruket av artikeln inte tycks ha förändrats under de senaste 250 åren (Collberg & Agebjörn, 2025). Att artikeln *ena* framför allt används i informella kontexter och sällan uppträder i skrift gör att den möjligen kan uppfattas som arkaisk, dialektal och som inte hörande till standardspråket, men baserat på våra resultat torde den kunna betraktas som en del av informell standardsvenska. Uppfattningen att *ena* är typiskt göteborgsk kan möjligen bero på en förväxling med det västsvenska adverbet *änna*.

Två signifikanta resultat ger visst stöd för att äldre språkbrukare är mer benägna att använda *ena* än yngre, liksom visst stöd för att västgötar är mer benägna att använda den än skåningar. Det höga antalet deltagare i studien innebär dock att även små effekter blir signifikanta, och de signifikanta effekterna är onekligen små. Samtidigt är det värt att notera att effekterna av ålder och dialekt gäller användning av *ena* men inte acceptans. Denna asymmetri mellan användning och acceptans kan tolkas som att vissa språkbrukare avstår från att använda artikeln trots att de har tillgång till den i sin mentala grammatik; deltagarna uppmanades explicit inför acceptabilitetsbedömningstestet att inte bedöma huruvida de själva

skulle kunna använda testmeningarna utan huruvida de trodde att *någon* skulle kunna göra det. I det långa loppet kan dock ett ord som *ena* knappast leva vidare i språkbrukares mentala grammatik om de inte också använder det. En annan möjlig förklaring till asymmetrin mellan användning och acceptans kan därför vara att användning av artikeln *ena* uppfattas som mindre iögonfallande bland äldre språkbrukare och bland västgötar än bland yngre språkbrukare och bland skåningar, och att dessa deltagare därför kan ha varit mer uppriktiga när de besvarade enkätfrågan om det egna bruket av artikeln.

När det gäller utbildningsnivå observerades inga signifikanta effekter. Det ska dock nämnas att en stor majoritet av deltagarna hade som minst en högskoleexamen, vilket givetvis säger något om de nätverk där enkäten spreds. I tillägg utgjorde deltagare utan gymnasieexamen mindre än 1 % av deltagarna i studien. När det gäller utbildningsnivå kan studien därför inte göra anspråk på att ha undersökt en särskilt diversifierad population. En framtida studie skulle med fördel kunna anta ett sociolingvistiskt perspektiv och exempelvis jämföra bruket av (eller attityder till) artikeln *ena* hos ungdomar i innerstan och på landsbygden eller på högskoleförberedande och yrkesförberedande gymnasieprogram. En sådan studie skulle ge en djupare förståelse för hur bruket av *ena* samvarierar – eller inte samvarierar – med sociala faktorer.

Litteratur

- Andersson, L. G. (2013). Dialekter och sociolekter. I E. Sundgren (Red.), *Sociolingvistik* (s. 39–76). Liber.
- Andersson, L. G. (2019). *Göteborgsgrammatik*. Morfem.
- Borin, L., Forsberg, M., & Roxendal, J. (2012). Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. I N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck, M. Uğur Doğan, B. Maegaard, J. Mariani, A. Moreno, J. Odijk & S. Piperidis (Red.), *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 12)* (s. 474–478). European Language Resources Association (ELRA).
- Christiansen, H. B. (1953). Flertall av *ein*. *Maal og minne*, 45(3–4), 84–91.
- Collberg, P., & Agebjörn, A. (2022). Svenskans obestämda plurala artikel *ena*. Lexikon, syntax och pragmatik. *Språk och stil*, 32, 104–136.
<https://doi.org/10.33063/diva-492995>
- Collberg, P., & Agebjörn, A. (2025). *Hvad för ena?* Bruket av pluralt *en* i den svenska språkhistorien. I E. M. Petzell, L. Rogström, H. Rosenkvist, M. Strandberg & L. Wenner (Red.), *Studier i svensk språkhistoria 17. Språket i rummet* (s. 189–206). Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning.

- Delsing, L.-O. (2003). Syntaktisk variation i nordiska nominalfraser. I L.-O. Delsing, Ø. A. Vangsnes & A. Holmberg (Red.), *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen* (s. 11–64). Novus.
- Isof = Institutet för språk och folkminnen. (2025-04-07). *Utforska svenska dialekter*.
<https://www.isof.se/dialekter/lar-dig-mer-om-svenska-dialekter/utforska-svenska-dialekter>
- Ivars, A.-M. (2004). *Ena byxor och ena skitkarlar*. Om flertal av *en* i finlandssvenska dialekter. *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, 330, 65–78.
- Johannessen, J. B., Priestley, J., Hagen, K., Åfarli, T. A., & Vangsnes, Ø. A. (2009). The Nordic Dialect Corpus – An advanced research tool. I K. Jokinen & E. Bick (Red.), *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NODALIDA 2009* (s. 73–80). Northern European Association for Language Technology.
- R Core Team (2022). *R: A Language and Environment for Statistical Computing*. R Foundation for Statistical Computing. <https://www.R-project.org/>
- Stoet, G. (2010). PsyToolkit – A software package for programming psychological experiments using Linux. *Behavior Research Methods*, 42(4), 1096–1104. <https://doi.org/10.3758/BRM.42.4.1096>
- Stoet, G. (2017). PsyToolkit: A novel web-based method for running online questionnaires and reaction-time experiments. *Teaching of Psychology*, 44(1), 24–31. <https://doi.org/10.1177/0098628316677643>
- Sundgren, E. (2013). Språklig variation och förändring. I E. Sundgren (Red.), *Sociolingvistik* (s. 77–121). Liber.
- Teleman, U., Hellberg, S., & Andersson, E. (1999). *Svenska Akademiens grammatik. 2. Ord*. Svenska Akademien.
- Warmland, K. (1997). *Värmländsk ordbok: De värmska dialekternas ordsfatt*. Wahlström & Widstrand.

Huvudförhandling i tingsrätten – interaktion i åklagardrivna förhör

Sofia Ask & Joacim Lindh
Linnéuniversitetet

1 Inledning

Brottmålsförhandlingen som vi diskuterar i den här artikeln hölls i en tingsrätt i södra Sverige 2017 och utgörs av ett mängdåtal för grov kvinnofridskränkning. Åklagaren har yrkat på att tilltalad, här kallad Peter, vid flera tillfällen har slagit, knuffat, hotat och spottat på målsäganden, fortsättningsvis kallad Iris. Denna förhandling kompliceras av att Iris begärt att få delta via videokonferens, eftersom hon inte vill möta den tilltalade öga mot öga i rättssalen. När notarien kallar till förhandling möts alla som går in i rättssalen därför av två storbildsskärmar som projicerar Iris i halvfigur.

I Sveriges 48 tingsrätter hålls det dagligen brottmålsförhandlingar. Förutom domare, åklagare, försvarare och målsägandebiträden deltar brukare som utsatts för eller misstänks ha begått brott och de som ska höras som vittnen. Alla deltagare ska vid bestämda tider höras och då lämna muntliga berättelser inför domstolen. Dessa institutionella samtal var ursprungligen idén bakom möbleringen i svenska rättssalar som tillkom 1942, vilken grundade sig i tanken att interaktionen blev optimal om alla kunde se varandra framifrån (Löfgren, 2011). Att institutionella rum utformas och möbleras efter en bestämd verksamhet skapar enligt Ravelli och McMurtrie (2016, s. 2) ett spatialt meningsskapande, vars syfte i domstolar också är att deltagare ska känna situationens allvar. Studier av Komter (2014) och Rowden (2018, s. 265) visar att nederländska och anglosaxiska domstolar inreder förhandlingssalarna efter samma princip – att möbleringen ska anpassas efter hur en förhandling genomförs.

Sedan 2008 är det möjligt för tingsrätter att besluta att en eller flera deltagare kan eller ska delta via videokonferens (Rättegångsbalken 1942:740). All överföring sker då med ljud och bild till och från rättssalen. Deltagare som medverkar via videokonferens syns på skärmar i rättssalen och kan kommunicera i realtid. Såväl nationella som internationella studier har visat att kommunikationssätten begränsas, eftersom det blir svårare att kommunicera med stöd av gester eller få ögonkontakt med samtalspartnern.

Syftet med denna studie är att dels undersöka målsägandes och tilltalads icke-verbala kommunikation i domstolsförhör, dels om och hur åklagaren uppmärksammar, verbaliserar och använder icke-verbal kommunikation för att illustrera berättelser om explicit våldsanvändning. Vi ställer följande fråga:

Hur använder och hanterar tilltalad, målsägande och åklagare icke-verbal kommunikation för att illustrera våldsanvändning under de åklagarledda förhören?

Den icke-verbala kommunikation som fokuseras i denna studie är specifikt sådan som blir meningsbärande för åtalet; det handlar om våldsanvändning och hur slagets riktning, träffyta och kraft illustreras icke-verbalt av både åklagare, tilltalad och målsägande. Hur hårt ett slag är eller om det utdelas med öppen eller knuten hand har betydelse för straffskalan. Denna typ av betydelsebärande gester är därför relevanta att diskutera också ur ett rättssäkerhetsperspektiv, eftersom individens möjligheter att återge sina minnesbilder måste vara likvärdig oavsett om man deltar i ett hybridförhör eller fysiskt i rättssalen.

2 Bakgrund

Teoretiskt utgår studien från diskursanalys och vi betraktar diskurser som återkommande handlingar som inträffar i sociala sammanhang. Enligt van Leeuwen (2008) är aktörers handlingar reglerade av de konventioner som traderas i sociala praktiker, vilket i denna studie är juristledda förhör i en huvudförhandling. Alla sociala praktiker har alltså gemensamt att det finns en uppsättning regler som möjliggör eller begränsar olika typer av fysiska, verbala och icke-verbala handlingar (van Leeuwen, 2008, s. 8–12). Nära förbundet med diskursanalys är socialsemiotik (Halliday & Matthiessen, 2016) som utgår från att mänsklig kommunikation sker via språkliga val som kommer att variera beroende på kontext (Thompson, 2013, s. 340). Det är denna typ av språkliga val som förhandlas i brottmålsens sociala

praktik. I alla huvudförhandlingar råder krav på muntlighet och omedelbarhet, vilket innebär att allt innehåll ska framföras muntligt i realtid. Rätten får heller inte döma på information som inte presenterats under huvudförhandlingen (RB 46 kap. 5 §, RB 30 kap. 2 §). Vår studie belyser institutionell interaktion mellan en åklagare och åtalets målsägande och tilltalad. Målsägandes medverkan sker i hybridform, medan den tilltalade befinner sig fysiskt på plats i rättssalen. Deras språkliga val kommer i förhören att påverkas av de frågor som ställs av åklagaren. Innehållet i de institutionella samtalen styrs alltså i förhör av jurister (jfr Halliday & Matthiessen, 2016, s. 3ff).

Tidigare studier visar att interaktion och deltagarroller till viss del omförhandlas när förhör genomförs i hybridform, vilket kan leda till att hörda som befinner sig på länk kan agera på sätt som vanligtvis begränsas av rummets hierarkier som i rättssalar skapas genom möblering och säkerhetsarrangemang såsom skiljeväggar i säkerhetssalar och närvarande vakter (Lindh, 2022; McKay, 2018; Rowden & Wallace, 2019). En annan konsekvens som McKay (2018) diskuterat är den upplevda känslan av exkludering hos personer som deltar i förhandlingen via videomöte, vilket informanterna gett uttryck för i McKays enkätstudie. Enligt Epps och Hayter (2021, s. 11) begränsar hybridmöten aktörers möjligheter att kommunicera icke-verbalt, vilket kan påverka möjligheten att lämna en berättelse som i detalj redogör för vad som inträffat i en specifik situation. Anledningen är att videoförhör kan göra det svårare för jurister att se, tolka och bedöma kroppsspråk i förhörssituationer.

Den här studiens material ingår i en större korpus, och vi ger i denna artikel exempel från ljudupptagningar av åklagarledda förhör med en målsägande och en tilltalad i ett samlingsåtal för grov kvinnofrids-kränkning. Förhandlingen hölls våren 2017, och materialet samlades in som en del av projektet *Berättelser med sanningsanspråk* (Lindh, 2022). Projektet genomgick etikprövning under hösten 2016 med förbehållet att personer och platser avidentifierades i transkriptionsprocessen.

Vi har gjort en skriftspråksbaserad transkribering av förhören med målsäganden och den tilltalade. Konkret innebär det att ljudfilerna från tingsrättsförhören har transkriberats till skriftspråksnära text. Förutom ljudupptagningar har vi från åhörarplats i rättssalen gjort fältanteckningar från interaktionen mellan åklagare, målsägande och tilltalad i deras respektive förhör. De sammanhang i förhören där icke-verbal kommunikation explicit omtalas eller på annat sätt uppmärksammas, visas i utdragen via hakparenteser. Detta tillvägagångssätt är en förenklad variant av multimodal samtalsanalys, som utgår från att icke-verbal kommunikation såsom gester och andra kroppsrörelser utgör en del av en interaktion

(Jewitt, Bezemer & O'Halloran, 2016, s. 98–99). Gester är kulturellt betingade och ofta är det hand-, arm- och huvudrörelser som utgör den huvudsakliga icke-verbala kommunikationen i interaktioner (Knapp, Hall & Horgan, 2014, s. 200). Icke-verbal interaktion utgör, som Hindmarsh och Heath (2000) skriver, en typ av komplement till det talade språket som dels kan utveckla, dels kan tydliggöra verbalspråkets betydelse i interaktionen.

I svenska domstolar råder strikt förbud mot att filma och fotografera, och tingsrätternas egna videoinspelningar omfattas av sekretess. I vårt material har vi därför bara kombinationen av skriftspråksanpassade transkriptioner och fältanteckningar, vilket begränsar vad som är möjligt för oss att undersöka. Materialets karaktär innebär att vi intresserar oss för icke-verbal kommunikation som antingen dubblar, kompletterar eller ersätter muntliga yttranden, så kallade *speech-related gestures* (Jewitt, Bezemer & O'Halloran, 2016).

I analysarbetet har vi sammanfört tidsloggningar av fältanteckningarna med ljudupptagningarna från förhören. I resultatredovisningen följer vi Byrmans (2017, s. 73) exempel för normaliserad stavning, vilket i sammanhanget innebär att preteritum som *hoppade* och *skuttade* återges skriftnormerat även om talaren säger *hoppa* och *skutta* i förhöret. Tal-språkliga drag normeras i enlighet med gällande skriftspråkskonventioner, men vi har valt att markera emfas i utdragen med versaler. Med de metodiska val vi gjort ligger fokus på innehållsanalys och inte samtalets interaktionella uppbyggnad.

3 Resultat

I detta avsnitt exemplifierar vi hur målsägande och tilltalad kommunicerar verbalt och icke-verbalt i de åklagarledda delarna av förhören. Vi visar också hur och när åklagaren har som strategi att verbalisera och kommentera målsägandens och den tilltalades yttranden. Båda förhören har samma genomförandesätt och inleds med en uppmaning till Iris respektive Peter att fritt berätta vad de minns av händelserna. De ges då möjlighet att med egna ord kontextualisera relationen dem emellan, hur och var de träffades och hur relationen utvecklades över tid. Genom åklagarens frågor riktas innehållet i berättelserna sedan mot gärningarna, först genom öppna frågor för att efterhand avgränsas alltmer i tid och rum för att nå de detaljer som är viktiga för bevisningen i brottmålet.

3.1 Förhöret med Iris

Åklagaren inleder förhöret med Iris genom att instruera henne att fritt berätta om relationen med Peter, men redan tidigt i förhöret gör åklagarens inramning att berättelsen specificeras i tid och rum och fokuserar de brottsliga gärningar som åtalet gäller. Eftersom rätten som ska döma i åtalet inte har tagit del av förundersökningen, måste hela händelseförloppet presenteras muntligt under förhöret. Iris icke-verbala interaktion utvecklas när åklagaren övergår till att ställa detaljfrågor om de enskilda händelserna i åtalet. Det är framför allt när Iris ska återge situationer där Peter har hotat eller brukat våld som berättelsen kompletteras med icke-verbala yttranden, och de används då för att dels verbalisera och förtydliga berättelsen, dels återge var på kroppen som slag, sparkar och saliv träffat. I målsägandeförhöret berättar Iris att hon och Peter vid tidpunkten för misshandeln befinner sig tillsammans i den gemensamma lägenhetens badrum. Enligt Iris berättelse inleds händelseförloppet med att hon och Peter börjar bråka och skrika åt varandra i köket, och därefter eskalerar situationen snabbt när Peter följer efter henne när hon går in på toaletten. Han sliter upp dörren innan hon hinner låsa, vilket trappar upp bråket ytterligare. Peter har enligt åtalet spottat Iris i håret, slagit henne med en knytnäve i ansiktet och därefter knuffat henne så hårt att hon faller hand-löst bakåt och slår svanskotan i badrumsgolvet. Iris berättar i utdrag 1:

Utdrag 1: Eskalering av misshandeln

- 1 **Iris:** mm och sen vill jag gå på toa och då kommer han efter och öppnar upp dörren så att jag inte kan låsa, jag skrek STÄNG DÖRREN OCH GÅ UT och då blev jag förbannad på honom och sen så började han, jag vet inte om han spottade först eller om han slog mig i käken först
- 2 **Åklagaren:** mm och när han spottade var det här någonting som träffade på dig eller kom det bredvid?
- 3 **Iris:** det träffade mig i håret
- 4 **Åklagaren:** var någonstans i håret?
- 5 **Iris:** här någonstans
- 6 [Iris gör en pekande rörelse över vänster öra]
- 7 **Åklagaren:** du visar över, över vänster öra
- 8 **Iris:** mm

I utdrag 1 kan man följa hur Iris berättelse utvecklas med stöd av åklagarens frågor. Berättelsen som lämnas på rad 1 är en kontextualisering

av händelseförloppet som följer. Att Iris i förhöret återger att hon högljutt uppmanat Peter att lämna henne i fred via yttrandet ”STÄNG DÖRREN OCH GÅ UT” inleder eskaleringen av bråket.

När åklagaren i interaktionen med Iris ställer detaljfrågor (rad 2) om var Peters spott träffade är det först för att klargöra om Iris fått saliven på sig. Detta sker genom frågan ”var det här någonting som träffade på dig eller kom det bredvid?”. Som rad 4 visar nöjer sig åklagaren inte med att Iris berättar att saliven träffar i håret, utan han vill också ha det specificerat ”var någonstans i håret” som det träffar. Åklagarens fråga kan också ses som ett sätt att förstärka Iris berättelse, eftersom trovärdigheten ökar om berättelsen är tydlig, detaljrik och sammanhängande. På rad 6 kompletterar Iris sitt yttrande ”här någonstans” genom att peka med handen över vänster öra för att på så vis tydliggöra var spottet träffade. Denna pekande gest måste åklagaren verbalisera, vilket görs via yttrandet ”du visar över vänster öra” (rad 7). Verbaliseringen blir ett sätt för åklagaren att förhålla sig dels till kravet på muntlighet (RB 46 kap. 5 §), dels se till att allt som Iris berättar kommer med på tingsrättens ljudupptagning. Att det finns formella krav på ljudupptagningar som görs i institutionella miljöer har Stokoe (2009) visat i en studie av polisförhör från en engelsk kontext. När misstänkta i polisförhör använder gester för att illustrera delar av ett händelseförlopp måste förhørsledaren verbalisera vad som sker: ”for the benefit of the tape you’re just showing me gesturing that you (0.2) was kicking the door with your feet” (2009, s. 1895, reviderat enligt skriftspråksnormering). Principen i en svensk rättssal är densamma, och en del av åklagarens agerande kan därför tolkas som ett sätt att tydliggöra vad målsäganden berättar. Vid ett eventuellt överklagande kommer hovrätten enbart att lyssna på ljudupptagningarna från tingsrätten, vilket gör det viktigt att ljudfilerna är kompletta. Eftersom Iris inte befinner sig fysiskt i rättssalen, kan det också vara svårt för en åskådare att uppfatta den icke-verbala interaktionen. Rätten som ska döma i målet ser Iris tvådimensionellt på storbildsskärm, vilket begränsar den icke-verbala information som går att uttolka av Iris svar. Det är sannolikt ytterligare ett skäl till att åklagaren verbaliserar Iris handrörelse och på så vis gör innehållet i hennes berättelse hörbart för alla i rättssalen.

I förhöret med Iris går övergången mellan de olika händelserna sömlöst. Nästa händelse introducerar åklagaren genom en hänvisning till vad Iris tidigare sagt när hon berättat fritt, som en indikation på att han nu kommer att ställa detaljfrågor om vad som inträffat. Berättelsen inramas av att åklagaren driver förhöret framåt:

Utdrag 2: Slagets träffyta

- 9 **Åklagaren:** mm och så berättar du om SLAG på käken
10 **Iris:** ja för jag spottade ju tillbaka på honom när,
när han spottade på mig
11 **Åklagaren:** ja
12 **Iris:** och då fick jag slaget på käken
13 **Åklagaren:** var, var på käken träffade det?
14 [Iris gör en pekande rörelse med ett finger på vänstra sidan av käken]
15 **Åklagaren:** du visar på din vänstra sida, träffade
det någon annanstans?
16 **Iris:** det träffade här
17 [Iris lyfter handen och pekar på sitt vänstra öga]
18 **Åklagaren:** precis vid ögat?
19 **Iris:** ja

I utdrag 2 återges berättelsens innehåll genom ett samspel mellan åklagaren och Iris. De följdfrågor som åklagaren ställer handlar initialt om var någonstans i ansiktet som slaget träffat. På rad 12 berättar Iris att hon mottagit ”slaget på käken” varefter åklagaren i 13 replikerar och vill ha förtydligat ”var på käken” som slaget träffade. I likhet med exemplet i utdrag 1 använder sig Iris av gester för att besvara åklagarens fråga, vilket går att se på både rad 14 där Iris gör en pekande rörelse mot vänstra sidan av käken och på rad 17 där hon pekar på sitt vänstra öga. Skillnaden är att den icke-verbala kommunikationen ackompanjeras av tal på rad 16 där yttrandet ”det träffade här” sker samtidigt som Iris kontextualiserar vad det är som hon visar genom att peka på ögat. Åklagaren behöver denna gång inte ställa följdfrågor för att utreda slagets träffyta. Att åklagaren verbaliserar Iris gester är för att detaljerna i berättelsen ska komma med på ljudfilen (jfr Stokoe, 2009), men det kan också vara en strategi för att skapa en gemensam tolkningsram av Iris icke-verbala kommunikation. Därför använder han yttranden som ”var på käken träffade det?” (rad 13) och ”du visar på din vänstra sida, träffade det någon annanstans?” (rad 15) för att tydliggöra var på kroppen Iris fått motta slaget som Peter utdelat i samband med bråket på toaletten. Själva händelseförloppet för varje åtalspunkt utreds stegvis, och som vi visat i utdrag 2 fastställs först slagets träffyta. Förhöret fortsätter i utdrag 3:

Utdrag 3: Slagets kraft och omfattning

- 20 **Åklagaren:** kommer du ihåg utdelas om mm om det var öppen hand, alltså så eller om det var knuten näve?
- 21 [åklagaren visar ett slag med öppen handflata]
- 22 **Iris:** det kommer jag inte ihåg
- 23 **Åklagaren:** det minns du inte
- 24 **Iris:** nej jag kommer inte ihåg
- 25 **Åklagaren:** och hur känns det när du får det här slaget?
- 26 **Iris:** det gör jätteont
- 27 **Åklagaren:** kan du säga någonting om, om kraften i det här slaget är det ett löst slag eller mellanhårt eller
- 28 **Iris:** ja, mellan
- 29 **Åklagaren:** mellan mm, stod du kvar, står du upp eller ramlar du omkull av slaget?
- 30 **Iris:** jag står upp

I detta skede avhandlas slagets kraft och om Peter haft öppen eller knuten hand när han utdelade slaget. I yttrandet på rad 20 går det att utläsa hur åklagaren byter fokus, och han vill nu veta detaljer om vilken typ av slag som Peter utdelat: ”kommer du ihåg utdelas om mm om det var öppen hand, alltså så eller om det var knuten näve?”. Åklagaren fortsätter att ställa detaljfrågor till Iris om hur slagen gick till för att, om möjligt, få mer specifik kunskap om slagens kraft och typ av slag. Denna strategi är viktig, eftersom straffvärdet på ett knytnävsslag är högre än ett slag med öppen hand. När åklagaren i förhöret förstår att Iris inte minns, använder han en gest genom att visa ett slag med öppen handflata utan att säga något (rad 21) och plötsligt blir rollerna ombytta, eftersom det nu är åklagaren som använder gester för att få Iris att minnas hur slaget gick till. Iris kan ändå inte komma ihåg hur slaget utdelats, bara att det var ”mellan” (rad 28) och gjorde ”jätteont” (rad 26).

3.2 Förhöret med Peter

När åklagaren senare i förhandlingen håller förhör med Peter, som finns på plats i rättsalen, får han också berätta sin version av de bråk som Iris tidigare beskrivit. I utdrag 4 kan vi följa hur Peter kombinerar verbal och icke-verbal kommunikation när han nu ges möjlighet att redogöra för sin version:

Utdrag 4: Peters version av händelseförloppet

- 31 **Peter:** sen den andra händelsen där så rörde jag inte henne över huvud taget och att snubbla på en pall eller vad hon sa, det stämmer inte utan det var en stor vattenskål till katterna, jag RÖRDE inte henne och hon rörde inte mig, och det där SPOTTERIET det började i köket, ska vi se, jag gjorde så här, PTVI ner på golvet
- 32 [Peter vänder huvudet bort från kameran och illustrerar via en huvudrörelse hur han spottar på golvet]
- 33 och hon trodde att jag spottade på henne så hon spottade mig rakt i ansiktet och då blev det så att jag spottade tillbaka vilket var väldigt kortfattat och dumt, så det hon säger att jag spottade först, det stämmer absolut inte, jag förnekar inte att jag spottade, det gjorde vi båda två, men det var inte två gånger utan bara en gång
- 34 **Åklagaren:** mm, åttonde februari
- 35 **Peter:** mm
- 36 **Åklagaren:** punkten C du ska ha utdelat ett slag

Som visas på rad 31–36 har Peter delvis andra minnesbilder än Iris av vad som inträffat i lägenheten denna kväll. Vid tre tillfällen på rad 31 höjer Peter rösten med emfas (RÖRDE, SPOTTERIET) för att sedan på rad 32 övergå till att visa icke-verbalt hur han spottade på golvet och inte i Iris hår. Peter vänder först ansiktet från kameran för att därefter göra en icke-verbal rekonstruktion av spottandet, samtidigt som han säger ”PTVI” (32). I detta förhör tar åklagaren däremot ingen notis om Peters icke-verbala yttranden, och i sitt kommande yttrande byter åklagaren åtalspunkt genom att presentera datumet ”åttonde februari” följt av påståendet ”du ska ha utdelat ett slag” (rad 34, 36). Åklagaren har uppenbarligen gjort bedömningen att en fortsatt diskussion om vem som spottat först inte leder förhöret vidare, och därför övergår han till nästa händelse. Eftersom det är åklagaren som leder förhöret har han mandat att avgöra när Peters version av händelseförloppet är tillräckligt utredd. Peter har möjlighet att komma till tals senare i förhöret när det är försvarets tur att ställa frågor. Skillnaden i hur den icke-verbala interaktionen hanteras av åklagaren skiljer sig markant från förhören som hålls med Iris. Åklagaren verbaliserar Iris gester, medan Peters ignoreras i förhöret med konsekvensen att just det specifika innehållet i hans berättelse inte går in på ljudinspelningen.

Peter får i en senare del av förhöret svara på frågan om det stämmer att han har hotat Iris genom att göra pistoltecken mot tinningen och sedan trycka av ett imaginärt skott med tummen. Han har tidigare i förhöret förnekat att något hot förekommit i bostaden den 19 mars. Utdrag 5 visar hur åklagaren därför leder in förhöret på händelsen och hur Peter responderar på anklagelserna som riktas mot honom:

Utdrag 5: Indirekt hot

- 37 **Åklagaren:** men från början då, det här med 19 mars, hon påstår att du har uttalat hot mot henne
- 38 **Peter:** det STÄMMER INTE jag har INTE mordhotat henne en endaste gång
- 39 **Åklagaren:** ja men det står
- 40 **Peter:** och pekat finger, pistolgrepp eller pistoltecken jag har sträckt upp fingret några gånger så här
- 41 [Peter lyfter sitt finger i luften och illustrerar hur han gått till väga]
- 42 när jag tycker att hon gått över gränsen långt över gränsen, för att markera NU är det nog, NU får du lägga ner
- 43 **Åklagaren:** mm hon berättar att du tar ett hårt grepp om hennes arm mm, gör du det?

Att åklagaren hänvisar bakåt ”men från början då” när han övergår till åtalspunkten olaga hot i förhöret med Peter handlar om att hotet i åklagarkammarens stämningsansökan står angivet som åtalspunkt A snarare än att han hoppar i kronologin. Påståendet ”hon påstår att du har uttalat hot mot henne” (rad 37) tolkar vi som en konfrontation, eftersom Peter tidigare i förhöret förnekat att han gått över gränsen när han och Iris bråkat. Att Peter uppfattar åklagarens yttrande som ett ifrågasättande blir tydligt i hans svar på rad 38, där han tillbakavisar Iris berättelse genom att med enfass säga ”STÄMMER INTE” och att han ”INTE mordhotat henne en endaste gång”.

På rad 39 avbryter åklagaren Peter med yttrandet ”men det står”, vilket Peter inte uppmärksammar, eftersom han i affekt fortsätter att beskriva sin version av händelsen. Sannolikt vill åklagaren, med referens till åtalet, förtydliga att åtalspunkten är olaga hot och inget annat. Peter förnekar att han har utfört hoten (rad 40) och fortsätter med att illustrera det genom att använda pekfinger för att visa sin version av hur fingerrörelsen gått till. Peter visar inte ett pistolliknande uttryck med sin gest, utan snarare ett förmanande pekfinger som demonstrativt höjs i luften för att, som Peter uttrycker det, ”markera NU är det nog” (rad 42). Att ”NU” uttrycks med enfass i Peters berättelse blir i sammanhanget en bekräftelse på att hans

icke-verbala handrörelse fungerar som en förstärkning av en verbal uppmaning om att situationen skulle upphöra.

Vad som är särskilt noterbart med det här replikskiftet är att åklagaren återigen ignorerar Peters icke-verbala utsagor genom att byta fokus på rad 43: ”hon berättar att du tar ett hårt grepp om hennes arm?” Här ställer han en fråga som gäller en av flera åtalspunkter för misshandel genom att hänvisa till vad Iris sagt i sitt förhör. Åklagaren har på så vis samma strategi som i utdrag 3, alltså att inte vidare verbalisera Peters icke-verbala yttranden som har relevans förhändelseförloppet som utspelat sig i vardagsrummet den 19 mars.

4 Diskussion

I den här studien har vi visat hur icke-verbal interaktion används av målsägande och tilltalad i ett mängdåtal för grov kvinnofridskränkning, och hur kommunikationssättet både kan förstärka och förtydliga de hördas berättelser och återge var slag, sparkar och saliv träffar. Analysen visar också hur åklagarens strategi i det här specifika fallet skiljer sig i förhör med målsägande och tilltalad genom att målsägandens icke-verbala gester verbaliseras, medan så inte sker i förhöret med den tilltalade. Åklagaren tar också initiativ till att själv via gester tydliggöra innebörden av en specifik detaljfråga för målsäganden för att driva förhöret framåt.

De verbala handlingar som åklagaren och andra aktörer i rättsalen utför regleras inte bara i lag (Rättegångsbalken, 46 kap. 5§) utan är också en del av den sociala praktik och de konventioner som traderas där (jfr van Leeuwen, 2008). All mänsklig kommunikation sker via språkliga val som är avhängiga den institution eller den kontext de ska användas i, och yttre omständigheter, som ett hybridförhör kan sägas vara, kan påverka dessa språkliga val och möjligen begränsa dem (jfr Thompson, 2013, s. 340). Iris, som sitter på länk får sina icke-verbala utsagor verbaliserade, medan Peter som befinner sig i rummet ingår i den kontext där det är givet att alla som delar det fysiska rummet också delar samma upplevelse. Det finns en dimension av att något går förlorat när alla deltagande inte delar samma fysiska rum, och möjligen kan det vara en förklaring till varför åklagaren nogsamt transponerar Iris icke-verbala språk. En annan förklaring är att en redogörelse som endast presenteras icke-verbalt inte går att uppfatta i inspelningen, och därför måste verbaliseras ”for the benefit of the tape” (jfr Stokoe, 2009, s. 1890).

I jämförelse med tidigare forskning kan vi i denna studie se delvis andra resultat. Studier (Epps & Hayter, 2021; McKay, 2018; Rowden & Wallace, 2019) har visat att hybridmöten begränsar aktörers möjligheter

att interagera icke-verbalt och att det kan påverka hörda s möjligheter att efter egen förmåga lämna en berättelse som i detalj redogör för vad som inträffat i en specifik situation. Resultaten från vår studie visar att åklagaren i denna huvudförhandling förebygger sådana problem genom att verbalisera målsägandens icke-verbala interaktion och på så vis kompenserar för begränsningarna i hybridformatet. Samtidigt hanterar åklagaren förhöret med den tilltalade, som genomförs med honom i rättssalen, på ett helt annat sätt. Åklagaren uppmärksammar inte den tilltalades icke-verbala interaktion i förhöret, vilket gör att den kompletterande icke-verbala förklaring som lämnas inte kommer med på tingsrättens ljudupptagning.

Som vi har visat har såväl målsägande som tilltalad använt kroppsrörelser för att bevisa eller förneka inslag om våldsanvändning, men den icke-verbala kommunikationen har i den processen hanterats på olika vis. Vår slutsats är att åklagarens agerande gentemot den tilltalade kan förklaras med hur förhör genomförs i svenska domstolar. Eftersom det är åklagaren som har bevisbördan blir det naturligt som en del i den sociala praktiken att den tilltalades uppgifter avfärdas som efterhandskonstruktioner. Det blir i stället försvaret som får bistå Peter och vara behjälplig med att ställa följdfrågor som ger utrymme för honom att berätta detaljer som talar för hans version av händelseförloppet.

Att åklagaren avfärdar Peters version av händelseförloppet är väntat, eftersom åklagaren bedömt bevisningen som tillräcklig för åtal. Däremot kan man med fog diskutera att åklagaren ignorerar hans icke-verbala yttranden. Detta kan få konsekvenser vid ett eventuellt överklagande, eftersom hovrätten enbart lyssnar på tingsrättens ljudupptagningar och inte tar del av videoinspelningarna från tingsrättsförhören (jfr Stokoe, 2009). Det ska framhållas att åklagaren i förhöret med Iris effektivt tillvaratar hennes icke-verbala gester trots att förhöret genomförs i hybridform. Detta tyder på att det finns en medvetenhet om och strategier för att hantera mediets begränsningar i fråga om att uppfatta kroppsliga uttryck som inte sker i rummet. Sammantaget ger studien en bild av en social praktik som värnar om den enskildes rättighet, rättssäkerhet och trovärdighet, men det är också viktigt att uppmärksamma svagheter och brister i systemet som kan leda till att den enskildes rättigheter åsidosätts i domstolsförhör. Det specifika fallet slutade med att Peter dömdes till fängelse i 1 år och två månader.

Litteratur

- Byrman, Y. (2017). *Så fångas de misstänkta ord. Förhör och dokumentationspraktiker på Skattebrottsenheten*. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
- Epps, W., & Cailynn, H. (2021). Zoomed in to justice: Remote proceedings during a pandemic. *Judges Journal*, 60(3), 10–14.
- Halliday, M., & Matthiessen, C. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar* (4 uppl.). Routledge.
- Hindmarsh, J., & Heath, C. (2000). Sharing the tools of the trade: The interactional constitution of workplace objects. *Journal of Contemporary Ethnography*, 29(5), 523–562.
<https://doi.org/10.1177/089124100129023990>
- Jewitt, C., Bezemer, J., & O'Halloran, K. (2016). *Introducing multimodality*. Routledge.
- Knapp, M., Hall, J., & Horgan, T. (2014). *Nonverbal communication in human interaction*. Wadsworth Cengage Learning.
- Komter, M. (2014). Conversation analysis in the courtroom. I J. Sidnell & T. Stivers (Red.), *The Handbook of Conversation Analysis* (s. 612–629). Wiley-Blackwell.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice: new tools for critical discourse analysis*. Oxford University Press.
- Lindh, J. (2022). *Berättelser med sanningsanspråk: Språklig och multimodal argumentation i huvudförhandling och dom*. [Doktorsavhandling, Linnéuniversitetet]. Linnaeus University Press.
- Löfgren, E. (2011). *Rummet och rätten: tingshus som föreställning, byggnad och rum i användning*. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
- McKay, C. (2018). Video links from prison: Court 'appearance' within carceral space. *Law, Culture, and the Humanities*, 14(2), 242–262.
<https://doi.org/10.1177/1743872115608350>
- Ravelli, L., & McMurtrie R. (2016). *Multimodality in the built environment spatial discourse analysis*. Routledge.
- Rowden, E. (2018). Distributed courts and legitimacy: What do we lose when we lose the courthouse. *Law, Culture, and the Humanities*, 14(2), 263–281.
<https://doi.org/10.1177/1743872115612966>
- Rowden, E., & Wallace A. (2019). Performing expertise: The design of audiovisual links and the construction of the remote expert witness in court. *Social & Legal Studies*, 28(5), 698–718.
<https://doi.org/10.1177/0964663918802991>
- Rättegångsbalk*. SFS (1942:740).
- Stokoe, E. (2009). For the benefit of the tape: Formulating embodied conduct in designedly uni-modal recorded police–suspect interrogations. *Journal of Pragmatics*, 41(10), 1887–1904.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.pragma.2008.09.015>
- Thompson, G. (2013). *Introducing functional grammar* (3 uppl.). Routledge.

Att dra VAB-kortet, rasistkortet och enkel-svetsare-kortet

Om behandlingen av en polysem konstruktion i ordbok och konstruktikon

Kristian Blensenius & Emma Sköldberg
Göteborgs universitet

1 Inledning

Följande meningar (vår kursivering i exemplen) är hämtade från korpusen Sociala medier som ingår i Språkbanken Texts ordforskningsplattform Korp (Borin et al., 2012):

- (1) Jag vet att det finns de som *drar VAB-kortet* så fort det blir lite extra jobbigt på jobbet [...].
- (2) Jag stör mig på personer som *drar fram rasistkortet* för minsta lilla som inte ens har med rasism att göra.
- (3) Undrar om Löfven *kör det där enkel-svetsare-kortet* hemma också.

Gemensamt för exemplen är att de inkluderar olika varianter av en konstruktion som kan beskrivas som [VERB x-kortet]. Beteckningen *konstruktion* används här i konstruktionsgrammatisk innebörd (Goldberg, 2006), dvs. om uttryck med en viss form parad med en viss funktion. Kännetecknande för konstruktionen är att den innehåller ett verb och substantivet *kort* i bestämd form singular i form av en efterled. Förleden kan vara av olika slag: i exemplen ovan utgörs förleden av *VAB-* (dvs. Vård av barn), *rasist-* respektive *enkel-svetsare* (för fler exempel, se avsnitt 2.2.1). Även verbet varierar, men några vanligt förekommande verb är, liksom i exemplen ovan, *dra*, *dra fram* respektive *köra* (se avsnitt 2.2.2).

Utifrån exemplen i (1–3) tycks konstruktionen ange att någon åberopar något: att *dra VAB-kortet*, som i (1) ovan, kan avse att någon av någon anledning åberopar VAB i en viss situation. Det bakomliggande skälet till åberopandet av VAB verkar vara att undvika jobb.

Konstruktionen [VERB x-kortet] är i skrivande stund, såvitt vi vet, inte beskriven i någon större utsträckning i svenska språkresurser, t.ex. i ordböcker eller i *konstruktikon*, där det senare här avser den samlade beskrivningen av språkliga mönster, *konstruktioner* (Lyngfelt & Sköldberg, 2013, s. 76). Närmare bestämt avses här Svenskt konstruktikon (SweCcn, se t.ex. Lyngfelt et al., 2018), en fritt tillgänglig databas över svenska konstruktioner.

Syftet med denna artikel är först och främst att analysera konstruktionen [VERB x-kortet] ur lexikalisk och grammatisk synvinkel. Därtill vill vi undersöka hur konstruktionen skulle kunna representeras i en ordbok eller i SweCcn, eftersom detta ska visa sig inte vara alldeles självklart.

Först ger vi en bakgrund till konstruktionen, och sedan går vi igenom dess användning, betydelser och funktioner. Därefter diskuterar vi hur konstruktionen kan beskrivas i en lexikografisk respektive konstruktionsgrammatisk resurs. Artikeln avslutas med sammanfattande slutord.

2 Konstruktionens ursprung, uppbyggnad, användning och semantik

2.1 Ursprung

Konstruktionen [VERB x-kortet] tycks ha blivit vanligare i svenskan under senare tid: en indikation på detta ges av en sökning i korpusen Sociala medier på vanligare sammansättningar som *rasistkortet*, *kvinnokortet* och *offerkortet*. I samtliga fall ser bruket ut att ta fart kring 2005.

Uttrycket verkar ha kommit till svenskan från engelskan; i *Oxford English Dictionary* (OED, rev. 2021), moment P.4.c., ges i artikeln *card*, n.2 belägg på *play the land purchase card* från 1885, och från 1974 kommer exemplet *Mr Powell enabled many anti-coloured voters to identify with the Conservatives (although the Tory leadership declined to play the race card)*. Notera att beläggen i samtliga fall avser *play the x card*, vilket kan antyda att det handlar om spelkort. De tidigaste beläggen i svenskan på [VERB x-kortet] inkluderar verbet *spela* (*ut*). I Expressen finner vi 1991 en diskussion av en artikel i New York Review of Books vid namn ”Playing the Racial Card”, som översätts till ”Att spela ut raskortet”.

2.2 Uppbyggnad och användning

I det följande behandlas konstruktionens ingående delar och hur den används mer ingående. Vår analys av [VERB x-kortet] baseras på bruket av konstruktionen i samtida svenska texter i Korp. Konstruktionen återfinns i olika delkorpusar, t.ex. Kubord 2 (med tidningstexter) och SVT nyheter (med nyhetstexter), men här har vi valt att studera användningen av [VERB x-kortet] i Sociala medier (på drygt 11 miljarder token) eftersom vi bedömer att konstruktionen är förhållandevis vardaglig och att användningen av den kan vara större i mer talspråksliknande text.

2.2.1 Förleder till *-kortet*

I korpusen Sociala medier i Korp finns närmare 320 000 förekomster av sammansättningar som slutar på *-kortet* och i figur 1 återfinns exempel på mer återkommande sådana. Värt att notera är att vi har utelämnat ett antal frekventa sammansättningar som (i första hand) refererar till konkreta kort ur listan, t.ex. *coop-kortet*, *fiskekortet*, *tarotkortet*, *gymkortet* och *presentkortet*.

Exempelorden i figur 1 har många gemensamma drag. Flera av dem är tydligt relaterade till varandra (se t.ex. *rasist-*, *ras-*, *rasse-* och *rasismkortet*). Vidare kan flertalet förleder föras till mer emotivt laddade semantiska fält (se t.ex. *nazist-*, *antisemit-*, *islamofobi-* och *pedofil-*).

En genomgång av sammansättningarna visar samtidigt mångfalden i textmaterialet och några av alla de möjligheter som står till buds vid användningen av [VERB x-kortet]. Som exempel kan sammansättningarna *demenskortet*, *foliehattskortet*, *nyvalskortet*, *otrohetskortet*, *skuldkortet*, *snyftkortet*, *svartsjukekortet*, *sympatikortet* och *time out-kortet* nämnas.

rasistkortet offerkortet raskortet SD-kortet nazistkortet
kvinnokortet rassekortet antisemitkortet kommunistkortet
martyrkortet judekortet diskrimineringskortet feministkortet
våldtäktskortet invandrarkortet islamofobikortet förintelse-
kortet mångfaldskortet ålderskortet fascistkortet rasismkortet
PK-kortet könskortet islamofobikortet Hitlerkortet gravidkortet
mammakortet pedofilkortet bögbortet blattekortet moralkortet
kränkthetskortet sympatikortet muslimkortet kränktkortet
snyftkortet invandringskortet genuskortet nazikortet uppehålls-
tillståndskortet enkel-svetsare-kortet trollkortet religionskortet
yttrandefrihetskortet känslokortet demokratikortet skuldkortet
rysskortet nassekortet incestkortet jämställdhetskortet avund-
sjukekortet sjukdomskortet antisemitismkortet självmords-
kortet hatkortet traditionskortet sexkortet terroristkortet
svartsjukekortet killkortet gaykortet konspirationskortet Breivik-
kortet

Figur 1. Exempel på vanligare sammansättningar som slutar på *-kortet* i Korps Sociala medier.

I korpusen finns därtill ett antal komplexare förled som också de tydliggör några av alla de möjligheter som finns, t.ex.:

(4) Sjöstedt kör *jag-har-varit-ute-i-verkligheten-kortet*.

Ytterligare exempel på komplexare förled är *en-jag-känner-drabbades-minsann-*, *ni-är-stygga-*, *det-handlar-om-personlig-smak-*, *hon-får-kritik-för-hon-är-kvinna-* samt *mångkulturen-är-hemsk-och-urholkar-sverige-*. Som synes kan förleden utgöras av allt från ett enskilt ord till åtminstone två satser.

2.2.2 Verb(förbindelser)

För att undersöka vilka verb som uppträder i konstruktionen kan man studera konkordansrader i Korps KWIC-visning (jfr Atkins & Rundell, 2008, s. 104, om konkordansers roll inom lexikografin). För ökad kunskap om vilka verb som brukar uppträda i kombination med konstruktionens *kortet*-sammansättningar är emellertid visningsläget Ordbild lämpligare (se Borin et al., 2012; se även bl.a. Sköldberg, 2022, s. 167ff.). I tabell 1 återges valda delar av innehållet i ordbilder för substantiven *rasistkortet*

(sammanlagt 9 203 belägg), *offerkortet* (710 belägg) och *kvinnokortet* (462 belägg) i Sociala medier. Mer precist listas topprankade verb som föregår aktuella substantiv.

Tabell 1. Fem-i-topp-rankade verb som föregår *rasistkortet*, *offerkortet* och *kvinnokortet* i ordbilder över språkbruket i Korps Sociala medier.

	VERB + <i>rasistkortet</i>	VERB + <i>offerkortet</i>	VERB + <i>kvinnokortet</i>
1	dra	spela	dra
2	dra fram	dra	spela
3	dra upp	dra fram	köra
4	spela	köra	dra fram
5	använda	dra upp	använda

Av innehållet i tabell 1 framgår att de tre substantiven i hög grad föregås av samma eller besläktade verb i den aktuella korpusen, t.ex. *dra*, *dra fram* och *spela*.

En genomgång av materialet visar också att det ibland rör sig om andra verb, följda av en prepositionsfras i vilken den aktuella *kortet*-sammansättningen utgör rektion. Exempel är *hota med*, *vifta med* och verb + participkombinationer som *komma dragande(s) med*, dvs. även andra sorters verb(kombinationer) som betecknar något slags handling som utförs på objektet. De beläggen är semantiskt klart relaterade till övriga exempel i denna text (den semantiska rollen för *x-kortet* är t.ex. densamma som när ordet står i objektsposition), men de täcks inte syntaktiskt av den sammanfattande konstruktionsangivelsen [VERB *x-kortet*]. Samtidigt speglar just angivelsen [VERB *x-kortet*] den typiska strukturen hos de flesta belägg i aktuell korpus.

2.3 Betydelser och funktioner

Tyvärr är sökordens kontexter av upphovsrättsliga skäl starkt begränsade i Korps KWIC-visning, och av detta skäl är det ibland mycket svårt att avgöra vad en användning av konstruktionen egentligen betyder. Förleden i den ingående sammansättningen spelar emellertid en viktig roll för analysen av det enskilda fallets semantik. Strax nedan listas ett antal exempel på olika sammansättningar med *-kortet* hämtade ur materialet.

För jämförelsens skull har de alla kombinerats med verbet *dra*. Efter respektive exempel återfinns möjliga betydelser hos ordkombinationerna.

- *dra VAB-kortet*: 'åberopa VAB (dvs. vård av barn)'
- *dra moralkortet*: 'åberopa god moral'
- *dra rasismkortet*: 'konstatera att något handlar om rasism (och kanske att man själv drabbats av denna)'
- *dra offerkortet*: 'framställa sig själv som ett offer'
- *dra feministkortet*: 1. 'uttrycka att man är feminist'; 2. 'uttrycka att man blir extra hårt åtgången e.d. (i visst sammanhang) för att man är kvinna'
- *dra självmordskortet*: 'hota med att begå självmord'.

Som synes uppvisar kombinationen *dra x-kortet* flera betydelser. En och samma ordkombination kan, som framgår av exemplet gällande *feministkortet*, också betyda olika saker.

Konstruktionens semantik påverkas också av det verb som används, vilket framgår av följande korpusbelägg som alla inkluderar sammansättningen *rasistkortet*:

- (5) Invandrare måste sluta *dra rasistkortet*.
- (6) Jag stör mig på personer som *drar fram rasistkortet* för minsta lilla som inte ens har med rasism att göra.
- (7) Vidare synes invandrabarn ofta *spela "rasistkortet"* om en lösning av en konflikt inte går till deras fördel.
- (8) Min erfarenhet är också att de som springer runt och *hotar med rasistkortet* aldrig har några intellektuellt hållfasta argument utan *använder rasistkortet* för att tysta omgivningen.

Vid användning av verb som *dra*, *drar fram* och *spela* rör det sig troligen om mer eller mindre explicita anklagelser om rasism. Vid verb som *hota* torde anklagelserna om särbehandling vara mer vaga.

Mer generellt kan man emellertid säga att man genom att använda olika instanser av konstruktionen för det första kan sägas åberopa en företeelse eller liknande för att vinna medhåll i en diskussion, fördelar i en förhandling etc. Detta kan exempelvis gälla om man *drar rasism-*, *VAB-* eller *moralkortet*. Det skäl e.d. som åberopas preciseras alltså av förleden i sammansättningen.

För det andra kan man, genom att använda vissa instanser av konstruktionen, framställa någon annan som något. Vad detta något är framgår av sammansättningens förled, men i huvudsak är det något negativt. Detta

gäller t.ex. vid användningar av *dra rasist-*, *nazist-*, *antisemit-* och *fascistkortet*.

För det tredje kan den som påstås dra ett visst kort beskyllas för att ikläda sig en viss utsatt roll. Vilken denna roll är preciseras av sammanställningens förled, såsom vid *dra offer-*, *martyr-* och *kvinnokortet* samt vid vissa användningar av *feministkortet*.

För det fjärde kan det handla om ett hot, t.ex. att begå självmord som vid *dra självmordskortet*. Ännu ett sådant exempel är *dra rysskortet*, som inte sällan handlar om att hota med en invasion från Ryssland.

Som torde ha framgått av exemplen ovan uppträder konstruktionen typiskt i en utsaga om någon annan än talaren/skribenten själv. I exemplen (1–3) är det exempelvis *de*, *personer* och *Löfvén* som drar m.m. ett kort. Om man anklagar någon för att ”verba *x-kortet*” menar man att det är svårt att kritisera denna person eller att fortsätta diskutera med hen. Den som ”verbar *x-kortet*” åberopar nämligen ett skäl, ett läge m.m. (såsom egen sjukdom, vård av barn och särbehandling) vilka är svåra att ifrågasätta. På samma sätt kan ett hot (såsom det att begå självmord) lamslå vidare krav. Vår tolkning styrks av bl.a. följande korpusexempel (se även exempel 7–8 ovan):

- (9) Ser att du redan har *kört jobbkortet* flera gånger, så då får du ta backup-planen istället som är *sjukdomskortet*.

I (9) ges som synes förslag på två olika anledningar som kan användas som svepskäl för att slippa ifrån något.

Viktigt i sammanhanget är också att den som konstaterar att någon annan ”verbar *x-kortet*” därtill ofta uttrycker indignation över agerandet eftersom personen som dragit kortet slipper ifrån ansvar eller blockerar fortsatt diskussion.

3 Möjliga beskrivningar av [VERB *x-kortet*]

3.1 Kort om partiellt schematiska flerordsförbindelser i ordböcker och konstruktikon

Flerordsförbindelser av det slag som behandlas i denna artikel har diskuterats en del i lexikologisk och fraseologisk litteratur. Inom nordisk lexikografi kan Berg-Olsen (2013) nämnas, som genomför en undersökning av fyra schematiska flerordskonstruktioner i *Norsk Ordbok*, bl.a. [x og x] som i *måtte og måtte*. *Norsk Ordbok* har som ambition att beskriva

både enskilda ord och grammatiska egenskaper hos ordkombinationer, och Berg-Olsen konstaterar att ordboken täcker en del men långt ifrån allt, och att "leksikografer må nødvendigvis fokusere på det leksikaliserte og det typiske" (Berg-Olsen, 2013, s. 92). Vidare har Farø och Lorentzen (2009) behandlat ett stort antal flerordsförbindelser, alltifrån fastare idiom till så kallade *fraseoskabeloner* (motsvarande schematiska flerordskonstruktioner). De senare tillhör de mest schematiska flerordförbindelserna, med flera tomplatser (eng. *slots*) och typiskt med fasta element i form av funktionsord. Ett exempel är [KOMP og KOMP], dvs. adjektiv i komparativ + *og* + samma adjektiv (Farø & Lorentzen, 2009, s. 78). Denna kan på svenska instansieras som såväl *större och större* som *bättre och bättre* m.fl. Farø och Lorentzen (2009, s. 89) konstaterar att fraseoskabelonerna hör till de mindre behandlade i danska ordböcker, trots att de är högst relevanta för ordboksanvändarna.

Croft (2003, s. 53) konstaterar att inte bara enskilda ord utan även konstruktioner utgör en nödvändig del av modellen för syntaktisk representation av en talares kunskap om språk, samt att konstruktioner, i likhet med enskilda ord, har betydelser. Att partiellt schematiska flerordsförbindelser kan vara svårhanterliga i såväl ordböcker som grammatiker är ett känt problem. Sköldberg et al. (2013) redogör t.ex. för en studie av ett antal partiellt schematiska konstruktioner, bl.a. [i ADJEKTIV-aste laget] (se även Lyngfelt & Sköldberg, 2013, s. 80–81 för en mer ingående behandling av just denna konstruktion). Konstruktionen [i ADJEKTIV-aste laget] behandlas under uppslagsordet *lag* i en ordbok tillsammans med utvalda adjektiv (*längsta, största, minsta, kortaste* samt tillägg som "etc.") för att signalera att det finns fler tänkbara adjektiv. Det konstateras att flera sorters adjektiv missas, bl.a. sådana som inte anger storlek (t.ex. *tuffaste*). Det påpekas också att betydelsebeskrivningarna haltar: typiskt beskrivs konstruktionen bara med ett av de tänkbara adjektiven, men denna beskrivning passar kanske inte för de andra adjektiven. Den fulla produktiviteten hos konstruktionen visar sig inte heller i ordboken. Det diskuteras vidare hur ett antal konstruktioner av nämnt slag skulle kunna hanteras i SweCcn, och det konstateras att ordboken kan dra nytta av konstruktikonets sätt att hantera konstruktionen som ett produktivt mönster, samtidigt som ordbokens förtjänst visar sig med de lexikala enheter som är etablerade med en viss konstruktion (t.ex. *lag* i [i ADJEKTIV-aste laget]).

Konstruktionen [VERB x-kortet] liknar i viss mån [i ADJEKTIV-aste laget] ovan: konstruktionen innehåller såväl tomplatser för ord som för ordled, samtidigt som ett element (i detta fall ordled) är fast: *-kortet*. Samtidigt uppvisar [VERB x-kortet], som vi ska se, en jämförelsevis

komplex betydelsepertuar som erbjuder utmaningar för såväl ordbok som grammatik.

3.2 Konstruktionen i några befintliga ordböcker

Konstruktionen [VERB x-kortet] är inte beskriven i SweCcn, och i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO, 2021) återfinns vi den inte heller: inte i artikeln om substantivet *kort* och inte under t.ex. verben *dra* eller *spela* eller under förledskandidater som substantiv som *rasist*. I *Den Danske Ordbog* (DDO) ges under uppslagsordet *racismekort* instanser av motsvarande konstruktion, *trække racismekortet* och *spille racismekortet* tillsammans med definitionen 'beskyldning om racisme som fremsættes for at så tvivl om en modparts motiver, argumenter og moral'. Även Dansk Sprognævn ger i sin nyordsordbok exempel på samma verb, men med annan förled i form av instanserna, *spille offerkortet* och *trække offerkortet*. I *Det Norske Akademis Ordbok* (NAOB) illustreras motsvarande konstruktions schematicitet i att förleden symboliseras med en tom position: under substantivet *kort* ges under uttrycket *legge kort* de partiellt schematiska *dra/trekke* ____ *kortet* och *spille/bruke* ____ *kortet*. De båda uttrycken definieras på samma sätt: 'bruke metoder eller argumenter som er vanskelige for ens motstandere å stille noe opp mot'. Parentetiskt kan noteras att detta beskrivningsformat även återkommer i ordböcker som OED, i detta fall under substantivet *card* i idiomet *to play (also use) the — card* "and variants", med det specificerande tillägget "Frequently as *to play the race card*" och med definitionen av den moderna användningen 'to exploit one's membership of a specified minority or marginalized group as a means of gaining sympathy or an unfair advantage (depreciative, and chiefly used in accusations of others)'.

Nedan diskuteras två sätt på vilka man kan informera språkanvändare, inte minst inlärare av svenska, om konstruktionen [VERB x-kortet] och hur den används. Först tar vi upp några möjliga lösningar i en svensk definitionsordbok, därefter ett möjligt presentationssätt i SweCcn.

3.3 SO i framtiden

Grundläggande inom lexikografin är att behandlingen av en konstruktion som [VERB x-kortet] anpassas efter aktuell ordbok, dess målgrupp(er) och tänkta syften (se vidare bl.a. Rundell, 2012, s. 57ff med anförd litteratur). I det följande tar vi upp några tänkbara beskrivningsmöjligheter i SO (2021), som är en allmänspråklig ordbok med huvuduppgiften att beskriva modern svenska. Ordboken vänder sig till modersmålstalare och avancerade inlärare och den är avsedd att fungera som stöd vid i första hand

reception men också vid produktion. Nuvarande upplaga av SO bygger vidare på flera tidigare ordböcker och innehållet i den följer vissa principer som beskrivs i bl.a. Ralph et al. (1977) och Järborg (1989). Vid behandlingen av konstruktionen måste SO-lexikograferna förhålla sig till också dessa ramar. Exempelvis är det inte i enlighet med principerna att i likhet med NAOB lägga in t.ex. *dra* ___ *kortet* som ”partiellt schematiskt idiom” under uppslagsordet *kort*.

En tänkbar behandling av den aktuella konstruktionen skulle vara att infoga några vanligare sammansättningar, exempelvis *rasistkort* och *feministkort*, som egna uppslagsord i SO. De olika ordboksartiklarna skulle sedan gälla enskilda instanser av konstruktionen. Korpusbaserade språkexempel med frekventare verb som *dra* och *spela* kunde läggas till liksom kommentarer om att uppslagsordet typiskt uppträder i bestämd form och i vardagligt språk. En fördel med detta sätt är att de sammansättningar som väljs ut är lätta att hitta i ordboken. Det finns också gott om plats att beskriva dem på. Ett uppenbart problem är dock att själva uppslagsorden svårligen går att definiera. En annan nackdel är svårigheten att illustrera produktiviteten hos den underliggande konstruktionen (dvs. i vilken utsträckning konstruktionen kan användas med nya led, jfr Olofsson, 2017).

Ett annat sätt skulle vara att lägga in efterleden *-kortet* som uppslagsord (jfr t.ex. uppslagsordet *-snåret* i SO). En sådan lösning skulle tydliggöra att det rör sig om en produktiv sammansättning och att den alltid uppträder i bestämd form. Ett flertal sammansättningar, t.ex. *raskortet*, *offerkortet* och *nazistkortet*, kan sedan listas som morfologiska språkprov i artikeln. Men också här skulle betydelsebeskrivningen utgöra en utmaning eftersom betydelsen hos sammansättningens efterled är svår att ringa in. Sammansättningens förled ger i och för sig signaler om vad instansen av konstruktionen handlar om, men kännedom om förledens betydelse räcker inte för att användaren ska kunna räkna ut vad just en viss instans av konstruktionen betyder. För lexikografen blir det också svårt att tydliggöra att det rör sig om en konstruktion i vilken sammansättningen endast utgör en del.

Ett tredje alternativ skulle vara att hela konstruktionen behandlas inom ramen för en egen bildlig underbetydelse till uppslagsordet *kort*. I ordboksartikeln skulle det framgå att substantivet uppträder i bestämd form, att det ingår i en sammansättning och att konstruktionens totala betydelse är nära förknippad med förleden i sammansättningen. Beskrivningen skulle kompletteras med morfologiska exempel som *rasistkortet* och *VAB-kortet*. En fördel med denna lösning är att konstruktionen beskrivs under den enda konstanten i konstruktionen, dvs. substantivet *kort*. En fullstän-

dig beskrivning av detta ord förväntas också innehålla information om konstruktionen. Men hur vet ordboksanvändarna att de ska söka på ordet *kort* för att försöka förstå mer kreativt yttranden som t.ex. ”Undrar om Löfven kör det där enkel-svetsare-kortet hemma också?”. Även vid denna lösning är det svårt att tydliggöra konstruktionens semantiska spännvidd.

Ett fjärde alternativ skulle vara att betrakta konstruktionen som ett slags idiom och behandla den som ett sådant. Å ena sidan kan man, såsom vid Dansk Sprognævns beskrivning av *racismekort*, införliva uppslagsord som *rasistkortet* och *offerkortet* och därefter ange att uppslagsordet förekommer i en viss eller i några få flerordskombinationer. Väljer man detta alternativ kan man på ett utförligare sätt beskriva några enskilda instanser, deras formella och stilistiska drag och lista typiska verb. Instansen kan förklaras och exempel kan ges men konstruktionens produktiva sida skulle inte gå att förmedla. Å andra sidan skulle man kunna göra som i NAOB och bl.a. markera förleden i sammansättningen med en platshållare men detta förfaringssätt är som nämnts oförenligt med rådande principer för hur idiom behandlas i SO. Att på ett begripligt sätt återge såväl formella som stilistiska egenskaper hos idiomet, att förleden, verbet och semantiken varierar samt i vilka slags kontexter idiomet uppträder, skulle i princip vara omöjligt. Lexikografen skulle bara kunna ge en ytterst begränsad bild av produktiviteten hos konstruktionen och den variationsrikedom som man finner i korpusar.

3.4 Konstruktikon

Som noteras i 3.2 ovan, innehåller SweCcn just nu ingen beskrivning av [VERB x-kortet]. Det vore dock fördelaktigt att även kunna hantera konstruktionen inom ramen för konstruktikonet, eftersom detta möjliggör en täckning av betydelser hos flera olika instanser av konstruktionen. Vi har i nuläget inte lyckats etablera några (definitions-mässiga) gränser för vilka förled *-kortet* kan ta, och en konstruktionspost i konstruktikonet skulle ha möjlighet att hantera detta. På liknande sätt är det med verben i konstruktionen. Det är visserligen lättare att tänka sig en avgränsning här – det handlar främst om verb som anger att subjektsreferenten hanterar, typiskt flyttar, objektsreferenten i bildlig bemärkelse. Exempel på sådana verb är *dra* och *spela*. Men var gränserna går är svårt att säga även i fråga om verbet; vi finner ju även andra, generellare, verb, t.ex. *hota med* och *köra*.

Det finns några potentiella utmaningar med inkludering av konstruktionen i SweCcn som kan behöva hanteras. Konstruktioner som innehåller ett lexikalt etablerat ordelement, i det aktuella fallet efterleden *-kortet*, är kanske mer förknippade med specifika uppslagsord i vilka *-kortet* ingår.

Det kan då vara lättare att finna dem under sådana uppslagsord än att de uppfattas som exempel på en mer generell konstruktion av typen [VERB x-kortet]. En annan sak att tänka på är att sammansättningen *x-kortet* även används utan verb av den typ som fyller VERB-positionen i konstruktionen (se t.ex. 12 nedan).

En hantering av [VERB x-kortet] i konstruktikonet hade i alla händelser haft att ta hänsyn till vad som verkar vara en viss konstruktionell polysemi (jfr Croft, 2003). En konstruktion som [VERB x-kortet] eller t.o.m. en så specifik konstruktion som [*dra* x-kortet] är inte entydig (se 3.3 ovan). Detta är inte bara beroende på vilket kort det är frågan om, utan även på den vidare kontexten.

4 Slutord

Den här artikeln fokuserar på konstruktionen [VERB x-kortet], vars enda konstant är efterleden i bestämd form, *-kortet*. Förleden varierar, liksom det föregående verbet. Av exemplen ovan framgår också att man kan urskilja delvis olika betydelser men att konstruktionens semantik indikeras av just sammansättningens förled och av verbet. En och samma instans av konstruktionen, såsom *dra feministkortet*, kan emellertid ha åtminstone två betydelser. Har då [VERB x-kortet] flera betydelser i olika sammanhang, som har en familjelikhetsrelation till varandra (jfr Croft, 2003)? X-kortets förled verkar om inte annat kunna spela en viss roll för polysemin, exempelvis om sammansättningen är *rasistkortet* eller *feministkortet*: någon kan påstås dra feministkortet om talaren menar att vederbörande har påstått sig vara feminist, men kanske inte lika gärna rasistkortet i motsvarande användning, dvs. att vederbörande har påstått sig vara rasist. Det verkar ändå som om samtliga [VERB x-kortet] har ett gemensamt drag. Den som utpekas ”verba x-kortet” kritiseras för att använda sig av en metod eller av argument vilka är svåra eller omöjliga att ifrågasätta eller överträffa. Personen i fråga har därmed satt punkt för vidare förhandling, något som väcker indignation.

I artikeln har vi diskuterat hur konstruktionen skulle kunna beskrivas i framtiden dels i SO, dels i ett konstruktikon. Samtliga möjliga presentationssätt har sina begränsningar när det gäller att fånga den lexikala/semantiska/pragmatiska spännvidd som konstruktionen uppvisar. Förmodligen är en kombination av ordbok och konstruktikon bäst för att beskriva [VERB x-kortet]. Man kan t.ex. göra ordboksartiklar av de vanligaste *x-kortet*-sammansättningarna (t.ex. *rasistkortet*) och dessutom göra en efterledsartikel av efterleden *-kortet*. För att kunna beskriva kon-

struktionens produktivitet krävs dock ett konstruktikon att komplettera med.

Som avslutning ges ytterligare tre belägg av *rasistkortet* ur Sociala medier, där *kortet*-sammansättningens semantiska roll och/eller syntaktiska funktion är några andra:

- (10) Givetvis kom *rasistkortet* upp direkt.
- (11) Då argumenten är slut åker ”*rasistkortet*” fram och personangreppen haglar ifrån vänsterpöbeln, känns bekant!
- (12) Men vi vet att i PK-media väger ju *rasistkortet* mer än *homofobkortet*, och för er så väger kanske *Feministkortet* mer än *invandrarkortet* ...

I exempel (12) omtalas inte mindre än fyra slags kort och som synes handlar resonemanget om de fyra substantivens inbördes ”tyngd” och hur användbara de är i samband med en argumentation m.m. Till skillnad från inom konstruktionen [VERB x-kortet] har substantivet *rasistkortet* här fått en egen betydelse som skulle kunna sägas vara ’anklagan om särbehandling e.d. grundad på rasism’. Men en djupare analys av denna språkutveckling får anstå till en framtida artikel.

Litteratur

- Atkins, B. T. S., & Rundell, M. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford University Press.
- Berg-Olsen, S. (2013). Skjematiske fleirordskonstruksjoner i Norsk Ordbok. *Nordiske Studier i Leksikografi*, 12, 80–94.
- Borin, L., Forsberg, M., & Roxendal, J. (2012). Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. I N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck, M. Uğur Doğan, B. Maegaard, J. Mariani, A. Moreno, J. Odijk & S. Piperidis (Red.), *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 12)* (s. 474–478). European Language Resources Association (ELRA).
- Croft, W. (2003). Lexical rules vs. constructions. A false dichotomy. I H. Cuyckens, T. Berg, R. Dirven & K.-U. Panther (Red.), *Motivation in Language: Studies in honor of Günter Radden* (s. 49–68). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/cilt.243.07cro>
- Dansk Sprognævn, Nye ord i dansk, *spille offerkortet*. https://dsn.dk/ordbog/noid/spille_offerkortet/
- DDO = Den Danske Ordbog. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gyldendal. <http://ordnet.dk/ddo>

- Farø, K., & Lorentzen, H. (2009). De oversete og mishandlede ordforbindelser – hvilke, hvor og hvorfor? *LexicoNordica*, 16, 75–102.
<https://doi.org/10.7146/ln.v0i16.18468>
- Goldberg, A. (2006). *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199268511.001.0001>
- Järborg, J. (1989). *Betydelseanalys och betydelsebeskrivning i Lexikalisk databas. Preliminär version*. Göteborgs universitet.
- Lyngfelt, B., Bäckström, L., Borin, L., Ehrlemark, A., & Rydstedt, R. (2018). Constructicography at work. Theory meets practice in the Swedish constructicon. I B. Lyngfelt, L. Borin, K. Ohara & T. Torrent (Red.), *Constructicography. Constructicon development across languages* (s. 41–106). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/cal.22.03lyn>
- Lyngfelt, B., & Sköldberg, E. (2013). Lexikon och konstruktikon – ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv på lexikografi. *LexicoNordica*, 20, 75–92. <https://doi.org/10.7146/ln.v0i20.20872>
- NAOB = *Det Norske Akademis ordbok*. Kunnskapsforlaget og Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. www.naob.no
- OED = *Oxford English Dictionary*, uppslagsordet *card*, n2, frasen *to play (also use) the — card*.
https://www.oed.com/dictionary/card_n2?tab=meaning_and_use#1305208580
- Olofsson, J. (2017). Förhållandet mellan rörelseverb och förflyttningskonstruktioner – lexikogrammatisk associationskraft och produktivitet. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 35, 87–107.
- Ralph, B., Järborg, J., & Allén, S. (1977). *Svensk ordbok och Lexikalisk databas. Förstudierapport*. Göteborgs universitet.
- Rundell, M. (2012). ‘It works in practice but will it work in theory?’ The uneasy relationship between lexicography and matters theoretical. I R. V. Fjeld & J. M. Torjusen (Red.), *Proceedings of the 15th EURALEX Congress* (s. 47–92). University of Oslo.
- Sköldberg, E., Bäckström, L., Borin, L., Forsberg, M., Lyngfelt, B., Olsson, L.-J., Prentice, J., Rydstedt, R., Tingsell, S., & Uppström, J. (2013). Between grammars and dictionaries: a Swedish constructicon. *Proceedings of eLex 2013* (s. 310–327).
- Sköldberg, E. (2022). Phraseological theory, evidence in corpora and lexicographical practice. On collocations in a monolingual dictionary of Swedish. I K. Blensienius (Red.), *Valency and Constructions. Perspectives on Combining Words* (s. 155–182). Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning.
- SO = *Svensk ordbok* utgiven av Svenska Akademien. (2021).
<https://svenska.se/so/>
- SweCcn = Svenskt konstruktikon. <https://spraakbanken.gu.se/projekt/sweccn>

Hållbar ordinläring på sfi

Betydelsen av skolbakgrund och strategianvändning

Lars Bokander¹ & Anders Agebjörn²

¹Jönköping University, ²Malmö universitet

1 Introduktion

Det har gått 20 år sedan Bigelow och Tarone (2004) konstaterade att det mesta vi vet om vuxnas inläring av ett andraspråk (L2) härrör från studier som involverar relativt välutbildade inlärare i akademiska kontexter. Detta förhållande tycks inte ha ändrats; L2-forskning involverar fortfarande främst universitetsstudenter (se t.ex. Godfroid & Andringa, 2023; Gujord m.fl., 2023). Denna snedrekrytering får negativa konsekvenser när det gäller så väl generaliserbarhet som applicerbarhet. Mot denna bakgrund uppmanar Godfroid och Andringa (2023) L2-forskare att undersöka om tidigare forskningsresultat, baserade på etablerade metoder inom fältet, kan replikeras med vuxna L2-inlärare med kort eller ingen skolbakgrund. Föreliggande studie hör samman denna uppmaning genom att undersöka relationen mellan ordkunskap och användning av ordinlärningsstrategier hos vuxna inlärare av svenska med varierande skolbakgrund.

1.1 Svenska för invandrare

Svenska för invandrare (sfi) erbjuder migranter med uppehållstillstånd en grundläggande språkutbildning (Skolverket, 2022). Utbildningen utgörs av tre studievägar och fyra kurser. Studieväg 1, som vänder sig till individer med mycket kort eller ingen skolbakgrund, inkluderar kurserna A–D. Studieväg 2, som vänder sig till individer som gått 6–10 år i skolan, inkluderar kurserna B–D. Studieväg 3, som vänder sig till individer med

gymnasiestudier eller högre utbildning, inkluderar kurserna C–D. Av de ca 154 000 elever som läste på sfi 2022 följde 21 % studieväg 1, 42 % studieväg 2 och 37 % studieväg 3 (Skolverket, 2023). Utbildningens sista kurs, kurs D, siktar mot en språkfärdighetsnivå ungefär motsvarande B1 enligt *Gemensam europeisk referensram för språk* (GERS; Skolverket, 2009). Ungefär en tredjedel av eleverna hoppar dock av utbildningen innan de är klara med kurs D, och avhoppet är särskilt stora från studieväg 1 (Skolverket, 2023). Av detta skäl är det centralt att undersöka förutsättningarna för språkinläring på de tre studievägarna. Föreliggande studie gör detta genom att jämföra elever från alla tre studievägarna som följer kurs C eller D (dvs. de två kurser som ingår i samtliga studievägar).

1.2 Ordförrådets betydelse för språkanvändning

En rad studier har visat att ordförrådet utgör en avgörande komponent i L2-inlärares kommunikativa språkfärdighet. Utifrån beräkningar av så kallad texttäckning, som visar att 95–98 % av orden i en text behöver vara bekanta för att innehållet i texten ska förstås, rapporterade Nation (2006) att en språkanvändare exempelvis behöver ca 3 000 ord¹ för att förstå vardagliga samtal om varierande ämnen och ca 9 000 ord för att läsa en roman. Därmed är det föga förvånande att statistiska samband mellan resultat på ordkunskapstest och bedömningar av såväl generella som specifika språkfärdigheter visat sig vara starka. I en metastudie med sammantaget nästan 21 000 deltagare fann Zhang och Zhang (2022) att 31–45 % av variationen i L2-inlärares läs- och hörförståelse kunde förklaras som en effekt av deras ordkunskap. Sambandet mellan ordkunskap och produktiv språkfärdighet är generellt något svagare men också tydligt (se t.ex. Stæhr, 2008). Flera studier har också påvisat samband mellan ordförrådets storlek och språkanvändares kommunikativa färdighetsnivå enligt GERS (se Milton & Alexiou, 2009). Ingves (2024) fann en progression i ordkunskap från lägre till högre nivåer hos L2-inlärare av svenska i gymnasiets språkintruktionsprogram. Mot denna bakgrund kan det konstateras att ordförrådsutveckling bör utgöra ett centralt mål för den utbildning sfi erbjuder sina elever.

1.3 Ordinlärningsstrategier

L2-inlärares ordförrådsutveckling påverkas av en mängd individuella och kontextuella faktorer (se Ingves, 2024, för en översikt). I denna studie

---

¹ Ord kan räknas på olika sätt. Nation (2006) använder begreppet *ordfamilj*, vilket inkluderar samtliga böjningsformer (lemma) plus vanliga avledningar.

undersöks en sådan faktor, nämligen användning av särskilda strategier för ordinlärning. Inlärningsstrategier, som brukar definieras som medvetna tankar och handlingar som syftar till att inläraren ska uppnå specifika mål (Oxford, 1990), är komplexa såtillvida att de ofta utgörs av flera steg (Nation, 2013). Empirisk forskning om ordinlärningsstrategier utgår i hög grad från taxonomier som delar in strategierna i olika typer. Inflytelserika taxonomier återfinns hos bland andra Oxford (1990), Gu och Johnson (1996) och Nation (2013). Dessa taxonomier överlappar ofta varandra; exempelvis inbegriper alla tre metakognition eller självreglering, alltså förmåga att styra över sin inlärning på ett medvetet sätt. Oxford (1990) gjorde en övergripande distinktion mellan direkta och indirekta strategier. Gu och Johnson (1996) skilde mellan inlärares föreställningar (*beliefs*) om ordinlärning, deras metakognitiva reglering, deras strategier för att gissa, använda ordböcker och ta anteckningar, samt deras strategier för att aktivera ord i språklig produktion. Föreliggande studie är inspirerad av LaBontee (2019), som genomförde den hittills största undersökningen av språkinlärningsstrategier i en svensk kontext. LaBontee utgår från Nations (2013) taxonomi och skiljer mellan fyra huvudsakliga typer av ordinlärningsstrategier:

1. strategier för att utvidga ordförrådet (*establishing new knowledge*)
2. strategier för att befästa inlärd ord (*improving knowledge*)
3. strategier för att använda inlärd ord (*activation*)
4. strategier för att planera den egna ordinlärningen (*self-regulation*).

Nation (2013) citerar flera studier som tyder dels på att användning av ordinlärningsstrategier har potential att främja utvecklingen av ett ordförråd, dels på att denna strategianvändning kan läras ut genom undervisning. Studier av relationen mellan strategianvändning och olika dimensioner av ordinlärning (exempelvis utveckling av bred respektive djup ordkunskap, eller utveckling av receptiv respektive produktiv ordkunskap) har visat att framgångsrika språkinlärare använder en större uppsättning strategier och använder strategierna oftare (Nation, 2013). De flesta studier har funnit små till medelstora effekter² av strategianvändning på uppmätt ordkunskap (Gu, 2018; Gu & Johnson, 1996; Zhang & Lu, 2015). När det gäller strategiers inlärbarhet pekar forskningsrön åt olika håll, men

---

² För tolkning av effektstorlekar, se Plonsky och Oswald (2014).

mycket tyder på att särskilt inlärare på låga språkfärdighetsnivåer har nytta av explicit undervisning i strategianvändning (Griffiths, 2022).

Svensk forskning om ordinlärningsstrategier är mycket begränsad (men se LaBontee, 2019). Precis som övrig L2-forskning har strategiforskningen involverat nästan uteslutande universitetsstudenter. Exempelvis har studier jämfört studenter på kandidat-, master- och forskarutbildningsnivå (Ghalebi m.fl., 2020; LaBontee, 2019), natur- och samhällsvetenskapsstudenter (Wu, 2013), enspråkiga och flerspråkiga studenter (Varmaziyar & Sazvar, 2017), studenter tillhörande majoritets- och minoritetsgrupper (Zou & Zhou, 2017) samt manliga och kvinnliga studenter (Zhenhui, 2005). Ett undantag är studien av Norlund Shaswar och Wedin (2019), som fokuserade på hur användning av språkinlärningsstrategier kommer till uttryck i ett samtal mellan en sfi-elev på studieväg 1 och hans lärare. Hur strategianvändning varierar mellan inlärare med olika skolbakgrund är således i stort sett okänt.

1.4 Syfte och frågeställning

Med tanke på att strategianvändning tycks vara möjlig att lära ut och öva upp är det rimligt att anta att personer med relativt lång utbildning också har fått goda möjligheter att utveckla en effektiv användning av inlärningsstrategier. Det skulle i sin tur kunna ge dem en fördel när de som vuxna ska lära sig ett nytt språk. Denna studie syftar till att undersöka om så är fallet genom att besvara följande forskningsfråga: Hur ser relationen ut mellan strategianvändning och receptiv ordkunskap hos elever på de tre studievägarna på sfi?

2 Metod

Studiens insamlingsverktyg, data och dataanalyskod finns fritt tillgängliga i databasen *Instruments and data for research in language studies* (IRIS; <https://www.iris-database.org/>).

2.1 Deltagare

I studien deltog elever på en sfi-skola i södra Sverige. Fullständiga data kunde samlas in från 119 elever fördelade över de tre studievägarna och kurserna C och D. Tabell 1 sammanfattar deltagarnas ålder, vistelsetid i Sverige samt rapporterade utbildning. Notera att antalet deltagare på studieväg 1 är relativt litet och att detta motsvarar fördelningen över de tre studievägarna nationellt (se 1.1 ovan). Totalt trettiofem modersmål var representerade bland deltagarna, av vilka de vanligast förekommande var

arabiska (31 deltagare), dari (15 deltagare), persiska (9 deltagare) och kurdiska (7 deltagare).

Tabell 1. Antal deltagare (*n*) per grupp samt deras genomsnittliga ålder, vistelsetid i Sverige och rapporterad utbildning i antal år (standardavvikelse inom parentes).

Grupp	<i>n</i>	Ålder	Vistelsetid i Sverige	Utbildning
1C	9	42,2 (8,6)	8,2 (4,6)	3,8 (5,7)
1D	7	37,3 (5,2)	8,8 (4,9)	2,9 (5,4)
2C	35	36,2 (10,0)	4,4 (3,5)	10,5 (4,7)
2D	28	35,9 (10,7)	7,2 (8,1)	11,6 (5,6)
3C	15	36,0 (9,6)	2,3 (1,4)	16,9 (3,7)
3D	25	36,4 (6,9)	3,2 (2,3)	17,8 (3,1)

2.2 Datainsamlingsverktyg

Data samlades in från deltagarna med hjälp av ett ordkunskapstest, en enkät om deras användning av ordinlärningsstrategier samt en bakgrunds-enkät. Ordtestet, som utgjordes av 30 frågor hämtade från Bokander (2016), prövar receptiv ordkunskap genom att testtagaren får se en mening med en lucka och ombeds markera vilket av fyra ord som passar bäst i luckan (se figur 1). Testorden i Bokander (2016) hämtades från en frekvensordlista innehållande de 8 215 vanligaste orden (lemma) i en balanserad korpus över svenska språket. Orden valdes från frekvensband om tusen ord, närmare bestämt från det andra, tredje, femte och åttonde frekvensbandet i ordlistan. Bokander (2016) påvisade ett tydligt samband mellan fallande frekvens och frågornas svårighetsgrad. I föreliggande studie exkluderades ord från det femte och åttonde frekvensbandet för att anpassa testet till den språkfärdighetsnivå sfi-elever på kurs C och D kan förväntas ha uppnått.

1. Det sitter en liten _____ i trädet.
- ☐ skål
  - ☐ fågel
  - ☐ drill
  - ☐ haka

Figur 1. Exempelfråga från ordtestet.

För att utvärdera ordkunskapstestets reliabilitet beräknades Cronbachs α , som ger ett mått på testets interna konsistens, det vill säga i vilken utsträckning frågorna hänger ihop med varandra och mäter ungefär samma sak. En tumregel är att α bör vara minst 0,70 i småskalig forskning. I den här studien erhöles värdet 0,80, vilket får anses som acceptabelt. Värdet indikerar att poäng från testet är relativt tillförlitliga.

Information om deltagarnas strategianvändning samlades in med en bearbetad version av LaBontees (2019) *Swedish Vocabulary Learning Strategy Survey* (SVLSS) som utvecklades genom en rad studier vilka totalt inkluderade över 700 vuxna inlärare av svenska (framför allt universitetsstudenter). SVLSS är baserad på Nations (2013) fyra övergripande strategityper (se 1.3 ovan). Den bearbetade enkäten innehåller 24 påståenden om strategianvändning vid ordinlärning, och deltagarna ombads att på en femgradig skala ange i vilken grad påståendet stämde överens med hur de själva gör för att lära sig svenska ord. Tabell 2 anger enkätens fyra övergripande strategityper och antal påståenden per typ. Som exemplen i tabellen antyder är det inte alltid självklart vilken typ en viss strategi ska höra till; ett påstående kan fånga upp mer än en kategori och en viss överlappning är ofrånkomlig.

Tabell 2. De fyra strategityperna i studien, antal påståenden i enkäten (n) samt ett illustrerande exempel per strategityp.

Typ av strategi	n	Exempelpåstående
Utvidga	7	Jag lär mig ord genom att läsa böcker, tidningar, artiklar etc.
Befästa	7	Jag lär mig ord genom att skriva ordlistor som jag repeterar.
Använda	5	Jag lär mig ord genom att prata svenska med mina SFI-kamrater.
Planera	5	Jag planerar <i>vilka</i> ord jag vill lära mig (och vilka ord som inte är så viktiga).

Reliabiliteten i enkätsvaren var hög (Cronbachs $\alpha = 0,90$)³. Detta garanterar dock inte hög validitet, det vill säga att svaren reflekterar deltagarnas faktiska strategianvändning.

³ Här rapporteras ett gemensamt α för hela enkäten trots att påståenden avsåg att spegla delvis olika sorters strategianvändning. Detta förfarande kan ifrågasättas (Bokander, 2022) men vi menar att strategityperna i föreliggande studie inte är tillräckligt åtskilda för att motivera separata beräkningar av intern konsistens för varje strategityp.

Relevant bakgrundsinformation om deltagarna samlades in med en enkät. De ombads uppge kön, ålder, sfi-kurs, studieväg, tid på sfi, vistelse-tid i Sverige, språkbakgrund samt skolbakgrund.

2.3 Datainsamling

Efter samtal med rektorer och lärare blev en av forskarna (Författare 2) inbjuden att samla in material från deltagarna under deras ordinarie lektionstid. Under en lektion à två timmar genomförde eleverna ordkunskapstestet och besvarade de två enkäterna. Totalt genomfördes nio sådana lektioner. Antalet deltagare per lektion var 12–19, och vid samtliga tillfällen närvarade även elevernas lärare. Lektionen var designad så att datainsamling varvades med föreläsning och diskussion. Ambitionen var dels att erhålla data av hög kvalitet, dels att ge deltagarna en inspirerande lektion med potential att motivera och främja deras fortsatta språk-inlärnin. Upplägget såg ut enligt följande:

1. information om studiens syfte och lektionens upplägg (ca 10 minuter)
2. ordkunskapstest (ca 20 minuter)
3. föreläsning och diskussion om ord och ordförråd (ca 20 minuter)
4. paus (ca 20 minuter)
5. enkät om ordinlärningsstrategier och elevernas bakgrund (ca 20 minuter)
6. föreläsning och diskussion om ordinlärningsstrategier (ca 20 minuter).

Innan eleverna genomförde ordkunskapstestet och de två enkäterna visade forskaren med projektor hur testet och enkäterna såg ut och hur frågorna skulle besvaras. När eleverna genomförde ordkunskapstestet fick de inte tala med varandra eller använda hjälpmedel. När de genomförde enkäterna uppmuntrades de däremot att ta hjälp av varandra, av forskaren, av sin lärare och av översättningsverktyg.

2.4 Dataanalys

Analysen, som genomfördes i R (R Core Team, 2022), fokuserade på relationen mellan sfi-elevs svenska ordkunskap, deras skolbakgrund samt deras användning av ordinlärningsstrategier. Ordkunskap operationaliserades som deltagarnas poäng på ordkunskapstestet. Skolbakgrund operationaliserades som deltagarnas studieväg (1–3) snarare än som deras egenrapporterade skolgång, eftersom studieväg är ett objektivt mått medan

frågan om tidigare skolgång och studier kan ha förståtts (och missförståtts) på flera sätt.

När det gäller deltagarnas användning av ordinlärningsstrategier beräknades för varje strategityp (*utvidga*, *befästa*, *använda* och *planera*) dels ett absolut mått, dels ett relativt mått. Det absoluta måttet utgörs av medelvärdet av de strategier som ingår i respektive kategori (se tabell 2 ovan). Detta mått, som varierar mellan 0 och 4, anger i vilket utsträckning deltagaren generellt säger sig använda strategier av respektive typ. Det relativa måttet beräknades genom att för varje strategityp subtrahera det absoluta måttet från den genomsnittliga rapporterade användningen av samtliga 24 strategier i enkäten; detta relativa preferensmått anger alltså i vilken utsträckning deltagaren sade sig använda en viss strategityp relativt andra strategityper. Med andra ord indikerar ett positivt värde att deltagaren föredrar strategitypen framför andra, medan ett negativt värde indikerar det motsatta.

Huruvida skolbakgrund (dvs. studieväg) och kurs (C jämfört med D) predicerar poäng på ordkunskapstestet undersöktes med en linjär regressionsmodell utan interaktion. Den statistiska styrkan var dock för liten för en linjär modell som inkluderar samtliga strategityper och preferensvariabler, kurs och studieväg samt interaktioner mellan dessa. Samband mellan strategianvändning och ordkunskap, vilka hanteras som kontinuerliga variabler, testades därför med Pearsons korrelationskoefficient (r), medan samband mellan strategianvändning och studieväg (som utgör en tregradig ordinalskala) testades med Spearmans korrelationskoefficient (ρ). För samtliga test sattes α (gränsen för statistisk signifikans) till 0,05.

2.5 Etiska överväganden

Under rekryteringen av deltagare, datainsamling och analys följdes nogsamt Vetenskapsrådets etiska principer för god forskningssed (Vetenskapsrådet, 2017). Detta innebär att inget material insamlades från deltagarna utan att de gett sitt informerade samtycke till att delta i studien. Lektionen inleddes därför med en presentation av forskningens syfte och upplägg, och eleverna informerades om att deras deltagande var helt frivilligt. Vidare upprätthölls en strikt anonymitet. De som så önskade kunde delta under lektionen och sedan lämna in testet och enkäten tomma, vilket gjorde det omöjligt för forskarna, lärarna och kurskamrater att veta vem som deltagit och vem som inte deltagit. Hela tiden eftersträvades att lektionen och datainsamlingen skulle bli en trevlig och värdefull erfarenhet för deltagarna.

Datainsamling från vuxna med kort eller helt utan skolbakgrund innebär särskilda etiska utmaningar (se t.ex. Bigelow & Tarone, 2004; Gujord m.fl., 2023). Inte minst kan det vara svårt att försäkra sig om att dessa individer förstår vad ett informerat samtycke innebär. Samtidigt vore det oetiskt att avstå från att forska om denna population bara för att undvika denna etiska utmaning. Det är viktigt att ge vuxna människor den agens det innebär att kunna välja att delta i forskning som berör dem själva och deras utbildning.

3 Resultat

Resultatet sammanfattas deskriptivt i tabell 3. Inom respektive studieväg fick deltagarna på kurs D en högre medelpoäng på ordkunskapstestet än deltagarna på kurs C. Inom respektive kurs fick deltagarna på studieväg 3 en högre medelpoäng än deltagarna på studieväg 2, som i sin tur fick en högre medelpoäng än deltagarna på studieväg 1. Här finns dock ett undantag: På kurs D fick deltagarna på studieväg 2 i genomsnitt lägre poäng (12,0) än deltagarna på studieväg 1 (13,0 poäng).

En linjär regressionsmodell visade signifikanta effekter av såväl kurs (2,3; $p = ,017$) som studieväg (1,7; $p = ,019$). Att eleverna på kurs D generellt fick en högre poäng på ordkunskapstestet än eleverna på kurs C var förväntat, och detta resultat stärker därmed studiens validitet. Sambandet mellan ordkunskapstestet och studieväg bekräftar därutöver att vuxna L2-inlärares skolbakgrund är en faktor att ta hänsyn till i L2-forskning.

Tabell 3. De sex gruppernas genomsnittliga resultat på ordkunskapstestet samt deras genomsnittliga rapporterade användning av de fyra typerna av strategier (standardavvikelse inom parentes).

Grupp	Ordkunskap	Utvidga	Befästa	Använda	Planera
1C	9,3 (3,4)	3,3 (0,5)	2,8 (0,7)	3,0 (0,7)	3,1 (0,2)
1D	13,0 (5,1)	3,3 (0,7)	3,1 (0,6)	2,7 (1,1)	2,8 (0,6)
2C	11,4 (5,9)	2,8 (0,7)	2,6 (0,7)	2,5 (0,8)	2,5 (0,7)
2D	12,0 (5,1)	2,9 (0,6)	2,7 (0,6)	2,6 (0,8)	2,6 (0,6)
3C	11,7 (3,2)	3,1 (0,4)	2,8 (0,7)	2,6 (0,8)	2,4 (0,7)
3D	16,0 (5,3)	2,8 (0,9)	2,3 (0,8)	1,7 (1,0)	2,1 (0,8)

Not. Grupp 1C avser eleverna på studieväg 1, kurs C, osv.

Tabell 3 visar också de sex gruppernas genomsnittliga rapporterade användning av de fyra strategityperna. Även om skillnaderna är små ser det ut som att deltagarna på studieväg 1 generellt rapporterade att de använder

fler strategier än deltagarna på studieväg 2, som i sin tur använde fler strategier än deltagarna på studieväg 3.

Korrelationerna i tabell 4 bekräftar att deltagare med relativt kort skolbakgrund rapporterade en högre strategianvändning än deltagare med längre skolbakgrund. Detta samband mellan studieväg och rapporterad absolut strategianvändning är signifikant för sociala strategier (*använda*) och meta-kognitiva strategier (*planera*). När det gäller relationen mellan rapporterad absolut strategianvändning och resultat på ordkunskapstestet är korrelationerna inte signifikanta.

Tabell 4. Korrelationer mellan rapporterad absolut strategianvändning och studieväg respektive ordkunskap.

Strategityp	Studieväg		Ordkunskap	
	<i>rho</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Utvidga	-,08	,372	,02	,865
Befästa	-,18	,053	-,05	,591
Använda	-,34	< ,001	-,18	,056
Planera	-,36	< ,001	-,15	,109

För varje deltagare beräknades också i vilken utsträckning de fyra strategityperna prefererades (relativ preferens, se avsnitt 2.4). Med denna variabel erhålls delvis andra resultat, som presenteras i tabell 5. Korrelationerna antyder att högutbildade prefererar utvidgningsstrategier i högre utsträckning än lågutbildade som i sin tur prefererar sociala strategier (*använda*) i högre utsträckning än högutbildade. Tabellen visar också att det är den relativa preferensen för just dessa två strategityper som korrelerar signifikant med ordkunskap: De som föredrar att använda strategier för att utvidga sitt ordförråd får generellt högre poäng på ordkunskapstestet, medan de som föredrar att använda sociala strategier generellt får lägre poäng på ordkunskapstestet. Notera dock att dessa korrelationer inte säger något om eventuella kausala samband; om det är de högutbildades strategianvändning som resulterar i deras bättre ordkunskap behöver undersökas med andra metoder.

Tabell 5. Korrelationer mellan rapporterad relativ strategianvändning och studieväg respektive ordkunskap.

Strategityp	Studieväg		Ordkunskap	
	<i>rho</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Utvidga	,31	< ,001	,19	,042
Befästa	,03	,724	,05	,581
Använda	-,20	,032	-,19	,038
Planera	-,17	,066	-,02	,799

4 Diskussion

Föreliggande studie syftade till att fördjupa förståelsen för vilken betydelse utbildningsbakgrund har för vuxnas L2-inläring. Specifikt undersöktes relationen mellan (receptiv) ordkunskap och användning av ordinlärningsstrategier hos elever på de tre studievägarna på sfi, det vill säga hos elever med mycket varierande skolbakgrund. Resultatet visar att elever på kurs D generellt kunde fler ord än elever på kurs C, vilket tyder på att ordförrådet, på alla tre studievägar, förbättras under utbildningens gång. Elever med längre skolbakgrund uppvisade samtidigt större ordkunskap än elever med kortare skolgång. Analysen visar också att elever med kort skolbakgrund rapporterade en relativt hög absolut strategianvändning, vilket var oväntat, samt att rapporterad strategianvändning inte samvarierade med elevernas ordkunskapspoäng, i motsats till vad som observerats i tidigare forskning (Zhang & Lu, 2015). Samtidigt konstaterades att elever som föredrog strategier för att utvidga sitt ordförråd, såsom att läsa och använda ordböcker, generellt hade både högre utbildning och högre poäng på ordkunskapstestet. Elever som föredrog sociala strategier, såsom att prata svenska i olika sammanhang, hade däremot generellt kortare utbildning och lägre poäng på ordkunskapstestet. Dessa korrelationer motsvarar visserligen små effekter, men det är också vad man kan förvänta sig mot bakgrund av vad tidigare studier funnit (Zhang & Lu, 2015).

Det oväntade resultatet att inlärare med kortare skolbakgrund rapporterade en relativt hög strategianvändning kan förklaras på minst tre sätt. För det första definieras strategier som *medvetna* tankar och handlingar (Nation, 2013; Oxford, 1990). Det kan mycket väl vara så att inlärare med liten studievana behöver tänka mer medvetet på hur de lär sig jämfört med mer studievana inlärare, vilket skulle innebära att kortutbildade inlärare per definition använder fler strategier. För det andra kan det vara så att högutbildade har lärt sig vilka strategier de gillar och därför är mer selektiva, vilket skulle kunna resultera i en lägre absolut strategi-

användning. För det tredje kan inlärare med kort eller helt utan skolbakgrund vara mer benägna att lämna socialt önskvärda svar, vilket skulle förklara varför de rapporterar en större repertoar av strategier än vad de faktiskt använder. Vidare forskning behöver undersöka vilken eller vilka av dessa förklaringar som är riktiga.

Resultatet som rör prefererad strategianvändning är lättare att förklara. Att elever med lång skolbakgrund uppvisar en preferens för att läsa och använda ordböcker, medan elever med kort skolbakgrund föredrar att använda språk muntligt i sociala sammanhang, kan bero på att de lär sig på det sätt som de är vana vid. I detta sammanhang bör påpekas att en korrelation inte implicerar ett kausalt samband. Det är inte nödvändigtvis så att de högutbildade eleverna kunde fler ord *därför att* de föredrog utvidgningsstrategier och inte heller så att elever med kortare skolbakgrund kunde färre ord *därför att* de föredrog sociala strategier.

På grund av ett antal metodologiska begränsningar ska resultaten tolkas med försiktighet. Ordkunskapstestet var i svåraste laget för många av deltagarna. Det kan ha lett till gissningar och mindre tillförlitliga data, vilket i sin tur påverkar korrelationer med andra variabler (Bokander, 2022). Därtill kan testvana ha påverkat resultaten, så att deltagare med kort skolbakgrund kan ha varit osäkra på vad det innebär att fylla i testformulär och enkäter (jfr Gujord m.fl., 2023). För att hantera metodproblematik av det här slaget bör framtida forskning överväga att inkludera exempelvis intervjuer för att triangulera resultat från kvantitativa instrument. Trots nämnda begränsningar har föreliggande studie bidragit till en mer inkluderande och hållbar L2-forskning (se Godfroid & Andringa, 2023; Bigelow & Tarone, 2004) och till en ökad förståelse för hur förutsättningar för ordinlärning kan skilja sig åt mellan inlärare med varierande skolbakgrund.

Litteratur

- Bigelow, M., & Tarone, E. (2004). The role of literacy level in second language acquisition: Doesn't who we study determine what we know? *TESOL Quarterly*, 38(4), 689–700. <https://doi.org/10.2307/3588285>
- Bokander, L. (2016). SweLT 1.0: Konstruktion och pilottestning av ett nytt svenskt frekvensbaserat ordförrådstest. *Nordand: nordisk tidsskrift för andrespråksforskning*, 11(1), 39–60.
- Bokander, L. (2022). Psychometric assessments. I S. Li, P. Hiver & M. Papi (Red.), *The Routledge handbook of second language acquisition and individual differences* (s. 454–465). Routledge.
- Ghalebi, R., Sadighi, F., & Bagheri, M. S. (2020). Vocabulary learning strategies: A comparative study of EFL learners. *Cogent Psychology*, 7(1), 1824306. <https://doi.org/10.1080/23311908.2020.1824306>

- Godfroid, A., & Andringa, S. (2023). Uncovering sampling biases, advancing inclusivity, and rethinking theoretical accounts in second language acquisition: Introduction to the special issue SLA for all? *Language Learning*, 73(4), 981–1002. <https://doi.org/10.1111/lang.12620>
- Griffiths, C. (2022). Learning styles and strategies. I S. Li, P. Hiver & M. Papi (Red.), *The Routledge handbook of second language acquisition and individual differences* (s. 82–94). Routledge.
- Gu, P. Y. (2018). Validation of an online questionnaire of vocabulary learning strategies for ESL learners. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 8(2), Article 2. <https://doi.org/10.14746/ssllt.2018.8.2.7>
- Gu, Y., & Johnson, R. K. (1996). Vocabulary Learning Strategies and Language Learning Outcomes. *Language Learning*, 46(4), 643–679. <https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1996.tb01355.x>
- Gujord, A.-K. H., Søfteland, Å., & Emilsen, L. E. (2023). Å forske på språkutviklinga hos innlærere med begrensa skolebakgrunn – metodiske valg og problemstillinger. *Nordand*, 18(2), 125–139. <https://doi.org/10.18261/nordand.18.2.4>
- Ingves, A. (2024). *Vägar mot ett svenskt ordförråd. Nyanlända ungdomars ordförrådsutveckling på språkintruktionsprogrammet* (Acta Universitatis Upsaliensis: Studia philologiae Scandinavicae Upsaliensia 27). [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].
- LaBontee, R. (2019). *Strategic Vocabulary Learning in the Swedish Second Language Context* (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 36). [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
- Milton, J., & Alexiou, T. (2009). Vocabulary size and the Common European Framework of Reference for Languages. I B. Richards, H. M. Daller, D. D. Malvern, P. Meara, J. Milton & J. Treffers-Daller (Red.), *Vocabulary studies in first and second language acquisition* (s. 194–211). Palgrave Macmillan.
- Nation, I. S. P. (2006). How large a vocabulary is needed for reading and listening? *The Canadian Modern Language Review*, 63(1), 59–82. <https://doi.org/10.3138/cmlr.63.1.59>
- Nation, I. S. P. (2013). *Learning vocabulary in another language* (2 uppl.). Cambridge University Press.
- Norlund Shaswar, A., & Wedin, Å. (2019). Language learning strategies and teaching practices in adult L2 education: The case of Swedish for immigrants. *Apples – Journal of Applied Language Studies*, 13(3), 17–34. <https://doi.org/10.17011/apples/urn.201907063590>
- Oxford, R. (1990). *Language learning strategies: What every teacher should know*. Newbury House/Harper and Row.
- Plonsky, L., & Oswald, F. L. (2014). How big is “big”? Interpreting effect sizes in L2 research. *Language Learning*, 64(4), 878–912. <https://doi.org/10.1111/lang.12079>

- R Core Team (2022). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing. <https://www.R-project.org/>
- Skolverket (2009). *Gemensam europeisk referensram för språk: lärande, undervisning och bedömning*. Skolverket.
- Skolverket (2022). *Kursplan för kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare*. <https://tinyurl.com/52ck8z27>
- Skolverket (2023). *Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning 2022*. Skolverket.
- Varmaziyar, H., & Sazvar, A. (2017). English vocabulary learning strategies: The case of Iranian monolinguals vs. bilinguals. *Journal of English Language Teaching and Learning*, 9(19), 169–197.
- Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Vetenskapsrådet.
- Wu, L. F. (2013). A study of factors affecting college students' use of ESL vocabulary learning strategies. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(19), 202–208.
- Zhenhui, R. (2005). Gender, academic major, and chinese students' use of language learning strategies: Social and educational perspectives. *Journal of Asia TEFL*, 2(3), 115–138.
- Zhang, S., & Zhang, X. (2022). The relationship between vocabulary knowledge and L2 reading/listening comprehension: A meta-analysis. *Language Teaching Research*, 26(4), 696–725. <https://doi.org/10.1177/1362168820913998>
- Zhang, X., & Lu, X. (2015). The relationship between vocabulary learning strategies and breadth and depth of vocabulary knowledge. *The Modern Language Journal*, 99(4), 740–753. <https://doi.org/10.1111/modl.12277>
- Zou, L., & Zhou, Y. (2017). A study of English vocabulary learning strategies used by ethnic minority students in Leshan Normal University, Sichuan, China. *Theory and Practice in Language Studies*, 7(6), 468–472. <http://dx.doi.org/10.17507/tpls.0706.09>

När miljön sätter människor i rörelse

Perspektiv och polarisering i svenska medie-
skildringar av klimatmigration

Johan Brandtler & Catharina Nyström Höög
Stockholms universitet

1 Utgångspunkten

I oktober 2022 meddelar Göteborgs-Posten att det kommer att finnas en miljard klimatflyktingar år 2050. Som källa till uppgiften anges, i artikel-
ingressen, ”en ny rapport” från FN och Röda korset som varnar för att ”var
tionde människa” kommer att vara klimatflykting om 30 år. Artikeln
väckte vårt intresse för hur klimatrelaterad migration skildras i svensk
press. Vi har därför gjort en mindre pilotstudie där vi närläst några artiklar
inom detta ämne, med syfte att undersöka hur medierapporteringen om
människor som rör sig på grund av klimatet bidrar, eller inte bidrar, till
polarisering mellan olika grupper av människor. Denna studie utgår från
följande tre frågor:

1. Hur används *klimatflykting* i förhållande till andra ord för
människor som migrerar i de undersökta artiklarna?
2. Vilka aktörer omnämns i tidningstexterna, och vilka får
komma till tals?
3. Hur presenteras rön och uppskattningar från rapporter och
vetenskapliga studier i tidningstexterna?

De första två frågorna besvaras genom en undersökning av 10 tidnings-
och tidskriftsartiklar (se tabell 1 nedan), medan den tredje besvaras genom
en närläsning av en enskild artikel. Vår artikel är disponerad så att vi efter
en kortare forskningsöverblick först presenterar materialet och därefter

behandlar de tre forskningsfrågorna i avsnitt 3. Avslutningsvis följer en kort diskussion.

Vår undersökning är i det här skedet explorativ, med uttalat syfte att identifiera frågor och aspekter som kan undersökas vidare med språkvetenskapliga metoder och perspektiv. Undersökningen är delvis inspirerad av Bailey et al. (2014) som undersökt med vilken grad av säkerhet vetenskapliga rön om klimatförändringar rapporteras i spansk och amerikansk press. De visar att amerikansk press i större utsträckning än spansk tenderar att konstruera osäkerhet om klimatförändringar genom att ta fasta på skillnader mellan vetenskapliga prediktioner och observationer. Det skilda bruket av osäkerhetsmarkörer visar hur mediebilderna av klimatforskning ramar in av kulturella och nationella intressen. På svenskt material har Olausson (2009) på liknande sätt undersökt medierapportering om global uppvärmning och visar hur den domineras av nationell medielogik. Detta riskerar att underminera möjligheten till kollektivt ansvar för klimatförändringar över nationsgränserna.

Vår studie intresserar sig specifikt för människor som lämnar sina hemområden på grund av klimatet. Detta är, så vitt vi vet, hittills mindre väl undersökt än hur migranter generellt skildras i media. En brittisk undersökning, genomförd med korpusstödd diskursanalys, studerar hur migrerande människor skildras i olika typer av engelska tidningar under tio år, 1996–2006 (Gabrielatos & Baker, 2008). Undersökningen visar att orden *refugee*, *asylum seeker* och *migrant* används i stort sett synonymt. Vidare framgår att orden ofta ingår i sammanhang som ger negativa konnotationer; sammansättningen *illegal + immigrant* är till exempel vanligt förekommande. Genomgående skildras grupperna som kollektiv och inte som individer.

Wojahn (2023) har undersökt hur motsvarande grupper, här kallade ”mobile humans”, omnämns i svensk press 2015–2017. Wojahn resonerar om de konnotationer som följer olika benämningar där *flyktingar* oftare framställs som offer medan *migranter* skildras mera negativt. Oavsett benämning skildras människor, precis som i den brittiska studien, som kollektiv och inte som individer. I båda studierna förekommer vattenmetaforer, såsom *flyktingströmmar*. Naturmetaforerna understryker det okontrollerbara i människornas rörelse. Dessa nedslag i tidigare forskning pekar alltså på att olika begrepp för migrerande människor används överlappande och att inramningen av vetenskaplig rapportering kan styras av nationella och kulturella intressen.

2 Metod och material

Vår pilotstudie bygger på ett urval av svenska tidnings- och tidsskriftstexter som hämtats från Mediearkivet Retriever. För att kunna ringa in relevanta artiklar sökte vi på orden klimatflykting* och/eller klimatflykt* (där tecknet * alltså betyder att samtliga böjningsformer av orden inkluderas) under perioden 15 september till 15 november 2022. Tidpunkten kan tyckas slumpmässigt vald, men gjordes utifrån publiceringen av artikeln i GP från den 23 oktober 2022, där rapporter från FN och Röda Korset refereras. Vi valde helt enkelt att vidga sökperioden utifrån den publiceringen.

Sökningen gav träff i 48 tidningsartiklar, och vi har här valt att närstudera de tio senaste artiklarna i träfflistan. Texterna är mellan 224 och 1 536 ord långa, och materialet omfattar totalt 8 617 ord. Materialet presenteras i tabell 1.

Tabell 1. Undersökta tidningsartiklar.

	Rubrik	Tidning	Antal ord
1	En miljard människor kan bli klimatflyktingar	Göteborgs-Posten	1026
2	Fyra framtidsscenarier efter ett missat Parisavtal	Sveriges Natur	1536
3	Asylrätten är en säkerhetsventil som lättar världens spänningar	Nerikes Allehanda	224
4	Hon är på en annan planet än vi andra	Aftonbladet	519
5	Gretas väg till hoppet	ETC	1468
6	Vägarnas hånade klisteraktivister hyllas om 100 år	Aftonbladet	482
7	Försäkra världen mot klimatförändringar	SvD (Näringsliv)	638
8	Vem är redo för den nya flyktingkrisen?	SvD	1463
9	Vi behöver en ny folkrörelse	Värmlands Folkblad	845
10	Jorden på väg mot 3 graders uppvärmning	Aftonbladet	416

Artiklarna ger naturligtvis inte en representativ bild av den totala rapporteringen om klimatmigration i svensk media, men har gett oss ett underlag för att börja undersöka hur klimatmigration skildras. Vi har också använt

materialet för att undersöka olika språkliga drag i texterna, även om resultatet från den undersökningen av utrymmesskal inte redovisas här.

3 Resultat

I detta avsnitt presenteras resultatet av undersökningen utifrån de tre frågeställningar som formulerats tidigare.

3.1 Hur benämns människor på flykt?

I de undersökta artiklarna används följande ord för migrerande människor mer än två gånger: *klimatflykting* (17), *människor* (10), *flykting* (8), *folk* (5), *de* (4), *de drabbade* (4). Att ordet *klimatflykting* är mest frekvent beror naturligtvis på att det använts i utsökningen av de relevanta artiklarna. Däremot är det värt att notera att ordet i vårt material aldrig används som agentivt subjekt. Några användningar illustreras nedan:

- (1) Redan idag är klimatflyktingar ett globalt problem. (art. 7)
- (2) I områden som fått ta emot stora skaror klimatflyktingar är situationen kaotisk. (art. 2)

Dessa nedslag i texternas grammatik verkar peka på att klimatflyktingar inte skildras som aktiva, eller ens i fokus för texternas intresse, vilket vi återkommer till nedan.

Sett i en större kontext verkar *klimatflykting* inte riktigt ha fått fäste. Det omnämns i Språkrådets Nyordslista redan 2006 (Lindgren, 2007), men en snabb sökning på *klimatflykting/ar* i SVT Nyheter via Språkbankens *Korp* (Borin et al., 2012) mellan 2003 och 2023 gav endast 45 träffar.

Vi kan bara spekulera i orsaken till att ordet inte fått större spridning. Den engelska motsvarigheten – *climate refugee* – är ett omdebatterat begrepp. FN-organet IOM (*International Organization for Migration*) menar i en artikel (Ionesco, 2019¹) att termen bör undvikas och förespråkar istället *climate migrant*. Ur sitt sammanhang kan ett sådant förslag framstå som hårklyveri, men *migrant* ska inte tolkas som en eufemism eller omskrivning för flykting. Termen *flykting* är juridiskt definierad i FN:s flyktingkonvention 1951, medan *migrant* saknar en motsvarande internationellt erkänd juridisk definition. Det används därför med lite olika betydelser. Enligt IOM:s definition (Sironi et al., 2019, s. 132) betecknar

---

¹ Dina Ionesco är chef för enheten för migration, miljö och klimatförändring (MECC) inom IOM.

termen *migrant* ”a person who moves away from his or her place of usual residence, whether within a country or across an international border, temporarily or permanently, and for a variety of reasons”.

Enligt Ionesco (2019) är det främst medier som använder termen *klimatflykting*, och som efterfrågar siffror och uppskattningar på hur många de kan tänkas bli under de kommande åren. Termen *klimatflykting* är effektiv i sådana medieskildringar, eftersom den väcker till liv bilder av flyende människor från konflikt- och krigsområden, och därmed likställer klimatförändringen med andra katastrofer. Samtidigt understryker Ionesco (2019) en rad skillnader mellan klimatmotiverad förflyttning och regelrätt flykt, varav några är av särskilt intresse för vår studie.

Först och främst sker klimatrelaterad migration huvudsakligen inom det egna landets gränser och under det landets ansvar. Det innebär att många ”klimatflyktingar” varken är flyktingar *eller* migranter. IOM använder i dessa fall termen *displacement*: omförflyttning av grupper inom ett lands gränser. I de fall förflyttningen sker över landsgränsen används termen *migration*, men Ionesco (2019) understryker att denna oftast inte är påtvingad, utan frivillig – även om klimatförändringar naturligtvis kan göra migrationen långsiktigt nödvändig på grund av ändrade levnadsförutsättningar (svår torka, översvämningar, ökad temperatur osv.).

I de artiklar vi undersökt görs ingen tydlig åtskillnad mellan migranter, flyktingar och människor som flyttar inom landsgränser. Termen *klimatmigrant* verkar inte fått fäste överhuvudtaget. Det används endast i en artikel (artikel 8), och i korpusen SVT Nyheter 2003–2023 förekommer ordet en gång.

3.2 Aktörer i texterna

Tidigare studier av flyktingar och invandrare i media har visat att de ofta framställs som ansiktslösa kollektiv (Gabrielatos & Baker, 2008; Wojahn, 2023). Vi har därför velat se hur människor omnämns i texterna, och vilka som framträder som individer och vilka som kommer till tals. Vi skiljer här på å ena sidan personer och grupper som *omnämns med namn*, och å andra sidan sådana som framställs som *anonyma* grupper.

Det finns tre kategorier av namngivna aktörer i materialet: individer, stora organisationer och stater. Några exempel kan ges. Som individer nämns *Antonio Guterres*, FN:s generalsekreterare; *Mark Zuckerberg*, grundare och ägare av Facebook (Meta); *Greta Thunberg*, klimataktivist, och – kanske lite överraskande ”den norske upptäcktsresanden, forskaren

och diplomaten (och senare även mottagaren av Nobels fredspris) Fridtjof Nansen” (art. 8).²

Namngivna organisationer är svenska *Migrationsverket*, Sveriges Television (*SVT*), FN-organet *IPCC* (The Intergovernmental Panel on Climate Change) och Sveriges regering, under benämningen ”den nya regeringen”.

Flera nationer och stater nämns. Här finns ”Ekonomiska stormakter som USA och EU” (art. 8), men också USA, Tyskland och Sverige utan närmare beskrivning. Stater i syd³ har i regel bestämmningar som ”önationen Maldiverna” (art. 7) eller ”den lilla korallön Kiribati” (art. 8).

Aktörer som inte namnges identifieras som stora anonyma grupper eller kollektiv. De allra flesta av dessa hör hemma i det globala syd. De omnämns exempelvis på detta sätt:

”en miljard människor”, ”Hälften av befolkningen i Mellanöstern och Nordafrika (ca 600 miljoner människor)”, ”tusentals människor”, ”klimatflyktingarna”, ”de redan fattiga”, ”den lavin av klimatflyktingar”, ”de människor som tvingas lämna sina hem”, ”kommande flyktingströmmar”, ”framtida klimatflyktingar från Tuvalu”, ”sårbara länder”, ”klimatmigranter”

Det framgår tydligt av exemplen ovan att bildspråket i artiklarna ansluter till vad som kartlagts av Baker och Gabrielatos (2008) där bildspråket hämtas från ohejdbara naturkrafter, här *strömmar* och *lavin*er.

Vid sidan av de stora grupperna av flyktingar eller migranter är det två andra kollektiv av människor som förekommer i materialet. Det är dels vi som lever i de länder som framställs som flyktingarnas mål: ”Den arbetsföra befolkningen i många västländer” (art. 1), ”de resursrika” (art. 2), ”den rika världen” (art. 8), ”världens privilegierade” (art. 8), dels de som på olika sätt protesterar mot den rådande ordningen: ”klimataktivister som klitrar fast sig på vägar” (art. 6), ”de som vill förändra den ordning vi finner så tillfredsställande” (art. 6).

De människor som flyr av klimatskäl skildras alltså i vårt material som anonyma kollektiv och får därmed inte heller komma till tals. Det är andra aktörer som genom anföring eller referat yttrar sig i texterna. Vi kan skilja ut följande kategorier: forskare, politiker eller organisationsledare, journa-

---

² Den senare är relevant i sammanhanget eftersom han fick ge namn till s.k. Nansen-pass, som gavs till statslösa flyktingar efter första världskriget.

³ *Nord* och *syd* används här som kritiska begrepp, där det globala syd omfattar i princip hela södra halvklotet utom Australien, men inklusive t.ex. Grönland, som delar den koloniala erfarenheten med många länder i syd, se t.ex. Trefzer et al. (2014).

lister och klimataktivisterna. Eftersom materialet är litet kan en enskild artikel ge stort utslag, och vi är därför sparsamma med kvantifieringar, men namngivna forskare yttrar sig i tidningstexterna tre gånger så ofta som den kategori som yttrar sig näst flest gånger, nämligen namngivna politiker och organisationsledare.

När forskare kommer till tals signaleras deras status typiskt med titel och ibland även med akademisk hemvist. "Sociologen och demografen Rainer Münz vid Central European University i Österrike" får till exempel säga att "de mest alarmistiska siffrorna om kommande flyktingströmmar [inte är] vetenskapligt underbyggda" (art. 7). Emin Tengström presenteras som professor i humanekologi (art. 2) och Michael Tjernström presenteras som professor i meteorologi (art. 10).

Till de politiker och organisationsledare som kommer till tals hör den redan nämnda Guterres, de svenska ministrarna Elisabeth Svantesson och Romina Pourmokhtari (alla i art. 4) och USA:s klimatsändebud John Kerry (artikel 8). Klimataktivisten Greta Thunberg är den centrala personen i artikel 5 och ett par namngivna journalister, som SVT:s klimatkorrespondent Erika Bjerström (art. 10) och författaren och klimatjournalisten Gaia Vincent (art. 1), får också föra ordet.

Forskare och politiker får inte bara komma till tals som individer, utan också som kollektiv, som när "experterna" (tidigare presenterade mera i detalj) får säga att om inget görs går det "käpprätt åt helvete med att rädda civilisationen som vi känner den" (art. 5).

Ingen som faktiskt lämnat sin hemtrakt av klimatskäl kommer till tals i det studerade materialet. Konsekvensen blir att kunskapen om klimatläget förläggs hos forskare, politiker, och andra aktörer i "den rika världen", för att nu använda artiklarnas språkbruk. Det är kanske inte ägnat att förvåna, men de som har talutrymmet i texterna får också kommentera sådant som rimligtvis kan vara bättre känt och bekant hos lokalbefolkningen i miljöer som nu hotas av klimatförändringar. Så till exempel i nedanstående citat där en svensk forskare får kommentera temperaturen i Irak (art. 1).

Kommande årtiondens värmeböljor blir så extrema att delar av världen blir obeboelig.

– Det pågår redan nu. Främst är det på somrarna som temperaturen är extrem, och de som har råd åker på semester till svalare områden. Jag har gjort fältarbete i norra Irak där det var 45 grader varmt. Dit reste folk från södra delen av landet för att få svalka, berättar Lina Eklund, forskare vid institutionen för naturgeografi och ekosystemvetenskap samt Centrum för Mellanösternstudier vid Lunds universitet.

Den långa presentationen av Lina Eklund ger tyngd till hennes namn, och uttalandet är tämligen representativt för materialet, där det till övervägande del är människor i globala nord som för ordet.

3.3 Hur presenteras sakuppgifter?

Av de undersökta artiklarna är det endast en som genomgående diskuterar klimatflyktingar, nämligen ”En miljard människor kan bli klimatflyktingar”, publicerad i GP den 25 oktober 2022 (art. 1). Vi har därför valt att närstudera den, främst med avseende på hur rön och uppskattningar från rapporter och vetenskapliga studier presenteras.

Artikeln slår an en ton som måste kallas alarmistisk: rubriken basunerar ut att en miljard människor kan bli klimatflyktingar redan 2050. Samtidigt framstår denna dystopiska vision vara väl underbyggd av vetenskapliga rapporter från tillförlitliga auktoriteter, såsom FN och Världsbanken, vilkas rön också bekräftas av de enskilda forskare med expertkompetens som kommer till tals i artikeln. Artikelns inledande stycke visar detta tydligt:

De närmaste 30 åren kommer en miljard människor att vara på flykt på grund av klimatkrisen, uppskattar FN:s migrationsorganisation IOM. Det är en tiondel av världens befolkning 2050, som enligt FN:s uppskattningar då kommer att uppgå till 10 miljarder.

– Det är ganska säkra siffror. Redan nu har man sett att folk förflyttar sig, men då framför allt inom nationsgränserna, säger Deliang Chen, professor i fysikalisk meteorologi vid Göteborgs universitet och en av de samordnande huvudförfattarna till IPCC:s senaste klimatrapport.

Det första att notera är att artikelns journalistiska röst konsekvent använder sig av *klimatflykting* och *flykt*, som i exemplet ovan. Auktoriteterna däremot, såsom professor Chen, talar om *förflyttning* och då *inom nationsgränserna*. Chens uttalande är mer i linje med IOM:s distinktion mellan *displacement* och *migration* som diskuterades i avsnitt 3.1, liksom skillnaden mellan *migrant* och *flykting*. Som det framställs i artikeln är det dock svårt för läsaren att upprätthålla denna distinktion; utan ett explicit klargörande riskerar *flykting* och *migrant* att framstå som synonymer, motiverade av stilistisk variation.

Artikeln tillskriver FN-organet IOM påståendet att 1 miljard människor kommer vara på flykt 2050. Denna uppskattning kommer dock högst sannolikt inte från IOM, eftersom de inte gör egna uppskattningar. På en av IOM:s hemsidor (IOM, 2021) hänvisas dock till Världsbankens Groundswell Report från september 2021. Den slår fast att klimatföränd-

ringar kan leda till att 216 miljoner människor tvingas flytta inom sina egna länder fram till 2050 (Clement et al., 2021).

Även om 216 miljoner människor är många, är det långt ifrån 1 miljard. Mer sannolikt är därför att GP-artikeln fått sin siffra från den (välansedda) australienska tankesmedjan IEP (Institute for Economics and Peace). I september 2020 – två år före GP-artikeln – publicerades IEP:s rapport Ecological Threat Register, där IEP slår fast följande:

Over one billion people live in 31 countries where the country's resilience is unlikely to sufficiently withstand the impact of ecological events by 2050, contributing to mass population displacement.

Det första värt att notera är att både IEP och Världsbankens rapport talar om *displacement/internal migration*, dvs. omförflyttningar av grupper inom landsgränserna. Sådana människor är juridiskt sett inte flyktingar. För det andra menar IEP att 1 miljard av jordens befolkning *bor* i länder som saknar tillräcklig motståndskraft mot klimatförändringar, vilket gör dem extra utsatta för risken för större intern migration. Men det rör sig inte om 1 miljard migrerande personer.

Av denna korta källgenomgång kan vi konstatera att grundpremisen för GP:s artikel är felaktig. Termen klimatflykting används inte i någon rapport, IOM har inte gjort egna uppskattningar, och båda rapporterna som artikeln (troligtvis) bygger på understryker att det handlar om förflyttningar inom landsgränser. Det påstådda antalet (1 miljard) rör inte antalet migrerande människor utan det totala antalet invånare i länder som är särskilt utsatta för klimatpåfrestningar.

Som framgår av citatet från GP ovan bekräftas samtidigt siffran av professor Chen ("det är ganska säkra siffror"). Det är oklart om Chen intervjuats för denna artikel, och att det verkligen är dessa siffror han bekräftar. Chen är en internationellt erkänd expert inom klimatförändringar, och som framgår av artikeln även medförfattare till IPCC:s klimatrapport 2021 (IPCC, 2021). Men i den slås faktiskt fast att kvantitativa data rörande migrationsmönster saknas (IPCC, 2021, s. 2428).

GP:s artikel gör en tvär gir i sista fjärdedelen av artikeln. Den inleds med följande stycke:

Gränsen för ett beboeligt klimat rör sig från ekvatorn i takt med att genomsnittstemperaturen ökar. Och människor kommer att följa efter: till Skandinavien, Ryssland, Kanada och Grönland, hävdar författaren och klimatjournalisten Gaia Vince i sin nya bok *Nomad century. How to survive the climate upheaval*.

Från att ha byggt artikelns innehåll utifrån vetenskapliga rapporter (om än delvis felrepresenterade), växlar artikeln till påståenden från en enskild klimataktivist och författare. Det är naturligtvis inte fel att låta sådana röster komma till tals, men problemet är att påståendet om att stora flyktingströmmar kommer till Skandinavien inte nagelfars utan får stå oemotsagt. Medan Gaia Vince målar upp en bild av flyktingar som rör sig över enorma geografiska avstånd mot våra breddgrader, understryker de stora rapporterna just den landsinterna migrationen och extern migration över korta avstånd. Dessutom bygger Vince upp en motsättning och konflikt mellan flyktingar och de mottagande länderna, vilket ytterligare ökar den alarmistiska tonen.

Som vi har sett av denna genomgång är hanteringen av vetenskapliga rön i GP:s artikel på många sätt problematisk. Välunderbyggda, vetenskapliga rapporter som tydligt och klart slår fast att många människor och länder kan komma att drabbas av intern, klimatrelaterad migration används som stöd för påståenden om enorma flyktingströmmar till Norra Europa. Eftersom detta alarmistiska budskap dessutom avslutar artikeln leder det till att fokus flyttas från den egentliga sakfrågan och problemet – att så många länder står så dåligt rustade för klimatförändringar att deras befolkning kommer att tvingas lämna sina hem – till en dystopisk skräck för hur samhällen i Norra Europa ska kunna ta emot de enorma mängder människor som befars komma hit.

Riskerna med en sådan vetenskapsrapportering är flera. Inte bara undergräver de forskarnas rön och ger en missvisande bild av verkligheten; i det här fallet spelar det också högerextrema krafter i händerna. Den högerpopulistiska nyhetssidan *Samnytt* (som medvetet profilerar sig som ett alternativ till "etablissemangsmedia") publicerade några dagar senare (25 oktober 2022) en egen artikel, med liknande innehåll. Den verkar utgå helt från GP:s artikel, men rubriken är nu ytterligare tillspetsad: *FN: En miljard klimatflyktingar 2050 – kommer till Skandinavien*. Samnytt's rubrik illustreras med en bild av unga män med mörk hy, och lätt igenkännliga IKEA-filtar över axlarna, som verkar stå på kö under ett slags enkel takkonstruktion. Tillsammans med rubriken kan budskapet lätt konstrueras som att människor nu bildar kö för att ta sig till Skandinavien.

Utifrån de rapporter som ligger till grund för båda artiklarna i GP och *Samnytt* är rubriken fel på alla punkter: FN har inte sagt det, det handlar inte om en miljard, människorna är inte flyktingar och de kommer inte till Skandinavien. Men efter att okritiskt ha läst GP:s artikel verkar det vara en riktig slutsats.

4 Diskussion

Som vi har sett i denna studie präglas rapporteringen om klimatrelaterad migration av ett ensidigt perspektiv rörande vilka som omnämns med namn och kommer till tals, samt av en delvis felaktig och missvisande hantering av vetenskapliga rapporter och rön. I delar av materialet förekommer också ett känslomässigt uppskruvat tonfall, som flyttar fokus från migrerande människors utsatthet till de mottagande ländernas situation. Detta riskerar att skapa en vi-och-dem-polarisering. I nord, och med detta avses genomgående det globala nord, finns de resursrika som får berätta hur situationen ser ut. I det globala syd finns stora människomassor i rörelse som sällan ges namn och personliga konturer när de porträtteras i de undersökta artiklarna.

Språkligt sett tar sig dessa perspektiv uttryck i att de människor som främst drabbas inte får komma till tals, och inte heller fungerar som agentiva subjekt. Även om termen *klimatflykting* är den vanligaste benämningen för människor som tvingas förflytta sig är avgränsningen mot *klimatmigrant* och *omflyttade personer* (eng. *displacement*) oklar. Detta följer ett mönster som även kan skönjas internationellt; enligt Ionesco (2019) är det framförallt media som använder termen klimatflykting. Även om användningen kan verka oskyldig innebär den i förlängningen att distinktionen mellan intern och extern migration inte konsekvent upprätthålls i medierapporteringen. I de vetenskapliga rapporter som legat till grund för artiklarna understryks just risken för intern migration inom landgränser, eller extern migration över korta geografiska avstånd. Risken för större flyktingströmmar över större avstånd anses liten eller mycket liten. Genom att benämna de drabbade personerna som klimatflyktingar skapas utrymme för både traditionella medier och alternativmedia att bibehålla fokus på de samhälleliga problem som västvärlden ställs inför som flyktingmottagare.

Klimathotet är något som gäller alla människor i världen. Hur vi pratar och skriver om klimatfrågor och klimatmigration, både i privata och offentliga sammanhang, får stor betydelse för hur vi uppfattar vem eller vilka som bär ansvar, och vem eller vilka som drabbas. Det lilla material vi studerat kan inte bilda underlag för några långtgående slutsatser, men det faller väl in i en trend som tidigare forskning (Gabrielatos & Baker, 2008; Wojahn, 2023) visat, där de människor som migrerar liknas vid naturfenomen, som inte kan hejdas. Vi menar att ett sådant sätt att tala om klimatmigrationen kan bidra till en onödig polarisering; klimatkrisen är en angelägenhet och ett ansvar för oss alla, men medias rapportering riskerar att förflytta fokus från detta gemensamma ansvar.

I sin bok *Risksamhället* (2012) skriver Ulrich Beck att de faror som karaktäriserar risksamhället inte känner nationsgränser. Miljögifter och epidemier stannar inte vid gränser; vi är alla lika inför dem. Denna hot-gemenskap, som han kallar det, kan ”bara hanteras inom ramarna för världssamfundet” (Beck, 2012, s. 65). Vidare resonerar han om sådana risker som klimathotet är ett exempel på, och menar att de är osynliga för oss till dess att vetenskap och medier beskriver dem. Miljögifter, långsamt stigande temperaturer och avsmältning av polarisar är inget som gemene man kan lägga märke till i sin vardag. Vi blir därmed beroende av hur vetenskapliga rön vidareförs till oss och ger oss möjlighet att reflektera och agera. Det är därför angeläget att vetenskapliga rön redovisas på ett ärligt och stringent sätt.

I den här artikeln har vi försökt peka på missförhållanden i rapporteringen om en viktig samhällsfråga. De artiklar som vi har studerat visar ett tydligt mönster som ser ut så att den som redan är namngiven och tidigare känd, eller har stöd av en ”tung” presentation har lättare att få ordet och med egna ord, eller med utgångspunkt i vetenskapliga resultat, få beskriva den aktuella situationen. Den som är konkret berörd, och kanske fått lov att lämna sitt hem, får inte i det här materialet ge sitt perspektiv. I det avseendet verkar de artiklar vi studerat stämma väl in med tidigare forskning. Vi saknar ännu en första persons-berättelse från en klimatomvandling. En av berättelsens grundläggande krav är personfokus. En individ, eller en grupp av individer måste få framträda tydligt för att vi ska uppfatta deras röst och deras berättelse (de Fina & Georgakopoulou, 2012). Vi menar att sådana berättelser behövs för att nyansera debatten och bereda marken för en diskussion om kollektivt ansvar.

Litteratur

- Bailey, A., Giangola, L., & Boykoff, M. T. (2014). How Grammatical Choice Shapes Media Representations of Climate (Un)certainty. *Environmental Communication*, 8(2), 197–215.
<https://doi.org/10.1080/17524032.2014.906481>
- Beck, U. ([1989] 2012). *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Daidalos.
- Borin, L., Forsberg, M., & Roxendal, J. (2012). Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. I N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck, M. Uğur Doğan, B. Maegaard, J. Mariani, A. Moreno, J. Odijk & S. Piperidis (Red.), *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 12)* (s. 474–478). European Language Resources Association (ELRA).

- Clement, V., Rigaud, K. K., de Sherbinin, A., Jones, B., Adamo, S., Schewe, J., Sadiq, N., & Shabahat, E. (2021). *Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration*. World Bank.
- De Fina, A., & Georgakopoulou, A. (2012). *Analyzing Narrative. Discourse and Sociolinguistic Perspectives*. Cambridge University Press.
- Gabrielatos, C., & Baker, P. (2008). Fleeing, Sneaking, Flooding: A Corpus Analysis of Discursive Constructions of Refugees and Asylum Seekers in the UK Press, 1996-2005. *Journal of English Linguistics*, 36(1), 5–38. <https://doi.org/10.1177/0075424207311247>
- IOM. (29 oktober 2021). *IOM Launches Institutional Strategy on Migration, Environment and Climate Change for Next Decade*. <https://www.iom.int/news/iom-launches-institutional-strategy-migration-environment-and-climate-change-next-decade>
- Ionesco, D. (6 juni 2019). *Let's talk about climate migrants, not climate refugees*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/06/lets-talk-about-climate-migrants-not-climate-refugees/>
- IPCC. (2021). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, A. Pirani, S.L. Connors, C. Péan, S. Berger, N. Caud, Y. Chen, L. Goldfarb, M.I. Gomis, M. Huang, K. Leitzell, E. Lonnoy, J.B.R. Matthews, T.K. Maycock, T. Waterfield, O. Yelekçi, R. Yu, and B. Zhou (Red.)]. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157896>
- Lindgren, B. (2007). Sverka din minnespinne. *Språkvård*, 2007/1, 4–12.
- Olausson, U. (2009). Global warming – global responsibility? Media frames of collective action and scientific certainty. *Public Understanding of Science*, 18, 421–436.
- Sironi, A., Bauloz, C., & Emmanuel, M. (Red.) (2019). Glossary on migration. *International Migration Law*, 34. International Organization for Migration (IOM).
- Trefzer, A., Jackson, J. T., McKee, K., & Dellinger, K. (2014). The Global South and/in the Global North: Interdisciplinary Investigations. *The Global South*, 8(2), 1–15.
- Wojahn, D. (2023). Refugees, Migrants and Asylum Seekers in the Swedish Media Discourse. The Discursive Construction of Mobile Humans During the so-called European Refugee Crisis, 2015–2017. I A. Fábíán (Red.), *The Representation of REFUGEES and MIGRANTS in European National Media Discourses from 2015 to 2017: A Contrastive Approach* (s. 307–346). J. B. Metzler Berlin. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-66775-0>

Svenska utomlands

Hållbar språklig mångfald med digitala medier?

Monica Bravo Granström¹ & Gisela Håkansson²

¹Pädagogische Hochschule Weingarten, ²Linnéuniversitetet & Lunds universitet

1 Inledning

I dagens globaliserade värld är det ingen ovanlighet att man föds i ett land och sedan flyttar till ett annat land. I sin början för ca 50 år sedan var tvåspråkighetsforskningen ofta inriktad på människor som hade migrerat en gång. Tvåspråkighet¹ betraktades som något temporärt, som ett övergående fenomen, och migranter förutsågs övergå till att använda ett enda språk inom tre till fyra generationer (Fishman, 1972; Flodell, 1986; Hasselmo, 1974; Haugen, 1972).

Det är vanligt att personer som flyttar till andra länder och inte längre har kvar sitt sociala nätverk byter språk till landets majoritetsspråk (Pauwels, 2016). Detta kan innebära förlust (*language attrition*) av ens förstaspråk på grund av att man inte längre använder det lika mycket (Eide & Hjelde, 2023; Håkansson, 1995; Schmid & De Bot, 2004). Detta mönster beskrevs av Haugen redan 1969 som vanligt bland norska invandrarfamiljer i Amerika.

På sikt kan förlusten av ett språk innebära ett språkbyte, så att enspråkigheten i ett minoritetsspråk ersätts av enspråkighet i ett majoritets-

---

¹ Tidigare talade man om 'tvåspråkighet' som en överordnad term. Idag är det vanligt med 'flerspråkighet'. Ett tecken på detta är att titeln på "The Handbook of Bilingualism" (Bhatia & Ritchie, 2004) ändrades till "The Handbook of Bilingualism and Multilingualism" i den reviderade versionen från 2014. Vi kommer att använda 'flerspråkighet' och inte skilja mellan tvåspråkighet och flerspråkighet.

språk. Studier av språkbruk hos invandrare i Sverige har visat tendenser till en sådan språkbytesprocess (György-Ullholm, 2010; Namei, 2012).

Fishman (1965/2000) föreslog att man skulle analysera vilka domäner som språken användes i för att få fram hur nära det var till ett språkbyte. Han sammanfattade dem i fem domäner: familj, vänskap, religion, utbildning och arbete, vilka definierades utifrån plats, roll-relation och ämne (Spolsky, 1998). Om språket enbart användes som talspråk, och i hemdomänen, var risken större att det skulle försvinna, än om det användes i skrift och i formella sammanhang. Spolskys (2003) modell för *Family Language Policy (FLP)* bygger vidare på detta genom att analysera språkanvändning inom familjen som en central domän. FLP betonar hur språkideologier, språkpraktiker och språkhantering samverkar för att stärka eller försvaga språkets ställning i hemmet. Familjers strategier för att hantera språkanvändning, tillsammans med externa faktorer som påverkar andra domäner, kan därmed bidra till att antingen bromsa eller påskynda ett språkbyte (se även Alarcón Utera & Nieto Moreno de Diezmas, 2023; Curdt-Christiansen & Lanza, 2018).

Den moderna teknologins framsteg innebär en förändring i språkbruk, då den gör att avståndet till resten av världen numera ”aldrig är längre bort än ett tryck på datorns tangentbord” (Norrby, 2014, s. 10). Med hjälp av digitala medier kan man idag behålla kontakten och kommunicera med släkt och vänner dagligen, såväl genom tal som genom skrift, oberoende av var man befinner sig (Curdt-Christiansen & Lanza, 2018; Gharibi & Mirvahedi, 2021; Palviainen & Kedra, 2020; Said, 2021). Ökad tillgänglighet och funktionalitet genom bärbara mobiltelefoner (Madianou, 2012; Miller, 2014) har medfört en genomgripande förändring i villkoren för kommunikation. Man behöver inte befinna sig på samma geografiska plats för att prata med varandra – man kan nå överallt hela tiden. På så sätt kan sociala nätverk bestå även när man flyttar till andra länder.

I den här studien vill vi kartlägga om och hur svenska används hos svenskar som bor utanför Sverige och om och hur de använder sig även av andra språk. Mer specifikt vill vi undersöka:

- Vilka språk används under en vanlig vecka?
- I vilka sammanhang använder man språken?
  - Är det till exempel skillnad på tal och skrift?
  - Vilka språk används med digitala medier?
- Är det viktigt att (eventuella) barn använder svenska?

2 Bakgrund

Sverige är nu ett invandringsland, men fram till 1930 utvandrade fler än de som invandrade. Mellan 1860 och 1930 utvandrade 1,4 miljoner personer, främst till Amerika (Statistiska centralbyrån, 2024).

Flytt mellan olika platser handlar idag inte om vad som hittills har ansetts som traditionell migration, med endast en flytt en gång i livet, utan snarare om transmigration, en mer övergripande form av rörelse eller förflyttning, som ofta involverar komplexa övergångar mellan platser, kulturer eller sammanhang. Det har därför föreslagits att personer som är bosatta i ett land och som behåller kontakt till släktingar och vänner i andra länder ska kallas 'transmigranter' snarare än invandrare (Glick Schiller m.fl., 1995; Pauwels, 2013).

2.1 Svenskar och svenskan i världen

Det är inte helt enkelt att uppskatta hur många svenskar som bor utanför Sverige, eller att hitta en term för dem. En kartläggning som organisationen Svenskar i världen (SVIV) genomförde 2022 visar på att närmare 700 000 svenskar bor utomlands (fler än invånare i Göteborg). Det utvandrar för närvarande årligen ca 50 000 personer från Sverige, främst för studier eller arbete, eller för att återvända till ett tidigare hemland. Termen 'utlandssvensk' är den term som oftast används för denna väldigt heterogena grupp, och så även i denna artikel. Detta är dock inte okontroversiellt, då det är svårt att sätta klara riktlinjer för när man räknas som utlandssvensk (SVIV, 2015). Dessa personer har oftast endast gemensamt att de någon gång har bott i Sverige, deras bakgrund kan annars vara väldigt olika: varifrån i Sverige de kommer, vilken utbildning de har, yrkeserfarenhet eller inte, osv. De bor utomlands några månader eller resten av sitt liv. Många av dessa personer fortsätter dock att ha kvar svenskan i sitt liv. En studie från 2016 (Normén-Younger m.fl, 2016.) visar även på att en majoritet av föräldrarna till utlandssvenska barn (342 deltagare) önskar svensk högskolebehörighet till sina barn.

De utvandrade personerna lär sig oftast även språket dit de flyttar – en livslång språkinlärnings- och utvecklingsprocess pågår. Detta är också i enlighet med målet för en EU-norm sedan 2008, som rekommenderar att alla EU-medborgare ska kunna kommunicera på tre språk (modersmål, lingua franca och ett grannspråk, Gal, 2012). En tidigare studie (European Commission, 2012) visar att EU-medborgare i majoritet använder sig av två språk (54 %). Tre språk används enligt den studien av 24 % och fyra språk av 10 %.

2.2 Digitala medier i diaspora

Dagens forskning beskriver en annan flerspråkighetssituation än tidigare. Med hjälp av olika digitala medier, som exempelvis Facebook, Snapchat, WhatsApp och videomöten (via till exempel Skype eller Facetime) är det möjligt för personer i diaspora² att hålla kontakt med släkt och vänner (Androutsopoulos & Vold Lexander, 2021; Curdt-Christiansen & Lanza, 2018; Lanza & Svendsen, 2007; Little, 2020; Palviainen & Kedra, 2020). Eftersom man kan kommunicera med människor på andra platser i världen även när man är hemma är det idag svårt att urskilja någon distinktion mellan språk som används i hemmet och språk som används utanför hemmet. Det gör att hemdomänen som diskuterades av Fishman (1965/2000), är svårare att använda. Skillnaden mellan tal- och skriftspråk blir också mera diffus, när man till exempel textar på mobilen och lyssnar på ljudböcker i hörlurar.

Man kan utgå ifrån att de mönster som framkommit i internationell forskning om transmigranter och användningen av digitala medier också finns med i utlandssvenska sammanhang. Med undantag av Börestam (2018) behandlar tidigare studier av utlandssvenskar främst ungdomar i skolmiljö (Håkansson & Norrby, 2014; Norrby & Håkansson, 2010; Rydenvall, 2017), och det är därför angeläget att närmare undersöka språkbruket även utanför denna grupp och miljö.

3 Metod och material

Studien bygger på två olika källor, dels en digital frågeenkät³ (på svenska) med öppna och slutna frågor⁴ om språkbruk och digital kommunikation (n=378), dels djupintervjuer på Zoom (n=10). I samtliga fall handlar det om deltagarnas självrapporter, dvs. de uppskattar hur mycket de använder vilket språk och med vilka medier. I detta bidrag används endast enkät-svaren. Rekryteringen till enkäten skedde via sociala medier (Facebook,

---

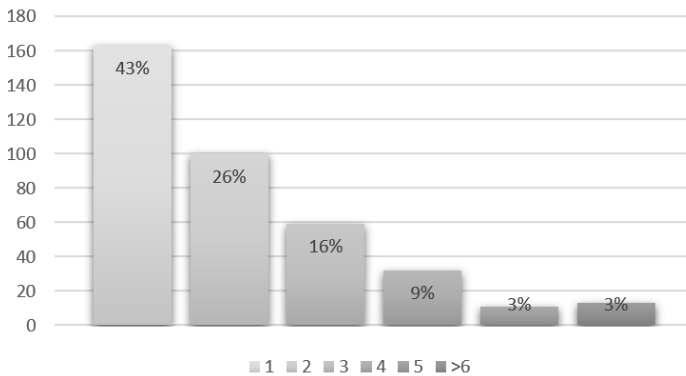
² Begreppet "diaspora" används ofta för att beskriva grupper av migranter som lever i ett annat land än ursprungslandet men som fortfarande har intressen och/eller håller kontakten med ursprungslandet (Olsson, 2016: iii).

³ Deltagarna garanterades anonymitet och uppgifter som skulle kunna knytas till personer, som bostadsort och yrke, har avlägsnats i enlighet med Vetenskapsrådets anvisningar (Vetenskapsrådet, 2024).

⁴ Flera av de slutna frågorna var utformade som Likertskalor, exempelvis: "Hur viktigt är det för dig att behålla det/de språk som du hade med dig innan du bytte land?" Svartalternativen var: "Mycket viktigt", "Viktigt", "Inte så viktigt" och "Inte viktigt alls".

X – tidigare Twitter –, LinkedIn), organisationer för utlandssvenskar, som Svenska som modersmål utomlands (SMUL), Svenskan i Världen (SVIV) och Sverigekontakt, samt ytterligare liknande nätverk.

Enkättagarnas ålder är mellan 21 och 83 år, varav majoriteten (60 %) är mellan 41 och 60 år. Huvuddelen av deltagarna (85 %) utgörs av kvinnor. Deltagarna bor i 42 olika länder över hela världen, huvuddelen i Europa (56 %). 57 % har bott i mer än endast ett land utöver Sverige (se Figur 1).

Figur 1. Antal länder deltagarna har bott i utanför Sverige.

Efter insamling av material analyserades det i en kombination av kvalitativ och kvantitativ metodologisk dataanalys med stöd av mjukvaran Maxqda.

4 Resultat

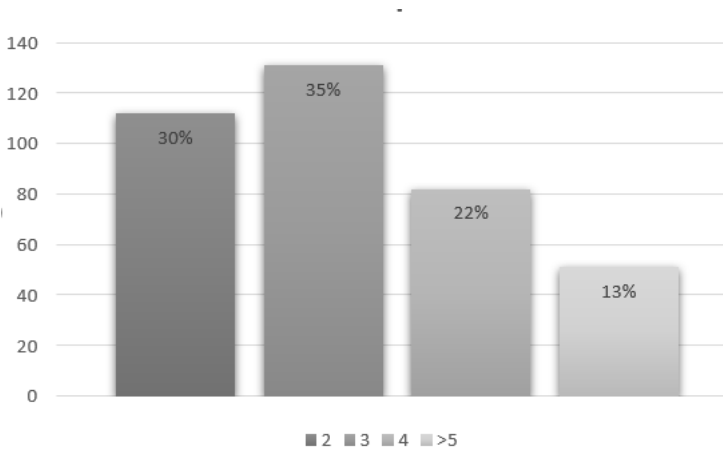
I det här avsnittet redovisar vi studiens resultat utifrån de 378 deltagarnas enkätsvar. Först redovisas vilka språk som deltagarna använder och hur ofta. Sedan går vi in på i vilka sammanhang språken används (tal och skrift, med digitala medier eller inte) för att avsluta med deltagarnas funderingar över om det är viktigt att ge vidare svenskan till (eventuella) barn.

4.1 Hur många och vilka språk använder deltagarna?

De språk som deltagarna i enkäten (n=378, spridda över alla kontinenter) anger sträcker sig över en bredd av 45 olika språk.

Alla deltagare anger att de använder minst två och högst nio under en vanlig vecka. Svenska är alltid ett av dem. Engelska anges av nästan alla

(351 personer), följt av tyska (106 personer). Medelvärde av de använda språken (se Figur 2) uppgår till 3,38 språk per person.

Figur 2. Antal använda språk.

4.2 I vilka sammanhang används språken?

Det finns en påtaglig individuell variation bland deltagarna när det gäller i vilket sammanhang språken används. Av deltagarnas svar framkommer att de flesta främst väljer språk utifrån vilken person de talar med, snarare än utifrån specifika domäner. Samtidigt nämns domäner som arbete och vänskap (två av domänerna i Fishman, 1965) vid flera tillfällen. Detta förhållningssätt illustreras till exempel av följande röster:

- (1) Jag pratar flera olika språk med olika personer, självklart på olika nivåer. (D⁵ 338)
- (2) Jag använder mig av svenska, engelska och franska på samma nivå inom jobb, studier och relationer. (D 137)
- (3) Hemma pratar vi alltid svenska, förutom när vi har gäster. (D 260)

De flesta av deltagarna tar upp vilka språk de använder inom familjen och det vanliga är att det finns flera språk i familjedomänen ("Alla i familjen talar minst tre språk"). Oftast anges olika språk till olika familjemedlemmar. Det typiska är att svenska används när man vänder sig till barnen och något annat språk när man vänder sig till vuxna i familjen:

---

⁵ D = deltagare.

- (4) Jag använder både italienska och svenska i hemmet (svenska med min dotter och italienska med min sambo). (D 32)

Några deltagare anger att de använder flera språk med barnen, eller att de blandar språken:

- (5) Pratar franska med min man. Pratar franska/svenska med mina barn. (D 245)
- (6) Talar spanska med maken och svenska med mina barn. Mina barn svarar på svenska eller spanska. (D 93)
- (7) Eftersom jag inte har några problem att skifta mellan olika språk under ett pågående samtal, beroende på vem jag vänder mig till (t.ex. svenska till barn, tyska till min hustru, engelska till affärspartner). (D 57)
- (8) Vi blandar också språken inom familjen. (D 100)

Att det ses som naturligt att man blandar språken stämmer överens med svaren på en av frågorna i enkäten, nämligen om språkblandning skulle tyda på dålig språkbehärskning. Endast ett fåtal (3 %) höll med om det.

Till familjen räknas inte bara kärnfamiljen utan även en utvidgad familj över nationsgränser:

- (9) Svenska med min son samt vänner och familj i Sverige, spanska med min man och med vänner och familj i Spanien. (D 124)

En del av deltagarna har själva vuxit upp med flera språk:

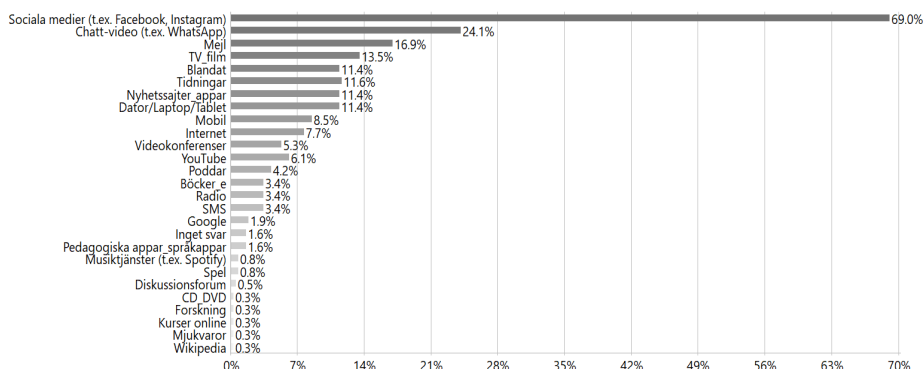
- (10) Född i Sverige med engelsk mamma och norsk pappa. Släkt i Italien, Norge, England, Spanien, Indien. (D 107)
- (11) Jag har alltid pratat flera språk hemma (mamma är fransk, pappa är svensk och de pratar engelska tillsammans), och har bott i flera länder med dessa språk. (D 341)

De flesta av språken används inom en bred variation av kommunikations-sammanhang, både i tal och skrift, i digitala och icke-digitala miljöer, såväl som produktivt (till exempel genom att tala och skriva) och receptivt (till exempel genom att konsumera film och musik).

Vissa språk (såsom bemba, luxemburgska och zulu) används endast muntligt, andra (estniska, gäliska och koreanska) endast i film och musik. Många anger att de använder fler språk när de konsumerar film och musik jämfört med när de kommunicerar muntligt eller skriftligt. Å andra sidan

finns det deltagare som uppger att de behärskar fem till sex språk muntligt, men begränsar sig till svenska och engelska digitalt och för film/musik. Detta visar på den dynamiska och varierade naturen av deltagarnas språkliga färdigheter och användning.

En majoritet (88 %) anger att de använder språken med digitala medier dagligen. Främst är det Facebook och Instagram som används (av en majoritet av deltagarna, 69 %, se Figur 3).

Figur 3. Deltagarnas användning av digitala medier.

Kontakten med släkt och vänner i Sverige sker framför allt digitalt, där är det istället WhatsApp och Messenger som nämns som viktiga verktyg för kommunikationen.

4.3 Uppfattningar om det egna språkbruket och språkbruket hos (eventuella) barn

En överväldigande majoritet (98 % av 378 deltagare) tycker att det är viktigt att bibehålla svenskan. Som främsta skäl anges att språket är en del av deras personlighet och identitet samt att det är avgörande för att hålla kontakten med familj och vänner. Samtidigt upplever en del deltagare kognitiva utmaningar med flerspråkigheten, som sämre språkkunskaper, dels i det nya språket (svårt att bli bra skriftligt), dels i svenskan. Många uttrycker en oro över att tappa svenskan, främst i skrift, eller att det är svårt att hänga med i utvecklingen av språket. Detta anges dock ha blivit lättare med den tekniska utvecklingen de senaste åren, exempelvis D 77 anger:

- (12) Det är lättare nu, eftersom tidningar, nyheter, tv, radio finns tillgängligt på internet. (D 77)

Få (15 %) upplever det eller de nya omgivande språken som starkast. Svenskan är istället fortfarande starkast (53 %), men även sammanhanget, i vilken situation språket används och vilka personer som är närvarande, anges vara viktigt (34 %). Detta ligger i linje med Spolskys modell för *Family Language Policy (FLP)* (2003), där språkbruk styrs av både sociala nätverk och specifika sammanhang. Valet av språk påverkas således inte enbart av enskilda språkideologier, utan också av hur och med vilka språket används i vardagen.

När det gäller deltagarnas språkinlärning framträder en tydlig bild, även om tillvägagångssätten varierar stort. Det är dock uppenbart att informell inlärning spelar en central roll. Att använda språket i en meningsfull social kontext anses vara väldigt viktigt. Endast ett fåtal (16 av totalt 568 uttalanden om språkinlärning) anser att man behöver gå på språkkurs.

Digitala medier används inte endast för språkbevarande utan även för språkutveckling. En majoritet (56 %) anger att de använder digitala medier för språkinlärning och många kan anses som aktiva i *the digital wilds* (informella nätbaserade miljöer i och genom vilka inlärning av språk sker (Sauro & Zourou, 2019)). Med hjälp av olika verktyg (Google translate, Deepl), plattformar (SVT Play, YouTube) och olika tjänster (språkappar som Duolingo, men även Netflix och Spotify anges) navigerar de självständigt i personliga inlärningsvägar. En del känner sig dock osäkra på hur man skulle kunna använda digitala verktyg vid språkbevarande och -utveckling. Vissa påpekar att digitala verktyg inte var tillgängliga när de själva lärde sig språk och reflekterar därför inte över att de, som nya i ett nytt land, ständigt använder sig av just de verktygen för informell språkinlärning i vardagen. De som inte vill lära sig språk med digitala medier betonar att de hellre lär sig i interaktion med andra personer.

98 % av deltagarna svarade att de vill att deras (eventuella) barn ska tala svenska, främst för att kunna prata med andra (66 %) men även på ett mer formellt sätt (skola, universitetsstudier, 32 %).

Olika aktiviteter, som även kan ses i studier av andra migrantgrupper, används för att främja de utlandssvenska barnens svenska, som till exempel att låta barnen åka på läger (Gharibi & Mirvahedi, 2021) eller att ha videomöte (skypa/whatsapp) vid middagen (Said, 2021).

5 Slutsatser och diskussion

Studien undersöker utlandssvenskars språkbruk: vilka språk de använder, i vilka sammanhang, samt betydelsen av digitala medier och barnens svenska. De flesta frågor var öppna, vilket gav en bred men komplex bild.

Svaret på den första frågan, om vilka språk som används, visar att deltagarna i vår studie använder flera språk än EU-medborgaren i allmänhet. Majoriteten har bott i fler än två länder och passar in i bilden på transmigranter. Många är intresserade av språk (vilket kan vara ett skäl till att de deltar i studien) och de vill ofta lära sig flera, samtidigt som bibehållandet av svenskan anses vara viktigt.

Den andra frågan gällde i vilka sammanhang olika språk används och om det var någon skillnad mellan tal och skrift samt användningen av digitala medier. Här visade det sig att deltagarnas sociala nätverk väger tyngre än språkliga domäner som har diskuterats i litteraturen. De väljer språk efter person, snarare än efter domän (Lanza & Svendsen, 2007). Detta antyder att domäner, som Fishman (1965/2000) beskriver dem, inte alltid är tydligt avgränsade. I stället kan de överlappa och förändras, särskilt i digitala miljöer där flera språk används samtidigt och i olika format. En orsak skulle kunna vara att de språk som är inblandade har ett högt värde på den lingvistiska marknaden (Bourdieu, 1991), och man inte ser någon vinst i att göra sig av med dem. En av deltagarna skriver följande om sina båda språk (svenska och engelska):

- (13) Båda språken har samma värde, hierarki och jag behärskar dem lika bra och använder dem lika ofta. Båda språken används i alla olika sammanhang, språk, skrift, akademiskt, fakta, nöje, relationer. (D 211)

Bibehållandet av svenskan kan relateras till Spolskys (2003) modell för *Family Language Policy (FLP)*, där språkideologier spelar en central roll i hur familjer hanterar språk i hemmet. Genom film och musik når de nya kulturer. Deras flerspråkighet förändras under tid, den är inte så stabil som Fishman (1965/2000) ansåg den vara.

De flesta använder språken dagligen med olika digitala medier. Kontakt med släkt och vänner sker främst digitalt, även det en språkantering enligt FLP. Dagens teknik gör det möjligt att interagera med andra personer i olika onlineaktiviteter som kan främja, bland annat, kontakt med personer över hela världen (och på så sätt även bibehållandet av språk), samt även språkinläring av nya språk genom hela livet (Sundqvist, 2022). Digitala medier används inte endast för språkbevarande utan även för språkutveckling, som deltagarna anger har underlättats av den tekniska utvecklingen. Det senare sker dock i något mindre utsträckning med digitala medier då personliga interaktioner anses vara viktiga.

Vår tredje forskningsfråga gällde vikten av att (eventuella) barn lär sig svenska även om de bor i utlandet. Här är en stor samstämmighet och

nästan alla (98 % av deltagarna) tycker att det är viktigt, både för att behålla kontakten med släkten och för möjligheten att studera i Sverige. De allra flesta som har barn uppmuntrar barnen att lära sig svenska (jfr Little, 2020; Palviainen & Kedra, 2020; Said, 2021). Önskan att barnen ska lära sig svenska för att studera i Sverige bekräftar delvis resultaten av Normén-Younger m.fl. (2016) där en majoritet av föräldrarna till utlands-svenska barn önskade svensk högskolebehörighet till sina barn (vilket uppnås genom formell undervisning). Detta understryker även återigen svenskans marknadsvärde.

Baserat på en analys i en kombination av domänteorin och FLP som ram för att förstå hur språkbruk styrs av både interna faktorer (exempelvis uppfattningar) och externa faktorer (exempelvis sociala nätverk och digitala miljöer), visar resultaten att språkinläring och -bevarande inte enbart är en fråga om individuella val. Det formas också av medvetna strategier inom familjen och påverkas av tekniska och sociala resurser. Denna kombination av perspektiv belyser hur språkanvändning inte är statisk utan förändras och anpassas beroende på individuella och strukturella omständigheter.

Sammanfattningsvis anlägger vår studie ett brett perspektiv på språkbruk istället för att fokusera på enskilda språkliga drag, och den är explorativ för att kartlägga komplexa beteenden hos en viss (trans-)migrantgrupp. Ett öppet frågeformat användes för att inte styra svaren och för att inte utesluta möjliga alternativ. Detta har fördelen att deltagarna inte leds till specifika svar men nackdelen att korrelationsanalyser inte kan utföras. Mer statistiskt inriktade studier kan komplettera bilden av utlandssvenskars språkbruk. En begränsning är att deltagarna inte är slumpvis utvalda utan själva valt att delta, vilket kan innebära ett särskilt intresse för språk som inte speglar alla utlandssvenskar. Att deltagarna själva uppskattat sin språkanvändning (självrapportering) är också en begränsning.

Deltagarnas språkbruk visar på en hög anpassningsförmåga, där traditionella domäner (Fishman, 1965/2000) ofta överlappar, särskilt digitalt. Detta överensstämmer med Spolskys (2003) *Family Language Policy (FLP)*, som betonar språkideologier och familjestrategier för språkbevarande. Digitala verktyg underlättar både tillgången till svenskan och interaktion på andra språk, utan tecken på språkbyte (jfr Alarcón Utrera & Nieto Moreno de Diezmas, 2023), även om tester av specifika strukturer inte ingick i vår studie. Samtidigt saknas en mer formell språkdidaktik särskilt anpassad för utlandssvenskar och deras barn. Våra resultat kan ändå inspirera vidare forskning och utveckling av didaktiska strategier för språkinläring- och utveckling i informella såväl som formella inlärningsmiljöer.

Vår studie belyser hur digitalisering, sociala nätverk och (familjebaserade) strategier gemensamt formar och omformar språkbruket hos utlandssvenskar. Trots vissa begränsningar bidrar den till förståelsen av hur språk inte bara överlever utan också anpassas och växer i takt med föränderliga tekniska och sociala förutsättningar. Kombinationen av domänteorin och FLP visar att språkbruket är en dynamisk process, där hållbar flerspråkighet kan ses som resultatet av både individuella och kollektiva ansträngningar. Vår studie visar tydligt att svenskan är mer lättillgänglig på olika nivåer (i tal såväl som i skrift) genom digitala medier än tidigare, vilket gör den till en mer beständig och hållbar del av utlandssvenskars liv.

Litteratur

- Alarcón Utrera, A. B. A., & Nieto Moreno de Diezmas, E. (2023). Speaking in nobody's mother tongue: English immersion at home as a family language policy. *Ampersand*, 11(1), 00135.
<https://doi.org/10.1016/j.amper.2023.100106>
- Androutsopoulos, J., & Vold Lexander, K. (2021). Digital polycentricity and diasporic connectivity: A Norwegian-Senegalese case study. *Journal of Sociolinguistics*, 25(5), 720–736. <https://doi.org/10.1111/josl.12492>
- Bhatia, T. K., & Ritchie, W. C. (Red.). (2004). *The Handbook of Bilingualism*. Blackwell Publishing Ltd.
- Bhatia, T. K., & Ritchie, W. C. (Red.). (2014). *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*. Blackwell Publishing Ltd.
- Börestam, U. (2018). På bowlingen är vi flerspråkiga: Om språkvanor bland äldre nordiska migranter i Spanien. *Skrifter utg av Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 2017-2018*, 67–91.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press.
- Curdtt-Christiansen, X. L., & Lanza, E. (2018). Language management in multilingual families: Efforts, measures and challenges. *Multilingua*, 37(2), 123–130.
- Eide, K. M., & Hjelde, A. (2023). Linguistic Repertoires: Modeling Variation in Input and Production: A Case Study on American Speakers of Heritage Norwegian. *Languages*, 8(1), 49.
<https://doi.org/10.3390/languages8010049>
- European Commission. (2012). *Special Eurobarometer 386. Europeans and their languages*.
- Fishman, J. A. (1965/2000). Who speaks what language to whom and when? *La linguistique*, 2, 67–88. Även tryckt i Wei, L. (Red.). (2007). *The Bilingualism Reader* (s. 55–70). Routledge.
- Fishman, J. A. (1972). Language Maintenance and Language Shift as a Field of Inquiry: Revisited. I A. S. Dil (Red.), *Language in Sociocultural Change: Essays by Joshua A. Fishman* (s. 76–115). Stanford University Press.

- Flodell, G. (1986). *Misiones-svenska. Språkbevarande och språkpåverkan i en sydamerikansk talgemenskap*. [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].
- Gal, S. (2012). Sociolinguistic regimes and the management of “Diversity”. I A. Duchêne & M. Heller (Red.), *Language in late capitalism: Pride and profit* (s. 22–37). Routledge.
- Gharibi, K., & Mirvahedi, S. H. (2021). ‘You are Iranian even if you were born on the moon’: family language policies of the Iranian diaspora in the UK. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 45(148), 1017–1032.
- Glick Schiller, N., Basch, L., & Blanc Szanton, C. (1995). From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly*, 68(1), 48–63.
- György Ullholm, K. (2010). *Same Mother Tongue – Different Origins. Implications for language shift and language maintenance amongst Hungarian immigrants and their children in Sweden*. [Doktorsavhandling, Stockholms universitet].
- Hasselmo, N. (1974). *Amerikasvenska. En bok om språkutvecklingen i Svensk-Amerika*. Esselte Studium.
- Haugen, E. (1969). *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*. Indiana University Press.
- Haugen, E. (1972). *The Ecology of Language; essays by Einar Haugen. Selected and introduced by Anwar S. Dil*. Stanford University Press.
- Håkansson, G. (1995). Syntax and morphology in language attrition. A study of five bilingual, expatriate Swedes. *International Journal of Applied Linguistics*, 5(2), 153–171.
- Håkansson, G., & Norrby, C. (2014). Ungdomar talar om språk. En folklingvistisk studie. I J. Lindström, S. Henricson, A. Huhtala, P. Kukkonen, H. Lehti-Eklund & C. Lindholm (Red.), *Svenskans beskrivning 33: Förhandlingar vid trettiofjärde sammankomsten för svenskans beskrivning, Helsingfors den 15–17 maj 2013* (s. 151–161). Helsingfors universitet.
- Lanza, E., & Svendsen, B. A. (2007). Tell me who your friends are, and I might be able to tell you what language(s) you speak: Social network analysis, multilingualism, and identity. *International Journal of Bilingualism*, 11(3), 275–300.
- Little, S. (2020). Social media and the use of technology in home language maintenance. I A. C. Schalley & S. A. Eisenchlas (Red.), *Handbook of home language maintenance and development* (s. 257–273). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9781501510175-013>
- Madianou, M., & Miller, D. (2012). *Migration and new media: Transnational families and polymedia*. Routledge.
- Namei, S. (2012). *Iranians in Sweden. A Study of Language Maintenance and Shift* (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 86).

- Norrby, C. (2014). Svenskan i världen: Globala och lokala perspektiv. I J. Lindström, S. Henricson, A. Huhtala, P. Kukkonen, H. Lehti-Eklund & C. Lindholm (Red.), *Svenskans beskrivning 33: Förhandlingar vid trettiotredje sammankomsten för svenskans beskrivning, Helsingfors den 15–17 maj 2013* (s. 1–15). Helsingfors universitet.
- Norrby, C., & Håkansson, G. (2010). Svenska här och där – ungdomar diskuterar språkbruk. I K. Jóhannesson, I. Larsson, E. Magnusson Petzell, S.-G. Malmgren, L. Rogström & E. Sköldberg (Red.), *Bo 65: Festskrift till Bo Ralph* (s. 269–278) (Meijerbergs arkiv för svensk språkforskning 39).
- Normén-Younger, L., Lund, A., Bravo Granström, M., Ohlsson, A.-L., & Socolovsky, P. (2016). *En enkätstudie om svenskundervisning för utlandssvenska barn. Svenska som modersmål utomlands*. https://www.svenskautomlands.org/2016/07/11/enkat-visar-att-manga-utlandssvenska-foraldrar-onskar-svensk-hogskolebehorighet-for-sina-barn/?fbclid=IwAR20NXWAlFCXPuVRtljdrIonjFxTzWt71NeqMK8GrD_B6-CYqAt3nasPbw
- Palviainen, Å., & Kedra, J. (2020). What's in the family app? Making sense of mediated communication within multilingual families. *Journal of Multilingual Theories and Practices*, 1(1), 89–111.
- Pauwels, A. (2016). *Language Maintenance and Shift*. Cambridge University Press.
- Olsson, E. (2016). *Diaspora – ett begrepp i utveckling: en kunskapsöversikt* (Rapport 2016:4). Delmi: Delegationen för migrationsstudier. <http://delmi.se/upl/files/133677.pdf>
- Rydenvald, M. (2017). *Inflätat och överlappande. Flerspråkighet och språk-användning bland svensktalande ungdomar i Europa*. [Doktors-avhandling, Göteborgs universitet].
- Said, F. F. S. (2021). 'Ba-SKY-aP with her each day at dinner': technology as supporter in the learning and management of home languages. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 42(8), 747–762. <https://doi.org/10.1080/01434632.2020.1759653>
- Sauro, S., & Zourou, K. (2019). What are the digital wilds? *Language Learning & Technology*, 23(1), 1–7.
- Schmid, M. S., & De Bot, K. (2004). Language attrition. I A. Davies & C. Elder (Red.), *The Handbook of Applied Linguistics* (s. 210–234). Blackwell Publishing Ltd.
- Spolsky, B. (1998). *Sociolinguistics*. Oxford University Press.
- Spolsky, B. (2003). *Language Policy*. Cambridge University Press.
- Statistiska centralbyrån. (2024). *Utvandring från Sverige*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/utvandring-fran-sverige/>
- Sundqvist, P. (2022). Learning across the lifespan: Age, Language Learning, and Technology. I N. Ziegler & M. González-Lloret (Red.), *The Routledge*

Handbook of Second Language Acquisition and Technology (s. 343–355). Taylor & Francis.

Svenskar i världen. (2015). *Utlandssvenskens själ – identiteten vilar på värdegrunden*.

<https://www.sviv.se/blog/2015/08/utlandssvenskens-sjal-identiteten-vilar-pa-vardegrunden/>

Svenskar i världen. (2022). *Svenskar i världen. Kartläggning 2022*.

www.sviv.se/wp-content/uploads/2022/07/Kartlaggning-2022_Svenskar-i-varlden.pdf

Vetenskapsrådet. (2024). *God forskningssed*.

<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html>

Hållbar svenska i kommunpolitiken

Ett nonkluderande språk?

Stina Ericsson

Göteborgs universitet

1 Inledning

Denna artikel tar sig an språkvetenskapliga frågeställningar i förhållande till social hållbarhet, där social hållbarhet handlar om människors livsvillkor och hur förhållandet mellan olika människor i samhället vad gäller dessa livsvillkor ser ut. Folkhälsomyndigheten (u.å.) beskriver exempelvis ett socialt hållbart samhälle som ”ett jämställt och jämlikt samhälle där människor lever ett gott liv med god hälsa, utan orättfärdiga skillnader”. Detta citat visar också att social hållbarhet på ett övergripande plan knyter an till två av FN:s globala mål: mål 5 jämställdhet och mål 10 minskad ojämlikhet (UNDP, u.å.).

Med *hållbar svenska* avses i denna artikel ett jämställt och jämlikt språkbruk som inte pekar ut individer eller grupper av människor på ett marginaliserande eller stigmatiserande sätt. I fokus för artikeln står språkbruket i svensk kommunpolitiks strävanden efter hållbara samhällen. Kommunpolitiken är av intresse i sammanhanget, eftersom den har en direkt inverkan på människors vardagsliv och förutsättningar, och i detta spelar texter en viktig roll (Helgesson & Nord, 2022).

Syftet med artikeln är att bidra till ett samtal om språkbruk som stödjer hållbar utveckling vad gäller hur grupper av människor benämns och framställs i text. Ett delsyfte är att utröna om det nya begreppet *nonkludering* (introduceras nedan) kan vara användbart ur ett språkvetenskapligt perspektiv. Detta delsyfte adresseras i diskussionen. Den övergripande forskningsfråga som ställs till materialet är: hur förhåller sig målen i kommunpolitiska policydokument för social hållbarhet till kommuninnevånarna? Artikeln utgår från ett diskurskritiskt antagande om ett

ömsesidigt förhållande mellan språk och samhälle: hur policydokumenten beskriver kommuninnevånarna speglar kommunpolitikens syn på medborgarna och politikens möjligheter, och detta påverkar i sin tur politikens möjligheter att forma samhällen som är socialt hållbara.

Studien har gjorts inom ramen för forskningsprojektet *Jämlikhetens syntax* (Ericsson, 2023; Hedvall m.fl., 2022). Studien ger ett kunskapsbidrag till forskning om hållbart språkbruk och om kommunpolitik och dess texter, liksom till hur social hållbarhet kan undersökas på språkvetenskaplig grund.

2 Teoretiska begrepp och tidigare forskning

I detta avsnitt redogör jag för begreppen *kategorisering*, följt av *inkludering* och *nonkludering* och slutligen jämlik och jämställd kategorisering.

2.1 Kategorisering

Att ringa in och sätta en språklig etikett på en viss grupp av människor är att *kategorisera*¹. Kategorisering är en social och semiotisk process som utförs med semiotiska medel (Kress, 2010), vilket innebär att kategorisering alltid görs av någon och om eller till någon. Kategorisering existerar alltså inte utanför eller före mänsklig interaktion. Dessutom är flera kategoriseringar alltid potentiellt möjliga, dvs. beroende på sammanhanget kan en individ exempelvis kategoriseras som kommuninnevånare, lokaltrafiksresenär eller 19-åring.

Resultatet av kategorisering är att ”stabilisera den sociala världen på specifika sätt” (Kress, 2010, s. 122, min översättning), vilket i sin tur kan ha långtgående konsekvenser för människors förutsättningar, handlingar och uppfattningar. Genom att kategorisering exempelvis lyfter fram eller värdesätter vissa perspektiv och tystar andra ges fördelar till vissa människor och nackdelar till andra (Bowker & Star, 1999, s. 5–6). Kategorisering görs och upprätthålls ofta på ett osynligt sätt (Bowker & Star, 1999) och framträder som till synes ofarligt, vilket gör dess politiska konsekvenser mer effektiva (Kress, 2010). Genom kategorisering bekräftas, omskapas och naturaliseras den sociala ordningen, och namngivande är en

---

¹ En del av litteraturen i detta avsnitt använder i stället termen *klassificera*. För denna artikels syften ses dessa som synonyma och jag använder genomgående termen *kategorisera*. *Klassificering* är sedan en viss sorts kategorisering i van Leeuwens (2008) sociala aktörnätverk som introduceras nedan.

central aspekt av kategorisering där olika termer bär med sig olika värden (2010). Kategorisering fungerar alltså många gånger på omärkbara sätt, men har långtgående betydelse för människors liv.

Ett återkommande sätt att kategorisera människor i vår samtid är genom en konstruerad indelning i norm och avvikelse, där normen associeras med det önskvärda, förväntade och ofta outtalade, medan avvikelse ses som sällfallet, det problematiska och icke önskvärda. Kritiska ansatser har de senaste decennierna satt normer under lupp och visat hur de fungerar, bland annat i förhållande till kön, sexualitet och funktionsvariation (Ericsson, 2018; Hornscheidt, 2015; Kitzinger, 2005; McRuer, 2017). Sammantaget visar denna forskning hur indelningen i norm och avvikelse är en mänsklig konstruktion snarare än oundvikligt och naturgivet (Davis, 2017). Detta innebär också att indelningar i normer och avvikelser är instabila och möjliga att förändra (Goodley, 2014).

2.2 Inkludering och nonkludering

Inkludering och mångfald lyfts ofta fram som lösningen på ojämlikhet och därmed som ett sätt att uppnå social hållbarhet. Inkluderings- och mångfaldsarbete har dock i praktiken ofta många brister (Ahmed, 2012) och själva begreppen i sig har också kritiserats. Inkludering är exempelvis inte hållbart om det bygger på en indelning i *vi* och *dem*, där *vi* avgör vem som ska inkluderas och hur *de* beskrivs (Canagarajah, 2023).

Som ett alternativ till *inkludering* och ett försök att frångå de maktperspektiv och det hierarkiska synsätt som finns inbyggt i begreppet *inkludering* arbetar vi tentativt inom *Jämlikhetens syntax* med en ny term, *nonkludering* (Hedvall m.fl., 2022). Morfologiskt är det en negering av latinets *claudere*, dvs. att sluta, stänga, där nonkludering varken inne-stänger eller utesluter, utan tvärtom strävar bortom själva slutandet eller stängandet.

Som begrepp är nonkludering tänkt att utgå från mänsklig variation, istället för förenklade, binära indelningar av människor i *vi* och *dem*, eller *personer med* och *personer utan*. Nonkludering fångar i stället att människor både liknar varandra och skiljer sig åt på en rad olika sätt, vilka dessutom kan variera över tid och med sammanhang. Begreppet nonkludering syftar till att undvika dels utpekande och stigmatiserande kategoriseringar av människor, dels förutbestämda antaganden om människors roller och behov. Nonkludering är vidare tänkt att öppna upp för nya möjligheter vad gäller hur vi förhåller oss till varandra och till omgivningen.

2.3 Jämlik och jämställd kategorisering

Som vi har sett är benämning och kategorisering av människor ingalunda oskyldiga praktiker, utan ackompanjeras av värderingar som bygger upp världsbilder. Detta innebär att olika synsätt kan komma i kollision med varandra, och olika benämningar på grupper av människor har ifrågasatts, försvarats och förändrats utifrån olika ståndpunkter. Wojahn (2015) beskriver exempelvis feministiska språkförändringar under sex decennier, med bland annat aktivisters utmaningar av den manliga normen, det binära könssystemet och heteronormen.

Ericsson m.fl. (2020) undersöker hur ordet *alla* förstås i svenska nationella policydokument om universell utformning, dvs. i policyer som rör hur samhället ska utformas för alla människor baserat på den variation som finns i befolkningen. Vi visar där hur *alla* snabbt faller sönder i ett snävt fokus på specifika grupper i samhället och hur ett norm-avvikelse-tänkande reproduceras. Studien mynnar ut i ett antal rekommendationer för överväganden om kategoriseringar av människor i policydokument, gällande bland annat relevansen av att kategorisera, att en mångfald av varierande kategoriseringar kan vara ett mål i sig och att variation i stället för norm-avvikelse kan vara ett sätt att komma bortom förenklade och stigmatiserande synsätt.

Från språkvårdshåll finns liknande rekommendationer vad gäller jämställt språk. Milles (2008) formulerar tre frågor för att undersöka om en text är jämställd. Dessa rör huruvida könsaspekter är relevanta, om både kvinnor och män synliggörs samt om kvinnor och män framställs på ett nyanserat sätt. Lind Palicki och Svensson (2023) tar ett bredare grepp om benämningar av människor. I sina rekommendationer tar de bland annat upp att benämningar inte alltid måste användas. Alternativ kan då vara *du*-tilltal eller *den som*-formuleringar, eller att säga att någon *ser väldigt dåligt* i stället för *person med synnedsättning*. Lind Palicki (2024) rekommenderar bland annat att benämna norm och icke-norm på likvärdiga sätt och att lyssna på den som benämningarna berör.

3 Material och metod

Materialet som analyseras i denna artikel består av policydokument från tre kommuner: Göteborg, Kalmar och Östersund. Valet av kommuner är gjort utifrån att dessa är de kommuner som deltar i projektet *Jämlikhetens syntax*. Kommunerna medverkar i sin tur i forskningsprojektet tack vare att de alla har arbetat aktivt med hållbarhetsfrågor.

Åtta policydokument om totalt 128 sidor ingår i urvalet för denna artikel. Se tabell 1. Dessa dokument är planer, strategier och program för

jämlikhet, åldrandevänlighet och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Det rör sig alltså om policydokument inom området social hållbarhet. Ett flertal av dokumenten är utvalda av kommun-representanter som medverkar i forskningsprojektet och valda utifrån projektets intresseområden. Jag har sedan kompletterat med ytterligare dokument tillgängliga på kommunernas hemsidor.

Tabell 1. Översikt över policydokumenten i studien.

Kommun	Dokument	Benämning i artikeln
Göteborg	Program för en jämlik stad 2018–2026	Gbg Jämlik stad
	Program för full delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2021–2026	Gbg Full delaktighet
	Handlingsplan för Åldersvänliga Göteborg 2021–2024	Gbg Åldersvänliga
Kalmar	Strategi för jämställdhet 2018–2024	Kalmar Jämställdhet
	Tillträde till samhället. Strategi och stöd för arbetet med delaktighet och tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning 2020–2030	Kalmar Tillträde
Östersund	Strategi för ett Östersund för alla 2022–2027	Östersund Alla
	Riktlinje för minskad ojämlikhet	Östersund Minskad ojämlikhet
	Riktlinje för jämställdhet	Östersund Jämställdhet

I dessa dokument har ett urval av textavsnitt gjorts i förhållande till denna studies syfte. Detta urval består av samtliga övergripande formuleringar av mål i dokumentet, dvs. formuleringar av vad policyn i fråga är tänkt att uppnå. Exempelvis rör det sig om formuleringar som *Personer med funktionsnedsättning kan leva ett självständigt liv som andra*. Målen kallas i vissa dokument just *mål*, medan de i andra dokument benämns på andra sätt men fyller motsvarande funktion. Oavsett vad de kallas i de enskilda policydokumenten kommer de alla att hänvisas till som *mål* i denna artikel. Totalt har 58 mål identifierats i de åtta dokumenten. Utöver målen har analysen kompletterats med relevanta textavsnitt från andra ställen i dokumenten när dessa har kunnat belysa vem målen handlar om. Här rör

det sig om inledningsavsnitt i dokumenten och textavsnitt som står direkt under en målformulering.

Målen analyseras kvalitativt med kritisk diskursanalys (Wodak & Meyer, 2016) som ramverk, särskilt vad gäller ett grundläggande antagande om texters och samhällens ömsesidiga påverkan. I analysen av hur kommuninnevånare framställs använder jag van Leeuwens (2008) sociala aktörsnätverk. Med *social aktör* avser van Leeuwen deltagare i sociala praktiker som de framställs i språklig diskurs.

Den översta nivån, eller det första valet, i aktörsnätverket gäller om en aktör alls realiseras eller inte. van Leeuwen använder termerna *inkludering* respektive *exkludering* här. För att inte sammanblanda detta med det inkluderingsbegrepp jag redan har introducerat (se avsnitt 2.2) kommer jag i stället att använda mig av *benämning* respektive *bortnämning* (Wojahn, 2015, s. 22–23). I aktörsnätverket kan sociala aktörer bortnämnas på två sätt. Det ena är genom *bakgrundande*, vilket innebär att en aktör realiseras någon annanstans i texten, men inte just på ett specifikt ställe där det hade varit relevant. Det andra är *undertryckande* (eng. *suppression*) där en relevant aktör inte realiseras alls.

Nämnda aktörer kan realiseras på en rad olika sätt. Viktiga för analysen nedan är följande sorters *personliggörande*:

- *klassificering* (sociala aktörer representeras genom samhälleligt etablerade gruppmarkörer som ålder, kön, osv.),
- *fysisk identifiering* (genom fysiska egenskaper),
- *obestämbarhet* (som ospecificerade, anonyma individer och grupper).

Viktiga för analysen är även former av *opersonliggörande*:

- *objektivering* (sociala aktörer representeras genom referens till en plats eller en sak),
- *abstraktion* (genom någon form av beskaffenhet som tillskrivs aktören).

4 Analys

Utifrån den sociala aktörsanalysen (van Leeuwen, 2008) framträder 11 olika sociala aktörer i policydokumentens målformuleringar. Jag följer van Leeuwen i att skriva sociala aktörer inom citationstecken. Detta ska ses som en analytisk etikett som speglar hur aktören framträder i materialet, men som inte är detsamma som hur aktören exakt realiseras i texten.

Som vi ska se har jag exempelvis kallat ”personer utan funktionsnedsättning” den sociala aktör som realiserar som *andra, alla andra, andra* och *övriga*.

De 11 sociala aktörerna visas i tabell 2, uppdelade efter de kategoriseringar som är i fokus här, dvs. funktionsvariation, kön och ålder. Inom parentes anges antal förekomster. I den här artikeln använder jag *funktionsvariation* i betydelsen av variation i funktionsförmåga i hela befolkningen och som ett samspel mellan individen och omgivningen. Funktionsvariation i denna betydelse är alltså inte något som tillskrivs enskilda individer, utan motsvarar hur *kön* och *ålder* täcker in hela befolkningens variation i förhållande till kön och ålder.

Tabell 2. Sociala aktörer i policymålen efter typ. Antal förekomster inom parentes.

Delmängder av kommunens alla invånare (41+22+19=82)	I förhållande till funktionsvariation (29+12=41)	”personer med funktionsnedsättning” (29)
		”personer utan funktionsnedsättning” (12)
	I förhållande till kön (8+8+3+3+0=22)	”kvinnor” (8)
		”män” (8)
		”flickor” (3)
		”pojkar” (3)
		”ickebinära ² ” (0)
	I förhållande till ålder (15+2+2=19)	”äldre” (15)
		”barn” (2)
		”unga” (2)
Kommunens alla invånare (4)		”alla kommuninnevånare” (4)

Analysen nedan rör först funktionsvariation och därefter kön och ålder. Sist följer en analys av ”alla kommuninnevånare”.

² *Ickebinär* ska här ses som ett paraplybegrepp för olika könsidentiteter som inte följer tvåkönsnormen, se t.ex. RFSL (u.å.).

4.1 Sociala aktörer i förhållande till funktionsvariation

Två sociala aktörer förekommer i förhållande till funktionsvariation (antal förekomster inom parentes): ”personer med funktionsnedsättning” (29) och ”personer utan funktionsnedsättning” (12). Aktören ”personer med funktionsnedsättning” realiseras framför allt genom klassificering som samtidigt innebär fysisk identifiering: *personer med funktionsnedsättning* (26). Resterande tre realiseringar är i form av reflexiva konstruktioner (*sitt, sig själva*) som anaforiskt syftar på ”personer med funktionsnedsättning” och en *Individen*.

Den sociala aktören ”personer utan funktionsnedsättning” realiseras i alla förekomster på ett helt annat sätt, genom obestämbarhet: *andra* (10), *alla andra* (1), *övriga* (1). Denna aktör förekommer dessutom alltid och enbart i jämförande konstruktioner, som exempelvis:

- (1) **Personer med funktionsnedsättning** ska kunna förflytta sig i, få tillgång till och kunna använda /.../ som **alla andra**. (Kalmar Tillträde)
- (2) **Personer med funktionsnedsättning** har möjlighet att nå utbildningsmålen på lika villkor som **andra**. (Gbg Full delaktighet)

Medan den sociala aktören ”personer med funktionsnedsättning” genom benämningen *personer med funktionsnedsättning* framträder i förhållande till kroppslighet gör aktören ”personer utan funktionsnedsättning” aldrig det. Aktören ”personer utan funktionsnedsättning” förekommer dessutom aldrig som en tydligt benämnd kategori: med realiseringar som *andra* och *alla andra* är det svårt att ens bilda sig en tydlig uppfattning om vem det rör sig om. Genom jämförelser som i exempel (1) och (2) görs dessutom ”personer utan funktionsnedsättning” till norm (jfr Hornscheidt, 2015) för ”personer med funktionsnedsättning”, som därmed görs till avvikande.

Genom realisering i form av klassificering och fysisk identifiering tar sig textavsändarna även rätten att peka ut och ringa in en viss grupp av människor, medan valet av obestämbarhet innebär att en annan grupp undslipper detta. Det vill säga (*alla*) *andra* kopplas inte till funktionsvariation alls, och en norm reproduceras därmed på ett osynligt sätt (jfr Bowker & Star, 1999; Kress, 2010).

4.2 Sociala aktörer i förhållande till kön

I förhållande till kön förekommer framför allt fyra sociala aktörer: ”kvinnor” (8), ”män” (8), ”flickor” (3) och ”pojkar” (3). Dessa aktörer realiserar alltid genom klassificering: *kvinnor, män, flickor, pojkar*. I nästan samtliga fall rör det sig om konjunktioner med *och* som handlar om att de *ska ha samma*:

- (3) **Kvinnor och män, flickor och pojkar** ska ha samma förutsättningar för en god hälsa och ska erbjudas vård och omsorg på lika villkor. (Kalmar Jämställdhet)

Till skillnad från exempel (1) och (2), som rör funktionsvariation, görs en social aktör inte till norm för den andra i exempel (3) som rör kön (jfr ett konstruerat exempel: *Kvinnor ska ha samma förutsättningar för en god hälsa som män*). Klassificeringarna i *och*-sammansättningar tillsammans med *ska ha samma* pekar alltså ut och namnger vissa grupper av människor i förhållande till kön, och i förhållande till en tvåkönsmodell (jfr Hornscheidt, 2015), och samtidigt framträder en vaghet i förhållande till hur situationen ser ut idag.

Det enda undantaget vad gäller *och*-sammansättning är exempel av denna sort:

- (4) **Mäns våld mot kvinnor** ska upphöra. (Kalmar Jämställdhet)

Här handlar det inte om att män och kvinnor ska ha samma av något, utan den sociala aktören ”män” framställs som ägare till något (*våld*) riktat mot den sociala aktören ”kvinnor”, vilket ska ta slut. Här presupponeras alltså en nuvarande situation – män utövar våld mot kvinnor – och de två ingående sociala aktörerna realiserar båda genom klassificering. Män framställs dock som något mer distanserade i förhållande till våldet som handling: medan *kvinnor* drabbas är det inte män som agerar (jfr det konstruerade exemplet *Män ska sluta utöva våld mot kvinnor*).

Utöver ”kvinnor”, ”män”, ”flickor” och ”pojkar” är ytterligare en social aktör i förhållande till kön relevant i policydokumenten. Detta är aktören ”ickebinära” (0). I de inledande avgränsningarna i *Östersund Jämställdhet* står följande:

- (5) Riktlinjen behandlar jämlikhet mellan **män och kvinnor, flickor och pojkar**. Riktlinjen verkar även för inkludering av **könsidentiteter som inte följer tvåkönsnormen**. (Östersund Jämställdhet)

De fyra första sociala aktörerna i denna inledningstext är de realiseringar genom klassificering som finns i flera av policydokumentens mål. Därefter följer en realisering av aktören ”ickebinära” i form av ett opersonliggörande genom abstraktion, *könsidentiteter som inte följer tvåkönsnormen*. Denna abstraktion innebär att ”ickebinära”, till skillnad från ”kvinnor”, ”män”, ”flickor” och ”pojkar” inte framträder som människor och inte heller ges en självklar etikett på det sätt som ”kvinnor” osv. ges.

Aktören ”ickebinära” bortnämns sedan i målen i *Östersund Jämställdhet* genom bakgrundande. I förhållande till just dessa mål ska det dock noteras att i fyra av de fem målen bortnämns alla sociala aktörer som är kommuninnevånare (målen är i stället formulerade i termer av *öka jämställdheten, bekämpa normer och stereotyper*, osv.). I det femte målet finns */.../ så att mäns våld mot kvinnor upphör* (se det liknande exemplet (4)).

4.3 Sociala aktörer i förhållande till ålder

I förhållande till ålder framträder tre sociala aktörer i policydokumentens mål: ”äldre” (15), ”barn” (2) och ”unga” (2). Dessa sociala aktörer realiseras framför allt genom klassificering: *äldre* (11), *seniorer* (2), *barn* (2), *unga* (2). Aktörerna ”barn” och ”unga” förekommer i båda fallen i en *och*-sammansättning och skulle alternativt kunna ses som en enda social aktör, ”barn och unga”:

- (6) I Östersunds kommun upplever **barn och unga** att de är delaktiga i samhället och kan påverka sin vardag (Östersund Minskad ojämlikhet)

Den sociala aktören ”äldre” förekommer flera gånger (9) tillsammans med ”personer med funktionsnedsättning”:

- (7) Förbättra tillgängligheten till befintliga sociala mötesplatser för **äldre och personer med funktionsnedsättning** (Östersund Alla)

Här sammanförs alltså individer från två olika kategoriseringar, ålder och funktionsvariation, och de framställs därigenom som att de har liknande behov.

Det kan noteras att i förhållande till ålder realiseras de sociala aktörerna ”äldre” och ”barn och unga”, men inga andra åldrar. Aktörer som ”vuxna” eller ”medelålders” är helt bortnämnda, genom undertryckande, vilket här reproducerar gruppen människor i åldersspannet mellan ”barn och unga”

och ”äldre” som norm. Normåldern framträder alltså genom det som inte görs till föremål för särskilda politiska insatser.

4.4 Den sociala aktören ”alla kommuninnevånare”

Hittills har analysen av målen fokuserat på tre olika undergrupper av kommuninnevånare, i förhållande till funktionsvariation, kön och ålder. Den sociala aktören ”alla kommuninnevånare” realiserar i målen ett fåtal gånger (4). Denna aktör realiserar genom opersonliggörande (*grupper*) och genom personliggörande i form av obestämbarhet (*alla personer, alla*):

- (8) /.../ **Alla personer** ska, oavsett funktionsnedsättning, bemötas med kunskap och respekt av Kalmar kommun. (Kalmar Tillträde)
- (9) /.../ Vår information ska vara tillgänglig och användbar för **alla**. (Kalmar Tillträde)

Detta obestämda *alla* är samtidigt öppet allomfattande och vagt vad gäller ytterligare preciseringar. I exempel (8) görs dock en precisering av *alla personer* genom *oavsett funktionsnedsättning*.

Det sista sätt som ”alla kommuninnevånare” realiserar på är genom objektivering i form av spatialisering:

- (10) **Göteborg** ska vara en jämlik stad. (Gbg Jämlik stad)

Här är det en platsangivelse, *Göteborg*, som realiserar aktören ”alla kommuninnevånare”. Detta innebär att staden i sig framträder tydligt, samtidigt som det krävs ett stycke tolkningsarbete för att komma åt vad jämlikheten gäller: det är inte platsen Göteborg som ska vara jämlik, utan livsvillkoren osv. mellan göteborgare. Denna tolkning bygger på att dokumentets inledningstext har kommuninnevånarna som utgångspunkt (*de allra flesta, invånarna*). Medan *Göteborg ska vara en jämlik stad* kan vara tilltalande lätt att ställa sig bakom, gör vagheten i *Göteborg* det samtidigt oklart hur jämlikheten rör enskilda göteborgare (jfr det konstruerade *Alla göteborgare ska ha jämlika levnadsvillkor*).

Avslutningsvis innebär den stora skillnaden i antal förekomster mellan å ena sidan ”alla kommuninnevånare” (4) och å andra sidan olika undergrupper av kommuninnevånare (82) att kommunpolitikens mål som rör åldervänlighet, tillgänglighet, jämlikhet och jämställdhet framträder som riktade insatser i förhållande till vissa, utpekade grupper och inte något som rör alla människor i kommunerna.

5 Avslutande diskussion

Analysen av sociala aktörer visar i förhållande till funktionsvariation ett mycket tydligt mönster av norm och avvikelse. Normpositionen uttrycks här genom obestämbarhet (framför allt *andra*), medan den avvikande positionen uttrycks genom klassificering och fysisk identifiering (*personer med funktionsnedsättning*). Normpositionen görs alltså vag och kopplas inte alls till fysisk identifiering. Därmed osynliggörs helt hur samhället sedan decennier är utformat för just en tänkt normgrupp och deras funktionsvariationer. I förhållande till ålder framträder också norm–avvikelse men på ett annat sätt. Här är normpositionen, dvs. vuxenåldern mellan unga och äldre, bortnämnd genom undertryckande, dvs. denna ålder realiserar inte alls.

Vad gäller kön framträder inte androkönande (jfr Hornscheidt, 2015; Wojahn, 2015), dvs. manlighet som norm, i målen. Detta framkommer genom att de sociala aktörerna ”kvinnor” och ”män” båda framträder genom klassificering, och genom att de båda *ska ha samma*. Samtidigt som två kön pekas ut osynliggörs alltså befintliga ojämlikheter. Vad gäller två andra aspekter av kön, tvåkönande och ciskönande (Hornscheidt, 2015; Wojahn, 2015), dvs. föreställningarna om att det endast finns två tydligt åtskiljbara kön och att kön är något koherent över tid och i uttrycksform, framträder däremot norm–avvikelse. Detta görs genom att ”kvinnor” och ”män” framträder genom klassificering medan ”ickebinära” bortnämns.

I förhållande till begreppet *nonkludering* är det tydligt att många av de undersökta målen inte är nonkluderande eller socialt hållbara. Tvärtom görs utpekande kategoriseringar av en del människor, liksom en förenklad indelning av människor i normenliga respektive avvikande tillsammans med förenklade och förutbestämda antaganden om människors roller och behov. Mänsklig variation framträder inte. Kort kan sägas att många målformuleringar befäster och för vidare nuvarande ojämlikheter, vilket innebär en underminering av strävanden mot social hållbarhet.

Denna studie har tagit sig an kategorisering. I fortsatt forskning skulle nonkludering kunna utgöra en del av själva metoden, för att identifiera språkbruk som undviker utpekande och stigmatiserande kategoriseringar av människor. Ericsson och Hedvall (2024) är ett exempel på en sådan studie, där tre nonkluderande språkliga strategier identifieras: 1) att beskriva sammanhanget i stället för individer och deras egenskaper, 2) icke-kategorisering av människor, 3) att beskriva mänsklig variation i stället för missvisande norm och avvikelse.

Avslutningsvis finns det starka skäl att formulera målen för socialt hållbar politik med hjälp av ett socialt hållbart, nonkluderande språkbruk. Framför allt handlar detta om att undvika förenklade och utpekande

kategoriseringar av människor som befäster och för vidare nuvarande ojämlikheter. Det handlar också om att lägga fokus på sammanhanget i stället för på individers egenskaper, där sammanhanget kan inbegripa sådant som relevanta aktörer eller den verksamhet som ska genomföras och hur den ska vara utformad. I stället för att skriva att *Personer med funktionsnedsättning får information och kommunicerar /.../ på lika villkor som andra* (Gbg Full delaktighet) kan exempelvis *Göteborgs Stad erbjuder tillgänglig information och kommunikation som är relevant, lättförståelig /.../* (Gbg Åldersvänliga) användas. Genom ett sådant skifte blir policydokumentens målformuleringar ett redskap för förändrade förhållningssätt som i förlängningen kan stödja utvecklingen av ett hållbart samhälle.

Litteratur

- Ahmed, S. (2012). *On being included: Racism and institutional life*. Duke University Press.
- Bowker, G. C., & Star, S. L. (1999). *Sorting things out: Classification and its consequences*. MIT Press.
- Canagarajah, S. (2023). A decolonial crip linguistics. *Applied Linguistics*, 44(1), 1–21. <https://doi.org/10.1093/applin/amad001>
- Davis, L. J. (2017). Introduction: Disability, normality, and power. I L. J. Davis (Red.), *The Disability Studies Reader* (5 uppl.) (s. 1–14). Routledge.
- Ericsson, S. (2018). The language of cishnormativity: Children and parents in interaction with a multimodal app. *Gender and Language*, 12(2), 139–197. <http://dx.doi.org/10.1558/genl.31827>
- Ericsson, S. (2023). Equality, marginalisation, and hegemonic negotiation: Embodied understandings of the built and designed environment. *Multimodality & Society*, 3(4), 313–335. <https://doi.org/10.1177/26349795231178936>
- Ericsson, S., & Hedvall, P.-O. (2024). Situation, non-categorisation, and variation: Conveying nonclusion through text and image. *Design for All Institute of India*, 19(6), 32–51.
- Ericsson, S., Wojahn, D., Sandström, I., & Hedvall, P.-O. (2020). Language that supports sustainable development: How to write about people in universal design policy. *Sustainability*, 12, 1–20. <https://doi.org/10.3390/su12229561>
- Folkhälsomyndigheten. (u.å.). Vad är social hållbarhet för oss? <https://www.folkhalsomyndigheten.se/motesplats-social-hallbarhet/social-hallbarhet/> [2024-01-02]
- Goodley, D. (2014). *Dis/ability studies: Theorising disablism and ableism*. Routledge.
- Hedvall, P.-O., Price, M., Keller, J., & Ericsson, S. (2022). Towards 3rd generation universal design: Exploring nonclusive design. I I. Garofolo,

- G. Bencini & A. Arengi (Red.), *Transforming our world through universal design for human development* (s. 85–92). IOS Press.
<https://doi.org/10.3233/SHTI220824>
- Helgesson, K., & Nord, A. (2022). Det kommunala tjänsteutlåtandet: Funktion och form hos en central typ av text i kommunal politisk förvaltning. I S. Ericsson, I.-L. Grahns & S. Karlsson (Red.), *Språklig mångfald: Rapport från ASLA-symposiet i Göteborg, 23–24 april 2020* (s. 69–89). ASLA, Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap.
- Hornscheidt, L. (2015). Trans_x_ing linguistic actions and linguistics. I J. Magnusson, K. Milles & Z. Nikolaidou (Red.), *Gender constructions and language changes: Report from the eighth Nordic conference on language and gender* (s. 29–46). Södertörns högskola.
- Kitzinger, C. (2005). Speaking as a heterosexual: (How) does sexuality matter for talk-in-interaction. *Research on Language and Social Interaction*, 38(3), 221–265. https://doi.org/10.1207/s15327973rlsi3803_2
- Kress, G. (2010). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. Routledge.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice: New tools for critical analysis*. Oxford University Press.
- Lind Palicki, L. (2024). *Inkluderande språk*. Natur & Kultur.
- Lind Palicki, L., & Svensson, A. (2023). *Viktig svenska: Alla dom där språkfrågorna*. Norstedts.
- McRuer, R. (2017). Compulsory able-bodiedness and queer/disabled existence. I L. J. Davis (Red.), *The disability studies reader* (5 uppl.) (s. 396–405). Routledge.
- Milles, K. (2008). *Jämställt språk: En handbok i att skriva och tala jämställt*. Småskrift utarbetad av språkrådet. Norstedts.
- RFSL. (u.å.). Ickebinär. <https://www.rfsl.se/hbtqi-fakta/begreppsordlista/> [2023-12-11]
- UNDP. (u.å.). Om globala målen. <https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/> [2024-01-02]
- Wodak, R., & Meyer, M. (2016). *Methods of critical discourse studies* (3 uppl.). Sage.
- Wojahn, D. (2015). *Språkaktivism: Diskussioner om feministiska språkförändringar i Sverige från 1960-talet till 2015*. [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].

Trakasserier på Twitter

Impoliteness i svenskspråkiga tweets som riktas till
eller skrivs av journalister

Linnea Gustafsson¹ & Oscar Björkenfeldt²

¹Högskolan i Halmstad, ²Göteborgs universitet

1 Inledning

I samband med tilltagande användning av sociala medier och online-kommunikation har impoliteness¹ ägnats en ökande forskningsuppmärksamhet under de senaste decennierna, särskilt internationellt. Impoliteness kan beskrivas som ett uppträdande som orsakar, eller är menat att orsaka, skada för mottagarens ansikte (face) (Culpeper, 2010, s. 3233). Läkmanrapportering kring sociala medier tyder på att angrepp mot individer har ökat genom den här kommunikationsformen. Ibland har vissa yrkesgrupper angripits så hårt att de tystnat och drabbats av självzensur så att de själva begränsat sin medverkan i den offentliga debatten, något som i förlängningen kan vara ett problem för demokratin och det demokratiska samtalet (Björkenfeldt, 2024, s. 99–102). En yrkesgrupp som befinner sig i angreppets riktning är journalister och därför är syftet med den här artikeln att undersöka typen av impoliteness i svenskt Twittermaterial.² Den konkreta forskningsfrågan är: Hur kan impoliteness se ut i svenska Twittertrådar som riktas till journalister respektive skrivs av journalister?

---

¹ Termen *impoliteness* kan översättas till *oartig*, *ohövlig*, *ohyfsad*, men för att undvika en oprecis översättning väljer vi i den här artikeln att använda den engelska termen.

² Det här materialet har samlats in inom projektet ”Hot och hat mot journalister: konsekvenser avseende yttrandefrihet och demokrati” som finansierats av Brottsoffermyndigheten (projektledare: Måns Svensson).

1.1 Bakgrund

Framväxten av online-kommunikation har medfört att det tillkommit ett nytt sätt att interagera. En uppenbar förändring är att den skriftliga dialogen går fortare än vad som varit möjligt tidigare, och en annan är att de flesta forum är öppna för alla så att interaktionen, i teorin, kan nå hur många personer som helst. Därmed skapas möjligheter för var och en att diskutera och utbyta åsikter med såväl varandra som med t.ex. experter, opinionsbildare och politiker som befinner sig på samma sociala plattform. En förklaring till sociala mediers attraktionskraft är just att alla gruppmedlemmar är med och formar och diskuterar aktuella händelser på ett mer interaktivt sätt än tidigare (Neurauter-Kessels, 2011, s. 195).

Det meningsutbyte som förekommer mellan journalister och deras läsare är alltså inte längre en tydlig envägskommunikation och dessutom kan det, förutom mottagare och sändare, finnas en mycket stor (tyst) publik som kan ta del av interaktionen och därmed ha betydelse för kommunikationen. Ytterligare en förändring är att deltagarna på sociala medier ofta är anonyma, det vill säga att de kan agera under ett alias som inte kan kopplas till användaren utanför den digitala plattformen (t.ex. Hardaker & McGlashan, 2016; Matley, 2018; Vásquez, 2021).

Var och en av de sociala medier-plattformarna har sin egen profil och drar därmed till sig olika typer av användare och debatter. I vårt fall ligger Twitter (som sedan materialinsamlingen bytt namn till X) till grund för undersökningen. Twitter (X) kan betraktas som en plattform för idé- och tankeutbyte med ett innehåll som i hög grad bestäms av aktuella händelser som kombinerar nyheter, åsikter och känslor (Papacharissi & de Fatima Oliveira, 2012, s. 266–270) och skiljer sig från t.ex. Facebook genom att politiska diskussioner och oppositionella åsikter är vanligare (Tagg m.fl., 2017).

Tidigare undersökningar visar att vem som helst kan bli utsatt för impoliteness på sociala medier (t.ex. Lehti m.fl., 2016), men konsekvenserna för samhället blir större när t.ex. journalister, som utgör en viktig pusselbit i ett demokratiskt samhälle, drabbas. Konsekvenserna av angrepp på journalisternas arbetspraktik uppmärksammas t.ex. i en undersökning vars material hämtats från *The Guardians* kommentarsfält on-line. När detta kommentarsfält öppnade 2009 utmålades det av tidningens redaktion som en möjlighet till god interaktion och diskussion mellan journalisterna och tidningens läsare, för att några år senare istället definieras som ett arbetsmiljöproblem för journalisterna (Gardiner, 2018). I det här sammanhanget är Neurauter-Kessels (2011) granskning av den systematiska användningen av impoliteness för att angripa artikel-skribenter av intresse. Resultaten av hennes studie indikerar att im-

politeness-kommentarer ofta ifrågasätter journalistens auktoritet, trovärdighet och pålitlighet. Viss tidigare forskning har också noterat att det finns ämnen, t.ex. köns- och rasfrågor samt politik som per se uppfattas som polariserande och därigenom leder till motsättningar (t.ex. Gardiner, 2018; Hardaker & McGlashan, 2016). Sammantaget har detta lett fram till en populism som uppträder som en delegitimerande mediekritik, varför det är viktigt att undersöka just journalister (t.ex. Björkenfeldt, 2024; Björkenfeldt & Gustafsson, 2023).

I den utsträckning impoliteness har berörts i tidigare forskning har det endast varit baserat på de kommentarer som riktats direkt till journalister. I den här studien undersöker vi istället såväl tweets som riktas till journalister som tweets som journalister skriver. Härigenom tar vi ett större grepp om hela interaktionen än vad som gjorts tidigare, eftersom journalistens del i Twittertråden har förbigåtts. Dessutom är forskningen om svenskspråkiga impoliteness-förhållanden i sociala medier relativt knapp även om det finns något exempel såsom Andersson (2022) som undersöker impoliteness på Facebook i samband med diskussioner om Covid-19.

1.2 Definition och interaktion

Inom impoliteness-forskningen har det diskuterats var själva impolitenessen gestaltas, det vill säga om det är mottagarens uppfattning om yttrandet, sändarens avsikt med detsamma (t.ex. Bousfield, 2008, s. 130–139; Culpeper, 2008, 2005, s. 38), eller om det ligger i själva yttrandet. I det förstnämnda fallet läggs stort fokus på språkbruket, interaktionen och kontexten, medan en tolkning i enlighet med det sistnämnda fallet föreligger hos utpräglade teoretiker (t.ex. Brown & Levinson, 1987). Vår utgångspunkt i den här artikeln har hämtats från Jonathan Culpeper (2005) som använder följande kriterier för att definiera när impoliteness uppstår: 1) talaren uttrycker en attack på mottagarens ansikte med flit, 2) mottagaren uppfattar och/eller konstruerar sändarens beteendemönster som en avsiktlig attack på ansiktet, eller 3) en kombination av 1) och 2) (Culpeper, 2005, s. 38). Om ovanstående ståndpunkter tillåts smälta samman kommer samtalsdeltagarnas diskursroller, kontexten, typen av aktivitet som de är engagerade i, tidigare händelser mellan dem, rådande maktförhållanden samt deras rättigheter och skyldigheter, att spela in i definitionen av impoliteness. Vid insamlingen och analysen av vårt material har vi använt de här olika variablerna, men i olika grad och utifrån vad vi kan se och tolka i materialet, samt tillfört åskådarens/åhörarens perspektiv.

De teorier som utgör grunden för såväl politeness som impoliteness har sitt ursprung i talspråket där samtalsparterna pratar ansikte-mot-ansikte (Brown & Levinson, 1987; Goffman, 1967; Leech, 1983), varför det är

förknippat med vissa svårigheter att föra över dem direkt till en online-konversation i sociala medier. En svårighet är att sociala medier handlar om ansiktslös kommunikation som innebär att icke-verbal kommunikation, såsom gester, ansiktsuttryck, prosodi, inte är tillgängliga, förutom möjligtvis genom emojis (Herring, 2001, s. 621; Neurauter-Kessels, 2011, s. 190). Därför argumenterar flera forskare (t.ex. Housley m.fl., 2017, s. 567–568) för vikten av att analysera interaktionen i hela interaktionstråden så att större hänsyn kan tas till hela kontexten istället för att enbart fokusera själva kommentaren som innehåller impoliteness.

2 Material och metod

Twitter har en central roll för journalister (Hedman, 2020) och utgör en betydelsefull arena för opinionsmanipulation i Sverige (Bradshaw & Howard, 2019), varför just den här internetplattformen har valts för vår datainsamling. Vidare var Twitters gränssnitt, vid tiden för materialinsamlingen, väl lämpat för hantering av stora datamängder, vilket gjorde plattformen passande för denna analys. Genom att använda Twitters gränssnitt och API har datainsamlingsmetoden möjliggjort insamling i näst intill realtid (på timbasis). Detta har gjort det möjligt att kringgå Twitters moderatorer och samla in tweets som annars riskerat att uteslutas.

Genom en snöbollsurvalsteknik, med stöd av Hedmans (2016) tidigare arbete, identifierades 2 052 journalister, som sammanställdes i en lista som inkluderar deras användarnamn på Twitter (@) och fullständiga namn. Metoden innebar en systematisk sökning efter journalister på Twitter samt en analys av deras följarlistor. Fokus låg på att inkludera journalister från olika arbetsplatser, arbetsroller och nivåer av aktivitet på plattformen.

Efter ett första slumpmässigt urval av 10 000 tweets (1 januari 2019 – 28 februari 2022) som nämnde minst en av de 2 052 journalisterna, justerades annoterarnas metoder genom diskussion av de utmaningar som förekom. Därefter påbörjades ett nytt slumpmässigt urval (14 februari 2018 – 31 maj 2022) som resulterade i 5 955 tweets. Av dessa var annoterarna överens om att 563 stycken³ uppfattades som impolite. Efter att dubletter eliminerats återstod 555 tweets för analys.

Det här tillvägagångssättet innebär att fokus redan från början har lagts på åskådarnas/åhörarnas ("the observers") uppfattning om det sagda. Det är en rimlig ingång eftersom spridningen av inlägg på sociala medier är,

---

³ Enligt det statistiska måttet *Cohens kappa* ligger interbedömarreliabiliteten på 79 %, vilket innebär en hög nivå av överensstämmelse.

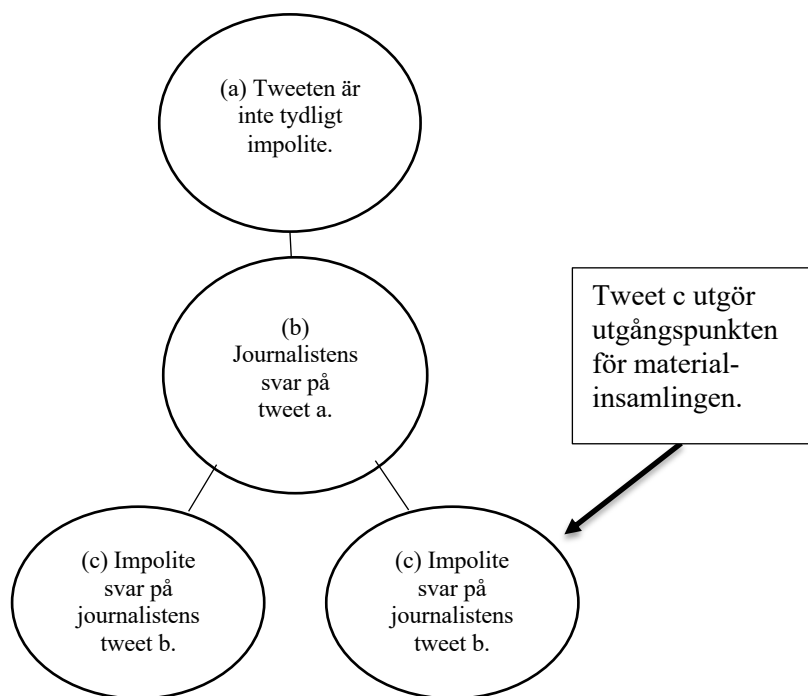
eller kan vara, mycket stor, vilket ger åskådarna en viktig position. Åskådarna svarar samtidigt för den allmänna samhällsmoraliska uppfattningen om vad som anses vara impolite, något som utesluter svårbedömda fall som t.ex. en intern jargong som upphäver den allmänna uppfattningen om impoliteness (jfr Haugh & Culpeper, 2018).

Eftersom en mindre andel – 555 stycken – av de inlägg som riktas till journalister uppfattats som impolite, betyder det att den övervägande delen av de 5 955 tweetsen, är neutrala och endast en mindre del, knappt 10 %, är impolite. Det är denna andel som utgör utgångspunkten i materialet som analyseras och de här tweetsen benämns tweet c nedan.

För att få en mer heltäckande bild har vi också analyserat kontexten och en del av interaktionen i respektive interaktionstråd genom att excerpiera de tweets (b och a) som föregår angreppet (tweet c). Den första tweeten i konversationstråden (tweet a) besvaras av en journalist (tweet b) som sedan tydligt angrips i tweet (c).

På grund av grundmaterialets utformning (där journalister fokuseras) är alltid tweet b skrivet av en journalist. Många gånger blir samma inlägg som journalisten skriver angripet av flera personer (tweet c) och därför har färre tweets, 396 unika tweets, som är skrivna av journalister (tweet b), analyserats.

Tweets (a), som omfattar 243 unika inlägg, bidrar till förståelsen av kontexten i samtalstråden, men de analyseras inte vidare i den här artikeln då de generellt inte uppfattas som impolite. Sammantaget har alltså 951 tweets – 555 tweets (c) som riktas till journalister och 396 tweets (b) som skrivits av journalister – analyseras i föreliggande studie (se figur 1).

Figur 1. Relationen mellan de olika tweetsen i samtalstråden.

I olika arbeten har Jonathan Culpeper (1996, 2005, 2011; Culpeper m.fl., 2003; Culpeper m.fl., 2017) presenterat en analysmodell över impoliteness. I de olika arbetena lyfts flera aspekter av området och i den här artikeln kommer vi att använda oss av den som kategoriserar olika typer av impoliteness (t.ex. Culpeper, 2011, s. 135–136, 165; Culpeper, 2016). Till en början sorteras materialet i två kategorier, konventionell respektive implicerad impoliteness, och därefter definieras olika underkategorier inom varje kategori. Till konventionell impoliteness hör förolämpningar, uttalad kritik, utmanande frågor, nedlåtande kommentarer, negativ förstärkning, avvisanden, ”tystare”, hot samt negativt prat. Till implicerad impoliteness hör sarkasmer, härmning och insinuationer, men för närvarande har vi valt att sammanföra dessa tre underkategorier så att vi analyserar dem tillsammans (se tabell 1).

Tabell 1. Konventionell och implicerad impoliteness (efter Culpeper, 2011, s. 135–136; Culpeper, 2016).

Kategori	Exempel
Konventionell	Förolämpningar (t.ex. <i>din jävla idiot/lögnare/förlorare, du är så/en sådan skit/hycklare/patetisk, du stinker, du är en liten skit</i>) Uttalad kritik/klagomål (kritik mot tredje part eller grupp, t.ex. <i>vänstermän är ju inte kloka</i>) Utmanande frågor och/eller antaganden (t.ex. <i>fattar du ingenting? Är du dum, eller?</i>) Nedlåtande kommentarer (t.ex. <i>du är barnslig, en dum liten flicka</i>) Negativ förstärkning (smädelser och svordomar, t.ex. <i>jävla, fucking</i>) Avvisanden (t.ex. <i>försvinn</i>) ”Tystare” (t.ex. <i>håll käften</i>) Hot (t.ex. <i>Jag svär att när jag får tag i dig så stryper jag dig</i>) Negativt prat (elaka önskningar som relateras till journalisternas arbete, t.ex. <i>du borde skämmas att skriva sådant</i>)
Implicerad	Sarkasmer Härmsningar Insinuationer

3 Resultat och analys

I resultatdelen kommer vi först att redovisa tweets som riktas till journalister för att därefter uppmärksamma de tweets som journalisterna skrivit. Slutligen kommer tweetsen att jämföras och diskuteras. I varje tweet har det endast räknats ett belägg för en och samma underkategori. Därför kan t.ex. flera förolämpningar inte inkluderas i en och samma tweet. Däremot kan flera underkategorier per tweet redovisas, t.ex. en förolämpning och en utmanande fråga i samma tweet. Procentandelen är relaterad till det

totala antalet underkategorier som förekommer, varför den totala andelen impoliteness per tweet kan överstiga 100 % (se tabell 2).

Tabell 2. Typer av impoliteness som (c) riktas till journalister och (b) som förekommer i journalisternas egna tweets. Andelen är relaterad till det totala antalet underkategorier.

Impoliteness-kategorier	(b) Journalisters tweets		(c) Impolite tweets riktade till journalister	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Förolämpningar	31	7,8 %	466	83,9 %
Uttalad kritik/klagomål	0	0 %	21	3,7 %
Utmanande frågor	77	19,4 %	208	37,4 %
Nedlåtande kommentarer	6	1,5 %	34	6,1 %
Negativ förstärkning	6	1,5 %	102	18,3 %
Avvisanden	15	3,7 %	19	3,4 %
”tystare”	1	0,2 %	8	1,4 %
Hot	0	0 %	5	0,9 %
Negativt prat	8	2,0 %	48	8,6 %
Implicerad impoliteness	90	22,7 %	64	11,5 %
Totalt antal	234		975	

En första iakttagelse visar att det är vanligare med konventionell impoliteness än med implicerad i såväl tweetsen som är riktade till journalister som skrivna av dem. Vid en närmare granskning framkommer dock att det förekommer skillnader. Vad gäller tweets, som riktas till journalister, finns en mycket större andel konventionell än implicerad impoliteness i jämförelse med dem som är skrivna av journalister, där skillnaden mellan dessa två impoliteness-kategorier är mindre. I siffror innebär det att varje

impolite tweet (555 stycken) som riktas till journalister innehåller 1,5 uttryck för konventionell impoliteness, men bara en av tio tweets innehåller implicerad impoliteness.⁴ Motsvarande siffra för tweets som är skrivna av journalister, visar att ungefär var tredje tweet innehåller konventionell impoliteness och var femte implicerad (se tabell 2). Det här leder till att 234 av de 396 tweets som skrivits av journalister (59 %) innehåller någon form av impoliteness. Resterande tweets är neutrala eller polite, och analyseras därför inte vidare i den här artikeln.

Även när det gäller de underkategorier som finns inom konventionell impoliteness går det att göra observationer. En något större variation av olika undergrupper inom den konventionella kategorin finns representerade i tweets som riktas till journalister, än i tweets som är skrivna av dem, på så sätt att alla undergrupper finns representerade i tweets som riktas till journalister, även om frekvensen för dem kan skilja sig åt. I tweets som riktas till journalister, har en påfallande hög impolitenessandel (83,9 %) sorterats som förolämpningar, vilket gör förolämpningar till det mest utmärkande draget i dessa tweets. Dessutom är det snarare regel än undantag att förolämpningar förekommer i kombination med andra undergrupper inom konventionell impoliteness, vilket innebär att många tweets består av åtminstone två olika impoliteness-varianter.

Den näst vanligaste undergruppen inom den konventionella kategorin vad gäller tweets som riktas till journalister, är utmanande frågor (37,4 %), en grupp som för övrigt används ganska flitigt även i tweets som skrivs av journalister (19,4 %). Den tredje vanligaste undergruppen bland de tweets som riktas till journalister är negativ förstärkning (18,3 %), vilket oftast består av svordomar. Varken förolämpningar (7,8 %) eller negativ förstärkning (1,5 %) är alls lika vanliga vad gäller journalistskrivna tweets.

Ett utmärkande kännetecken för journalisternas tweets är istället en hög andel underförstådda budskap, vilket inkluderar antydningar, insinueringar och sarkasmer, det vill säga implicerad impoliteness (22,7 %). Motsvarande siffra för tweets som riktas till journalister är 11,5 %, och i dessa fall kombineras denna impoliteness-typ ofta med någon typ av konventionell impoliteness i samma tweet.

I resonemanget som följer kommer vi att koncentrera oss på de två mest framträdande kategorierna i de journalistskrivna tweetsen – utmanande frågor och implicerad impoliteness.

---

⁴ En fördjupad analys av tweets som riktas till journalister finns i Björkenfeldt & Gustafsson (2023).

3.1 Utmanande frågor

Culpeper (2011, s. 135) har inte tydligt definierat utmanande frågor men han har gett flera exempel, som ”varför gör du mitt liv omöjligt?” och ”vilken lögn är det du berättar för mig?” I vårt material är frågor generellt sett vanliga och de är ofta ställda på ett utmanande sätt (exempel 1–6).⁵ Tweets från såväl journalister som tweets riktade till journalister innehåller alltså en stor andel utmanande frågor som i allmänhet är retoriska.

Från tweet (c) som riktas till journalister:

- (1) @user Men snälla du! **Har du ingen förmåga till självreflektion?** Ni på Aftonbladet är ju i allra högsta grad bidragande, om inte tom ledande, i det du nu kallar hatkampanj.
- (2) @user **Jämför du det här med en vanlig influensa?** Då tycker jag du ska ta en macka i varje hand, tryck dom mot var-sitt öra samt repetera högt! " Jag är en " idiotmacka "
- (3) @user **Vad är det du försöker säga??** Kom igen, säg det du tänker istället för att linda in det. Hycklare.
- (4) @user **Du är journalist?** Jisses Amalia.

Från tweet (b) som skrivits av journalister:

- (5) @user Men snälla [förnamn]? Är du helt på väg att halka i diket?
- (6) @user Du vara mediedebattör?

Från tweet (c) som riktas till journalister:

- (7) (svar på exempel 5): @user Tycker mer att det är du som borde sluta med Baginboxen, [förnamn]. Att du överhuvudtaget tar islamisten [förnamn] i försvar visar hur jävla bänkade du är hos begåvningsreserverna.
- (8) (svar på exempel 6): @user Du vara DN:s hustroll? Mig dig snart blockera. Inte gulla troll. Adjöss!

I tidigare forskning på engelskspråkigt material, har Zhang m.fl. (2018) visat att utmanande frågor och andrapersonpronomen tidigt/ initialt i meningar i online-konversationer intensifierar polariseringen mellan samtalsdeltagarna. Därför kan dessa signaler utgöra varningstecken på en annalkande upptrappning av konfliktnivån. Liknande polariserande signaler förekommer i vårt analyserade material, något som syns t.ex. i

---

⁵ Fetmarkeringarna i exemplen är våra.

exempel 7–8 som är svar på tweetsen i exempel 5–6. I exempel 5 används "...halka i diket", som i svaret sedan eskalerar till "...du som borde sluta med Baginboxen..." i exempel 7. I svaret på den utmanande frågan i exempel 8, "du vara mediedebattör?", används samma omvända ordföljd och verbform, "du vara DN's hustroll?" En jargong som sedan fortsätter i ytterligare några meningar (exempel 8). Svaren på de tweets som innehåller utmanande frågor tyder alltså på en eskalering av aggressionsnivån.

Dessutom är du-tilltal, det vill säga andrapersonspronomen, det gängse i materialet, vilket bidrar till att hålla en hög konfrontationsnivå. Ingen av samtalsdeltagarna i exempelmeningarna försöker trappa ned aggressionsnivån genom att t.ex. utgå ifrån sig själv och sin egen upplevelse genom att använda förstapersonpronomen istället. I exempelmening (3) ställs t.ex. frågan: *Vad är det du försöker säga??* som skulle kunna ha formulerats om för att förskjuta perspektiven mellan samtalsdeltagarna: *Jag förstår inte vad du försöker säga*. Strategin kallas jag-budskap och används bland annat inom konflikthantering (se t.ex. Region Uppsala, u.å.).

3.2 Implicerad impoliteness

När journalisterna uppvisar impoliteness är deras Twitterkommentarer mer beroende av sammanhanget, eftersom deras impoliteness oftare är implicit. Liksom andra typer av impoliteness fungerar den dock som katalysator för ytterligare impoliteness, något som kan observeras i vårt material.

Exempel från tweet (b) som skrivits av journalister:

- (9) @user Ovärderlig input, verkligen.
- (10) @user Tack för input. Ska hälsa det till 23 % av jordens befolkning.
- (11) @user Gå och spela banjo nån annanstans så är du snäll.

Implicerad impoliteness är, som namnet antyder, mer indirekt än konventionell impoliteness, vilket innebär att yttrandet behöver tolkas i en kontext för att förstås och uppfattas som impolite. Eftersom vi själva inte har deltagit i replikväxlingen har vi tagit hjälp av tweet (c) som uttrycker mottagarens reaktion på de tweets (b) som journalisterna skrivit (exempel 12–14).

Exempel från tweet (c) som riktas till journalister:

- (12) (svar på exempel 9): @user Du har inga kunskaper flicka Du är en gaphals i stillen gamla Sovjet. - och trots det ger du dig på ämne du inte behärskar. Privata skolor (inte #tag) är det

bästa i Sverige. Med bästa nivå. Din bild var ytterst värdig – eller hur Einstein?

- (13) (svar på exempel 10): @user Du är så jävla naiv, man skyller inte på polisen när vuxna män betar sig som djur bara för att en rasse springer runt och provocerar. Man kan demonstrera utan att kasta sten på polisen samt brandmän, bränna polisbilar och bete sig som jävla djur.
- (14) (svar på exempel 11): @user Du är inte bara en politisk idiot, du är nedsättande och oförsämd mot tjejer också, tyvärr alltför vanligt bland er patetiska vänstermän.

Reaktionen på journalisternas tweets (exempel 12–14), är impolite och aggressiv, bland annat genom bruket av uttryck som ”gaphals”, ”jävla naiv”, ”politisk idiot” med syfte på mottagaren. Då reaktionen blir så häftig stärker det vårt antagande om mottagarens tolkning av implicerad impoliteness som provocerande. Även i de här fallen används andra-personpronomen frekvent, vilket ökar graden av polarisering.

4 Diskussion

Några viktiga skillnader mellan tweet (c) som riktas till journalister och de som journalisterna skriver själva (tweet b) är att konventionell impoliteness, t.ex. förolämpningar och negativ förstärkning (svordomar), är vanligare vid tweet (c), medan implicerad impoliteness är vanligare vid tweet (b). Eftersom journalister är offentliga personer står mer på spel för deras del, och detta skulle kunna vara en anledning till att de försöker maskera sin impoliteness bakom mer mångtydiga uttryck och formuleringar. Samtidigt uppfattas själva provokationen tydligt av mottagaren eftersom reaktionen, som riktas till journalisterna, mycket oftare innehåller konventionell impoliteness som är mer direkt och entydigt aggressiv. Användningen av den implicerade impoliteness-varianten, som är vanligare i journalisternas tweets, torde vara att den är tillräckligt indirekt för att på ytan låta mer ”civiliserad”.

Att mottagarna blir provocerade syns genom svaren som kommer på tweet b, det vill säga i tweet (c). Grepp som används i såväl tweet (c), som riktas till journalister, som i tweet (b), som journalisterna skriver, är utmanande frågor och andrapersonpronomen, något som eskalerar en konflikt (jfr Zhang, 2018), varför det blir svårare att trappa ner konfliktnivån. Vi kan därför se att journalisterna ofta är aktiva genom såväl utmanande frågor som implicerad impoliteness i Twittertrådarna redan innan det riktas en impolite tweet till dem. Genom att, i många fall, använda sig av

desså båda kategorier, kan journalisterna sägas vara delaktiga i skapandet av den interaktion som leder fram till impoliteness som riktas mot dem själva.

Förutom de frågeställningar vår initiala undersökning besvarar skapas en hel mängd nya frågor. Därför vill vi, i framtida studier, fortsätta att fördjupa oss dels i journalisternas roll för att samproducera impoliteness i interaktionerna, dels i ett fördjupat resonemang vad gäller hur manliga respektive kvinnliga journalister bemöts och angrips i sociala medier.

Litteratur

- Andersson, M. (2022). 'So many "virologists" in this thread!' Impoliteness in Facebook discussions of the management of the pandemic of Covid-19 in Sweden – the tension between conformity and distinction. *Pragmatics*, 32(4), 489–517. <https://doi.org/10.1075/prag.21014.and>
- Björkenfeldt, O. (2024). *Online harassment against journalists. A socio-legal and working-life study of the challenges and impacts in Swedish journalism*. [Doktorsavhandling, Lunds universitet].
- Björkenfeldt, O., & Gustafsson, L. (2023). Impoliteness and morality as instruments of destructive informal social control in online harassment targeting Swedish journalists. *Language and Communication*, 93, 172–187. <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2023.11.002>
- Bousfield, D. (2008). Impoliteness in the struggle for power. I D. Bousfield & M. Locher (Red.), *Impoliteness in Language: Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice* (s. 127–155). Mouton de Gruyter.
- Bradshaw, S., & Howard, P. N. (2019). *The Global Disinformation Order: 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation*. Project on Computational Propaganda. University of Oxford.
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.
- Culpeper, J. (1996). Toward an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics*, 25(3), 349–367. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(95\)00014-3](https://doi.org/10.1016/0378-2166(95)00014-3)
- Culpeper, J. (2005). Impoliteness and entertainment in the television quiz show: the weakest link. *Journal of Politeness Research*, 1(1), 35–72. <http://dx.doi.org/10.1515/jplr.2005.1.1.35>
- Culpeper, J. (2008). Reflections on Impoliteness, Relational Work and Power. I D. Bousfield & M. Locher (Red.), *Impoliteness in Language: Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice* (s. 17–45). Mouton de Gruyter.
- Culpeper, J. (2010). Conventional impoliteness formulae. *Journal of Pragmatics*, 42, 3232–3245. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.05.007>
- Culpeper, J. (2011). *Impoliteness: Using language to cause offence*. Cambridge University Press.

- Culpeper, J. (2016). Impoliteness strategies. I A. Capone & J. L. Mey (Red.), *Interdisciplinary Studies in Pragmatics, Culture and Society* (s. 421–446). Springer.
- Culpeper, J., Bousfield, D., & Wichmann, A. (2003). Impoliteness revisited: With special reference to dynamic and prosodic aspects. *Journal of Pragmatics*, 35(10–11), 1545–1579.
[https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(02\)00118-2](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00118-2)
- Culpeper, J., Iganski, P., & Sweiry, A. (2017). Linguistic impoliteness and religiously aggravated hate crime in England and Wales. *Journal of Language Aggression and Conflict*, 5(1), 1–29.
<https://doi.org/10.1075/jlac.5.1.01cul>
- Gardiner, B. (2018). “It’s a terrible way to go to work:” what 70 million readers’ comments on the Guardian revealed about hostility to women and minorities online. *Feminist Media Studies* 18(4), 592–608.
<https://doi.org/10.1080/14680777.2018.1447334>
- Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual: Essays on Face to Face Behavior*. Doubleday.
- Hardaker, C., & McGlashan, M. (2016). “Real men don’t hate women”: Twitter rape threats and group identity. *Journal of Pragmatics*, 91, 80–93.
<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.11.005>
- Haugh, M., & Culpeper, J. (2018). Integrative pragmatics and (im)politeness theory. I C. Ilie & N. R. Norrick (Red.), *Pragmatics and Its Interfaces* (s. 213–239). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pbns.294.10hau>
- Hedman, U. (2016). When Journalists Tweet: Disclosure, Participatory, and Personal Transparency. *Social Media + Society*, 2(1), 1–13.
<https://doi.org/10.1177/2056305115624>
- Hedman, U. (2020). Making the Most of Twitter: How Technological Affordances Influence Swedish Journalists’ Self-Branding. *Journalism*, 21(5), 670–687. <https://doi.org/10.1177/1464884917734054>
- Herring, S. C. (2001). Computer-mediated discourse. I D. Tannen, D. Schiffrin & H. Hamilton (Red.), *The handbook of discourse analysis* (s. 612–634). Blackwell.
- Housley, W., Webb, H., Edwards, A., Procter, R., & Jirotko, M. (2017). Membership categorization and antagonistic Twitter formulations. *Discourse & Communication*, 11(6), 567–590.
<https://doi.org/10.1177/1750481317726932>
- Leech, G. (1983). *Principle of Pragmatics*. Longman.
- Lehti, L., Isosävi, J., Laippala, V., & Lutolahti, M. (2016). Linguistic analysis of online conflicts: A case study of flaming in the Smokahontas comment thread on YouTube. *WiderScreen* 19 (1–2).
<http://widerscreen.fi/numerot/2016-1-2/linguistic-anaead-on-youtube/>

- Matley, D. (2018). "This is NOT a #humblebrag, this is just a #brag": the pragmatics of self-praise, hashtags and politeness in Instagram posts. *Discourse Context Media*, 22, 30–38.
<https://doi.org/10.1016/j.dcm.2017.07.007>
- Neurauter-Kessels, M. (2011). Im/polite reader responses on British online news sites. *Journal of Politeness Research*, 7(2), 187–214.
<https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/59666/1/jplr.2011.010.pdf>
- Papacharissi, Z., & De Fatima Oliveira, M. (2021). Affective News and Networked Publics: The Rhythms of News Storytelling on #Egypt. *Journal of Communication*, 62, 266–282.
<https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2012.01630.x>
- Region Uppsala. (u.å.). *JAG-budskap*. Snorkel. (Drivs av Barn- och ungdomspsykiatri, Akademiska sjukhuset.)
<https://www.snorkel.se/vad-gora/relationsfardigheter/jag-budskap/>
[2024-11-26]
- Tagg, C., Seargent, P., & Brown, A. A. (2017). *Taking offence on social media. Conviviality and Communication on Facebook*. Palgrave Macmillan.
- Vásquez, C. (2021). "I appreciate u not being a total prick...": Oppositional stancetaking, impoliteness and relational work in adversarial Twitter interactions. *Journal of Pragmatics*, 185, 40–53.
- Zhang, J., Chang, J., Danescu-Niculescu-Mizil, C., Dixon, L., Hua, Y., Taraborelli, D., & Thain, N. (2018). Conversations Gone Awry: Detecting Early Signs of Conversational Failure. *arXiv*.
<https://arxiv.org/pdf/1805.05345.pdf>

Motivation för framgångsrik språkinläring?

Universitetsstudenters motiv för att lära sig svenska som främmande språk i Finland, Lettland, Litauen, Polen och Ryssland

Annika Hillbom¹ & Sofie Johansson²

¹Södertörns högskola, ²Göteborgs universitet

1 Inledning

Varför väljer vissa att lära sig ett nytt språk – och varför just svenska? På olika universitet i länder runt Östersjön pågår sedan lång tid tillbaka undervisning i svenska språket. Verksamheten har i låg utsträckning uppmärksamats i forskningssammanhang. Till exempel vet vi inte särskilt mycket om varför studenter i dessa länder väljer att studera svenska, eller om de har de typer av motivation som enligt forskning (Takahashi & Im, 2020) borgar för framgångsrik språkinläring. Detta undersöker vi närmare i denna studie, som utgår från studenternas egna berättelser.

2 Syfte och frågeställningar

Studiens syfte är att belysa studenters motiv för studier i svenska som främmande språk¹ i fem länder runt Östersjön, samt att analysera om dessa motiv innebär potential för framgångsrik språkinläring. Syftet konkretiseras i följande frågeställningar:

---

¹ Vi har valt termen svenska som främmande språk även när det handlar om de finska studenterna, eftersom dessa befinner sig i en del av Finland där svenskan inte talas i vardagen. Officiellt är dock svenskan klassad som ett andraspråk i Finland.

1. Vilka motiv för att lära sig svenska beskrivs av studenterna?
2. Vad visar en jämförelse av de finska, lettiska, litauiska, polska och ryska studenternas motiv?
3. Hur kan studenternas motiv relateras till olika typer av motivation inom Self Determination Theory (Ryan & Deci, 2000)?

3 Motivation och språkinläring

Under senare decennier har motivationens betydelse för språkinläring lyfts fram inom forskningen. Forskare har intresserat sig för olika inlärares motiv, hur motiven kan förstås utifrån olika motivationsteorier, vilka typer av motivation som bäst främjar lärande och för samverkan mellan motivation och andra faktorer såsom genus, ålder, en- och flerspråkiga kontexter och utbildningssammanhang (Dörnyei, 2005; Gardner, 2001; Henry, 2017; Vlaeva & Dörnyei, 2021). Tre teorier har varit särskilt centrala på området. I Gardners (2001) Socio-Educational model betonas sambandet mellan motivation och sociala faktorer. *Integrativ motivation* innebär enligt Gardner att vilja lära sig ett nytt språk för att integrera sig i en kultur eller i ett samhälle. *Instrumentell motivation* innebär att vilja lära sig ett språk av pragmatiska skäl, till exempel för att det krävs i ett visst yrke. Dörnyei (2005) bygger i teorin L2 Motivational Self System (L2MSS) vidare på Gardner, men lägger större vikt vid språkinlärares självuppfattning och identitet. Tre komponenter anses avgöra motivationen. *Ideal L2 Self* handlar om hur språkinläringen bidrar till individens självbild och vad individen vill uppnå med studierna. *Ought-to L2 Self* innebär att språkinlärares upplever yttre krav och förväntningar på att lära sig språket. *L2 Learning Experience* handlar om språkinlärares upplevelse av språkinlärningsprocessen.

I denna studie utgår vi ifrån den tredje teori som är vanligt förekommande inom forskning om språkinläring, nämligen Ryan och Deci (2000) Self Determination Theory (SDT), ursprungligen utvecklad inom psykologi. SDT fokuserar på människors generella drivkrafter för lärande och lyfter fram tre grundläggande behov: behovet av självbestämmande (autonomi), behovet av att känna att man klarar av olika saker (kompetens) och behovet av att känna att man ingår i en gemenskap och accepteras av andra (tillhörighet). Motivationen beskrivs i ett kontinuum, från *icke-motivation*, där inlärares helt saknar motivation för en viss aktivitet, till *intrinsisk motivation*, där en aktivitet genomförs för att den i sig är intressant, rolig och ger inre tillfredsställelse och utan tankar på yttre belöning. Mellan icke-motivation och intrinsisk motivation placeras

extrinsisk motivation, som i korthet innebär att man gör något för att uppnå ett visst resultat. Extrinsisk motivation delas in i fyra nivåer, längs en skala där motivationen går från externt reglerad till internt reglerad (Ryan & Deci, 2000, s. 72–73).

Takahashi och Im (2020) jämför i en metastudie L2MSS och SDT med fokus på hur väl teorierna förutsäger framgångsrik språkinläring. De kommer fram till att olika typer av internaliserad motivation leder till störst ansträngning för att lära sig språket, vilket i sin tur leder till en högre grad av språkbehärskning. Att man själv vill lära sig språket (intrinsisk motivation inom SDT) och en positiv upplevelse av undervisningen (L2 learning experience inom L2MSS) lyfts fram som särskilt betydelsefulla.

I en svensk studie av Cardelús (2015) undersöks genom en enkät och intervjuer svenska gymnasieelevers motiv för studier i franska, tyska eller spanska. Cardelús finner motiv som handlar om språkinsress, stimulerande undervisning, att vilja utveckla sin kommunikativa förmåga och att vilja uppleva framgång i studierna. Familj, vänner och besök i länder och miljöer där språket talas har betydelse för valet av språk och för att upprätthålla intresset.

Liksom i Cardelús studie undersöker vi inlärares motiv i sammanhang där språket inte talas, vilket kan ha betydelse i motivationssammanhang. Exempelvis visade en studie av Vakilifard m.fl. (2021), en enkätundersökning av studenters motivation för att lära sig persiska som andraspråk i Iran, att den vanligaste motivationstypen var integrativ motivation, det vill säga en vilja att integrera sig i den omgivande språkgemenskapen.

Motivation i samband med språkinläring har undersökts i många forskningsstudier, framför allt internationellt. I en forskningsöversikt om motivationsforskning under de senaste årtiondena redogör dock Liu (2024) för att studier om engelska, asiatiska kontexter, kvantitativa metoder, tvärsnittsstudier och universitetsstudenter dominerar. Den aktuella studien kan således innehållsligt bidra till kunskapsläget genom data från inlärare som studerar ett mindre vanligt språk (svenska) och metodmässigt genom att data samlas in genom textanalys i stället för genom till exempel enkäter. Studien är unik i en svensk kontext beträffande det sammanhang som undersöks: studier i svenska som främmande språk i länder runt Östersjön.

4 Material och metod

Under 2010-talet pågick ett utbyte mellan Uppsala universitet Campus Gotland och olika länder i Östersjöregionen. De svenska texterna i den så kallade Östersjökorpusen samlades in 2016–2017 inom ramen för detta

utbyte. I studien analyseras de texter som skrivits utifrån uppgiften *Jag och min svenska*. Uppgiftsinstruktionen till de analyserade texterna var utformad enligt tablå 1.

Tablå 1. Uppgiftsinstruktionen till texterna *Jag och min svenska*.

Skrivuppgift 1. *Jag och min svenska* (återberättande text)

Instruktion: Berätta om dig själv, varför du läser svenska och vad du tycker om svenska språket (lätt, svårt etc.).

Skriv minst 300 ord, men gärna mer. Skrivtid: max 45 min.

Texten kan skrivas på dator eller för hand. **Inga hjälpmedel** (stavningskontroll, ordböcker m.m.) får användas.

Totalt analyseras 72 texter: Finland 19, Lettland 13, Litauen 14, Polen 13 och Ryssland 13. Studenterna läser olika utbildningar eller kurser: skandinavistik, översättarprogram, lärarprogram eller svenska som främmande språk. Texterna är i genomsnitt på 301 ord (intervall 163–540). Sammanlagt utgör alla texter 16 265 ord.

Utöver texterna ingår också bakgrundsinformation om studenterna i Östersjökorpusen, i form av studenternas svar på ett antal frågor innan texterna skrevs.² Om de aktuella studenterna framgår att de är unga, vanligen 20–25 år. Majoriteten är kvinnor. Antalet år som studenterna har läst svenska varierar: Ryssland 1 år, Litauen 1,5 år, Polen 2,5–4,5 år, Lettland 3–6 år och Finland 6–7 år; inklusive grundskola. Som sitt första språk har de, med enstaka undantag, uppgett det majoritetsspråk som talas i landet. Majoriteten av studenterna har besökt Sverige men den sammanlagda vistelsetiden är vanligen kort. Ett fåtal har vistats i Sverige i två månader eller mer. Merparten av studenterna kommer i kontakt med svenska språket utanför studierna. De vanligaste sätten är att läsa på svenska, se på svensk TV/film, prata med svenska släktingar och vänner samt att lyssna på svensk radio.

För att analysera studenternas motiv har vi använt oss av tematisk analys (Braun & Clarke, 2006). Inledningsvis har studenternas motiv för att vilja lära sig svenska markerats i de 72 texterna. Motiven framgår överlag tydligt. I uppgiftsinstruktionen ingick att besvara frågan om varför studenten läser svenska och studenterna redogör därför explicit för sina

---

² Studenterna har skriftligt gett medgivande till att texterna får användas till språkvetenskaplig och didaktisk forskning.

olika motiv till svenskstudierna (t.ex. *jag läser svenska för att jag är mycket intresserad av språk*). Även motiv som beskrivs mer underförstått har inkluderats i analysen (t.ex. *jag har alltid haft ett stort språkintresse*). Studenterna uppger vanligen flera olika motiv. I snitt uppges 3,6 motiv per student (intervall 1–6). Sammanlagt uppges 256 motiv.

Som nästa steg i analysen har vi sökt efter återkommande mönster i de motiv som beskrivs. Inledningsvis gjorde vi dessa analyser var för sig, för att sedan jämföra och förfina kategoriseringarna. Slutligen kunde 13 olika motivkategorier etableras. Dessa har sedan analyserats i förhållande till de motivationstyper som beskrivs inom SDT. För att ta reda på hur vanliga olika motiv och motivationstyper är i studentgruppen totalt sett, samt för att kunna jämföra motiven och motivationstyperna mellan studenterna i de olika länderna, har vi kvantifierat resultaten genom beskrivande statistik (procentsatser).

Det bör påpekas att antalet texter per land är ganska lågt, och att det förstås alltid medför fler felkällor att analysera motiv i texter jämfört med i en enkät med förutbestämda svarsalternativ. Studien ger en första inblick i området; för en mer fullständig bild krävs vidare studier.

5 Studenternas motiv för att lära sig svenska

I avsnittet beskrivs och exemplifieras de 13 motivkategorier som har urskilts i studien. Vi börjar med de vanligaste motiven och avslutar med de ovanligare (se också procentuell fördelning i avsnitt 6, diagram 1).

Den största motivkategorin i studien är *Arbetsmarknad*. Nästan 70 procent av studenterna uppger att de studerar svenska för att bli översättare, tolk, lärare eller för att få arbete på myndigheter eller företag där det kan vara en fördel att kunna svenska. Ett exempel ges i citat 1:

- (1) Lettland och Sverige samarbetar mycket. Här i Lettland finns det många svenska företag, till exempel, Swedbank, SEB, Transcom. Så det är möjligt att ha ett bra job med hög lön. (LET1)³

Den näst största motivkategorin är *Kultur*. Drygt 60 procent av studenterna uppger sådana motiv. Inom kategorin uttrycks motiv som handlar om intresse för svensk kultur (både traditionell finkultur och nutida populärkultur), det svenska samhället, svenska värderingar och traditioner samt svensk natur. Ett exempel ges i citat 2:

---

³ Studenternas originalformuleringar har bevarats i citaten; språkfel har inte korrigerats.

- (2) Dessutom är det lätt att bli förtjust i språket, för Sverige har ju ett så fint kulturliv och så många underliga konstnärer! Tänk, till exempel, på I. Bergman eller A. Lindgren. Man kan bestämma sig att börja studera isländska bara för de har 'Sigúr Ros', och Sverige har ju mycket mer. (LIT3)

Flera studenter nämner också ett intresse för svenska värderingar, som i citat 3:

- (3) Det tror jag att svenska samhället är en specifik grupp av människor som försöker att bygga gemenskap mellan olika kulturer utan våld och hot. [...] Det är spännande att de är så kreativa när det gäller kampanjer emot rasism, homofobi och de andra aktuella problemen som vi inte orkar med i Europa. (POL3)

Efter *Arbetsmarknad* och *Kultur* är motiv som handlar om personliga omständigheter, språkinsresse och internationella kontakter vanligast.

Kategorin *Personliga omständigheter* innebär att studenten på grund av personliga förhållanden eller erfarenheter vill lära sig svenska. Till exempel uttrycker många finska studenter att de har släkt och vänner i Sverige, eller svenskspråkiga släktingar i Finland, som de vill kunna tala svenska med. En annan typ av personliga omständigheter som uppges av några studenter i Lettland, Litauen och Polen är att den närmsta familjen har inspirerat till eller föreslagit studier i svenska:

- (4) Jag kunde dock inte bestämma mig vilket språk jag skulle vilja lära mig och då sade min bror att svenska skulle vara ett bra val [...]. (POL32)

Motiv som innebär att studenten anger generellt språkinsresse eller specifikt intresse för svenska språket som skäl för att lära sig svenska har hänförs till kategorin *Språkinsresse*. Motivet nämns inte sällan tillsammans med ett estetiskt omdöme om svenskan (*Estetiska skäl*, dvs. att studenten tycker att svenskan är ett vackert språk), som i citat 5:

- (5) För det första, läser jag svenska därför att det är mycket intressant och vackert språk. (RYS6)

Inom kategorin *Internationella kontakter* beskrivs motiv som handlar om att studier i språk generellt, och svenska specifikt, kan leda till ökat utbyte

med människor från andra länder eller möjliggöra vistelser i Sverige, till exempel för att studera eller arbeta. Ett exempel ges i citat 6:

- (6) [m]änniskor behöver tala olika språk eftersom kan de prata med olika människor i världen. [...] Och kan jag prata med mina kompisar från Sverige och läsa på svensk universitetet som är i Stockholm. (RYS6)

Motiv som handlar om undervisning och personlig utveckling, liksom om estetiska skäl, beskrivs vardera av ungefär en fjärdedel av studenterna.

Inom kategorin *Inspirerande undervisning* beskrivs positiva erfarenheter av undervisning och lärare. Sådana motiv, i de fall det handlar om pågående undervisning, är inte ett skäl till att studenterna från början valde att studera svenska, men kan bidra till att vilja fortsätta med studierna och till att vilja utvecklas så mycket som möjligt i språket.

Motiv som hänförs till kategorin *Personlig utveckling* handlar om att studenten tycker att språkstudier generellt, eller mer specifikt studier i svenska, bidrar till olika typer av personlig utveckling. En lettisk student beskriver sådana aspekter i citat 7:

- (7) Jag tänker att lära sig ett nytt språk är som att skaffa sig ett par nya vingar för att flyga högre och få ett bredare perspektiv. (LET9)

En rysk student beskriver i citat 8 hur språket speglar en kultur och hur det öppnar upp för att tala om saker på nya sätt:

- (8) Det är intressant att jämföra engelska och svenska – de är olika. Jag tycker att jag gillar båda två, för jag kan se deras kultur i varje av dem. [...] Det har ord som mitt modersmål har inte, så jag kan säga mer om som saker. (RYS7)

Resterande fem motivkategorier i studien är små; motiv som hör till dessa beskrivs av enstaka studenter.

Exklusivitet som motiv förekommer främst hos vissa lettiska och polska studenter, som i citat 9:

- (9) [s]om ett andra språk kunde jag välja mellan tyska, spanska, franska, lettiska, men jag ville lära mig något nytt, som är ovanligt och därför valde jag svenska språket. (LET3)

Status som motiv handlar om att svenskan anses ha hög status i det egna landet. Detta nämns av enstaka litauiska och polska studenter. De litauiska studenterna nämner i sammanhanget att det är svårt att komma in på den utbildning de går; det krävs höga betyg.

Kategorin *Officiellt språk* förekommer av naturliga skäl endast bland finska studenter. Några av de finska studenterna har uppgett detta som ett skäl till att de studerar svenska:

- (10) Som alla vet är Finland ett tvåspråkigt land så det är också jätte viktigt att kunna kommunicera med svenska. (FIN14)

Tillgänglighet, det vill säga att studier i svenska var möjliga där studenten befinner sig, nämns av enstaka studenter. Till exempel skriver en polsk student (POL33) att hen egentligen ville läsa norska, men eftersom det inte gick att göra det vid det aktuella universitetet valde studenten i stället svenska.

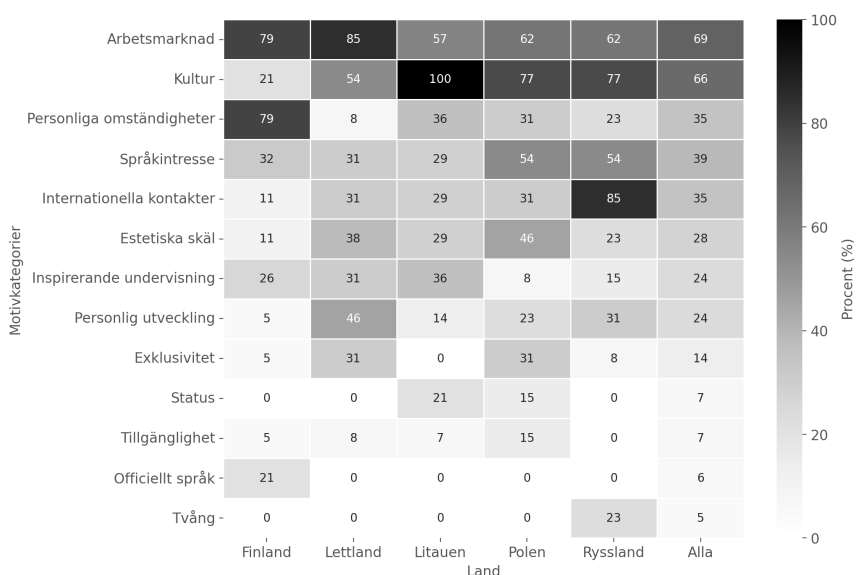
Tvång har urskilts som kategori på grund av att detta skäl för att läsa svenska uppges av några ryska studenter. De har valt en utbildning där ett språk skulle ingå, men att det blev just svenska har bestämts av universitetet och var inte känt på förhand.

6 Motivjämförelse mellan studenterna i förhållande till land

Procentsatserna i diagram 1 nedan visar dels hur många procent av studenterna i varje land som har uppgett motiv inom de olika kategorierna (kolumn 2–5), dels hur många procent av studenterna totalt som har uppgett motivet (kolumn 6). Kategorierna ges i fallande storleksordning utifrån totalsiffran i kolumn 6.

Som redan nämnts i avsnitt 5 är det stor skillnad mellan motivkategorierna sett till hur många studenter som uppgett motivet i fråga. Den största kategorin totalt sett är *Arbetsmarknad* (69 %), följd av *Kultur* (63 %). Därefter följer *Personliga skäl* och *Språkinsress* på delad tredjeplats (39 %). *Internationella kontakter* är nästan lika stor (35 %). *Estetiska skäl*, *Inspirerande undervisning* och *Personlig utveckling* har uppgetts som motiv av omkring en fjärdedel av studenterna. Resterande kategorier är små; motiv som hör till dessa beskrivs av enstaka studenter.

Diagram 1. Studenternas motiv för att lära sig svenska fördelade i kategorier.

Eftersom antalet studenter i varje land är lågt går det inte att dra säkra slutsatser om skillnader i motiv kopplat till land, särskilt inte i de kategorier som är mycket små. Individuella faktorer kan ha stor inverkan. Slumpen, till exempel om en student har tänkt på att beskriva en viss typ av motiv eller inte, kan vara en felkälla som får stora konsekvenser, särskilt i mycket små kategorier. En enskild lärare kan också ha inverkan, inte minst i kategorin *Inspirerande undervisning*.

Några iakttagelser och tendenser kan dock lyftas fram. Övergripande kan sägas att de finska studenterna, och i viss mån de ryska, skiljer sig mest från övriga. De finska studenterna ligger över snittet i kategorin *Arbetsmarknad*, och avsevärt högre än övriga i kategorin *Personliga omständigheter*. De utmärker sig i andra riktningen genom att ligga klart lägre än snittet i kategorierna *Kultur*, *Internationella kontakter* och *Personlig utveckling*. De ryska studenterna ligger klart högre än övriga i kategorin *Internationella kontakter*. Kategorin *Tvång* förekommer endast bland de ryska studenterna. De lettiska, litauiska och polska studenterna uppvisar sinsemellan en likartad motivbild, vilken också har stora likheter med de ryska studenternas. Något som i viss mån utmärker dessa fyra länder i förhållande till varandra är att *Arbetsmarknad* är en särskilt stor

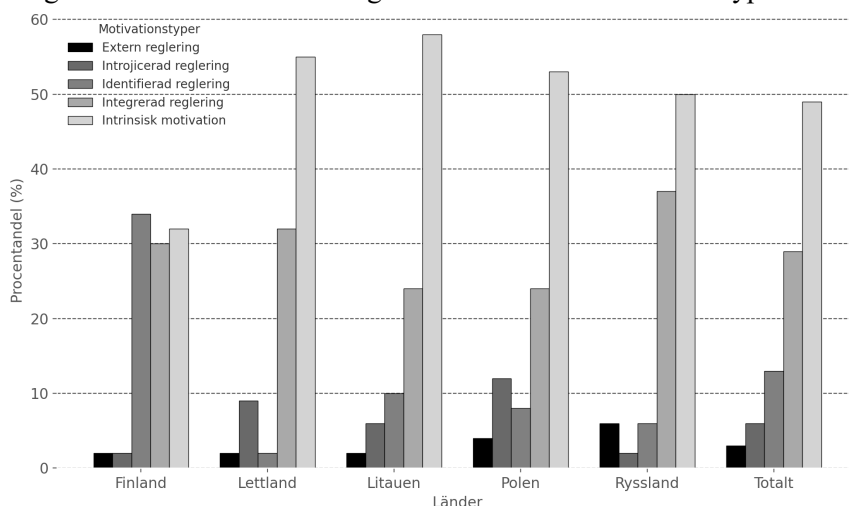
kategori i Lettland, *Kultur* är särskilt stor i Litauen och *Språkintresse* är särskilt stor i Polen och Ryssland.

Sammantaget framträder en bild av att de finska studenterna i förhållande till övriga har en mer pragmatisk inställning till att lära sig svenska. Svenskan är ett officiellt språk i landet och man ser möjliga fördelar i arbets- och samhällslivet med att kunna svenska. Många har också en personlig koppling till språket genom svensktalande släktingar och vänner. De ryska studenterna utmärker sig genom att i klart högre utsträckning än övriga uppge motiv som kan kopplas till internationella kontakter. Vidare har de lettiska, litauiska, polska och ryska studenterna många likheter sett till de motiv som uppges. Överlag förefaller man drivas av ett stort intresse för språk och kultur i sig, även om man också ser en praktisk nytta med studierna i form av möjlighet till arbete eller internationella kontakter.

7 Extrinsisk och intrinsisk motivation

Diagram 2 visar vår analys av hur studenternas uppgivna motiv för att studera svenska förhåller sig till olika nivåer inom extrinsisk motivation samt till intrinsisk motivation. Siffrorna utgår ifrån det antal motiv som uppgetts och staplarna visar motivens procentuella fördelning i de olika landsgrupperna samt totalt.

Diagram 2. Motivens fördelning i förhållande till motivationstyper.

Inom SDT är *extern reglering* den lägsta nivån av extrinsisk motivation och ligger närmast icke-motivation. Graden av självbestämmande är här mycket låg; man gör något för att få en viss yttre belöning eller för att undvika straff. Kategorin *Tvång* hör naturligt hit, eftersom den innebär att studenten inte själv har valt att studera svenska. Vi har även valt att hänföra kategorin *Tillgänglighet* hit, eftersom den innebär att studentens val att studera just svenska beror på omständigheter utanför studentens egen kontroll.

Introjerad reglering innebär att man motiveras av omgivningens uppfattningar snarare än av sina egna, det vill säga värdet är fortfarande till största del externaliserat. Motiv som handlar om att man vill studera ett ovanligt språk och att språket anses ha hög status i det egna landet anser vi är tydligt kopplade till andras uppfattningar, och kategorierna *Exklusivitet* och *Status* har därmed hänförs hit.

Nästa nivå, *identifierad reglering*, innebär att man upplever att aktiviteten har ett tydligt värde för en själv som person. Värdet är i viss mån internaliserat, men aktiviteten behöver inte i sig upplevas som rolig. Kategorierna *Officiellt språk* och *Personliga omständigheter* har hänförs hit. Motiven handlar om att svenskan är bra att kunna men utan konkreta mål. Den högsta nivån, *integrerad reglering*, innebär en hög grad av internalisering genom att aktiviteten är kopplad till ens personliga värderingar och identitet och man har en positiv drivkraft för lärandet. Resultatet av aktiviteten, det vill säga vad man vill uppnå med den, är i fokus. *Arbetsmarknad* och *Internationella kontakter* hör naturligt hit; i samband med dessa motiv beskrivs konkreta målsättningar med studierna i svenska.

Intrinsisk motivation är den typ av motivation som i högst grad anses kopplad till framgångsrikt lärande. Här är graden av självbestämmande som högst och aktiviteter utförs primärt för att inläraren anser att de är intressanta och utvecklande för den egna personen, oavsett om det finns ett tydligt slutmål eller inte. Här har vi placerat kategorier som innehåller motiv där studenten uttrycker intresse för det svenska språket i sig och för svensk kultur, att svenskan är ett vackert språk, att undervisningen är inspirerande och att studierna är personligt utvecklande.

Enligt Ryan och Deci (2000) ligger den högsta nivån av extrinsisk motivation, integrerad reglering, mycket nära intrinsisk motivation. Sammantaget visar vår analys (se kolumn 6 i diagram 2) att dessa två motivationstyper tillsammans återfinns i nästan 80 procent av alla motiv som har uppgetts i de 72 texterna. Intrinsisk motivation är allra vanligast och återfinns i nästan 50 procent av motiven. Extern och introjerad reglering är å andra sidan mycket ovanliga i de motiv som beskrivs av studenterna i studien.

De studenter som avviker från den generella bilden är de finska. Här är andelen intrinsiska motiv klart lägre och motiv på nivån identifierad reglering är avsevärt fler än i övriga landsgrupper. Analysen bekräftar den bild som gavs i föregående avsnitt, det vill säga att de finska studenterna i högre grad än de övriga studerar svenska av praktiska skäl.

Det är viktigt att återigen betona att en student vanligen uppger flera olika motiv för studierna i svenska, i genomsnitt 3,6 per student. Motiven innebär ofta olika motivationstyper. En student kan till exempel skriva att hen valde svenska eftersom det just då var det språk som var möjligt att studera på hens universitet (extern reglering; tillgänglighet), att hen har svenska vänner som det är roligt att kunna prata svenska med (identifierad reglering; personliga omständigheter), att hen studerar för att bli lärare i bland annat svenska (integrerad reglering; arbetsmarknad) och att svenska har visat sig vara ett intressant språk och studierna är utvecklande (intrinsisk motivation; språkitresse och personlig utveckling).

8 Diskussion och slutsatser

Studien visar att den undersökta studentgruppen har många olika motiv för sina studier i svenska. Studenterna har sammantaget ett stort intresse för svenska språket och svensk kultur och studierna i svenska är förknippade med tydliga livsmål i form av yrkesval. Därmed uttrycker studenterna typer av motivation som inom SDT (Ryan & Deci, 2000; Takahashi & Im, 2020) innebär mycket goda förutsättningar för framgångsrikt lärande. Ett annat vanligt motiv är att man vill kunna kommunicera med svensktalande, i samband med yrkesliv, besök i Sverige eller för att man har svensktalande släkt eller vänner.

De finska studenterna skiljer sig från övriga genom att som grupp ge uttryck för en mer pragmatisk inställning till svenskan, som är ett officiellt språk i det egna landet. Studiens resultat överensstämmer för den finska gruppen med Wakilifards m.fl. (2021) resultat gällande motivation hos andraspråksinlärare av persiska i Iran, där motiv som innebar en vilja att genom språkstudierna integrera sig i samhället var vanligare än intrinsiska motiv.

Vi finner också likheter mellan våra resultat och Cardelús (2015) bild av gymnasieelevers motiv för att lära sig moderna språk i Sverige. Liksom i vår studie finner Cardélus att intrinsisk motivation är vanlig, liksom en vilja att utveckla sin kommunikativa förmåga på målspråket. I likhet med Cardelús (2015) ser vi också att omständigheter som familjs och vänners inställning och besök i ett land där språket talas ofta nämns i studenternas texter, eller beskrivs i den information som studenterna uppgett om sig

själva innan texterna skrevs. En skillnad är dock att viljan att prestera bra i själva studiesituationen inte nämns särskilt ofta i våra studenters texter. Kanske beror detta på hur uppgiftsinstruktionen var formulerad; kanske beror det på att studenterna i vår studie främst motiveras av eget intresse och egna målsättningar och därmed är mindre beroende av yttre bekräftelse i själva studiesituationen. Studenterna i vår studie är också äldre, och universitetsstudenter, medan Cardelús undersöker gymnasieelevers motivation. Att studenterna i vår studie generellt är högt motiverade för att lära sig svenska framgår också på så sätt att de i hög utsträckning, i svaren på de frågor som besvarades innan texterna skrevs, uppger sig ta egna initiativ för att lära sig mer svenska på fritiden.

Studien visar även att studenterna har många olika motiv samtidigt för att vilja lära sig svenska. Att motivation är ett komplext begrepp och att det är svårt att sätta likhetstecken mellan en enda typ av motivation och framgångsrikt lärande påtalas bland annat av Ryan och Deci (2000) och Dörnyei (2005). Det viktiga i sammanhanget bör vara att en student har motiv som innebär motivation med en hög grad av internalisering (Takahashi & Im, 2020), vilket merparten av studenterna i vår studie ger uttryck för. Att studenten *även* har, eller inledningsvis har haft, motiv som är externt reglerade bör spela mindre roll. Därutöver är det en intressant fråga huruvida det att ha flera motiv samtidigt kan innebära en totalt sett starkare motivation än om inläraren endast har ett motiv.

I förhållande till Lius (2024) analys av forskningsstudier om motivation kopplat till språkinlärning innebär studiens resultat ett tydligt kunskapsbidrag genom belysningen av motiv för studier i just svenska, ett språk som hittills inte har uppmärksammats i någon större omfattning. Än ovanligare är det med studier som berör svenskstudier i länder utanför Sverige. Vi vill även peka på det stora antal motivkategorier som har urskilts i studien. Detta har möjliggjorts genom att materialet utgörs av studenternas egna, fria beskrivningar av sina motiv för att vilja lära sig svenska. Studenterna har inte begränsats av förutbestämda kategorier i en enkät, vilket har gjort att en rik och nyanserad bild av deras motiv har kunnat framträda.

Litteratur

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
<https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Cardelús, E. (2015). *Motivationer, attityder och moderna språk: en studie om elevers motivationsprocesser och attityder vid studier och lärande av moderna språk*. [Doktorsavhandling, Stockholms universitet].

- Dörnyei, Z. (2005). *The Psychology of the Language Learner: Individual Differences in Second Language Acquisition*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers. <https://doi.org/10.1017/S0272263121000759>
- Gardner, R. C. (2001). Language learning motivation: The student, the teacher, and the researcher. *Texas Papers in Foreign Language Education*, 6(1), 1–18.
- Henry, A. (2017). L2 motivation and multilingual identities. *The Modern Language Journal*, 101(3), 548–565. <https://doi.org/10.1111/modl.12412>
- Liu, M. (2024). Mapping the landscape of research on the L2 motivational self system theory (2005–2021): A bibliometric and text network analysis. *System*, 120, 103–180. <https://doi.org/10.1016/j.system.2023.103180>
- Ryan, R., & Deci, E. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54–67. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020>
- Takahashi, C., & Im, S. (2020). Comparing self-determination theory and the L2 motivational self system and their relationships to L2 proficiency. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, 10(4), 673–696. <http://dx.doi.org/10.14746/ssllt.2020.10.4.2>
- Vakilifard, A., Khaleghizadeh, S., & Golpour, L. (2021). The Investigation of Integrative, Instrumental, Intrinsic and Extrinsic Motivation of Language learners in the foreign settings. *Journal of English Language Teaching and Learning*, 13(27), 417–443. <https://doi.org/10.22034/elt.2021.43130.2324>
- Vlaeva, D., & Dörnyei, Z. (2021). Vision enhancement and language learning: A critical analysis of vision-building in an English for Academic Purposes programme. *Language Teaching Research*, 25(6), 946–971. <https://doi.org/10.1177/13621688211014551>

Avgrunden som bild för det politiskt förkastliga

En kritisk metaforanalys av benämningarna
avgrundsvänster och *avgrundshöger*

Emilia Jonasson
Linnéuniversitetet

1 Inledning

Politiska aktörer använder olika språkliga strategier för att uppnå ideologiska mål. En sådan är att benämna andra politiska grupper på ett nedvärderande sätt (jfr van Dijk, 2011, s. 398). Benämningar som *avgrundsvänster*, *bokstavsvänster*, *batonghöger* och *fiskmåshöger* är sådana exempel. Av dessa framgår att benämningar på politiska grupper kan vara sammansättningar med *vänster* eller *höger* som efterled, och ett metaforiskt eller metonymiskt led som förled. Den här studien syftar till att bidra med kunskap om hur benämningar med metaforiska led kan användas för att representera en politisk grupp på ett värderande sätt i samtida presstext. Det görs genom analys av två benämningar: *avgrundsvänster* och *avgrundshöger*.

Dessa valdes ut av flera anledningar. För det första är studien inriktad mot metaforisk betydelse. *Avgrundsvänster* och *avgrundshöger* kan tänkas vara just metaforer eftersom egenskaper hos en konkret avgrund kan ha likheter med egenskaper hos en politisk grupp, i överförd bemärkelse. För det andra används båda benämningarna frekvent i presstext vilket ger ett tillräckligt stort analysmaterial. För det tredje kan *avgrund* bilda sammansättningar som refererar till grupper både till vänster och höger på den politiska skalan. Avgrundsmetaforen kan också användas för att benämna andra fenomen som har med ideologi att göra, vilket syns i uttryck som *den ideologiska avgrunden*.

Enligt *Svensk ordbok* (SO) är ordet *avgrund* belagt i svenskan sedan omkring år 1430 med betydelsen 'ställe som har avlägsen botten'. *Avgrundsvänster* förklaras i SO som 'sammanfattningen av politiska rörelser i Sverige till vänster om vänsterpartiet'. *Avgrundshöger* förklaras i *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) som 'politiska grupper ytterst på högerkanten'.

Studiens material består av journalistiska opinionstexter som är publicerade i svensk press under perioden 2008–2022, och som innehåller någon av benämningarna *avgrundsvänster* eller *avgrundshöger*.

Forskningsfrågorna lyder:

1. Hur representeras grupperna *avgrundsvänstern* och *avgrundshögern* med avseende på deras sammansättning och politiska kontexter?
2. Vilka betydelsemässiga konnotationer skapas med hjälp av *avgrundsmetaforen*?

2 Bakgrund och teoretiska utgångspunkter

Forskningen om metaforer i politisk diskurs är omfattande och metaforisk representation av sociala aktörer är bara en av många aspekter som har studerats (Semino, 2008, s. 91). Exempelvis visar Chovanec (2010) hur den metaforiska benämningen *Le Worm* användes i brittisk media som ett sätt att delegitimera Frankrikes före detta president Jacques Chirac. Ett annat exempel är Li och Dreyfus (2023) studie om hur benämning av djurmetaforer används för att uttrycka värdering av politiska aktörer i ett kinesiskt internetforum.

Forskningen har även belyst hur politiska aktörer själva använder metaforer för att benämna grupper. Ett sådant exempel är en studie av Montesano Montessori och Morales-López (2019) om det spanska politiska partiet Podemos kommunikation. Genom bland annat spatiala metaforer som *periferi* kontra *centrum* konstruerar Podemos något som författarna kallar *antagonistiska klyftor* mellan *folket* och *eliten*. Ett annat exempel är Zhus (2021) metaforanalys som visar hur Donald Trump (USA:s president 2017–2021, återinstallerad 2025) representerar det egna partiet positivt och motståndarsidan negativt med bland annat hjälte- och krigsmetaforer.

Tidigare metaforforskning visar också att några källdomäner (det vill säga de erfarenhetsområden varifrån metaforer hämtar sina grundläggande eller bokstavligen betydelser) är återkommande i politisk diskurs. Källdomänen RESA/VÄG kan till exempel användas för att beskriva ett

politiskt förslag som *vägen framåt* (t.ex. Charteris-Black, 2004).¹ Andra exempel på källdomäner som används i politiska metaforer är BEHÅLLARE (t.ex. Chilton, 1996), SPORT (t.ex. Semino & Masci, 1996), KRIG (t.ex. Castro Seixas, 2021; Musolff, 2016), KROPP (t.ex. Musolff, 2012) och RUM (t.ex. Oscarsson, 1998).

Avgrunden som metafor har studerats av Stojičić (2024). Hon använder konceptuell metafor teori för att studera *the abyss* som metafor i både skönlitteratur och sakprosa på engelska. Stojičić visar bland annat att i politiska sammanhang används avgrundsmetaforen för att beskriva situationer där felaktiga beslut kan få stora oönskade konsekvenser. Stojičić finner även att avgrundsmetaforen framför allt används för att uttrycka stark negativ värdering, men att den kan användas i enstaka positiva sammanhang, exempelvis i uttrycket *abyss of love* som förekommer i religiös text.

Ett område som har studerats i mindre omfattning är metaforiska benämningar på politiska grupper, särskilt i en svenskspråkig kontext. Flera äldre benämningar, till exempel *fredskapuner* och *stridstuppar*, finns dokumenterade av Langenfelt (1935) i en kåserande skrift. Den är av kartläggande karaktär och just metaforiken fokuseras inte särskilt. Här finns alltså en kunskapslucka som den här studien kan bidra till att fylla.

Ett grundläggande antagande för studien är att värderande benämningar är uttryck för ideologiskt drivna gruppbildningsprocesser (van Dijk, 2011). Enligt van Dijk är ideologier system av övertygelser (*belief systems*) som är gemensamma för en grupp. Ideologier styr sociala praktiker och hur individer inom gruppen tolkar sociala händelser och situationer. För att uppnå ideologiska mål behöver grupper identifiera sig själva i relation till andra. Detta manifesteras diskursivt genom konstruktioner av *ingrupper* (vi) och *utgrupper* (de andra), där den egna gruppen typiskt framställs på ett fördelaktigt sätt och de andra på ett negativt (van Dijk, 2011, s. 397). I föreliggande studie ska *avgrundsvänster* och *avgrundshöger* ses som konstruktioner av sådana grupper.

Med utgångspunkt i *kritisk metaforanalys* (Critical Metaphor Analysis, CMA) antas också att metaforer i politisk diskurs har ideologiska implikationer (jfr Koller, 2020, s. 82). I CMA sammanförs kritisk diskursanalys och kognitiv semantik. I enlighet med Lakoff och Johnsons konceptuella metafor teori antar CMA att metaforer byggs upp genom domänöverföringar (*domain mappings*) där mening överförs från en (oftast) konkret källdomän till en (oftast) abstrakt måldomän (Charteris-Black, 2004; Lakoff & Johnson, 1980 [2003]). På samma sätt utgår den här studien från

---

¹ Versaler används för att beteckna metaforers käll- och måldomäner.

att det är den konkreta avgrunden, ett ställe med avlägsen botten, som ger mening till avgrundsbenämningarnas abstrakta betydelser om gruppstillhörighet, och att avgrundsmetaforiken har en ideologisk innebörd i det kommunikativa sammanhanget.

3 Material och metod

Materialet består av 135 presstexter som är publicerade under perioden 2008–2022 i 42 olika tidningar. Eftersom det är tänkbart att benämningarna påverkas av politiska händelser, till exempel riksdagsval, undersöks en period på 15 år. På så sätt har flera olika händelser såväl i Sverige som i omvärlden ägt rum under den undersökta perioden. Tidsperioden sträcker sig fram till det år då studien påbörjades. Insamlingen gick till på följande sätt:

1. Sökningar i Mediearkivets svenska redaktionella källor år 2008–2022, med söksträngarna *avgrundsvänster** och *avgrundshöger** (trunkerat för att inkludera böjningsformer).²
2. Sökningarna resulterade i träfflistor med 110 träffar på *avgrundsvänster* och 150 på *avgrundshöger*.
3. Dubbletter, ofullständiga texter och texter som inte var åsiktsjournalistik rensades bort.³ De återstående 135 texterna innehåller 65 belägg för ordet *avgrundsvänster* och 87 för *avgrundshöger*.
4. Texterna laddades ner och sparades i en korpus.

För att besvara frågan om hur *avgrundsvänstern* och *avgrundshögern* representeras med avseende på sammansättning analyserades referensbindningar, närmare bestämt vilka andra referenter (till exempel namngivna individer) som benämningarna relateras till (jfr Nyström, 2001). Därutöver undersöktes vilka attribut som används för att beskriva gruppen (till exempel *den gamla avgrundsvänstern*) (SAG 3, s. 71–130). För att ta reda på vilka politiska kontexter som benämningarna relateras till gjordes tematiska analyser (det vill säga analyser av vad texterna handlar om) (Hellspong & Ledin, 1997, s. 117–122). Resultatet av dessa analyser redovisas i avsnitt 4 och 5.

---

² Av läsbarhetsskäl skriver jag fortsättningsvis *avgrundshöger* respektive *avgrundsvänster*, och syftar då på benämningarna med böjningsformer. När jag refererar till både *avgrundsvänstern* och *avgrundshögern* använder jag ordet *avgrundsgrupperna*.

³ Ofullständiga texter avser texter som inte var fullt tillgängliga i arkivet.

För att besvara frågan om vilka betydelsemässiga konnotationer som skapas med hjälp av avgrundsmetaforen användes en metod som är baserad på Musolffs (2004, 2016) och Charteris-Blacks (2004, 2019) arbeten om metaforer i politisk diskurs. Först definierades avgrundens möjliga konkreta betydelser med hjälp av ordböcker. Därefter sökte jag i benämningarnas lokala textsammanhang efter uttryck som ingår i den konkreta avgrundens betydelsesdomän. Slutligen analyserades överlappningar mellan konkreta och bildliga betydelser. Resultatet av denna analys redovisas i avsnitt 6.

4 Representation av avgrundsvänstern

Analyserna visar att gränsen till avgrundsvänstern kan dras både till vänster och höger om Vänsterpartiet. Betydelsen som anges i SO, 'politiska rörelser till vänster om vänsterpartiet', framgår i fem av de analyserade texterna. I ett fall, exempel 1, refererar skribenten även till det tal av den tidigare partiledaren C-H Hermansson, som ska ha gett upphov till benämningen *avgrundsvänster* (Hägg, 2005, s. 252).

- (1) Till vänster om oss finns bara avgrunden, hävdade den dåvarande Vpk-ledaren C-H Hermansson i något av sina tal på 1970-talet. Även i denna avgrund tycks dock finnas några avsatser. Sålunda framkom i veckan att en av avgrundsvänsterns frontfigurer genom åren, Frank Baude, lämnat sitt gamla parti Kpml(r), numera kallat Kommunistiska Partiet. (*Göteborgs-Posten*, 2014-04-19)

Genom C-H Hermansson-parafrazen framställs avgrunden som något som finns till vänster om Vänsterpartiet. Nästa led i ledfamiljen *avgrund* är *denna avgrund*, som byggs ut med information om att här finns avsatser, vilket kan tolkas som att avgrunden är graderad. Med *sålunda* skapas en orsaksrelation mellan avgrundens gradering och det att Frank Baude lämnat Kommunistiska partiet. *Sålunda* tillsammans med *tycks* gör dock framställningen logiskt svårtolkad. Jag tolkar yttrandet som att Frank Baudes agerande är ett tecken på att avgrunden har avsatser. I den sista meningen framgår vilka som kan ingå i avgrundsvänstern: Frank Baude är *en av avgrundsvänsterns frontfigurer*, och han kopplas samman med Kpml(r), senare Kommunistiska partiet.

Exempel 2 visar en annan möjlig gränsdragning. Här går gränsen mot avgrundsvänstern till höger om Vänsterpartiet, så att Vänsterpartiet inkluderas i avgrundsvänstern.

- (2) För vänsterns skattepolitik har ju ingenting med verkligheten att göra. Den är snarare en socialistisk utopi som partiet tror skall kunna locka väljare på marginalen. Förhoppningsvis lyckas Socialdemokraterna och Miljöpartiet sätta stopp för avgrundsvänstern. (*Sundsvalls Tidning*, 2010-06-07)

Om *vänsterns skattepolitik* tolkas som politik som förs av Vänsterpartiet, visar referensbindningen mellan *vänsterns skattepolitik* och *avgrundsvänstern* att avgrundsvänstern inkluderar Vänsterpartiet. Att Socialdemokraterna och Miljöpartiet kan *sätta stopp för avgrundsvänstern* pekar mot att de inte är inkluderade i avgrundsvänstern. Exempel 2 säger också något om vilka individer som kan ingå i avgrundsvänstern – här representeras de som riksdagsledamöter i form av vänsterpartister. Men avgrundsvänstern kan också bestå av andra aktörer. I exempel 3 representeras avgrundsvänstern som terrorister genom att ingå i en apposition som specificerar *Baader Meinhof-ligan*.

- (3) Det var då bland annat Baader Meinhof-ligan – en grupp extremister ur avgrundsvänstern – härjade som värst. (*Upsala Nya Tidning*, 2010-12-14)

I avgrundsvänstern kan också kulturjournalister ingå, vilket framgår av exempel 4.

- (4) Därtill fick Guillou benäget stöd från avgrundsvänstern på Aftonbladets kultursida. (*Södermanlands Nyheter*, 2010-06-05)

Denna tolkning görs möjlig genom att avgrundsvänstern får bestämningen på *Aftonbladets kultursida*.

I nästan hälften av texterna används *avgrundsvänster* för att referera till en historisk företeelse, som i exempel 5.

- (5) Det blir ingen ordning i SD. De interna striderna påminner om den gamla avgrundsvänsterns bataljer på 60- och 70-talen. (*Sydöstran*, 2014-06-20)

Här framträder det historiska perspektivet genom attributen *den gamla* och *på 60- och 70-talen*.

De politiska händelser som benämningen *avgrundsvänster* förknippas med varierar, men några är återkommande i flera texter. I sex texter är temat islamistisk terrorism. Enligt flera skribenter finns det likheter mellan

avgrundsvänstern och våldsbejakande islamistiska eller högerextrema rörelser. Exempel 6 visar hur ett sådant resonemang kan ta sig uttryck. Utifrån en rapport från GTD, globala terroristdatabasen, jämför skribenten avgrundsvänstern med jihadister och extremhögern.

- (6) En skillnad mellan jihadister och terrorister från extremhögern respektive avgrundsvänstern är, enligt GTD, att jihadisterna vanligen är yngre, ensamstående och har färre kontaktytor med det normala samhället. I andra avseenden är profilerna påfallande lika [...]. Här kan man också se de släktdrag som förenar avgrundsrörelser med inbördes olika inriktning: [...] I varierande grad hittar vi allt detta hos grupper som ETA, Baader-Meinhofligan, Röda khmererna och olika nazistiska nätverk. Dagens jihadister är inte unika. (*Uppsala Nya Tidning*, 2016-04-03)

I exemplet jämförs avgrundsvänstern med våldsbejakande rörelser först genom att skribenten konstaterar att *profilerna är påfallande lika*. I frasen *de släktdrag som förenar avgrundsrörelser med inbördes olika inriktning* blir *avgrundsrörelser* en samlingsbenämning för olika grupper, och samhörigheten dem emellan förstärks genom att de har *släktdrag som förenar*. Slutligen räknas olika våldsbejakande grupper upp, och de kopplas till avgrundsrörelserna genom referensbindningen mellan *allt detta* och *släktdrag*.

Förutom islamistisk terrorism relateras avgrundsvänstern återkommande till andra politiska rörelser som ligger långt från mitten på den politiska höger-vänster-skalan, exempelvis Sverigedemokraterna.

5 Representation av avgrundshögern

I likhet med avgrundsvänstern är gränsen runt avgrundshögern otydlig, och det råder inte samstämmighet om vilka som ingår i avgrundshögern. Gränsen kan gå vid Moderaterna, Sverigedemokraterna eller längre högerut på den politiska skalan. Exempel 7 visar hur avgrundshögern representeras som något som ligger utanför Moderaterna, och som konkurrerar med Moderaterna om väljarnas röster. Denna betydelse framgår genom att Moderaterna behöver locka *tillbaka* väljare från avgrundshögern.

- (7) Jag förstår att Moderaterna försöker locka tillbaka de väljare de tappat till avgrundshögern. (*Ystads Allehanda*, 2018-08-23)

Exemplet kan tolkas som att avgrundshögern inkluderar Sverigedemokraterna, med tanke på att Moderaterna tappade väljare till Sverigedemokraterna vid denna tidpunkt (Oscarsson, 2020, s. 11–14).

Exempel 8 visar att avgrundshögern också kan syfta på partier med nynazistiska inslag såsom Svenskarnas parti.⁴ Denna betydelse kan utläsas genom textbindningen mellan de två meningarna, där ledet *avgrundshögern* i första meningen skrivs om till *Svenskarnas parti* i andra meningen, där det också får attributet *nazistiska*.

- (8) Polisen har anhållit tre misstänkta gärningsmän från avgrundshögern, deras brott rubriceras som mordförsök. Nazistiska Svenskarnas parti erkänner själva att deras medlemmar varit inblandade i angreppen på feministdemonstrationen. (*Östgöta Correspondenten*, 2014-03-11)

Även folkvalda politiker kan förknippas med avgrundshögern, vilket framgår av exempel 9.

- (9) [...] Ann Heberlein, författaren som också är moderat politiker med försänkningar i avgrundshögern [...] (*GT*, 2020-04-21)

Ann Heberlein, tidigare kommunpolitiker i Lund, anges här ha *försänkningar* i avgrundshögern, vilket enligt SO innebär en 'fördelaktig vänskapsförbindelse'. På så sätt representeras hon som någon som står avgrundshögern nära.

Exempel 10 visar att även journalister kan klassificeras som avgrundshöger.

- (10) [...] de två tidigare centralt placerade politiska reportrarna på SVT, K-G Bergström och Lars Adaktusson, sökte nya jobb och visade sig vara avgrundshöger. (*Aftonbladet*, 2020-01-05)

Hur de tidigare SVT-reportrarnas nya jobb hänger ihop med att de *visade sig vara avgrundshöger* explicit görs inte i texten.

Avgrundshögern kan, i likhet med avgrundsvänstern, finnas både i Sverige och utomlands. Bland de fall där det går att urskilja en geografiskt avgränsad kontext är den svenska vanligast (26 texter), vilket exempelvis signaleras genom referenser till aktuella politiska händelser i Sverige. I 18

---

⁴ Svenskarnas parti var enligt *NE.se* ett 'politiskt parti 2009–15 med nynazistiska inslag' (Nationalencyklopedin, 2023).

av texterna är kontexten utländsk. Donald Trump är ett tydligt återkommande tema. Ordet *Trump* (inklusive avledningar och böjningsformer) förekommer 73 gånger i 11 texter som också innehåller benämningen *avgrundshöger*. Förutom Donald Trump är Jair Bolsonaro (Brasiliens president 2019–2022), olika grupper i EU-parlamentet och det brittiska politiska partiet British National Party exempel på utländska aktörer som klassificeras som *avgrundshöger*.

Avgrundshögern är, till skillnad från avgrundsvänstern, ett tydligt samtida fenomen. I nästan alla texter används benämningen för att referera till något i den samtida politiska kontexten. Ett återkommande tema är politiskt samarbete och hur politiska grupperingar bör förhålla sig till varandra (13 texter), vilket troligtvis kan relateras till de senaste decenniernas förändringar i väljaropinionen. År 2010 fick Sverigedemokraterna sina första mandat i riksdagen, vilket ledde till nya parlamentariska utmaningar för de politiska partierna. Sverigedemokraterna är också ett tydligt återkommande tema i materialet. Orden *sverigedemokrat** och *SD* förekommer sammanlagt 105 gånger i de texter som också innehåller ordet *avgrundshöger*.

Av grundshögerns politiska ståndpunkter är rasism ett återkommande tema. Avgrundshögern representeras som rasistisk i 20 av texterna. I flera texter används mer generella beskrivningar, som att avgrundshögern är högerextremistisk.

6 Betydelsemässiga överlappningar mellan käll- och måldomän

I analysmaterialet är det framför allt tre egenskaper hos den konkreta avgrunden som aktualiseras: avgrunder är djupa, farliga och avgränsade. Dessa egenskaper går delvis in i varandra (djupet gör avgrunden farlig).

I flera fall motsvaras den konkreta avgrundens djup i överförd bemärkelse av en normativ gradering av ideologiska hållningar. Ju djupare övertygelse, desto längre bort från idén om en ideologisk mittpunkt. I exempel 11 aktualiseras avgrundens djup genom formuleringen *hur djup avgrunden är*:

- (11) Hur djup avgrunden är i termen 'avgrundsvänstern' avslöjas i dess stöd till diktaturer som den som nu mördat Otto Warmbier.⁵
(*Dagens Nyheter*, 2017-06-21)

Skribenten knyter an till bilden av avgrunder som olika djupa, och kopplar ihop måttet på metaforiskt djup med den ideologiska hållningens förkastlighet. Samma graduella betydelse är aktuell i ovan nämnda exempel 1: "Även i denna avgrund tycks dock finnas några avsatser".

Den normativa graderingen av ideologiska ståndpunkter syns också genom att grupperna beskrivs som extrema, som i tidigare återgivna exempel 3, där Baader Meinhofligan beskrivs som *en grupp extremister ur avgrundsvänstern*.

Ett djup har ofta en nedåtriktad utsträckning, till exempel ett djupt hav. Att riktning nedåt förknippas med negativitet har observerats av Lakoff och Johnson (1980 [2003], s. 14–21), och syns i uttryck som *att känna sig nere*. På så sätt kan avgrundsmetaforen tolkas som ett uttryck för en mer generell idé om att nedåt i flera fall är dåligt.

Eftersom avgrunder är djupa är de också farliga. I textmaterialet motsvaras det av att medlemmar ur avgrundsgруппerna gör farliga handlingar eller att deras handlingar är skrämmande, vilket framgår av exemplen som refererar till våldsutövande rörelser. I dessa exempel har orsaken till faran bytt domän, från natur till människa. Det kan också vara den ideologiska övertygelsen i sig som skrämmer, eftersom den upplevs hota det som uppfattas vara mer rimliga hållningar. Exempel 12 visar hur den skrämmande känslan kan uttryckas. Här beskrivs Nordiska motståndsrörelsen, som enligt exemplet ingår i avgrundshögern, som *otäcka*.

- (12) Vi är så upptagna av avgrundshögern att allt annat blir ointressant. Visst är Nordiska motståndsrörelsen otäcka där de drar fram lite varstans. (*Aftonbladet*, 2018-07-15)

En avgrund i landskapet är en avgränsad plats och därmed något man kan befinna sig inom eller utanför. I överförd betydelse blir det till ideologisk avgränsning – en gräns mellan vad som framställs som rimliga politiska hållningar och avgrundsgруппernas hållningar. I materialet finns flera exempel på ord som relaterar till sådana gränsdragningar och skiljelinjer. I exempel 13 skapar skribenten gränsen mellan avgrund och fast mark genom frasen *avgrundsvänsterns rand*.

---

⁵ Otto Warmbier var en amerikansk student som satt fängslad i Nordkorea 2016–2017, och som avled sex dagar efter återkomsten till USA.

- (13) En sen söndagsnatt valdes Lars Leijonborg till ny ordförande. [...] Leijonborgs motståndare var sittande ordförande Per Gahrton, som många ansåg hade lett FPU till avgrundsvänsterns rand. [...] (Dagens Nyheter, 2021-11-18)

Här framställs en bild av att Folkpartiets Ungdomsförbund (FPU) under Per Gahrtons ledning har förflyttats *till avgrundsvänsterns rand*, vilket i överförd bemärkelse innebär en politisk förändring. Förbundet har ännu inte fallit ned i avgrundsvänstern, men befinner sig precis intill randen.

7 Avslutande diskussion

Analysen visar hur benämningarnas nedvärderande betydelser skapas både genom hur referenterna representeras och genom benämningarnas metaforik. De olika betydelserna samspelar och förstärker varandra genom att knyta an till gemensamma domäner. En sådan domän skulle kunna kallas *skrämmande faror*. Ur ett representationsperspektiv aktualiseras den genom att båda benämningarna relateras till våldsbejakande rörelser. Metaforiken bidrar till att förstärka den skrämmande betydelsen genom att avgrunden i sig också förknippas med fara. Genom den metaforiska relationen till naturliga avgrunder har avgrundsbenämningarna också potential att väcka känslor av obehag eller fara. Eftersom benämningarna i sig knyter an till negativa känslor förstår läsaren att det som är som en avgrund inte kan vara något bra.

Genom metaforiken kan avgrundsbenämningarna förmedla starkt nedvärderande betydelser samtidigt som de till sin form inte ser så grova ut. Att till exempel kalla en motståndare *farlig* (i stället för *medlem i avgrundsvänstern*) skulle i den studerade kontexten kunna uppfattas som alltför drastiskt och ge ett oseriöst intryck. Genom att fungera skenbart förmildrande blir avgrundsbenämningarna gångbara i flera kontexter.

Tidigare forskning visar att flera metaforer om politiska fenomen har spatiala källdomäner, vilket syns i uttryck som *partierna ligger långt ifrån varandra* (Oscarsson, 1998, s. 8). I avgrundsmetaforen syns den spatiala källdomänen genom att avgrunden kan tillföra en betydelse om ytterligheter, om extrema positioner, och dessa ytterligheter konstrueras som något illegitimt. Ur ett demokratiperspektiv kan dock idén om den goda mitten problematiseras. Demokrati förutsätter politisk pluralism i form av meningsfulla skillnader mellan olika politiska alternativ (Oscarsson m.fl., 2021, s. 14). Vad som finns i mitten är också föränderligt. Både Moderaterna och Vänsterpartiet har tidigare setts som extrema system-

skiftespartier, men har idag inte längre samma isolerade positioner (Oscarsson m.fl., 2021, s. 163).

Tidigare forskning har också observerat att politiska åsikter förstås som BEHÅLLARE (t.ex. Chilton, 1996), det vill säga något som har tydliga gränser och som man kan gå in och ut ur. I mitt material syns en liknande idé i uttryck som aktualiserar avgrundens gränslinjer, till exempel *avgrundsvänsterns rand*. Analyserna visar samtidigt att det inte råder samstämmighet om var avgrundernas gränslinjer går. Benämningarna kan användas om flera olika typer av referenter, till exempel journalister, riksdagsledamöter och terrorister. Jämfört med mer neutrala benämningar på politiska grupper, som *vänsterpartist*, framstår avgrundsbenämningarna därmed som ospecifika. Ur ett strategiskt perspektiv kan denna semantiska flexibilitet utnyttjas genom att olika typer av motståndare kan placeras i avgrunden. Genom att placera en referent i samma kategori som till exempel terrorister och nazister impliceras att det finns likheter mellan dem. Strategin kan ses som en form av *skuldbeläggande genom association*.

Analysen visar att avgrundsmetaforen huvudsakligen används för att uttrycka negativ värdering, vilket ligger i linje med Stojičićs (2024) resultat. I likhet Stojičić (2024) visar föreliggande analys att avgrunden används för att illustrera starkt negativa konsekvenser av politiska handlingar. Det framgår bland annat av exempel 11, där avgrundsvänsterns handlingar relateras till ett dödsfall. I flera fall står avgrunden för åsikter och handlingar som inte kan accepteras som demokratiskt legitima. På så sätt fungerar avgrunden som en bild för det politiskt förkastliga.

Ur ett strategiskt perspektiv är avgrundsbenämningarna kommunikativt kraftfulla, eftersom de koncentrerar många potentiella betydelser i ett ord, samtidigt som de knyter an till andra välbekanta metaforer om till exempel spatiala positioner. I det offentliga samtalet kan benämningarna fylla strategiska funktioner genom att förmedla associativa betydelser som kan vara svåra att bemöta och försvara sig emot (jfr Musolff, 2012, s. 303). Det sker dels genom att referenterna i det lokala textsammanhanget associeras till negativa företeelser som terrorism, dels genom att avgrunden som metafor för med sig negativa betydelser.

Litteratur

- Castro Seixas, E. (2021). War Metaphors in Political Communication on Covid-19. *Frontiers in Sociology*, 5. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2020.583680>
- Charteris-Black, J. (2004). *Corpus approaches to critical metaphor analysis*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230000612>
- Charteris-Black, J. (2019). *Metaphors of Brexit: No cherries on the cake?*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-28768-9>
- Chilton, P. A. (1996). *Security metaphors: Cold war discourse from containment to common house*. Lang.
- Chovanec, J. (2010). Legitimation through differentiation. I U. Okulska & P. Cap (Red.), *Perspectives in politics and discourse* (s. 61–73). John Benjamins Publishing Company.
- van Dijk, T. A. (2011). Discourse and ideology. I T. A. van Dijk (Red.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (s. 379–407). Sage.
- Hellspång, L., & Ledin, P. (1997). *Vägar genom texten: Handbok i brukstextanalys*. Studentlitteratur.
- Hägg, G. (2005). *Välfärdsåren: Svensk historia 1945–1986*. Wahlström & Widstrand.
- Koller, V. (2020). Analysing metaphor in discourse. I C. Hart (Red.), *Researching Discourse: A Student Guide* (s. 77–96). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367815042>
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980 [2003]). *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press.
- Langenfelt, G. (1935). *Namn och öknamn på politiska partier och personer i Sverige*. Bonnier.
- Li, L., & Dreyfus, S. (2023). ‘Please don’t insult Dog. He is a loyal friend!’ The use of animal metaphors for evaluation and positioning on a Chinese Political Web Forum. *Discourse & Society*. <https://doi.org/10.1177/09579265231202619>
- Montesano Montessori, N., & Morales-López, E. (2019). The articulation of “the people” in the discourse of Podemos. I J. Zienkowski & R. Breeze (Red.), *Imagining the peoples of Europe: Populist discourses across the political spectrum* (s. 123–147). John Benjamins Publishing Company.
- Musolff, A. (2004). *Metaphor and political discourse: Analogical reasoning in debates about Europe*. Palgrave Macmillan.
- Musolff, A. (2012). The study of metaphor as part of critical discourse analysis. *Critical Discourse Studies*, 9(3), 301–310. <https://doi.org/10.1080/17405904.2012.688300>
- Musolff, A. (2016). *Political metaphor analysis: Discourse and scenarios*. Bloomsbury Academic.
- Nationalencyklopedin. (2023). *Svenskarnas parti*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/svenskarnas-parti>

- Nyström, C. (2001). *Hur hänger det ihop?: En bok om textbindning*. Hallgren & Fallgren.
- Oscarsson, H. (1998). *Den svenska partirymden: Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956–1996*. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
- Oscarsson, H. (2020). *Flyende väljare 2018* (Valforskningsprogrammets rapportserie 2020:10). Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Oscarsson, H., Bergman, T., Bergström, A., & Hellström, J. (2021). *Demokratirådets rapport 2021: Polariseringen i Sverige*. SNS förlag.
- SAG 3 = Telemann, U., Hellberg, S., Andersson, E., & Holm, L. (1999). *Svenska Akademiens grammatik 3 Fraser*. Svenska Akademien.
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista*. (2015). www.svenska.se
- Semino, E. (2008). *Metaphor in discourse*. Cambridge University Press.
- Semino, E., & Masci, M. (1996). Politics is Football: Metaphor in the Discourse of Silvio Berlusconi in Italy. *Discourse & Society*, 7(2), 243–269. <https://doi.org/10.1177/0957926596007002005>
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. (2021). www.svenska.se
- Stojičić, V. (2024). An Exploration of the Meaning and Usage of Abyss in English. I M. Pajević (Red.), *The Abyss as a Concept for Cultural Theory: A Comparative Exploration* (s. 218–233). Brill.
- Zhu, C. (2021). Metaphors Trump Lives by: A Critical Metaphor Analysis of Trump's Statements in 2020 Presidential Election Debates. *International Journal of English Linguistics*, 11(2). <https://doi.org/10.5539/ijel.v11n2p150>

Om ni är tysta!

Fristående af-satser med uppmanande funktion i en
idrottspedagogisk kontext

Johanna Karlsson
Lunds universitet

1 Inledning

Strukturen hos en svensk uppmaning kan varieras på många olika sätt med varierande direkthetsgrad. Vilken struktur man väljer för att förmå mot-tagaren att genomföra den efterfrågade handlingen avgörs av sådant som vilken typ av miljö som uppmaningen yttras i, vilken relation som råder mellan sändare och mottagare samt vilket kommunikationssätt som används för att förmedla uppmaningen (t.ex. Halliday & Matthiessen, 2014, s. 33f). I min avhandling (Karlsson, 2024) beskriver jag den svenska uppmaningen så som den kommer till uttryck i en autentisk idrotts-pedagogisk kontext. I analysen av ett talspråkligt material har jag urskilt 14 olika uppmaningsstrukturer, 2 direkta och 12 indirekta. I denna artikel presenteras en närstudie av en av de indirekta strukturerna, nämligen uppmaningar av typen *Om ni är tysta*.

Uppmaningstypen är strukturellt intressant eftersom den inleds med en subjunktion och har den af-ordföljd¹ som är typisk för bisatser, men den

---

¹ SAG införde en tydlig uppdelning mellan struktur och funktion för finita satser. För att undvika fastställda ordföljder för huvudsatser och bisatser infördes fa-sats och af-sats (Teleman et al., 1999, vol. 4, s. 7ff). I en fa-sats placeras subjektet (om det inte är satsbas) och mittfälsadverbial efter det finita verbet. En af-sats har däremot subjekt och mittfälsadverbial framför det finita verbet. Fa-satsen representerar den vanligaste formen för huvudsatser medan af-satsen används för bisatser. De flesta bisatser har oftast af-ordföljd och de flesta huvudsatser har fa-ordföljd, men detta förhållande är inte definatoriskt.

ingår inte som ett led i en överordnad sats. Fenomenet där satser med typisk bisatsstruktur används som självständiga huvudsatser är inte unikt för svenska språket. Detta språkliga drag har observerats i ett flertal språk globalt, vilket tyder på att det är ett mer allmänt lingvistiskt fenomen (t.ex. D’Hertefelt, 2015; Iwasaki, 2000; Lindström et al., 2016; Lombardi Vallauri, 2016; Mato-Míguas, 2014; Schwenter, 2016; Stirling, 1998). Det är inte heller ett nytt fenomen, och det finns exempel på huvudsatser med typisk bisatsordföljd i både klassisk grekiska och i latin (Lombardi Vallauri, 2005). Syftet med närstudien i denna artikel är att undersöka hur uppmaningar som uttrycks som fristående *om*-inledda af-satser används i en svenskspråkig idrottspedagogisk kontext. Genom att belysa denna specifika uppmaningsstruktur i en avgränsad miljö bidrar studien till en bredare förståelse av uppmaningars design i svenska språket. Resultaten kan ge insikter i hur indirekta uppmaningsstrukturer fungerar i praktiken, särskilt i situationer där auktoritet och artighet behöver balanseras. I förlängningen kan detta bidra till en mer nyanserad bild av hur svenskan utnyttjar olika grammatiska strukturer för att uttrycka uppmaningar i olika sociala sammanhang.

Artikeln är disponerad på följande sätt: Först görs en beskrivning av *om*-inledda af-satser med uppmanande funktion. Därefter beskrivs materialet som ligger till grund för närstudien och den metod som har använts för analysen. Slutligen presenteras och diskuteras analysen av närstudien.

2 *Om*-inledda af-satser med uppmanande funktion

Uppmaningar av typen *Om ni är tysta* är strukturellt lika konditionala bisatser genom att de har samma inledande *om* och samma af-ordföljd. Trots de strukturella likheterna fungerar de konditionala bisatserna som satsled i överordnade satser, medan uppmaningar av typen *Om ni är tysta* fungerar som helt fristående satser med egen språkhandlingskraft. Af-ordföljd i huvudsatser är något som är väl beskrivet i *Svenska Akademiens grammatik* (Teleman et al., 1999, vol. 4, s. 676) men av de konventionaliserade huvudsatser med af-ordföljd som kan inledas med *om* är det ingen som beskrivs som att de har en uppmanande funktion².

---

² Av de konventionaliserade huvudsatser med af-ordföljd som kan inledas med *om*, och som beskrivs i SAG, är det framför allt den desiderativa huvudsatsen som är etablerad (*Om hon ändå ville komma*). Även om det finns vissa likheter mellan den desiderativa satsen och den uppmanande satstypen är det tydligt att den desiderativa satsen i huvudsak uttrycker önskan och inte uppmaning.

I den internationella forskningen omtalas fenomenet med syntaktiskt självständiga satser som strukturellt är utformade som typiska bisatser som *insubordination* (Beijering et al., 2019; Evans, 2007; Evans & Watanabe, 2016). I begreppet insubordination förutsätts en utvecklingsgång från faktisk bisats som via ellips av huvudsatsen har blivit konventionaliserad som en huvudsats (se exempelvis Evans, 2007³). Definitionen av insubordination är ”en konventionaliserad huvudsatsanvändning av det som vid första anblick verkar vara en formellt underordnad sats” (Evans 2007, s. 367, min översättning). Det är med andra ord en sats som ser ut som en underordnad sats till sin struktur, men som används som en huvudsats med en sådan frekvens att den har konventionaliserats i denna användning.

Insubordination förekommer i olika former i svenskan, inte bara i uppmaningar och inte bara med inledande *om*. Andra exempel inkluderar fria annex som fungerar som självständiga yttranden och utrop av typen *Att jag inte tänkte på det*. Även om flera olika språkhandlingar kan uttryckas med hjälp av insubordinerade satser, pekas uppmaningar av typen *Om ni är tysta* ut som den allra vanligaste i kartläggningar av strukturen (se t.ex. D’Hertefelt, 2015; Evans, 2007; Kaltenböck, 2016; Mato-Míguas, 2014). Tidigare studier har visat att uppmaningar med insubordinerad satsstruktur signalerar valmöjlighet när det gäller att följa den efterfrågade handlingen (Ford, 1997; Ford & Thompson, 1996; Stirling, 1998), och att uppmaningar med insubordinerad satsstruktur därför frekvent använts när det har funnits behov av att uppmana på ett mer nedtonat och artigt sätt (D’Hertefelt, 2015; Kaltenböck, 2016; Kaltenböck & Keizer, 2022; Lindström et al., 2016, 2019; Lombardi Vallauri, 2016; Mato-Míguas, 2014; Schwenter, 2016). Det finns också studier som visar att uppmaningar med insubordinerad satsstruktur ofta förekommer i nära anslutning till uppmaningar med andra, främst direktiva och rogativa strukturer (Kaltenböck, 2016; Kaltenböck & Kaizer, 2022; Mato-Míguas, 2016), något som indikerar ett behov av att förtydliga innehåll som uttrycks med insubordinerad struktur med hjälp av andra satsstrukturer. Jag tar avstamp i dessa resultat i denna artikel och ställer följande frågor:

1. Vilka funktioner fyller uppmaningar som uttrycks med *om*-inledda af-satser i en idrottspedagogisk kontext?
2. I vilken utsträckning förekommer dessa uppmaningar i nära anslutning till uppmaningar med andra satsstrukturer med samma kärnbudskap?

---

³ Denna utvecklingsgång har ifrågasatts av bland annat Lindström et al. (2019).

I min studie har jag använt mig av samma kriterier som Kaltenböck (2016, s. 345) för att klassificera en fristående *om*-inledd af-sats (hädanefter förkortad *om*-sats) med uppmaningsfunktion: *om*-satsen måste vara *fristående*, det vill säga den får inte stå tillsammans med en huvudsats. Om det finns en huvudsats i närheten måste den fristående *om*-satsen vara syntaktiskt självständig från denna. Med dessa kriterier har exempel (1) klassificerats som en fristående *om*-inledd af-sats med uppmaningsfunktion, men inte exempel (2).

- (1) [till alla] Hörni. [till Hugo] Om du bara lyssnar en sekund. [till alla] Sluta nu spela snällt. Ni behöver inte vara så snälla till de andra längre.
[Idrott och hälsa, lektion 13, tema badminton]
- (2) Om alla ställer sig och blundar ... alla ställer sig och blundar ... ni kan släppa varandras händer och blunda ... alla släpper händerna och blundar, så kommer jag gå runt.
[Friidrottsträning, tillfälle 3]

För att avgöra om en *om*-sats är en uppmaning eller något annat har jag utgått från pragmatikens begrepp *illokut* och *perlokut akt*. Illokut akt används för att beskriva det förväntade responsdraget efter ett yttrande och perlokut akt för att beskriva det faktiska resultatet eller effekten av ett yttrande (Austin, 1962). Kriteriet som måste uppfyllas för att en *om*-sats ska tolkas som en uppmaning i denna studie handlar om det perlokuta: ifall *om*-satsen uppfattas av deltagarna som en uppmaning och därmed leder till efterföljande handling enligt innehållet i yttrandet, så exciperas yttrandet som uppmaning. Här ställer jag mig bakom Kaspers (2006) syn på betydelse och handling som konstituerade inte bara i social interaktion, utan även genom social interaktion och utgår uteslutande från den perlokuta effekten av yttrandena.

2.1 *Om*-satser och direkthet

Inom pragmatiken pekas tre olika nivåer för uppmaningars direkthet ut (Karlsson, 2024; Searle, 1969, 1979). Den första nivån av direkthet är *direkta uppmaningar*, prototypiskt uppmaningar med direktiv struktur (*Lyssna*). Typexemplet på en direkt uppmaning är avskalat och rättframt, men det kan även förekomma satsadverbial eller andra typer av modifierare som tonar ned direktheten (*Snälla, lyssna*). Den andra nivån av direkthet är *konventionella indirekta uppmaningar*, uppmaningar som regelmässigt uttrycks med en struktur som prototypiskt hör samman med

en annan språkhandling. Dessa utgörs vanligtvis av uppmaningar med rogativ struktur (*Lyssnar du*) eller deklarativ struktur (*Du lyssnar*). Typ-exemplet på en indirekt uppmaning är ofta försiktigare och något artigare än en direkt uppmaning. Den tredje nivån är *icke-konventionella indirekta uppmaningar*, det som vi vanligtvis kallar *hintar* (Karlsson, 2024; Kasper & Rose, 2002). På denna nivå finns uppmaningar där budskapet uttrycks mer eller mindre mellan raderna och där mottagaren behöver väga in olika delar av kontexten för att förstå språkhandlingens funktion (t.ex. *Har du knäckt i lurarna* i stället för *Lyssna*).

Uppmaningar som uttrycks med *om*-satser är i likhet med uppmaningar med deklarativ och rogativ struktur i grunden konventionaliserade indirekta uppmaningar. Eftersom de är indirekta blir uppmaningens kärnbudskap mer inlindat. Mycket pekar dock på att uppmaningar som uttrycks med *om*-satser ytterligare försvagar direktheten i uppmaningar och skapar uppmaningar som ligger på gränsen till förslag, erbjudanden eller råd (t.ex. Declerck & Reed, 2001; Evans, 2007; Kaltenböck, 2016; Kaltenböck & Keizer, 2022). Om de olika indirekta uppmaningsstrukturerna skulle placeras på en direkthetsskala tenderar alltså uppmaningar som uttrycks med *om*-satser att dra mer åt det indirekta hållet än exempelvis uppmaningar med deklarativ och rogativ struktur (Karlsson, 2024).

3 Material och metod

Det material som ligger till grund för studien består av ljud- och videoinspelningar från 26 idrottsaktivitetstillfällen, ledda av 8 olika L1-talare i svenska. Idrottsaktiviteterna är av två olika typer: dels aktiviteter under lektioner i idrott och hälsa (20 lektioner), dels idrottsträning utanför skolans regi (6 träningstillfällen). Lektionerna i idrott och hälsa leds av två olika lärare. Dessa lektioner innehåller varierade aktiviteter, som exempelvis orientering, simning, badminton, redskapsgymnastik och dans. Deltagarna i dessa lektioner är ca 40 elever mellan åldrarna 10 och 14. De resterande 6 inspelade tillfällena är träningssessioner: 3 träningstillfällen i friidrott, 2 i jujutsu och 1 i gymnastik. Det är sammanlagt ca 50 deltagare vid träningstillfällena i åldrarna 8 till 10. Träningstillfällena inriktar sig specifikt på en sport och deltagarna deltar frivilligt. Totalt består korpusen av 30 timmar ljud-och videoinspelning, vilket i transkriberad version utgör 93 858 ord. I materialet finns totalt 241 *om*-satser, och 29 av dessa är kategoriserade som uppmaningar som uttrycks med *om*-satser. Tabell 1 ger en överblick över distributionen av uppmaningar som uttrycks med *om*-satser i de olika idrottspedagogiska aktiviteterna.

Tabell 1. Distribution av uppmaningar som uttrycks med *om*-satser i en idrottspedagogisk korpus.

	antal ord	absolut frekvens	per 100 000 ord
idrott och hälsa	62 549	14	22,38
friidrott	14 457	13	89,92
gymnastik	7 627	1	13,11
jujutsu	9 225	1	10,84
totalt	93 858	29	30,99

För att besvara den första forskningsfrågan om vilka funktioner uppmaningar som uttrycks med *om*-inledda af-satser fyller i en idrottspedagogisk kontext har jag genomfört en kvalitativ analys av de excerperade uppmaningarna. Varje uppmaning har analyserats i sin kontext för att identifiera dess primära funktion.

För att besvara den andra forskningsfrågan om i vilken utsträckning dessa uppmaningar förekommer i nära anslutning till uppmaningar med andra satsstrukturer med samma kärnbudskap har jag använt en kombination av kvantitativ och kvalitativ metod. Först har jag räknat antalet uppmaningar som uttrycks med *om*-satser som förekommer ensamma respektive i kombination med andra uppmaningsstrukturer. Därefter har jag analyserat de fall där *om*-satserna kombineras med andra strukturer för att identifiera mönster i hur dessa kombinationer används.

Studien har genomförts i enlighet med Vetenskapsrådets forsknings-etiska principer, och alla deltagare har gett sitt informerade samtycke till att delta i undersökningen. Personuppgifter har behandlats konfidentiellt och all data har anonymiserats för att skydda deltagarnas integritet.

4 Analys och diskussion

I den idrottspedagogiska korpusen är förekomsten av uppmaningar uttryckta med *om*-sats 30,99 per 100 000 ord. Högst ligger friidrotten med 89,92 per 100 000 ord och näst högst ligger lektionerna i idrott och hälsa med 22,38. För att kunna sätta dessa resultat i ett större perspektiv behövs jämförelsesiffror. Kartläggningar av uppmaningar som uttrycks med *om*-satser i det svenska språket är få. Två olika talspråksgenrer har dock undersökts i Lindström et al. (2016, 2019): samtal mellan läkare och patient samt samtal vid biljettkassan vid en teater. I samtalen mellan läkare

och patient (58 000 ord) finns 23 förekomster av *om*-satser med uppmaningsfunktion och i samtal vid biljettkassan (30 000 ord⁴) finns 6 förekomster (tabell 2).

Tabell 2. Distribution av uppmaningar som uttrycks med *om*-satser i talspråklig svenska.

textkategori	antal ord	absolut frekvens	per 100 000 ord
samtal mellan läkare och patient	58 000	23	39,66
samtal vid biljettkassan	23 000	6	26
totalt	81 000	29	36

I jämförelse med denna korpus med svenskt talspråk placerar sig idrottspedagogiskt talspråk generellt under genomsnittet när det gäller förekomst av uppmaningar som uttrycks med *om*-satser per 100 000 ord (30,99 jämfört med 36). Språket på friidrottsträningen placerar sig dock över genomsnittet (89,92 jämfört med 36).

Någon svensk studie av uppmaningar som uttrycks med *om*-satser i idrottspedagogiska sammanhang har inte gjorts, men siffrorna kan delvis jämföras med Kaltenböcks (2016) undersökning av insubordinerade *if*-satser i ett stort talspråkligt material från den brittiska delen av den talspråkliga korpusen *International Corpus of English* (tabell 3).

---

⁴ Korpusen med samtal mellan läkare och patient kommer från Melander Marttala (1995), men det är inte korpusen i sin helhet som används i Lindström et al. (2016, 2019). På samma sätt används delar av korpusen med samtal vid biljettkassan (från Norrby et al., 2015) i Lindström et al. (2016, 2019). Det totala antalet ord i de två korpusarna är ungefärliga.

Tabell 3. Distribution av uppmaningar som uttrycks med insubordinerade *if*-satser i den talspråkliga brittiska delen av *International Corpus of English* (efter Kaltenböck, 2016, s. 356, översatt av mig).

textkategori	antal ord	absolut frekvens	per 100 000 ord
demonstrationer	22 563	15	66,48
klassrumsundervisning	42 210	8	18,95
juridiska presentationer	21 735	4	18,4
direkt konversation	185 208	32	17,27
övriga talspråkskategorier	365 966	16	4,37
totalt	637 682	75	11,76

Den genomsnittliga frekvensen av uppmaningar med insubordinerad satsstruktur per 100 000 ord på friidrottsträningen ligger enligt tabell 3 långt över textkategorin demonstration, den brittiska talspråkskategorin med högst frekvens: 89,92 i friidrott jämfört med 66,48 i demonstrationer⁵. Lektionerna i idrott och hälsa ligger något över genomsnittet för engelsk klassrumsundervisning, 22,38 jämfört med 18,95 per 100 000 ord. Jämförelserna med andra korpusar pekar ut ett tydligt resultat: frekvensen uppmaningar uttryckta med *om*-satser på friidrottsträning är hög i jämförelse med andra talspråksgenrer.

En närmare granskning av vilken funktion uppmaningarna som uttrycks med *om*-satser får i kontexten ger en del ledtrådar när det gäller orsaken till att träningen i friidrott ligger högre än de andra aktiviteterna. Tre tydliga funktioner kan urskiljas bland de 29 excerperade uppmaningarna: uppmaningar med *organisering* funktion, uppmaningar med *ordningsskapande* funktion och uppmaningar om *rörelse mitt i en aktion*. Tabell 4 ger en överblick över distributionen av de olika funktionerna.

⁵ Demonstrationer är i denna korpus genomgångar med hög andel instruktioner, till exempel hur man använder ett specifikt datorprogram eller hur man kör motorcykel (Kaltenböck, 2016, s. 355).

Tabell 4. Distribution av antal uppmaningar som uttrycks med *om*-satser i olika funktionskategorier (n = 29).

	idrott och hälsa	friidrott	gymnastik	jujutsu	totalt
organiserande	5	5	0	0	10
ordningsskapande	1	5	0	1	7
mitt i aktion	4	1	1	0	6
övriga	4	2	0	0	6
totalt	14	13	1	1	29

I tabell 4 går det att utläsa att uppmaningarna med organiserande funktion, det vill säga uppmaningar som syftar till att exempelvis dela in deltagarna i grupper eller få dem att ställa sig på någon specifik plats, är de vanligaste och att de enbart används på lektionerna i idrott och hälsa och på friidrottssträningen.

- (3) Om du ställer dig först, Joakim.
[Idrott och hälsa, lektion 13, tema badminton]
- (4) Om alla kommer in i mitten av konerna här.
[Friidrottsträning, tillfälle 3]

Uppmaningarna med ordningsskapande funktion, det vill säga uppmaningar med syfte att få deltagarna att följa de i förväg bestämda ordningsreglerna (exempelvis att lyssna på instruktioner och följa dem), är näst vanligast och används mest frekvent på friidrottsträningen.

- (5) Okej, om ni alla kan lyssna...snälla.
[Friidrottsträning, tillfälle 3]
- (6) Om alla låter sakerna på sin station vara.
[Friidrottsträning, tillfälle 3]

Uppmaningarna som uppmanar om rörelser mitt i en aktion, det vill säga de instruerar om något i anslutning till en rörelse som deltagaren är i färd med att utföra, används mest på lektionerna i idrott och hälsa.

- (7) *Så Nour, om du vänder dig* (en uppmaning till Nour att vända sig om precis när hon ska slå bollen i baseboll).
[Idrott och hälsa, lektion 21, tema baseboll]
- (8) *Om du slår runt* (en uppmaning till Anton som hänger i ringarna att snurra ett varv).
[Idrott och hälsa, lektion 10, tema redskapsgymnastik]

En närmare granskning av hur läraren riktar sig till de olika deltagargrupperna visar att fördelningen av uppmaningar i de olika funktionskategorierna går att koppla till hur noga deltagarna är när det gäller att följa ordningsreglerna inom de olika idrotterna. Vid jujutsu- och gymnastiktillfällena är barnen i stort lugna och samlade och de följer de ordningsregler som gäller. De följer ett träningsupplägg som alla verkar vara bekanta med och förberedda på. Det finns endast en förekomst av uppmaning uttryckt med *om*-sats med ordningssyfte och det är på jujutsuträningen.

- (9) *Om ni sätter er ner och tittar* (en uppmaning till de tränande barnen som rör sig runt i lokalen i stället för att titta på tränaren).
[Jujutsu, tillfälle 2]

På lektionerna i idrott och hälsa behöver eleverna ibland påminnas om att vara tysta och lyssna i början av lektionen. Vid ett sådant tillfälle förekommer också en uppmaning uttryckt med *om*-sats med ordningssyfte. När lektionen är igång blir det dock få avbrott för ordningsjusteringar. Lektionerna bygger ofta på stegvis progression av olika träningsmoment och lärarna behöver regelbundet avbryta aktiviteter för att introducera nya moment. Vid dessa avbrott och efterföljande igångsättning förekommer uppmaningar uttryckta med *om*-satser med organiseringsyfte, men inte med ordningssyfte.

Friidrottsträningen sticker ut från de andra sporterna och från lektionerna i idrott och hälsa genom att barnen mycket sällan spontant följer ordningsreglerna. Bristen på disciplin löper genom alla tre tränings-tillfällena. Samtliga friidrottstillfällen bygger på att deltagarna tränar växelvis vid olika stationer. Eftersom barnen på detta sätt ägnar sig åt flera olika aktiviteter under samma träning och byter station flera gånger under samma träning uppstår, i likhet med lektionerna i idrott och hälsa, många tillfällen då tränarna behöver avbryta en aktivitet och sätta igång en ny. Till skillnad från lärarna i idrott och hälsa lägger friidrottstränarna mycket tid och ansträngning på att få barnen att stå stilla, lyssna och ägna sig åt

rätt aktivitet. Även om ordningsfunktionen och organiseringsfunktionen här utgör två olika kategorier initieras de egentligen av samma situation vid friidrottstillfällena: elevernas oförmåga att följa ordningsreglerna.

I avsnitt 2 nämndes det att tidigare studier hade visat att uppmaningar som uttrycks med *om*-satser ofta används för att uppmana på ett mer nedtonat och artigt sätt och att strukturen signalerar att det finns en viss valmöjlighet när det gäller efterföljandet av uppmaningen. I det idrottspedagogiska materialet är det tydligt att sändarna förväntar sig att mottagarna följer den efterfrågade handlingen, trots den indirekta strukturen. Detta blir uppenbart genom tränarnas och lärarnas efterföljande beteende och reaktioner. Om den önskade handlingen inte utförs omedelbart upprepar de ofta uppmaningen med en mer direkt struktur eller vidtar andra åtgärder för att säkerställa att instruktionen följs (se nedan). Dessutom visar analysen av den perlokuta effekten att deltagarna i de flesta fall reagerar på dessa uppmaningar som om de vore direkta instruktioner, vilket ytterligare bekräftar den förväntade efterlevnaden.

När det gäller friidrottsträningen, som är den idrottsform med högst frekvens av den aktuella strukturen, är det nödvändigt för deltagarna att följa ordningsreglerna för att träningen ska kunna genomföras. Anledningen till att den här typen av försiktiga uppmaningar frekvent förekommer på just friidrottsträningen skulle kunna ha sin grund i det frivilliga deltagandet. För att friidrottsträningen ska kunna fortgå behöver barnen fortsätta komma till träningen. Eftersom deltagandet är frivilligt bygger mycket av deltagandet på att barnen tycker att det är roligt att komma till träningen. Vid träningstillfällena är det uppenbart att barnen är glada och har roligt, vilket i sin tur kan vara ett tecken på att de troligen kommer att fortsätta träna. Om tränarna skulle försöka skapa ordning genom direkta och skarpa uppmaningar skulle eventuellt den glada stämningen tonas ned. Genom att linda in ordningsuppmaningar i den här typen av mycket indirekta satsstrukturer kan tränarna på ett mindre auktoritärt sätt skapa ordning och samtidigt behålla den goda stämning som råder.

Tidigare nämndes att uppmaningar uttryckta med *om*-satser inte alltid är effektiva på egen hand utan ofta används för att introducera andra, mer direkta uppmaningar. I de allra flesta fall i det idrottspedagogiska materialet, 17 uppmaningar av 29, används uppmaningsstrukturen (d v s uppmaning uttryckt med *om*-sats) som ensam uppmaning och mottagarna följer den efterfrågade handlingen. I 12 av de 29 uppmaningarna byter dock tränarna eller lärarna struktur när den första inte omedelbart fungerar, oftast till uppmaning med rogativ, direktiv eller frasformad struktur, och förmedlar samma budskap i annan form:

- (10) Om alla kommer in i mitten av konerna här. Bra, om alla kommer nära... kan alla komma lite närmare och sätta sig ner och vara tysta (uppmaning till alla tränande barn att samlas i ett utrymme mellan några koner).
[Friidrottsträning, tillfälle 3]
- (11) Så, om alla sätter sig på mattan med näsan hitåt och lyssnar. Killar! Tjejer! På mattan med näsan hitåt. Sätt er på mattan med näsan hitåt. På mattan med näsan hitåt, killar! (uppmaning till alla tränande barn att samlas på en matta för att påbörja en ny aktivitet).
[Friidrottsträning, tillfälle 3]

Exempel (11) illustrerar tydligt hur tränaren rör sig längs direktethetsskalan när uppmaningen upprepas. Tränaren inleder med en *om*-sats, och när denna indirekta uppmaning inte får omedelbar effekt övergår tränaren snabbt till mer direkta strukturer som frasformad uppmaning (*På mattan med näsan hitåt*) och uppmaning med direktiv struktur (*Sätt er på mattan med näsan hitåt*). Denna stegvisa ökning av direktethet i uppmaningarna speglar tränarens behov av att balansera vänlighet och effektivitet i kommunikationen. Tabell 5 ger en överblick över distributionen av ensamma *om*-satser jämfört med *om*-satser som följs av uppmaningar med annan struktur.

Tabell 5. Distribution av antal uppmaningar som uttrycks med ensamma *om*-satser jämfört med antal uppmaningar som uttrycks med *om*-satser med efterföljande uppmaningar med annan struktur än *om*-sats (n = 29).

	idrott och hälsa	friidrott	gymnastik	jujutsu	totalt
ensam <i>om</i> -sats	8	9	0	0	17
<i>om</i> -sats med efterföljande uppmaning med annan struktur	6	4	1	1	12
totalt	14	13	1	1	29

5 Slutsats

Mot bakgrund av tidigare studier om uppmaningar som uttrycks med *om*-sats ställdes i början av artikeln två frågor om uppmaningsstrukturens användning i en idrottspedagogisk kontext. Den första frågan rörde de funktioner som *om*-inledda uppmaningar får i den idrottspedagogiska kontexten. Tidigare studier (D’Hertefelt, 2015; Kaltenböck, 2016; Kaltenböck & Keizer, 2022; Lindström et al., 2016, 2019; Lombardi Vallauri, 2016; Mato-Míguas, 2014; Schwenter, 2016) har visat att *om*-inledda uppmaningar ofta används för att uttrycka sig på ett mer indirekt och artigt sätt och att strukturen på så vis får uppmaningen att bli mer nedtonad. Denna undersökning bekräftar dessa resultat, men kan även visa att *om*-inledda uppmaningar fyller flera specifika funktioner i den idrottspedagogiska kontexten. Analysen av materialet har identifierat tre huvudsakliga funktionskategorier: uppmaningar som 1) fungerar organiserande, 2) fungerar ordningsskapande och 3) instruerar om rörelse mitt i en aktion. Dessa funktioner belyser hur *om*-inledda uppmaningar anpassas och används för att möta de särskilda kommunikativa behoven i idrottspedagogiska situationer där balansen mellan auktoritet och en positiv atmosfär är särskilt viktig.

Den andra frågan berörde vilken utsträckning de *om*-inledda uppmaningarna i den idrottspedagogiska kontexten förekommer i nära anslutning till uppmaningar med andra satsstrukturer med samma kärnbudskap. Tidigare studier (Kaltenböck, 2016; Kaltenböck & Keizer, 2022; Mato-Míguas, 2016) har visat att innehållet i *om*-inledda uppmaningar ofta förtydligas med hjälp av andra satsstrukturer för uppmaningar. Denna studie bekräftar dessa resultat och visar dessutom att det i materialet blir särskilt tydligt i de fall där den efterfrågade handlingen inte sker omedelbart efter en uppmaning som uttrycks med *om*-sats. I dessa situationer förmedlas samma budskap på nytt i en annan, mer direkt satsstruktur. Detta mönster signalerar tydligt att det, trots den indirekta strukturen, finns en stark förväntan på efterlevnad från talarens sida. Upprepningen av uppmaningen i en mer direkt form understryker att *om*-satsen inte bara är ett artigt förslag utan en faktisk uppmaning som förväntas följas. Detta nyanserar förståelsen för hur *om*-inledda uppmaningar fungerar i praktiken, särskilt i en idrottspedagogisk kontext där balansen mellan artighet och auktoritet är viktig.

Litteratur

- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Harvard University Press.
- Beijering, K., Kaltenböck, G., & Sansiñena, M. S. (2019). *Insubordination: Theoretical and Empirical Issues*. De Gruyter Mouton.

- Declerck, R., & Reed, S. (2001). *Conditionals. A Comprehensive Empirical Analysis*. Mouton de Gruyter.
- D'Hertefelt, S. (2015). *Insubordination in Germanic: A typology of complement and conditional constructions*. [Doktorsavhandling, University of Leuven].
- Evans, N. (2007). Insubordination and its uses. I I. Nikolaeva (Red.), *Finiteness: theoretical and empirical foundations* (s. 366–431). Oxford University Press.
- Evans, N., & Watanabe, H. (2016). The dynamics of insubordination. I N. Evans & H. Watanabe (Red.), *Insubordination* (s. 1–37). John Benjamins.
- Ford, C. E. (1997). Speaking conditionally: Some contexts for *if*-clauses in conversation. I A. Athanasiadou & R. Dirven (Red.), *On Conditionals Again* (s. 387–413). John Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/cilt.143.21for%0D>
- Ford, C. E., & Thompson, S. A. (1996). Interactional units in conversation: syntactic, intonational, and pragmatic resources for the management of turns. I E. Ochs, E. A. Schegloff & S. A. Thompson (Red.), *Interaction and Grammar* (s. 134–184). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511620874.003%0D>
- Halliday, M. A. K., & Mathiessen, C. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar*. Routledge.
- Iwasaki, S. (2000). Suppressed assertion and the functions of the final-attributive in prose and poetry of Heian Japanese. I S. Herring, P. van Reenen & L. Schøsler (Red.), *Textual Parameters in Older Languages* (s. 237–272). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/cilt.195.1iwa>
- Kaltenböck, G. (2016). On the grammatical status of insubordinate *if*-clauses. I E. Keizer & A. Lohmann (Red.), *Outside the clause: form and function of extra-clausal constituents* (s. 341–377). John Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/slcs.178.12kal>
- Kaltenböck, G., & Keizer, E. (2022). Insubordinate *if*-clauses in FDG: Degrees of independence. *Open Linguistics*, 8(1), 675–698.
<https://doi.org/10.1515/opli-2022-0212>
- Karlsson, J. (2024). *Uppmaningens realisering i en idrottspedagogisk kontext*. [Doktorsavhandling, Lunds universitet].
- Kasper, G. (2006). Speech Acts in Interaction: Towards Discursive Pragmatics. I K. Bardovi-Harlig, J. C. Félix-Brasdefer & A. S. Omar (Red.), *Pragmatics and Language Learning*, 11 (s. 281–314). Foreign Language Resource Center, University of Hawaii.
- Kasper, G., & Rose, K. R. (2002). *Pragmatic development in a second language*. Blackwell.
- Lindström, J., Lindholm, C., & Laury, R. (2016). The interactional emergence of conditional clauses as directives: constructions, trajectories and sequences of action. *Language Sciences*, 58, 8–21.
<https://doi.org/10.1016/j.langsci.2016.02.008>

- Lindström, J., Laury, R., & Lindholm, C. (2019). Insubordination and the contextually sensitive emergence of *if*-requests in Swedish and Finnish institutional talk-in-interaction. I K. Beijering, G. Kaltenböck & M. S. Sansiñena (Red.), *Insubordination: Theoretical and empirical issues* (Trends in linguistics: Studies and Monographs 326) (s. 55–78). Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110638288-003>
- Lombardi Vallauri, E. (2005). Come era il parlato di lingue antiche: Le ipotetiche libere. *Studi Italiani di Linguistica e Applicata*, 2, 225–255.
- Lombardi Vallauri, E. (2016). Insubordinated conditionals in spoken and non-spoken Italian. I N. Evans & H. Watanabe (Red.), *Insubordination* (s. 145–169). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.115.06val>
- Mato-Míguez, B. (2014). Are isolated *if*-clauses independent clauses? Evidence from spoken British and American English. I P. Rodríguez-Puente, T. Fanego, E. Gandón-Chapela, S. Riveiro-Outeiral & M. A. Roca-Varela (Red.), *Current Research in Applied Linguistics: Issues on Language and Cognition* (s. 48–71). Cambridge Scholars.
- Mato-Míguez, B. (2016). The expression of directive meaning: A corpus-based study on the variation between imperatives, conditionals, and insubordinate *if*-clauses in spoken British English. I M. J. López-Couso, B. Méndez-Naya, P. Núñez-Pertejo & I. M. Palacios-Martínez (Red.), *Corpus Linguistics on the Move: Exploring and Understanding English through Corpora* (s. 291–312). Brill.
- Melander Marttala, U. (1995). *Innehåll och perspektiv i samtal mellan läkare och patient: en språklig och samtalsanalytisk undersökning*. [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].
- Norrby, C., Wide, C., Nilsson, J., & Lindström, J. (2015). Address and interpersonal relationships in Finland-Swedish and Sweden-Swedish service encounters. I C. Norrby & C. Wide (Red.), *Address practice as social action. European perspectives* (s. 75–96). Palgrave Macmillan.
- Schwenter, S. A. (2016). Independent *si*-clauses in Spanish: Functions and consequences for insubordination. I N. Evans & H. Watanabe (Red.), *Dynamics of Insubordination*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.115.04sch>
- Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1979). *Expression and meaning: Studies in theory of speech acts*. Cambridge University Press.
- Stirling, L. (1998). Isolated *if*-clauses in Australian English. I P. Collins & D. Lee (Red.), *The Clause in English: In Honour of Rodney Huddleston* (s. 273–294). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/slcs.45.18sti>
- Teleman, U., Hellberg, S., Andersson, E., & Holm, L. (1999). *Svenska Akademiens grammatik 4 Satser och meningar*. Svenska Akademien.

Från handikapp till funktionsrätt – terminologiutveckling i Sverige och Finland

Jaana Kolu & Sara Karhu
Östra Finlands universitet

1 Inledning

Ord avspeglar förändrade samhälleliga perspektiv och reformer, och vissa ord försvinner eller byts ut eftersom de upplevs som ålderdomliga, missvisande eller kränkande (t.ex. Vogel, 2014; Wojahn et al., 2024). Ett semantiskt fält som genomgått en utveckling under de två senaste decennierna är benämningar på personer med olika typer av funktionsvariationer (Andrews et al., 2022; Wojahn et al., 2024). Förändringarna i terminologin har skett som svar på kulturella förändringar och allmän opinionsbildning (t.ex. Andrews et al., 2022; Halmari, 2011), men även genom ny lagstiftning och myndighetsstyrning (Merkel & Nilsson, 2010).

I dag rekommenderar FN (2019) att personen och funktionsvariationen skiljs åt genom att det först hänvisas till personen som individ och därefter till funktionsvariationen och endast om det anses vara motiverat. Det så kallade person först-språket (eng. *people first language*) innebär formuleringar som *personer med funktionsnedsättningar* (eng. *people with disabilities*) i stället för identitet först-formuleringar (eng. *identity first language*) som till exempel *funktionsnedsatta personer* (eng. *disabled people*) (Perrin, 2019). Identitet först-formuleringar har kritiserats, då de ställer funktionsvariationen i förgrunden, vilket kan förstärka negativa stereotyper (Jansen-van Vuuren & Aldersey, 2020). Samtidigt kan avskaffandet av beteckningar som funktionsnedsättningar, enligt vissa studier, ha avsiktliga negativa effekter och leda till minskning av tjänster och stöd för individer med funktionsvariationer (Andrews et al., 2019).

Formuleringar som *personer med speciella behov* kan också uppfattas som diffusa. Preferenserna tycks variera bland personer som själva benämns med dessa termer, och påverkas till exempel av faktorer som personlig identitet, kulturell bakgrund och det sammanhang där språket används (t.ex. Ather et al., 2022; Tawast & Leinonen, 2024).

I föreliggande studie jämförs terminologiutvecklingen inom det semantiska fältet kring funktionsvariationer i Sverige och i Finland. Finlandssvenskan som standardspråk utgör ett särskilt intressant fall då det ska balansera mellan den finska och svenska terminologin. Å ena sidan bör den varietet av svenskan som används i Finland vara enhetlig med finskan när det gäller finländsk terminologi och myndighetsspråk, men å andra sidan bör svenskan i Finland i princip följa den allmänsvenska språknormen och språkutvecklingen i Sverige när det gäller ord och ordformer (af Hällström-Reijonen, 2012). Detta kan skapa en viss diskrepans som vi vill utreda. I Finland används exempelvis ordet *vammainen* ('handikappad') på de finskspråkiga hemsidorna för Institutet för hälsa och välfärd (THL, 2023), medan det på THL:s svenskspråkiga sidor står att ordet är föråldrat och inte längre används (Nordlund-Spiby, 2018).

Institutet för språk och folkminnen (Isof, u.å.) i Sverige rekommenderar att termerna *funktionsnedsättning* och *funktionshinder* används i fackspråk och myndighetskommunikation. I *Svensk ordbok* (SO, 2021a,b) definieras ordet *funktionsnedsättning* som en "nedsatt förmåga hos en människa att fungera fysiskt, psykiskt eller intellektuellt", medan *funktionshinder* definieras som en "begränsning som en funktionsnedsättning innebär i en viss miljö".

I denna artikel har vi valt att använda person först-språkbruket för *personer med funktionsvariation*, fullt medvetna om att formuleringen har en vag syftning då den kan tänkas hänvisa till alla människor med olika funktionsförmågor. Enligt SO (2021c) hänvisar *funktionsvariation* till en "variation i individers samlade uppsättning förmågor och funktionssätt", och enligt Isof (u.å.) används beteckningen *funktionsvariation* i "allmänspråket".

2 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med föreliggande studie är att med hjälp av korpusar över nyhetstexter, tidningsarkiv och intresseorganisationers hemsidor kartlägga och jämföra ett urval av benämningar på personer med funktionsvariationer som används i svenskspråkiga kontexter i Sverige respektive Finland och i finskspråkiga kontexter i Finland. Därtill

undersöks om namnen på de centrala svenska och finska intresseorganisationer som arbetar för dessa grupper under åren förändrats i och med det förändrade perspektivet på funktionsvariationer. Våra frågeställningar är:

1. Följer namnen på de centrala intresseorganisationerna den allmänna terminologiutvecklingen för funktionsvariationer i Sverige och Finland? Hur, i så fall?
2. Har förekomsterna av de utvalda benämningarna på personer med funktionsvariationer förändrats i korpusar och tidningsarkiv över nyhetstexter i Sverige och i Finland under perioden 2012–2023?
3. Vilka skillnader finns mellan länderna när det gäller vilka benämningssätt för personer med funktionsvariationer som används på intresseorganisationernas hemsidor och hur frekventa de är i ett urval nyhetstexter i Sverige och i Finland?

Även om betydande politiska och sociala framsteg har gjorts under de senaste decennierna i enlighet med FN:s perspektiv på social hållbarhet och alla människors lika rättigheter och möjligheter, förekommer fortfarande diskriminering av människor med olika funktionsvariationer, så kallad *ableism* (FN, u.å.; Friedman & Owen, 2017). Negativa uppfattningar om denna grupp kan uppstå som en följd av stigmatiserande språkbruk och objektifiering (Andrews et al., 2019; Wojahn et al., 2024).

Vårt intresse för temat väcktes då vi båda har bott både i Finland och i Sverige och observerat skillnaderna i användningen av olika ord inom detta semantiska fält mellan länderna. Användningen av benämningarna tycks förändras i snabbare takt i Sverige än i Finland. Det verkar också finnas en viss osäkerhet och oenighet bland forskare och språkbrukare (jfr Andrews et al., 2022; Tawast & Leinonen, 2024) samt skillnader länder emellan (t.ex. Kulick, 2014) när det gäller vilka termer som anses vara mest användbara i olika kontexter, något som visar behovet av forskning om terminologival inom detta semantiska fält.

3 Olika perspektiv på funktionsvariationer

Andrews et al. (2022) ger en överblick över hur terminologin kring personer med funktionsvariationer har förändrats över tid. Det äldsta, moraliska perspektivet på funktionsvariationer beskrev individer med ord som *handikappad* och *imbecill*. Senare dominerade det medicinska perspektivet som fortfarande såg funktionsvariation som en brist hos individen. Under de senaste 50 åren har synen på personer med funktions-

variationer förändrats tack vare insatser för opinionsbildning pådrivna av frustrationen över att funktionsvariationer länge betraktades som ett medicinskt tillstånd som behövde botas (Barnes et al., 1999; Gilson & DePoy, 2002). Enligt den socialt inkluderande synen beror de hinder en individ med funktionsvariationer möter på att samhället inte svarar på hens särskilda behov (Kenny et al., 2016; Ziss, 2022). I början av 1990-talet sattes individen i centrum i forskning kring funktionsvariationer, och uttryck som *personer med funktionsnedsättningar* (eng. *people with disabilities*) rekommenderades i stället för beteckningar som *handikappade personer* (eng. *disabled people*) (Craig, 1992; Halmari, 2011). Under det senaste årtiondet har dock studier (t.ex. Ather et al., 2022; Kenny et al., 2016) visat att olika grupper har olika preferenser för användningen av benämningar på personer med funktionsvariationer.

4 Metod och material

Denna studie är kvalitativ lexikal-semantisk och kontrastiv samt korpuslingvistisk till sin natur. Fokus för analysen ligger på det utvalda lexikon som har använts och används inom det semantiska fältet funktionsvariationer på svenska och finska. De svenska benämningar på personer med funktionsvariationer som valts till denna studie återfinns i Socialstyrelsens termbank (u.å.) för fackområdet vård och omsorg i Sverige. Nyordet *funktionsrätt* utgör ett undantag och saknas i termbanken. Vi har dock tagit med ordet då det hör till samma semantiska fält och används till exempel på riksförbundet FUB:s hemsida (u.å.) som definierar ordet som ”en mänsklig rättighet att fungera i samhället”. Ordet återfinns inte i SO, men togs med i Isof:s nyordslista år 2017 (Isof, 2017). De finska ord och uttryck som har valts ut till materialet finns medtagna i THL:s och Terminologicentralens ordlista för digitala tjänster inom social- och hälsovården i Finland (2023). Alla de utvalda termerna förekommer också på intresseorganisationernas hemsidor.

Studien är även kvantitativ, då vi kartlägger antalet förekomster av termerna med hjälp Språkbankens korpusar över nyhetstexter och tidningars arkiv. I analysen granskas om beteckningarna för personer med funktionsvariationer följer person först- eller identitet först-bruket i de utvalda nyhets- och tidningstexterna och på intresseorganisationers hemsidor i Sverige och Finland. I likhet med Halmari (2011) vill vi dock betona att tyngdpunkten i vår analys ligger på den lexikala och inte på den syntaktiska nivån, då motsvarande uttryck i svenska och finska jämförs med varandra. Detta beror på de språktypologiska skillnaderna mellan språken. Finskan är ett agglutinerande språk med olika kasusformer,

medan svenskan har både flekterande och agglutinerande samt analytiska drag i form av prepositionsuttryck, vilka saknas i finskan. Person medbruket står således i strid med finskans syntax. Vi har ändå valt att ta med detta analysperspektiv, då vi anser det vara av intresse att jämföra svenskspråkiga texter i Sverige och Finland ur denna synvinkel. Vi vill även undersöka vilka alternativa uttryckssätt för prepositionsstrukturer som förekommer i finskan.

Vårt material består av korpusar över nyhetstexter¹ i Sverige i Korp som är Språkbankens konkordansverktyg (Borin et al., 2012). Korpusarna över nyhetstexterna består av texter från till exempel *SVT* nyheter. Detta material har valts ut, eftersom medier kan tänkas återspegla de språkliga förändringarna i samhället och ha en viktig roll i processen där människors världsbild skapas och nya termer etableras (jfr Wojahn et al., 2024).

I denna studie har vi avgränsat materialet till nyhetstexter från åren 2012–2023, då vi hade tillgång till motsvarande nyhetsmaterial i både Sverige och i Finland för denna tidsperiod. Det svenska materialet består av samma nyhetskällor från 2012–2023, men som jämförelsematerial används finlandssvenska nyhetstexter i Korp från tidsperioden 2012–2014, till exempel ur *Hufvudstadsbladet* och *Åbo Underrättelser*². Eftersom de finlandssvenska texterna i Korp bara omfattar åren 2012–2014, har vi kompletterat materialet med nyhetstexter från den största finlandssvenska dagstidningen *Hufvudstadsbladets* eget arkiv från åren 2015–2023. Arkivet omfattar endast texter från år 2014 och framåt. Det finskspråkiga jämförelsematerialet har hämtats från den största finska dagstidningen *Helsingin Sanomats* eget arkiv (arkivet *Päivälehdien arkisto* 2012–2023). Det är dock viktigt att påpeka att materialet i Sverige och Finland inte är jämförbart till sitt innehåll och sin mängd av data.

För att få med ett perspektiv från de grupper som benämns med dessa termer har vi dessutom använt hemsidor för centrala intresseorganisationer

---

¹ Korps sverigesvenska nyhetsmaterial består av 59 korpusar, 848 127 513 token och 55 402 935 meningar. Korpusarna över nyhetstexterna består av samma nyhetskällor (2012–2023), och alla funna belägg på termerna i materialet från denna tidsperiod härstammar från *SVT* nyheter, ett urval webbtexter och *Dagens Arena* som enligt dess hemsida är ”en redaktionell plattform med ett brett utbud av flera genrer inom journalistik” (Dagens Arena, u.å.).

² De finlandssvenska texterna i Korp innehåller 56 korpusar med 78 045 270 token och 5 315 387 meningar. Finlandssvenska språkbanken fick sin nuvarande omfattning under åren 2011–2014. De finlandssvenska nyhetstexterna från denna tid är t.ex. från *Ålandstidningen*, *Hufvudstadsbladet*, *Vasabladet*, *Syd-Österbotten*, *Västra Nyland*, *Åbo underrättelser* och *Borgåbladet* (Borin et al., 2012).

för personer med funktionsvariationer och undersökt hur organisationerna och de olika grupper som de representerar benämns på hemsidorna.

5 Resultat

I detta kapitel kartläggs först namnen på centrala intresseorganisationer över tid och undersöks vilka benämningar på personer med funktionsvariationer som används på organisationers hemsidor i Sverige och Finland. Därefter redogörs för kvantitativa uppgifter om förekomster av de olika benämningarna på personer med funktionsvariationer i ett urval av nyhetstexter i Sverige och Finland.

5.1 Intresseorganisationer och benämningar på personer med funktionsvariationer

I Sverige grundades föreningen *De vanföras väl* år 1923. Namnet byttes till *De handikappades riksförbund* (DHR) år 1965, och sedan 2009 står bokstäverna DHR för *Delaktighet, Handlingskraft och Rörelsefrihet*. Således tycks namnet på organisationen ha förändrats från ett välgörenhets- till ett identitets- och delaktighetsperspektiv som inte längre benämner personer med funktionsvariation, utan numera lyfter fram deras delaktighet, handlingskraft och rörelsefrihet i samhället. I beskrivningen av DHR:s verksamhet används dock benämningen *personer med nedsatt rörelseförmåga*, dvs. person först-språkbruket.

I Finland har motsvarande intresseorganisation bytt namn en gång. Organisationen grundades i Helsingfors 1938 och hette först *Suomen Siviili- ja Asevelvollisuusinvalidien Liitto* ('Finlands Förbund för Civila och Militära Invalider'). År 1971 ändrades namnet till *Invalidiliitto* som den har fått heta sedan dess. På organisationens hemsida används identitet först-språkbruket: "Invalidiliitto on fyysisesti vammaisten ihmisten valtakunnallinen (...) monialajärjestö." ('Invalidförbundet är en nationell tvärsektoriell organisation (...) för fysiskt handikappade människor', vår översättning) (Invalidförbundet, u.å.). Såsom Nordlund-Spiiby (2018) skriver på THL:s svenskspråkiga hemsida kan ordet *invalid* uppfattas som "kränkande, eftersom ordet kan härledas till engelskans 'invalid' som betyder bland annat oförmögen, ogiltig eller oduglig". I Finland förknippas ordet ofta med *krigsinvalider*, som utgjort en stor grupp: Nästan 100 000 personer fick permanenta skador i kriget 1939–1945. På den svenskspråkiga hemsidan har namnet på organisationen översatts till *Invalidförbundet*, men i den svenska beskrivningen används person först-

formuleringen ”*personer med fysiska funktionsnedsättningar och nedsatt funktionsförmåga*”.

Finländska *Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö* (VAMLAS) (’Stödföreningen för *handikappade barn och ungdomar*’, vår översättning) använder identitet först-formuleringen *vammainen*, ’handikappad’ (Vamlas, u.å.). Namnet på organisationen har inte översatts på föreningens svenskspråkiga hemsida, där endast förkortningen VAMLAS används, något som kan tyda på att ordet *handikappad* upplevs som problematiskt. Även i den svenskspråkiga beskrivningen av föreningens verksamhet används person först-formuleringen *barn/unga med funktionsnedsättningar*.

Riksförbundet FUB grundades i Sverige år 1956. Initialförkortningen FUB stod först för orden *Föreningen för utvecklingsstörda barn*. Numera används bara förkortningen FUB, och arbetet omfattar också vuxna *personer med intellektuell funktionsnedsättning*. Namnet på organisationen har således gått från det medicinska identitet först-perspektivet till person först-perspektivet.

Det förbund som kan anses motsvara svenska FUB i Finland heter *Kehitysvammaliitto*. Förledet *kehitysvamma* betyder ’utvecklingsstörning’ och efterledet *liitto* betecknar ’förbund’. Organisationens grundades år 1952 och har sedan dess haft samma namn. På förbundets finskspråkiga hemsida står att det ”*edistää kehitys- ja puhevammaisten (...) yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa*.” (’främjar jämlikhet i samhället för *utvecklingsstörda* och *talhandikappade* (...)’, vår översättning). Namnet på förbundet har inte översatts till svenska på organisationens svenskspråkiga hemsida där det finska namnet *Kehitysvammaliitto* används (Kehitysvammaliitto, u.å.). Detta kan indikera att översättningen av ordet *kehitysvamma* (’utvecklingsstörning’) varit problematisk. I den svenskspråkiga beskrivningen av organisationens verksamhet används däremot person först-formuleringen *människor med intellektuell funktionsnedsättning* eller *talhandikapp*. Organisationens *Kehitysvammaisten tukiliitto* (’De utvecklingsstördas stödförbund’, vår översättning) har översatts till engelska *Inclusion Finland KVTL* på de svenskspråkiga sidorna (Kehitysvammaisten tukiliitto, u.å.), vilket också indikerar svårigheter med översättningen till svenska.

Sammanfattningsvis förefaller de utvalda intresseorganisationernas namn i Sverige och de benämningar som används på deras hemsidor svara på förändringarna i synen på personer med funktionsvariationer som övergått från det medicinska identitet först- till det sociala person först-bruket. Däremot kan motsvarande finska intresseorganisationer fortfarande ha samma namn som de hade när de grundades. Namnen inne-

håller ord som kan upplevas som föråldrade och stigmatiserande på svenska. I beskrivningarna av organisationernas verksamhet på deras hemsidor används person först-språkbruket som *vammainen* 'handikappad' och *kehitysvammainen* 'utvecklingsstörd'. På samma organisationers svenskspråkiga hemsidor har namnet på organisationen inte alltid översatts. I övrigt används *person först* -benämningarna på de svenskspråkiga hemsidorna när det syftas på personer med funktionsvariationer enligt mallen från Sverige.

5.2 Förekomster av termer i korpusar över nyhetstexter och tidningsarkiv

I detta avsnitt redogörs för de olika benämningarna på personer med funktionsvariationer och deras förekomster i ett urval av nyhetstexter i Sverige och i Finland. Vi har valt att använda tidssegmentering och granska följande tidsperioder avskilt: 2012–2014, 2015–2017, 2018–2020 och 2021–2023. Den första tidsperioden (2012–2014) valde vi, då vi bara hade tillgång till de finlandssvenska tidningstexterna i Korp från denna tidsperiod. De andra tidssekvenserna följer samma treårsperiod. Det är av intresse att undersöka om vissa samhälleliga ändringar syns i nyhetstexterna. Till exempel bytte Handikappförbundens samarbetsorgan (HSO) namn till *Funktionsrätt Sverige* och lanserade därmed det nya begreppet *funktionsrätt* år 2017. Efter detta år får ordet några belägg i det sverigesvenska nyhetsmaterialet.

Det är viktigt att beakta att siffrorna i tabellerna 1–3 inte är jämförbara mellan de olika korpusarna och arkiven, eftersom de innehåller olika textmängder och texttyper. Däremot kan det antas att antalet förekomster av olika benämningar kan visa på några trender i användningsfrekvensen, dvs. om förekomsterna av ett visst ord under en viss period har minskat eller ökat i korpusarna över nyhetstexter eller i *Hufvudstadsbladets* och *Helsingin Sanomats* arkiv.

Först redogörs för ett urval svenska benämningar på personer med funktionsvariationer och deras förekomster i nyhetstexter i Sverige med hjälp av Korp (2012–2023, tabell 1). Därefter redovisas förekomster av samma ord i ett urval finlandssvenska nyhetstexter i Korp (2012–2014) och i *Hufvudstadsbladets* arkiv (2015–2023) (tabell 2).

De svenska ord och uttryck som har tagits med i denna kartläggning är följande: *handikappad*, (person med) *handikapp*, *utvecklingsstörd*, (person med) *utvecklingsstörning*, *funktionshindrad*, (person med) *funktionshinder*, *funktionsnedsatt*, (person med) *funktionsnedsättning*, *funktionsvarierad*, (person med) *funktionsvariation* och *funktionsrätt*.

Konstruktionen ”person med” står inom parentes då det även förekommer andra ord i stället för person, t.ex. barn, idrottare etc. Dessa personord och ord för funktionsvariationer kan stå i singularis eller pluralis i texterna.

Enligt tabell 1 tycks de svenska beteckningarna *handikappad*, *person med handikapp*, *utvecklingsstörd* och *person med utvecklingsstörning* visa en tydligt nedåtgående trend i korpusen över nyhetstexter i Sverige under perioden 2012–2023. Resultatet stämmer överens med Wojahn et al. (2024) som kom fram till att ordet *handikapp* ända till 2016 var den mest frekventa termen i svenska presstexter, men att dess användning sedermera minskat och att ordet ersatts av tre nyare termer: *funktionshinder* och *funktionsnedsättning* och (senare) *funktionsvariation*. I vårt material visar även användningen av *funktionshindrad*, *person med funktionshinder* och *funktionsnedsatt* en fallande trend. I synnerhet visar formuleringarna med ordet *hinder* ett markant fall mellan åren 2012–2014 och 2021–2023. Termen *funktionshindrad* kan anses stå i strid med den nutida socialt inkluderande synen enligt vilken de hinder som en individ med funktionsvariation möter beror på omgivningens oförmåga att bemöta de särskilda behoven (Kenny et al., 2016; Ziss, 2022).

Däremot tycks person först-formuleringarna *person med funktionsnedsättning* och *person med funktionsvariation* vara på uppgång. Under perioden 2021–2023 förekommer dessa ord i materialet betydligt oftare än identitet först-orden *funktionsnedsatt* och *funktionsvarierad*. Novationen *funktionsrätt* har några enstaka belägg sedan ordet togs med i Isof:s nyordslista 2017. Sammantaget tycks person först-benämningarna ha tagit över identitet först-språkbruket i de undersökta korpusarna i Sverige.

Tabell 1. Svenska benämningar på personer med funktionsvariationer i nyhetstexter 2012–2023.

Ord	Publiceringsår			
	2012–2014	2015–2017	2018–2020	2021–2023
Handikappad	664	218	78	24
(Person med) handikapp	56	20	10	5
Utvecklingsstörd	107	28	10	1
(Person med) utvecklingsstörning	78	92	65	11
Funktionshindrad	122	114	36	18
(Person med) funktionshinder	755	369	221	107
Funktionsnedsatt	121	114	36	18
(Person med) funktionsnedsättning	1	13	76	89
Funktionsvarierad	0	2	27	23
(Person med) funktionsvariation	0	8	44	86
Funktionsrätt	0	0	1	2

När det gäller vårt finländska material tycks användningen av benämningarna på personer med funktionsvariationer i de finlandssvenska nyhetstexterna visa en liknande utveckling som i nyhetstexterna i Sverige.

Av beläggen på de olika orden i tabell 2 att döma tycks benämningarna *handikappad*, *person med handikapp*, *utvecklingsstörd*, *person med utvecklingsstörning* samt *funktionshindrad* och *person med funktionshinder* visa en nedåtgående trend. Identitet först-bruket *funktionsnedsatt* och *funktionsvarierad* är inte så ofta förekommande som *person* först-uttrycken *person med funktionsnedsättning* eller *person med funktionsvariation* som fått flest belägg bland de olika beteckningarna. Den markanta ökningen i användningen av uttrycket *person med funktionsnedsättning* verkar sammanfalla med att några intresseorganisationer i Finland bytte namn. Exempelvis stod initialförkortningen FDUV tidigare för *Förbundet De Utvecklingsstördas Vål* men bytte namn år 2017. Idag står det på organisationens hemsida att ”FDUV är intresseorganisationen för svenskspråkiga *personer med intellektuell funktionsnedsättning* i Finland” (FDUV, u.å., vår kursivering). Den nya lexikala resursen *funktionsrätt* har några belägg i tidningen *Hufvudstadsbladets* arkiv från perioden 2021–2023.

Tabell 2. Svenska benämningar på personer med funktionsvariationer och deras förekomster i finlandssvenska nyhetstexter i Korp (2012–2014) och i Hufvudstadsbladets arkiv (2015–2023).

Ord	Publiceringsår			
	2012–2014	2015–2017	2018–2020	2021–2023
Handikappad	66	73	36	25
(Person med) handikapp	26	7	3	3
Utvecklingsstörd	138	52	18	31
(Person med) utvecklingsstörning	107	67	30	21
Funktionshindrad	200	101	100	54
(Person med) funktionshinder	155	72	102	81
Funktionsnedsatt	0	23	47	25
(Person med) funktionsnedsättning	71	203	268	207
Funktionsvarierad	0	3	2	6
(Person med) funktionsvariation	0	24	91	108
Funktionsrätt	0	2	6	6

I tabell 3 visas förekomsterna av de olika finska benämningarna i den största finska dagstidningen *Helsingin Sanomats* arkiv under åren 2012–2023. Som sagt saknar finskan motsvarande person med-uttryck. Således har vi tagit med följande finska beteckningar för personer med funktionsvariationer som alla är av typen identitet först: *vammainen* ('handikappad'), *kehitysvammainen* ('utvecklingsstörd'), *liikuntarajoitteinen* ('funktionsbegränsad'), *liikuntaesteinen* ('funktionshindrad'). Finskan saknar motsvarigheter för svenskans nyord *funktionsvariation* och *funktionsrätt*.

Som framgår av tabell 3 är orden *vammainen* 'handikappad' och *kehitysvammainen* 'utvecklingsstörd' frekventast bland de olika beteckningarna i finskan i *Helsingin Sanomats* arkiv. Bruket av ordet *vammainen* tycks inte ha minskat under åren 2012–2023. Däremot visar benämningen *kehitysvammainen* en svag nedåtgående trend. Orden *liikuntarajoitteinen* ('funktionsbegränsad') och *liikuntaesteinen* ('funktionshindrad') är ganska jämnt fördelade under åren i tidningen.

Tabell 3. Förekomster av benämningar i finska nyhetstexter i Helsingin Sanomats arkiv (2012–2023).

Ord	Publiceringsår			
	2012–2014	2015–2017	2018–2020	2021–2023
<i>Vammainen</i> (‘handikappad’)	428	563	433	476
Kehitysvammainen (‘utvecklingsstörd’)	315	321	273	223
Liikuntarajoitteinen (‘funktionsbegränsad’)	61	60	89	74
Liikuntaesteinen (‘funktionshindrad’)	20	14	38	22

Sammanfattningsvis verkar den största skiljelinjen när det gäller de olika beteckningarna för personer med funktionsvariationer samt deras frekvenser dras snarare mellan språken än mellan länderna. Dessutom visar vår kartläggning en tydlig ökning av person först-bruket i de undersökta svenska texterna både i Sverige och i Finland, medan person först-språket och de svenska novationerna saknar motsvarigheter i finskan.

6 Sammanfattande diskussion

I denna studie har vi kartlagt namnen på de centrala intresseorganisationer som arbetar för personer med funktionsvariationer i Sverige och Finland för att undersöka om de genomgått förändringar i och med den förändrade synen på personer med funktionsvariationer som framgått av tidigare forskning inom området (t.ex. Wojahn et al., 2024; Ziss, 2022). Dessutom granskades benämningarna på personer med funktionsvariationer på centrala organisationers hemsidor utifrån person först- eller identitet först-perspektivet. Därtill undersöktes användningen av benämningarna i ett urval korpusar och arkiv över svensk- och finskspråkiga nyhets- och tidningstexter i Sverige och Finland under åren 2012–2023.

Sammantaget tycks terminologin och språkbruket inom detta semantiska fält ha utvecklats i snabbare takt i Sverige än i Finland, något vi också själva uppmärksammat. Namnen på intresseorganisationerna och benämningarna har bytts ut flera gånger i Sverige under åren, medan de finska organisationsnamnen och personbeteckningarna ofta förblivit desamma. På de finländska organisationernas svenskspråkiga hemsidor har de finska namnen inte alltid översatts till svenska, vilket kan bero på en medvetenhet om skillnaderna mellan språken gällande preferenserna för ordvalen. Benämningssättet för personer med funktionsvariationer på de finländska

organisationernas svenskspråkiga hemsidor skiljer sig från finskans identitet först-språk och följer Sveriges mall för person först-språket. Jämförelsen av benämningssätten i korpusarna och tidningsarkiven gav ett liknande resultat. Skiljelinjen tycks snarare gå mellan språken än länderna emellan: Nyare termer som *funktionsvariation* och *funktionsrätt* har introducerats i svenskan, medan motsvarande nyord saknas i finskan. Avsaknaden av nya och alternativa uttryckssätt i finskan kan inte enbart motiveras med språktypologiska skillnader. Enligt Kulick (2014) är språkbruket kring funktionsvariationer mer politiskt korrekt i Sverige än i Danmark. Detsamma tycks gälla när språkbruket jämförs mellan Sverige och det finskspråkiga Finland inom detta område.

Även om det är bra med konkreta riktlinjer för användningen av terminologin inom området funktionsvariationer i myndighetsspråk, så fungerar dessa inte i alla sammanhang. Personer med funktionsvariationer har olika preferenser när det gäller det språk de använder för att beskriva sig själva och de benämningar de föredrar att andra använder för att beskriva dem (Lind Palicki, 2017; Tawast & Leinonen, 2024). Till sist är det också frågan om vilka egenskaper, epitet eller identiteter som betonas och lyfts fram som så viktiga att de behöver nämnas i ett givet kommunikativt sammanhang och vilka som just där och då hamnar i skugga. Det är således viktigt att fortsätta forska och vara lyhörd för vad personer som identifierar sig med denna grupp föredrar att använda.

Material

Korp 2012–2023 Nyhetstexter.

Korp 2012–2014 Finlandssvenska texter.

Hufvudstadsbladet 2015–2023. Hufvudstadsbladets eget arkiv.

Helsingin Sanomat 2012–2023. Päivälehti arkisto.

Litteratur

- Andrews, E. E., Forber-Pratt, A. J., Mona, L. R., Lund, E. M., Pilarski, C. R., & Balter, R. (2019). #SaytheWord: A disability culture commentary on the erasure of “disability”. *Rehabilitation psychology*, 64(2), 111–118. <https://doi.org/10.1037/rep0000258>
- Andrews, E. E., Powell, R. M., & Ayers, K. (2022). The evolution of disability language: Choosing terms to describe disability. *Disability and Health Journal*, 15(3). <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2022.101328>
- Ather, S., Aedan, L., McCall, K., & Roces, B. (2022). Should I Say “Disabled People” or “People with Disabilities”? Language Preferences of Disabled People Between Identity- and Person-First Language. *ASSETS*

- '22: The 24th International ACM SIGACCESS Conference on Computers and Accessibility. <http://dx.doi.org/10.1145/3517428.3544813>
- Barnes, C., Mercer, G., & Shakespeare, T. (1999). *Exploring Disability: A Sociological Introduction*. Blackwell.
- Borin, L., Forsberg, M., & Roxendal, J. (2012). Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. I N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck, M. Uğur Doğan, B. Maegaard, J. Mariani, A. Moreno, J. Odijk & S. Piperidis (Red.), *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 12)* (s. 474–478). European Language Resources Association (ELRA).
- Craig, C. (1992). Describing persons with disabilities "to a T." *Kennedy Center N.E.W.S.*, 18(3).
- Dagens Arena. (u.å.). *Om Dagens Arena*. <https://www.dagensarena.se/om-dagens-arena/>
- DHR. (u.å.). *Delaktighet, Handlingskraft, Rörelsefrihet*. <https://dhr.se/>
- FDUV. (u.å.). *Intresseorganisationen för svenskspråkiga personer med intellektuell funktionsnedsättning i Finland*. <https://fduv.fi/sv/omfduv/>
- FN. (u.å.). *De globala målen för hållbar utveckling*. <https://fn.se/globala-malen-for-hallbar-utveckling/>
- FN. (2019). *Disability Inclusive Language Guidelines*.
- Friedman, C., & Owen, A. L. (2017). Defining Disability: Understandings of and Attitudes Towards Ableism and Disability. *Disability Studies Quarterly (DSQ)*, 37(1). <http://dx.doi.org/10.18061/dsq.v37i1.5061>
- FUB. (u.å.). <https://www.fub.se/> [2024-02-29]
- Gilson, S. F., & DePoy, E. (2002). Theoretical Approaches to Disability Content in Social Work Education. *Journal of Social Work Education*, 38(1), 153–165. <http://dx.doi.org/10.1080/10437797.2002.10779088>
- Halmari, H. (2011). Political correctness, euphemism, and language change: The case of 'people first'. *Journal of Pragmatics*, 43(3), 828–840. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.pragma.2010.09.016>
- af Hällström-Reijonen, C. (2012). *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till idag* (Nordica Helsingiensia 28). [Doktorsavhandling, Helsingfors universitet].
- Invalidförbundet. (u.å.). *Invalidförbundet*. <https://www.invalidiliitto.fi/sv/invalidforbundet>
- Isof = Institutet för språk och folkminnen. (u.å.). Hur ska man använda orden *funktionsnedsättning*, *funktionshinder* och *funktionsvariation*? Frågelådan i svenska. <https://frageladan.isof.se/faqs/30777>
- Isof = Institutet för språk och folkminnen. (2017). *Nyordslista 2017*.
- Jansen-van Vuuren, J., & Aldersey, H. M. (2020). Stigma, Acceptance and Belonging for People with IDD Across Cultures. *Current Developmental Disorders Reports*, 7, 163–172. <https://doi.org/10.1007/s40474-020-00206-w>

- Kehitysvammaisten tukiliitto. (u.å.). <https://www.tukiliitto.fi/etusivu/svenska/>
- Kehitysvammaliitto. (u.å.). *På svenska*. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/pa-svenska/>
- Kenny, L., Hattersley, C., Molins, B., Buckley, C., Povey, C., & Pellicano, E. (2016). Which terms should be used to describe autism? Perspectives from the UK autism community. *Autism*, 20(4), 442–462. <https://doi.org/10.1177/1362361315588200>
- Kulick, D. (2014). Danes call people with Down syndrome ‘mongol’: Politically incorrect language and ethical engagement. I M. Bruvik Heinskou & M. Emmerik Wøldike (Red.), *Byen og Blikkets Lyst: Festschrift til Henning Bech* (s. 85–105). Centrum for Seksualitetsforskning.
- Lind Palicki, L. (2017). Inte bara *en* benämning för alla sammanhang. *Klarspråk: Bulletin från Språkrådet*, 4/2017, 2.
- Merkel, M., & Nilsson, H. (2010). Tillgänglighet till terminologi: svenska myndigheters ansvar. I R. Domeij, T. Breivik, J. Halskov, S. Kirchmeier Andersen, P. Langgård & S. Nørstebø Moshagen. (Red.), *Språkteknologi för ökad tillgänglighet* (s. 35–47). Linköping University Electronic Press.
- Nordlund-Spiiby, R. (2018). *Om att använda rätt begrepp – funktionshinder, funktionsnedsättning eller funktionsvariation?* THL-blogg. <https://blogi.thl.fi/sv/om-att-anvanda-ratt-begrepp-funktionshinder-funktionsnedsattning-eller-funktionsvariation/>
- Perrin, P. B. (2019). Diversity and social justice in disability: The heart and soul of rehabilitation psychology. *Rehabilitation Psychology*, 64(2), 105–110. <https://doi.org/10.1037/rep0000278>
- SO = Svensk ordbok. (2021a). *Funktionshinder*. Svenska Akademien. <https://svenska.se/so/?id=122237>
- SO = Svensk ordbok. (2021b). *Funktionsnedsättning*. Svenska Akademien. <https://svenska.se/so/?id=122241>
- SO = Svensk ordbok. (2021c). *Funktionsvariation*. Svenska Akademien. <https://svenska.se/so/?id=122244>
- Socialstyrelsen. (u.å.). *Socialstyrelsens termbank*. <https://termbank.socialstyrelsen.se/>
- Tawast, S., & Leinonen, R. (2024). *Suuri valhe vammaisuudesta ('En stor lögn om handikapp')*. Tammi.
- THL = Institutet för hälsa och välfärd. (2023). *Ordlistor för social- och hälsovården*. <https://sotesanastot.thl.fi/?lang=sv>
- Vamlas. (u.å.). <https://vamlas.fi/pa-svenska/>
- Vogel, A. (2014). Laddade ord: Hur nya uttryck, som kategoriserar människor, tas in i svenskan. *Språk & Stil*, 24, 72–100.
- Wojahn, D., Ericsson, S., & Hedvall, P.-O. (2024). Disabled or Ablised? Linguistic categorization of dis/abilities in Swedish print media over time. *Disability Studies Quarterly*, 44(1). <https://doi.org/10.18061/dsq.v44i1.7554>

Ziss, B. (2022). Does Person-Centered Language Focus on the Person? *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 43(2), 114–115.
<https://doi.org/10.1097/dbp.0000000000001059>

På väg mot hållbara fackspråksstudier i svenska – arbetslivets behov som utgångspunkt

Anne-Maria Kuosa, Anne-Maj Åberg & Hanna Saloranta
Åbo universitet

1 Inledning

Språkliga rättigheter är en viktig del av ett inkluderande samhälle, speciellt i ett land med två nationalspråk. Finlands nationalspråk är både finska och svenska och rätten att använda dessa språk tryggas i grundlagen (Finlands grundlag, 1999/731; Språklag, 2003/423). För att garantera denna rätt behövs det språkkunnig personal inom olika delar i samhället. Därför ingår studier i det andra inhemska språket i alla högskoleexamina (Statsrådets förordning om universitetsexamina, 794/2004, kap. 1, 6 §; Statsrådets förordning om yrkeshögskolor, 1129/2014, 7 §).

I denna artikel presenterar vi utvalda resultat av projektet *SVAR – svenska i arbetslivet*¹ där vi undersöker finskspråkigas användning av det andra nationalspråket svenska i det flerspråkiga arbetslivet i Finland. Med finskspråkiga avses de anställda som har angett finska som sitt första språk. De kan dock ha en varierande språklig bakgrund. Genom att undersöka behovet och användningen av svenskan med hjälp av en behovsanalys vill vi utveckla fackspråksstudier i svenska vid högskolor i Finland. Fackspråksstudier riktar sig till studenternas specialiseringsområden samt ger studenterna färdigheter att använda språket i sitt

---

¹ Projektet har startats av svensklärarna vid Centrum för språk och kommunikation vid Åbo universitet år 2021. Projektet utgör en del av nätverket Svenskan i Åbo, ett samarbetsprojekt mellan Centrum för språk och kommunikation och nordiska språk vid Åbo universitet.

framtida arbete. Det är därför viktigt att fackspråksläraren är förtrogen med arbetslivets behov inom områden där studenterna kommer att arbeta i framtiden (Gollin-Kies, Hall & Moore, 2015). Därför finns ett fortlöpande behov för aktuella behovsanalyser inom olika branscher.

I denna fallstudie fokuserar vi på utvalda arbetsplatser i Åbo: domstolarna i Åbo, Åbo museicentral och ett privat pensionsförsäkringsbolag med huvudkontoret i Åbo. Åbo är en tvåspråkig stad där andelen svenskspråkiga är ca 5 % (Statistikcentralen, 2022). Detta motsvarar andelen svenskspråkiga i hela landet, vilket gör Åbo till ett intressant område för vår studie. Arbetsplatserna för denna studie har valts ut utifrån våra specialiserings- och undervisningsområden inom juridik, ekonomi och humaniora. Våra forskningsfrågor är:

1. I hur stor utsträckning använder de finskspråkiga anställda svenska i sitt arbete?
2. Vilka uppgifter upplever de finskspråkiga anställda ha lyckats med på svenska?
3. Vilka utmaningar upplever de finskspråkiga anställda med användningen av svenska på arbetsplatsen?

Genom att undersöka hur mycket finskspråkiga använder svenska och hur de upplever användningen av svenska strävar vi efter att ge en inblick i svenskans roll i arbetslivet i Finland både inom den offentliga och privata sektorn. Därmed vill vi öka såväl språklärarnas som studenternas medvetenhet om svenskans roll i ett hållbart samhälle. För studenterna kan kunskapen om språkets betydelse inom den egna branschen bidra till ökad motivation till studierna i svenska (se t.ex. Sahlstein, 2020).

2 Svenska i arbetslivet och högskolestudier i Finland

Utgångspunkten för denna studie är språkval och språkanvändning i arbetslivet. Behovet av svenskan i arbetslivet i Finland kommer från Finlands språkliga situation: både finska och svenska är Finlands nationalspråk (Finlands grundlag 1999/731, 17 §). För att främja språkliga rättigheter ska både den finskspråkiga och den svenskspråkiga befolkningens kulturella och samhälleliga behov tillgodoses enligt lika grunder. Finlands grundlag garanterar att alla har rätt att använda sitt eget språk, dvs. finska eller svenska, hos domstolar, statliga myndigheter och kommunala myndigheter i tvåspråkiga kommuner. I arbetsuppgifter som förutsätter högskoleexamen krävs sålunda kunskaper i båda språken på en

viss nivå (Lag om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda 424/2003, 6 §).

Enligt tidigare forskning finns det behov för svenskkunnig personal inom de tre branscherna som vi undersöker. I domstolarna finns det behov för båda språken. För att garantera detta behövs sålunda jurister som kan arbeta också på svenska (Grönqvist, 2013). I museerna i Finland guidas det på minst två eller tre språk varav ett ofta är svenska (MAL, 2021). Även om de lagstadgade kraven inte gäller den privata sektorn behövs svenska ofta även i företagen (Tanner & Lassus, 2018; Åberg & Kuosa, 2024).

För att garantera att det finns svenskkunnig personal inom olika områden ingår studier i det andra inhemska språket i alla högskoleexamina. Kunskaperna bedöms enligt nivåbeskrivningar som är förankrade i den europeiska referensramen (CEFR, 2001). I samband med högskolestudier ska studenterna uppnå minst nivå B1 i både muntliga och skriftliga färdigheter. Enligt de nationella bedömningskriterierna för svenskan motsvarar nöjaktiga kunskaper nivå B1 och goda kunskaper nivå B2 (Elsinen & Juurakko-Paavola, 2006).

3 Hållbar språkinläring

I Agenda 2030 sätts ett antal ekologiska, sociala och kulturmässiga mål för omställningen till ett hållbart samhälle (Agenda 2030, u.å.). Dessa mål beaktas även i de fackspråksstudier som ingår i högskoleexamina (Maijala, Laine, Mutta & Kuusalu, 2023). Genom att lyfta fram hållbarhetsteman kan man i språkstudierna stödja studenternas medvetenhet om hållbar utveckling (Sund & Gericke, 2020). Förutom detta tematiska tillvägagångssätt betonar vi språkinläringens långsiktiga karaktär. Hållbar språkinläring kräver uthålliga och långsiktiga insatser (Bechtel, 2021) och förståelse om hurdan roll språken spelar i samhället samt hurdan nytta man har av mångsidiga språkkunskaper (Stadelmann, 2017). Som bäst kan hållbara språkstudier syfta till ansvarsfullt medborgarskap (Maijala, Kuusalu & Laine, 2021) och främja studenternas identitet och självmedvetenhet (Sund & Gericke, 2020). Kunskapen om svenskans roll på olika arbetsplatser kan bidra till att studenterna förstår hurdan roll finskspråkigas kunskaper i svenska kan ha i samhället. Att satsa på språkfärdigheterna redan under studierna och senare i arbetslivet kan således bidra till lika tillgång till rättvisa i samhället (se Agenda 2030, u.å., mål 16.3).

Studenternas färdigheter i svenska varierar mycket när de inleder sina svenskstudier vid en högskola. En del har svårigheter att nå den språkfär-

dighetsnivå som förutsätts trots studierna i svenska på tidigare utbildningsstadier (t.ex. Juurakko-Paavola, 2024). Universitetsstudenter har dock ofta hög motivation att lära sig svenska (Jauhojärvi-Koskelo & Palviainen, 2011) och arbetslivsorienterade facksspråkstudier kan stöda deras motivation (Sahlstein, 2020). Praktiska språkfärdigheter bör således utgöra utgångspunkten för studierna i det andra inhemska språket svenska (se också Alisaari m.fl., 2024).

4 Material och metod

I denna studie undersöker vi användningen av svenska på tre utvalda arbetsplatser med hjälp av en behovsanalys. Utöver den kvantitativa aspekten, dvs. hur mycket svenskan används, är vi även intresserade av den kvalitativa aspekten, dvs. hur finskspråkiga anställda upplever användningen av svenska (se t.ex. Vandermeeren, 2005). Därför undersöker vi användningen av svenska ur de anställdas synvinkel (se t.ex. Long, 2005). Behovsanalysen lämpar sig till att kartlägga de kunskaper och färdigheter som språkanvändarna upplever att de saknar (Huhta, 2010) och ger därför värdefull kunskap för planeringen av hållbara fackspråksstudier.

Vi fokuserar på domstolarna i Åbo, Åbo museicentral och ett privat pensionsförsäkringsbolag med huvudkontoret i Åbo. Domstolarna och museicentralen hör till den offentliga sektorn vilket betyder att verksamheten styrs av språklagen. Domstolarna i Åbo är tingsrätten, hovrätten och förvaltningsdomstolen som är alla tvåspråkiga. Därtill behandlar Åbo hovrätt mål från Åland som är enspråkigt svenskt (självstyrelselag för Åland, 1144/1991). Museicentralen ansvarar för administrationen av olika museer i den tvåspråkiga staden Åbo. Pensionsförsäkringsbolaget representerar den privata sektorn som inte styrs av språklagen. Bolaget har dock en tvåspråkig profil och det erbjuder lagstadgade arbetspensionsförsäkringar till sina kunder. I tillägg till huvudkontoret i Åbo har företaget kontor även i Helsingfors och i Mariehamn på Åland.

Materialet har samlats in med hjälp av en Webropol-enkät som baserar sig på tidigare enkäter (Kuosa, 2020; Tanner & Lassus, 2018²). Enkäten skickades elektroniskt till de undersökta arbetsplatserna våren 2023 och riktades till finskspråkiga anställda. Enkäten innehåller flervälsfrågor och öppna frågor om respondenternas språkanvändning i muntliga och

---

² För att skapa enkäten har vi samarbetat med projektet Finlandssvenskarnas skrivande i arbetslivet FISKAR (Tanner & Lassus, 2018). Vi tackar Jannika Lassus och Johanna Haapala (tidigare Tanner) för all hjälp med enkäten.

skriftliga situationer på arbetsplatsen samt vilka färdigheter svenskstudier har gett inför arbetslivet. Därtill innehåller enkäten frågor om respondenternas bakgrund (modersmål, kön, ålder, utbildning, antal år i arbetslivet, arbetstitel) och arbetsplatsen (antalet anställda, bransch). Bakgrundsfrågorna var obligatoriska, men respondenterna kunde även välja alternativet *Jag vill inte svara*. I samband med könsalternativen var det också möjligt att välja alternativet *Annat*. I de övriga frågorna var det möjligt att lämna frågorna obesvarade och i de flesta frågorna fanns möjligheten att välja ett eller flera alternativ.

I datainsamlingen följdes etiska principer för forskning (TENK, 2019). Respondenterna ombads ge samtycke till att använda svaren i forskningen, och de informerades om att det var frivilligt att delta i undersökningen. Svaren behandlas anonymt enligt dataskyddslagen och respondenterna har kunnat bekanta sig med dataskyddsmeddelandet. På detta sätt respekteras respondenternas självbestämmanderätt och säkerställs att forskningen inte medför risker för dem.

Från de tre undersökta arbetsplatserna fick vi sammanlagt 87 respondenter: 37 från domstolarna, 25 från museicentralen och 25 från pensionsförsäkringsbolaget. Alla arbetsplatser har 50–249 anställda enligt respondenternas uppskattning. Majoriteten av respondenterna är kvinnor (domstolar 84 %, museicentralen 88 %, företaget 80 %). De flesta i företaget (80 %) och museicentralen (80 %) är 36–60 år. I domstolarna finns det lite mera variation: 46 % är 36–60 år och 35 % yngre än 36 år. De flesta har varit minst 10 år i arbetslivet (domstolar 76 %, museicentralen 80 %, företaget 88 %). Nästan alla har studerat svenska under sina högskolestudier (domstolar 92 %, museicentralen 88 %, företaget 88 %).

Det kvantitativa materialet består av numeriska enkätsvar. Vi presenterar resultatet med hjälp av frekvenser (se t.ex. Metsämuuronen, 2010). De öppna enkätfrågorna analyserade vi med hjälp av kvalitativ materialbaserad innehållsanalys. Materialet kodades i kategorier som beskriver respondenternas användning av svenska på de undersökta arbetsplatserna (se t.ex. Mayring, 2010). Resultatet illustreras med citat ur intervjuerna som vi har översatt från finska till svenska. Förkortningen D hänvisar till domstolarna, M till museicentralen och F till företaget. I tabellerna redogörs för resultaten i den här ordningen eftersom språkanvändningen i domstolarna styrs starkast av lagstiftningen, näst starkast i museicentralen och minst i företaget.

5 Resultat

Vi presenterar resultaten i enlighet med våra forskningsfrågor. Först redogör vi för i hur stor utsträckning respondenter använder svenska i sitt arbete såväl med andra anställda som med kunder och intressenter (5.1). Sedan fokuserar vi på vilka uppgifter de finskspråkiga anställda upplever att de har lyckats utföra på svenska och vad de upplever ha bidragit till detta (5.2). Till slut lyfter vi fram vilka utmaningar respondenterna har haft när det gäller användningen av svenska och vilka orsaker de anser ligga bakom utmaningarna (5.3).

5.1 Användningen av svenska på arbetsplatsen

Vi bad respondenterna att ange i hur stor utsträckning de använder svenska med andra anställda samt med kunder och intressenter. Siffrorna är inte helt jämförbara i den kvantitativa analysen då alla frågor inte var obligatoriska och antalet respondenter varierar mellan arbetsplatserna.

Vi fick sammanlagt 78 svar på frågan om intern användning av svenska med andra anställda (se tabell 1).

Tabell 1. Användning av svenska på arbetsplatsen med andra anställda.

	På min arbetsplats använder jag svenska med andra anställda											
	Dagligen		Varje vecka		Varje månad		Mer sällan		Aldrig		Sammanlagt	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Domstolarna	2	7	2	7	1	3	6	20	19	63	30	100
Museicentralen	0	0	7	30	4	17	10	43	2	9	23	100
Företaget	12	48	6	24	4	16	2	8	1	4	25	100
Sammanlagt	14	18	15	19	9	12	18	23	22	28	78	100

I företaget används svenska med andra anställda mest regelbundet. Av respondenterna använder 88 % svenska med andra anställda dagligen, varje vecka eller varje månad. I museicentralen är motsvarande siffra 47 %

och i domstolarna endast 17 %. Där är det därmed vanligare att man inte använder svenska med andra anställda.

Av våra respondenter har 84 svarat på frågan om extern språk-användning med kunder och andra intressenter (se tabell 2).

Tabell 2. Användning av svenska på arbetsplatsen med kunder och intressenter.

	På min arbetsplats använder jag svenska med kunder och intressenter											
	Dagligen		Varje vecka		Varje månad		Mer sällan		Aldrig		Sammanlagt	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Domstolarna	0	0	8	22	7	19	18	50	3	8	36	100
Museicentralen	2	8	7	29	9	38	6	25	0	0	24	100
Företaget	9	38	2	8	4	17	7	29	2	8	24	100
Sammanlagt	11	13	17	20	20	24	31	37	5	6	84	100

I museicentralen används svenska mest regelbundet då 75 % av respondenterna använder svenska dagligen, varje vecka eller varje månad med kunder och intressenter. Motsvarande siffra för företaget är 65 % och vid domstolarna 41 %. I företaget används svenska dock överlägset mest dagligen (38 %).

5.2 Lyckade arbetsuppgifter

Sammanlagt 54 respondenter (domstolarna 17, museicentralen 22, företaget 15) svarade på frågan om vilka arbetsuppgifter de upplevde att de hade lyckats utföra på svenska. I svaren nämndes både skriftliga och muntliga situationer, till exempel kundservice och telefonsamtal. Orsaker till framgången i dessa arbetsuppgifter grupperade vi i fyra kategorier: 1) möjligheten att förbereda sig, 2) språkhjälp från kollegerna, 3) stöd och uppmuntran och 4) gott självförtroende.

Respondenterna lyfte fram att det tar mera tid att utföra arbetsuppgifter på svenska än på förstaspråket finska eller på ett främmande språk som de

använder regelbundet. Respondent M3 berättade dock att möjligheten att förbereda sig kan underlätta användningen av svenska:

- (1) Att hålla en presentation för kollegor från Uppsala. Det krävde mycket mer arbete och förberedelse än ett liknande evenemang på finska eller engelska, men det var fint att jag ändå kunde hålla presentationen. (M3)

Hen poängterade också att det är viktigt att använda svenska med svenska kolleger. Kunskaper i svenska kan underlätta kommunikationen mellan anställda i Finland och i Sverige och även skapa förtroende (Barner-Rasmussen, 2017).

Svenska används också vid tvåspråkiga tillställningar i Finland. Respondent M14 hade känt sig osäker med svenskan och hade därför bett om språkhjälp. Hen hade förberett en presentation på svenska, men hade låtit en svenskspråkig kollega korrekturläsa texten:

- (2) Jag höll en kort presentation på svenska vid ett tvåspråkigt evenemang. Det gick bra, för jag gillar att prata svenska och jag talar svenska ganska flytande. I den här situationen hade jag skrivit texten till presentationen i förväg och hade läst och låtit korrigera den. En svensktalande kollega hjälpte mig med detta. (M14)

Hjälp från kollegerna kan öka möjligheterna att arbeta på svenska (se Kuosa, 2020). Enligt vårt material är det också viktigt att man får stöd och uppmuntran som till exempel positiv respons från kunderna:

- (3) Jag var väldigt nervös inför kundtjänstsituationen på svenska, men när kunden tackade mig för den goda servicen i slutet av samtalet kändes det bra. När jag insåg att det är helt ok om det tar längre tid att hitta ett ord på svenska än på mitt modersmål, hjälpte det mig att slappna av i kundtjänstsituationen. (D10)

Kundens positiva respons hade bidragit till respondentens uppfattning om att det är möjligt att utföra en del av arbetsuppgifterna även med lite mindre omfattande språkkunskaper. I tidigare studier om kommunikationen mellan finsk- och svenskspråkiga i Finland har återkopplingens betydelse lyfts fram: positiv respons från svenskspråkiga kan främja finskspråkigas användning av svenska (Marton & Vincze, 2013).

Även gott självförtroende kan bidra till att finskspråkiga vågar arbeta på svenska:

- (4) Jag har ofta hjälpt kunder på svenska när de har kommit till kontoret. Jag kan hantera sådana enkla situationer. Jag har lyckats eftersom jag inte är rädd för att göra misstag (vilka jag ofta gör) och eftersom jag är vänlig. (F24)

Att inte vara rädd för språkfel tycks hjälpa finskspråkiga att arbeta på svenska. Respondent F24 lyfte även fram att det är avgörande hur man bemöter kunderna, oberoende av språket.

5.3 Utmaningar i arbetsuppgifter

Sammanlagt 48 respondenter (domstolarna 14, museicentralen 20, företaget 14) svarade på frågan om de situationer där de upplevde att de inte hade lyckats utföra sina arbetsuppgifter på svenska. De kunde också berätta vilka orsaker de anser ligga bakom utmaningarna och vilka kunskaper de skulle ha behövt för att klara av situationen på svenska. Vi upptäckte följande kategorier: 1) upplevda bristande språkkunskaper, 2) samtalspartens negativa respons och 3) bristande självförtroende.

I materialet framkom att såväl baskunskaperna som språkkunskaperna inom det egna området kan upplevas bristande:

- (5) Vid anställningsintervjuer har jag ibland svarat på en fråga på svenska på ett konstigt sätt när jag kanske inte genast förstod frågan. Bättre baskunskaper i språket skulle säkert ha hjälpt mig att undvika problemet. (D12)
- (6) Bristande fackspråksordförråd. (F25)

Språkkunskaperna kan upplevas som bristfälliga i olika arbetslivssituationer som till exempel anställningsintervjuer. Respondent D12 lyfte fram bättre baskunskaper som i det här sammanhanget tycks hänvisa till bättre förmåga att förstå svenska. Respondent F25 betonar behovet av ordförrådet inom det egna området. Bristerna i fackspråkliga termer på svenska kan leda till att arbetsuppgifterna inte nödvändigtvis lyckas på ett önskat sätt.

I synnerhet muntliga arbetslivssituationer på svenska kan upplevas som utmanande:

- (7) Ibland har jag inte kunnat förstå kundens dialekt i telefon, men jag har försökt att ställa frågor som ger ja/nej-svar. (F19)

Orsaken till att muntliga situationer är krävande kan vara att de ofta är oförutsägbara. Även språklig variation kan försvåra kommunikationen.

Enligt respondent F19 är det möjligt att använda sig av kreativa lösningar vilket kan leda till att kommunikationen inte avbryts och arbetsuppgiften kan slutföras.

Samtalspartens negativa respons kan påverka ens självkänsla och mod att använda svenska:

- (8) En kollega som har svenska som modersmål har ett par gånger uppmärksammat ett dåligt ordval i min översättning. Det är klart att det är pinsamt! Sedan dess har jag nog accepterat att jag kan göra misstag. (M18)

Respondent M18 hade uppfattat det som obehagligt att hens språkfel uppmärksammades av en förstaspråkstalarare. Hen hade dock senare accepterat att hen gör fel när hen använder ett språk som inte är hens första språk. Medvetenheten om att det inte behövs fullständiga kunskaper kan bidra till att man vågar använda språket i fråga. Respondent M6 hade upplevt en sådan situation där samtalsparten bytte språket från svenska till finska:

- (9) Jag svarade på intervjuarens frågor på svenska, men hen övergick till finska och frågade sedan om ni har någon här som kan tala svenska. Jag tyckte att situationen var mycket obehaglig och förolämpande och den påverkade min vilja att använda svenska i mitt arbete under en lång tid. (M6)

Respondent M6 hade uppfattat bytet av språket och i synnerhet den negativa kommentaren om svenskkunskaperna som ett misslyckande, vilket ledde till att hen inte vågade använda svenska på sin arbetsplats. Alltför höga förväntningar på de egna språkkunskaperna kan påverka ens självförtroende:

- (10) Jag undviker komplexa situationer där jag kan ”misslyckas”. (F24)

Respondent F24 hade valt att inte arbeta på svenska eftersom hen inte litar på sina språkkunskaper. Om finskspråkiga är rädda för språkfel och strävar efter fullständiga språkkunskaper kan detta leda till att de väljer bort sådana situationer där behovet för svenskan kan förekomma (se t.ex. Marton & Vincze, 2013).

6 Sammanfattning och diskussion

I denna fallstudie har finskspråkigas användning av svenska utretts utifrån en behovsanalys. Vi är medvetna om att behovsanalyser inte kan ge generaliserbar kunskap om språkanvändningen i olika organisationer och att respondenterna kan ha olika syn på språkanvändningen. Det finns även skäl att tro att de respondenter som valt att delta i denna enkätundersökning om svenska i arbetslivet har ett visst intresse för frågor gällande språket vilket kan påverka resultaten. Resultaten av denna studie kan därför inte generaliseras till att gälla alla finskspråkiga men bidrar ändå till utökad kunskap om finskspråkigas anställdas användning av svenska i arbetslivet.

Svenska användes på alla de undersökta arbetsplatserna, men det förekom skillnader i hur ofta och med vem. Svenska användes mest regelbundet med andra anställda i företaget och med kunder och intressenter i museicentralen. Finskspråkiga anställda verkar inte sköta arbetsuppgifter på svenska i lika stor utsträckning vid domstolarna även om språkanvändningen där styrs starkast av lagen (se också Kuosa, 2020).

Även om användningen av svenska lyckades i vissa arbetsuppgifter förekom det också en del utmaningar. Upplevelsen om att ha misslyckats eller omgivningens negativa respons kan till och med äventyra finskspråkigas användning av svenska och därmed förhindra dem att utveckla sina svenskkunskaper i arbetslivet. Positiv respons från omgivningen och upplevelsen att ha kunnat utföra arbetsuppgifter även med mindre omfattande kunskaper kan däremot förstärka uppfattningen om de egna språkkunskaperna (se också Marton & Vincze, 2013). Detta kan bidra till att finskspråkiga vågar arbeta på svenska och även vågar be om hjälp.

Därmed behöver finskspråkiga mod, möjligheter och stöd att använda svenska. Det finns ett samband mellan finskspråkigas uppfattning om de egna svenskkunskaperna och deras positiva åsikter om det svenska språkets betydelse i Finland (Strandberg & Himmelroos, 2020). I hållbara fackspråksstudier i svenska är det sålunda viktigt att stödja studenternas självförtroende och uppmuntra dem att aktivt använda svenska redan under studietiden och senare i arbetslivet. Möjligheterna att använda svenska i Finland är dessvärre inte alltid självklara (se t.ex. Marton & Vincze, 2013).

Finskspråkiga ska ha möjligheter att använda svenska och utveckla sina språkkunskaper. Genom att öka studenternas kännedom om användningen av svenska i arbetslivet och om deras egna språkliga potential är det möjligt att bidra till att de vill och vågar arbeta på svenska i framtiden. Detta utgör en väsentlig del av hållbar språkinläring.

Litteratur

- Agenda 2030. (u.å.). *Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling*.
<https://kestavakehitys.fi/sv/agenda2030>
- Alisaari, J., Björklund, M., Harju-Autti, R., & Heikkola, L. M. (2024). Språk-undervisningens nuläge och framtidsvisioner. *Magma*, 1/2024.
- Barner-Rasmussen, W. (2017). När valet står mellan engelska och svenska. I M. Tandefelt (Red.), *Språk i skola och samhälle. Svenskan i Finland – i dag och i går*, II:2 (s. 183–196). Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Bechtel, M. (2021). Nachhaltigkeit im Fremdsprachenunterricht. I E. Burwitz-Melzer, C. Riemer & L. Schmelter (Red.), *Entwicklung von Nachhaltigkeit beim Lehren und Lernen von Fremd- und Zweitsprachen. Arbeitspapiere der 41. Frühjahrskonferenz zur Erforschung des Fremdsprachenunterrichts. Giessener Beiträge zur Fremdsprachendidaktik* (s. 9–20). Gunter Narr Verlag.
- CEFR (2001) = *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Council for Cultural Co-operation. Education Committee. Modern Languages Division. Cambridge University Press.
- Elsinen, R., & Juurakko-Paavola, T. (2006). *Korkeakouluopiskelijoiden ruotsin kielen taidon arviointi* (HAMKin julkaisuja 4/2006). Hämeen ammattikorkeakoulu.
- Gollin-Kies, S., Hall D. R., & Moore, S. H. (2015). *Language for specific purposes*. Palgrave Macmillan.
- Grönqvist, K. (2013). Redogörelse för en empirisk undersökning gällande det svenska språkets ställning i de tvåspråkiga tingsrätterna i södra Finland. *Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland*, 4/2013, 314–323.
<https://www.edilex.fi/jft>
- Huhta, M. (2010). *Language and communication for professional purposes - needs analysis methods in industry and business and their yield to stakeholders* (Doctoral dissertation series 2010/2). [Doktorsavhandling, Helsingfors universitet].
<http://lib.tkk.fi/Diss/2010/isbn9789522482273/isbn9789522482273.pdf>
- Jauhojärvi-Koskelo, C., & Palviainen, Å. (2011). ”Jag studerar gärna svenska men är inte nöjd med vad jag kan”. Motivation, attityder och färdigheter i svenska hos finska universitetsstudenter. I T. Juurakko-Paavola & Å. Palviainen (Red.), *Svenskan i den finska skolan och högre utbildningen. Om kunskaper och motivation genom olika utbildningsstadier* (HAMKin julkaisuja 11/2011) (s. 81–102). Hämeen ammattikorkeakoulu.
- Juurakko-Paavola, T. (2024). *Utredning om vilka konsekvenser sloandet av det andra inhemska språket som obligatoriskt ämne i studentexamen har för språkkunskaperna i Finland*. Undervisnings- och kulturministeriet.
- Kuosa, A.-M. (2020). *Työelämässä koetut moninaiset ja muuttuvat kielitaitotarpeet ruotsin kielen opintojen lähtökohtana oikeustieteiden*

- opinto-ohjelmassa* (Dissertations in education, humanities, and theology No 161). [Doktorsavhandling, University of Eastern Finland].
- Long, M. H. (2005). Methodological issues in learner needs analysis. I M. H. Long (Red.), *Second Language Needs Analysis* (s. 19–76). Cambridge University Press.
- Maijala, M., Kuusalu, S.-R., & Laine, P. (2021). *Tutkimusta monitieteisesti ja monikielisesti: miten kielten opetuksella voidaan edistää kestävä kehitystä?* Vastuullinen tiede: Puhutaan tiedejulkaisemisesta 2021. <https://vastuullinentiede.fi/fi/ajankohtaista/tutkimusta-monitieteisesti-ja-monikielisesti-miten-kielten-opetuksella-voidaan>
- Maijala, M., Laine, P., Mutta, M., & Kuusalu, S. (2023). Kestävä kehitys yliopistojen kieltenopetuksessa. *Yliopistopedagogiikka*, 2/2023. <https://lehti.yliopistopedagogiikka.fi/2023/12/22/kestava-kehitys-yliopistojen-kieltenopetuksessa/>
- MAL = Kangosjärvi, E., Tainio, K., Mäkelä, K., & Hedman, H. (2021). *Näkyvätön asiantuntija? Museo-opaskyselyn raportointi* (Museoalan ammattiliitto MAL ry:n julkaisu 12/2021). <https://malry.fi/julkaisut/museo-opaskyselyn-raportointi/>
- Marton, E., & Vincze, L. (2013). Hur öka användningen av svenska hos finskspråkiga? *Språkbruk*, 4/2013. <https://sprakbruk.fi/artiklar/hur-oka-anvandningen-av-svenska-hos-finsksprakiga/>
- Mayring, P. (2010). *Qualitative Inhaltsanalyse*. Beltz.
- Metsämuuronen, J. (2010). Pienten aineistojen tilastollinen testaaminen. I J. Aaltola & R. Valli (Red.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 251–273). PS-kustannus.
- Sahlstein, A. (2020). Nu tror jag att jag vågar prata svenska mera än tidigare. Finsktalande medicinstudenters tankar om att “vara tvungen” att tala svenska. I S. Haapamäki, L. Forsman & L. Huldén (Red.), *Svenskans beskrivning 37. Förhandlingar vid trettiosjunde sammankomsten* (s. 296–308). Svenska språket vid Åbo Akademi.
- Stadelmann, W. (2017). Was bleibt? Nachhaltiges Lernen als Ziel. Ohne Emotion – ohne Sinnhaftigkeit – kann nachhaltiges Lernen nicht wirklich gelingen. *Profil*, 3, 7–1.
- Statistikcentralen. (2022). *Befolkningsstruktur*. Referensperiod: 2022. <https://stat.fi/julkaisu/cl8lprraorr20dut5a0tyw5>
- Strandberg, K., & Himmelroos, S. (2020). Vad förklarar opinionerna om svenskan bäst? Sammanfattande analyser av del 1. I S. Himmelroos & K. Strandberg (Red.), *Ur majoritetens perspektiv. Opinionen om det svenska i Finland* (s. 141–149). Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Sund, P., & Gericke, N. (2020). Teaching contributions from secondary school subject areas to education for sustainable development—a comparative study of science, social science and language teachers. *Environmental Education Research*, 26(6), 772–794.

- Tanner, J., & Lassus, J. (2018). Kotimaiset kielet työelämässä: suomenruotsalaisten raportoimat kokemukset työelämän viestintätilanteista ja saamastaan kielenopetuksesta. I L. Lehti, P. Pelttonen, S. Routarinne, V. Vaakanainen & V. Virsu (Red.), *Uusia lukutaitoja rakentamassa – building new literacies* (AfinLan vuosikirja 76) (s. 115–133). <https://doi.org/10.30661/afinlavk.74256>
- TENK (2019) = I. Kohonen, A. Kuula-Luumi & S.-K. Spoof (Red.), *Etiska principer för humanforskning och etikprövning inom humanvetenskaperna i Finland. Forskningsetiska delegationens anvisningar 2019* (Forskningsetiska delegationens publikationer 3/2019).
- Vandermeeren, S. (2005). Foreign language need of business firms. I M. H. Long (Red.), *Second language needs analysis* (s. 159–181). Cambridge University Press.
- Åberg, A.-M., & Kuosa, A.-M. (2024). Finskspråkigas användning av svenska i näringslivet. I J. Kolu, M. Bister, E. Hänninen, E. Ikonen, S. Karhu & S. Pirhonen (Red.), *Svenskan i Finland 20* (Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology 27) (s. 201–216). University of Eastern Finland.

Lagar och förordningar

Finlands grundlag 731/1999. <https://finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990731>

Lag om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda 424/2003.

<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030424>

Självstyrelselag för Åland 1144/1991.

<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1991/19911144>

Språklag 423/2003. <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2003/20030423>

Statsrådets förordning om universitetsexamina 794/2004.

<https://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2004/20040794>

Statsrådets förordning om yrkeshögskolor 1129/2014.

<https://www.finlex.fi/sv/la ki/alkup/2014/20141129>

Finlandssvenskt myndighetsspråk i sociala medier

En studie av språket i Folkpensionsanstaltens inlägg på Instagram

Jannika Lassus¹ & Andreas Nord²

¹Helsingfors universitet, ²Uppsala universitet

1 Inledning

Många myndigheter har under 2000-talets första decennier blivit aktiva på sociala medier som Instagram och Facebook, något de också uppmuntras till av statsmakten (se t.ex. *Öppet, frimodigt och tillsammans*, 2016). Trots ökad myndighetsnärvaro i sociala medier är myndighetskommunikation i sociala medier rätt outforskat. En av de myndigheter som är aktiva på Instagram är den finländska socialförsäkringsmyndigheten Folkpensionsanstalten (FPA). Här undersöker vi FPA:s inlägg på Instagram under ett år med syftet att ta reda på vad som utmärker myndighetsspråket de använder i denna kommunikationskanal. Myndighetsspråket i sociala medier, i synnerhet på Instagram, har beforskats sparsamt såväl i Norden som internationellt.

I denna artikel är avsikten att undersöka vad som utmärker språket i FPA:s inlägg på Instagram. Vi har valt att studera FPA som är en offentlig-rättslig institution som bland annat administrerar pensioner, sjukförsäkring och studiemedel. Många människor i Finland är ekonomiskt beroende av FPA vars målgrupper sträcker sig från studerande och barnfamiljer till arbetslösa och pensionärer. Trots ständiga åtstramningar av den offentliga ekonomin är FPA en föregångare när det gäller myndighetskommunikation och kommunicerar sedan länge i flera digitala kanaler och på flera

sociala medier. FPA:s kommunikation i mer traditionella kanaler som broschyrer har undersökts språkvetenskapligt i flera studier (t.ex. Lassus, 2010; Tolvanen, 2016), medan FPA:s närvaro i sociala medier inte har undersökts i någon högre utsträckning (se dock Partanen, 2020).

Det aktuella sociala mediet Instagram har på senare tid blivit ett av de sociala medier som har störst spridning och förknippas ofta med unga användare. År 2020 användes det av 39 procent av finländarna (Kohvakka & Saarenmaa, 2021). Det var det mest använda sociala mediet i åldersgruppen 16–24 år och ett av de tre mest använda i andra åldersgrupper.

I inläggen på Instagram är det obligatoriskt att ha med en bild eller en video, men inläggen behöver inte innehålla skrift. FPA har valt att alltid ha skrift i sina inlägg och eftersom skriftdelen är lång måste den läsas genom att klicka upp den. Figur 1 visar hur ett inlägg ser ut på en mobil och figur 2 hur uppklickade inlägg ser ut på en datorskärm.

Figur 1. Inlägg 51 (25 februari 2022), skärmbild från en mobilskärm (tagen 19 februari 2024) (foto: FPA:s insta-team).

Figur 2. Inlägg om regler för stöd vid barns sjukdom (inlägg 59, 5 april 2022) (foto: Keksiagency).

Som det går att se i figur 1 och 2 är utgångsläget för inläggen majoritetsspråket finska och förutom bild finns det mycket skrift. I denna studie undersöks endast den svenskspråkiga skriften som i dessa inlägg följer efter den finskspråkiga skriften i inläggets skriftdel. Bilderna undersöks i en annan studie (Nord & Lassus, u.u.).

2 Myndighetsspråk – vad vet vi?

Det finns nordiska studier av myndigheters användning av sociala medier ur olika perspektiv men få av dem undersöker mer specifikt hur språket ser ut. Ett undantag är Almström Perssons (2018) studie av den information som kom från svenska Krisinformation på Twitter (numera X) efter ett terrorattentat i Stockholm år 2017. Materialet omfattade både inlägg från myndigheten Krisinformation och svar på dessa från ett drygt dygn. Myndighetsrösten framträder i inläggen på ett varierat sätt i inlägg som myndigheten initierar (utspelsinlägg) och inlägg som myndigheten skriver som svar. Analysen berör bland annat språkhandlingar och formalitet och det framkommer att utspelsinläggen är mer formella och inte inbjuder till dialog medan responsinläggen är mer relationsskapande och mer informella. Ett annat undantag är en jämförelse mellan ett digitalt frågeforum från en svensk kommun och svenska Försäkringskassans Facebook-sida där föräldrar kan ställa frågor om föräldraförsäkring (Nord & Sörlin, 2017). Undersökningen handlar om hur privatpersoner i sina frågor och

institutionsföreträdare i sina svar använder och förhåller sig till institutionellt anknutet språk och språkliga kategoriseringar. Privatpersoner tenderar att vara mycket mer specifika och göra mer vardagsnära språkliga kategoriseringar, medan institutionsföreträdarna förklarar institutionella begrepp på ett sätt som brygger till vardagsförståelsen.

Ser man bredare finns det ett antal studier med mer språklig profil som handlar om myndigheters språk. Finlandssvenskt myndighetsspråk, som vi undersöker här, har studerats framför allt i informationsbroschyrer från just FPA (Lassus, 2010; Tolvanen, 2016). Texterna är huvudsakligen översatta från finska, vilket betyder att dåligt mottagaranpassad finskspråkig text antagligen blir en dåligt mottagaranpassad svenskspråkig text, om inte översättaren vågar sig på vissa friheter.

Några karaktärsdrag som har visats för finlandssvenskt myndighetsspråk är till exempel att det finns ett *du*-tilltal av läsaren, men först sedan 2006, dvs. betydligt senare än i Sverige där *du* använts av myndigheter sedan 1970-talet och av Försäkringskassan mer konsekvent sedan 1990-talet (t.ex. Lind Palicki, 2010; Mertzluft, 2013). Institutionen framträder oftare som *FPA* än som t.ex. *vi*. Passivkonstruktioner med s-passiv och *man* är vanliga, något som möjligtvis kan vara en följd av att texterna har översatts från finska där motsvarande konstruktioner är vanliga i myndighetsspråk. Terminologin, bl.a. för bidragstyper och servicekanaler, är central och ansluter till fackspråk. Samtidigt finns det en vaghet p.g.a. frekvent bruk av verbet *kan* (Lassus, 2006).

3 Material och genomförande

Materialet för denna studie utgörs av FPA:s inlägg på Instagram från ett år (juli 2021–juni 2022). Det rör sig om varaktiga inlägg (inte så kallade händelser, som är tidsbegränsat tillgängliga) och totalt består materialet av 85 inlägg med bild eller film och tillhörande skrift. Insamlingen gjordes från webbgränssnittet dels som skärmdumpar, dels genom att den svenska skriften kopierades till word-filer. Inläggen har numrerats i kronologisk ordning och vi kommer att hänvisa till inläggen med nummer 1–85.

Inläggen är öppen myndighetsinformation. De är öppna för alla och syns i flödet hos dem som följer kontot. I kampanjer där FPA betalar för större synlighet kan inlägg markeras som ett marknadsfört inlägg och synas även i andra användares flöden, inte enbart följarnas. Det är möjligt

att kommentera inläggen, något som görs sparsamt i detta material. Kommentarererna är främst på finska varför vi inte analyserar dem.

Inlägget i figur 2 är ett typiskt inlägg under den undersökta perioden. Det används en fotografisk bild, vilket förekommer i ungefär hälften av inläggen. I figuren är det bara början av texten på svenska som syns. Den svenskspråkiga skriftdelen i FPA:s inlägg i vårt material varierar från 6 ord till 176 ord. Genomsnittet är ca 80 ord per inlägg och materialet uppgår till ca 6 769 ord (beräknat med Antconc, Anthony, 2021). För att vara i ett socialt medium som beskrivits som primärt inriktat på bildkommunikation (Li & Xie, 2020; Perea m.fl., 2021; Zappavigna, 2016) är skriftdelen i FPA:s inlägg således ofta påfallande lång och dessutom på två språk, där den finska versionen oftast kommer först. I vissa fall finns även text på de samiska språken.

Som syns av figur 2 består skriften av hela, sammanhängande om än relativt korta stycken. Det är också vanligt att inleda med frågor som etablerar ämnet för inlägget samt att använda punktlistor för att strukturera informationen. Skriftbilden bryts upp av ett relativt tätt bruk av emoji'er, vilket är typiskt för materialet. I snitt förekommer det fyra emoji'er per inlägg och det är bara i tre inlägg som emoji'er helt saknas.

Här analyserar vi det skrivna språket i FPA:s inlägg på Instagram, i synnerhet i relation till vad tidigare studier av finlandssvenskt myndighetsspråk har visat. På grund av det begränsade utrymmet har vi avgränsat undersökningen till följande aspekter som i tidigare forskning på myndighetsspråk har visat sig vara relevanta:

- ordfrekvenser som rör innehållsord (substantiv och verb)
- tilltal och omtal (mottagar- och avsändarrepresentation)
- satstyper (huvudsatser) och språkhandlingar i dem.

Preciseringar av vad som undersöks ges i samband med resultatredovisningen nedan. Ordfrekvensanalysen har gjorts med stöd av Antconc (Anthony, 2021) medan övriga analyser utgår från kodning som har gjorts av båda forskarna parallellt i MS Excel och sedan jämförts och jämkats.

4 Resultat

4.1 Innehållsord

Ett sätt att karakterisera texter i en viss kontext eller ett register är att till exempel se på vilka innehållsord som är vanligast (Halliday & Matthiessen, 2013). Vi kommer att redovisa de vanligaste substantiven och verben i vårt material i tabell 1.

Listan över de tio mest frekventa substantiven i tabell 1 visar tydligt att inläggen är präglade av den institutionella kontexten, dvs. att det handlar om institutionen och dess servicekanaler, bidragsformer och kringfrågor till dem. Listan överensstämmer endast vad gäller ett par ord (*FPA* och *barn*) med de som identifierades av Lassus (2010, s. 99), men mönstret var även där att substantiven var institutionellt präglade. Skillnaden kan förklaras av att materialet hos Lassus gällde broschyrer om föräldraförsäkring specifikt, medan det är ett bredare utbud av socialförsäkringsfrågor som behandlas i vårt material.

Tabell 1. De tio mest frekventa substantiven och verben, alla former, procentuell andel av alla ord i materialet.

substantiv	andel	verb	andel
FPA	2,1	kunna	2,5
studiestöd	0,6	vara	1,4
barn	0,5	ha	1,2
månad	0,5	få	1,1
studerande	0,3	betala	0,6
dag	0,3	komma	0,5
studier	0,3	ansöka	0,4
ärende	0,3	skola	0,4
bostadsbidrag	0,3	skicka	0,3
ansökan	0,3	sköta	0,3

Tabell 1 visar också de tio mest frekventa verben i materialet. Mönstret är att modala verb är vanliga, vid sidan av sådana som är knutna till verksamheten, nämligen *ansöka*, *sköta* och *skicka*. (*Sköta* handlar här framför allt om att sköta ärenden.) Här är likheterna stora med vad som framträdde hos Lassus (2010, s. 101), dvs. de specifika socialförsäkringsfrågorna syns inte lika tydligt i de vanligaste verben som de gör i de vanligaste substan-

tiven. Kommunikationskanalen verkar således inte ha påverkat substantiv- och verbvalet utan texterna bär stark prägel av sitt fackområde.

4.2 Tilltal och omtal av mottagare och avsändare

Ett drag som karakteriserar moderna svenskspråkiga informationstexter från myndigheter är en stark tendens att tilltala mottagaren med *du* medan avsändaren ofta blir mindre personlig. Vi har därför analyserat hur mottagaren tilltalas eller omtalas och hur avsändaren omtalar sig själv.

4.2.1 Tilltal och omtal av mottagaren

Ett tydligt resultat är att ett *du*-tilltal används genomgående och frekvent. Ett *du* (eller böjningarna *din*, *ditt*, *dina*, *dig*) förekommer 409 gånger, dvs. i snitt närmare fem gånger per inlägg.

Det förekommer också ett antal gånger (20) att *man* används, ofta i omväxling med *du*.¹

- (1) 📄 I FPA:s nyhetsbrev om service på de samiska språken får du aktuell information och tips om hur man kan sköta sina FPA-ärenden på samiska. (inlägg 23)

Man ska i dessa texter, med något undantag, alltså tolkas som att det står för en potentiell mottagare, eller i alla fall att en mottagare kan identifiera sig som referent till *man*.

Även *hen* (*hens*) förekommer i en liknande funktion, totalt 9 gånger. Ett exempel är:

- (2) Studerande kan om hen vill ansöka om studielånet från banken då statsgarantin är beviljad. (inlägg 16)

Som i detta exempel förekommer det också att potentiella målgrupper för FPA:s service omnämns med substantiv. Studerande är en viktig målgrupp och mottagare av bidrag vilket avspeglas i de vanliga substantiven *studerande* (23 belägg) och *högskolestuderande* (10). Substantiven används ofta, som i exemplet ovan, för att tala om specifikt vem t.ex. en

---

¹ I återgivna exempel ges utdrag ur inläggen. Understrykningarna är alltid vårt tillägg och syftar till att peka ut de språkliga detaljer i exemplet som ska uppmärksammas. Eventuella normbrott i exemplen har inte markerats.

regel gäller, eller som en vokativfras för att peka ut den som inlägget vänder sig till:

- (3) Högskolestuderande, fick du tillräckligt med studiepoäng under föregående läseår? 🤔 (inlägg 11)

När det har etablerats vem som är den avsedda läsaren växlar texten över till ett direkt tilltal med *du*.

Det finns samtidigt en glidning mellan när substantiv för grupper som berörs av socialförsäkringsfrågor ska tolkas som tänkbara mottagare av den faktiska texten och när andra grupper är berörda. Som exempel kan tas följande, där både värnpliktiga och anhöriga utgör avsedd målgrupp:

- (4) Militärunderstöd kan betalas till den värnpliktiga och hens anhöriga. 😊

Den värnpliktiga kan ansöka om bostadsunderstöd och studielånsröntor. Den anhöriga kan å sin sida ansöka om grundunderstöd, bostadsunderstöd, särskilt understöd. 🏠

Ansök i tid! (inlägg 74)

Här är olika delar av informationen potentiellt intressant för olika målgrupper, vilket gör omtalet mest ändamålsenligt.

Barn är sällan mottagare av bidrag och inte heller så väntade som inläggsläsare på Instagram, men de kan leda till att ett bidrag aktualiseras. *Barn* omnämns ofta, totalt 32 gånger. Dessa omnämnanden förknippas alltid med ett explicit eller implicit aktualiserande av någon annan aktör, som får ses som primär mottagare för texten i dessa fall. Primära mottagare är ofta en eller flera *föräldrar* (13) eller *vårdnadshavare* (6), men det kan också vara ett *du* eller *man*. Även andra benämningar, t.ex. *ensamförsörjare*, förekommer. Följande utdrag ur ett inlägg exemplifierar återigen att flera mönster kan förekomma i samma inlägg:

- (5) ✅ Barnbidraget stiger med antalet barn i familjen, så beloppet varierar beroende på hur många barn du har.

[...]

✅ Till ensamförsörjare betalas även ett tillägg för varje barn som man får barnbidrag för. (inlägg 19)

Textens *du* framstår som den normala läsaren, medan *ensamförsörjare* omnämns som ett slags undantag (jfr Lind Palicki, 2010).

Könade föräldrabeteckningar som *mamma* och *pappa* används endast enstaka gånger i materialet: *pappa* nämns en gång i ett inlägg som behandlar studerande föräldrar och ett inlägg uppmärksammar *mors dag*. På den punkten har det skett en förändring jämfört med de tidigare studierna då könade föräldrabeteckningar fortfarande användes. De FPA-broschyrer till barnfamiljer (från år 2004 och år 2006) som analyserades av Lassus (2010) innehöll flera förekomster av *mamma* och *pappa*.

Ett intressant fynd är att även *jag* förekommer i inläggen fyra gånger. Samtliga gånger finns ordet i frågor som ramas in som att det vore den tänkta läsaren som ställde dem:

(6) Hur gör jag om jag blir arbetslös? 🤔 (inlägg 48)

Sammanfattningsvis om tilltalet kan vi konstatera att det finns mycket variation. *Du*-tilltalet dominerar. Det kan omväxla med andra sätt att referera till en tänkt målgrupp, också inom ett och samma inlägg. Substantiv används också för att peka ut målgrupper, och i ett inlägg kan flera målgrupper aktualiseras. På det stora hela liknar tilltalsmönstret det som tidigare visats av Lassus (2010) och Tolvanen (2016) för FPA:s kommunikation i andra kanaler. FPA använder substantiv och *du*-tilltal även i sin kommunikation på Instagram för att tilltala den avsedda målgruppen.

4.2.2 Omtal av avsändaren

Avsändaren är ofta närvarande i inläggen. I likhet med hur det var i de tidigare studierna är det vanligast att det görs just med beteckningen *FPA*, som förekommer 145 gånger, och dessutom används *FPA* i namnet på e-tjänsten *MittFPA* (36). Det förekommer också ett *vi* (*oss*, *vår*, *vårt*, *våra*), men betydligt mer sparsamt – totalt 54 gånger. De refererar oftast till *FPA* som myndighet eller någon serviceinstans inom *FPA*:

(7) 💡 Visste du att du kan boka en tid till vår telefon tjänst? (inlägg 22)

Det förekommer också ett mer universellt *vi*, som i följande exempel där både *FPA* och läsaren kan inkluderas i pronomenet:

- (8) Imorgon 28.8.2021 firar vi Finska naturens dag! 🌲🍃💚 (inlägg 9)

Mönstren för omnämmanden av avsändaren är likartade de som framkom i tidigare studier (Lassus, 2010, s. 154). En observation är att *vi* främst förekommer i inlägg om service och aktualiteter, mer sällan i sådana som informerar om socialförsäkring.

4.3 Satstyper

I analysen av satstyperna i materialet och vilka språkhandlingar de uttrycker utgår vi från den systemisk-funktionella grammatiken (SFG, Halliday & Matthiessen, 2013; Holmberg & Karlsson, 2006) där olika satstyper – motsvarande olika typer av huvudsatser inom traditionell grammatik (t.ex. Teleman m.fl., 1999) – uppfattas som typiskt förknippade med språkhandlingsfunktioner. Vi utgår från SFG:s antagande att påståendesatser (deklarativa satser) typiskt är förknippade med språkhandlingen påstå eller ge information, frågesatser (interrogativa satser) med språkhandlingen fråga eller kräva information och uppmaningssatser (direktiva satser) med språkhandlingen uppmana eller kräva vara/tjänst. Samtidigt finns det, enligt SFG, en typ av grundläggande språkhandling som inte har någon egen, typisk form i svenskan, nämligen erbjudandet – som då behöver realiseras med någon annan språkhandlings grammatik. Det är också vanligt att betydelsen av en språkhandling uttrycks metaforiskt, dvs. med en annan form än väntat. Till exempel är det inte ovanligt att det som till formen ser ut som en fråga eller ett påstående till funktionen är en uppmaning.

Om vi startar med satstyperna visar det sig att merparten av satserna utgörs av påståendesatser (ca 72 %), men att det också finns ett antal frågesatser (ca 11 %) och uppmaningssatser (ca 13 %). Exemplet nedan visar hur olika typer av satser byts av inom ett och samma serviceinriktade inlägg:

- (9) [frågesats:] Funderar på någon FPA-grej? 🤔

[uppmaningssats:] Fråga oss! [påståendesats:] FPA:s insta-team svarar på meddelanden på vardagar kl. 10-16. 😊

[påståendesats:] Vi ger råd angående vilka FPA-förmåner eller FPA-ärenden som helst. [påståendesats:] Vi ger råd på en allmän nivå och handleder vidare. 👍 (inlägg 66)

Här exemplifierar första meningen en frågesats, andra meningen en uppmaningssats och de följande påståendesatser.

4.4 Språkhandlingar

Ser vi på vilka språkhandlingar som realiseras genom satserna blir mönstret delvis ett annat, eftersom materialet i hög grad utmärks av ett metaforiskt bruk av språkhandlingar. Med det avser vi att satstyperna i sin grammatiska form förmedlar en betydelse, medan de utifrån en språkhandlingsaspekt förmedlar en annan betydelse. Vidare menar vi att inläggen genom flera olika satstyper förmedlar betydelsen av språkhandlingen erbjudande, som saknar en etablerad grammatisk form i svenskan.

4.4.1 Frågor som strukturerar (och erbjuder)

Frågesatserna i materialet är metaforiska i den meningen att dessa *aldrig* realiserar en egentlig fråga, om detta förstås som någon form av genuint efterfrågande av information riktad till mottagaren. Sådana hade varit tänkbara i ett forum som Instagram där läsaren kan svara genom gillande eller kommentarer, men det förekommer inte här. Frågesatserna är i stället nästan genomgående fiktivt kontaktskapande. Exempel på sådana frågor är:

- (10) Har du planerat att fira sommaren på stugan eller annanstans, borta från stadens liv och rörelse? (inlägg 73)
- (11) Kan man ansöka om stöd från FPA ifall barnet insjuknar? 🤔 (inlägg 59)

De pekar båda ut vad som kommer att avhandlas. Den första gör det genom att formulera en fråga till läsaren vilket följs av tips om hur man kan kontakta FPA digitalt. Den andra ger så att säga röst åt en undrande läsare vilket följs av ett svar på frågan. (Ett sådant exempel med ett *jag* i återgavs också i avsnitt 4.2.1.) I stället för att vara egentliga frågor blir detta alltså i båda fallen en typ av informationsstrukturerande mekanism i dessa inlägg som saknar rubriker. I stort sett alla frågesatser som vi identifierat har en sådan funktion.

Det finns i materialet ett exempel på en frågesats som snarare realiserar ett erbjudande (om en vara/tjänst). Det handlar om ett nyckelband:

- (12) Skulle du vilja ha ett av FPA:s regnbågsfärgade nyckelband? 🗝️
(inlägg 1)

Den läsare som lockas av erbjudandet kan hämta nyckelbandet vid ett evenemang under Pride.

4.4.2 Uppmaningar som uppmanar och tipsar (och erbjuder)

Uppmaningssatserna är mer kongruenta i den meningen att de faktiskt realiserar uppmaningar till handling. Dock sträcker de sig från mer egentliga uppmaningar till tips. Ett exempel på en uppmaningssats som realiserar en ”hårdare” uppmaning – som innebär att avsändaren förväntar sig ett visst handlande – är:

- (13) Ta hand om din hälsovårdsavgift senast nu ! (inlägg 25)

Denna typ av ”strängare” uppmaningar innefattar ofta en konstruktion med ”kom ihåg”:

- (14) Universitetsstudent, kom ihåg att betala höstens vårdavgift senast 30.9. 📅 (inlägg 8)

Ett exempel där uppmaningssatsen snarare blir ett sätt att paketera ett råd (dvs. en beskrivning av lämpligt handlande i en viss situation) är följande:

- (15) Börjar du dina högskolestudier till hösten? 📖

Här kommer några tips gällande FPA-ärenden:

1. Sök studiestöd i MittFPA när du har tagit emot din studieplats. 📚

2. Ansök om allmänt bostadsbidrag, ifall att du under studietiden bor någon annanstans än hos dina föräldrar. (inlägg 79)

En annan funktion som blir synlig när uppmaningssatser dyker upp i serviceerbjudanden är att de tolkas som erbjudanden snarare än som uppmaningar. Ett exempel gavs ovan i 4.3 (”Fråga oss!”) och ett annat är följande:

- (16) Om du vill fråga om beslutet eller skälen för beslutet, ring servicenumret för studerande 020 692 229. (inlägg 47)

Omständigheten som beskrivs med en villkorsbisats pekar ut läsarens önskemål varför denna uppmaningssats knappast kan tolkas som en egentlig uppmaning.

4.4.3 Påståenden som informerar och erbjuder

I materialet är påståendesatserna flest, men också mest komplicerade att analysera. Det går att urskilja flera funktioner hos dem. Till att börja med finns det många som är tydliga informerande påståenden. Det kan handla om enkla faktakonstateranden:

- (17) Många av FPA:s serviceställen har ändrade öppettider på sommaren och t.ex. midsommaren påverkar öppethållningstiderna. (inlägg 80)

Det kan också handla om att beskriva t.ex. regelverk, exempelvis:

- (18) 🗑️ Även i fortsättningen har föräldrarna lika rätt till föräldraledighet oberoende av kön. (inlägg 84)

Här handlar informationen om förändringarna i regelverket, som sammanfattande konstateras. Många påståendesatser som beskriver regelverk eller aspekter av regler är dock mer tvetydiga utifrån hur de ska tolkas som språkhandlingar. Två exempel är:

- (19) En annan person kan sköta dina FPA-ärenden, ifall du inte kan eller vill göra det själv. 😊 (inlägg 50)
- (20) Om du blir sjuk mitt i studierna, kan du ansöka om sjukdagpenning. (inlägg 53)

Gemensamt för dessa är att de samtidigt informerar om ett förhållande och formulerar något som för rätt läsare fungerar som ett erbjudande. Det finns i denna typ av formuleringar nästan alltid ett modalt verb, oftast ett *kan*. I undantagsfall kan även flertydigheten uppstå i omodaliserade påståendesatser. Andra meningen i följande exempel kan tolkas så:

- (21) Kan man ansöka om stöd från FPA ifall barnet insjuknar? 🤔

FPA ersätter en del av arvodena för privatläkare, och en del av kostnaderna för undersökningar och behandlingar som ordinerats av läkare.

FPA kan även betala ersättning för läkemedel, liksom också för barnets och följeslagarens resa till vård och undersökningar. 🍌
(inlägg 59)

Tolkningen av språkhandlingen blir i dessa fall – som oftast handlar om socialförsäkringsfrågor – konkret mycket avhängig av tolkningen av relationen avsändare–mottagare och av mottagarens situation i det enskilda fallet (jfr Lassus, 2006). Det kan bli skillnad om man tänker sig att mottagaren är intresserad av att tillämpa upplysningen på sin egen situation (dvs. som ett erbjudande om en viss service) eller för att orientera sig om vilka regler som gäller (dvs. som ett påstående som ger information om samma service). Formuleringarna kan ses som ett sätt att samtidigt mottagaranpassa för flera läsare med delvis olika intressen.

5 Slutsatser och diskussion

Vår frågeställning handlade om vad som utmärker myndighetsspråket i kommunikationen på Instagram. Vad händer när en myndighet flyttar över delar av sin kommunikation till ett socialt medium? Ett möjligt svar utifrån vår analys är att det inte händer så mycket alls – det vi ser är i mycket hög grad traditionellt myndighetsspråk, påfallande likt det som för inte så länge sedan kännetecknade myndigheters broschyrer. Det är traditionella, mottagarorienterade, sakinriktade informationstexter skrivna för breda målgrupper – fast med emoji.

Det finns dock en viss variation och försök till något mer relationsskapande kommunikation som möjliggörs av mediet, till exempel aktualiteter som kan föranleda inlägg. Någon genuin dialog eftersträvar FPA dock inte, trots att det vore möjligt. Det är också påfallande ordrik, skriftcentrerad kommunikation, trots valet av det bildbaserade mediet Instagram (se Nord & Lassus, u.u.).

Är det så att FPA ännu inte fullt ut förmått anpassa sig till Instagram som medium utan vill nå ut med myndighetsinformation som inte är alltför kort och förenklad till de yngre målgrupper som rör sig på Instagram? Ordfrekvensanalyserna indikerar att FPA vänder sig till studerande och föräldrar, människor som i hög utsträckning är yngre än 40 år, och som därmed enligt undersökningar ofta använder Instagram.

Studien visar att det är svårt att mottagaranpassa denna typ av texter eftersom det finns så många potentiella läsare. Detta tar sig uttryck i att

tilltalet vacklar – *du*-tilltal dominerar, men det växlar ofta och inte alltid helt motiverat med omtal inom samma inlägg. Ibland leder det till en risk att en viss mottagarkategori som inte tilltalas med *du* kan uppfatta sig som mindre inkluderad än en som tilltalas med *du* (jämför Lind Palicki, 2010). I exempel (4) finns det åtminstone två målgrupper, ”den värnpliktiga och hens anhöriga”. Inläggets rubrik har *du*-tilltal (”Kommer du att rycka in i juli 2022?”) men därefter väljer FPA att inte använda *du*-tilltal i inläggs-texten utan använder substantiv för att utvidga målgruppen till den värnpliktigas anhöriga.

Att mottagarorienteringen är något motsägelsefull tar sig också uttryck i att det ofta varit svårt för oss som analyserar att avgöra vilken språkhandling det egentligen handlar om – och säkert är det så även för den som möter inlägget på Instagram. I exempel (14) uppmanas studerande med ”kom ihåg att betala” och en tidsfrist för betalningen ges. Denna betalning måste göras och tidsfristen måste hållas. I exempel (15) används uppmaningarna ”sök studiestöd” och ”ansök om allmänt bostadsbidrag” men dessa är tips eftersom det inte är obligatoriskt att göra det – det går bra att ta emot sin studieplats och inleda sina studier utan att söka studiestöd eller bostadsbidrag. Men hälsovårdsavgiften i exempel (14) måste betalas. Uppmaningar används alltså både för obligatoriska och frivilliga handlingar. Det är svårt att säga om detta innebär ett problem för mottagarna, men ett par tidigare svenska studier indikerar att flertydiga språkhandlingar kan ha negativa effekter (Sörlin, 2012, Näslund m.fl., 2019). Motsvarande tendenser till vaghet, framför allt på grund av det flertydigt modala *kan*, har även tidigare observerats inom FPA:s kommunikation (Lassus, 2006, 2010).

När allt fler myndigheter är aktiva i sociala medier och resurser läggs ner på detta, behövs fler studier om språkbruket i dessa kommunikationskanaler. Utifrån denna studie verkar denna myndighets språkbruk inte ha förnyats, det är endast kanalen som är ny.

Litteratur

- Almström Persson, G. (2018). ”Kredd till dig för vår senaste tweet”: Kommunikativa val på Twitter under terrorattentatet på Drottninggatan. I A. M. Hipkiss, P. Holmberg, L. Olvegård, K. Thyberg & M. P. Ångsal (Red.), *Grammatik, kritik, didaktik: Nordiska studier i systemisk-funktionell lingvistik och socialsemiotik* (s. 79–95). Göteborgs universitet.

- Anthony, L. (2021). AntConc (Version 4.0.0 rc-200) [Program]. Tokyo, Japan: Waseda University. <https://www.laurenceanthony.net/software>
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2013). *Halliday's Introduction to Functional Grammar* (4 uppl.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203431269>
- Holmberg, P., & Karlsson, A.-M. (2006). *Grammatik med betydelse: En introduktion till funktionell grammatik*. Hallgren & Fallgren.
- Kohvakka, R., & Saarenmaa, K. (2021). *Median merkitys on kasvanut pandemian aikana – monet ikäihmiset ovat ottaneet melkoisen digiloikan* (Tieto & Trendit). Statistikcentralen. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2021/median-merkitys-on-kasvanut-pandemian-aikana-monet-ikaihmiset-ovat-ottaneet-melkoisen-digiloikan/>
- Lassus, J. (2006). Hjälpverbet ”kan” och dess betydelse i broschyrer till barnfamiljer. *Folkmålsstudier*, 45, 49–69. <https://journal.fi/folkmalsstudier/article/view/82101>
- Lassus, J. (2010). *Betydelser i barnfamiljsbrochyrer: Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. [Doktorsavhandling, Helsingfors universitet]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6050-2>
- Li, Y., & Xie, Y. (2020). Is a picture worth a thousand words? An empirical study of image content and social media engagement. *Journal of Marketing Research*, 57(1), 1–19. <https://doi.org/10.1177/0022243719881113>
- Lind Palicki, L. (2010). *Normaliserade föräldrar: En undersökning av Försäkringskassans brochyrer 1974–2007*. [Doktorsavhandling, Örebro universitet].
- Mertzluff, C. (2013). *Nähe und Distanz im Kontrast: Deutsche und schwedische Behördentexte von 1950 bis heute*. Georg Olms.
- Nord, A., & Lassus, J. (u.u.). Socialförsäkringens ansikte(n)? Bild och skrift på finska Folkpensionsanstaltens Instagram. I B. Straszer, M. Nordmark, M. A. Niendorf, M. Garcia-Yeste, S. Lindén & Å. Wedin (Red.), *Språk och kommunikation i en digitaliserad värld: Rapport från ASLA-symposiet vid Högskolan Dalarna, 18–19 april 2024*. ASLA: Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap.
- Nord, A., & Sörlin, M. (2017). Med vardagens eller myndighetens ord? Ordval och kategoriseringar i offentliga e-servicemöten mellan enskilda och myndigheter. I E. Sköldberg, M. Andréasson, H. A. Eryd, F. Lindahl, S. Lindström, J. Prentice & M. Sandberg (Red.), *Svenskans beskrivning 35. Förhandlingar vid trettiofemte sammankomsten för svenskans beskrivning. Göteborg den 11–13 maj 2016* (s. 255–269). Göteborgs universitet.
- Näslund, S., Skoglund, A., & Ström, P. (2019). En bomb i brevlådan eller ett blad bland andra? En receptionsstudie av Om krisen eller kriget kommer. *HumaNetten*, 43, 17–36. <https://doi.org/10.15626/hn.20194303>
- Partanen, S. (2020). *FPA på Instagram: En kartläggning av myndighetsspråk på Instagram*. [Magisteravhandling, Helsingfors universitet]. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202012155151>

- Perea, D., Bonsón, E., & Bednárová, M. (2021). Citizen reactions to municipalities' Instagram communication. *Government Information Quarterly*, 38(3), 101579. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2021.101579>
- Sörlin, M. (2012). När texten lämnat myndigheten: Mottagarupplevelser av ett Skatteverkssutskick. I C. Nyström Höög, H. Söderlundh & M. Sörlin (Red.), *Myndigheterna har ordet: Om kommunikation i skrift* (s. 123–154). Norstedts.
- Teleman, U., Hellberg, S., & Andersson, E. (1999). *Svenska Akademiens grammatik: 4. Satser och meningar*. Svenska Akademien.
- Tolvanen, E. (2016). *Myndighetskommunikation på två språk – pensionstexter på svenska och finska i Finland och Sverige i ett systemisk-funktionellt perspektiv* [Doktorsavhandling, Åbo universitet]. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6663-9>
- Zappavigna, M. (2016). Social media photography: Construing subjectivity in Instagram images. *Visual Communication*, 15(3), 271–292.
- Öppet, frimodigt och tillsammans: Rekommendationen om statsförvaltningens kommunikation. (2016). (Statsrådets kanslis publikationsserie 15/2016.) Statsrådet. <https://vnk.fi/documents/10616/3541383/Valtionhallinnon-viestintasuositus-2016-sv.pdf>

Satsschemat och nominalfrasschemat – redskap för skrivutveckling för skrivstarka elever

Katarina Lundin
Lunds universitet

1 Inledning

Likvärdighetsperspektivet i svensk skola innebär att såväl skrivsvaga som skrivstarka elever ska få hjälp att skriva bättre texter, och skrivutveckling för alla elever är en central aspekt även av skolans kompensatoriska uppdrag och demokratiuppdrag (Skolinspektionen, 2018; Skolverket, 2011a, 2011b). Samtidigt beskrivs det som en utmaning att ge konkreta kommentarer till de elever som redan har ett välutvecklat och fungerande skriftspråk. Många yrkesverksamma lärare och inte minst studenter som gör sin verksamhetsförlagda utbildning vittnar om att det är svårare att ge kommentarer till välskrivna texter (även Lundin & Linnér, 2011, 2013). Elever, å sin sida, vittnar om att det är svårt att veta vad i grunden positivt menade kommentarer som ”utveckla” faktiskt betyder, och hur de ska jobba vidare utifrån dessa. Att ”utveckla” kan till exempel betyda att information ska läggas till på sats- eller frasnivå, men det kan också betyda att den information som redan finns ska struktureras om (Collberg & Lundin, u.a.; Lundin, 2023; även Hafsbrandt Fovaeus & Fägersten, 2024). Att något ska utvecklas kan även innebära att sambandet mellan olika satser ska förtydligas eller att nominalfraserna ska byggas ut.

Ett mål för skrivstarka elever är att öka informationstätheten i texterna för att på så sätt kunna utveckla texterna med ytterligare nytt innehåll (Lundin, 2023). Förtätning och koncentration av ett innehåll kräver att man behärskar en mer komplex meningsstruktur, som i sin tur kräver ett mer abstrakt språk som avlägsnar sig allt mer från talspråket (Beaman,

1984; Crossley, 2020; Ekerot, 2011 (Del 3); Greenbaum & Nelson, 1995; Kyle et al., 2021; Lagerholm, 1999; Maagerø et al., 2021; Myhill, 2008, 2020; Perrera, 1986; Roussel & Bouvin, 2021). Utöver komplex meningsstruktur och abstraktion karakteriseras avancerat skriftspråk även av kohesion uttryckt av fler explicita länkar mellan olika informationsenheter (Barth-Weingarten, 2003; Gohl, 2000; Schleppegrell, 1996). I förlängningen av detta är ett mål för skrivstarka elever att undvika exempelvis satsradningar och meningsfragment, som är vanliga hos yngre och även hos svagare skribenter (Ledin, 1998; Lundin, 2014; Näslund, 1981), liksom korta meningar och parataktisk satsstruktur, som också är vanliga hos svagare skribenter (Collberg, 2020; Lundin, 2014).

Den här artikeln presenterar ett tillvägagångssätt för skrivutvecklingsarbete med skrivstarka elever som utgår från det gemensamma satsschemat, det vill säga ett gemensamt typplatsschema för huvudsatser och bisatser, och anknyter till såväl generativ som funktionell grammatisk tradition. Det gemensamma satsschemat illustrerar grafiskt hur informationen i en sats är och kan vara strukturerad (efter Platzack, 1987, i sin tur efter Diderichsen, 1962), men det var ursprungligen inte utformat för diskussioner om skrivutveckling. Satsschemat kompletteras med ett motsvarande schema för nominalfraser. Bakom såväl satsschemat som nominalfrasschemat som modell för skrivutveckling finns en textgrammatisk tanke och en syn på språkutveckling som lanserades av Lundin (2015, 2017, 2019, 2023), ursprungligen för arbete med yngre eller svagare skribenter. Gemensamt för satsschemat och nominalfrasschemat är att de utgår från språkkänslan – för L1-språkbrukare. En av de pedagogiska poängerna med schemana är att eleverna får en tydlig bild av hur deras meningar och nominalfraser är uppbyggda och därmed får möjlighet att rent grafiskt se hur deras text kan utvecklas samt hur informationsstrukturen förändras och koncentreras.¹

Syftet med denna artikel är att visa hur sats- och frasschemamodellen kan användas för arbete med skrivstarka elever²; utgångspunkten är nominaliseringar respektive utbyggda nominalfraser. För skrivstarka elever används satsschemats inledande position (fundamentet) som mål för informationsförtätning, som i sin tur skapar nyöppnade positioner för ytterligare tillägg av information i en form av rekursivitet.

---

¹ Att satsschemat är en modell betyder dock också att det finns välfungerande meningskonstruktioner som inte ”passar in” (Lundin, 2023, s. 101–111), men i ett arbete som fokuserar på skrivutveckling är detta inte ett problem.

² Stort tack till Philippe Collberg för värdefulla kommentarer till en tidigare version av texten.

De resultat som presenteras i artikeln är delresultat från ett praktisknära forskningsprojekt, med målet att undersöka om och i så fall i vilken utsträckning satsschemat kan användas för att utveckla och förbättra skrivundervisningen för skrivstarka elever. I detta syfte har jag genomfört materialutprovning, interventioner och uppföljning i omgångar och i olika sammanhang. Inom ramen för projektet har jag parallellt med interventioner i högstadie- och gymnasieklasser under flera år genomfört kompetensutvecklingsinsatser för yrkesverksamma ämneslärare i svenska och tillsammans med dem arbetat praktiskt med sats- och frasschemat. Undersökningsmetoden är inspirerad av ramverket *Educational Design Research* (EDR), med fokus på forskning genom interventioner i undervisning (McKenney & Reeves, 2012).

2 Satsschemat och nominalfrasschemat

Det satsschema som utgör modellen för det praktisknära forskningsprojektet är gemensamt i det avseende att det visar strukturen för både huvudsatser och bisatser (efter Platzack, 1987, jfr Diderichsen, 1962). Utgångspunkten är att svenska huvudsatser och bisatser har fler likheter än olikheter och att detta faktum fångas i det gemensamma schemat. Om man utgår från huvudsatsen illustreras samtidigt hur bisatsen har en funktion inuti huvudsatsen och att den därmed är hierarkiskt underordnad huvudsatsen, även om bisatsen rent grafiskt i schemat kan verka befinna sig på samma nivå. Avgörande för själva sats- och frasschemat är att språket är rekursivt och har en linjär och en hierarkisk dimension (Håkansson, 2021; Josefsson & Lundin, 2017, 2018; Svensson, 1987), även om modellen genom sin schematiska grafik alltså kan ge intryck av att språket i första hand är linjärt.

Det gemensamma satsschemat illustreras i tabell 1 nedan. Schemat baseras på att alla svenska satser är uppbyggda enligt samma princip för ordningen mellan fraser, och denna ledföljd beskrivs med hjälp av sju positioner i följd. Med denna utgångspunkt kan man arbeta med såväl den linjära som den hierarkiska dimensionen av skriftspråket, när nämligen leden i de olika positionerna kan utvecklas:

Tabell 1. Det gemensamma satsschemat.

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
Atleterna	har	<–	inte	träffat	den nya coachen	ännu.
Ännu	har	atleterna	inte	träffat	den nya coachen	
Den nya coachen	har	atleterna	inte	träffat	<–	ännu.
Eftersom planet var försenat	har	atleterna	inte	träffat	den nya coachen	ännu.
Atleterna	har	<–	inte	träffat	den nya coachen	ännu eftersom planet var försenat.

Arbetet med satsschemat utgår från begreppet *fras*, som definieras som en grupp av ord som hör närmare ihop med varandra än med orden runt omkring (se exempelvis Josefsson & Lundin, 2018, s. 22 eller Lundin, 2023, s. 18ff). Det är sedan fraserna som i sin helhet står i en position i satsschemat.

Gemensamt för påståendesatser är att de har ett fundament, som är en nyckelposition i allt skrivande. Skälet är att fundamentet kan hysa olika typer av led som möjliggör variation i meningen. Medan fundamentpositionen erbjuder möjlighet till variation är förutsättningarna de motsatta för typplatsen: i huvudsatser står alltid och endast huvudsatsens finta verb på typplatsen och uppfyller därmed svenskans V2-regel. I N-positionerna står nominala led i form av nominalfraser, infinitivfraser eller nominala bisatser som blir subjekt (i N1) eller direkt objekt (i N2). I A-positionerna återfinns tilläggsinformation av olika slag; generellt modifierar leden i A1 hela satsen, medan leden i A2 är just specificerande eller förklarande omständigheter till en del av det skeende som uttrycks i satsen. I den vanligaste meningskonstruktionen i svenska står ett subjekt – oftast i form av en nominalfras (ett N1-led) – eller ett adverbial (ett A2-led) i fundamentet.

På de två sista raderna i tabell 1 illustreras en adverbial bisats och dess möjliga positioner i en sats. I det skrivutvecklande arbetet är det adverbiala och relativa bisatser som fokuseras. Nominala bisatser, å andra sidan, selekteras av verb som *tänka*, *tro*, *säga*, *tycka* och *anse*; nominala

bisatser är alltså är syntaktiskt nödvändiga led efter vissa typer av verb och inte något man väljer för att utveckla en text.

I ett skrivutvecklande arbete är även utbyggnad av nominalfraser ett viktigt inslag, och också nominalfraser kan byggas ut enligt ett mönster som baseras på språkkänslan. I arbetet med nominalfrasutbyggnad är målet att tillföra specificeringar och beskrivande information *inom* själva frasen och på så sätt skapa en mer detaljerad och informationstät text. I tabell 2 illustreras hur nominalfraser är uppbyggda och kan byggas ut (Lundin, 2019, s. 61, 2023, s. 56–59, jfr Josefsson & Lundin, 2018, s. 24–28). Schemat skiljer sig från det gemensamma satsschemat på så sätt att schemat för nominalfraser ger en beskrivning av strukturen inom just en och samma (nominal)fras, medan satsschemat beskriver strukturen *mellan* fraser, i en sats.

Tabell 2. Schemat över nominalfrasernas uppbyggnad.

Artikel	Adjektiviska beskrivande led	Huvudord (kärna)	Övriga beskrivande led	Relativa beskrivande led
En		bok	med vackra pärm	
den	begagnade	boken	i skylt-fönstret	
En	tjock, tung	bok		som vi måste läsa
En	alldeles underbar	bok		som är skriven av nobelpristagaren

Även nominalfrasens schema består av positioner i en bestämd ordningsföljd, men här kan leden inte flytta från en position till en annan på det sätt som de kan göra i en sats. Med undantag för artikelpositionen – som är syntaktiskt bestämd – är utgångspunkten att ju mer information som ges i de olika fälten, desto mer utvecklad och specificerad är nominalfrasen. Notera att relativa bisatser (de två nedre raderna) utgör en del av nominalfrasen och därmed inte har en egen position och funktion i en sats.³ Härmed skiljer sig de relativa bisatserna från både de adverbiala och de nominala bisatserna, som kan utgöra primära satsdelar och inneha en egen position i satsschemat.

³ Attribut på satsnivå förekommer dock i exempel som *Professorn kunde inte betala soffan kontant, vilket var mycket olyckligt*. Det understrukna attributet är inte en bestämning till huvudordet i en nominalfras utan till en hel sats (Josefsson, 2009, s. 148f).

3 Satsschemat och nominalfrasschemat som modell och redskap för skrivutveckling

Vidareutvecklingen av elevernas skriftspråk handlar i det här projektet om omstrukturering av det innehåll som redan finns genom informationsförtätning på såväl satsnivå som frasnivå. I artikeln fokuseras hur satsschemat kan användas för textutveckling med fokus på nominaliseringar, passiveringar och utbyggda nominalfraser (även Lundin, 2023); i forskningsprojektet inkluderas arbete även med andra typer av konstruktioner. Nominaliseringar, det vill säga när bisatser, påståendeformade huvudsatser och infinitivfraser omformuleras till nominalfraser i syfte att något led i satsen ska betonas eller att innehållet ska uttryckas mer koncentrerat, räknas som grammatiska metaforer. De grammatiska metaforerna gör att språket får tydliga drag av skriftspråklighet när betydelser och innebörder uttrycks i en nominalfras i stället för att utvecklas i separata satser (Magnusson, 2011; Martin, 1990, 2009; Schlepppegrell, 2004, s. 13f). Att kunna hantera grammatiska metaforer kan alltså beskrivas som en del i en skrivutvecklingsprocess mot en allt högre grad av skriftspråklighet. Även passiva satser (Ekerot, 2011, s. 199, 233) och tyngre led i fundamentet är skriftspråkliga drag, och Collberg (2021, s. 287, passim) visar att ett avancerat och komplext skrivande hör nära samman med förmågan att utveckla innehållet i en huvudsats. I ett arbete med skrivstarka elever används alltså satsschemats fundamentposition för informationsförtätning, som i sin tur rekursivt skapar nyöppnade positioner för ytterligare information (Josefsson & Lundin, 2017, 2018; se även Håkansson, 2021).

I mitt arbete med skrivstarka elever fungerar satsschemats fundamentposition som mål för flyttning av information i syfte att dels göra texten mer koncentrerad, dels öppna för ytterligare tilläggsinformation i de senare positionerna (även Lundin, 2023). I och med den ökade fundamentlängden kommer eleverna följaktligen att arbeta med ett hierarkiskt komplext fundament och inte ett grafiskt, linjärt långt fundament. På motsvarande sätt kan man arbeta med nominalfrasschemat och flytta information till positionen före huvudordet.

3.1 Utveckling av satser och meningar

Med hjälp av nominaliseringar kan man flytta ett innehållsmässigt fokus och därmed tydligare uttrycka logiska relationer mellan olika led (Magnusson, 2011). Nominaliseringar påverkar i normalfallet såväl nominalfrasernas uppbyggnad som satsens struktur och bidrar vanligen till en förhöjd stilnivå i texten, i och med att informationen förtätas samtidigt

som de syntaktiska ramarna blir mer flexibla (Ekerot, 2011, s. 223ff). Ekerot (2011, s. 225) understryker att ”nominaliseringar är ett oundgängligt inslag i många skriftspråksgenrer som ett medel att skapa koncentration och relevans”. Ett textutdrag om mangroveområden användes för att illustrera och diskutera effekten av nominaliseringar med eleverna. Texten i (1) är skriven av en av eleverna i klassen, men samtliga elever fick i uppgift att föra in de tre huvudsatserna i satsschemat.

- (1) Många kämpar för att mangroveområdena ska bevaras, många kämpar även för att upprätta lagar som skyddar miljön. Denna kamp är naturligtvis viktig för miljön och miljöarbetet.

Infört i satsschemat skulle textutdraget se ut som i tabell 3:

Tabell 3. Textutdraget om mangroveområdena infört i satsschemat.

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
Många	kämpar	<—				för att mangroveområdena ska bevaras,
många	kämpar	<—	även			för att upprätta lagar som skyddar miljön.
Denna kamp	är	<—	naturligtvis	viktig		för miljön och miljöarbetet.

Nominala bisatser och infinitivfraser, som i A2 på första respektive andra raden, är typexempel på led som kan nominaliseras. Elevernas uppgift var alltså i ett första steg att fundera ut hur verben *bevaras* och *upprätta* skulle uttryckas som nominaliseringar – *bevarande* respektive *upprättande* – och sedan föra in nominaliseringarna i texten. Härmed ändrades strukturen, men innehållet förblev detsamma, vilket framgår av (2).

- (2) Många kämpar för *bevarandet av mangroveområdena*, många kämpar även för *upprättandet av lagar som skyddar miljön*. Denna kamp är naturligtvis viktig för miljön och miljöarbetet.

I nästa steg skulle eleverna förtäta de två första satserna genom att samordna upprepningen av nominalfrasen *många* och det finita verbet *kämpar* med en lämplig konjunktion. Resultatet skulle bli som i (3):

- (3) Många kämpar för bevarandet av mangroveområdena *och även* för upprättandet av lagar som skyddar miljön. Denna kamp är naturligtvis viktig för miljön och miljöarbetet.

I det sista steget var elevernas uppgift att ytterligare förtäta innehållet genom att nominalisera även det finita verbet *kämpar*. När de tre stegen genomförts blir resultatet att de tre meningarna nu kommer att utgöra en innehållstät och tydligt mer komplex mening som i (4).

- (4) Kampen för bevarandet av mangroveområdena och även för upprättandet av lagar som skyddar miljön är naturligtvis viktig för miljön och miljöarbetet.

Resultatet av utvecklingsarbetet med hjälp av nominaliseringar illustreras i tabell 4, som ska jämföras med tabell 3 ovan. Nominaliseringarna har resulterat i *en* komprimerad och förtätad mening i stället för tre meningar, och mycket av informationen har lagts i fundamentpositionen.

Tabell 4. Den utvecklade versionen av textutdraget om mangroveområdena införd i satsschemat.

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
Kampen för bevarandet av mangroveområdena och även för upprättandet av lagar som skyddar miljön	är	<←	naturligtvis	viktig		för miljön och miljöarbetet.

För att skapa möjligheter för ytterligare utveckling av satser och nominalfraser krävs alltså en omstrukturering av innehållet på så sätt att delar förflyttas till vänster i strukturen, som i tabell 4. Om en mening har komplext strukturerat innehåll eller tidigare okänd information i fundamentet har meningen vänstertyngd (exempelvis Lundin, 2017, s. 255). Att sträva efter vänstertyngd har inte något generellt egenvärde, men en viss grad av vänstertyngd erbjuder ett effektivt sätt att förtäta informationen och därmed strukturera om innehållet (Lundin, 2023, s. 65–74). Utgångspunkten för elevernas arbete med vänstertyngd var utdraget i (5), ur en av elevernas texter; se även tabell 5.

- (5) Amurleoparden är ett nattjagande kattdjur. Den smyger omkring bland de stora tempererade skogarna i sydöstra Ryssland, mellan det japanska havet och Kina.

Elevernas uppgift var att flytta det längre A2-ledet i den andra meningen till fundamentet och se vad som hände med informationsstrukturen. Genom flyttningen blir det tydligt att informationen i meningen förskjuts, som på rad två i tabell 5. Det mest relevanta och intressanta för eleverna var dock upptäckten att de genom att flytta tyngre information till fundamentet därefter kunde "börja om" igen och bygga ut med mer information i A2. Elevernas uppgift blev att bygga ut meningen med mer information, som landar i den nu tomma A2-positionen. På raderna tre till fem ges exempel på hur eleverna valde att bygga ut meningen.

Tabell 5. Förflyttning av information i textutdraget om amurleoparden.

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
Den	smyger	<—		omkring		bland de stora tempererade skogarna i sydöstra Ryssland....
Bland de stora tempererade skogarna...	smyger	den		omkring		...
						<i>i ständig jakt på föda.</i>
						<i>för att hela tiden kunna bevaka sitt revir från andra amurleoparder</i>
						<i>eftersom det är här det finns flest byten.</i>

Utöver att informationen genom placeringen i fundamentet är förtätad och abstraktionsnivån därmed är högre innebär flytten till fundamentet alltså en möjlighet att på nytt utveckla meningen med ny information i A2. På så sätt byggs fraser och satser ut såväl linjärt som hierarkiskt för att sedan koncentreras och förtätas.

Nominaliseringar påverkar inte bara abstraktions- och stilnivån, utan det händer också något med de övriga leden i satsen. En effekt är att man kan använda nominaliseringar som *bevarandet* och *undvikandet* utan att

det explicit framgår vem som bevarar eller undviker och vad som bevaras och undviks. I samband med nominaliseringar är det alltså sammanhanget och inte grammatiken som avgör hur mycket information som ska vara med (Ekerot, 2011, s. 223ff).

Ytterligare en konstruktionstyp som kan ge en text ett mer abstrakt perspektiv och samtidigt omvandla vissa syntaktiskt obligatoriska led till icke-obligatoriska är passiva verb (Ekerot, 2011, s. 199). Hur passiva konstruktioner påverkar texten illustreras i de båda textutdragen nedan. Det första korta utdraget i (6), hämtat från en laborationsrapport, visar en ursprunglig elevtext. Samtliga elevers uppgift var att först leta upp huvudverben (*ersätta* och *satsar*) och därefter ersätta dem med deras passiva motsvarighet *ersättas* och *satsas*. Resultatet blev som i (7):

- (6) Metanol är ett bränsle som används inom vissa motorsporter, som i speedway. Det finns de som menar att man skulle kunna ersätta den nuvarande bensinen vi använder i våra bilar med metanol, men än så länge satsar man ändå mer på etanol än metanol.
- (7) Metanol är ett bränsle som används inom vissa motorsporter, som i speedway. Det finns de som menar att *den nuvarande bensinen vi använder i våra bilar skulle kunna ersättas* med metanol, men än så länge *satsas det ändå mer på etanol än metanol*.

Valet att använda passivt i stället för aktivt verb i exemplet ovan gör att det vaga pronomenet *man* har arbetats bort och texten förtätats, och eftersom läsaren ändå inte får veta vem *man* är går ingen central information förlorad. I såväl konstruktioner med passiva verb som i nominaliseringar behöver det alltså inte framgå vem som står bakom aktiviteten eller skeendet. Utdraget i (8), ur en av de deltagande elevernas laborationsrapport om fetthalter i mjölk, illustrerar ännu tydligare hur passiva konstruktioner påverkar texten.

- (8) De fem provrören *sänktes* därefter ner i ett 37°C vattenbad. Kontroller *gjordes* dels efter 2–3 minuter, dels efter ytterligare 20 minuter. Efter 20 minuter *tillsattes* droppvís och under omskakning natriumkarbonatlösning (sodavatten) till provrör 2 och 3, tills lösningen åter blev svagt rödfärgad.

Till skillnad från utdraget om metanol finns det i laborationsrapporten en tydlig aktör bakom handlingarna under laborationen, även om läsaren på grund av de passiva verbformerna inte explicit får veta vem aktören är. Av

det skälet blir passiva konstruktioner i sig själva ett redskap för förtätning, abstraktion och opersonlighet, men de blir samtidigt – liksom nominalisering – ett redskap som gör det möjligt att dölja vem som gör vad i en text. Därtill medför de passiva konstruktionerna en förflyttning till vänster i satsen av central information eftersom N2-positionen naturligt blir tom. Tabell 6 illustrerar detta.

Tabell 6. Utdraget ur laborationsrapporten infört i satsschemat.

Fundament	Typplats	N1	A1	V	N2	A2
De fem provrören	sänktes	<–	därefter	ner		i ett 37°C vattenbad.
Kontroller	gjordes	<–				dels efter 2–3 minuter, dels efter ytterligare 20 minuter.
Efter 20 minuter	tillsattes	natriumkarbonatlösning (sodavatten)				till provrör 2 och 3, tills...

3.2 Utveckling av nominalfraser

På samma sätt som det gemensamma satsschemat utvecklats från Platzacks (1987) ursprungliga idé och innefattar dels en textgrammatisk tanke, dels en syn på språkutveckling hos Lundin (2017, 2019, 2023) har även ett schema för nominalfrasernas uppbyggnad kommit att komplettera satsschemat. Se Lundin (2017, 2019, 2023) för genomgångar; Platzack (1987) är endast intresserad av struktur på satsnivå, medan Lundins modell även kan tillämpas på (nominal)frasnivå och på motsvarande vis grafiskt illustrerar hur informationen i en fras är och kan vara strukturerad. Inte minst är utvecklingen av nominalfraser relevant i och med att nominalisering är en av de konstruktioner som tydligast visar hur innehållet i en sats eller infinitivfras kan koncentreras till en nominalfras; det finns alltså ett nära samband mellan strukturella förändringar på satsnivå och frasnivå.

Skrivstarka elever använder rimligen redan relativt välutbyggda nominalfraser. Målet för ett arbete med redan utbyggda nominalfraser –

framför allt sådana som är utbyggda med relativa bisatser – är därför i första hand en förtätning av den redan tillagda informationen. För de skrivstarka eleverna skulle man kunna tala om ”vänstertyngda” nominalfraser, delvis motsvarande de vänstertyngda satser som är resultatet av långa och komplexa led i fundamentet. För nominalfraserna handlar det framför allt om att göra om efterställda attribut till framförställda, det vill säga placera dem direkt före huvudordet.

De efterställda relativa led – bisatser – som i första hand kommer i fråga för en sådan omstrukturering är de som innehåller ett kopulaverb (som *vara* eller *bli*). Skälet är att informationen i konstruktioner med kopulaverb naturligt kopplas direkt till ett nominal och att ingen ny händelse eller något nytt skeende introduceras via verbet. Två meningar från en elevtext om amurleoparden illustrerar exempel i (9) och (10), där huvudorden *pälsmönster* och *jaktmetod* är försedda med en relativ bisats (i kursiv).

- (9) Amurleoparden har ett pälsmönster *som är otroligt vackert och eftertraktat*, med stora rosettformade fläckar.
- (10) Denna jaktmetod, *som är mest känd hos kattdjuren*, kallas även smygjakt.

Elevernas första uppgift var att föra in nominalfraserna *pälsmönster* och *jaktmetod* med sina tillhörande relativa beskrivande led (attribut) i schemat för nominalfraser. Resultatet är som på första respektive andra raden i tabell 7. Elevernas andra uppgift var att strukturera om informationen så att innehållet i de relativa bisatserna placerades före huvudorden. Exempelen på den tredje respektive fjärde raden i tabell 7 illustrerar hur det ser ut när informationen i de efterställda relativa beskrivande leden i stället konstruerades som framförställda adjektiviska beskrivande led.

Effekten är densamma som för vänstertyngda meningar: när information tidigare läggs öppnar man upp för möjligheter till ytterligare utbyggnad i positionerna efter huvudordet, och på samma sätt som i satsschemat skapar förflyttningen av information till vänster – till positionen för adjektiviska beskrivande led – ett utrymme till höger i strukturen. Här ombads eleverna att komplettera med ny information om pälsmönstret respektive jaktmetoden; exempel på deras svar ges i kursiv stil på tredje och fjärde raden i tabell 7.

Tabell 7. Nominalfraser ur texten om amurleoparden införda i sats-schemat.

Artikel	Adjektiviska beskrivande led	Huvudord (kärna)	Övriga beskrivande led	Relativa beskrivande led
ett		pälsmönster		som är otroligt vackert och eftertraktat med stora rosettförmade fläckar
denna		jaktmetod		som är mest känd hos kattdjuren
ett	otroligt vackert och eftertraktat	pälsmönster	med stora rosettförmade fläckar	<i>som många jagar amur- leoparden för att komma åt</i>
denna	hos kattdjuren mest kända	jaktmetod		<i>som bara ver- kar finnas hos detta djuret</i>

Det nära sambandet mellan strukturella förändringar på satsnivå och fras-nivå framgår möjligen ännu tydligare för nominalfraserna i textutdraget om mangroveområdena i exempel (1) ovan. I tabell 8 illustreras resultatet när eleverna fört in originalversionens mest betydelsebärande nominal-fraser sats-schemat. De genomgående tomma positionerna för adjektiviska respektive övriga beskrivande led visar att nominalfraserna i princip är outbyggda.

Tabell 8. Outbyggda nominalfraser i texten om mangroveområden.

Artikel	Adjektiviska beskrivande led	Huvudord (kärna)	Övriga beskrivande led	Relativa beskrivande led
		mangroveområdena		
		lagar		som skyd- dar miljön
Denna		kamp		
		miljön		
		miljöarbetet		

När eleverna i stället skulle föra in nominalfraserna från exempel (4) ovan såg det ut som på övre raden i tabell 9. På den andra och tredje raden visas hur två av eleverna valde att ytterligare utveckla nominalfrasen med hjälp de tomma positioner som blev resultatet av omstruktureringen av informationen. Elevernas tillägg ges i kursiv stil.

Tabell 9. En nominalisering med tillhörande möjligheter till utbyggnad inför i nominalfrasschemat.

Artikel	Adjektiviska beskrivande led	Huvudord (kärna)	Övriga beskrivande led	Relativa beskrivande led
		Kampen	för bevarandet av mangroveområdena och även för upprättandet av lagar som skyddar miljön	
<i>Den</i>	<i>allt viktigare</i>	kampen	för... miljön	<i>som fler och fler personer engagerar sig i</i>
		kampen	för... miljön	<i>som verkar vara ganska meningslös</i>

4 Sammanfattning och diskussion

Syftet med denna artikel har varit att illustrera några av möjligheterna att arbeta med sats- och nominalfrasschemamodellen för textutvecklande arbete med skrivstarka elever. De förslag på skriv- och textutveckling som presenterats går på tvärs mot de klarspråksråd som sammanfattas i exempelvis Nord (2011). Förslagen ligger däremot i linje med Lundins (2015 och framåt) tes att en elev behöver lära sig många olika språkliga strukturer för att därefter kunna välja den som fungerar bäst i sammanhanget. Därmed ligger de även i linje med bland annat Collbergs (2020; 2021) och Lundin och Josefssons (2017; 2018) påpekanden att en elev måste kunna hantera komplexa språkliga konstruktioner för att kunna uttrycka ett komplext innehåll.

En central tanke i mitt arbete är att satsschemat och nominalfrasschemat kan utgöra en konkret och för ögat synlig modell för hur information och textinnehåll på såväl satsnivå som frasnivå kan hanteras och utvecklas. Eleverna har kunnat fylla på i schemana och se vad som händer med texten. I arbetet har fundamentet varit centralt som mål för flyttning

av information, och genom denna flyttning har eleverna sett både att informationen i meningen blir förtätad och att de senare positionerna därmed blir tomma och möjliga att använda för ny relevant information. Genom förtätningen minskar antalet satser i texten och blir samtidigt mer koncentrerade, något som är eftersträvansvärt i elevernas skrivande. Den ökade fundamentlängden beror dessutom på att innehållet är hierarkiskt komplext snarare än grafiskt, linjärt långt. Även när det gäller nominalfraser är det tydligt för eleverna att de genom att flytta information till vänster i frasen – till positionen direkt före huvudordet – får möjlighet att lägga till ny relevant information efter huvudordet.

Naturligtvis ska eleverna inte sträva efter vänstertyngd eller maximerade nominalfraser i samtliga meningar, även om vi ibland arbetade så under interventionerna. Däremot menar jag att just detta sätt att arbeta kan utveckla elevernas skrivande, och därtill får de möjlighet öva upp och pröva sin språkkänsla när det gäller hur mycket och på vilket sätt fundament och nominalfraser kan byggas ut innan läsbarheten påverkas negativt. Ett språkutvecklingsarbete med satsschemat och nominalfras-schemat som grafisk illustration och redskap i ett textutvecklande arbete med skrivstarka elever ger dem alltså möjlighet att se att det är deras eget språkbruk och skriftspråk som det handlar om och att texterna rent faktiskt utvecklas. Sammanfattningsvis är alltså tanken är att dessa förhållandevis konkreta redskap kan fungera för skrivutvecklingsarbete med redan skrivstarka elever och därmed bidra till att även deras skriftspråk utvecklas, något som är en del av skolans demokratiuppdrag och likvärdighetsperspektiv.

Litteratur

- Barth-Weingarten, D. (2003). *Concession in spoken English: on the Realisation of a Discourse-pragmatic relation*. [Doktorsavhandling, University of Konstanz].
- Beaman, K. (1984). Coordination and Subordination revisited: syntactic complexity in spoken and written narrative discourse. I D. Tannen (Red.), *Coherence in Spoken and Written Discourse* (s. 45–81). Ablex.
- Collberg, P. (2020). *Meningar i text. Satsradning i teoretisk och empirisk belysning*. [Doktorsavhandling, Lunds universitet].
- Collberg, P. (2021). Grammatik i skolan: till hjälp för skrivande? I J. Brandtler & M. Kalm (Red.), *Nyanser av grammatik. Gränser, mångfald, fördjupning* (s. 277–294). Studentlitteratur.
- Crossley, S. A. (2020). Linguistic features in writing quality and development: An overview. *Journal of Writing Research*, 11(3), s. 415–443.
- Diderichsen, P. (1962). *Elementær dansk grammatik*. Gyldendal.

- Ekerot, L.-J. (2011). *Ordföljd, tempus och bestämdhet. Föreläsningar om svenska som andraspråk* (2 uppl.). Gleerups Utbildning AB.
- Gohl, C. (2000). Causal relations in spoken discourse: Asyndetic constructions as a means for giving reason. I E. Couper-Kuhlen & B. Kortmann (Red.), *Cause – Condition – Concession – Contrast* (s. 83–110). De Gruyter.
- Greenbaum, S., & Nelson, G. (1995). Clause relationships in spoken and written English. *Functions of Language*, 2(1), 1–21.
<https://doi.org/10.1075/fol.2.1.02gre>
- Hafsbrandt Fovaeus, A., & Fägersten, E. (2024). ”Det allenarådande syftet är att få eleverna att utvecklas”. En studie om fyra svensklärares skriftliga respons till elevskrivna texter på gymnasiet”. [Examensarbete, Lunds universitet]. LUP Student Papers.
- Håkansson, D. (2021). Grejen med verbfraser. Om frasstruktur och språkets hierarki. I J. Brandtler & M. Kalm (Red.), *Nyanser av grammatik. Gränser, mångfald, fördjupning* (s. 97–117). Studentlitteratur.
- Josefsson, G. (2009). *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare*. Studentlitteratur.
- Josefsson, G., & Lundin, K. (2017). Tröskelbegrepp inom grammatiken. *Högre utbildning*, 7(2), 18–34.
- Josefsson, G., & Lundin, K. (2018). *Nycklar till grammatik*. Studentlitteratur.
- Kyle, K., Crossley, S., & Verspoor, M. (2021). Measuring Longitudinal Writing Development Using Indices of Syntactic Complexity and Sophistication. *Studies in Second Language Acquisition*, 43(4), Art. 4.
<https://doi.org/10.1017/S0272263120000546>
- Lagerholm, P. (1999). *Talspråk i skrift: om muntlighetens utveckling i svensk sakprosa 1800–1997* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 54). [Doktorsavhandling, Lunds universitet].
- Ledin, P. (1998). Att sätta punkt. Hur elever på låg- och mellanstadiet använder meningen i sina uppsatser. *Språk och stil*, 8, 5–47.
- Lundin, B. (2014). *Så skriver studenter. Studenters skriftspråk och normerna i språket*. Gnosjö service tryckeri AB/Min bok.
- Lundin, K. (2015). *Tala mera om språk. Textgenomlysning med grammatiska redskap*. Studentlitteratur.
- Lundin, K. (2017). *Tala om språk. Grammatik för lärarstuderande*. 3:e upplagan. Studentlitteratur.
- Lundin, K. (2019). *Språkets byggstenar. Grammatik och textarbete för lärarstuderande F–6*. Studentlitteratur.
- Lundin, K. (2023). *Skrivutveckling med grammatiska redskap. Konkreta förslag till klassrumsarbete*. Studentlitteratur.
- Lundin, K., & Linnér, B. (2011). *Klassrummens många språk*. Studentlitteratur.
- Lundin, K., & Linnér, B. (2013). Språkvård för språkutveckling. Språk, språknormer och elevspråkbruk ur ett utbildningsperspektiv. *Språk och stil*, 23, 31–58.

- Maagerø, E., Siljan, H., & Veum, A. (2021). Going from oral to written discourse: Norwegian students' grammatical challenges when writing persuasive texts. *Linguistics and Education*, 66, 101001. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2021.101001>
- Magnusson, U. (2011). *Skolspråk i utveckling. En- och flerspråkiga elevers bruk av grammatiska metaforer i senare skolor*. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
- Martin, J. R. (1993). Technicality and abstraction: language for the creation of specialized texts. I M. A. K. Halliday & J. R. Martin (Red.), *Writing science: literacy and discursive power* (s. 203–220). Routledge.
- Martin, J. R. (2009). Constituting knowledge: a functional linguistic perspective. I F. Christie & J. R. Martin (Red.), *Language, power and pedagogy: functional linguistics and social perspectives* (s. 49–79). Bloomsbury Publishing.
- McKenney, S., & Reeves, T. C. (2012). *Conducting Educational Design Research*. Routledge. [10.4324/9781315105642](https://doi.org/10.4324/9781315105642)
- Myhill, D. (2008). Towards a Linguistic Model of Sentence Development in Writing. *Language and Education*, 22(5), s. 271–288.
- Myhill, D. (2018). Grammar as a meaning-making resource for language development. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 18(3), s. 1–21. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2018.18.04.04>
- Nord, A. (2011). *Att göra någon annans text tydlig: Förutsättningar och språkideal vid språkbearbetning av myndighetstext* (TeFa 48). FUMS. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Näslund, H. (1981). Satsradningar i svenskt elevspråk. I K. Larsson (Red.), *Skola, språk och kön* (s. 134–152) (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 13). Studentlitteratur.
- Platzack, C. (1987). Huvudsatsordföljd och bisatsordföljd. I U. Teleman (Red.), *Grammatik på villovägar* (s. 87–96). Svenska språknämnden och Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Roussel, K., & Boivin, M.-C. (2021). The revision of syntactic errors related to complex sentences in French L1: Strategies of secondary school advanced writers. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 21(1), 1–40. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2021.21.01.07>
- Schleppegrell, M. J. (1996). Conjunction in Spoken English and WSL Writing. *Applied Linguistics*, 17(3), 271–285.
- Schleppegrell, M. J. (2004). The language of schooling: a functional linguistics perspective. *Language Learning*, 63(1), 153–170.
- Skolinspektionen. (2018). *Årsrapport 2018. Skillnader i skolkvalitet och strategisk styrning*. Utbildningsdepartementet.
- Skolverket. (2011a). *Läroplan för gymnasieskolan 2011. Reviderad 2018* (5 uppl.). Utbildningsdepartementet.
- Skolverket. (2011b). *Kommentarmaterial*. Utbildningsdepartementet.

Svensson, J. (1987). Den problematiska hierarkin. I U. Telemann (Red.), *Grammatik på villovägar* (s. 97–105). Svenska språknämnden och Almqvist & Wiksell Förlag AB.

Råd på vetenskaplig grund

Björn Melander
Uppsala universitet

1 Språkforskning och språkvård

Språkvård syftar till att påverka språkbruket i ett eller annat avseende, inte sällan efter att någon explicit bett om råd i en fråga, t.ex. vad gäller sådant som ords stavning och böjning, uttrycks betydelse, stilvärde och bruklighet eller val mellan konkurrerande konstruktioner. Det kan också handla om klarspråksarbete eller åtgärder för att reglera olika språks användning i skilda sammanhang, även om då ofta benämningar som språkplanering eller språkpolitik används (se Josephson, 2022, s. 16–18). Den som då ger råd måste värdera olika språkliga möjligheter och hävda att ett visst språkbruk är att föredra framför de alternativ som står till buds. En sådan preskriptiv hållning har på det hela taget varit främmande för den samtida språkvetenskapen, där den generella inriktningen varit deskriptiv.

De råd språkvården ger måste ändå på skilda sätt anknyta till och utgå från vetenskapens rön. I den här artikeln vill jag försöka ge en bild av hur kopplingen till språkvetenskapen har tett sig i några centrala svenska språkriktighetsarbeten från slutet av 1800-talet och framåt. Den svenska språkvårdens historia har beskrivits tidigare, speciellt av Ulf Telemann i de båda böckerna *Ära, rikedom och reda* (2002) och *Tradis och funkis* (2003). Jag gör inga anspråk på att i något väsentligt avseende förändra den bild Telemann ger, men vill, genom att fokusera specifikt på kopplingen till språkvetenskapen, försöka fördjupa förståelsen av hur språkvårdshistorien hänger samman med språkforskningshistorien.

2 Material och metod

Till startpunkt för min genomgång har jag valt Adolf Noreens artikel *Om språkriktighet* från 1885, som kom att få stor betydelse för språkvårdsarbetet under lång tid, speciellt genom den funktionella språksyn som där formuleras. Nästa nedslag utgörs av Erik Wellanders *Riktig svenska*, vilken under ett antal decennier sågs som den självklara utgångspunkten för svensk språkriktighetsdiskussion. Den utgavs första gången 1939, och kom sedan i något reviderade versioner 1941 och 1948, samt i en mer omarbetad och förkortad fjärde upplaga 1973. Jag har använt den första utgåvan från 1939 och berör inte de förändringar som skedde i de senare versionerna. Därefter tar jag upp språkvårdsartiklar av Bertil Molde, samlade i boken *Svenska idag. Svar på språkfrågor* (1992). Vidare går jag in på *Språkriktighetsboken*, som gavs ut av Svenska språknämnden 2005. Undersökningen har skett i anslutning till utarbetandet av boken *Språkrådet rekommenderar. Perspektiv, metoder och avvägningar i språkriktighetsfrågor* (2023), utgiven av avdelningen Språkrådet inom Institutet för språk och folkminnen, och till sist har jag också några ord om denna. Dessa hålls dock mycket kortfattade. Även om många varit inblandade i bokens tillkomst har jag haft ett särskilt ansvar för den i egenskap av en av de två redaktörerna, och en mer systematisk granskning av *Språkrådet rekommenderar* överläts därför åt andra.

Metoden har varit en noggrann läsning av texterna där jag eftersträvat att se dem i deras historiska kontext, med fokus lagd på kopplingen till den samtida språkvetenskapen. Den tolkning som då har skett har bildat grunden, men jag har också utnyttjat mer manifest intertextualitet i form av hänvisningar till vetenskapliga arbeten. Det hör visserligen till språkvårdsgenren, med texter som i hög grad vänder sig till andra än språkforskare, att belägg för faktauppgifter, hänvisningar till tidigare forskning etc. inte ges på samma systematiska sätt som i vetenskapliga artiklar. Men en del litteraturreferenser finns dock, antingen i form av direkta hänvisningar i texten eller genom litteraturlistor.

3 Om språkriktighet

Adolf Noreens huvudbudskap i *Om språkriktighet* är att argumentera för vad han benämner vara den ”rationella ståndpunkten” beträffande språkriktighet. Denna utgår i sin tur från hans allmänna språksyn, nämligen att språket är ”ett meddelelse-medel” (s. 12). Ur detta följer det som har kommit att kallas *ändamålsenlighetsprincipen*: ”Bäst är hvad som kan af den förevarande publiken **exaktast** och **snabbast** uppfattas och af föredragande **lättast** produceras” (s. 12; originalets fetstilar).

Den rationella ståndpunkten ställs i motsats till två andra som Noreen avvisar. För det första den ”literär-historiska [sic!] ståndpunkten”, vilken innebär att en viss förfluten periods språkbruk blir normen och att det språk som minst avlägsnar sig från denna guldålder blir det bästa, och för det andra den ”natur-historiska” som utgår från att det talade språket är det primära och egentliga och att detta talade språk är en levande organism som lever just genom att förändra sig, varför förändring inte är förfall utan utveckling. Den funktionella språksyn, där kommunikationens effektivitet är det överordnade målet och där denna effektivitet kan utvärderas genom rationell analys, som Noreen därmed gör sig till målsman för, kom i stor utsträckning att bli den bestämmande för svensk språkvårds fortsatta inriktning (Teleman, 2003, s. 68–69).

Noreen var en av de ledande junggrammatikerna i Sverige vid den aktuella tidpunkten, och framhåller själv explicit att hans språkriktighetsuppfattning har sin grund i denna skolbildning: Den rationella ståndpunkten sägs vara ”ett nödvändigt korollarium af den uppfattning rörande språkets väsen och uppgift, hvilken av Madvig, Whitney, Leskien, Paul och öfverhuvudtaget hela den s.k. junggrammatiska skolan hyllas och så segerrikt förfäktas” (s. 10). Också i de enskilda resonemangen är denna utgångspunkt tydlig. Ett typiskt exempel är följande resonemang där junggrammatikens centrala tanke om ljudlagar utnyttjas (s. 17): ”Det af någon föreslagna uttrycket »*slavska* språk» är sämre än det gängse »*slaviska* språk», emedan förbindelsen *vs* är illa tåld i svenskan, där den ljudlagsenligt övergår till *fs*, hvarpå vokalen före konsonantgruppen förkortas.” Mer generellt i texten kan den junggrammatiska utgångspunkten ses genom att de språkriktighetsfrågor som Noreen behandlar i stort sett uteslutande ligger på ordnivå, och utöver valet mellan olika lexem huvudsakligen gäller ordformer och uttal, medan sådant som konstruktioner på frasnivå, eller satser och meningar inte diskuteras. Junggrammatiken var inriktad mot ljud- och ordhistoria. Intresset för syntax var betydligt mindre och verktygen för att hantera syntaxfrågor var inte lika utvecklade.

Det är uppenbart att Noreen vänder sig till en kvalificerad läsekrets, möjligen inte bara rena språkvetarkolleger, men tveklöst läsare som är väl orienterade inom den då aktuella akademiska debatten på området. Detta framgår bl.a. av de referenser som ges till olika författare. Inte sällan görs hänvisningarna – på det sätt som framgår av det första citatet i föregående stycke – i allmänna termer utan närmare detaljer. Men det finns också fall av mycket utförligare referenser, exempelvis ”se Rydqvist, Sv. Spr. L. I, s. 215 och s. 213” (s. 19) eller ”Jämför härom M. Lundgren: Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverige, s. 73” (s. 31). Självfallet ska inte

Noreens åberopande av olika andra skribenter bedömas utifrån nutidens normer för referenser, men det är ändå svårt att få en annan uppfattning än att Noreens läsare måste vara väl bevandrade i litteraturen för att kunna ha någon nytta av de hänvisningar som görs.

Att Noreens ärende är att driva en språkteoretiskt grundad tes om hur språkriktighet ska förstås, märks likaså i de ställningstaganden i olika konkreta fall som upptar en ganska stor del av artikeln. Det handlar inte om att på förekommen anledning belysa frågor som Noreen själv uppfattat som problem som behöver lösas och ännu mindre om att besvara frågor e.d. I stället får vi en demonstration av vad den rationella ståndpunkten kan innebära via en genomgång av exempel på vad som enligt denna kan anses vara bra och dåligt.

Hur vi kan avgöra om ett visst uttryck är mer ändamålsenligt än ett annat är inget som Noreen resonerar om mer utförligt. Han medger att i de enskilda fall han behandlat ”är naturligtvis mycken subjektivitet i uppfattningen möjlig” och att hans ställningstaganden kan uppfattas som att ”alltför mycket bära vittne om min individuella smak” (s. 15), men han verkar inte anse att det finns någon större anledning att principiellt diskutera detta.

Sammantaget kan man säga att Noreen skriver fram ett tydligt samband mellan vetenskap och språkråd genom att koppla ändamålsenlighetsprincipen till sin språksyn. De frågor han väljer att diskutera är också sådana som kan hanteras inom en junggrammatisk ram. Språkråden framstår inte som något primärt syfte med artikeln, utan snarare som ett slags spinoff-effekt av den språksyn han förfäktar: att det utifrån denna även går att avgöra vad som är bra och dåligt språk är ytterligare ett argument för dess riktighet.

4 Riktig svenska

Erik Wellanders *Riktig svenska* är ett arbete av helt annan karaktär än Noreens artikel. Det är ett omfattande verk (drygt 800 sidor) och råd ges om en mängd olika språkliga frågor. Det är också tydligt vad gäller syfte och målgrupp: i bokens ”Företal” anger Wellander att han fått i uppdrag av Svenska Akademien att ”till skolornas och allmänhetens tjänst utarbeta en handledning i svenska språkets vård” (s. IX). Framställningen är alltså uttryckligen riktad till en brett definierad grupp mottagare utanför de akademiska kretsarna. Den har också som uttalat mål att ge handledning.

I *Riktig svenska* berörs många olika aspekter av språket, men det är främst det som Wellander benämner *normalprosa*, och som vi idag kanske skulle kalla ”formellt skriftspråk”, som står i centrum för uppmärk-

samheten. De fyra motton som har blivit det som nog främst kopplas till Wellander – *skriv klart, skriv enkelt, skriv kort och skriv svenska* – är ju också tydligt inriktade mot mer formellt skrivande. Även om sådant som böjning och ordval tas upp är det i hög grad konstruktioner av skilda slag som fokuseras. Detta är en tämligen naturlig följd av de allmänna riktlinjerna; ska man skriva klart, enkelt och kort handlar det ju i stor utsträckning om den typen av val.

Ambitionen att skriva klart, enkelt och kort stämmer väl överens med den funktionella språksyn som den Noreenska ändamålsenlighetsprincipen är uttryck för. Det är också vad Wellander själv påpekar i företalet. ”Den allmänna åskådning rörande språk och språkriktighet, som ligger bakom enskildheterna i denna bok, är utbildad väsentligen i anslutning till Esaias Tegnér’s, Adolf Noreens och Gustaf Cederschiölds kända arbeten på området, i vissa punkter väl ock i motsättning till dem. Jag har icke ansett det nödvändigt att närmare ange vare sig överensstämmelser eller avvikelser.” (s. X.) Som framgår är det en mycket allmänt hållen hänvisning och det är tydligt att Wellander inte gör anspråk på att lansera något påtagligt nytt vad gäller denna grundläggande språksyn. Detta är en klar skillnad mot Noreens artikel, där språksynen i hög grad var det centrala.

Det är också uppenbart att Wellander inte lägger vikt vid att anknyta sina resonemang till då aktuell forskning. Det finns några hänvisningar här och var, men de ger ett ganska osystematiskt intryck. I en diskussion om olika slag av stil ges exempelvis lite en passant (s. 19) en referens till Hans Larssons *Poesiens logik* från 1908, och i en redogörelse för prosans stilarter till Gustaf Cederschiölds *Om svenskan som skriftspråk*. I några andra sammanhang hänvisas angående vissa detaljer till artiklar i *Språk och stil* resp. *Nysvenska studier*, men det är inget som görs genomgående och konsekvent. Också en blick på den korta litteraturlista, benämnd ”Viktigare litteratur”, som finns allra sist i boken ger bilden av att den direkta forskningsanknytningen inte framhävs. I stort sett alla referenser handlar om antingen språkvård eller stilistik, och de är ofta av allmän karaktär, i stil med Natanael Beckmans *Hjälpreda vid uppsatsskrivning* eller August Isaacssons *Stilistik för skolbruk*.

Att forskningsanknytningen inte är påtaglig är med all säkerhet kopplat till bokens allmänna karaktär. Den är som nämnts avsedd att vara en handledning i svenska språkets vård, ”till skolornas och allmänhetens tjänst”. Wellander kan därvid i kraft av både sin position och sitt uppdrag uttala sig i olika frågor, till skillnad från Noreen som snarare adresserar en jämlik publik. Samtidigt är en trolig orsak till den svaga anknytningen till då aktuell forskning också att språkvetenskapen vid den tiden främst

ägande sig åt andra frågor. Framför allt intresserade man sig för språket under äldre skeden, medan den samtida svenskan fick mindre uppmärksamhet. Det junggrammatiska paradigmet med sin redan berörda inriktning mot ljudhistoria var starkt och även inom fält som t.ex. dialektologi bedrevs forskning från sådana utgångspunkter. Grammatiken hade inte heller hög status som forskningsobjekt (se Teleman, 2003, s. 71 ff.).

Att ett antal av de hänvisningar som ändå finns i *Riktig svenska* görs till *Språk och stil* och *Nysvenska studier*¹ kan i det sammanhanget ses som signifikativt. Som Olle Josephson påpekat i sin översikt över *Språk och stil* och *Nysvenska studier* 1901–1975, kan tidskriftens tidiga historia ses som ett vittnesbörd om ”ett alternativt forskningsprogram, den litterära stilistikens” (Josephson, 1989, s. 93). ”Det är ett program som lider nederlag”, fortsätter Josephson. Helt andra frågor kom att dominera den svenska språkforskningen. Wellander kan på sätt och vis sägas stå på samma sida som det alternativa forskningsprogrammet, men med den viktiga skillnaden att han intresserade sig för vad vi idag skulle kalla sakprosa, och inte skönlitteratur (jfr Teleman, 2003, s. 70). I en artikel från 1923, *Syntaktiska strövtåg*, skriver Wellander (s. 49): ”Jag tror, att man som önskemål för den moderna språkvetenskapens utveckling borde ställa en förskjutning av forskningens tyngdpunkt från fornspråken till de levande språken och från fonologien till semologien [*semantiken* med dagens terminologi]”.

Att det inte fanns så mycket samtida forskning att anknyta till är dock inget som Wellander själv tar upp i boken (vilket möjligen inte är så förvånande i ett verk som vänder sig till skolorna och allmänheten). Han förefaller inte heller tycka att det finns anledning att problematisera de bedömningar som görs. Hans främsta intresse är klarhet och entydighet och han vill främja sådant som tankereda, logik och konsekvens. Hur det mer principiellt kan avgöras att något är klarare, entydigare eller konsekventare än något annat är inget som diskuteras.

Sammanfattningsvis kan sägas att *Riktig svenska* har som uttalat mål att ge råd i olika konkreta frågor. Råden utgår från en funktionell språksyn, men denna tas för given och utvecklas inte närmare. Inte heller finns någon egentlig diskussion av principiella aspekter av hur bedömningen görs när olika konstruktioner värderas beträffande sådant som klarhet, entydighet och logik. Anknytningen till den samtida forskningen är tämligen vag, men det fanns ju heller inte så mycket att anknyta till. I den meningen kan Wellanders språkvård sägas vara en del av ett parallellt eller alternativt

---

¹ *Språk och stil* började ges ut 1901. Efter 20 år bytte den namn till *Nysvenska studier*, varefter tidskriften 1991 återtog det gamla namnet.

program (som inte fick genomslag i samtiden) för den svenska språkforskningen.

5 Bertil Molde

Erik Wellander hade en obestridlig roll som centralgestalt inom svensk språkvård under ett antal decennier runt 1900-talets mitt. Bertil Molde intog på många sätt en liknande position under den senare delen av århundradet. Han gav dock inte ut något samlat verk i stil med *Riktig svenska*, utan publicerade främst kortare språkspalter och liknande, bl.a. i *Svenska Dagbladet*, där han efterträdde Wellander som språkspalts-skribent, och i den av honom grundade tidskriften *Språkvård*. Han var mycket aktiv i tidningar, radio och teve m.m. och kom i rollen som föreståndare för Svenska språknämnden att på många sätt personifiera den dåtida svenska språkvården.

Molde byggde vidare på den funktionella språksyn som Noreen och Wellander formulerat. En viss tyngdpunktsförändring gentemot Wellander kan man dock se, i det att Molde framhöll *mottagaranpassning* som det överordnade värdet (se t.ex. Molde, 1979, s. 19). Han hade också en mer öppen hållning till språklig variation och tog mer hänsyn till denna, liksom till bruket i stort, i sina bedömningar. Wellander redogör ofta ingående och pedagogiskt för vad ett visst språkriktighetsproblem består i. Det gör även Molde, men han har inte sällan också en redogörelse för hur problemet har uppstått: finns det t.ex. en dialektal bakgrund eller handlar det om en förändring över tid? Inte minst det senare skiljer honom från Wellander, som i stort sett utesluter historiska perspektiv i sina bedömningar. Som Malmgren och Agazzi (2020, s. 259) framhåller formades Moldes språkspalter i *Svenska Dagbladet* ”inte sällan till ett slags minilektioner i svensk språkhistoria”.

Molde poängterade själv vikten av att språkvården utgår från språkvetenskapen. En programförklaring, *Principer för svenska språknämndens rådgivningsarbete*, inleder han på följande vis: ”En grundläggande princip för allt språkvårdsarbete är att det bygger på en stabil språkvetenskaplig grund, inte på allmänt tyckande eller tillfälliga och godtyckliga åsikter.” (Molde, 1979, s. 17). Han formulerar också sju punkter som måste beaktas vid en bedömning (s. 19–20): 1. maximal förståelighet; 2. störningsfrihet; 3. hänsyn till språksystemet; 4. hänsyn till det faktiska bruket; 5. tolerans; 6. rationalitets- och effektivitetsprincipen (varken för invecklat eller alltför förenklat) och 7. ekonomiprincipen (så kort och koncist som möjligt).

Flera av dessa principer känns igen från Noreen och Wellander, men punkterna om störningsfrihet, om hänsyn till det faktiska bruket och om tolerans måste sägas vara nya och avspeglar väl den förändring som skett. Det gäller inte minst principen om tolerans, som tveklöst är en nyorientering. Denna större tolerans ligger i linje med den språkvetenskapliga utvecklingen. Under 1960- och 70-talet växte språksociologin fram, och med denna kom såväl ett större intresse för som förståelse av språklig variation, inklusive social sådan. Att forskningen riktades mot det samtida språket gjorde det också naturligare att ta hänsyn till det rådande bruket.

Ser man till hur Molde argumenterar i skilda sakfrågor, måste man säga att han lever som han lär. Jag har gått igenom boken *Svenska i dag. Svar på språkriktighetsfrågor* (1992), en samling av språkspalter publicerade framför allt i *Svenska Dagbladet*. Hållningen är snarare att förklara än att förbjuda, och Molde ger ofta uppgifter om historiska förhållanden, utreder det nuvarande bruket etc. som ett led i argumentationen för det ena eller andra. Någon direkt koppling till forskningen i form av litteraturhänvisningar eller dylikt finns emellertid inte. Det är knappast förvånande; som inledningsvis berörts hör det till språkvårdsgenren att direkta källhänvisningar sällan görs. Molde vände sig i hög grad utåt, mot allmänheten, och i språkspalter i dagspressen förekommer knappast den typen av referenser. Inte heller i *Språkvård*, där Molde var en flitig skribent, användes normalt sådant. I likhet med Wellander måste därför Molde sägas uttala sig i hög grad i kraft av sin egen stora sakkunskap och den auktoritet som rollen som språknämndens föreståndare gav.

Sammantaget kan sägas att grunderna för bedömningen av olika varianters lämplighet är betydligt klarare uttryckta hos Molde i de sju ovan angivna principerna än vad som är fallet hos Wellander. Det är också uppenbart att både bruket och variationen i detta ges centrala roller i argumentationen och detsamma gäller för den historiska bakgrunden. Här finns alltså en tydligare empirisk bas för språkvårdsarbetet, och även en mer explicit metarefleksion över rådgivningens principer och utgångspunkter. Intrycket är att det är en språkvård som i högre grad än för Wellanders del sker i samklang med den samtida språkforskningen, speciellt genom toleransprincipens koppling till den framväxande sociolingvistiken.

6 Språkriktighetsboken

Språkriktighetsboken utgavs 2005. Den är anonym i den meningen att det inte anges någon författare, redaktör eller liknande, utan det är Svenska språknämnden som står som avsändare. I ett förord redovisas dock vilka

som har medverkat i olika roller. Bland författarna dominerar personer från Språknämnden, men det finns även forskare från universitetsvärlden. Totalt har också 24 lektörer, såväl ”ledande språkvetare och språkvårdare som erfarna skribenter och intresserade lekmän” (s. 6), från både Sverige och Svenskfinland deltagit i utarbetandet. Det är alltså en bok som är förankrad i både forskarsamhället och den institutionaliserade språkvården.

Boken inleds med en fyllig genomgång av den ”allmänna syn på språkriktighet och vad som utmärker diskussioner om språkriktighet” (s. 7) som ligger till grund för arbetet. I hög grad handlar det om språklig variation och hur den ger upphov till frågor om vad som är rätt och fel. En annan fråga som ges mycket utrymme är standardspråkets, speciellt skriftspråkets, särskilda ställning och att språkriktighetsfrågor i allt väsentligt gäller det mer formella skriftspråket.

Vidare diskuteras hur det ska kunna avgöras vad som kan anses vara korrekt. Ett antal bedömningsgrunder som tidigare ofta tillämpats avvisas som problematiska. Det gäller t.ex. logik (som beskrivs i termer av ad hoc-rationaliseringar av konstruktioner man ogillar av andra orsaker), grammatikens regler (då argumentationen vanligen blir cirkulär) och språk-historiska argument (bl.a. eftersom språket ständigt förändras). Även de ofta återopade principerna om störningsfrihet och konsekvens problematiseras. Det som det läggs störst vikt vid är bruket, och det redogörs också för hur detta kan kartläggas, särskilt via internetresurser av olika slag. Detta hänger naturligtvis nära samman med den tekniska utvecklingen: när Språkriktighetsboken utarbetades hade tillgången till stora textkorpusar möjliggjort att man kunde kartlägga bruket på ett helt nytt sätt, vilket i grunden förändrade förutsättningarna för att bedriva språkvård.

Slutligen ges en översikt över svensk och internationell språkriktighetsdebatt. Här placeras språkvården in bland det som sociolingvistik studerar genom att språkliga normer framhålls som ett centralt forskningsobjekt inom fältet. Två ”närbesläktade huvudfrågor” urskiljs: ”Vilka olika slag av språkliga normer finns, och hur förhåller de sig till olika slags språkriktighetsargumentation?” och ”Vem råder över språknormerna, hur förmedlas de och hur förändras de?” (s. 35). I detta avsnitt finns en mängd hänvisningar till olika publikationer och inledningen avslutas med en referenslista på närmare två sidor.

Inledningen grundar alltså på ett tydligt sätt – också i form av direkta hänvisningar till olika publikationer – de råd som sedan ges i ett vetenskapligt sammanhang. Fokus i diskussionen ligger på begreppet språkriktighet och hur detta ska förstås. Beskrivningen av hur språkriktig-

het kan uppfattas är väl i samklang med den språkvetenskapliga utvecklingen från 1970-talet och framåt, och då speciellt sociolingvistikens allt viktigare roll. Att språkbruket står i centrum och att hållningen till variation präglas av stor öppenhet är då helt följdriktigt.

Ser man sedan till de olika utredningarna av skilda problem och problemområden så bygger de tydligt vidare på det som sagts i inledningen. Den analys som redovisas under rubriken "Fakta och diskussion" är utförlig och mångsidig (inte sällan upptar detta parti 7–8 sidor). Här anförs ofta sakuppgifter av olika slag. Vad gäller sådant ges inga hänvisningar till olika undersökningar, publikationer etc. och inte heller på annat sätt anförs mer direkt stöd för de påståenden som görs. Som redan berörts är detta knappast förvånande; i språkvårdstexter, liksom väl vanligen i texter som vänder sig utanför de rena forskarkretsarna mer generellt, görs sällan detta. I detta avseende kan man därför säga att *Språkriktighetsboken* fortsätter traditionen från Wellander och Molde, där det som hävdas framförs i kraft av den egna sakkunskapen och riktas till en allmän läsekrets. Att man som berörts i inledningen gått igenom olika källor, särskilt för uttalanden om bruket, utgör dock en viktig skillnad i detta avseende. Den empiriska grunden för olika bedömningar är därigenom betydligt mer utvecklad. Likaså gör man reda för resonemangen bakom råden på ett tydligare sätt än tidigare skett. I förordet (s. 5) framhålls också denna ambition tydligt: "Läsaren ska inte bara få ett skrivråd, utan också en förståelse för hur språk fungerar, hur språknormer uppstår och förändras samt hur man kan argumentera i språkriktighetsfrågor".

I inledningen till *Språkriktighetsboken* nämner man den funktionella språksyn som präglat svenskt språkvårdsarbete, och ansluter sig även med viss reservation till denna: "Det funktionella synsätt som Noreen en gång formulerade är till stora delar också vårt" (s. 35). Men eftersom *Språkriktighetsboken*s grundhållning snarare handlar om anpassning till mottagaren, och så stor vikt läggs vid bruket, blir argumentationen annorlunda: man behöver inte på samma sätt hävda att något är "enklare", "tydligare", "mer begripligt" e.d. Ändamålsenlighet blir snarare detsamma som anpassning till bruket, vilket också innebär att vad som är lämpligt beror på situationen, t.ex. om det är en formell eller en informell text det handlar om.

Sammantaget kan sägas att det finns en tydlig anknytning till samtida språkvetenskap. Det gäller både för de konkreta råd som ges och de principiella grunderna för språkriktighetsbedömningar. Genom att språkvårdens verksamhet också placeras in bland det som sociolingvistiken

studerar, språkliga normer, kan man också säga att språkvården även blir ett av språkvetenskapens objekt.

7 Språkrådet rekommenderar

Språkrådet rekommenderar är utgiven av Institutet för språk och folkminnen genom avdelningen Språkrådet. Det är alltså en statlig myndighet som står som avsändare, vilket avspeglar ännu ett steg i institutionaliseringen av språkvården. Men arbetsgången har varit att ett flertal aktiva forskare har lämnat underlag till bokens olika delar, och dessa har sedan bearbetats av Maria Bylin och mig själv. På så sätt finns en tydlig koppling till forskarvärlden.

Av skäl som jag berört inledningsvis avstår jag från att göra någon egentlig analys av *Språkrådet rekommenderar*. Jag vill här bara mycket kort peka på några punkter som vi som arbetade med boken själva uppfattade som i vissa avseenden nya.

En aspekt är då att vi kände ett behov av att tydligt avgränsa vad råden gällde, nämligen det som vi valde att benämna *standardskriftsvenskan*. Att språkvårdsråd i stor utsträckning rör mer formellt skriftspråk är förvisso ingen nyhet, men utvecklingen har lett till att informellt skrivande har blivit mycket vanligt, t.ex. i sociala medier eller chattar av skilda slag. Sådant språkbruk tar vi alltså explicit inte ställning till och det nödvändiggjorde en diskussion av gränsdragningen.

Vad gäller den funktionella hållningen framhålls att det inte finns några tydliga sätt att avgöra om något är enkelt och begripligt, och tanken om att hänvisa till sådant som tydlighet, klarhet eller begriplighet, som problematiseras även i *Språkriktighetsboken*, tonas alltså ner ännu lite mer.

En mer principiell nyhet är att maktaspekter inkluderats genom att normkritiska perspektiv anlagts i speciellt benämningsfrågor, något som i viss mån går mot tanken på att se bruket som den avgörande faktorn. Ytterligare en principiell nyhet är att det finns en större öppenhet för att ta med L2-svenska i det som är det bruk som beaktas som grund för råd.

Dessa förändringar, inte minst de två sistnämnda, reflekterar tämligen uppenbart förändringar inom både samhället och språkforskningen där såväl flerspråkighetsfrågor som normkritik och socialkonstruktivistiska tankar blivit allt mer framträdande.

8 Avslutning

Att språkvård och språkforskning skiljer sig åt är klart: att beskriva hur något är och att uttala sig om hur något bör vara är två olika saker.

Samtidigt är det ovedersägligt att det finns kopplingar dem emellan, även om det kan variera mer exakt hur sambandet tar sig uttryck. Syftet med denna artikel har varit att bidra till att beskriva hur detta samband sett ut under skilda tider. Den bilden kan fördjupas och nyanseras; här finns mycket utrymme för mer forskning. Språkvårdshistorien bidrar till kunskap om svenskans samhälleliga och social inramning liksom dess historiska utveckling, och den ger samtidigt perspektiv på den svenska språkvetenskapens historia.

Litteratur

- Institutet för språk och folkminnen. (2023). *Språkrådet rekommenderar. Perspektiv, metoder och avvägningar i språkriktighetsfrågor*. Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen.
- Josephson, O. (1989). Från Ruben G:son Berg till Svenskans beskrivning. Språk och stil och Nysvenska studier 1901–1975. *Nysvenska studier*, 69, 91–116.
- Josephson, O. (2022). *Språkpolitik* (2 uppl.). Morfem.
- Malmgren, S.-G., & Agazzi, B. (2020). *Bertil Molde: språkvårdare och folkbildare*. Kungl. Vitterhetsakademien.
- Molde, B. (1979). Principer för Svenska språknämndens rådgivningsarbete. *Språk i Norden*, 10(1), 17–21.
- Molde, B. (1992). *Svenska i dag. Svar på språkfrågor*. Prisma.
- Noreen, A. (1885). Om språkriktighet. *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri utgifven af Letterstedtska föreningen*, 377–403; 465–479.
- Svenska språknämnden. (2005). *Språkriktighetsboken*. Norstedts Akademiska Förlag.
- Teleman, U. (2002). *Ära, rikedom och reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. Norstedts ordbok.
- Teleman, U. (2003). *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*. Norstedts ordbok.
- Wellander, E. (1923). Syntaktiska strövtåg. *Nysvenska studier*, 3, 1–51.
- Wellander, E. (1939). *Riktig svenska. En handledning i svenska språkets vård*. P.A. Norstedt & Söner.

Yttrandefinala stigtoner i tre sydsvenska dialekter och vad de avslöjar om tvåtoppigheten i den sydsvenska tonaccenten*

Sara Myrberg
Lunds universitet

1 Inledning och bakgrund

I den här artikeln presenteras data som visar att antalet yttrandefinala stigningar ökar successivt från syd till nordväst hos talare från tre olika platser i södra Sverige: Sjöbo, Hässleholm och Laholm.

De data som presenteras här får bland annat konsekvenser för hur yttrandefinala stigningar kan analyseras i olika dialekter. Vi kan anta att en grupp faktorer ökar sannolikheten i alla dialekter för att ett yttrande ska få en stigton. Till exempel ökar sannolikheten för yttrandefinala stigningar i frågor, listor, fortsättningar på ett yttrande, och så vidare. Men samtidigt måste vi räkna med att det mellan (sydsvenska) dialekter finns regionala skillnader i fråga om hur sannolikt det är att ett yttrande realiseras med en yttrandefinal stigton. Analysen som presenteras i denna artikel implicerar att (en del av) dessa skillnader har strukturella orsaker.

Skillnaderna i fråga om antalet stigtoner i de tre sydsvenska dialekterna som diskuteras här tolkas i ljuset av tonaccentens form i olika skandinaviska dialekter. I Myrberg (2022, 2024) visade jag att det finns stora likheter mellan hur prominenstonen i både tonaccent 1 och tonaccent 2

---

* Jag vill tacka Anders Myrberg för hjälp med programmering och Agnes Wallner för hjälp med datainsamling. Jag tackar också Tomas Riad och en anonym granskare för intressanta kommentarer till de argument som framförs i denna artikel.

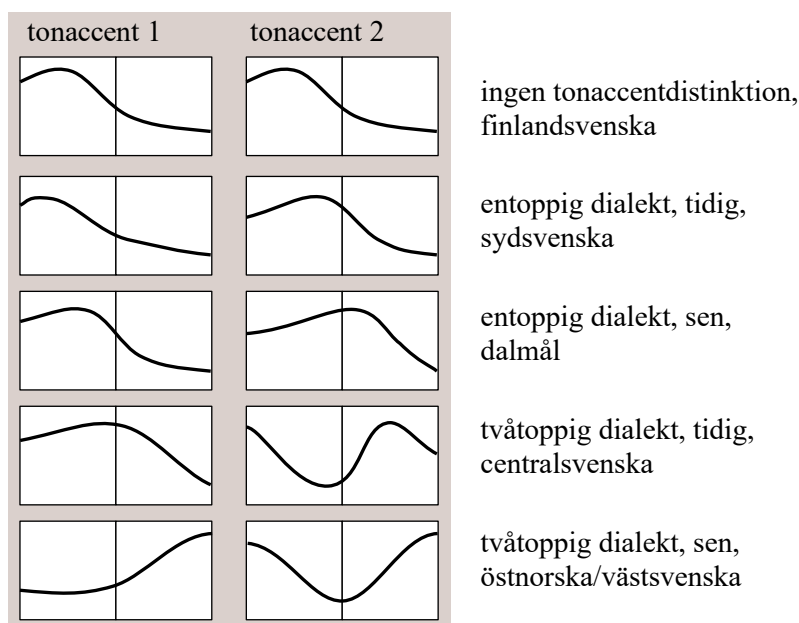
beter sig hos sydsvenska talare, närmare bestämt talare från Hässleholm och Sjöbo, och hos västsvenska och östnorska talare. Likheten består i att det finns en så kallad *tvåtoppighet* i sydsvenska, som liknar den som beskrivits från just västsvenska och östnorska. Jag visade också att det finns indikationer på att Hässleholmsdialekten är mer lik östnorska (mer tvåtoppig) än Sjöbodialekten.

I den här artikeln följer jag upp fynden från Myrberg (2022, 2024) genom att diskutera yttrandefinala stigningar i Sjöbo, Hässleholm och Laholm, och argumenterar för att de data som presenteras i denna artikel stöder analysen från Myrberg (2022, 2024).

Det är viktigt i sammanhanget att vad gäller just den tonala grammatiken har västsvenska (som är geografiskt beläget precis norr om sydsvenska) och östnorska beskrivits som tillhörande samma typ. Såväl västsvenska som östnorska har beskrivits som dialekter där en prominensgivande hög ton driver åt höger tills den sammansmälter med eller tar över funktionen som yttrandefinal gränston (Bruce, 2007 s. 129; Fretheim, 1978, 1990; Kristoffersen, 2000). Dessa dialekter har därför en hög andel stigtoner, och man kan säga att funktionen att markera en prosodisk gräns och att uttrycka en prosodisk prominens kan ske med en och samma tonala rörelse, vilket i någon utsträckning gör distinktionen mellan prominens- och gränston mindre tydlig i den tonala grammatiken i dessa dialekter (se t.ex. Kristoffersen, 2000; Riad, 2006, 2018).

1.1 Sen andra tontopp i östnorska, västsvenska och skånska

Tidigare forskning har beskrivit tonaccentens form i olika dialekter. Dessa beskrivningar har antagit att en dialekt antingen kan ha en entoppig kontur i tonaccent 1 och 2, eller en entoppig kontur i tonaccent 1 men en tvåtoppig kontur i tonaccent 2. Detta sammanfattas i figur 1, som är en ungefärlig återgivning av Gårding och Lindblads uppställning (1973 s. 46–48). Notera att denna uppställning gäller tonaccentens form när ett ord har stark prosodisk prominens (s.k. *stor accent*, Myrberg & Riad, 2015). En rad senare publikationer har utgått från samma typologi (Bruce & Gårding, 1978; Bruce, 2007, 2010; Riad, 1998, 2006, 2014, 2018). I de nämnda arbetena har man antagit att dialekter antingen är entoppiga eller tvåtoppiga och att inga system mittemellan dessa typer existerar. Sydsvenska har beskrivits som en entoppig dialekt.

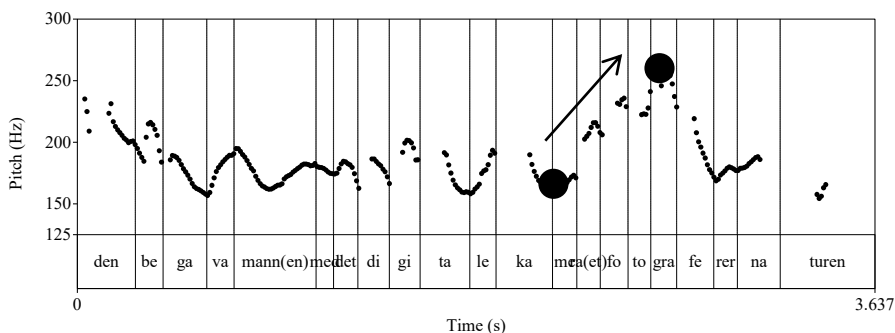

Figur 1. Figur efter Lindblad och Gårding (1973). Tonala konturer hos tvåstaviga ord, yttrade som ettordsyttranden. De tre översta dialekttyperna är entoppiga vilket betyder att det finns en enda tonalt hög punkt i tonaccent 1 såväl som i tonaccent 2. De två nedersta dialekttyperna är tvåtoppiga vilket innebär att ord med tonaccent 1 har en tonalt hög punkt, medan ord med tonaccent 2 har två.

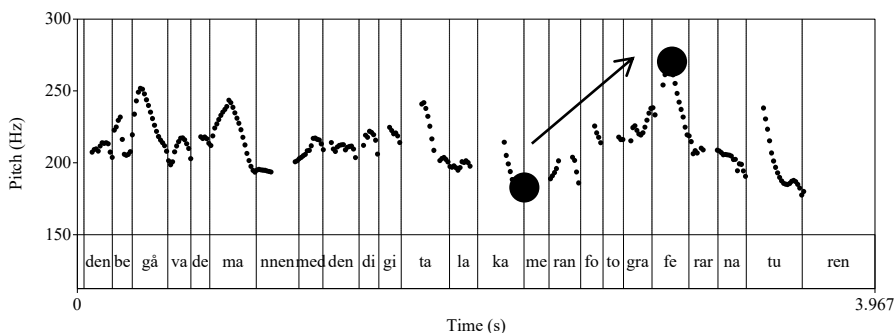
I Myrberg (2022, 2024) visade jag dock att sydsvenska uppvisar egenskaper som gör att den behöver beskrivas som delvis tvåtoppig. Baserat på detta föreslog jag ett kontinuum mellan en- och tvåtoppighet.

Den tvåtoppighet som finns i sydsvenska liknar den som har beskrivits från västsvenska och östnorska. Likheten illustreras i figurena 2 och 3 (från Myrberg, 2024), där den högsta stigningen markerar informationsstrukturellt fokus på subjektet i meningen. Fokus på subjektet realiserar med en nukleäraccent på ¹*kamera* (upphöjd siffra markerar tonaccent på den betonade stavelsen). Vi ser tydligt att i båda dialekterna når stigningen från nukleäraccenten sin högsta punkt flera stavelser in i det ord som följer efter det sista ordet i subjektet, nämligen verbet *fotogra¹ferar*. Detta är karakteristiskt för dialekter som tillhör den typ som i figur 1 beskrivs som tvåtoppig med sen tontopp (jfr Bruce, 2007 s. 129; Fretheim, 1990; Kristoffersen, 2000; Riad & Segerup, 2008), men sådana sena stigningar har inte antagits för sydsvenska i den tidigare dialekttypologiska litteraturen.

Jag antar dock här att den sena stigningen som markerar fokus i figur 3 bör analyseras som en (del av en komplex) prominensston i sydsvenska, parallellt med den traditionella analysen av västsvenska och östnorska.¹

Figur 2. Östnorska, Grue kommun nordöst om Oslo. Yttrandemedial sen tontopp. *Den begava mann(en) med det digitale kameraet fotograferer naturen.* Fokuserat subjekt som följs av det finita verbet *fotograferer*. Eftersom detta ord har tre obetonade stavelser före den betonade stavelsen realiseras den andra tontoppen fyra stavelser utanför det betonade subjektet. Ur Myrberg (2024).

Figur 3. Hässleholm. Yttrandemedial sen tontopp. *Den begåvade mannen med den digitala kameran fotograferar naturen.* Fokuserat subjekt som följs av det finita verbet *fotograferar*. Eftersom detta ord har tre obe-

¹ Man kunde möjligen tänka sig en alternativ analys där den höga stigningen som markerar fokus i figur 3 antas bero på att fokus uttrycks med accenten på det postfokala ordet *fotograferar*. En sådan analys kräver dock en förklaring till varför fokus uttrycks på det postfokala ordet. En analys som antar att det postfokala ordet uttrycker fokus är behäftad med ett flertal problem som av utrymmesskäl inte kommer att diskuteras närmare i denna artikel.

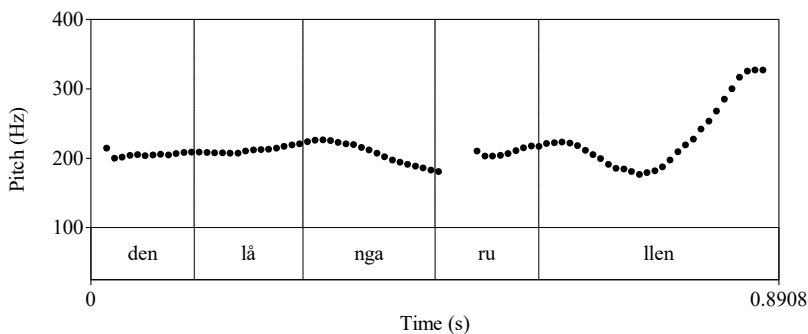
tonade stavelser före den betonade stavelsen realiseras den andra tontoppen fyra stavelser utanför det betonade subjektet. Ur Myrberg (2024).

1.2 Finala stigtoner i östnorska och sydsvenska

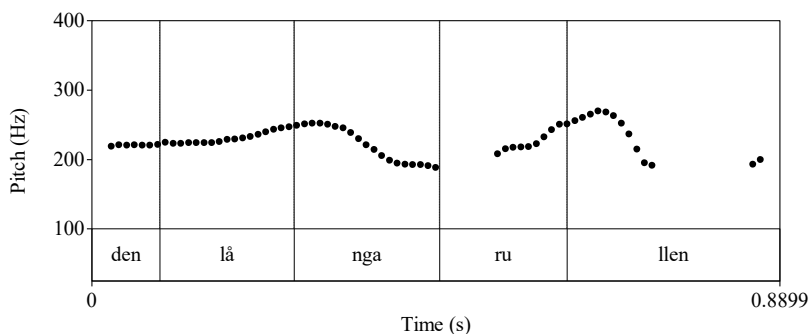
De dialekter som har en så kallad sen andra tontopp (västsvenska och östnorska) karaktäriseras också av en hög andel yttrandefinala stigtoner. Särskilt i den norska litteraturen har dessa yttrandefinala stigtoner beskrivits som en yttrandefinal realisering av en sen prominens i såväl accent 1 som accent 2 (Fretheim, 1987, 1990; Kristoffersen, 2000; Nilsen, 1992; jämför också diskussionen i Riad, 2006, 2018). Tendensen till yttrandefinala stigtoner syns också i figur 1, där de sena tvåtoppiga dialekterna är de enda som avslutas med hög ton. Notera att de tvåstaviga orden vars melodi visas utgör ettordsyttranden. Melodierna i figur 1 är således både yttrandeinitiala och yttrandefinala.

Likheterna mellan de östnorska och de sydsvenska prominensstonerna som visades i figur 2 och 3 väcker frågan i vilka andra avseenden dialekterna betar sig likartat. I och med att beskrivningarna av de östnorska dialekterna har gjort gällande att dessa dialekter har en hög andel stigningar yttrandefinalt, måste frågan ställas om detta gäller även de sydsvenska dialekterna.

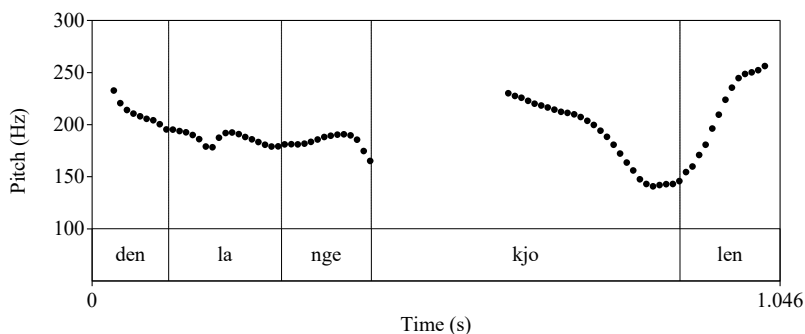
En genomgång av inspelade data från Myrberg (2024) visar att det sydsvenska materialet innehåller såväl stigande som fallande/låga yttrandefinala toner. Konturerna i figur 4 och 5 visar en yttrandefinal stigning respektive ett fall, båda upplästa av en talare av en sydsvensk dialekt (inspelningen kommer från samma inspelningssession som de data som presenteras i avsnitt 3). En motsvarande östnorsk inläsning med stigande ton yttrandefinalt finns i figur 6 (samma talare som i figur 2).

Figur 4. Sydsvenska, Hässleholm. Yttrandefinal stigton i påstående.

Figur 5. Sydsvenska, Hässleholm. Yttrandefinal fallton i påstående.

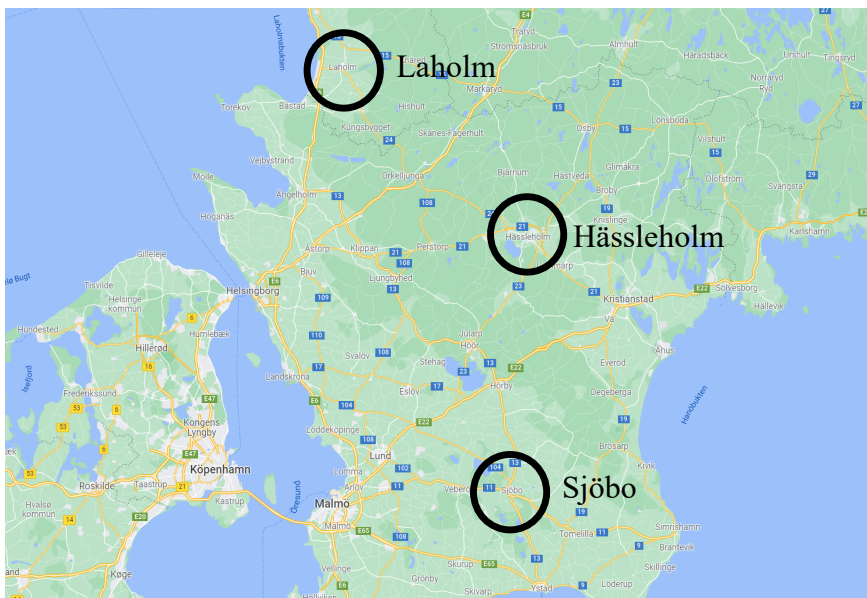
Figur 6. Östnorska, Grue kommune, nordöst om Oslo. Yttrandefinal stigton i påstående.

3 Produktionsexperiment

För att närmare studera hur ofta de sydsvenska talarna använder stigtoner i påståendesatser analyserades melodin i den yttrandefinala stavelsen i sammanlagt 1 080 inlästa meningar. Inspelningarna är delvis desamma som låg till grund för analyserna av yttrandemediala ord med och utan informationsstrukturellt fokus i Myrberg (2021, 2022, 2024).²

Data från tre talare vardera från tre platser i södra Sverige presenteras här: Sjöbo, Hässleholm, och Laholm. De tre orterna finns markerade på kartan i figur 7.

² I Myrberg (2022, 2024) fanns dock inga data från Laholm med.

Figur 7. De tre inspelningssorterna: Sjöbo, Hässleholm och Laholm. Karta från Google Maps (<https://www.google.com/maps>).

3.1 Experimentdesign

Informanterna placerades framför en bärbar dator och ombads att läsa upp en fråga följt av ett påstående. Frågan begränsade informationsstrukturen i påståendet. Uppläsningarna spelades in med en AKG C520-mikrofon och en Zoom H5 Handy recorder.

Exempel på de frågor som lästes ges i (1). Frågan i (1a) ger fokus på svarets subjekt (alternativt i några fall sista ordet i subjektet). Frågan i (1b) ger fokus på (sista ordet i) svarets verbfras. Fokus markeras med hakparentes och nedsänkt F.

Exempel på de påståenden som lästes ges i (2), där (2a) exemplifierar ett påstående med ord som har tonaccent 2, medan (2b) exemplifierar ett påstående med ord som har tonaccent 1.

- (1) a) Vad är Vendelas?
(Svar: [Den enorma BOLLEN]_F är Vendelas.)
- b) Vems är den enorma bollen?
(Svar: Den enorma bollen är [VENDELAS]_F)
- (2) a) Den e¹norma ¹bollen är ¹Vendelas
- b) Den ²långa ²rullen blev såld ²förra ²veckan

Varje påstående lästes både tillsammans med en fråga som gav fokus på (sista ordet i) subjektet, som i (1a), och med en fråga som gav fokus på (sista ordet i) verbfrasen, som i (1b). Notera att den del av svaret som inte är fokuserat är given information i dessa exempelmeningar.

Inläsningar från tre informanter från var och en av platserna Sjöbo, Hässleholm och Laholm har analyserats. I experimentet ingick fem meningar med tonaccent 2 i orden (2a), och fem meningar med tonaccent 1 i orden (2b). Alla meningar blandades och lästes i randomiserad ordning, och varje mening lästes sammanlagt tre gånger. Experimentmeningarna blandades också med ungefär lika andel meningar som hade annan struktur för att läsningen skulle bli mindre enformig och för att minska risken att informanterna skulle gissa syftet med experimentet.

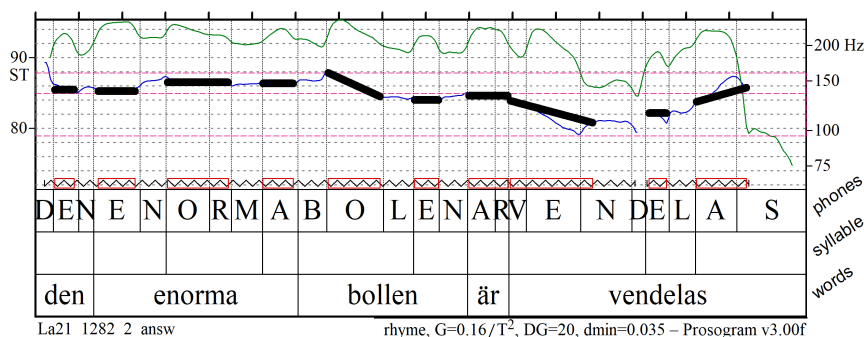
Totalt har 1 080 meningar analyserats: 2 tonaccentalternativ (1 eller 2) * 2 fokusalternativ (sist i subjektet vs. sist i VP) * 2 satstyper (fråga vs. svar) * 5 meningar * 3 repetitioner * 9 talare.

3.2 Annotering och analys

Meningarna analyserades och annoterades automatiskt med en kombination av talanalysprogrammet *Praat* (Boersma & Weenink, 2024), en så kallad *forced aligner* som anpassats till svenska av Young (2019; se även Young & McGarrah, 2021) och *Prosogram* som utvecklats av Piet Mertens (2020). Annoteringsproceduren som användes till denna analys presenteras också i Myrberg (2021).

Först kördes forced alignment på varje mening för att identifiera tidpunkterna för början och slutet av varje fonem samt varje ord i meningen. Dessa tidpunkter sparades i en TextGrid-fil för att kunna läsas av Praat. Eftersom alignern inte genererar perfekta resultat gjordes en manuell korrigering av gränser som hamnat fel. Utifrån tidpunkterna som genererats genom forced alignment och korrigerats manuellt, kunde sedan tidpunkter för stavelsegränser definieras. Dessa lades också till i TextGrid-filen (se Riad, 2014 för en beskrivning av principer för stavelseindelning i svenska).

Därefter kördes Prosogram på ljudfilen och tillhörande TextGrid. Prosogram är skrivet som ett Praat-script, och genererar en stilisering av den tonala konturen som syftar till att återge perceptuellt relevanta rörelser i f0 (grundtonsfrekvens, ton). Denna stilisering medger automatisk analys av tonen i ett yttrande. Ett exempel på en analys med forced aligner och Prosogram ges i figur 8.

Figur 8. Exempelanalys. Ord- och fonemgränser (words, phones) är genererade via forced alignment och manuellt korrigerade. Stavelsegränser är automatiskt genererade utifrån annoteringen av de enskilda ljuden. Den blå linjen är f_0 och den gröna är intensitet. De svarta strecken är Prosograms stilisering av f_0 .

Systemet är i nuläget inte stabilt nog för att användas på hela yttranden på svenska, men ger goda resultat för den yttrandefinala stavelsen. Därför extraherades information om denna stavelse för såväl de inlästa frågorna som svaren.

Prosogram extraherar en stor mängd information. En av analysmetoderna innebär en kategorisering av en tonal sekvens som stigande, fallande eller flat. Kategoriseringen görs baserat på ett tröskelvärde för hur små tonala skillnader människor är känsliga för (*glissando threshold*). Prosogram erbjuder tre olika känslighetsnivåer för detta tröskelvärde, och här används det mest känsliga av dessa (jfr också Heldner & Włodarczak, 2015).

Statistisk analys utfördes med R (R Core Team, 2020).

4 Resultat

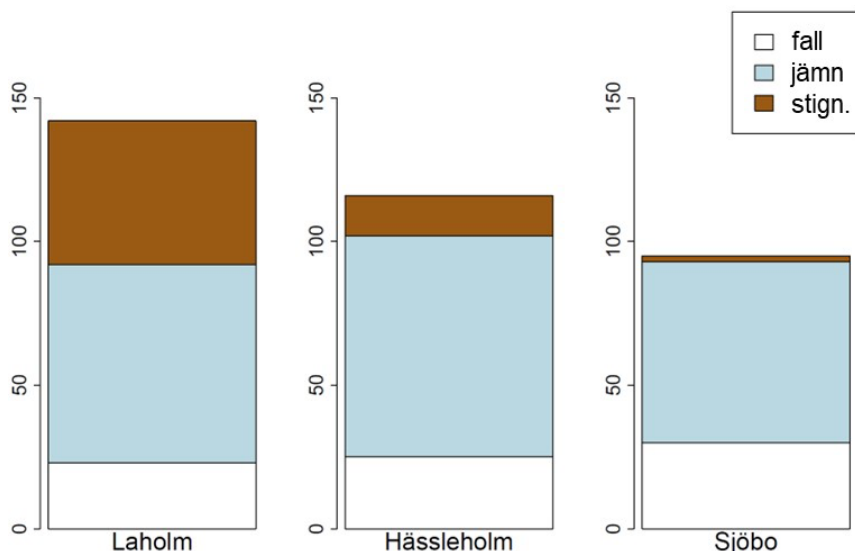
I detta avsnitt presenteras andelen stigande, fallande och jämna prosodiska konturer i den yttrandefinala stavelsen i frågorna och svaren från Sjöbo, Hässleholm och Laholm.

Resultaten visar att det i såväl frågor som påståenden finns en signifikant skillnad mellan dialekterna, så att ju längre norrut (och geografiskt närmre västsvenska och östnorska) en dialekt befinner sig, desto högre andel stigtoner. Resultaten visar också att alla tre dialekterna har en signifikant högre andel stigtoner i frågorna än i påståendena (vilket i sig inte är förvånande).

Detta syns i figur 9 och 10, som visar melodin i den sista stavelsen i varje yttrande indelad i tre grupper: stigande, jämn och fallande.

Från varje dialekt har den sista stavelsen i 180 frågor och 180 svar analyserats. Det ska noteras att inte alla yttranden har analyserbar f0 i sista stavelsen, vilket oftast beror på knarr mot slutet av yttrandet. De meningar där f0 inte är läsbar saknas i figur 9 och 10 (vilket är anledningen till att alla staplar inte är lika höga). I de meningar där tonen inte är läsbar på grund av knarr kommer den generellt att uppfattas som låg eller fallande, men mycket sällan som stigande (vilket betyder att den saknade delen av varje stapel skulle vara vit eller blå).

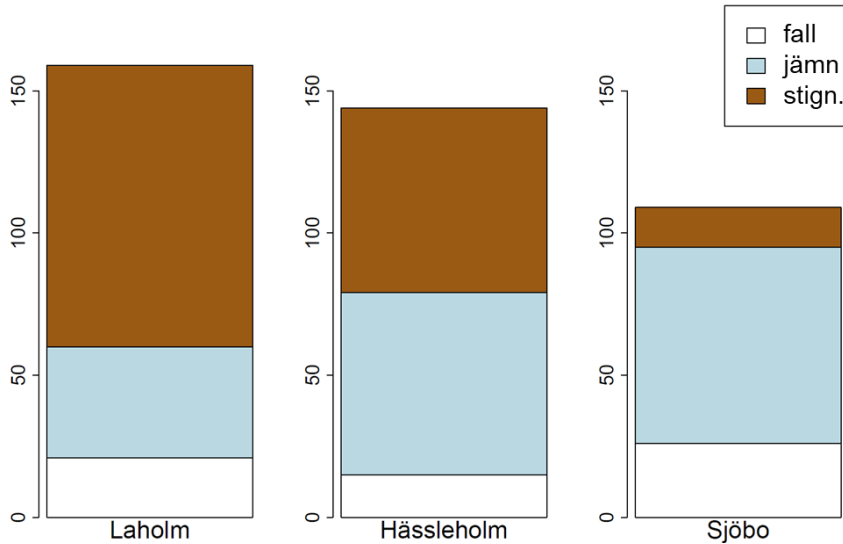
Som kan utläsas av figur 9 är det i påståenden mycket ovanligt att talare från Sjöbo använder stigton, medan talare från Hässleholm gör det signifikant oftare ($\chi^2=9$, $df=1$, $p=0,003$). Det är också signifikant större sannolikhet att en talare från Laholm använder en stigton i ett påstående än att en talare från Hässleholm gör det ($\chi^2=20,25$, $df=1$, $p<0,001$).

Figur 9. Påståenden. Tonen i sista stavelsen av svaren uppdelad av Prosogram i tre grupper: fallande (vit), jämn (blå) och stigande (brun).

I frågorna framträder samma mönster mellan talarna från de tre olika inspelningsorterna som i påståendena. Figur 10 visar att talarna från Sjöbo har fler stigtoner i frågor än i svar. Talarna från Hässleholm har dock signifikant fler stigningar än talarna från Sjöbo ($\chi^2=32,924$, $df=1$, $p<0,001$). För talarna från Laholm är stigton det vanligaste alternativet i

frågor, och de har signifikant fler stigtoner än talarna från Hässleholm ($\chi^2=7,058$, $df=1$, $p=0,008$).

Figur 10. Frågor. Tonen i sista stavelsen av frågorna uppdelad av Prosogram i tre grupper: fallande (vit), jämn (blå) och stigande (brun).

5 Uppdatering av kontinuum mellan en- och tvåtoppiga dialekter mot bakgrund av andelen yttrandefinala stigtoner i respektive dialekt

Resultaten som presenterats här indikerar tydligt att talare från Laholm har större andel yttrandefinala stigtoner än talare från Hässleholm, som i sin tur har högre andel yttrandefinala stigtoner än talare från Sjöbo. Samtidigt har talare från alla tre områdena en högre andel yttrandefinala stigningar i de inspelade frågorna än i de inspelade påståendena (svaren).

Här föreslår jag att skillnaderna mellan talarna från de tre sydsvenska orterna förklaras av strukturella egenskaper hos respektive dialekt. Dessa strukturella egenskaper samverkar med faktorer som vi sedan tidigare vet gynnar förekomst av yttrandefinala stigtoner, vilket gör att bland annat frågor har fler yttrandefinala stigningar än påståenden, oberoende av dialekt.

Mer specifikt föreslår jag, som nämndes i avsnitt 1, att yttrandefinala stigtoner i sydsvenska ska analyseras som rester av en tvåtoppig kontur, lik den som av tidigare forskare beskrivits som sen tvåtoppig (se figur 1).

Analysen antar därmed en parallell med analyser av östnorska och västsvenska yttrandefinala stigtoner.

Argumentet stöds av det faktum att sena tvåtoppiga konturer också finns i yttrandemediala positioner hos talare från såväl Hässleholm som Sjöbo (Myrberg, 2022, 2024).

I Myrberg (2022, 2024) föreslog jag att dialekter placeras på ett kontinuum mellan en- och tvåtoppighet, och jag presenterade tre olika strukturella egenskaper som tyder på att en dialekt befinner sig längre ut mot entoppighet. Resultaten avseende stigtoner som har presenterats här kompletterar det kontinuum som föreslogs i Myrberg (2022, 2024), och en uppdaterad uppställning över detta kontinuum ges därför i tabell 1.

Tabell 1. Kontinuum mellan en- och tvåtoppiga dialekter, och diagnoskriterier för att placera en enskild dialekt på detta kontinuum. Ju fler bockar en dialekt har, desto fler kriterier för entoppighet uppfyller dialekten. Centralsvenska är således den minst entoppiga och mest tvåtoppiga dialekten som har beskrivits, medan Sjöbo-dialekten är den mest entoppiga och minst tvåtoppiga dialekten.

	Sen topp i initialitetsaccent	Sen topp i nukleäraccent	Trunkering yttrandefinalt		
			”ibland”	”ofta”	”vanligen”
Central-svenska	✓	---	---	---	---
Östnorska, Västsvenska	✓	✓	---	---	---
Laholm	✓	✓	✓	---	---
Hässleholm	✓	✓	✓	✓	---
Sjöbo	✓	✓	✓	✓	✓

Den första egenskapen som pekar mot entoppighet är att en prominensgivande ton kan driva långt åt höger. I initial position (så kallad *initialitetsaccent*) verkar detta ske i alla dialekter som hittills har studerats i detta avseende (Myrberg, 2022).

Den andra egenskapen handlar också om huruvida en prominensgivande hög ton kan driva långt åt höger, men i satsbetonad ställning

(*nukleär accent*), som i figur 2 och 3. I denna position är det inte lika vanligt att prominensen kan driva högerut. Det sker i de dialekter som beskrivs som ”sena tvåtoppiga” i figur 1. Centralsvenska, som inte har denna egenskap, är därmed, såvitt hittills känt, den mest tvåtoppiga dialekten.

Den tredje egenskapen som pekar mot entoppighet handlar om huruvida en prominens kan strykas – *trunkeras* – i yttrandefinal position. Trunkering motsvarar alltså en fallande eller låg yttrandefinal ton i sydsvenska (figur 5), medan frånvaro av trunkering resulterar i en yttrandefinal stigning (figur 6). En konsekvens av denna analys blir att frekvensen av yttrandefinala stigningar i en dialekt med delvis tvåtoppighet utgör en ledtråd till dialektens position på det kontinuum mellan en- och tvåtoppighet som presenteras i tabell 1. Det är i sammanhanget intressant att notera att den sena tontoppen i västsvenska, östnorska och centralsvenska har en tydlig koppling till prominens, så att den sena tontoppen är högre på de mest prominenta orden i ett yttrande (Bruce, 1977, 2007; Fretheim, 1987; Myrberg, 2021; Riad, 2014). Trunkering i de sydsvenska dialekterna motsvarar med de antaganden som gjorts i den här artikeln strykning av denna prominensgivande tontopp. I trunkerade accenter får man då anta att den enda kvarvarande tontoppen används för att uttrycka prominens. Detta är också vad tidigare forskare har antagit vara det enda sättet att uttrycka prominens tonalt i de sydsvenska dialekterna (Bruce, 2007; Riad, 2018). Ett antal empiriska såväl som teoretiska frågor kvarstår angående detta och måste lämnas till framtida forskning.

Vi kan utifrån detta dra slutsatsen att av de tre sydsvenska dialekter som studerats här är Laholm den mest tvåtoppiga och Sjöbo den mest entoppiga, medan Hässleholm placerar sig mellan dessa två. I tabell 1 anges andelen yttrandefinala stigningar med adverbena ”ibland”, ”ofta” och ”vanligen”. Dessa ska tolkas som indikatorer snarare än som exakta angivelser, och enskilda talare får antas placera sig på en gradient skala i fråga om andel yttrandefinala stigningar, snarare än att dela sig i tre avgränsade grupper.

6 Avslutning

Denna artikel presenterar resultat från ett produktionsexperiment som visar att andelen yttrandefinala stigtoner skiljer sig åt mellan sydsvenska talare från tre olika platser. Talare från Laholm har fler stigtoner än talare från Hässleholm, som i sin tur har fler stigtoner än talare från Sjöbo.

Detta resultat tolkas utifrån tidigare fynd som visar att talare från både Sjöbo och Hässleholm har prominensstoner som liknar de som beskrivits från västsvenska och östnorska (Myrberg, 2022, 2024).

Likheten mellan sydsvenska och östnorska/västsvenska i fråga om prominensstonen motiverar också parallella analyser av de yttrandefinala stigtonerna. Dessa analyseras därför här som rester av *tvåtoppighet*, i likhet med hur sådana toner analyseras i östnorska (Bruce, 2010; Fretheim, 1978, 1990; Gårding & Lindblad, 1973; Kristoffersen, 2000; Riad, 2006, 2018).

En viktig implikation av resultatet som presenteras i denna artikel blir därmed att de yttrandefinala stigtonerna kan användas som en indikation på hur tvåtoppig en dialekt är, och var dialekten ska placeras på ett kontinuum mellan en- och tvåtoppighet (Myrberg, 2022, 2024).

Litteratur

- Boersma, P., & Weenink, D. (2024). *Praat: Doing phonetics by computer*.
<https://www.fon.hum.uva.nl/praat/>
- Bruce, G. (1977). *Swedish word accents in sentence perspective*. LiberLäromedel/Gleerup.
- Bruce, G. (2007). Components of a prosodic typology of Swedish intonation. I T. Riad & C. Gussenhoven (Red.), *Tones and tunes*. Mouton de Gruyter.
<https://doi.org/10.1515/9783110207569.113>
- Bruce, G. (2010). *Vår fonetiska geografi: om svenskans accenter, melodi och uttal*. Studentlitteratur.
- Bruce, G., & Gårding, E. (1978). A prosodic typology for Swedish dialects. I E. Gårding, G. Bruce & R. Bannert (Red.), *Nordic prosody: papers from a symposium* (Travaux de l'Institut de Linguistique de Lund, vol. 13) (s. 219–228). Institutionen för lingvistik, Lunds universitet.
- Fretheim, T. (1987). Phonetically Low Tone–Phonologically High Tone, and Vice Versa. *Nordic Journal of Linguistics*, 10(1), 35–58.
- Fretheim, T. (1990). The form and function of foot-external syllables in Norwegian intonation. I K. Wiik & I. Raimo (Red.), *Nordic Prosody V* (s. 87–110). University of Turku, Phonetics.
- Gårding, E. (1977). *The Scandinavian word accents*. LiberLäromedel/Gleerup.
- Gårding, E., & Lindblad, P. (1973). Constancy and variation in Swedish word accent patterns. *Working papers*, 7, 36–110. Phonetics Laboratory, Lund University.
- Hansson, P. (2003). *Prosodic phrasing in spontaneous Swedish*. [Doktorsavhandling, Lunds Universitet].
- Heldner, M., & Włodarczak, M. (2015). Pitch Slope and End Point as Turn-Taking Cues in Swedish. I M. Wolters, J. Livingstone, B. Beattie, R. Smith, M. MacMahon, J. Stuart-Smith & J. Scobbie (Red.), *Proceedings*

- of the 18th International Congress of Phonetic Sciences. University of Glasgow.
- Kristoffersen, G. (2000). *The Phonology of Norwegian*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1017/S095267570100416X>
- Mertens, P. (2020). *Prosogram user's guide*.
<https://sites.google.com/site/prosogram/home>
- Myrberg, S. (2021). Big accents in Stockholm Swedish: Nuclear accents, prenuclear accents, and initiality accents. *Glossa: a journal of general linguistics*, 6(1):81. <https://doi.org/10.5334/gjgl.1227>
- Myrberg, S. (2022). Two-peakedness in South Swedish and the Scandinavian tone-accent typology. I H. Kubozono, J. Ito & A. Mester (Red.), *Prosody and prosodic interfaces* (s. 95–124). Oxford University Press.
- Myrberg, S. (2024). Ord- och satsmelodi i sydsvenska: Likheter och skillnader i jämförelse med östnorska, västsvenska och centralsvenska. I D. Jansson, I. Melander, G. Westberg & D. Yassin Falk (Red.), *Svenskans beskrivning 38: Förhandlingar vid trettioåttonde sammankomsten. Örebro 4–6 maj 2022, Del 1* (s. 252–271). Örebro universitet.
- Myrberg, S., & Riad, T. (2015). The prosodic hierarchy of Swedish. *Nordic Journal of Linguistics*, 38(2), 115–147.
<https://doi.org/10.1017/S0332586515000177>
- Riad, T. (2006). Scandinavian accent typology. I Å. Viberg (Red.), *STUF - Sprachtypologie und Universalienforschung*, 59(1), 36–55.
- Riad, T. (2014). *The phonology of Swedish*. Oxford University Press.
- Riad, T. (2018). The phonological typology of North Germanic accent. I L. M. Hyman & F. Plank (Red.), *Phonological Typology* (s. 341–388). Mouton de Gruyter.
- Riad, T., & Segerup, M. (2008). Phonological association of tone: Phonetic implications in West Swedish and East Norwegian. *FONETIK 2008*. Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.
- R Core Team. (2020). *R: A Language and Environment for Statistical Computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria.
<https://www.R-project.org/>
- Young, N. (2019). *Rhythm in Late-modern Stockholm – Social stratification and stylistic variation in the speech of men*. [Doktorsavhandling, University of London].
- Young, N., & McGarragh, M. (2021). Forced alignment for Nordic languages: Rapidly constructing a high-quality prototype. *Nordic Journal of Linguistics*, 46(1), 105–131.
<https://doi.org/doi:10.1017/S033258652100024X>

Pluralböjning i inlärarssvenska

En jämförelse mellan två årskurser inom språkbåd

Eeva-Liisa Nyqvist
Helsingfors universitet

1 Bakgrund och syfte

Tidigt fullständigt språkbåd i svenska (fortsättningsvis *språkbåd*) inleds i Finland senast i förskolan (Bergroth, 2007). Inläringen sker i språkbåd implicit och undervisningen betonar riklig input och meningsfull kommunikation, och eleverna når vanligen utmärkta praktiska språkkunskaper (exempelvis Baker, 2011). Icke-normenliga drag förekommer dock i den grammatiska kompetensen, varför språkbådsmetoden också kritiserats (Lyster, 2007). Svårigheterna med grammatiken har dokumenterats i både internationell (Harley, 1993, 1998; Ó Duibhir, 2009) och finländsk forskning (exempelvis Nyqvist, 2018, 2021a, 2021b; Nyqvist & Lahtinen, 2021). Eftersom en god grammatikbehärskning är centralt för inläringen av en god skrivförmåga samt för att kunna lösa kommunikationsproblem (N. Ellis, 2005) behöver språkbådet alltså fortfarande utvecklas utgående från forskningsresultat (Lyster, 2007) för ökad hållbarhet i utbildningen.

Språkbådselevs bruk av nominalfraser med substantiv som huvudord har tidigare undersökts vad gäller species och artikelbruk (Nyqvist, 2018, 2021a) och grammatiskt genus (Nyqvist & Lahtinen, 2021). Därför fokuserar denna studie på att undersöka bruket av pluralböjning av de svenska substantiven hos finskspråkiga språkbådselever¹.

---

¹ I Finland är språkbådseleverna vanligen enspråkigt finskspråkiga, men barn med andra L1 utesluts inte (Utbildningsstyrelsen, 2014).

2 Svensk numerusböjning ur andraspråks-synvinkel

Deklination, det vill säga val av ett pluralsuffix för substantiv är i svenskan tätt sammanflätat med grammatiskt genus: de flesta utrala substantiven tillhör deklinationerna 1–4 och 7², medan de neutrala substantiven tillhör deklinationerna 5–6 (se tabell 1). Lånorden får vanligen med tiden en pluralböjning med svenska suffix (*hobbies* → *hobbyer*), men *s*:et bevaras ifall ordets stam inte går att böjas med de svenska suffixen (*en broiler*) eller om ordet inte förekommer i singularis (*pumps*, Teleman, Hellberg & Andersson, 1999).

Tabell 1. Deklinationerna för svenska substantiv.

DEKL.	GENUS	SUFFIX	EXEMPEL	% ³
1	en	-or	<i>gator, kvinnor</i>	8 %
2	en	-ar	<i>pojkar, hundar</i>	20 %
3 ⁴	en/ett	-er	<i>elever, bagerier</i>	30 %
4	en	-r	<i>skor, linjer</i>	2 %
5	ett	-n	<i>häften, leenden</i>	4 %
6	ett/en	Ø	<i>barn, lärare</i>	20 %
7	en	-s	<i>broilers, pumps</i>	<1 %

Förutom de sju deklinationerna förekommer ett antal övriga sätt att bilda pluralis, såsom suffixet *-on* i de högfrekventa *ögon* och *öron* (Teleman, Hellberg & Andersson, 1999).

Bruksbaserad grammatik ser grammatiken i både första- och andraspråken (i fortsättningen L1 respektive L2) som implicit, kognitiv samling av inlärares erfarenheter av språket. Inlärares lär sig först konkreta yttranden som oanalyserade helheter med form och betydelse och upptäcker med tiden vilka element (exempelvis *bil-ar*) dessa består av (Bybee, 2008; Wray, 2012). Sedan börjar hen variera dessa yttranden efter sina uttrycksbehov, vilket leder till upptäckten av i varierande grad komplexa och abstrakta mönster bakom de konkreta yttrandena. (Bybee, 2008; N. Ellis & Wulff, 2015) När inlärares blir utsatt för nya yttranden jämför hen

² Läromedlen i L2-svenska i Finland indelar substantiven i fem deklinationer: deklinationerna 3 och 4 behandlas som en och deklination 7 lämnas utanför framställningen (Kuhna, Ostrow, Pöysti & Sinisalo, 2002).

³ Deklinationernas andelar i tidningsprosa (Teleman, Hellberg & Andersson, 1999, s. 65–79).

⁴ Några substantiv i framför allt deklination 3 genomgår en stamförändring, såsom *en stad* → *städer*, *en bok* → *böcker* (Teleman, Hellberg & Andersson, 1999).

dem med sina tidigare erfarenheter av likartade yttranden, och detta hjälper hen att tolka och analysera de nya yttrandena (Bybee, 2008; N. Ellis & Wulff, 2015).

Frekventa element är vanligen lätta att lära sig, men Hyltenstam (1988) har dokumenterat problem med pluralis hos avancerade talare av L2-svenska trots pluralformernas höga frekvens i språket. Pluralsuffixen, såsom bundna morfem i allmänhet, har dock *låg saliens*, varför är de svåra att lägga märke till i inputen, vilket gör det svårare för inlärare att inkorporera dem i sin kommunikativa repertoar (Goldschneider & DeKeyser, 2005). Detta gör även de mest frekventa suffixen svårare att lära sig. Majoriteten av substantiven i svenska är dessutom utrala (Bohnacker, 2003) varför de flesta substantiv informanterna blir utsatta för i inputen innehåller pluraländelser för utrala substantiv, vilket leder till överanvändningen av dem (se Wigforss, 1979).

Trots att syftet med språkbadsundervisningen är att förse inlärare med i kommunikation tillgänglig implicit kunskap, har forskningen visat att många L2-konstruktioner inte kan läras in genom att enbart bli utsatt för input i kommunikation (N. Ellis & Wulff, 2015). DeKeyser (2005) indelar orsakerna till grammatisk svårighet i tre typer: *betydelse*, *form* och *förhållandet mellan form och betydelse*.

Numerus, species och grammatiskt genus är tätt sammanflätade i de svenska nominalfraserna även om de bildar tre separata grammatiska kategorier, varför de svenska nominalfraserna brukar uppfattas som svåra (Philipson, 2013). Numerus är tack vare sin handgriplighet semantiskt sett enklare än de mer abstrakta genus och species, och distinktionen mellan singularis och pluralis har gott om kommunikativ vikt (jämför Harley, 1993). Ett icke-normenligt pluralsuffix påverkar dessutom bara sällan ordets betydelse⁵, låt vara att normavvikelserna avslöjar språkbrukaren som L2-talare. Därför kan man utgå från att pluralis inte är betydelsemässigt särskilt svårt.

Med formell svårighet avser DeKeyser (2005) konstruktioner där inläraren ska placera ett stort antal morfem i rätt form på rätta ställen (såsom man ska göra vad gäller exempelvis artikelbruket och morfologin i svenska nominalfraser: *det hög-a hus-et*). Eftersom varje substantiv innehåller bara ett pluralsuffix gör pluralböjningen inte ensam nominalfraser formellt svåra. Vissa substantiv genomgår visserligen olika slags stamförändringar som kan tänkas öka dessa pluralformers svårighetsgrad,

---

⁵ Exempelvis [*flera*] *lagar* 'samhälleliga normer för handlande' versus [*flera*] *lag* 'organiserade grupper personer som samverkar för en bestämd uppgift'; *Svensk Ordbok*, 1999.

och några av dessa substantiv är frekventa i språket (exempelvis *en stad* → *städer*).

Svårigheterna med pluralböjningen i svenskan handlar däremot om förhållandet mellan formen och betydelsen, som förblir ogenomskinligt när en betydelse uttrycks med flera suffix (jämför DeKeyser, 2005). Det är i princip möjligt att ge inlärare regler för valet mellan de sju suffixen, men de är ofta detaljrika och därför tunga att använda i praktiken (jämför R. Ellis, 2006; se exempelvis reglerna för suffixet *-ar* i Teleman, Hellberg & Andersson, 1999). En ytterligare komplikation är att pluralsuffixen *-ar* och *-er* är homonyma med presenssuffixen för verb i konjugationerna 1 och 2 och för starka verb⁶ (Teleman, Hellberg & Andersson, 1999). Inlärare behöver alltså inte bara förstå att pluralis i svenskan anges med sju olika suffix utan också att några av dessa suffix också har övriga betydelser (exempelvis *många filmer* – *De filmar i Paris*; *många drömmar* – *De drömmer om Paris*; jämför DeKeyser, 2005).

Pluralböjningen i svenskan avviker från det finska systemet. Till skillnad från svenskan använder finskan pluralsuffixet *-t* i kasus nominativ (exempelvis *talo-t*, 'husen') och affixet *-i-* (*-j-*, ifall det står mellan två vokaler) som placeras mellan rotmorfemet och kasussuffixet i de övriga kasusen (exempelvis *talo-i-ssa*, 'i hus/husen'; *talo-j-en* 'hus, husens'; Karlsson, 2017). En ytterligare skillnad är att finskan använder substantivets singularform efter räkneord och övriga kvantifikatorer, varför en finskspråkig svenskinlärare kan uppleva pluralsuffixet som redundant:

<i>kolme/monta</i>	<i>kirja-a</i>	jämför: <i>Luen</i>	<i>kirja-a</i>
tre/många	bok-SG.PART	jag läser	bok-SG.PART
”tre/många	böcker”	”Jag läser i en bok/boken”	

3 Tidigare forskning

Trots substantivens höga frekvens i språket har pluralböjningen hamnat i skymundan inom forskningen. Wigforss (1979) informanter (finskspråkiga 5–10-åringar, n=32) följer en likadan utveckling med individuella skillnader i inläringstakten. Nybörjare simplifierar målspråket genom att utelämnar pluralsuffix och överanvända bestämdhetssuffix i singularis i obligatoriska kontexter för pluralsuffixet. Senare lärs in enstaka pluralformer som oanalyserade helheter, vilket dels leder till

⁶ Cirka 67 % av verben i löpande text tillhör första konjugationen (*tal-ar*), 20 % av verben tillhör andra konjugationen (*läs-er*) och 12 % tillhör starka verb (*skriv-er*; Teleman, Hellberg & Andersson, 1999).

normenliga pluralformer, dels till överanvändning av de högre frekventa suffixen. De avancerade informanterna följer samma regler som L1-talarna, bortsett från de oregelbundna formerna.

Samma typer av normavvikelser har dokumenterats i Tullinens (2007) avhandling *pro gradu*⁷, en longitudinell studie om substantivens pluralformer hos finskspråkiga gymnasister (n=15). Andelen plurala substantiv i materialet är vanligen <40 % per testtillfälle, men korrekthetsprocenten för alla deklinationer överskrider 80 % (90 % för deklinationerna 1–3). I detta avseende avviker hennes resultat betydligt från Hänninens (2014) resultat, vars informanter (14-åriga finskspråkiga grundskolelever, n= 47) hade mycket låga resultat i ett test, i synnerhet i genus neutrum (20 %, 31 % i utrum): några exempel ges dock inte.

Slutligen visar Sipolas (2008) jämförelse mellan språkbads elever i årskurs 6 (n=149) med sjätteklassare i en finlandssvensk skola (n=145) att normavvikelser i pluralböjningen är få hos språkbadseleverna, om än flera än i jämförelsegruppen. Inte heller hon ger några siffror eller exempel.

4 Material och metod

Materialet i denna studie består av fri skriftlig produktion av 12- och 15-åriga finskspråkiga språkbads elever (n=109 i årskurs 6, n=108 i årskurs 9, i fortsättningen SB6 respektive SB9). Materialet har insamlats i flera kommuner i de finländska landskapen som erbjuder svenskt språkbad (Österbotten, Åboland och Nyland). Informanterna har under uppgifterna fått hjälp med ordförrådet men inte med grammatiken. Informanternas vårdnadshavare har fått information om undersökningen och gett sitt samtycke till materialinsamlingen.

Båda informantgrupperna har skrivit både en narrativ med rubriken *Min drömresa/Min drömsemester* (200 ord) och ett e-brev (50 ord), som i denna studie behandlas som en text per informant. Alla informanter har finska som L1 och de har börjat lära sig svenska i genomsnitt i fem års ålder. Dessutom lär de sig engelska som L3.

Jag har excerperat alla substantiv med en betydelsemässigt plural användning. Analysen bygger alltså på de *obligatoriska kontexterna* (R. Ellis & Barkhuizen, 2005), det vill säga den utgår från de former som enligt normen ska användas. Jag har för det första genomfört en frekventiell analys, vars syfte är att visa vilka deklinationer som informanterna mest använder. För det andra analyserar jag de obligatoriska kontexterna ur en *normativ* synvinkel för att jämföra informanternas produktion med

---

⁷ Motsvarar masteruppsats i Sverige (40 sp).

normen i svenskan (i denna studie böjningsparadigmen i *Svensk Ordbok*, 1999) och för att belysa vilka aspekter av pluralböjningen som mest bereder svårigheter och därför behöver betonas i undervisningen.

Jag beräknar frekvenserna för deklinationerna genom att dividera antalet obligatoriska kontexter för en viss deklination med antalet alla obligatoriska kontexter för plurala substantiv och korrekthetsprocenten genom att dividera antalet normenliga pluralformer i en viss deklination med antalet alla obligatoriska kontexter för den deklinationen. I de statistiska beräkningarna använder jag Pearson's χ^2 som statistiskt test ($p < 0,05$ som gränsvärde) eftersom det inte kräver normalfördelat material. De icke-normenliga beläggen indelar jag i tre kategorier:

1. Ett icke-normenligt suffix (*kvällar)
2. Belägg utan suffix (åtta *timma)
3. Belägg på en bestämd singularform i en kontext för ett pluralsuffix (25 *graden).

Jag betraktar typerna 2 och 3 som suffixbortfall respektive överanvändning av bestämdhetssuffix i enlighet med Wigforss (1979). Eftersom en enskild informant bara sällan använder samma ord i olika former sin text är det omöjligt att pålitligt avgöra om enskilda belägg av typ *åtta *timma*/**tre månaden* handlar om konsekventa försök att bilda pluralis för deklination 6 eller om utelämnning av ett suffix respektive överanvändning av bestämd form singularis av andra skäl. Forskningsfrågorna är:

1. Vilka pluralsuffix är de mest frekventa hos informanterna?
2. Hur skiljer de två informantgruppernas bruk av pluralis från varandra?
3. Är suffixbortfall vanligare än användning av ett icke-normenligt suffix?

5 Bruket av substantiv i pluralis

Informanterna har producerat sammanlagt cirka 11 900 nominalfraser i sina uppsatser. Av dessa är cirka 30 % obligatoriska kontexter för pluralformer, varför deras frekvens är något lägre än i Tullinens (2007) studie. Tabell 2 sammanfattar siffrorna:

Tabell 2. Antalen alla och plurala nominalfraser i materialet.

	ANTALET NOMINAL- FRASER	ANTALET PLURALA	ANDELEN PLURALA
SB6	5493	1513	28 %
SB9	6428	2015	31 %
TOTALT	11 921	3 528	30 %

Andelen nominalfraser med en obligatorisk kontext för ett pluralt substantiv utgör cirka 30 % av alla nominalfraser i båda informantgrupperna. Majoriteten av de plurala substantiven i materialet är utrala (85 % i SB6, 86 % i SB9). I det följande redogör jag för frekvenserna och korrekthetsprocenten för de olika deklinationerna och illustrerar analysen med autentiska exempel på de mest typiska normavvikelserna.

5.1 Frekventiell analys

Tabell 3 sammanfattar antalen belägg på och andelarna av de obligatoriska kontexterna för olika deklinationerna i materialet.

Tabell 3. Antalen och andelarna olika deklinationer.

DEKLINATION	SB6		SB9	
	n	%	n	%
1	285	19 %	328	16 %
2	385	25 %	493	24 %
3	623	41 %	899	46 %
4	10	<1 %	9	<1 %
5	35	2 %	49	3 %
6	174	12 %	237	12 %
7	1	<1 %	0	0 %
TOTALT	1513	100 %	2015	100 %

Jämfört med frekvenserna i tidningstexterna som presenterats i *Svenska Akademiens Grammatik 2* är deklination 1 betydligt vanligare i uppsatserna (≥ 16 %) än i tidningstexterna (8 %). Även deklination 2 är i båda grupperna (≥ 24 %) något vanligare än i tidningstexterna (20 %). Deklination 3 är vanligast i både uppsatserna och tidningstexterna (30 %), men i uppsatserna överskrider frekvensen 40 % i båda grupperna på grund av temat i texterna: informanterna skriver om vad de skulle vilja göra på

sina drömmesor, varför texterna innehåller gott om substantiv som syftar på saker och ting de drömmer om att köpa (*souvenirer*), platser de vill besöka (*butiker, muséer, festivaler*) eller äta (*delikatesser, frukter, baguetter*). Substantiven i deklination 3 är ofta lånord (Teleman, Hellberg & Andersson, 1999), varför det är naturligt att de är frekventa i texter som handlar om exotiska ställen, föremål och upplevelser.

Deklinationerna 4 och 5 är sällsynta i både uppsatserna och tidnings-texterna, medan deklination 6 som är en av de vanligaste i tidningstexterna (20 %) är mindre frekvent (12 %) i materialet.⁸ Deklination 7 har ett belägg i materialet och utelämnas därför från analysen i fortsättningen.

Andelen substantiv med stamförändring (såsom *länder*) i deklination 3 är 8 % i SB6 (50 belägg) och 11 % i SBG (101 belägg). Neutrala substantiv i deklination 3 är ännu sällsyntare, 23 belägg i SB6 och 33 belägg i SB9 (4 % av substantiven i deklination 3 i båda grupperna). I deklination 6 har utrala substantiv åtta belägg i SB6 och 26 belägg i SB9 (5 % av substantiven i deklination 6 i SB6, 11 % i SB9); alla dessa är avledningar på *-are*, såsom *dansare*, och formerna har bildats korrekt. Dessutom förekommer det nio belägg på oregelbundna pluralformer i SB6 och två belägg i SB9, där det handlar om normenliga belägg på ordet *solglasögon*. Ytterligare förekommer det tre normenliga belägg på den oregelbundna pluralformen *män* i SB9. Det är möjligt att informanterna har lärt sig dessa högfrekventa former som oanalyzerade helheter.

5.2 Normativ analys

Diagrammet nedan sammanfattar korrekthetsprocenten för pluralsuffixen i materialet:

---

⁸ Tullinen (2007) indelar i sin studie substantiven i fem deklinationer på samma sätt som i L2-undervisningen (se fotnot 2) varför andelen deklination 3 (37 %) inte är direkt jämförbar med siffrorna i min analys. Andelarna för konjugationerna 1, och 2 är dock likartade med mina resultat (17 % respektive 24 %).

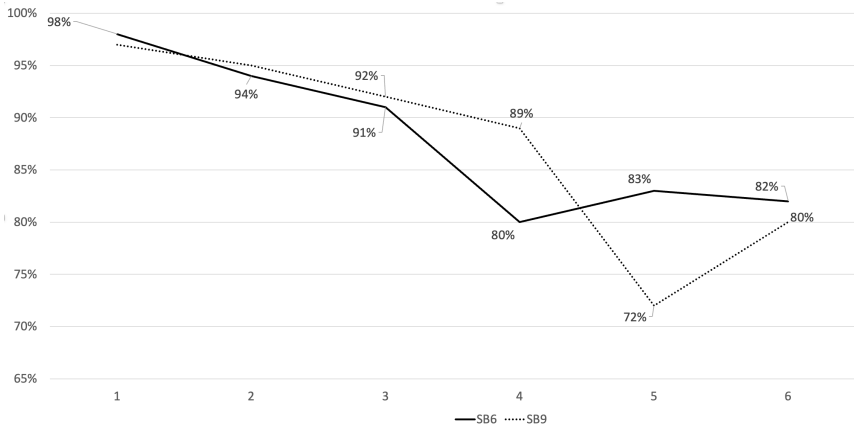

Diagram 1. Korrektthetsprocenten för de olika deklinationerna.

Diagrammet uppvisar skillnader i korrektheten mellan de olika deklinationerna. Deklinationerna 1–3 behärskas på en mycket hög nivå i båda grupperna, medan det förekommer mer variation i korrektthetsprocenten i deklinationerna 4–6. Skillnaderna mellan de två årskurserna saknar dock statistisk signifikans. Korrektthetsprocenten är också mycket likartade som i Tullinens (2007) studie.

I SB6 har deklination 1 signifikant högre korrektthetsprocent än de övriga deklinationerna ($p=0,002$ eller lägre), medan korrektthetsprocenten för deklination 1 i SB9 är signifikant högre än de för deklinationerna 3, 5 och 6 ($p=0,002$ eller lägre). Deklination 1 är inte särskilt vanlig i inputen (Teleman, Hellberg & Andersson, 1999), varför den höga korrektheten troligen kan förklaras med det faktum att det går att formulera en enkel regel: ”uttrala substantiv som slutar på *-a* i singularis får *-or* i pluralis” (jämför R. Ellis, 2006). De neutrala substantiven i deklinationerna 5 och 6 har i båda årskurserna signifikant lägre korrektthetsprocent än deklinationerna 1–3 ($p=0,020$ eller lägre i SB6; $p<0,001$ alltid i SB9), vilket troligen beror på att uttrala substantiv dominerar i inputen (Bohnacker, 2003).

Beläggen utan suffix är den vanligaste normavvikelsestypen i båda grupperna (38 % av alla normavvikelser i SB6, 21 % i SB9), och suffixbortfallet är vanligast deklination 3. Denna typ av förenkling har dokumenterats även av Wigforss (1979; se även Tullinen, 2007), som ser det som ett typiskt nybörjardrag. Därför är det överraskande att bortfallet är vanligt hos språkbadseleverna som trots sin ålder är avancerade inlärare, låt vara att typen är signifikant vanligare i SB6 än i SB9 ($p<0,001$). Eftersom det ofta handlar om högfrekventa substantiv är det osannolikt att informanterna inte skulle ha fått gott om input med de normenliga

pluralformerna, varför orsaken till bortfallen snarare torde ligga i suffixens låga *saliens* (jämför Goldschneider & DeKeyser, 2005). Substantiven *ett land* och *ett kafé* är visserligen neutrala ord som i pluralis får ett för genus utrum typiskt suffix, vilket torde ha förbryllat inlärare ytterligare. I beläggen med stamförändring förekommer även sporadisk utelämnning av den⁹.

- (1) *Jag skulle flyga till alla *land i hela världen.* (→ *länder*, SB6)
- (2) *Vi skulle också gå se på alla *sevärdhet i Los Angeles.*
(→ *sevärdheter*, SB6)
- (3) *Vi skulle gå till olika *kafé t.ex. Starbucks.* (→ *kaféer*, SB9)
- (4) *Det finns jätte fina, eksotiska *plats allt över världen.* (→ *ställen*, SB9)

En femtedel av beläggen på utelämnade pluralsuffix föregås av ett räkneord eller andra kvantifikatorer i SB6, medan andelen i SB9 är 15 %. Eftersom de finska motsvarigheterna för dessa nominalfraser konstrueras trots den plurala betydelsen med substantiv i singularis (Karlsson, 2017; se kapitel 2), kan informanternas L1 i dessa fall spela en roll vid sidan om den låga *saliensen*.

- (5) *Där skulle kunna vara många *museum...* (→ *muséer*, SB6)
- (6) *... och där skulle vara mörkt och många *orm...* (→ *ormar*, SB9)

Cirka 10 % av alla normavvikelser i SB6 och 17 % av alla avvikelser i SB9 handlar om överanvändning av bestämd form singularis i obligatoriska kontexter för pluralis. Även detta förekommer hos Wigforss (1979) och Tullinens (2007) informanter och är enligt Wigforss (1979) typiskt för tidiga utvecklingsstadier. Bestämhetssuffixet som överanvänds följer substantivets grammatiska genus: majoriteten av beläggen ingår i deklinationerna 2–3, och det handlar om substantiv vars bestämda singularformer är frekventa i språket. Därför torde orsaken till företeelsen vara att informanterna lärt sig formerna som oanalyzerade helheter (exempelvis i uttrycket *på stan*), vilket gjort dem lättillgängliga i deras ordförråd (jämför Wray, 2012):

- (7) *Det är en av de bästa *saken på räsan.* (→ *sakerna*, SB6)

---

⁹ De flesta beläggen på utelämnning av stamförändringen förekommer dock i pluralformer med ett normenligt suffix, såsom **strander* (→ *stränder*). Cirka 20 % av substantiven med en obligatorisk kontext för stamförändring saknar den i båda grupperna.

- (8) *Paris och många andra *stan som jag vill visitera. (→ städerna, SB9)*

I deklination 6 handlar över 75 % av normavvikelserna i båda informantgrupperna om överanvändning av högfrekventa pluralsuffix för utrala substantiv, främst *-ar* och *-er* (jämför Tullinen, 2007; Wigforss, 1979). Avvikelserna förekommer även här i högfrekventa ord, varför de icke-normenliga pluralsuffixen inte kan förklaras med att orden vore främmande för informanterna. Däremot torde orsakerna ligga i det komplexa förhållandet mellan formen och betydelsen och i det faktum att utrala substantiv dominerar i inputen (jämför Bohnacker, 2003; DeKeyser, 2005):

- (9) *Där skulle kunna också vara *slottar och andra intressanta platser. (→ slott, SB6)*
 (10) **Husarna är byggt av plåt eller tegel. (→ husen, SB9)*

Att suffixet för deklination 3 förekommer i obligatoriska kontexter för deklination 2 och tvärtom torde i vissa fall bero på att suffixen *-ar* och *-er* också förekommer som presenssuffix för verb: förhållandet mellan formen och betydelsen förblir ogenomskinlig när ett suffix har flera betydelser:

- (11) *Jag tittar ockso *filmer. (→ filmer, SB6)*
 (12) *Det skulle vara *drömmernas uppfyllelse om... (→ drömmarnas, SB9)*

6 Diskussion

Pluralis som grammatisk kategori är semantiskt konkret men det höga antalet olika pluralsuffix i svenskan gör *förhållandet mellan formen och betydelsen* komplext och därför problematiskt för L2-inlärare. Syftet med denna artikel har varit att analysera behärsningen av pluralböjningen hos finskspråkiga språkbadselever för att nå kunskap om vad som kännetecknar deras språkbruk och på vilka sätt det avviker från normen.

Uppsatsmaterialet visar för det första att frekvenserna liknar dem i tidigare forskning men att även temat i skrivuppgiften spelar en roll. Substantiv i deklination 3 (som är högfrekvent i texter i allmänhet; Telemann, Hellberg & Andersson, 1999) dominerar i materialet, eftersom res temat lockar till användning av lånord. Även deklination 2 är högfrekvent, medan deklinationerna 4, 5 och 7 har få belägg i båda grupperna.

För det andra är korrekthetsprocenten för framför allt deklinationerna 1–3 signifikant högre än procenten för deklinationerna 5–6, vars korrekt-

het också alltid överskrider 70 %. Skillnaderna i korrekthetsprocenten är statistiskt nonsignifikanta mellan de två informantgrupperna: vissa deklinationer behärskas redan i SB6 på en så hög nivå att behärsknigen inte längre kan förbättras signifikant, medan andra fortfarande bereder vissa problem i SB9.

För det tredje är normavvikelserna i det aktuella materialet kvalitativt likadana som i tidigare forskning (Tullinen, 2007; Wigforss, 1979). Något överraskande är dock att suffixbortfall och överanvändning av bestämdhetssuffixet för singularis som enligt Wigforss (1979) tillhör nybörjarnivån är vanliga hos språkbads elever som trots sin ålder är avancerade inlärare. Detta kan bero på den låga saliens av pluralsuffixen som gör det svårare att lära sig dem direkt från input, men även det faktum att man i informanternas L1 finska i vissa kontexter använder substantiv i singularis trots den plurala betydelsen (Karlsson, 2017) torde spela en roll.

Suffixbortfall kan alltså tolkas som tecken på suffixens låga saliens (jämför Goldschneider & DeKeyser, 2005), medan bruket av ett icke-normenligt suffix handlar snarare om ett komplext förhållande mellan form och betydelse: pluralis anges med flera olika suffix. Att genus utrum är betydligt vanligare än neutrum i inputen (Bohnacker, 2003) syns i överanvändningen av för utrala substantiv typiska suffix i böjningen av neutrala substantiv (speciellt *-ar* och *-er*). Även det faktum att suffixen *-ar* och *-er* också förekommer i verbböjningen verkar förklara en del av normavvikelserna.

Explicit grammatikundervisning börjar inom språkbad i slutet av lågstadiet (Bergroth & Björklund, 2013). Eftersom pluralböjningen har en konkret betydelse kan den tas upp redan tidigare och i samband med lektioner i även andra skolämnen än svenskan. Lärare kan exempelvis fråga eleverna vad de ser eller hör omkring sig både inom- och utomhus för att få dem att producera substantiv i pluralis. När eleverna lärt sig läsa kan man öka inputmängden genom att förse klassrummet med lappar med namn på olika föremål i såväl singularis som pluralis, exempelvis *en väggväggar*. Eftersom pluralsuffixen saknar saliens kan de göras mer synliga genom att förstärka dem bland annat genom understrykning, fet stil eller en annan färg. Detta möjliggör att se till att eleverna också ser belägg på de lågfrekventa deklinationerna (jämför *skewed input*, Goldberg & Casenhiser, 2008). Äldre elever kan dessutom dra nytta av enkla tumregler, låt vara att pluralsuffixet ofta behöver läras in utantill.

Eftersom språkbads eleverna lär sig sitt L2 framför allt genom kommunikation, blir deras språkkunskaper implicita, det vill säga undermedvetna och effektiva i kommunikativa situationer, men svåra att ändra efteråt, ifall de innehåller brister (R. Ellis, 2008). Utmaningen för språk-

badslärare handlar då om att öka elevernas medvetenhet om normavvikelserna i sina implicita kunskaper, att hjälpa dem att skapa normenliga minnesrepresentationer och att automatisera dem (Lyster, 2007). Sådana reaktiva metoder kan exempelvis innebära att inläraren uppmanas omformulera det hen nyligen sagt genom önskan om förtydligande eller metalingvistiska tips ("Hur skulle du säga det när de är många/i pluralis?"). Det är även möjligt att repetera uttrycket så att normavvikelsen eller det normenliga suffixet betonas ("när de är många säger vi katter/fåglar/böcker..."), men inläringen är effektivast om inläraren får korrigera sig själv.

Litteratur

- Baker, C. (2011). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Multilingual Matters.
- Bergroth, M. (2007). *Kielikylpyperheet valokeilassa. Taustat ja odotukset*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 145.
- Bergroth, M., & Björklund, S. (2013). Kielikylpyohjelman tutkimustuloksia Suomessa. I L. Tainio & H. Harju-Luukkainen (Red.), *Kaksikielinen koulu – tulevaisuuden monikielinen Suomi/Tvåspråkig skola – ett flerspråkigt Finland i framtiden* (s. 91–114). Suomen kasvatustieteellinen seura 62.
- Bohnacker, U. (2003). Nominal phrases. I G. Håkansson, G. Josefsson & C. Platzack (Red.), *Acquisition of Swedish Grammar* (s. 195–259). John Benjamins.
- Bybee, J. (2008). Usage-based grammar. I P. Robinson & N. Ellis (Red.), *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition* (s. 216–236). Routledge.
- DeKeyser, R. (2005). What makes learning second language grammar difficult? A review of issues. *Language Learning*, 55(S1), 1–25.
<https://doi.org/10.1111/j.0023-8333.2005.00294.x>
- Ellis, N. C. (2005). At the interface: Dynamic interactions of explicit and implicit language knowledge. *Studies in Second Language Acquisition*, 27(2), 305–352. <https://doi.org/10.1017/S027226310505014X>
- Ellis, N. C., & Wulff, S. (2015). Usage-based approaches to SLA. I B. VanPatten & J. Williams (Red.), *Theories in second language acquisition: An introduction* (s. 75–93). Routledge.
- Ellis, R. (2006). Modelling learner difficulty and second language proficiency: The differential contributions of implicit and explicit knowledge. *Applied Linguistics*, 27(3), 431–463.
<https://doi.org/10.1093/applin/aml022>
- Ellis, R. (2008). *The study of second language acquisition* (2 uppl.). Oxford University Press.

- Ellis, R., & Barkhuizen G. (2005). *Analysing Learner Language*. Oxford University Press.
- Goldberg, A., & Casenhiser, D. (2008). Construction learning and second language acquisition. I P. Robinson & N. C. Ellis (Red.), *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition* (s. 197–215). Routledge.
- Goldschneider, J., & DeKeyser, R. (2005). Explaining the “natural” order of L2 morpheme acquisition in English: A meta-analysis of multiple determinants. *Language Learning*, 51(S1), 1–50.
<https://doi.org/10.1111/j.0023-8333.2005.00295.x>
- Harley, B. (1993). Instructional strategies and SLA in early French immersion. *Studies in Second Language Acquisition*, 15(2), 245–260.
<https://doi.org/10.1017/S0272263100011980>
- Harley, B. (1998). The role of focus-on-form tasks in promoting child L2 acquisition. I C. Doughty & J. Williams (Red.), *Focus on form in classroom second language acquisition* (s. 156–174). Cambridge University Press.
- Hyltenstam, K. (1988). Att tala svenska som en infödd – eller nästan. I K. Hyltenstam & I. Lindberg (Red.), *Första symposiet om svenska som andraspråk. Volym 1* (s. 138–156). Stockholm University, Center for Research on Bilingualism.
- Hänninen, S. (2014). *Pluralis i svenska: färdigheter och inlärningsstrategier hos åttondeklassare*. [Pro gradu-avhandling, Jyväskylä universitet].
- Karlsson, F. (2017). *Finnish: A Comprehensive grammar*. Routledge.
- Kuhna, M., Ostrow, K., Pöysti, H., & Sinisalo, A. (2022). *Katapult 1. Övningar*. Sanoma Pro.
- Lyster, R. (2007). *Learning and teaching languages through content: A counter-balanced approach*. John Benjamins.
- Nyqvist, E.-L. (2018). Species och artikelbruk hos finska språkbads elever i årskurs 6. *Folkmålsstudier*, 56, 73–104.
<https://journal.fi/folkmalsstudier/article/view/89161>
- Nyqvist, E.-L. (2021a). Komplexa svenska nominalfraser hos finskspråkiga språkbads elever. *Norsk lingvistisk tidskrift*, 39, 69–95.
<http://ojs.novus.no/index.php/NLT/article/view/1968>
- Nyqvist, E.-L. (2021b). Subject-verb word order in narratives in Swedish by Finnish-speaking immersion and non-immersion students. *Journal of Language teaching and Research*, 12(5), 641–653.
<https://doi.org/10.17507/jltr.1205.02>
- Nyqvist, E.-L., & Lahtinen, S. (2021). Grammatical gender in L2 Swedish by Finnish-speaking immersion students. A comparison with non-immersion students. *Nordic Journal of Linguistics*, 44(2), 281–303.
<https://doi.org/10.1017/S0332586520000256>

- Ó Duibhir, P. (2009). *The spoken Irish of sixth-class pupils in Irish immersion schools*. University of Dublin, Trinity College, Centre for Language and Communication studies.
- Philipsson, A. (2013). Svenskans morfologi och syntax i ett andraspråksperspektiv. I K. Hyltenstam & I. Lindberg (Red.), *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle* (2 uppl.) (s. 121–150). Studentlitteratur.
- Sipola, S. (2008). Den språkliga korrektheten i uppsatser på svenska. I T. Swanström (Red.), *Språkbåd: två språk i utveckling/Kielikylpy: kaksi kieltä kehityksessä* (s. 79–91). Åbo Akademi.
- Svensk Ordbok*. (1999). Nordstedts Ordbok. Tredje upplagan.
- Teleman, U., Hellberg, S., & Andersson, E. (1999). *Svenska Akademiens Grammatik. Vol. 2*. Nordstedts Ordbok.
- Tullinen, S. (2007). *Substantivets pluralformer i finskspråkiga gymnasisters uppsatser*. [Pro gradu-avhandling, Jyväskylän universitet].
- Utbildningsstyrelsen. (2014). *Grunderna för den grundläggande utbildningen*. Utbildningsstyrelsen.
- Wigforss, E. (1979). *Svensk pluralbildning hos finska invandrabarn: en psykolingvistisk utvecklingsstudie*. Lunds universitet.
- Wray, A. (2012). *Formulaic language: Pushing the boundaries*. Oxford University Press.

Att inleda ett polisförhör

Om *fri berättelse* som mål och medel

Lina Nyroos & Hedda Söderlundh
Södertörns högskola

1 Inledning

Polisförhör är en samtalssituation som präglas av institutionella rammar och mål. Alla som förhörs ska behandlas lika och betraktas som oskyldiga fram till dess att motsatsen bevisas av dömande instans. Omständigheter som talar både till en misstänkts fördel och nackdel ska beaktas (Rättegångsbalken, kap. 23 §4) och polisen ska uppmuntra den förhörde till fritt berättande och undvika ledande frågor (Kronkvist, 2021; *Polismyndighetens handbok för förhör*, 2023).

I studien som presenteras här undersöks hur inledningen ser ut i vittnesförhör där polisen efterfrågar en *fri berättelse*, och hur polis och förhörd person därmed synliggör och hanterar institutionella rammar. Mer specifikt undersöks 1) vilket utrymme för fri berättelse som skapas genom polisens inledande fråga/frågor och 2) hur frågan besvaras av den förhörde – blir det fri berättelse? Syftet med studien är att belysa den position i samtalet där fri berättelse ska initieras, samt ge exempel på hur detta kan se ut i praktiken. Den faktiska interaktionen i polisförhör – och särskilt i Sverige på svenska – är fortfarande relativt outforskad empirisk mark (se dock Byrman, 2017; Jönsson, 1988) och systematiska studier saknas av hur utrymme för fri berättelse skapas i förhör i en svensk kontext.

2 Teoretiskt ramverk, metod och material

Teoretiskt vilar studien på etnometodologisk samtalsanalys, vilken betraktar mänsklig social interaktion som grunden för handlingar och praktiker,

vilka i sin tur bygger institutioner på olika nivåer (Sidnell & Stivers, 2013). Samtalsanalys utgör därför ett effektivt verktyg för att analysera hur institutionella aktiviteter organiseras och genomförs, och kan ge ökad förståelsen för vilka ramar, förutsättningar och normer som råder i olika sammanhang. Genom analys av interaktionens mikronivå framträder mönster som bidrar till att förstå hur samtalsdeltagare genomför och förhandlar om aktiviteter som är specifika för institutionen (Heritage & Clayman, 2010).

Studien har genomförts inom ramen för projektet *Samspel och interaktion i svenska polisförhör. Fokus på objektivitet, frågekonstruktioner och polisens omformuleringar* [Finansierat av Vetenskapsrådet, dnr 2021–03044]. Projektets material utgörs av anonymiserade ljudinspelningar av förhör från en förundersökning rörande ett grovt brott. Med anledning av nya möjligheter för teknisk bevisning har utredningen öppnats upp på nytt. I den nya utredningen hölls sammanlagt 51 förhör, och samtliga ingår i materialet. I förhören förekommer 37 individer, vilka inkluderar kategorierna *misstänkt*, *vittne* och *rättsläkare*. Fyra erfarna poliser håller förhören i par. Totalt uppgår materialet till ca 25 timmars ljudinspelning, där det kortaste förhöret pågår i 9 minuter och det längsta i 1 timme och 17 minuter. Allt material har transkriberats och sekvenser med polisens inledande fråga har valts ut för analys.

3 Polisförhöret: ramar och genomförande

Polisförhör är alltså institutionella samtal där deltagarna är orienterade mot bestämda mål, roller och ramar (se t.ex. Drew & Heritage, 1992). Den institutionella karaktären skapas och återskapas av deltagarna i samtal genom att de hanterar uppgifter eller frågor som rör institutionen, samt förhåller sig till ramar och procedurer relevanta för institutionen. En eller flera deltagare agerar dessutom utifrån sin professionella roll.

År 2023 gav Polismyndigheten ut en handbok för internt bruk som beskriver hur polisförhör i Sverige ska genomföras: *Polismyndighetens handbok för förhör* (2023). Handboken presenterar i komprimerad form den så kallade PEACE-modellen, vilken bygger på kognitiv intervju-metodik som syftar till fritt och objektivt inhämtande av information med stort fokus på tekniker som främjar framkallandet av minnen. Handboken är utgiven efter att materialinsamlingen för projektet genomfördes, men PEACE-modellen och målsättningen om fri berättelse har länge varit etablerade arbetssätt inom svensk polis (Kronkvist, 2021). Modellen utgör därför en relevant ram också för det insamlade materialet.

PEACE-modellen beskriver förhöret i tre övergripande faser. I den inledande fasen ska polisen bl.a. ge den förhörde information gällande målet, berätta om syftet med förhöret samt beskriva hur det dokumenteras. Yttrandena i denna inledande del är ofta formaliserade (se t.ex. Byrman, 2017), och Heydon (2004) visar att förhørsledaren med Goffmans terminologi är *animator* och gör myndigheten ansvarig för det som sägs. Även i förhörets tredje och avslutande del förekommer formaliserade yttranden när förhørsledaren meddelar att förhöret avslutas och exempelvis anger exakt tidpunkt.

Den avhandlande och informationssökande mittendelen förutsätter andra positioner och deltagarroller (Heydon, 2004). Här ska den förhörde enligt förhörshandboken (*Polismyndighetens handbok för förhör*, 2023, s. 13) initialt berätta med egna ord och ge en fri berättelse utan påverkan från polisen:

[f]örhørsledaren ska inhämta så mycket information som möjligt, med så få frågor som möjligt. Fri berättelse ska främjas [...] och förhørsledaren ska först be förhörspersonen att berätta fritt om det som är under utredning och så långt som möjligt undvika att avbryta den fria berättelsen.

För att främja en fri berättelse kan polisen uppmuntra den förhörde att "[b]erätta allt du minns om den här händelsen" (*Polismyndighetens handbok för förhör*, 2023, s. 16). Först därefter ska polisen ställa uppföljande frågor och uppmärksamma luckor eller motsägelser i berättelsen. Tidigare forskning av interaktion i polisförhör visar en viss variation vad gäller detta ideal. I Jönssons (1988, s. 35) klassiska studie rapporteras att 17 av 30 förhör innehåller uppmaningar om fri berättelse, men det är oklart om detta sker initialt eller senare under förhören. Byrman (2017) analyserar 13 skattebrottsförhör och visar att dessa inleds med en gärningsbeskrivning, vilken den misstänkte erbjuds att kommentera. Sekvenser med fri berättelse finns senare i förhören, men då i relation till olika topiker som initierats av förhørsledarens frågor. van Charldorp (2012) som analyserar ett nederländskt material med 14 förhör, identifierar i sin tur tre olika sätt vad gäller hur den förhördes narrativ uppmuntras, produceras och bemöts. Det första är "free story" där den hörde lämnar en fri berättelse, varpå polisen ställer uppföljande frågor. Det andra är "supervised story", där den hörde blir avbruten av polisen med olika frågor som styr berättandet och det tredje är "imposed story", där den hörde inte accepterar berättarrollen utan enbart ger korta svar på polisens påståenden och frågor. van Charldorp visar på så sätt att den förhördes berättelse är mer eller mindre styrd av polisen och även om det finns element av alla tre typer i de förhör hon studerat, domineras varje förhör av ett visst sätt. I van

Charladorps material saknas förfrågan om fri berättelse i 3 av de 14 förhören.

Heydon (2004) konstaterar att polisen ibland redan har kännedom om det som berättas, men i den institutionella kontexten är det viktigt att den förhörde också beskriver sådant som polisen kanske redan känner till, bland annat för dokumentationens skull. Polisen kan synliggöra proceduren genom att explicit hänvisa till inspelningen och behovet av dokumentation (Stokoe, 2009). Ofta handlar hänvisningar till proceduren om hur något brukar göras i det institutionella sammanhanget, vilket är en tyst, praktisk kunskap knuten till polisens profession (Nielsen et al., 2012).

Som framgår av både förhörshandboken och tidigare forskning ska alltså den förhörde helst berätta fritt om den händelse som är under utredning. Berättande, eller orientering mot berättelser och narrativ, är vanligt också i andra institutionella samtal. Från språkvetenskapligt perspektiv har berättelser studerats både som produkt och process (Rehnberg, 2014). En berättelse associeras med vissa förväntade kriterier och är på så sätt ett prototypbegrepp: den antas ha viss struktur, utspela sig i det förflutna och innehålla en poäng eller en klimax (Labov, 1972).

Inom samtalsforskningen betonas att berättande är en social handling och att berättelser måste förstås i relation till sin kontext samt den aktivitet som den bygger upp (se t.ex. De Fina & Georgakopoulou, 2008; Labov, 1972; Norrby, 1998). Det betyder att lyssnaren är en aktiv deltagare i berättandet och att berättandet delvis är ett gemensamt projekt (se t.ex. Eriksson, 1997). Den som berättar orienterar sig mot andra deltagares uppmärksamhet, och de frågor som ställs styr hur berättelsen utvecklas. Stokoe och Edwards (2006) visar att deltagarna orienterar sig mot och uppmärksammar narrativ som episoder med en början och ett slut, men att deltagare i ett institutionellt sammanhang kan förhandla om vad som är en lämplig startpunkt för berättandet i relation till institutionens mål och uppgift. Berättelser kan därtill behandlas som att de är vinklade och endast återger ett perspektiv bland flera möjliga. I analys av polisförhör visar Johnson (2008) att lekmannens berättelse under förhörets gång rekontextualiseras i relation till institutionens mål. Genom de frågor som polisen ställer omförhandlas den misstänktes berättelse i relation till ansvar och bevisvärde, så att återgivna handlingar beskrivs som brottsliga samtidigt som den misstänkte tillskrivs större agens (se även Jönsson, 1988).

4 Analys och resultat

I det här avsnittet visar vi tre exempel som illustrerar tre olika inledningar av förhör i materialet där fri berättelse efterfrågas samt hur detta följs upp

av den förhörde. Av 51 förhör som ingår i materialet efterfrågar polisen fri berättelse i sin inledande fråga i 31 förhör. I 25 av dessa 31 fall påbörjas fri berättelse, medan det i sex förhör saknas en initial fri berättelse trots att polisen bjuder in den förde till att berätta fritt kring vad den minns av händelsen. Bland dessa sex förhör ingår ett förhör med en (av tre) rättsläkare. Ett annat av dessa förhör presenteras som exempel 2 nedan, där fri berättelse kommer senare i förhöret (jfr. ”free story” i van Charldorps studie). Resterande fyra förhörda personer som inte på uppmaning ger en fri berättelse är vittnesförhör med personer med anknytning till antingen misstänkt eller brottsoffer.

I de 20 förhör där polisen inte efterfrågar fri berättelse inleder polisen istället med en fråga som rör något mer specifikt. Här ingår i huvudsak uppföljande förhör och ett förhör med en rättsläkare, men också materialets samtliga förhör med misstänkt.

4.1 När det blir fri berättelse

I det första exemplet, hämtat från ett vittnesförhör, kommer vi in i samtalet strax efter att polisen läst upp den så kallade ingressen vilken innehåller information om ärendenummer, dag, tid och plats samt närvarande personer. Denna följs av en kort övergång där polisen nämner att personen blivit förhörd ett flertal gånger tidigare med anledning av fallet, också i samband med den första utredningen. Den informationen etablerar en bakgrund och länkar ihop det förflutna med pågående förhör, samtidigt som polisen implicit motiverar hur den förhörde är av intresse för utredningen. I rad 5–8 ser vi hur polisen ställer den fråga som lämnar över ordet till den förhörde:

(1) Exempel *Om vi stämmer av lite*. [41]

5   P1:   ähm å äh då tänkte ja bara fö:rst bara om
6   vi stämmer av lite va du minns själv idag innan
7   vi ställer nåra frågor om du bara drar dej till minnet
8   .hh va- va du minns av den här händelsen så att säga.
9   (1.0)

Polisens fråga formuleras som en uppvärmning till de riktiga frågorna som ska ställas senare, och detta görs genom en rad nedtonande element som *då tänkte jag bara först bara* följt av *om vi stämmer av lite*. Den här inledningen bidrar till att tona ned den formella stämningen, då *stämma av*, med tillägget *lite*, neutraliserar den grad av insats som fråga-svars-sekvenserna i ett förhör kan förväntas föra med sig genom krav på bland

annat korrekthet. Inledningen skapar också ett utrymme som ligger lite utanför det faktiska förhöret, vilket snart ska påbörjas: *innan vi ställer några frågor*. Här explicitgörs också proceduren för förhöret, nämligen att polisen är den som ställer frågor. Själva frågan byggs upp i flera led, och överlämnas inte förrän i rad 8 genom att den förhörde uppmuntras att dra sig till minnes vad hen kommer ihåg av ”händelsen”. *Händelse* är ett begrepp som återkommande används av polisen i förhör, och det förekommer också tämligen frekvent i metodstödet som ommarkerad hänvisning till brottet under utredning (se *Polismyndighetens handbok för förhör*, 2023). Det kan därmed betraktas som ett begrepp förknippat med institutionen och verksamheten (jfr Nord & Sörlin, 2017), och det är språkligt intressant att det hänvisar till en händelse i bestämd form, vilket förmedlar en bild av brottet som något avskilt och avgränsat i tid. Den bestämda formen signalerar också att referenten är känd, något som vi ska se i senare exempel inte är helt oproblematiskt.

Som framgår av transkriptionen ombeds inte vittnet uttryckligen att berätta, utan i stället återge vad hen minns rörande händelsen. Frågans konstruktion, med flera led och flertalet dämpande åtgärder skapar ett fritt utrymme för den förhörde att svara, vilket vi ser i den fortsättning som följer:

- 9   (1.0)
10   V: ähh(h) asså- (.) ja minns ju- ja blev ju uppringd
11   hemifrån- eller hem- när ja var hemma, i min bostad
12   och=eh (0.2) .hh fick då reda på att det gällde ett mord,

Svaret till polisens fråga inleds i rad 10 efter en paus om 1 sekund, och det innehåller en disprefererad struktur i form av mikropauser, omtag samt reparationer. I svaret berättar den förhörde om ett telefonsamtal, och i rad 11 ekar det institutionella språkbruket när vittnet gör en reparation gällande platsen som hen befann sig på när hen blev uppringd. *Hemifrån* korrigeras via *hem* till *hemma*, för att sedan ytterligare en gång ändras till *i min bostad*. Skiftet utgör ett perspektivbyte då *hemma* kan betraktas vara en mer informell benämning av *bostad*, och det kan ses som ett exempel på vad Johnson (2008) beskriver som institutionsanpassade svar som speglar ett institutionellt perspektiv, snarare än ett individuellt.

I det här utdraget ser vi endast ett fåtal rader av vittnets svar, men som framgår accepterar vittnet frågan och påbörjar ett svar, vilket kan betraktas som ett accepterande av den tilldelade *diskursiva identitet* som aktualiseras genom närhetsparet *fråga-svar* (Zimmerman, 1998). Den korta början på svaret visar också hur den förhörde påbörjar en berättelse som

återger en situation där en plats etableras, men också en särskild händelse: informationen om ett mord som delgavs genom ett telefonsamtal. Genom detta visar den förhörde också hur hen accepterar och omsätter den *situationella identitet* som kommer med rollen som *förhörd*. I metodstödet finns ett implicit antagande om att fri berättelse är ett resultat av rätt ställda frågor och en medgörlig förhörsperson, men som påpekats av Johnson (2008) kräver fri berättelse en *berättare*, vilket förutsätter att förhörspersonen både kan och vill identifiera vad som efterfrågas, samt tar på sig uppdraget att svara. Förhörspersonen i exempel 1 initierar och fullföljer en berättelse som visar drag av en prototypberättelse, då den exempelvis har en klar kronologi samt stark orientering mot det som i förhöret ska komma att visa sig vara polisiärt intressant. Förhörspersonen identifierar således initialt vad som är fokus för polisens fråga – trots att frågan är oprecis och öppnar för tolkningsmöjligheter – och levererar en berättelse.

4.2 En trög start på fri berättelse

Exempel 2 är hämtat från ett annat förhör, och visar hur en fråga som är snarlik den i exempel 1 leder till ett annat utfall.

(2) Exempel *Om du berättar spontant*. [28]

- 1 Pl: ä::h om vi börjar bara lite såhär ba- (m) om du berättar
 2 spontant vad du minns idag av den här händelsen,
 3 du är ju hörd en gång, .hh
 4 V: m,
 5 Pl: tidigare i den här utredningen, va- va kommer du ihåg
 6 ifrån det här.
 7 (1.1)

Polisens fråga (rad 1–3 + 5–6) uppvisar flera likheter med exempel 1. Frågan ges en informell prägel genom det inledande *om vi börjar*, vilket formerar ett gemensamt *vi* som neutraliserar den institutionella hierarkin. *[B]ara lite såhär ba-* bidrar till att ytterligare tona ner graden av allvar och formalitet. En skillnad från det förra exemplet är att den förhörde här uppmanas att just *berätta*, med tillägget *spontant*. Det senare mildrar graden av förpliktelse då en spontan berättelse inte nödvändigtvis ställer krav på eftertänksamhet och precision. Att berätta *något* blir viktigare än *vad* som berättas. I likhet med föregående exempel formuleras den inledande aktiviteten som något av en uppvärmning, och frågan – som även denna gång är flerledad, öppnar för tolkning av önskvärt svar. En anledning är att frågans inledning sätter en särskild händelse i fokus (*om*

du berättar spontant vad du minns idag av den här händelsen), medan tillägget tillåter en fokusförflyttning till när den förhörde hördes tidigare, så att det spontana berättandet snarast förväntas handla om detta förhör (*du är ju hört en gång tidigare i den här utredningen, va- va kommer du ihåg ifrån det här*). Det avslutande *det här* har således oklar – eller snarast dubbel – syftning, vilket öppnar för den förhörde att tolka frågan och välja ingång. Med start i rad 7 nedan ser vi vad som händer efter att polisen lämnat över turen till den förhörde:

7 (1.1)
 8 V: asså jag kommer ju inte ihåg (0.5) s::å mycket. ä:h
 9 jag kommer inte ihåg förhöret; jag kommer inte ihåg
 10 (0.7) <riktigt> (0.9) *ä::h* (0.9) asså vad som har hänt,
 11 Pl: näj,
 12 V: äh: (1.7) så- (1.2) de e lite tomt.

Efter en paus i rad 7, ger den förhörde ett svar som besvarar polisens båda frågor: hen kommer inte ihåg vare sig förhöret eller det som hänt. Vittnet formulerar då en *gist formulation* (Antaki et al., 2005): *de e lite tomt*, vilket är en tolkande sammanfattning eller kärna av det som sagts tidigare. Den här återvändsgrädden tar inte samtalet framåt, och polisen fortsätter i stället med att upplysa om att de läst i tidigare förhör att personen delat ut post i ett specifikt område:

13 Pl: m, .pt om jag säger såhär då kommer du ihåg att du:: ha-
 14 du- i- i- jag har ju läst i tidigare förhör, [det är ju=
 15 V: [m,
 16 Pl: =ganska kort i och för sej här då men (hh) där berättar
 17 du om att du har delat ut post i [Petterslundsområdet.=
 18 V: [m:
 19 V: =precis. så jag dela ju ut post i porten=det
 20 kommer jag ihåg.
 21 Pl: det kommer du ihåg ja.
 22 V: a[: , (.)
 23 Pl: [a: ,

Här placerar polisen den förhörde i en särskild roll på en specifik plats, något som kallas *mental återetablering*, vilket syftar till att hjälpa den förhörde att minnas en särskild miljö (Kronkvist, 2021). Den *om-sats* som polisen använder i rad 13 markerar ett omtag, som erbjuder en ny vinkel. På så vis bibehålls en öppen ram, samtidigt som det etablerar en möjligen tydligare startpunkt för samtalet – något som markeras genom polisens

betoning på *det* i *det kommer du ihåg ja*. Vittnet i *porten* indikerar också att hen identifierat relevant plats knuten till händelsen. Efter några korta uppbackningar och en paus visar dock den förhörde att hen inte självmant kommer att brodera ut ett svar:

24   (.)
 25   V: äh men liksom mer än så runtomkring vet jag inte riktigt
 26   (0.5)

Av den här inledningen att döma skulle man kunna dra slutsatsen att den förhörde inte kan eller vill berätta, men sett till hur sekvensen utvecklar sig blir en annan tolkning möjlig. Efter rad 25 låter polisen den förhörde läsa dialogförhöret som genomfördes i den tidigare utredningen, med uppmaningen att hen ska *påminna [s]ig litegrann om vad som sas då*. Efter att vittnet läst det nedtecknade dialogförhöret kommer förhöret i gång och den förhörde berättar fritt och mycket detaljrikt. Det fria berättandet krävde dock en tydlig utgångspunkt, som i det här fallet handlade om att placera in vittnet i ett mer precist sammanhang. Exemplet visar att en öppen fråga och ett samarbetsvilligt vittne inte nödvändigtvis leder till fritt berättande. För att acceptera en berättarroll krävs också att förhörs-personen kan identifiera vilken berättelse som är förväntad.

4.3 Motstånd

Det tredje och sista exemplet visar i kontrast till de tidigare hur motstånd till att berätta kan se ut. Det är hämtat från ett förhör med ett vittne som har stark koppling till den som är misstänkt för brottet, vilket gör att hen enligt rättegångsbalken inte är skyldig att vittna. Vittnena från de två tidigare exemplen har ingen sådan koppling till vare sig gärningsman eller brottsoffer, utan hörs med anledning av observationer de gjort. När vi kommer in i exempel 3 har polisen precis sagt att vittnet inte är skyldig att *vittna om det du vet*, följt av frågan:

(3) Exempel *Speciell händelse*. [1]

4   Pl: men ja tänkte ändå be dej, (0.3) berätta de du
 5   kommer ihåg=[de e ju länge sen nu men .hhh ä::h
 6   V: [(tsch).hhh

Polisens förstatur uppvisar flera likheter med vad som visats i exempel 1 och 2: initialt ombeds vittnet att förutsättningslös berätta *det [hen] kommer ihåg*, och för det andra reduceras graden av formalitet genom att polisen t.ex. *ber* vittnet om något. Ordvalet *ber* tonar ned polisens deontiska rättigheter (Stevanovic, 2018) och reducerar graden av krav som ställs på vittnet. Ytterligare en likhet med exemplen ovan är att polisen tar upp tidsaspekten, vilken dels placerar in händelsen i tid, dels aktualiserar potentiell svårighet med att minnas (Nyroos, 2024). Polisens fråga i förstaturen (rad 4–5) konstruerar således en svarsposition med möjlighet att inte besvara frågan, och här ser vi hur svaret initieras:

7 V: .hja asså ja kan berätta. de äh som sagt de e många år
8 sen, [ä::h ska du ställa frågor eller vill du att ja=
9 Pl: [M,
10 =ska [berätta
11 Pl: [du får gärna berätta [själv

Vittnet inleder med en metakommentar om att hen *kan berätta*, men upprepar samtidigt tidsaspekten och projicerar därmed ett disprefererat svar (Pomerantz, 1984). I ett första skede accepteras således berättarrollen genom en metakommentar – men ingen berättelse produceras. I stället benämner vittnet den förväntade proceduren för förhör genom att ställa en motfråga till polisen om huruvida de ska ställa frågor, eller om hen ska berätta. Här inleds en fokusörflyttning från den efterfrågade berättelsen till berättandet som aktivitet och dess struktur, och polisens svar i rad 11 synliggör att fritt berättande är önskvärt. Vittnet tar åter turen i rad 12, utan att ge något egentligt svar på det hen eventuellt kommer ihåg:

12 V: [Ja asså ja vill verkligen
13 samarbeta men de e ju äh jag kommer inte säga nånting
14 mer än vad jag sa förut liksom, för att de e ju
15 verkligen så, [de finns inget å berätta liksom.
16 Pl: [M,

Vittnet påpekar att hen inte kommer ihåg några detaljer, men börjar återge några händelser från det förflutna utan polisiär relevans. Detta fortgår i ungefär en minut, innan vittnet avbryter berättelsen och avsäger sig berättarrollen:

33 (0.8)
 34 så att äh ja. de e bättre du ställer frågor
 35 för att jag- jag vet inte vad jag ska säga
 36 liksom. [de e så länge sen.
 37 P1: [M,

Här markerar vittnet att det inte går att berätta om man inte vet vad man ska säga, och lyfter igen tidsaspekten som en försvårande omständighet. Detta godtas dock inte av polisen, som svarar:

38 V: [datum å sånt där de-
 39 P2: [samtidigt Marie så är det här- det här måste ju
 40 vara en väldigt speciell händelse i ditt liv.

Polisen flyttar då fokus till tiden för händelsen som är under utredning, och att den torde innebära särskilda omständigheter för vittnet. Turen i rad 39–40 implicerar således att vittnet *borde* ha något att berätta. Detta uttalas inte explicit, utan antyds genom hänvisning till *speciell händelse*, vilket implicerar att vittnet borde ha minnen från tiden och således kunna producera en berättelse. Vittnet konstrueras alltså som en person med speciella erfarenheter, vilka också skapar förväntningar på vittnet som en berättare. Det följer dock ingen berättelse på polisens tur, utan i stället bekräftar vittnet att det var en speciell tid i livet varpå hen tystnar och polisen i stället initierar en fråga-svarsstruktur. Sammantaget visar vittnet med olika medel att hen inte har något att tillföra utredningen, oavsett om det beror på ovilja att berätta eller bristande minne.

Vad som blir tydligt i förhörets inledning är dock polisens önskan – och förväntan – på den förhörde att producera en berättelse. Vittnet visar motstånd, men berättar om händelser från det förflutna, vilket strukturellt tillgodoser frågeställaren med ett svar i den sekventiella svarspositionen. Innehållet behandlas dock av polisen som polisiärt irrelevant. Motståndet stegras genom att vittnet nekar till rollen som berättare, och lämnar över till polisen att ställa frågor. För den som inte kan eller vill prata utgör fråga-svarsformatet på så vis en resurs för att säga så lite som möjligt, då det innebär att man ger svar på tal men inte behöver ta ansvar för längre turer av det slag som berättarformatet kräver.

5 Slutsatser: från policy till praktik

Studien visar hur polisens inledande fråga bildar utgångspunkt för förhöret, och vad som händer i uppföljande tur. Det är tydligt (och

förväntat) att institutionsrepresentanten leder samtalet, men analyserna visar också hur det kan se ut då polisen styr den förhörde mot en fri berättelse och hur det skapar förväntningar på att den förhörde ska staka ut den fortsatta riktningen för samtalet. På så sätt rimmar praxis i de analyserade förhören väl med PEACE-modellen, som bland annat beskrivs i polisens handledning *Polismyndighetens handbok för förhör* (2023). Som de tre exemplen visar ställer polisen ofta en öppen fråga, som *kan du berätta spontant*, vilket skapar en bred ingång för den som förhörs. Ibland omnämns också den institutionella, förväntade, proceduren som när polisen säger *kan du först berätta, så ska vi fråga sen*. Frågan kan på så sätt vara flerledad, vilket också illustreras i exempel 3: *vad du minns idag av den här händelsen du är ju hörd en gång tidigare /.../ vad kommer du ihåg ifrån det här*. Ordet *händelse* får i sammanhanget närmast en funktion av myndighetsbegrepp då det används med den specifika betydelsen *det som är under utredning* av institutionsrepresentanten, medan det för lekmannen inte nödvändigtvis är tydligt vad som avses (jfr Johansson, 2024). Projektet *fri berättelse* kan då behöva kompletteras eller ersättas med fråga-svarsekvens så att den efterfrågade berättelsen kan få en riktning. Fråga-svar används också i inledningen vid uppföljande förhör och förhör med misstänkt i materialet, vilka inte redovisats här. Fritt berättande accepteras som visats i exempel 3 inte heller av alla – i huvudsak inte av personer med anknytning till misstänkt. Resultatet kan jämföras med Byrmans (2017) undersökning av förhör med personer misstänkta för skattebrott, där förhören inleds med en gärningsbeskrivning följt av mer riktade och insnävande frågor. Sammantaget antyder detta att den kategori (t.ex. *misstänkt* eller *vittne*) som den förhörde tillhör har betydelse för om en inledande berättelse efterfrågas eller inte.

En ytterligare slutsats är att det tycks finnas en empirisk skillnad mellan å ena sidan *fri berättelse* såsom det beskrivs i metodstödet, och *fritt berättande*. Fri berättelse ska som nämnts efterfrågas av polisen direkt efter den formaliserade inledningen och förväntas kunna formuleras av den förhörde utan vidare frågor från polisen – något som också sker i de flesta förhören i vårt material. Fritt berättande, i sin tur, förekommer senare i de studerade förhören, i klargörandefasen, och då som en del av fråga-svarsekvenser. Det förstnämnda, *fri berättelse*, visar en orientering mot polisförhörets faser, men också berättandets prefererade form genom förhörshandbokens uppmaning om öppna frågor. Det andra, *fritt berättande*, har tydligare drag av orientering mot den lokala sociala situation som en specifik fråga projicerar, och består av utbyggda svar i linje med frågans förväntning – snarare än fasens förväntan. Oavsett när och i vilken form som berättelsen produceras fordras en berättare (jfr

Johnson, 2008), och genom polisens förmåga att anpassa sig kan således polisiärt relevant information tillhandahållas i berättelseformat vid olika platser och i olika faser under förhöret (jfr exempel 2 ovan). Att fritt berättande kan finnas senare under förhören i relation till de topiker som polisen initierar bekräftas av tidigare studier (Byrman, 2017).

Att på detta sätt studera faktiska polisförhör och hur polis och förhörd agerar i relation till fri berättelse som mål och medel belyser hur institutionella ramar hanteras i interaktion. Studien bidrar till en ökad förståelse för hur rättsstatens principer om en neutral utredning synliggörs och hanteras, och hur språkliga praktiker kan användas för att skapa förutsättningar för ett mer jämlikt och rättsligt hållbart samhälle. Våra analyser av materialet visar att polisen oftast efterfrågar fri berättelse och att rollen som berättare accepteras i de flesta förhör. Men, som framgår av exemplen finns också en variation i hur berättande görs, något som inte framhålls i metodstödet, där betoningen i stället ligger på en initial fri berättelse. Det finns också utrymme för förhandling och motstånd mot berättande, både vad gäller rollen som berättare och projektet fri berättelse.

Litteratur

- Antaki, C., Barnes, R., & Leudar, I. (2005). Diagnostic formulations in psychotherapy. *Discourse Studies*, 7(6), 627–647.
<https://doi.org/10.1177/1461445605055420>
- Byrman, Y. (2017). *Så fångas de misstänkta ord. Förhör och dokumentationspraktiker på Skattebrottsenheten*. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
- van Charldorp, T. (2012). *From police interrogation to police record*. [Doktorsavhandling, Vrije Universiteit Amsterdam].
- De Fina, A., & Georgakopoulou, A. (2008). Introduction. Narrative analysis in the shift from text to practices. *Text and Talk*, 28(3), 275–281.
<https://doi.org/10.1515/TEXT.2008.013>
- Drew, P., & Heritage J. (Red.) (1992). *Talk at work: Interaction in institutional settings*. Cambridge University Press.
- Eriksson, M. (1997). *Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion* (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 43). [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].
- Heritage, J., & Clayman, S. (2010). *Talk in action interactions, identities, and institutions*. Wiley-Blackwell.
- Heydon, G. (2004). Establishing the structure of police evidentiary interviews with suspects. *Forensic Linguistics*, 11(1), 27–49.
<https://doi.org/10.1558/sll.2004.11.1.27>

- Johansson, M. (2024). *I samtal med Kronofogden. Hur myndighetsservice görs i Språkliga möten mellan inringare och kundservicehandläggare*. [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].
- Johnson, A. (2008). "From where we're sat ...". Negotiating narrative transformation through interaction in police interviews with suspects. *Text & Talk*, 28(3), 327–349. <https://doi.org/10.1515/TEXT.2008.016>
- Jönsson, L. (1988). *Polisförhören som kommunikationssituation* (Studies in Communication 23). [Doktorsavhandling, Linköpings universitet].
- Kronkvist, O. (2021). *Polisförhör. Metoderna, forskningen och lagen* (2 uppl.). Gleerups.
- Labov, W. (1972). *Language in the inner city. Studies in the black English vernacular*. University of Pennsylvania Press.
- Nielsen, M., Nielsen, S., Gravengaard, G., & Due, B. (2012). Interactional functions of invoking procedure in institutional settings. *Journal of Pragmatics*, 44(11), 1457–1473. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2012.06.007>
- Nord, A., & Sörlin, M. (2017). Med vardagens eller myndighetens ord? Ordval och kategoriseringar i offentliga e-servicemöten mellan enskilda och myndigheter. I F. Lindahl, J. Prentice, M. Andréasson, E. Sköldberg, S. Lindström, H. Adamsson Eryd & M. Sandberg (Red.), *Svenskans beskrivning 35. Förhandlingar vid trettiiofemte sammankomsten för svenskans beskrivning. Göteborg 11–13 maj 2016* (s. 255–269). Göteborgs universitet.
- Norrby, C. (1998). *Vardagligt berättande. Form, funktion och förekomst*. (Acta Universitatis Gothoburgensis, Nordistica Gothoburgensia 21). Göteborgs universitet.
- Nyroos, L. (2024). "I don't Remember that": Negotiating Memories and Epistemic Claims in Swedish High-Stake Police Interviews. *International Journal for the Semiotics of Law = Revue Internationale de Sémiotique Juridique*, 37(2), 485–515. <https://doi.org/10.1007/s11196-023-10044-9>
- Polismyndighetens handbok för förhör. Polismyndighetens förhørsmodell*. (2023). PM 2023:2. Polisen.
- Pomerantz, A. (1984). Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes. I J. Maxwell Atkinson & J. Heritage (Red.), *Structures of Social Action* (s. 57–101). Cambridge University Press.
- Rehnberg, H. (2014). *Organisationer berättar: Narrativitet som resurs i strategisk kommunikation*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 90). Uppsala universitet.
- Rättegångsbalken (SFS 1942:740).
- Sidnell, J., & Stivers, T. (2013). *The handbook of conversation analysis*. Wiley-Blackwell.

- Stevanovic, M. (2018). Social deontics: A nano-level approach to human power play. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 48(3), 369–389. <https://doi.org/10.1111/jtsb.12175>
- Stokoe, E. (2009). “For the benefit of the tape”: Formulating embodied conduct in designedly uni-modal recorded police–suspect interrogations. *Journal of Pragmatics*, 41(10), 1887–1904. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2008.09.015>
- Stokoe, E., & Edwards, D. (2006). Story formulations in talk-in-interaction. *Narrative Inquiry*, 16(1), 56–65. <https://doi.org/10.1075/ni.16.1.09sto>
- Zimmerman, D. H. (1998). Identity, context and interaction. I C. Antaki & S. Widdicombe (Red.), *Identities in Talk* (s. 87–106). Sage.

På väg mot en hållbar definition av tema

Textuell betydelse och funktion i svenskan

Johanna Salomonsson
Linnéuniversitetet

1 Inledning

Tema och rema kan bestämmas utifrån *positionsprincipen*, *informationsprincipen* och *innebördsprincipen* (Titarenko, 2022). Inom den systemisk-funktionella grammatiken (SFG) innebär *Tema* det *experientiella* satsled (Process, Deltagare eller Omständighet) som står allra först (positionsprincipen) och som skapar en utgångspunkt för satsen (Halliday & Matthiessen, 2014). Det som följer efter temat motsvarar satsens *rema*. I andra textlingvistiska inriktningar definieras tema snarare som given, känd information och rema som ny information (informationsprincipen). SFG gör alltså en distinktion mellan tema/rema å ena sidan, och informationsstruktur å andra sidan. Därför måste inte temat sammanfalla med känd information, även om så ofta är fallet (O’Grady, 2017). Teleman et al. (1999, Bd. 1, s. 231) definierar i stället tema som det som satsen handlar om (innebördsprincipen).

SFG betraktar språk och grammatik som val utifrån grammatiska system i samverkan och inte som en uppsättning regler. Detta funktionella perspektiv utgår ifrån hur språkets betydelsepotential kan realiseras genom text och tal. Ett funktionellt perspektiv på tema korrelerar till stor del med innebördsprincipen, genom att tema kan förstås som *instantiering* av språkets potential att realisera textuell betydelse, dvs. det som satsen handlar om (Halliday & Matthiessen, 2014). I ett V2-språk som svenskan är det problematiskt att identifiera tema utifrån positionsprincipen när hela matrissatsen inleds med exempelvis en bunden sats (1) eller en inter-

personell adjunkt (2), eftersom det första experienciella satsledet då följer efter finitet:

- (1) *Även om vi inte har tid* så måste vi städa klart bilen.
- (2) *Tyvärr* hinner jag inte städa bilen idag.

I sådana konstruktioner finns det anledning att luta sig mot innebördsprincipen, eftersom den ger förutsättningar för att förstå hur subjektet realiserar textuell funktion i dessa satser. Studien ämnar besvara följande frågeställningar:

1. Hur påverkar satsernas inbördes relation textuell betydelse i ett svenskt satskomplex?
2. Hur kan vi förstå textuell betydelse genom analys av tema?

Artikeln ger ett bidrag till definitionen av tema i svenskan, inte minst i relation till ordföljdsregler och satskomplex.

2 Tidigare forskning

Tema och rema är ett forskningsfält som blivit undersökt ur flera perspektiv. Hasselgård (2004) studerade hur norskan tillåter större variation utöver subjektet som tema än vad fallet är i engelskan. Studien utesluter inte ett samband mellan resultatet och det faktum att norskan är ett V2-språk. Andréasson (2007) har undersökt informationsstruktur och ledföljdsvariation i svenska huvudsatser och olika faktorer som påverkar ledföljd. Studien visar hur informationsdynamik är en viktig faktor, dvs. det som handlar om vänster- och högertyngd. Lindahl (2017) har undersökt det spetsställda ledets funktion i satsfläta med relativsats och hon kan visa hur spetsställning ofta är tydligt diskursivt men även syntaktiskt motiverad.

Titarenko (2022a) har studerat informationsstruktur i deklarativa huvudsatser i moderna svenska romantexter. Resultatet visar att det finns 12 strukturer i svenskan som är helrematiska, exempelvis *det*-konstruktioner framför allt vid verb som handlar om vädet och utbrytningar, men också passivkonstruktioner. Titarenko (2022b) har även studerat hur rumsadverbial som tema i romantexter snarare härrör till satsens extraposition trots att de ingår i satsens syntax i exempel som *Borta vid disken ropar servitrisen att en lasagne och en entrecote med pommes är klara*. Meningen handlar inte om den spatiala betydelsen utan om att servitrisen ropar.

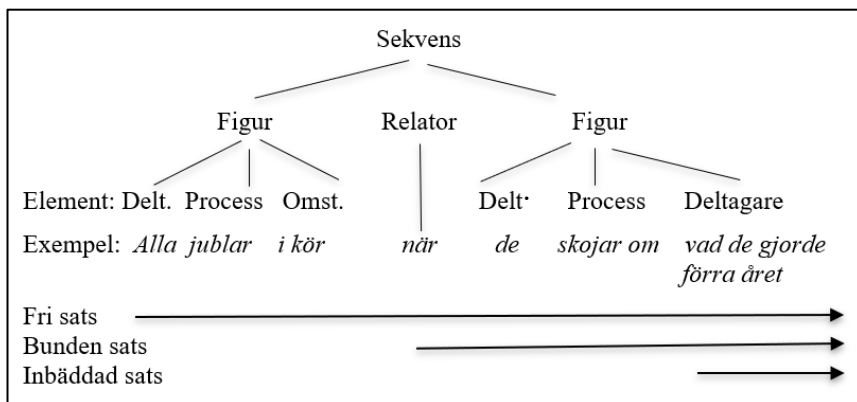
Frågan om vilken sats som kan eller bör utgöra tema i ett satskomplex har tidigare besvarats med spretande resultat. Ford (1993) kunde visa att konditionala satser lika gärna placeras initialt som finalt, medan temporala och kausala satser snarare tenderar att användas sist inom satskomplexet. Orsakerna därtill är obskyra, och Guillaume (2013) lyfter fram diskursiva motiv för den underordnade satsens placering inom sin matrissats som anaforiska referenser, fokus och betydelse. I hennes studie visar temporala satser på en lätt övervikt i final position, men kausala satser uppträder snarare initialt.

Wiechmann och Kerz (2013) menade att textbindning är en central faktor för placeringen av en adverbial bisats. Auer (2000) kunde visa hur konditionala betydelser tenderar att stå före matrissatsen eftersom kognitiva förutsättningar gör att den konditionala relationen blir lättare att uppfatta än om orsaken till den fria satsen placeras finalt. Även Diessel (2005) har noterat hur textbindning och tematisk betydelse är avgörande faktorer för den underordnade satsens placering.

3 Figur och sats

Medan den interpersonella metafunktionen realiseras exempelvis med uttryck för modalitet eller interpersonella adjunkter, så realiseras den ideationella metafunktionen dels logiskt genom hur satser, ord och fraser länkas till varandra, dels experientiellt genom att processer, deltagare och omständigheter bygger upp en sats. Den textuella metafunktionen är på sätt och vis mera abstrakt genom att den *sekundärt* organiserar den interpersonella och den ideationella metafunktionen med tema och rema.

Satser kan bindas till andra satser genom språkets potential att realisera en *Figur* som i sin tur består av olika *Element* i form av process, deltagare och omständigheter. Figurer knyts samman med en *relator*, realiserad av en konjunktion eller subjunktion, och bildar i sin tur en *sekvens* (figur 1). Figuren realiseras genom en *fri* eller *bunden* sats, och SFG skiljer sådana åt genom att *fria* satser interpersonellt kan stå för en egen språkhandling medan en *bunden* snarare ingår i den fria satsens språkhandling som ett *supportive move* (Hestbæk Andersen & Holsting, 2018) genom att den lägger till adverbial betydelse. Även vissa relativa satser kan fungera som bundna i final position (Salomonsson, 2022). Just den bundna satsens grammatiska möjlighet att realisera en figur gör att den inte kan fungera som omständighet (Halliday & Matthiessen, 2014) eftersom den funktionen är förbehållen element i figuren.

Figur 1. Sekvens, figur och element i relation till fri, bunden och inbäddad sats.

Både fria och bundna satser kan organisera tema och rema, men variationen av tematiska led i en *bunden* sats är begränsad eftersom ett textuellt tema i form av subjunktion alltid är obligatoriskt. Vidare har både den interpersonella adjunkten och subjektet fasta positioner. Därför finns det inte alltid anledning att analysera tema och rema i bundna satser.

Utöver den fria och den bundna satsen kan den *inbäddade* satsen fungera som element (vanligen *att*-sats som deltagare) i figuren, när den genomgår ett *rankshift* och flyttar från satsnivå till fras-/grupp-nivå (Halliday & Matthiessen, 2014, s. 125). En annan möjlighet är att den inbäddade satsen efterbestämmer en nominalgrupp eller fungerar som rektion till preposition och utgör då i stället en del av ett element i figuren. Inbäddade satser kan inte självständigt organisera tema och rema eftersom den textuella betydelsen anses vara av så låg grad att den inte är värd någon uppmärksamhet (Halliday & Matthiessen, 2014, s. 125). Däremot kan den inbäddade satsen i initial position fungera som tema till en fri sats.

Hestbæk Andersen och Holsting (2018) har diskuterat Halliday och Matthiessens (2014) definition av bundna och inbäddade satser. De argumenterar för att alla satser som diskursivt står i beroendeförhållande till matrissatsen ska ses som inbäddade, och inte bundna. Kriteriet gör en kausal-temporal sats inbäddad när matrissatsen är experientiellt beroende av den.

(3) När hösten kommer bär vi in trädgårdsmöblerna i garaget.

I exemplet förutsätter den initiala satsen den fria satsens proposition. Koncessiva satser står däremot för en egen proposition, om än inte någon egen språkhandling, vilket gör att den får en annan funktion.

- (4) *Även om det är mitt i sommaren* så bär vi in trädgårdsmöblerna i garaget.

Båda satserna är syntaktiskt likartade, men (3) är inbäddad och fungerar som tema till påståendesatsen, medan (4) är bunden enligt Hestbæk Andersen och Holsting (2018) med ett eget tema och rema.

4 Ideationella, interpersonella, textuella och multipla teman

Halliday och Matthiessens (2014, s. 105) visar hur satsens tema svarar mot en eller flera av de tre metafunktionerna. Process, deltagare och omständighet realiserar ett *ideationellt* tema (*topical theme* i Halliday & Matthiessen, 2014, s. 105). Ett interpersonellt tema realiserar vanligen av modalitetsmarkörer i form av interpersonella adjunkter, och ett textuellt tema av textuella adjunkter eller konjunktioner/subjunktioner. Distributionen av teman i svenska satser visar tabell 1.

Tabell 1. Ideationella, interpersonella och textuella teman i olika satstyper.

	Textuellt tema		Ideationellt tema	Interpersonellt tema	Rema
	Satsmarkör	Textuell adjunkt			
Påståendesats				Tyvärr	har mötet redan varit.
		Slutligen			berör uppsatsen språkundervisning.
	Men		från och med idag		utgår ersättning för uppdraget.
Bunden sats	även om		många		ofta väljer bort resor
	vilket		(x)		leder till oro
Fråga			Vad		läser du?
			När		åker vi iväg?
Uppmaningssats				Hämta	bollen!

Bisatsordföljdens syntaktiska restriktioner påbjuder samverkande teman. På samma sätt kan också ett satsled svara mot flera metafunktioner. Så är fallet med relativpronomenet *vilket* i tabell 1 som fungerar både textuellt och ideationellt. I Halliday och Matthiessens (2014) beskrivning av multipla teman ingår alltid ett ideationellt tema, vilket inte är möjligt i alla svenska påståendesatser. I det fall satsen inleds med en interpersonell adjunkt måste det första experientiella ledet placeras efter finitet.

(5) *Tyvärr* har mötet redan varit.

Satsen får en annan läsning när subjektet placeras främst.

(6) *Mötet* har tyvärr redan varit.

I fri sats kan den textuella betydelsen påverkas av lexikogrammatiska val, men i bunden sats skapar subjunktionen betydelse för hela satsen, varför temat bör identifieras utifrån innebördsprincipen. Att det också gäller i fri sats blir än tydligare vid analys av tema och rema i satskomplex.

5 Tema och rema i satskomplex

V2-regeln i svenskan gör att endast ett satsled kan föregå finitet i en deklarativsats. Det medför att en initialt placerad bunden sats syntaktiskt sett upptar den första positionen i satsen, men den kan inte fungera som tema till den fria satsen eftersom den utgör en figur och således organiserar ett eget tema och rema.

Även om	de inte har tid	ska vi baka bröd.
Bunden sats; Figur ₁		Fri sats; Figur ₂
Sekvens		
Tema	Rema	?

Figur 2. Tema och rema i satskomplex.

Tema och rema följs alltid åt linjärt, varför det inte är möjligt att både betrakta den bundna satsen som tematisk, samtidigt som den organiserar ett eget tema och rema inom sin figur. En lösning är att betrakta den fria satsen som helrematisk (Titarenko, 2022a); en annan att argumentera för subjektet som tema i matrissatsen, trots att det följer efter finitet. Underifrån, utifrån form och positionsprincipen, är det så klart inte möjligt, men ovanifrån, utifrån funktion och betydelse (innebördsprincipen), kan svaret bli ett annat. Propositionen som figuren realiserar är ”vi ska baka bröd”, men att subjektet placeras längre bak har med syntaktiska restriktioner att göra som förhindrar temats placering före finitet i den fria satsen. Därför torde den tematiska funktionen finnas längre bak, utifrån att en figur *alltid* realiserar tema och rema.

Även om	vi inte har tid (så)	ska	vi	baka bröd.
Bunden sats; Figur ₁		Matrissats; Figur ₂		
Sekvens				
Tema	Rema	Re-	Tema	-ma

Figur 3. Tematisk koncessiv betydelse.

Det här problemet uppstår emellertid endast i det fall den initiala satsen har en *bunden* funktion och därmed organiserar en figur med tema och rema. När den initiala satsen i stället kan definieras som inbäddad i enlighet med Hestbæk Andersen och Holsting (2018) elimineras problemet. I ett exempel där den fria satsens proposition är avhängig av tidsbetydelsen i den initiala satsen fungerar den snarare som element i figuren, och realiserar då en omständighet. Då genomgår den underordnade satsen ett rankshift från satsnivå till ord-/frasnivå, och förlorar därmed sina textuella egenskaper att organisera tema och rema. Kvar blir den enda möjligheten att förstå den temporala satsen som tema, och resterande del som rema.

[När vi kommer hem]	ska vi baka bröd.
Figur	
Tema	Rema

Figur 4. Inbäddad sats som tema.

Jag tror att vi intuitivt förstår sådana satser som just inbäddade, just för att deras betydelse diskursivt är så starkt knuten till betydelsen i hela figuren. Intressant nog kan emellertid sådana inbäddade satser trots det lyftas ur figuren och placeras initialt med SVO-ordföljd i *talat* språk. De får då en annan tematisk funktion.

6 Det (o)hållbara inramningstemat

V2-regeln i svenskan är inte alltid beaktad i *talat* språk. Teleman et al. (1999, Bd. 4, s. 453) kallar fenomenet för *fritt annex* när två led föregår finitet. För den danska beskrivningen av SFG har Hestbæk Andersen och Holsting (2015) etablerat termen *inramningstema*, tillämpligt även på svenska.

Även om vi inte har tid	vi	ska baka bröd.
Figur ₁	Figur ₂	
Sekvens		
Inramningstema	Tema	Rema

Figur 5. Tema och rema i matrissats med inramningstema.

I den här konstruktionen realiserar koncessivsatsen en figur med tema och rema, och det leder till större tolerans för SVO-ordföljd. Såväl satser som prepositionsfraser och adverbgrupper kan fungera som inramningstema, liksom interjektioner och vokativer.

Tabell 2. Inramningsteman i svenskan.

Realisering	Inramningstema	Tema	Rema
Interjektion	Nej –	det	vill jag verkligen inte.
Vokativ	Kära Örebroare –	detta	blir ett tal ni sent ska glömma.
Interpersonell adjunkt	Tyvärr –	vi	har ingen tid för dig idag.
Textuell adjunkt	För det första –	vi	ska alltid hålla tiden.
Temporal-kausal sats	När du låser dörren –	du	måste kolla extra noga att dörren verkligen är stängd.
Koncessivsats	Även om du inte vill –	du	måste städa efter dig.
Prepositionsfras, (koncessiv)	Trots omaket –	vi	kommer att beställa nya fönster.

Både interjektioner och vokativer kräver SVO-ordföljd i svenskan (Teleman et al., 1999, Bd. 3, s. 767) medan interpersonella och textuella adjunkter fungerar lika bra med SVO som VSO (Teleman et al., 1999, Bd. 4). Övriga exempel utmanar dock V2-regeln i större omfattning i *talat* språk. Teleman et al. (1999) redogör för hur det fria annexet på något sätt måste modifiera propositionen i matrissatsen eller ”hänföra sig till satsens språkhandling” och visar hur både kausala, konditionala och koncessiva betydelser fungerar som fria annex (Teleman et al., 1999, Bd. 4, s. 453). Koncessiv betydelse är speciell i det avseendet att den oavsett form (adverbgrupp, sats eller prepositionsfras) fungerar som inramningstema (tabell 3).

Tabell 3. Koncessiva inramningsteman.

Realisering	Inramningstema	Tema	Rema
Bunden sats	Även om vi är hemma –	alla	måste hjälpas åt med städningen.
	Medan arbetet pågår –	trafik en	kommer att ledas om via Omgatan.
	Eftersom jag fortfarande inte har hittat någon lägenhet –	jag	bor kvar hos min kompis i stan.
Prepositions- fras	Oavsett vad som står i artikeln –	du	måste tänka själv.
	Trots ¹ att vi är borta –	jag	vill att du betar dig som hemma.
Adverbgrupp	Likväl –	vi	var säkra på var fotot är taget.
	(Men) ändå –	inget	är som väntans tider.

Vilken textuell betydelse ett inramningstema kan tillskrivas är inte helt givet utifrån att det följs av ett subjekt som ideationellt tema. Utifrån innebördsprincipen realiserar både inramningstemat *och* det experientiella ledet tematisk funktion, och det torde vara ett exempel på ett reellt bruk av multipla teman i påståendesats. I svenskt talspråk förekommer denna konstruktion även med inbäddad sats som inramningstema. Exemplet kommer från SVT:s serie *Detektiven från Beledweyne*, avsnitt 4.

Om	ni inte tar det här på allvar –	jag	kommer lämna in ett formellt klagomål.
Tema	Rema	Tema	Rema
Inramningstema			
Figur ₁		Figur ₂	
Sekvens			

Figur 6. Inbäddad sats som inramningstema.

Här förefaller den konditionala satsen att realisera en egen figur som inramningstema, och genomgår då ett *rankshift* till en bunden sats. Temat i den efterföljande fria satsen utgörs då av subjektet. När en bunden sats däremot står initialt före sin matrissats med VSO-ordföljd måste temat identifieras efter finitet.

¹ Eftersom *trots* fungerar som preposition när satsen genom *rankshift* realiseras med nominalgrupp är det likvärdigt i kongruent realisering. I final position kan dock diskursiva belägg motivera *trots att* som en flerordssubjunktion.

Även om	vi inte har tid (så)	ska	vi	baka bröd.
Bunden sats; Figur ₁		Matrissats; Figur ₂		
Sekvens				
Tema	Rema	Re-	Tema	-ma
Inramningstema				

Figur 7. Bunden sats som inramningstema.

Resonemanget visar att det finns en del suddiga gränser som är svåra att reda ut, beroende på att ett 1:1-förhållande mellan temats funktion och form inte existerar. Den omedelbara kontexten påverkar satsens potential som figur respektive element. Ett inramningstema skapar en annan utgångspunkt för matrissatsen än en inbäddad sats, eftersom det helt enkelt rör sig om hur olika lexikogrammatiska val realiserar textuell betydelse i relation till den omedelbara kontexten. Därför finns det anledning att resonera om relationen mellan val av tema och textuell betydelse.

7 Diskussion: Den textuella betydelsen i ett kontinuum

Utifrån principen att det finns både helrematiska meningar och meningar med tydliga teman i svenskan ställer jag mig frågan om det också kan finnas exempel på satser som varken är helrematiska eller tydligt tematiska. Följande avsnitt visar hur det finns fog för att resonera om textuell betydelse längs ett kontinuum, ungefär som modalitet kan uttrycka interpersonell betydelse olika starkt och svagt. Det handlar inte om vad som är tema i satsen, utan hur temat instantierar textuell betydelse *per se*. SFG betraktar just den textuella metafunktionen som sekundär till den interpersonella och den ideationella, och i följande resonemang lyfts fram hur samspelet mellan experientiell och logisk funktion (den interpersonella finns där underförstått) i relation till textuell betydelse.

Valet av tema påverkar hur vi förstår resten av satsen, men satskonstruktionen påverkar också vad vi uppfattar som tematiskt. Tidigare forskning (Auer, 2000; Diessel, 2005; Guillaume, 2013) har kunnat visa hur textbindning är ett starkt diskursivt motiv för vilket satsled som placeras i temat. Det val som är mest frekvent i svenskan är subjektet (Bohnacker & Rosén, 2009) och det gör att satser som inleds med subjekt också uppfattas som ommarkerade (Halliday & Matthiessen, 2014, s. 97). Andra sådana satsled som kan förväntas stå främst är textuella teman som har en viktig textbindningsfunktion och i vissa fall topikaliserade pronomen. Även prepositionen *enligt* står utan problem främst eftersom den

skapar betydelse av en anföring. Sådana teman kan förstås som att de fungerar omarkerat i kontexten och förmedlar en *neutral* textuell betydelse.

Tabell 4. Neutralt tematisk funktion. Omarkerat tema.

Betydelse	Tema	Rema
Textuellt tema	Dessutom	saknas belägg i materialet.
Deltagare	Vi	behöver ta tag i städningen.
Topikalisering, pronomen	Den	såg jag inte.
Synvinkel	Enligt den senaste studien	läser barn allt mindre.

I satskomplex är temporal, kausal och konditional betydelse mer frekventa än andra i initial position och kan därför problemlöst fungera som teman. De får därigenom ett omarkerat fokus (O’Grady, 2017), inte minst som element inom figuren. Det gör att även sådana satser kan betraktas som bärare av *neutral tematisk funktion*.

Tabell 5. Neutralt tematisk funktion. Omarkerat tema. Inbäddade satser.

Betydelse	Tema	Rema
Temporal	När vi kommer hem	ska vi läsa klart boken.
Konditional	Om vi får tid över	ska vi läsa klart boken.
Frågeformad konditional	Får vi tid över	ska vi läsa klart boken.
Kausal	Eftersom ² vi får tid över	ska vi läsa klart boken.

Förutom frekvens påverkar diskursiva motiv graden av textuell betydelse. När textbindningsprinciper förutsätter den inbäddade satsen initialt så leder det till att den realiserar en neutralt tematisk funktion.

- (7) Jag vet inte var Hanna är nu men *när hon kommer hem* så åker vi.

Detsamma gäller för topikalisering när andradeltagaren innehåller känd information.

- (8) Vi har nyligen infört elektroniska prov vid våra distanskurser. *Sådana examinationsformer* uppfattar studenterna ofta som rättssäkra.

---

² I vissa kontexter kan *eftersom* inleda koncessiv-kausal betydelse, och de får då en svag tematisk funktion.

Eftersom textbindningsprincipen går före principen om högertyngd upplevs inte meningen som vänstertung, trots att ett disprefererat satsled placeras initialt. Däremot när den rematiska informationen placeras främst uttrycker satsen emfas på ett annat sätt, vilket gör att den textuella betydelsen framträder starkare. Exempel på sådana vänstertunga och markerade teman återges i tabell 6.

Tabell 6. Starkt tematisk funktion vid emfas.

Betydelse	Tema	Rema
Interpersonellt tema	Tyvärr	kan jag inte hjälpa dig med det.
Topikalisering, nominalgrupp	Böcker	läser jag mycket gärna.
Sällskap	Med grannflickan	leker vi ofta.
Roll	Som professor	talat han under ceremonin.
Rum	I rummet	ställer han tre blommor.
Sätt	Med sopkvasten	sopar vi klart golvet.

I exemplen bidrar prepositionsfraserna till vänstertyngd, men svenskan har även möjligheten att stranda prepositionen för att minska den effekten. Det påverkar dock inte den textuella betydelsen som fortfarande är stark oavsett var prepositionen står.

(9) *Grannflickan* leker vi ofta med.

Även om satsfläta kan vara både diskursivt och syntaktiskt motiverad (Lindahl, 2017) realiserar den emfatiska konstruktionen en än starkare textuell betydelse.

(10) *Tävlingen* var han säker på att de hade vunnit.

Titarenko (2022b) hanterar vissa exempel med emfas som extrapositionella, eftersom satsen handlar om det som följer. Utifrån det argumentet kan ingen emfatisk betydelse betraktas som tematisk, eftersom satsen alltid handlar om något annat. Men satsens *modus* (subjekt + finit) och *textuell betydelse* är två skilda saker. Utifrån ett SFG-perspektiv som betraktar grammatik genom lexikogrammatiska val är *effekten* av det valet mer intressant än identifieringen av tema som grammatisk kategori. Därför måste dessa satsled förstås som tema och deras funktion att realisera emfas gör dem *starkt* tematiska.

Information som i någon mån är semantiskt självständig inom sin figur utgör motsatsen till sådana konstruktioner. Koncessiv betydelse är exempel på det. När sådan betydelse realiseras i en bunden sats är den experientiellt självständig till den fria satsen, vilket torde medföra att

samma betydelse i prepositionsfras förvisso utgör ett element i figuren, men den står i en annan semantisk beroenderelation till övriga satsled inom figuren än exempelvis temporal betydelse, som genom sats realiseras i en inbäddad sats. Utifrån betydelse och innebördsprincipen förstår jag därför koncessiv betydelse realiserad i prepositionsfras som svagt tematisk i och med att prepositionsfrasen i någon mån förmedlar information om något som kan betraktas som giltigt oberoende av informationen i satsens rema.

Trots att jag har hittat en lägenhet	bor jag kvar hos min kompis.
Oavsett konsekvenserna	måste vi göra som vi har tänkt.
Figur	
Tema	Rema

Figur 8. Svagt tematisk funktion. Omarkerat tema. Koncessiv betydelse i prepositionsfras.

Däremot när den koncessiva betydelsen uttrycks i en egen figur kan den inte fungera tematiskt. Det förefaller alltså som om inte bara *möjligheten* att placera ett satsled främst påverkar satsens betydelse, utan även vilka *kvaliteter* detta satsled uppvisar. Frekventa och prefererade teman bidrar till en mera neutral läsning eftersom den textuella betydelsen inte blir lika prominent jämfört med emfatiska satsled. Effekten uppstår till följd av relationen mellan satsleden. Ju lägre grad av experientiellt beroendeförhållande, desto svagare grad av tematisk funktion. Därför är just innebördsprincipen mest relevant för svenskan, även om den ofta sammanfaller med informations- och positionsprincipen. Men att endast luta sig mot Halliday och Matthiessens (2014) definition av tema som det första experientiella satsledet fungerar däremot inte i svenskan utifrån ett SFG-perspektiv.

8 Slutsats: En hållbar definition av *tema*

Artikeln har resonerat om tema och rema som en inte strikt binär språklig företeelse utan snarare som ett kontinuum, i analogi med hur modalitet realiserar den interpersonella metafunktionen. Utgångspunkten är att det samma gäller för hur textuell betydelse instantieras genom tema. Perspektivet tillåter en mera differentierad bild om hur tematiska betydelser i emfas starkare realiserar textuell betydelse än andra mer prefererade temaval. Ett förväntat led som ett subjekt realiserar alltså en mycket mer neutral textuell betydelse i jämförelse med exempelvis koncessiv

betydelse, eftersom den snarare kontrasterar mot den fria satsen och på så sätt framhäver inte bara experientiell, utan även textuell betydelse.

Artikeln har också diskuterat multipla teman som begränsade i svenskan i jämförelse med den engelska beskrivningen. På grund av syntaktiska restriktioner är det därför mera rimligt att luta sig mot innebördsprincipen än positionsprincipen vid definition av tema även i bunden sats, eftersom bisatsordföljden påbjuder en subjunktion som textuellt tema. Artikeln föreslår det initiala satsledet i bunden sats som bärare av tematisk funktion och att övriga led hör till satsens rema, eftersom subjunktionen skapar en tydlig utgångspunkt för hela den bundna satsens betydelse.

Tema är svårt att definiera utifrån positionsprincipen i ett satskomplex eftersom en initialt placerad sats upptar positionen för temat i matrissatsen. Fenomenet skapar ett behov av att betrakta subjektet efter finitet som tema, och innebördsprincipen bidrar med argument för ett sådant förhållnings-sätt. Det gäller dock bara om den inledande satsen kan kategoriseras som bunden och då självständigt organiserar ett eget tema och rema. Eftersom den utgör en egen figur kan den betraktas som ett satsled i extraposition (Titarenko, 2022b) med samma funktion som ett inramningstema, trots att den inte leder till brott mot V2-regeln. Även ett logiskt självständigt men diskursivt knutet inramningstema upptar matrissatsens extraposition utan att utgöra ett element i figuren och markeras därför med V3. I båda fallen bär subjektet funktionen som tema, oavsett om det står före eller efter finitet.

Eftersom form och funktion inte alltid korrelerar i svenskan kräver analys av tema andra verktyg än vad Halliday och Matthiessens (2014) positionsprincip erbjuder. Innebördsprincipen visar sig alltså vara mer framgångsrik för en hållbar definition av tema med SFG som teoretisk utgångspunkt, särskilt för ett V2-språk som svenskan.

Litteratur

- Andréasson, M. (2007). *Satsadverbial, ledföljd och informationsdynamik i svenskan*. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
- Auer, P. (2000). Pre- and post-positioning of wenn-clauses in spoken and written German. I E. Couper-Kuhlen & B. Kortmann (Red.), *Cause – Condition – Concession – Contrast: Cognitive and Discourse Perspectives* (s. 173–204). Mouton de Gruyter.
<http://dx.doi.org/10.1515/9783110219043.2.173>
- Bohnacker, U., & Rosén, C. (2009). Fundamentet i svenskan och tyskan – Syntax och informationsstruktur: Ett problemområde för språkinläring och undervisning. *Språk och stil*, 19, 142–171.

- Diessel, H. (2005). Competing motivations for the ordering of main and adverbial clauses. *Linguistics*, 43(3), 449–470.
<https://doi.org/10.1515/ling.2005.43.3.449>
- Ford, C. E. (1993). Grammar in interaction: Adverbial clauses in American English conversations. *Studies in Interactional Sociolinguistics*, 9.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511554278>
- Guillaume, B. (2013). Clause order in sentences containing a since-subordinate. *Revue électronique d'études sur le monde anglophone*, 11(1).
<https://doi.org/10.4000/erea.3476>
- Halliday, M., & Matthiessen, C. (2014). *An introduction to functional grammar* (3 uppl.). Arnold. <https://doi.org/10.4324/9780203783771>
- Hasselgård, H. (2004). Thematic choice in English and Norwegian. *Functions of Language*, 11(2), 187–212. <https://doi.org/10.1075/fol.11.2.03>
- Hestbæk Andersen, T., & Møller Holsting, A. (2015). Teksten i grammatiken. *University of Southern Denmark Studies in Linguistics*, 26.
- Hestbæk Andersen, T., & Møller Holsting, A. (2018). Clause complexing in systemic functional linguistics – towards an alternative description. *Functional Linguistics*, 5(10), 1–25. <https://doi.org/10.1186/s40554-018-0059-7>
- Lindahl, F. (2017). Det spetsställda ledets funktion i satsfläta med relativsats. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 35(1), 49–66.
- O'Grady, G. (2017). Theme and prosody: redundancy or meaning making? *English Text Construction*, 10(2), 274–297.
<https://doi.org/10.1075/etc.10.2.05ogr>
- Salomonsson, J. (2022). *Systemisk-funktionell grammatik för lärare i svenska och svenska som andraspråk*. Studentlitteratur.
- Teleman, U., Hellberg, S., & Andersson, E. (1999). *Svenska Akademiens grammatik*. Norstedts.
- Titarenko, D. (2022a). Det finns många fler helrematiska meningar i svenskan än vad vi tror. I M. Dahnberg & Y. Lindqvist (Red.), *Tango för tre. En dansant festskrift till Cecilia Wadensjö* (s. 135–150). Stockholms universitet.
- Titarenko, D. (2022b). Rum i början av meningen: fundamenterade rumsadverbial i modern svenska. I D. Jansson, I. Melander, G. Westberg & D. Yassin Falk (Red.), *Svenskans beskrivning*, 38. *Förhandlingar vid trettioåttonde sammankomsten Örebro 4–6 maj 2022* (s. 66–83). Örebro universitet.
- Wiechmann, D., & Kerz, E. (2013). The positioning of concessive adverbial clauses in English: assessing the importance of discourse-pragmatic and processing-based constraints. *English Language & Linguistics*, 17(1), 1–23. <https://doi.org/10.1017/S1360674312000305>

Stämmer S-kurvan?

Om hållbarheten i en modell för språklig förändring

Sanna Skärhund
Lunds universitet

1 Inledning

Inom sociolingvistisk forskning har det länge varit en gängse uppfattning att språkförändringar följer vad som brukar beskrivas som en S-formad utveckling: först går förändringen långsamt, därefter snabbt och avslutningsvis åter långsamt. Såväl i vetenskaplig litteratur som i kurslitteratur framställs detta inte sällan som en vedertagen sanning (se t.ex. Aitchison, 2013; Einarsson, 2009; Labov, 1994; Nevalainen & Raumolin-Brunberg, 2003; Sundgren, 2013). Winter-Froemel (2014, s. 124) nämner ”the enormous success of the S-curve” (vilken hon dock är kritisk emot) och Nevalainen (2015 opag.) beskriver hur S-kurvan ”has stood the test of time well enough to merit its current status as a fitting abstraction in describing the unfolding of the process of language change over time”. En närmare genomgång av forskningsläget visar dock att uppfattningen om att språkliga frekvensförändringar generellt är S-formade tycks ha svagt empiriskt stöd; de undersökningar som gjorts är få och resultaten har ibland generaliserats på sätt som inte alltid stämmer med vad data faktiskt visar. På senare tid har det visserligen gjorts ett par större studier av S-kurvans möjligheter att korrekt beskriva språkliga förändringsprocesser (Feltgen et al., 2017; Ghanbarnejad et al., 2014), men resultaten av dessa två undersökningar pekar i rakt motsatta riktningar.

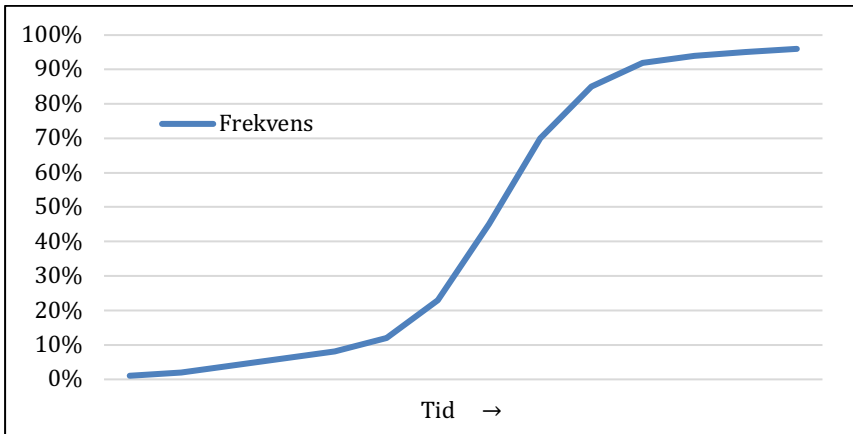
I den här artikeln vill jag ge en empirisk grund till diskussionerna om S-kurvans förmåga att på ett hållbart sätt beskriva språkförändringsprocesser, genom att visa hur väl modellen stämmer med ett antal svenska språkförändringar efter 1850. *Hållbar* ska här tolkas utifrån ordets bildliga

betydelse som ”(logiskt) korrekt eller tillfredsställande” (*Svensk ordbok*, 2021).

I det följande ger jag först i avsnitt 2 en kortfattad bakgrund till hur S-kurvan kom att bli en vedertagen modell för språkförändring samt presenterar rådande forskningsläge. Därefter beskriver jag metod och material för min undersökning i avsnitt 3. Vidare presenteras resultatet i avsnitt 4, som följs av en diskussion i avsnitt 5.

2 Bakgrund

Språkliga förändringar har ofta beskrivits som följande mönstret ”slow, slow, quick, quick, slow” (Denison, 2003, s. 56) – de går inledningsvis långsamt, snabbar sedan upp, och avslutas återigen långsamt. Schematiskt brukar en frekvensförändring som följer ett sådant mönster återges med en S-formad graf som den i figur 1.

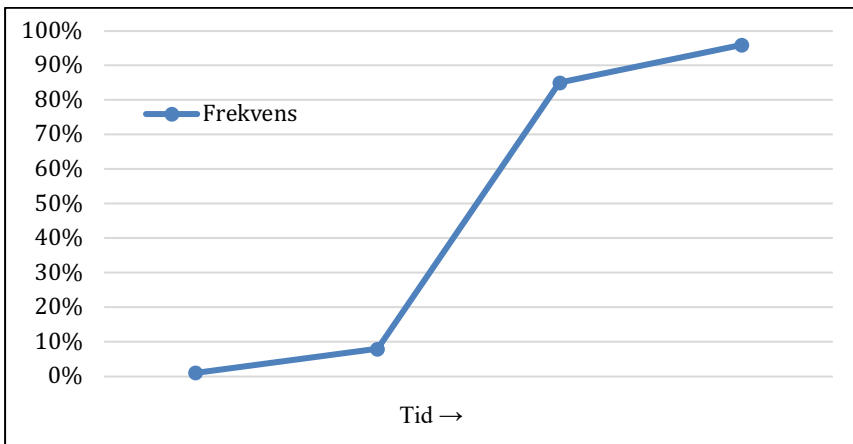

Figur 1. Språklig förändring som en S-formad frekvensökning.

Exakt vad den S-formade kurvan visar råder det dock olika idéer om (jfr Einarsson, 2009, s. 242). Illustrerar den hur en språklig variant sprids från en språkbrukare till en annan, tills slutligen nästan hela språksamhället har anammat den? Eller är det snarare en beskrivning av spridning genom själva språket som ett abstrakt system, t.ex. hur ett nytt uttal sprids från ett ord till ett annat (jfr Chen, 1972)? Den undersökning som presenteras här utgår från tidningstext, och därmed kan frekvensökningar antas motsvara en spridning bland journalister eller en ökad användning av en språklig variant som (vissa) journalister redan använder.

Beskrivningar av S-kurvans giltighet för språklig förändring brukar vanligen föras tillbaka på Rogers sociologiska översikt *Diffusion of innovations* (1962), i vilken det beskrivs hur olika nymodigheter i ett samhälle sprids enligt S-formade mönster. Redan 1954 föreslogs dock att språkförändringar följer en S-formad utveckling: "Language change in a community will be gradual and cumulative [...] The process of change in the community would most probably be represented by an S-curve" (Osgood & Sebeok, 1954, s. 155). Diskussioner om S-kurvan som modell för språklig förändring fördes också tidigt av Weinreich et al. (1968, s. 113f). Den studie det oftast hänvisas till är dock Kroch (1989), som var en av de första som presenterade data för att underbygga påståendena. Kroch (1989) jämförde fyra studier av frekvensförändringar med en logistisk funktion (vilken genererar en kurva lik den i figur 1) och visade att dessa följde S-formen.

Hur mycket en studerad frekvensförändring får skilja sig från den schematiska kurvan i figur 1 och ändå anses följa en S-form kan diskuteras. Nevalainen (2015) presenterar exempelvis förändringar som avviker avsevärt från denna form, men konstaterar trots detta att de följer S-mönstret. På liknande sätt är det relevant att fråga sig hur många datapunkter som krävs för att en likhet med S-kurvan ska kunna fastställas. För några av de studier som Nevalainen (2015) beskriver redovisas endast data från tre tidpunkter. Minst fyra nedslag bör emellertid rimligen vara nödvändiga för att alls kunna säga någonting om huruvida ökningen går snabbare under en viss period än före och efter denna period. Se figur 2.

Figur 2. S-formad frekvensökning med fyra mätpunkter.

Liknande problem med att data ansetts stämma överens med S-formen trots svagt empiriskt underlag finns i en artikel av Blythe och Croft (2012), som presenterar en metastudie av 39 språkförändringar i relation till S-kurvan. Dessa forskare beskriver hur 22 av förändringarna följer S-formen genom att först gå långsamt, därefter snabbt och sedan långsamt igen, medan 13 förändringar kan tolkas som att de utgör början eller slutet på en S-kurva. Av de senare är 8 hämtade från Nevalainen och Raumolin-Brunberg (2003), och en närmare genomgång av deras resultat ger knappast några indikationer på att det är just delar av en S-formad utveckling det handlar om. Ett särskilt flagrant exempel är hur en ökning som endast återges med två datapunkter (från ca 5 % till 35 %) av Blythe och Croft (2012) räknas in bland de förändringar som kan tolkas som början på en S-kurva. För förändringar som inte följer S-formen utan stannar av och går i motsatt riktning anger dessutom Blythe och Croft (2012, s. 279) att dessa "may be interpreted as changes following an S-curve trajectory that are then interrupted". I mina ögon ser detta ut som försök att få data att passa med den föreslagna modellen, oavsett vad analysen faktiskt visar.

Ytterligare en oklarhet i tidigare forskning är vilken matematisk funktion som bäst representerar S-formen. S-kurvan har liknats vid kumulativ frekvens av binominal distribution (Labov, 1994), "bass diffusion model" (Ghanbarnejad et al., 2014), den logistiska funktionen (Kroch, 1989, Feltgen et al., 2017) och kumulativ normalfördelning (Kroch, 1989). Dessa olika funktioner genererar visserligen liknande kurvor, men att olika modeller används innebär ändå att det inte är självklart att olika forskningsresultat är direkt jämförbara med varandra.

En del kritiska röster har också förekommit i tidigare forskning. Denison (2003, s. 68) menar att S-kurvan ibland ger en förenklad bild av den språkliga variation som finns och anser att "the S-curve should not be seized on too readily as the general shape of language change". Dessutom pekar Winter-Froemel (2014) på flera olika problem och oklarheter med S-kurvan, varav den viktigaste är avsaknaden av empiriska data för att underbygga påståendena om att språkförändringar följer detta mönster.

På senare tid har det emellertid gjorts ett par större undersökningar av S-formens möjligheter att korrekt beskriva språkförändring. I en artikel i matematisk fysik undersöker Ghanbarnejad et al. (2014) tre övergripande språkförändringar i stora datamängder: alla ord påverkade av de tyska stavningsreformerna 1901 och 1996, 50 ryska namn stavade på engelska och tyska samt regelbunden böjning för 10 engelska verb. Dessa forskares slutsatser är dels att förändringar inte kan sägas följa universella S-kurvor,

dels att det går att se vilka mekanismer som ligger bakom en förändring, eftersom språkliga reformer uppifrån skapar asymmetriska kurvor.

I en studie i fysik dras dock en motsatt slutsats. Utifrån en analys av 408 franska uttryck som genomgått semantisk utvidgning efter 1321 (t.ex. *à condition que* och *par hasard*) anger Feltgen et al. (2017) att 295 (dvs. 72 %) av dessa uttryck genomgått en S-formad ökning som är statistisk signifikant i relation till en slumpmässig ökning. De konstaterar att undersökningens resultat utgör ”a robust statistical validation of the sigmoidal pattern [dvs. S-mönstret], confirming the general claim made in the literature” (Feltgen et al., 2017, s. 3).

Att Ghanbarnejad et al. (2014) och Feltgen et al. (2017) kommer till rakt motsatta slutsatser kan antagligen delvis förklaras av att de analyserar olika material. Det är kanske inte så oväntat att språkvårdande påbud uppifrån, som de tyska stavningsreformerna, ger förändringar som ser annorlunda ut än semantiska förändringar, vilka kan tänkas vara mer omedvetna för språkbrukaren. I min studie finns både förändringar som språkbrukaren sannolikt varit medveten om och förändringar som troligen är mer omedvetna för språkbrukaren inkluderade i materialet, vilket jag nu går vidare till att beskriva i nästa avsnitt.

3 Metod och material

Materialet för undersökningen utgörs av data från två stora pressdatabaser: Retrievers Mediearkivet (Retriever, 2024) för språkförändringar som inletts efter 1990 och Svenska tidningar från Kungliga biblioteket (KB, 2024) för språkförändringar längre tillbaka i tiden. Mitt urval från Mediearkivet har utgjorts av svensk presstext i formen print och webb (inte TV, radio, podd) från riksmidia, regionmedia och lokalmedia. Antalet medier i databasen är föränderligt, men 27 december 2024 fanns det totalt 1 172 källor, med de nyss angivna begränsningarna (olika år innehåller dock olika många källor). KB:s Svenska tidningar innehåller tidningstext från 1645 till idag: hela KB:s samling av svensk tidningsutgivning till och med 1906 och efter 2013 samt ett ”mindre urval” av tidningar däremellan (se Ahlberg, 2024). Detta mindre urval är dock knappast obetydligt i storlek: en sökning på det frekventa ordet *att* för perioden 1910–1930 genererar belägg från 34 tidningar (t.ex. *DN*, *SvD* och *Aftonbladet*).

Sökningar i Mediearkivet ger uppgifter om antal artiklar som innehåller söksträngen. I KB:s material ger en sökning istället svar på hur många tidningssidor som innehåller den. Att materialen inte är helt jämförbara

med varandra spelar dock inte någon roll i det här fallet, eftersom jag inte blandar data från olika databaser.

För att finna exempel på språkförändringar har jag analyserat 150 lexikala, morfologiska och ortografiska variabler för vilka jag misstänkt att en variant har bytts ut mot en annan i svensk dagspress. (I några fall rör det sig istället om att två varianter bytts ut mot en eller tvärtom, t.ex. *icke/ej* mot *inte*.) Några exempel på variabler jag har analyserat är följande (nyare/äldre variant):

Lexikon

- tjej/flicka
- quiz/frågesport
- fysioterapeut/sjukgymnast

Morfologi och konstruktioner

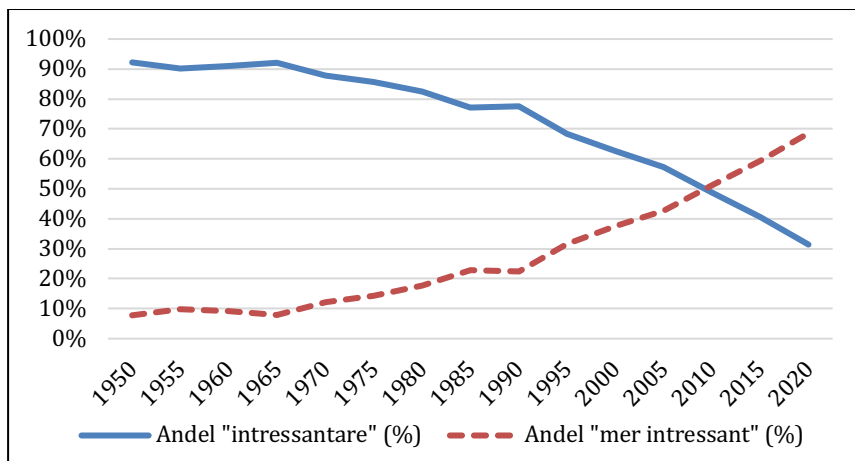
- beslutade/beslöt
- har växt/har vuxit
- kommer vara/kommer att vara

Ortografi

- av/af
- tar/tager
- skanna/scanna

De variabler jag studerat har dels varit sådana som tidigare nämnts i forskning om språkförändring (se Mårtensson, 1988), dels valts utifrån egna idéer om möjliga pågående språkförändringar (det senare gäller nutida utvecklingar som t.ex. skiftet från *frågesport* till *quiz*).

Winter-Froemel (2014) påpekar i en kritisk artikel att S-kurvan förutsätter en övre gräns (dvs. 100 %, jfr figur 1 och 2), men att det är oklart vad som ska anses vara en övre gräns för frekvens för språkliga former. I min studie ställer jag genomgående två varianter mot varandra, och därmed utgör 100 % ett scenario där en av dessa varianter helt har tagit över i presstext. Ett exempel presenteras i figur 3, som illustrerar hur *mer intressant* har ökat i relation till *intressantare* över tid i KB:s material.

Figur 3. Exempel på frekvensförändring: *mer intressant* ökar i relation till *intressantare* i KB:s tidningar.

Den förändring som syns i figur 3 är dock inte medtagen i min studie, eftersom jag ställt upp ganska rigorösa kriterier för att en frekvensökning ska få inkluderas i denna. För det första krävs att antalet belägg på den gamla och nya varianten tillsammans uppgår till minst 500 belägg per år (år 1950 finns i KB:s material endast 414 exempel på *intressantare* och 35 på *mer intressant*, dvs. totalt något färre än 500 belägg).¹ För det andra ska den nya varianten uppgå till mindre än 15 % när frekvensökningen börjar, och utgöra minst 80 % i slutet av den analyserade perioden (som framgår av figur 3 utgör exemplen på *mer intressant* knappt 70 % år 2020; frekvensen uppgår därmed (ännu?) inte till 80 %). Dessa gränsvärden är valda utifrån Nevalainen och Raumolin-Brunberg (2003, s. 55), som beskriver pågående förändringar som täcker olika delar av lutningen på S-kurvan i olika steg med "Incipient: below 15 per cent" och "Nearing completion: between 66 and 85 per cent". Att jag valt 80 % (slutfasen av "Nearing completion") och inte 85 % (vilket i deras modell beskrivs som "Completed") som övre gräns beror på att det har varit mycket svårt att hitta förändringar som uppfyller de krav jag ställt upp: trots att jag totalt undersökt 150 variabler har jag endast kunnat finna 32 som mött de angivna kriterierna.

Genomgående har jag först studerat frekvenser för de konkurrerande varianterna i Medicarkivet. I de fall data visat att förändringen sannolikt

¹ Detta kriterium har jag i några få fall gjort undantag ifrån om det under något enstaka år (men inte inledningsvis) funnits något färre än 500 belägg.

påbörjats före 1990 har jag därefter gått vidare till KB:s material. I KB:s material har jag noterat antal belägg vart femte år istället för varje år, eftersom förändringarna spänner över längre perioder och frekvensdata inte går att få ut direkt som Excel-filer (vilket är fallet med data från Mediearkivet), vilket gör sökningarna betydligt mer tidskrävande i och med att antalet belägg per år måste noteras i Excel manuellt.

För vissa av varianterna förekommer belägg som egentligen inte är relevanta för undersökningen. Till exempel används *af* idag i (adliga) efternamn snarare än som stavningsvariant av *av*. Dessutom förekommer det en del felaktigheter i materialet från KB. Denna typ av brus i data har jag dock varit tvungen att bortse från i en så omfattande kvantitativ undersökning som den här. Jag har dock genomgående studerat avvikelser från förväntade resultat för att utesluta att andelen felaktiga belägg är så stor att det påverkar resultatet i någon avgörande riktning. Generellt gäller att det är lättare att studera längre söksträngar än kortare, eftersom andelen felaktiga belägg då blir mindre (av den anledningen har t.ex. skiftet från *taga* till *ta* undersökts utifrån söksträngarna *att taga/att ta*). I en del fall har felaktiga träffar gjort att en variant inte kunnat undersökas alls. Ett exempel är *hen*, som ofta förekommer i avstavningen *hen-nes* i materialet från Mediearkivet. En sökning på detta ord ger därmed alltför många felträffar för att en förändring från t.ex. *han* och *hon* till *hen* ska kunna studeras med de metoder jag har använt här. Ett annat exempel är *toalett* i relation till *WC* och *vattenklosett* – i det äldre materialet ger *toalett* alltför många träffar med annan betydelse än *WC* för att det ska vara möjligt att studera en eventuell förändring i språkbruket. Det går naturligtvis att genomföra en mer exakt studie än den som presenteras här, men med en sådan skulle det inte vara möjligt att analysera ett lika stort material. Eftersom jag anser att långtgående slutsatser utifrån begränsade datamängder varit en svaghet i tidigare forskning har det varit viktigt för mig att analysen bygger på stora mängder data – som framgick ovan har gränsvärdet här satts till minst 500 belägg/år.

Om en förändring visat sig uppfylla de kriterier jag ställt upp har jag räknat ut hur många procent av det totala antalet belägg som utgörs av den nya varianten vid olika tidpunkter och ritat grafer över utvecklingen.² Därefter har jag studerat dessa grafer noga för att se huruvida frekvensökningen kan anses likna en S-form eller snarare följer ett annat mönster.

---

² De frekvensdata från pressdatabaserna som analysen bygger på finns för *riksdagsledamot/riksdagsman*, *idrottare/idrottsman-män*, *talesperson/talesman* och *presstalesperson/presstalesman* publicerade som bilaga i Skärlund (2023); övriga data delas gärna – kontakta mig för att få tillgång till Excel-filerna.

De olika typer av frekvensförändringar jag funnit i materialet presenteras i nästa avsnitt, i vilket undersökningens resultat redovisas.

4 Resultat

Min undersökning av 150 språkliga variabler har resulterat i en lista med 32 frekvensökningar vilka uppfyller de kriterier som ställdes upp i föregående avsnitt. Av dessa sker 11 förändringar från och med 1993 och framåt (studerade via Mediearkivet), medan 21 påbörjas längre tillbaka i tiden (analyserade via KB:s tidningsdatabas). Förutom S-formade frekvensökningar har jag funnit dels linjära och delvis linjära ökningar, dels ojämna ökningar för vilka det är svårt att se något tydligt mönster. En översikt presenteras i tabell 1 nedan.

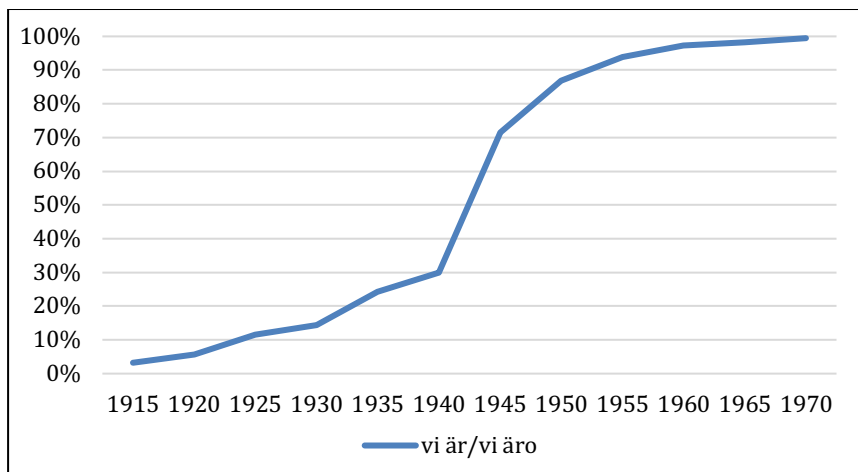
Startår för frekvensökningen är i tabellen satt till det år efter vilket ökningen överstiger en procentenhet till efterföljande nedslag och sedan fortsätter uppåt, och slutvärde till då varianten överstigit 80 % av beläggen och efterföljande ökning är mindre än en procentenhet, så att ökningen kan anses ha avstannat. Mediearkivet analyseras varje år med sista nedslag 2024, KB:s material vart 5:e år med sista nedslag 2020.

Som framgår av tabell 1 kan 14 av de 32 funna frekvensökningarna anses följa det S-kurvemönster som illustrerades i figur 1 och figur 2 ovan: den nya varianten ökar först långsamt, därefter snabbt, och slutligen långsamt igen. Ett exempel presenteras i figur 4 nedan, som visar hur *vi är* ökar i relation till *vi äro* i KB:s tidningar 1915–1970.

Tabell 1. De 32 frekvensökningar som inkluderats i undersökningen.

Analyserade variabler (nyare/äldre variant)	Period för frekvensökning av ny variant	Typ av frekvensökning
<i>bara/blott</i>	1855–1980	S-form
<i>inte/icke-ej</i>	1855–2020	linjär
<i>buss/omnibus-s</i>	1865–1940	ojämn
<i>forskare/vetenskapsman-män</i>	1865–2020	ojämn
<i>att ta/att taga</i>	1870–1960	ojämn
<i>ta emot/emottaga</i>	1880–1955	ojämn
<i>att dra/att draga</i>	1880–1960	S-form
<i>ska/skall</i>	1880–2010	delvis linjär
<i>cykel-bicykel/velociped</i>	1885–1945	S-form
<i>bio/biograf</i>	1890–1960	delvis linjär
<i>rött/rödt</i>	1895–1930	S-form
<i>gett/givit-gifvit</i>	1895–2015	ojämn
<i>av/af</i>	1900–1935	S-form
<i>flygplan/flygmaskin</i>	1915–1960	ojämn
<i>vi är/vi äro</i>	1915–1970	S-form
<i>USA/Förenta staterna</i>	1915–1980	S-form
<i>döms/dömes</i>	1935–1990	S-form
<i>kompis/kamrat</i>	1940–2015	ojämn
<i>riksdagsledamot/riksdagsman</i>	1965–2020	S-form
<i>idrottare/idrottsman-män</i>	1970–2020	delvis linjär
<i>loppis/loppmarknad</i>	1975–2015	S-form
<i>förskola/dagis</i>	1993–2023	linjär
<i>dopning/doping</i>	1998–2004	linjär
<i>e-mail-mail-e-mejl-mejl/e-post</i>	2001–2017	ojämn
<i>funktionsnedsättning/handikapp</i>	2002–2020	S-form
<i>talesperson/talesman</i>	2004–2019	S-form
<i>Liberalerna/Folkpartiet</i>	2006–2020	linjär
<i>transperson/transsexuell</i>	2006–2022	ojämn
<i>presstalesperson/presstalesman</i>	2008–2020	S-form
<i>podd/pod</i>	2010–2020	S-form
<i>Myanmar/Burma</i>	2011–2021	ojämn
<i>regioner/landsting³</i>	2014–2021	linjär

³ Eftersom *regioner* också förekommer i andra sammanhang än den här avsedda användes söksträngarna "landsting och kommuner" OR "kommuner och landsting" respektive "kommuner och regioner" OR "regioner och kommuner".

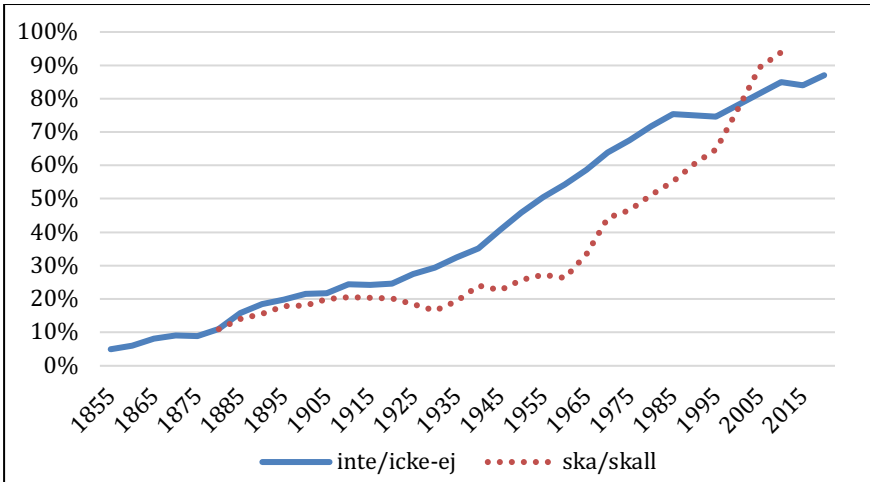

Figur 4. Exempel på S-formad frekvensökning: *vi är* ökar i relation till *vi äro* i KB:s tidningar.

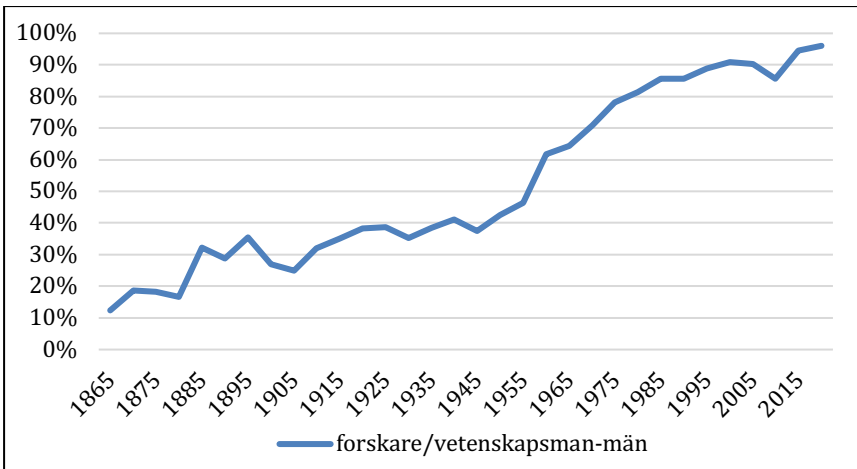
Bland resterande 18 förändringar finns 5 som följer linjära utvecklingar. Som sådana har jag räknat dels ökningar som sker med ungefär samma hastighet under hela perioden (t.ex. *förskola/dagis*), dels förändringar för vilka nästan hela ökningen äger rum under endast ett eller två år (t.ex. *regioner/landsting*). Vidare kan 3 förändringar ses som delvis linjära: ökningen sker först långsamt, sedan snabbt och därefter avstannar den plötsligt utan någon nedtrappningsfas. Se figur 5, som illustrerar dessa två typer av frekvensökningar med exempel från materialet.

Slutligen finns i materialet också 10 frekvensförändringar som inte följer något av de mönster som illustrerats i figur 4 och 5. För dessa gäller att den nya varianten ökar mer ojämnt. Ett exempel syns i figur 6, som visar hur *forskare* ökar i relation till *vetenskapsman/vetenskapsmän* i KB:s tidningar 1865–2020.

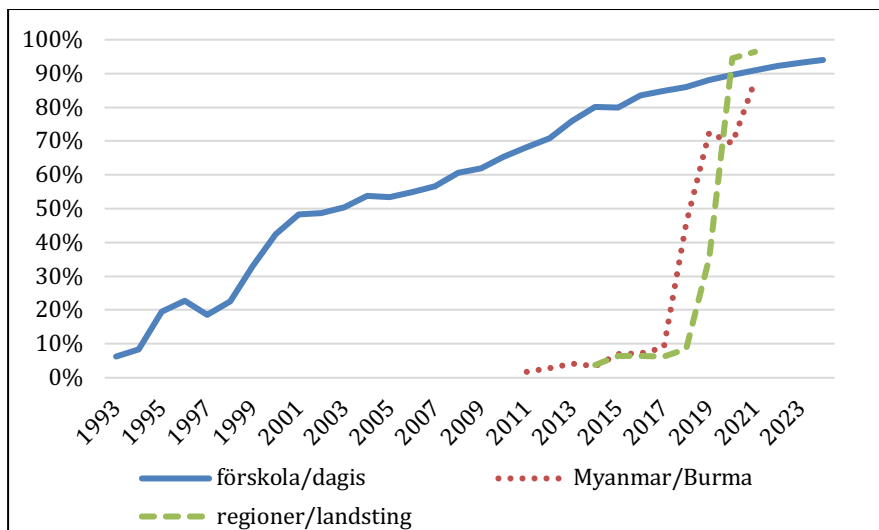

Figur 5. Exempel på linjär (*inte* i relation till *icke* och *ej*) respektive delvis linjär (*ska* i relation till *skall*) frekvensökning i KB:s tidningar.

Figur 6. Exempel på ojämn frekvensökning: *forskare* ökar i relation till *vetenskapsman/vetenskapsmän* i KB:s tidningar.

Bland de 18 variabler som inte följer S-formen finns både ökning som beror på förändrade riktlinjer uppifrån (t.ex. att *Myanmar* ersatte *Burma*, vilket beslutades av Mediespråksgruppen 2018) och sådana som troligen är mer omedvetna från journalistens sida (t.ex. ett skifte från *givit* till *gett*). Se figur 7, där tre av de frekvensförändringar som inte följer S-mönstret presenteras.

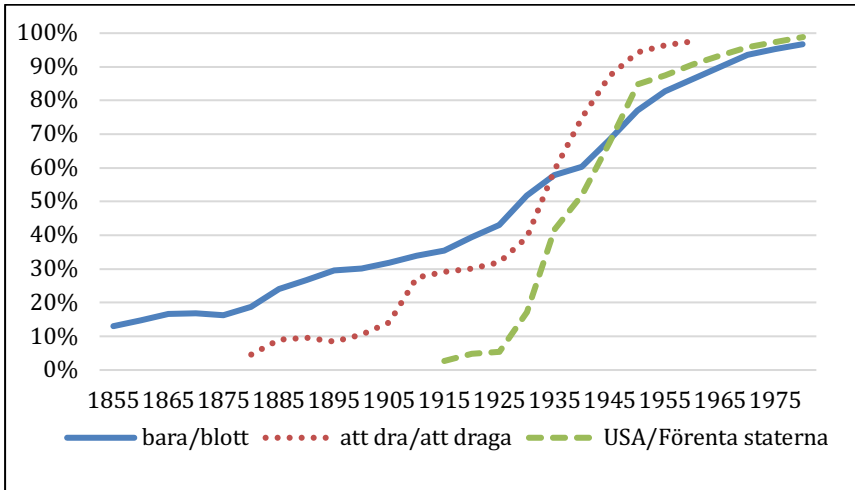

Figur 7. Tre frekvensökningar som inte följer S-formen i presstext i Mediearkivet: *förskola*, *Myanmar* och *regioner* ökar.

Som framgår av figur 7 kan medvetna förändringar ge tydliga hack i kurvorna: bruket ändras snabbt från ett år till ett annat. Att nya riktlinjer för namn på länder (*Myanmar*) eller nya namn på verksamheter (*regioner*) inte följer S-formade mönster i tidningstext är inte särskilt förvånande; det kan liknas vid hur den tyska stavningsreformen tog sig uttryck (Ghanbarnejad et al., 2014). Det är emellertid också uppenbart att inte alla reformer får samma genomslag: *förskola* ersatte *daghem* (*dagis*) i och med den nya läroplanen 1998, men den nya varianten ökar istället långsamt (och närmast linjärt) under en period av 30 år.

Av de 14 S-formade frekvensökningarna är åtminstone fyra förmodligen medvetna val eller avhängiga uttalade språknormer på den tidning vid vilken journalisten arbetar, eftersom de förknippas med specifika reformer (*funktionsnedsättning* blev den rekommenderade termen från Socialstyrelsens terminologiråd 2007, *af* respektive *rödt* byttes till *av* respektive *rött* i samband med stavningsreformen 1906 och pluralformen *vi äro* byttes gradvis ut mot singularformen *vi är* under första halvan av 1900-talet – TT:s införande av singularformerna 1945 brukar ses som ett nyckelår för förändringen). Också ett ökat undvikande av de tre personbeteckningarna med *-man* (*riksdagsman*, *talesman*, *presstalesman*) kan kanske tänkas utgöra medvetna val från journalistens sida, även om dessa inte kan knytas till en enskild reform. Möjligen gäller detta också skiftet från engelsk till svensk stavning i *dopning* och *podd*. I så fall återstår endast fem S-formade frekvensökningar som journalisten eventuellt varit mer

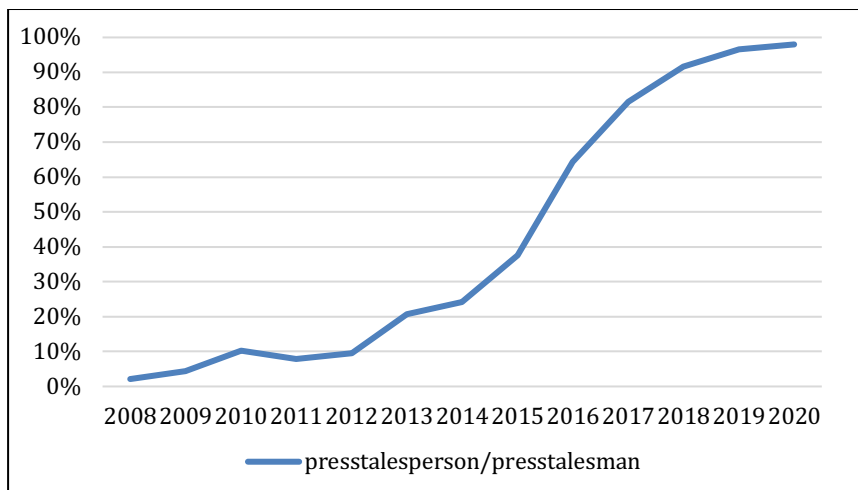
omedveten om: skiftena från *blott* till *bara*, *att draga* till *att dra*, *dömes* till *döms*, *velociped* till *cykel* och *Förenta staterna* till *USA*. Tre av dessa presenteras i figur 8.

Figur 8. Tre frekvensökningar som följer S-formen i KB:s tidningar: *bara*, *USA* och *att dra* ökar.

Figur 8 illustrerar också ett viktigt problem med undersökningen: det är i vissa fall svårt att avgöra om en förändring ska räknas som S-formad eller inte, eftersom det inte finns någon bestämd definition av hur olik den utveckling som illustrerades i figur 1 en frekvensökning får vara och ändå anses S-formad. Jag har sett ökningen av *bara* i figur 8 som S-liknande eftersom den går (något) snabbare under mitten av perioden än under början och slutet av den, men ökningen är inte långt ifrån att vara linjär. Vidare har jag ansett att ökningen av *att dra* följer S-formen trots en liten inledande puckel under vilken ökningen tillfälligt avstannar. Att utvecklingen följer en S-kurva om den är "slow, slow, quick, quick, slow" (Denison, 2003, s. 56) förefaller inte vara en tillräckligt utförlig definition.

I ett fall utgör dock frekvensökningen närmast ett skolboksexempel på en S-formad utveckling. Jämför figur 9 med artikelns inledande figur 1.

Figur 9. Ökning av *presstalesperson* i relation till *presstalesman* i presstext i Mediearkivet.

5 Diskussion

I den undersökning av 408 franska uttryck som genomfördes av Feltgen et al. (2017) var andelen S-formade frekvensökningar 72 %. I min studie utgjorde de mindre än hälften av de undersökta förändringarna: 14 av 32. En slutsats som kan dras av denna, förvisso mycket begränsade, studie är därmed att S-kurvan är en hållbar modell för att beskriva en del språkförändringar, men långt ifrån alla, och att kategoriska uttalanden om att förändringar generellt följer en förutsägbar utveckling i form av en S-kurva (se t.ex. Tagliamonte, 2015) förefaller behöva nyanseras. Snarare tyder den här studien på att ”the S-curve is neither as simple nor as uniform a phenomenon as is sometimes assumed”, som Denison (2003, s. 68) påpekat.

Blythe och Croft (2012, s. 180) anger att de inte känner till några språkförändringar för vilka en ny variant ökar linjärt istället för som en S-form. Min undersökning visar dock att 8 av de 32 analyserade förändringarna ökar linjärt eller delvis linjärt. Sådana förekommer alltså, även om de möjligen inte är lika vanliga som S-formen.

Mest överraskande anser jag det vara att majoriteten av de 14 frekvensökningar som följer S-mönstret antagligen kan ses som utslag av medvetna val från journalistens sida. Många av de språkförändringar som kan tänkas vara mer omedvetna för journalisten – t.ex. *inte/icke-ej*, *ta emot/emottaga*, *ska/skall*, *gett/givit* – är däremot inte S-formade. Snarare hade jag förväntat

tat mig att det motsatta skulle vara fallet (jfr Ghanbarnejad et al., 2014). Omedvetna språkförändringar är kanske de mest intressanta att analysera, och för dessa tycks det alltså inte självklart att S-kurvan är den mest träffande modellen. Samtidigt saknas en tydlig definition av hur en utveckling ska se ut för att räknas som S-formad. Utan en sådan kan olika forskare inkludera vitt skilda frekvensförändringar i modellen, vilket gör det svårt att föra en diskussion om dess träffsäkerhet.

En mer omfattande studie, lik den Feltgen et al. (2017) genomfört för franskans räkning, skulle vara intressant också för svenskans del. Mina genomgångar av 150 variabler har dock visat att det är mycket svårt att finna språkliga uttryck som både genomgår stora frekvensökningar och dessutom är så vanliga i presstext att det ska vara rimligt att dra någorlunda säkra slutsatser om utvecklingen. I takt med att allt mer material digitaliseras bör det dock bli enklare att genomföra sådana undersökningar.

Litteratur

- Ahlberg, J. (19 oktober 2024). Kort om databasens innehåll. *Svenska tidningar – frågor och svar*. <https://feedback.blogg.kb.se/forums/topic/kort-om-databasens-innehall/> [2024-12-27]
- Aitchison, J. (2013). *Language change: progress or decay?* (4 uppl.). Cambridge University Press.
- Blythe, R. A., & William, C. (2012). S-curves and the mechanisms of propagation in language change. *Language*, 88(2), 269–304.
<https://www.jstor.org/stable/23251832>
- Chen, M. (1972). The Time Dimension: Contribution toward a Theory of Sound Change. *Foundations of Language*, 8(4), 457–498.
<https://www.jstor.org/stable/25000618>
- Denison, D. (2003). Log(ist)ic and simplistic S-curves. I R. Hickey (Red.), *Motives for language change* (s. 54–70). Cambridge University Press.
- Einarsson, J. (2009). *Språksociologi* (2 uppl.). Studentlitteratur.
- Feltgen, Q., Fagard, B., & Nadal, J.-P. (2017). Frequency patterns of semantic change: corpus-based evidence of a near-critical dynamics in language change. *Royal Society open science*, 4, 1–14.
<http://dx.doi.org/10.1098/rsos.170830>
- Ghanbarnejad, F., Gerlach, M., Miotto, J. M., & Altmann, E. G. (2014). Extracting information from S-curves of language change. *Journal of the Royal Society Interface*, 11, 10–44.
- KB = Kungliga biblioteket. (2024). *Svenska tidningar*. <https://tidningar.kb.se/>
- Kroch, A. S. (1989). Reflexes of grammar in patterns of language change. *Language Variation and Change*, 1(3), 199–244.
<https://doi.org/10.1017/S0954394500000168>

- Labov, W. (1994). *Principles of linguistic change Vol. 1 Internal factors*. Blackwell.
- Mårtensson, E. (1988). Förändringar i 1900-talets svenska: en litteraturgenomgång. I E. Mårtensson & J. Svensson (Red.), *Offentlighetsstruktur och språkförändring* (s. 101–217). Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.
- Nevalainen, T. (2015). Descriptive adequacy of the S-curve model in diachronic studies of language change. *Studies in Variation, Contacts and Change in English*, 16. <https://varieng.helsinki.fi/series/volumes/16/nevalainen/>
- Nevalainen, T., & Raumolin-Brunberg, H. (2003). *Historical sociolinguistics: Language change in Tudor and Stuart England*. Longman.
- Osgood, C. E., & Sebeok, T. A. (Red.) (1954). *Psycholinguistics: a survey of theory and research problems: report of the 1953 Summer Seminar*. Waverly Press.
- Retriever. (2024). *Mediearkivet*. <https://www.retrievergroup.com/sv/product-medicarkivet>
- Rogers, E. (1995/1962). *Diffusion of innovations* (4 uppl.). Free press.
- Skärlund, S. (2023). När mannen blev en person – Personbeteckningar med och utan efterledet -man i svensk tidningstext. *HumaNetten*, 50, 213–260. <https://doi.org/10.15626/hn.20235010>
- Sundgren, E. (2013). Språklig variation och förändring. I E. Sundgren (Red.), *Sociolingvistik* (2 uppl.) (s. 77–121). Liber.
- Svensk ordbok (2021). Ordet hållbar på svenska.se: <https://svenska.se/tre/?sok=h%C3%A5llbar&pz=1> [2024-12-27]
- Tagliamonte, S. A. (2015). Exploring the architecture of variable systems to predict language change. *Studies in Variation, Contacts and Change in English*, 16. <https://varieng.helsinki.fi/series/volumes/16/tagliamonte/>
- Weinreich, U., Labov, W., & Herzog, M. I. (1968). Empirical Foundations for a Theory of Language Change. I M. Yakov & W. P. Lehmann (Red.), *Directions for historical linguistics: a symposium [held at the University of Texas, [Austin] 1966]* (s. 96–195). Univ. of Texas Press.
- Winter-Froemel, E. (2014). What does it mean to explain language change? Usage-based perspectives on causal and intentional approaches to linguistic diachrony, or: On S-curves, invisible hands, and speaker creativity. *Energeia*, V, 123–142. <https://doi.org/10.55245/energeia.2014.008>

”När man har lite fjärilar i magen man e fucking odödlig”

Att framhäva något som sant med ledföljden V3

Viktoria Strandberg
Göteborgs universitet

1 Inledning

Ordföljdmässigt karakteriseras svenskan bland annat av V2-regeln, som innebär att endast ett led kan föregå det finita verbet i en huvudsats. Exempel (1) följer V2-regeln, men (2) avviker från den då både en *när*-sats och subjektet *man* står framför det finita verbet *är*, som hamnar på tredje plats.

- (1) När man har lite fjärilar i magen är man fucking odödlig.
- (2) När man har lite fjärilar i magen man är fucking odödlig.

Ledföljden i (2) kan därför beskrivas som V3. Sådan ledföljd kopplas ofta till så kallad förortssvenska (Senter, 2022, s. 118). Talaren bakom (2) uppvisar dock inga andra drag från vare sig inlärar- eller förortssvenska.

En annan karakteristisk ledföljdsregel för svenskan är BIFF-regeln: negationer och andra satsadverb föregår det finita verbet i en bisats. Det förekommer dock systematiska avvikelser från BIFF-regeln: i *att*-sats kan huvudsatsordföljd användas, med det finita verbet placerat före satsadverbet enligt (3)–(4). Sådan ledföljd används framför allt vid anföringar som i (3), och när talaren framhäver det hen säger som sant i en så kallad hävdad bisats som i (4) (Andersson, 1975). I dessa fall hamnar yttrandets huvudsakliga information i *att*-satsen, och yttrandet i sig kan från ett kommunikativt perspektiv likställas med en deklarativ sats med samma proposition som *att*-satsen (SAG IV, 1999, s. 538, 542). Med andra

ord, de inledande matrissatserna *hen sa* och *jag menar* i (3) respektive (4) bidrar inte med något större propositionellt innehåll; detta ligger i stället i de efterföljande *att*-satserna.

(3) Hen sa att hen är verkligen rädd för fjärilar.

(4) Jag menar att hen är verkligen rädd för fjärilar.

I en tidigare interaktionsanalytisk studie (Strandberg, 2024) visar jag att V3-ledföljd som (2) bland annat används i yttranden där talaren framhäver det hen säger som sant. V3 verkar alltså kunna ha motsvarande funktion som hävdade bisatser. Huvudsyftet med föreliggande artikel är att illustrera den sanningsframhävande funktionen hos nämnda V3-ledföljd från en interaktionslingvistisk vinkel i ett större samtalsmaterial. Ett bisyfte är att visa den funktionella kopplingen mellan sanningsframhävande V3 och hävdade *att*-satser. För att uppnå detta följer jag upp resultatet i Strandberg (2024) på tre sätt. För det första visar jag att den sanningsframhävande funktionen hos V3 även förekommer i ett större samtalsmaterial. För det andra visar jag att funktionen kan konstrueras på olika sätt prosodiskt. För det tredje argumenterar jag från ett interaktionslingvistiskt perspektiv för att den sanningsframhävande funktionen hos V3 kan relateras till motsvarande funktion hos *att*-satser med huvudsatsordföljd. Min förhoppning är att studien kan nyansera bilden av V3, som ofta stereotypiseras som ett drag i förorts- och inläraresvenska.

Artikeln inleds med en kort översikt över tidigare V3-forskning i avsnitt 2. Avsnitt 3 introducerar undersökningens teoretiska och metodologiska förankring: interaktionslingvistiken. Materialet beskrivs i avsnitt 4 och analyseras i avsnitt 5. Avsnitt 6 summerar och kommenterar undersökningens resultat.

2 Tidigare forskning om V3

Begreppet V3 kan åsyfta all ledföljd där det finita verbet linjärt sett hamnar på tredje plats. Det kan röra sig om huvudsatser med adverb som *kanske* (Andréasson, 2002), se (5). Man kan även tala om V3 i fall som (6) där ett adjunktionellt *så* står efter huvudsatsens fundament (Holmberg, 2023). Initial dislokationskonstruktion (7) avviker också från V2-regeln, eftersom en fras spetsställs framför satsen med ett resumptivt pronomen i den efterföljande satsen (SAG IV, s. 440). Även i konstruktioner med fritt initialt annex (FIA) spetsställs en fras, men utan resumptivt led i den efterföljande satsen – se (8) från SAG (IV, s. 455). Exempel (5)–(7) är konstruerade av mig.

- (5) Kanske hen borde ta livet med en klackspark.
- (6) Sedan dess så tar hen livet med en klackspark.
- (7) När hen är kär, då är hen odödlig.
- (8) Trots det kommissarien sa: jag trodde på något sätt aldrig att de var verkliga.

Av V3-mönstren ovan är FIA i (8) det som mest liknar V3-exemplet i (2), där ett initialt adverbial följs av en rak huvudsats utan något resumptivt pronomen.

Benämningen FIA används mig veterligen dock inte om V3-ledföljd i förtortssvenska, eller *contemporary urban vernaculars* (CUV, Rampton, 2011). Med empiri från V2-språken svenska, norska och tyska visar Freywald m.fl. (2015) att V3 i CUV inte varierar fritt, utan följer mönstret *adverbial + subjekt + verb*. Adverbialet har oftast temporal eller konditional betydelse och fungerar som en ram för yttrandet, eller strukturerar det i mindre delar. Det senare görs vanligtvis med adverbet *sen* 'sedan'. Adverbialet följs av ett subjekt, som är känt i diskursen sedan tidigare och fungerar som satsens topik sett till informationsstrukturen. Enligt författarna är det just informationsstrukturen som motiverar V3: med V3 kan både det inramande/diskursstrukturerande adverbialet och det topikala subjektet placeras före det finita verbet, en position de annars konkurrerar om i V2-språk.

Dessa V3-mönster finns även i talspråk utan förtortsförankring. Strandberg (2024) analyserar sådana V3-strukturer från tre samtal med sammanlagt sex talare, varav två har ett något förtortsindexerat uttal (jfr Senter, 2022, s. 18). V3 används dock på samma sätt i de tre olika samtalen. Den typ av V3 som undersöks är deklarativa huvudsatser som föregås av en temporal eller konditional bisats som FIA, se (9). Från ett interaktionellt perspektiv jämförs exempel där temporala och konditionala bisatser står som FIA (9), initial dislokation (10) och fundament (11). Exempelen har alltså det gemensamt att de är deklarativa huvudsatser inledda av en temporal eller konditional bisats, men skiljer sig i hur de konstrueras syntaktiskt.

- (9) När man har fjärilar i magen man är odödlig.
- (10) När man har fjärilar i magen, då är man odödlig.
- (11) När man har fjärilar i magen är man odödlig.

Strandberg (2024) visar att V3 med temporal/konditional bisats som FIA skiljer sig funktionellt från strukturer som (10)–(11). V3 med FIA används i fyra funktioner, som inte är lika förekommande i exempel där motsvarande bisatser står som dislokation eller fundament. För det första tenderar V3 med FIA att förekomma i yttranden som tydligt produceras bit för bit, med mycket disfluens i form av exempelvis pauser och tvekljud. För det andra används FIA i V3 för att introducera ett nytt samtalsämne. För det tredje står FIA oftare som scensättande adverbial framför anföringar. För det fjärde förekommer V3 med FIA i yttranden där talaren framhäver det hen säger som sant. I dessa yttranden används ofta fokusbetoningar, tonhöjningar och extrema formuleringar (d.v.s. ord med maximal beskrivning, som *alltid*, *aldrig*, *odödlig*) för att göra yttrandet emfatiskt i sin kontext. Att V3 kan förekomma i en sådan framhävande funktion har även visats i internationell forskning (Kern & Selting, 2006; Zachariassen, 2024).

Materialet i Strandberg (2024) är dock begränsat till V3 av en viss form: endast V3 som inleds av temporala och konditionala bisatser undersöks. Adverbial med andra former borde rimligen kunna fylla samma, scensättande funktion. En annan begränsning i Strandberg (2024) är att enbart tre samtal undersöks. I föreliggande undersökning används därför ett större material bestående av fler samtal med fler talare för att bekräfta resultaten.

3 Interaktionsanalys

Interaktionslingvistik studerar hur språkliga strukturer hänger samman med interaktionella mönster (Lindström, 2008, s. 34). I internationell forskning om V3 (t.ex. Kern & Selting, 2006; Zachariassen, 2024) har interaktionslingvister genom sekvensanalys kunnat visa den framhävande funktionen genom att studera hur V3 förhåller sig till sin omgivande kontext. Med ett interaktionslingvistiskt perspektiv behöver en samling autentiska V3-exempel studeras i de sammanhang de förekommer för att deras interaktionella funktioner ska kunna utrönas (Lindström, 2008, s. 34).

Som en del av mitt avhandlingsprojekt har jag skapat en samling V3-belägg från ett antal samtalspoddar, se avsnitt 4. Materialet har analyserats med interaktionsanalytisk metod (Ericsson m.fl., 2023) med avseende på vad talaren gör i den tur som V3 förekommer i, hur övriga talare orienterar sig mot turen och hur turen förhåller sig till sin omgivande kontext.

Vid urvalet av V3-strukturer i samtalen har Lindströms (2008) topologiska modell för turkonstruktionsenheter använts. En talares tur i ett samtal består av minst en turkonstruktionsenhet (TKE), vilket är en grammatisk form med vilken talaren utför en handling. Det initiala ledet *när man har lite fjärilar i magen* i (4) ovan ses alltså inte som en egen TKE, eftersom den inte på egen hand utför en handling. Men tillsammans med satsen *man är fucking odödlig*, kan *när*-satsen skapa en TKE fungerande som ett påstående. Utifrån Lindströms modell, presenterad i förenklad form i figur 1 nedan, kan V2-satsen *man är fucking odödlig* ses som TKE:s *kontribution*, det talaren vill säga med sin tur. *När*-satsen å andra sidan, står framför kontributionen som en kontextualiserande *referensram*. Denna referensram skulle kunna föregås av exempelvis *ja menar*, *grejen e* eller liknande satsformade partiklar vars funktion är att projicera att något mer kommer. Sådana partiklar har klassats som ytterligare inramningar för yttrandet när de inte är fokuserade, utan obetonade kontextualiseringar av yttrandet. En liknande analys skulle kunna göras för (1) och (2) ovan, med bisatsen som kontribution och matrissatsen som yttranderam – se den nedersta raden i figur 1.

Yttranderam	Referensram	Kontribution
[ja menar/grejen e att]	när man har lite fjärilar i magen	man är fucking odödlig
Jag menar /Hen sa att		hen är verkligen jätterädd för fjärilar.

Figur 1. Topologisk modell för turkonstruktionsenheter.

4 Material

I denna artikel analyseras sanningsframhävande V3-strukturer inledda av ett omständighetsadverbial som referensram, och följs av en deklarativ V2-sats fungerande som kontribution. V2-satsen inleds av subjektet i alla exempel utom ett. Artikelns bygger vidare på resultatet i Strandberg (2024) och inkluderar de sanningsframhävande V3-strukturerna därifrån. Ur dessa samtal har samtliga sanningsframhävande V3-strukturer inledda av ett omständighetsadverbial excerperats, alltså även sådana som inte inleds av temporal och konditionala bisatser. Dessutom har ytterligare arton V3-belägg från fem andra samtal inkluderats, vilket gör materialet betydligt större: totalt ingår 48 belägg på V3-strukturen *omständighetsadverbial + deklarativ V2-sats* med sanningsframhävande funktion. Av utrymmesskal har jag exkluderat V3-strukturer där V2-satsen är en anföring.

Vad är det då som gör att V3 analyseras som sanningsframhävande? I Strandberg (2024) noteras följande prosodiska och lexikala egenskaper hos sanningsframhävande V3:

- fokusbetoning
- betoningstäthet
- tonhöjdsvariation
- lexikala markörer för hög epistemisk modalitet
- frånvaro av disfluens i form av tvekljud

Någon fullständig lista på vad som gör att ett yttrande framhävs som sant är dock, som jag ser det, inte möjlig att sammanställa. Vad som avgör om en V3-struktur är sanningsframhävande eller inte, kan till syvende och sist enbart sägas med hjälp av dess kontext. I en längre sekvens där samtliga punkter på listan ovan förekommer, blir en V3-struktur knappast särskilt sanningsframhävande även om den uppfyller alla listans krav. Omvänt kan V3 fungera sanningsframhävande i sin omgivning, även utan de prosodiska och lexikala egenskaper som listats ovan. Sammanfattningsvis är det alltså den interaktionella sekvensen som kan avgöra vad som framhävs som sant eller inte, och det är detta semantisk-pragmatiska kriterium som varit vägledande när undersökningens material excerperats.

Det samtalsmaterial som undersöks består av åtta samtalspoddar och är drygt 9 timmar långt. Totalt deltar 18 talare i samtalen. Av dessa har de två deltagarna i samtal C ett förortsindexerat tal. Tabell 1 specificerar antal talare och belägg per samtal. Eftersom inte alla samtal har video har en multimodal analys inte varit möjlig.

Tabell 1. Belägg per samtal.

Samtal	Antal belägg
A	5
B	13
C	12
D	4
E	2
F	7
G	2
H	3
Totalt	48

Poddarna har alla legat högt upp på poddtopplistan på plattformen Spotify under år 2023¹ men har liksom talarna pseudonymiserats. Dels är det inte talarna och poddarna som är i fokus, dels kan det vara etiskt känsligt att peka ut okonventionella drag i någons talspråk.

Påpekas bör att samtalen i poddarna är redigerade. Det är således möjligt att V3-strukturerna är ihopklippta och inte ”naturliga”, vilket man skulle kunna invända mot från ett samtalsanalytiskt perspektiv. Även om så skulle vara fallet, kvarstår det faktum att avsändaren ändå valt att skapa V3-strukturer. Det skulle i så fall understryka konstruktionens konventionalisering snarare än att undergräva dess autenticitet.

5 Analys

Den prosodiska formen hos samlingens V3-belägg kan delas in i två grupper. Till den ena hör belägg där gränsen mellan det inledande adverbialet och V2-satsen markeras tydligt genom pauser, inandningar och justeringar av tonhöjden. I den andra gruppen finns ingen sådan gräns mellan adverbial och V2-sats: pauser och inandningar förekommer inte, och intonationskonturen är sammanhängande.

I det här avsnittet analyserar jag tre utdrag som är representativa för samlingen som helhet, sett både till formen och funktionen. I ett av utdragen har V3 en sammanhängande intonationskontur och i de övriga två finns en tydlig gräns efter det inledande adverbialet. Det inledande omständighetsadverbialet är i samtliga tre utdrag satsformat, vilket det också är i de allra flesta övriga utdrag i samlingen, även om prepositionsfraser också förekommer. De är transkriberade enligt systemet GAT 2 (Couper-Kuhlen & Barth-Weingarten, 2011; se bifogad transkriptionsnyckel). I utdragen är V3-strukturen markerad med gul överstrykningsfärg. Transkriptionen av V3-exemplet med sammanhållen intonation kompletteras även med ett diagram som visar intonationskurvan. Diagrammet är skapat i programmet Praat. Tonhöjden representeras i diagrammet på y-axeln med logaritmisk skala.

Exemplet på V3 med sammanhållen intonationskontur ges i utdrag 1, som kommer från ett samtal om astrologi där I och M diskuterar betydelsen hos planeten mars i ett horoskop.

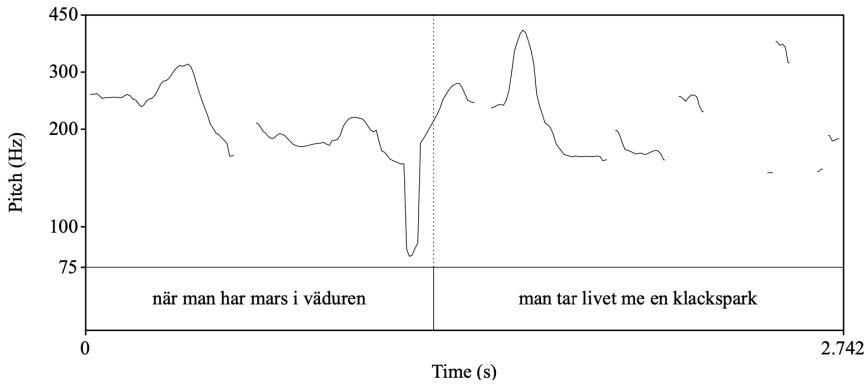
¹ Samtal H har mig veterligen inte legat på topplistan men inkluderas eftersom det vid en pilotstudie visat sig innehålla V3-strukturen i fråga.

Utdrag 1. Samtal H: Mars i väduren.

1 I: °hh eh- å de HÄR är ju min: eh:
 2 fanTASTiska kompis: ehme (.) TOne
 3 som jag är bekant [me sen FLERa år; °h a:]
 4 M: [ja ja m]
 5 I: °h som har fem BARN,
 6 M: (.) m:
 7 I: å som har- (0.6) .tsk e gått iGENom liksom: h
 8 nån SKILSmässa:- å å så har fått [FE]M ba:rn å
 9 M: [m:]
 10 I: <all<å [så-] °h ↑men (.) ↑de e som att>>
 11 M: [m]
 12 I: när man HAR mars i väduren,
 13 man !TAR! livet me en KLACKspar[k, elle]r
 14 M: [m]
 15 I: °h NÄR typ↓ (-) tuffa saker HÄNder så bara-
 16 (.) k eh (.) de HÄR ↓klarar väl JAG. [°h]
 17 M: [ja↓]

Talaren I berättar hur den astrologiska positionen *mars i väduren* tar sig uttryck hos hennes kompis Tone, som introduceras på rad 1–3. På rad 4–10 framgår att Tone fått fem barn och gått igenom en skilsmässa. Efter det uppsnabbade *men de e som att* på rad 10 inleds V3-strukturen med adverbialiet *när man har mars i väduren* och fortsätter med satsen *man tar livet me en klackspark*. Det uppsnabbade tempot på satsfragmentet *men de e som att* gör att jag analyserar det som en yttranderam, alltså en konstruktion som projicerar en kommande kontribution. Adverbialiet *när man har mars i väduren* har inget uppsnabbat tempo, och inte heller någon skillnad i tonhöjd mot den efterföljande satsen *man tar livet me en klackspark*. Satsen framhävs dock tydligt med den extra starka betoningen på det finita verbet *tar* och det nästan lika tydligt betonade *klackspark* på rad 13. Från ett narrativt perspektiv är det även med rad 13 som I:s berättelse når sin kulmen med den oväntade vändningen att Tone tar livet med en klackspark – trots att hon har fem barn och är skild. V3 används alltså i ett yttrande där I tydligt framhäver det hon säger som sant.

Intonationskonturen för V3-strukturen i utdrag 1 ges i figur 2 nedan. Gränsen mellan *när*-satsen och V2-satsen i figur 2 markeras med en streckad linje. Intonationen vid gränsen är, som kurvan illustrerar, sammanhållen och stigande. Den höga tontoppen i V2-satsen motsvarar I:s extra starka betoning på verbet *tar*.

Figur 2. Intonationskontur för V3-strukturen i utdrag 1.

I utdrag 2 ges ett V3-exempel som i stället har en tydlig prosodisk gräns efter det inledande adverbialet. I utdraget berättar L att hon den senaste tiden känt sig som en *super woman*, och förklarar detta för I.

Utdrag 2. Samtal F: Fjärilar i magen.

- 1 L: NU när ja e lite NYförälskad
- 2 I: a:
- 3 L: .tsk å KÄNner_om [är f   ]
- 4 I: [e du tiBA] ka i DOM känslona
- 5   nu elle?
- 6 L: <<all>nämen såär> JA <<p>e> pratar i PAST
- 7   tense s[h^o]
- 8 I: [a] a [ja FATtar ja FATtar]
- 9 L: [för IDA har ja ba]ra vart
- 10   AR[G °h   ]
- 11 I: [a ja FATtar]
- 12 L: MEN, (0.4)
- 13   nä:r man HAR lite fjärilar i MAgen, (.)
- 14   °h man e FUCking (0.3) <<len>Odödlig.>
- 15   man [behöver inte Äta,]
- 16 I: [de här va ju JA F]Örut le[a.]
- 17 L: [ma]n behöver
- 18   inte SOva,
- 19   man behöver inte n a m
- 20   ↑ALLting e ba EFFortless.

L berättar på rad 1 att hon är nyförälskad, vilket följs av en kort frågesekvens initierad av I på rad 4–11. L återgår till att beskriva förälskelsen på rad 12 med ett betonat *men* följt av en kort paus. Hon fortsätter med

adverbialiet *när man har lite fjärilar i magen* och avslutar med lätt stigande intonation. Efter en mikropaus går hon vidare med satsen *man e fucking odödlig*. Hon betonar både det förstärkande *fucking* och den extrema formuleringen *odödlig*, som uttalas långsammare än omgivande tal. Denna sats framhävs därmed tydligare än adverbialiet, vars funktion verkar vara att sätta kontexten för det framhävda påståendet efter den parentetiska frågesekvensen. Efter V3-strukturen på rad 13–14 fortsätter L med att på rad 15–20 lista vad hon menar med *odödlig*. V3 används således även i detta utdrag för huvudpoängen i narrativet, där L tydligt framhäver att man är odödlig som förälskad.

Jämfört med V3-strukturen i utdrag 1 är gränsen mellan adverbial och sats tydligare i utdrag 2. I det senare fallet kan V3-strukturen inte sägas utgöra en sammanhängande intonationsenhet, men väl en sammanhängande TKE. Strukturen hålls inte ihop av prosodin, utan av syntaxen och pragmatiken: *när*-satsen fungerar inte som en egen handling, utan projicerar en syntaktisk fortsättning i form av en huvudsats som pragmatiskt kan förankra den. Man skulle kunna invända mot en sådan analys att talaren möjligen gör en omstart i pausen mellan adverbial och V2-sats, och att adverbialiet därför inte är ”integrerat” i den efterföljande satsen (jfr Zachariassen, 2024). Men huruvida talaren startar om eller inte kan vi i utdrag som 2 ovan – där ingen disfluens förekommer – inte uttala oss om. Vad vi däremot kan se är att talaren i utdrag 2, precis som i utdrag 1 och övriga 46 belägg i den samling som analyserats, använder en V3-struktur i en turkonstruktionsenhet där talarbidraget framhävs som sant. Och att ingen av talarna orienterar sig mot strukturen som problematisk.

Att talare korregerar varandras grammatik är visserligen ovanligt. Att de kompletterar varandras yttranden i så kallade samkonstruktioner (Bockgård, 2004) är däremot vanligare. Ett av samlingens belägg skapas tillsammans av I och M, som berättar hur I kan bete sig på gymmet.

Utdrag 3. Samtal H: Motivationen dog.

- 1 I: ↑INGe problem å ta mej UPP,
- 2 ↑I[Nge proble]m å ↑TA mej DIT,
- 3 M: [m]
- 4 I: °h ↑MEN, (0.5)
- 5 VA passet TRÅkit;
- 6 v PRAtatde personen en (0.4) °hh
- 7 PRAtade personen me J:ÄTteskånska
- 8 så ja inte hörde va pe[rsonen] SA? °h.
- 9 M: [m]
- 10 (0.8)
- 11 M: ↑MOTivationen dog.
- 12 I: ↑MOTivationen [!DOG!.]

6 Summering och avslutande reflektion

355

Yttranderam	Referensram	Kontribution
men	när man har lite fjärilar i magen	man e fucking odödlig
men de e som att	när man har mars i väduren	man tar livet me en klackspark

Figur 3. Topologisk analys av turkonstruktionsenheter med V3-struktur.

Jag vill understryka att jag inte sätter något likhetstecken mellan V3 och den framhävande funktionen: som jag visat tidigare (Strandberg, 2024) är den framhävande funktionen *en* möjlig funktion för strukturen V3. Det är inte *den enda* funktionen.

Prosodiskt kan de framhävande V3-strukturerna realiseras med en sammanhängande intonationskontur, eller med en prosodiskt markerad gräns mellan adverbial och V2-sats. Jag ställer mig frågande till att endast en prosodisk form hos V3-strukturerna skulle vara möjlig, eller att endast V3-strukturer utan prosodisk gräns mellan referensram och kontribution skulle vara att förstå som riktig V3 (jfr Zachariassen, 2023, s. 45). Dramatiserande pauser kan exempelvis läggas in på flera ställen i en sats, utan att satsens sammanhängande struktur skulle ifrågasättas. På samma sätt menar jag att V3 måste tillåtas ha olika prosodiska realiseringar, men ändå räknas som V3.

Oavsett den prosodiska konstruktionen av V3, är påståendekaraktären hos kontributionen framträdande och påståendet talaren gör framhävs tydligt som sant. Denna framhävande funktion hos kontributionen är mycket lik tidigare beskrivningar av huvudsatsordföljd i hävdade *att*-satser, och ett bisyfte med denna artikel har varit att visa den funktionella kopplingen mellan sanningsframhävande V3 och hävdade *att*-satser. I sådana *att*-satser är propositionen framhävd och har liksom V3-kontributionen en klar påståendekaraktär; i hävdade *att*-satser är yttrandets huvudsakliga information just själva *att*-satsen, medan den inledande matrissatsen praktiskt sett inte bidrar till yttrandets proposition i någon vidare utsträckning. Jag föreslår att den hävdande funktionen i *att*-satser även förekommer i V3-strukturer. V3-exemplet i utdrag 1, repeterat längst ner i figur 3 ovan, skulle till och med kunna analyseras som en del av en *att*-bisats fungerande som ett komplement till matrissatsen *de e som att*. En sådan analys vore dock strikt syntaktisk och tar inte hänsyn till interaktionen, där ”matrissatsen” *de e som att* har ett uppsnabbat tempo (se utdrag 1) och snarare fungerar som en kontextualiserande diskursmarkör. I figur 3 har jag därför analyserat *de e som att* som en yttranderam, en diskursmarkör vars uppgift är att rama in yttrandet. Samma uppgift har

även den efterföljande *när*-satsen. Yttrandets fokus är uppenbarligen kontributionen *man tar livet me en klackspark*.

Det gemensamma mellan hävdade *att*- och V3-satser kan därför ses som en uppdelning i en inledande bakgrund och en förgrundad fortsättning enligt tema-remaprintipen, se figur 4. Kontrasten mellan bakgrund och förgrund skapas bland annat av avvikelsen från den kanoniskt sett förväntade ordföljden: *när*-satsen skapar en förväntan om en inverterad huvudsats, och *Jag menar att* implicerar att en sats med bisatsordföljd följer. Så är dock inte fallet i figur 4, där båda strukturerna i stället följs av en rak huvudsats.

Bakgrund	Förgrund
när man har lite fjärilar i magen	man e fucking odödlig
Jag menar att	hen är verkligen rädd för fjärilar.

Figur 4. V3- och *att*-satser uppdelade i bakgrund och förgrund.

Jag föreslår alltså att avvikelsen från den förväntade ordföljden i *att*- och V3-satser bidrar till att den senare delen av exemplen i figur 4 förgrundas och därmed framhävs. Därutöver kan prosodiska och lexikala faktorer bidra till att förstärka förgrunden, vilket ofta är fallet för V3-exemplen som analyserats i artikeln. Även hävdade *att*-satser verkar skilja sig prosodiskt från kanoniska *att*-satser (Andersson, 1975, s. 24). Bakom det som på ytan verkar regelvidrigt, finns med andra ord en systematik.

Artikeln's bisyfte har varit att nyansera den stereotypa framställningen av V3 som ett drag enbart förekommande i förortssvenska. Visserligen har deltagarna med förortsindexerat tal en ganska frekvent användning av V3, men de är inte de som flitigast använder V3 och absolut inte ensamma om det. V3 används även i andra varieteter av svenska, och är inte ett exotiskt drag knutet enbart till vissa talargrupper. Som Senter (2022, s. 118) skriver kan vi forskare mycket väl ha bidragit till ett sådant exotifierande. Och hur hållbart är det?

Litteratur

- Andersson, L.-G. (1975). *Form and functions of subordinate clauses* (Gothenburg monographs in linguistics 1). Göteborgs universitet.
- Andréasson, M. (2002). *Kanske – en vilde i satsanalyschemat* (MISS 41). Göteborgs universitet.
- Bockgård, G. (2004). *Syntax som social resurs. En studie av samkonstruktionssekvensers form och funktion i svenska samtal*. [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].

- Couper-Kuhlen, E., & Barth-Weingarten, D. (2011). A system for transcribing talk-in-interaction: GAT 2. *Gesprächsforschung*, 12, 1–51.
- Ericsson, S., Grahn, I.-L., & Karlsson, S. (2023). Praktiskt analysarbete. I S. Ericsson, I.-L. Grahn & S. Karlsson (Red.), *Att analysera interaktion* (s. 111–130). Studentlitteratur.
- Freywald, U., Cornips, L., Ganuza, N., Nistov, I., & Opsahl, T. (2015). Beyond verb second – a matter of novel information-structural effects? Evidence from Norwegian, Swedish, German and Dutch. I J. Nortier & B. A. Svendsen (Red.), *Language, Youth and Identity in the 21st Century* (s. 73–92). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139061896>
- Holmberg, A. (2023). The Syntax of the V3 Particle *så* in the Swedish Left Periphery. I K. De Clercq, L. Haegeman, T. Lohndal & C. Meklenborg (Red.), *Adverbial Resumption in Verb Second Languages*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780197651148.003.0012>
- Kern, F., & Selting, M. (2006). Einheitenkonstruktion im Türkendeutschen: Grammatische und prosodische Aspekte. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, 25, 239–272. <https://doi.org/10.1515/ZFS.2006.009>
- Lindström, J. (2008). *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Norstedts akademiska förlag.
- Pomerantz, A. (1984). Agreeing and disagreeing with assessments: preferred/dispreferred turn shapes. I J. Maxwell Atkinson & J. Heritage (Red.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis* (s. 57–101). Cambridge University Press.
- Rampton, B. (2011). From ‘Multi-ethnic adolescent heteroglossia’ to ‘Contemporary urban vernaculars’. *Language & Communication*, 31(4), 276–294.
- SAG = Teleman, U., Hellberg, S., & Andersson, E. (1999). *Svenska Akademiens grammatik*. Norstedts Ordbok.
- Senter, K. (2022). *Att göra förort. Om språkliga resurser hos gymnasieungdomar med mångspråkig förortsbakgrund*. Uppsala universitet.
- Strandberg, V. (2024). Varför V3 nu? Temporal och konditionala bisatser som fria initiala annex. *Språk och interaktion*, 6(1).
- Zachariassen, D. (2023). Pushing the limits of V2 – new syntactic options in a Danish urban dialect. *Scandinavian Studies in Language*, 14(1), 30–70.

Transkriptionsnyckel

[...]	överlappande tal
°h/h°	in-/utandning, 0.2–0.5 sekunder
°hh/hh°	in-/utandning, 0.5–0.8 sekunder
:	förlängt ljud, 0.2–0.5 sekunder
(.)	mikropaus, <0.2 sekunder

(0.5)	uppmätt paus
<<all>...>	snabbt
<<len>...>	långsamt
<<p>...>	svagt
↑	mindre tonhöjning
—	enkli
TA!a	fokusbetoning
!TA!la	extra betoning

Final intonation

?	stiger till hög
,	stiger till medel
—	plan
;	faller till medel
.	faller till låg

Lingvistiska landskap vid ett sjukhus och en domstol i Finland

Eveliina Tolvanen, Anne-Maria Kuosa & Camilla Wide
Åbo universitet

1 Inledning

Finland är ett tvåspråkigt land med två nationalspråk, finska och svenska (Finlands grundlag 731/1999). I denna artikel diskuterar vi hur Finlands tvåspråkighet syns i lingvistiska landskap i Åbo (fi. Turku), en av Finlands största tvåspråkiga städer. Lingvistiska landskap¹ beskriver hur språk är närvarande och synliga i skrift i offentliga rum på olika typer av skyltar och andra meddelanden (Cenoz & Gorter, 2006; Landry & Bourhis, 1997)². Vi fokuserar på organisationer med ett offentligt uppdrag och analyserar därför användningen av språk på skyltar vid två offentliga organisationer i Åbo: Åbo universitetscentralsjukhus, som ansvarar för den specialiserade sjukvården i landskapet Egentliga Finland, och Egentliga Finlands tingsrätt, som har som uppgift att avgöra brottmål, tvister mellan enskilda individer samt ansökningsärenden till exempel gällande skilsmässor och vårdnad om barn. Båda organisationerna betjänar det tvåspråkiga Egentliga Finland, och Åbo universitetscentral-

---

¹ På svenska används både *lingvistiskt landskap* och *språkligt landskap/språklandskap* om det aktuella forskningsområdet. Vi har valt att använda termen lingvistiskt landskap som endast har en betydelse, hur språk synliggörs i offentliga rum (se Syrjälä, 2018, s. 16).

² Forskningsområdet präglas av en teoretisk och metodologisk mångfald som även berör hur forskningsobjektet definieras, men det kan inte i presenteras i sin helhet i denna artikel. För en utförligare diskussion, se Gorter & Cenoz (2024, s. 1–23).

sjukhus tillhandahåller service även för det helt svenskspråkiga Åland och de starkt svenskspråkiga områdena i Österbotten.

Språkdemografiskt sett är Åbo ett lämpligt forskningsobjekt, eftersom andelen svenskspråkiga³ (5,5 %) är mycket nära andelen svenskspråkiga i hela landet (5,2 %). Landskapet Egentliga Finland, där Åbo ligger, är också språkligt heterogent: det består av 27 kommuner, varav en (Åbo) är tvåspråkig med finska som majoritetsspråk, två (Pargas och Kimitoön) är tvåspråkiga med svenska som majoritetsspråk, och 24 är helt finskspråkiga. Samtidigt ökar andelen och antalet talare av andra språk i såväl Åbo, den omgivande regionen som hela Finland (Statistikcentralen, 2023). Vårt syfte är därför att utreda hur offentliga organisationer såsom sjukhus och domstolar i Åbo beaktar den språkliga mångfalden i Åboregionen på sina skyltar. I synnerhet fokuserar vi på hur svenskan, nationalspråket med färre talare, representeras på skyltarna. Vi ställer följande forskningsfrågor:

1. Hur används olika språk i det lingvistiska landskapet vid Åbo universitetscentralsjukhus och Egentliga Finlands tingsrätt?
2. Vilken roll har svenskan i det lingvistiska landskapet vid de två organisationerna?
3. Vilka konsekvenser får språkvalen i det lingvistiska landskapet i de undersökta delarna av organisationerna?

Vi inleder artikeln med att presentera statistik över språken i Finland (avsnitt 2). Därefter diskuterar vi den aktuella lagstiftningen i Finland (avsnitt 3) samt lingvistiska landskap och språkpolitik (avsnitt 4). Efter det presenteras materialet och metoden för studien (avsnitt 5) och de empiriska resultaten (avsnitt 6). Artikeln avslutas med en diskussion av resultaten (avsnitt 7).

2 Språken i Finland och i Åbo

Enligt den officiella statistiken från 2022 har 4 779 000 invånare i Finland (85,9 % av befolkningen) meddelat finska som sitt modersmål, medan antalet invånare med svenska som modersmål är 288 000 (5,2 % av befolkningen) (Statistikcentralen, 2023). Utöver nationalspråken finska och svenska har de samiska språken ställning som officiella språk inom samernas hembygdsområde, till exempel i Enontekis, Enare och Utsjoki i norra Finland (Samisk språklag 1086/2003), och teckenspråkiga garan-

---

³ I Finland registrerar invånarna ett modersmål i befolkningsdatasystemet.

teräs möjligheten att använda och få information på sitt eget språk (Teckenspråkslag 359/2015).

Den svenskspråkiga befolkningen i Finland bor främst vid kusten där många kommuner är tvåspråkiga med svenska eller finska som majoritetsspråk⁴. För att en kommun ska definieras som tvåspråkig ska den språkliga minoriteten utgöra minst åtta procent av invånarna eller bestå av minst 3 000 invånare (Språklag 423/2003, § 5)⁵. Till exempel i huvudstaden Helsingfors, som är tvåspråkig, är andelen svenskspråkiga 5,5 %. Även om de flesta tvåspråkiga kommuner i Finland har finska som majoritetsspråk, är svenska majoritetsspråk i några kommuner i Åboland (t.ex. Kimitoön), Österbotten (t.ex. Jakobstad) och Västra Nyland (t.ex. Ingå). (Kommunförbundet, 2024).

Utöver de språk som har en officiell ställning används också flera andra språk i Finland. Enligt den officiella statistiken från år 2022 har 496 000 personer (8,9 % av befolkningen) registrerat ett annat modersmål än finska, svenska eller samiska, och antalet ökar stadigt. De vanligaste övriga språken som talas i Finland är ryska, estniska, arabiska, engelska och somali. Utvecklingen gäller också den traditionellt starkt tvåspråkiga Åboregionen. Som landets äldsta stad var Åbo Finlands kulturella och politiska centrum under den svenska tiden fram till 1812, då Helsingfors blev landets huvudstad (Uppslagsverket Finland, *Åbo*). I slutet av 2022 hade Åbo 197 000 invånare, varav finska är modersmål för 160 000 (80,7 %) och svenska för 11 000 (5,5 %). Antalet invånare med ett annat modersmål än finska, svenska och samiska var 27 000, och andelen av talare av andra språk (13,8 %) var relativt hög jämfört med andelen i hela landet (8,9 %). De största andra språken som talas i Åbo är ryska, arabiska, kurdiska, albanska och somaliska (Statistikcentralen, 2023).

3 Språkliga rättigheter för finsk- och svenskspråkiga i Finland

Finlands nationalspråk finska och svenska har ett starkt skydd, och användningen av dem regleras i flera lagar (t.ex. Finlands grundlag 731/1999, Språklag 423/2003). Syftet med lagarna är att säkerställa att de språkliga rättigheterna förverkligas i Finland, särskilt i fråga om hur

---

⁴ Enspråkigt svenska kommuner finns endast i det enspråkigt svenska landskapet Åland.

⁵ Några kommuner har valt att bli tvåspråkiga även om detta kriterium inte fylls (Korsnäs, Närpes, Larsmo, Lojo).

service på svenska tillhandahålls. Enligt språklagen har var och en rätt att använda sitt eget språk, finska eller svenska, hos myndigheter (Språklag 423/2003, 2§). Språkanvändningen på skyltar utgör en väsentlig del av tvåspråkig service, och även detta regleras i lagstiftningen. Myndigheterna i tvåspråkiga kommuner ska se till att informationen på skyltar och trafikmärken finns på båda nationalspråken (Språklag 2003/423, 33§). Det är dock oklart om regleringen gäller skyltar också inom olika typer av organisationer.

Rätten att kunna använda och få information på båda nationalspråken är särskilt viktig i känsliga situationer. Hit hör hälso- och sjukvård (Mustajoki, 2020) samt kontakter med myndigheter, till exempel rättsväsendet (Tallroth, 2007). Att få använda sitt eget språk är centralt vid exempelvis rättegångar. Båda språkgrupperna, finsk- och svenskspråkiga, har lagstadgad rätt att använda sitt eget språk under rättsprocesser utan att behöva begära om det (Rättegångsbalk 1734/4, kap 4, 1§). Det är likaså viktigt att kunna använda sitt eget språk i vårdsituationer, även om man i sitt vardagsliv skulle använda också andra språk (Mustajoki, 2020). I lagen om ordnande av social- och hälsovård (612/2021, 5§) konstateras därför att social- och hälsovård på tvåspråkiga områden ska ”ordnas på både finska och svenska så att kunderna blir betjänade på det språk de väljer, antingen finska eller svenska”.

Tillgången till offentliga tjänster på båda nationalspråken övervakas regelbundet i Finland, men det finns inga sanktioner för brister. Regeringen rapporterar till riksdagen under varje valperiod om tillämpningen av språklagstiftningen (Språklag 423/2003, 36, 37§). I rapporterna har det konstaterats att tillgången till service på svenska i Finland inte är självklar och att de grundläggande språkliga rättigheterna inte nödvändigtvis garanteras till exempel inom hälso- och sjukvården och rättsväsendet (t.ex. *Språkberättelse*, 2021). Finland är således ett *de jure* tvåspråkigt land, men *de facto* fungerar tvåspråkigheten inte nödvändigtvis inom alla områden (Suksi, 2017).

4 Lingvistiska landskap som ett uttryck för språkpolitik

Att ett språk är synligt i det lingvistiska landskapet i en miljö kan ha en *kommunikativ* funktion, som signalerar att språket i fråga kan användas i miljön, men det har även en *symbolisk* funktion, som innebär att synligheten symboliserar språkets status i området eller samhället (Landry & Bourhis, 1997, s. 25). På så sätt kan lingvistiska landskap anknytas till förhållandet mellan olika språk och språkgrupper i ett samhälle, särskilt

majoriteten och språkliga minoriteter (Cenoz & Gorter, 2006, Gorter, 2012). Till exempel Syrjälä (2018), som undersökt lingvistiska landskap på tvåspråkiga områden i Finland, konstaterar att svenskans synlighet i det offentliga rummet har ett viktigt symbolvärde; när svenskan är synlig i offentliga utrymmen är det lättare att uppfatta den som en viktig del av det tvåspråkiga Finland. Samtidigt är skyltningen på svenska viktig också av rent praktiska skäl, eftersom de svenskspråkiga ska få information på sitt eget språk.

Bruket av olika språk på skyltar i en organisation kan regleras i en officiell språkpolicy, men valet av språk på skyltar kan också vara oavsiktligt eller omedvetet och påverkas av faktorer såsom tillgängliga ekonomiska resurser eller behov hos anställda och besökare (se Gorter, 2021; Hovens, 2021; Schuster m.fl., 2017). Vid en av de aktuella organisationerna, Åbo universitetscentralsjukhus, har man utarbetat ett språkprogram (utkom 2010, uppdaterat 2021; VSSHP, 2021) med målsättningen att utveckla effektiva metoder för att garantera svenskspråkiga patienter samma rättigheter som finskspråkiga. I de olika versionerna av språkprogrammet nämns skyltar som ett område som ska beaktas; svenska och finska ska användas på skyltarna vid de olika enheterna vid sjukhuset (se även Tolvanen, u.a.). Den andra organisationen, Egentliga Finlands tingsrätt, har däremot inte utarbetat en språkpolicy där användningen av språken skulle regleras i detalj. I den dagliga verksamheten följer tingsrätten den aktuella lagstiftningen (Språklag 423/2003; Rättegångsbalk 1734/4), som bland annat fastställer behandlingsspråket och språket i domar, beslut och andra handlingar. För användningen av språken på skyltarna finns det dock inga specifika regler.

Enligt Gorter (2021, s. 19) och Gorter och Cenoz (2024, s. 80–88) kan språkens synlighet i det lingvistiska landskapet spela en avgörande roll för språkval och språkliga praktiker hos personer som besöker miljön i fråga, särskilt om de tillhör en språklig minoritet. I vilken utsträckning språkliga minoriteter använder sitt språk har samtidigt en inverkan på framtida språkpolicyer, vilket något förenklat innebär att förhållandet mellan språkpolicyer, skyltar och språkbrukarnas språkliga praktiker är ömsesidigt (Gorter, 2021). Det lingvistiska landskapet avspeglar därför inte bara språkförhållanden och språkliga hierarkier i ett samhälle, utan också påverkar vilka språk som upplevs som tillåtna och vilka som faktiskt används i praktiken. Med andra ord har det lingvistiska landskapet en direkt koppling till maktstrukturer: det kan antingen stödja den rådande språkliga hierarkin eller ifrågasätta den, exempelvis genom att främja bruket av ett minoritetsspråk (Cenoz & Gorter, 2006).

I denna artikel utgår vi från att språkbruket på skyltar utgör en ofrånkomlig del av språkpolitiken i offentliga organisationer. Det är viktigt att personer som besöker deras utrymmen kan orientera sig och hitta de tjänster de behöver. Därför bör också skyltar finnas tillgängliga på ett språk som den som använder offentliga tjänster förstår (se Schuster m.fl., 2017). I offentliga utrymmen utgör lingvistiska landskap således ett viktigt delområde som bör beaktas i förverkligandet av de språkliga rättigheterna i Finland. Samtidigt inverkar skyltarna även på vem som kan känna sig trygg att använda sitt eget språk i omgivningen i fråga (Gorter, 2021). Forskning om lingvistiska landskap kan således både synliggöra de språkpolitiska val som görs av offentliga organisationer (se Schuster m.fl., 2017) och belysa hur de lagstadgade språkliga rättigheterna förverkligas i praktiken.

Slutligen menar vi att organisationernas praktiska språkval kan bidra till hållbar språkpolitik i ett *de jure* tvåspråkigt men *de facto* flerspråkigt land. Begreppet *hållbarhet* innebär bland annat att man säkerställer att alla blir rättvist behandlade och att institutioner är inkluderande (mål 16, FN-förbundet, 2024). Detta gäller inte minst sjukhus och domstolar. Enligt FN:s globala agenda är det viktigt att säkerställa allas tillgång till information och därigenom skydda grundläggande friheter (mål 16.10, FN-förbundet 2024). Genom att försäkra att språket inte utgör ett hinder för att få offentliga tjänster bidrar hållbara språkpolitiska val till att så många som möjligt, oberoende av språk, har tillgång till tjänsterna.

5 Material och metod

Materialet för denna studie har samlats in i oktober 2022 genom fotografering av skyltar med verbalt innehåll vid de två undersökta organisationerna (se Tolvanen m.fl., 2025). Vid Åbo universitetscentralsjukhus (hädanefter *sjukhuset*) fotograferades entréhallen i det s.k. A-sjukhuset, som är den äldsta byggnaden vid sjukhuset och utgör en bra utgångspunkt för en första jämförelse med tingsrätten (för en jämförelse av skyltar i olika delar av sjukhuset, se Tolvanen u.a.). Vid Egentliga Finlands tingsrätt (hädanefter *tingsrätten*), som är placerad i Åbo rättscenter, fotograferades ingången, entréhallen och de allmänna utrymmena. Vi sökte tillstånd för fotograferingen på förhand. Fotograferingen omfattade endast de skyltar som producerats av den offentliga organisationen i fråga och som därför kan förväntas följa lagstiftningen (s.k. *top down*-skyltar, se Ben-Rafael m.fl., 2006), inte meddelanden på till exempel anslagstavlor som kan ha satts upp av andra organisationer eller till och med privatpersoner. Av forskningsetiska skäl fotograferades inte personer som vistades i

utrymmena eller offentliga handlingar med personuppgifter (t.ex. domstolarnas avgöranden) på tingsrättens anslagstavlor.

Metoden omfattar både kvantitativ och kvalitativ analys av de insamlade skyltarna (se också Tolvanen m.fl., 2025). Analysenheten är en skylt, en visuell enhet som innehåller text på ett eller flera språk. I enlighet med Reh (2004, s. 5) räknas texter på flera språk som en del av samma, flerspråkiga skylt om de har ett liknande innehåll, en liknande funktion och ett liknande utseende samt är placerade nära varandra, så att läsaren samtidigt har tillgång till de olika språkversionerna. Detta innebär exempelvis att texterna på olika språk i bild 1 kategoriseras som en trespråkig skylt i stället för tre enspråkiga skyltar. Skyltarna har kategoriserats enligt antalet språk och ordningen för dem. I följande avsnitt går vi över till att presentera och analysera det insamlade materialet mer i detalj.

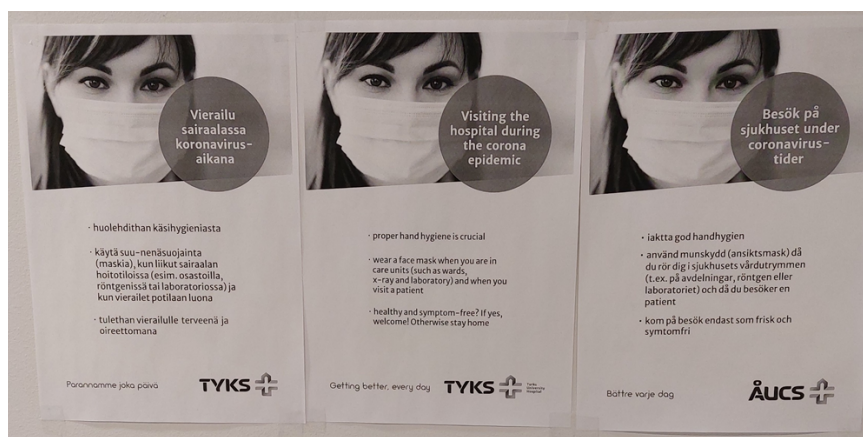
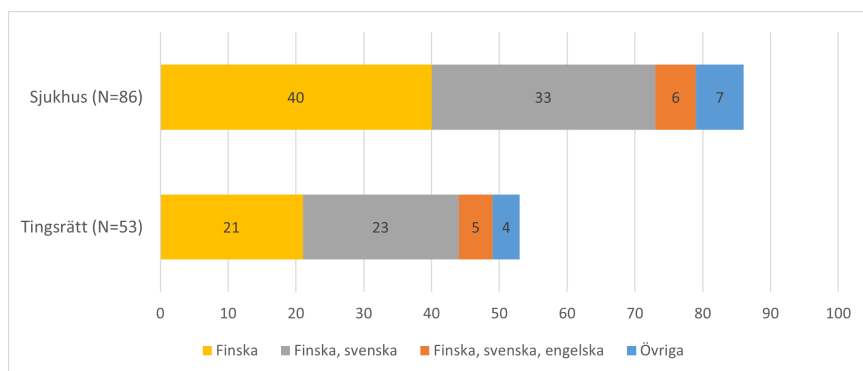

Bild 1. Sjukhus, anvisningar för besök under coronapandemin (mot-svarande text på finska, engelska, svenska).

6 Skyltarna vid sjukhuset och tingsrätten

De insamlade skyltarna presenteras enligt de språk som används på dem i figur 1⁶.

Figur 1. Skyltarna enligt språk.

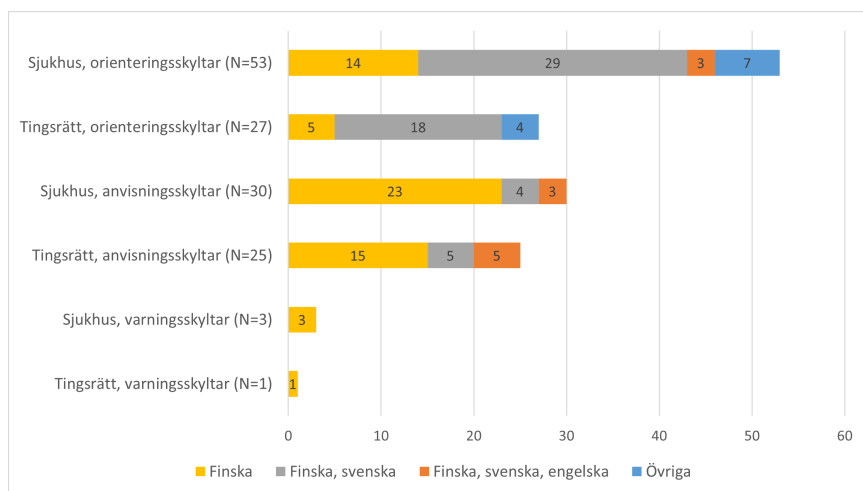
De enda språken som förekommer på de undersökta skyltarna är finska, svenska och engelska. Kategorin *Övriga* syftar på skyltar med verbala budskap vars språk inte kan avgöras och som är (lika) förståeliga på flera språk (t.ex. *WC*, *Info*, *AD-134*). Antalet skyltar är överlag högre vid sjukhuset (N=86), där finskspråkiga skyltar är vanligast (46,5 %), följt av tvåspråkiga (finska, svenska) skyltar (38,4 %). Vid tingsrätten (N=53) är däremot tvåspråkiga skyltar (finska, svenska) mest frekventa (43,3 %), men antalet finskspråkiga skyltar är nästan lika stort (39,6 %). Trespråkiga och övriga skyltar är sällsynta vid båda organisationerna.

Vad gäller språkens ordning på skyltarna (då man läser från vänster till höger och uppifrån ner) är finska generellt det första språket på de tvåspråkiga skyltarna i materialet, även om tre skyltar vid sjukhuset anger texterna på svenska före de finska. Med tanke på att finska är områdets majoritetsspråk är ordningen finska>svenska i linje med språklagen (423/2003). På trespråkiga skyltar varierar ordningen mellan finska>svenska>engelska (9 st), vilket är förväntat med tanke på språklagen, och finska>engelska>svenska (2 st), vilket avviker från språklagen. Att man placerar den engelska texten före den svenska såsom i bild 1 kan avspegla en omedveten uppfattning om språkens ställning som inte motsvarar organisationens officiella språkpolicy. Därtill är finska det enda

⁶ I figuren redovisas endast unika skyltar, inte skyltar som förekommer flera gånger i det insamlade materialet (totalt 18 stycken) (se Tolvanen m.fl., 2025).

språket som används på enspråkiga skyltar. Svenska texter förekommer endast på tvåspråkiga skyltar, d.v.s. vid sidan av motsvarande texter på finska, medan engelska texter används endast på trespråkiga skyltar vid sidan av motsvarande texter på finska och svenska. På flerspråkiga skyltar är texten på finska ibland synligare än texterna på andra språk, till exempel genom ett större teckensnitt. Det finns sålunda en relativt tydlig hierarki mellan språken i det lingvistiska landskapet. Finska står högst i den språkliga hierarkin, följt av svenska och därefter engelska.

Vi har därtill delat in skyltarna i tre grupper enligt skyltens kommunikativa funktion (se figur 2): *orienteringsskyltar* som visar var något ligger/finns, *anvisningsskyltar* som instruerar vad man (inte) ska göra, och *varningsskyltar* som varnar för möjliga hot/risker (se även Tolvanen m.fl., 2025). Indelningen bygger på Schuster m.fl. (2017), som också undersökt skyltar vid sjukhus, men har förenklats och anpassats för det undersökta materialet.

Figur 2. Skyltarna enligt funktion.

Som figur 2 visar finns det tydliga skillnader mellan de tre grupperna. Vid båda organisationerna är de flesta orienteringsskyltarna tvåspråkiga (finska, svenska), medan anvisningsskyltarna oftast är finskspråkiga. Varningsskyltarna, som överlag är sällsynta, är också helt finskspråkiga. I det följande analyserar vi materialet kvalitativt genom att lyfta fram några skyltar som illustrerar typiska drag i materialet.

Ett återkommande positivt exempel på tvåspråkiga lösningar finner man på officiella, tryckta skyltar som vi kallar för *bestående* skyltar (eng.

permanent signs). Dessa skyltar har ofta en orienterande funktion (se bild 2 och 3). En allmän tendens i vårt material är att bestående skyltar ger motsvarande information på båda nationalspråken, finska och svenska.

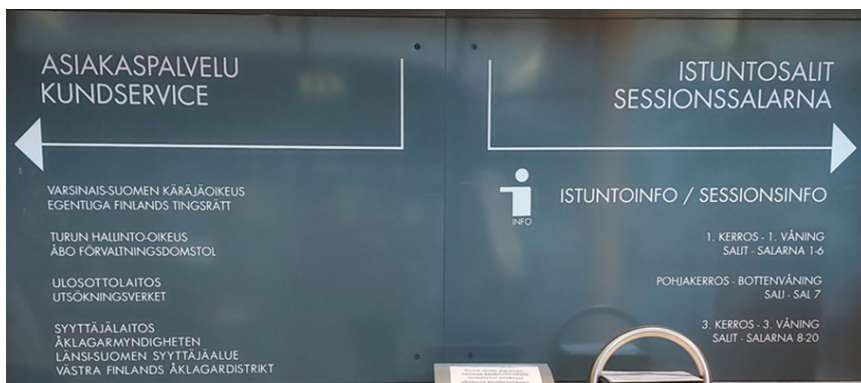

Bild 2. Tvåspråkig, tryckt orienteringsskylt vid tingsrättens ingång.

Bild 3. Tvåspråkiga, tryckta orienteringsskyltar vid sjukhuset.

Skyltarna i bild 2 och 3 presenterar nationalspråken som visuellt jämlika, eftersom typografin är densamma, d.v.s. texterna på båda språken är skrivna med samma och lika stort teckensnitt. De undersökta organisationerna har sålunda utarbetat rutiner för att skapa tvåspråkiga skyltar, och dessa kunde även tillämpas för att skapa skyltar på fler språk än bara finska och svenska.

Ett språkpolitiskt sett mer problematiskt fall utgör däremot ofta s.k. *tillfälliga* skyltar (eng. *temporary signs*), som i typfallet är handskrivna eller utskrivna papperslappar som har satts upp i utrymmena. Vi utgår från att sådana skyltar vittnar om ett behov av information som saknas i den bestående skyltningen och att de produceras av enskilda anställda för att lösa konkreta problem. Att enskilda anställda sätter upp skyltar för att fylla

akuta behov kan emellertid leda till att man inte beaktar skyltningens konsekvenser för de språkliga rättigheterna. Exempelvis ges praktisk information ofta bara på finska (se bild 4), och ibland finns det mer information på finska än på svenska. Man kan dock inte förvänta sig att alla anställda har tillräcklig kompetens att producera fungerande skyltar på svenska. Snarare borde organisationen se till att anställda har stöd att tillgå om de behöver producera skyltar, till exempel färdiga mallar för skyltar eller översättningshjälp.

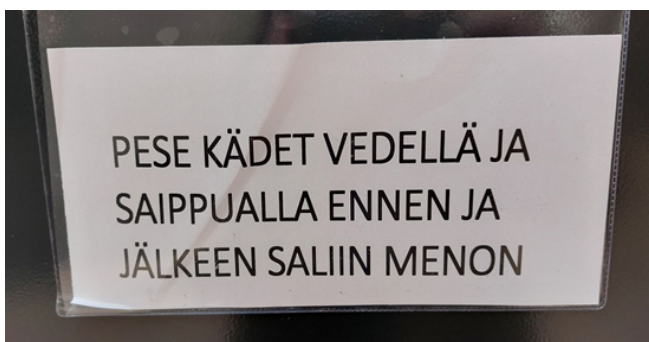

Bild 4. Anvisningsskylt vid tingsrätten, 'Tvätta händerna med vatten och tvål innan och efter du varit i salen'.

Slutligen vill vi lyfta fram varningsskyltarna. De är få till antalet men har en mycket central funktion: att varna för hot eller risker. Samtliga varningsskyltar som vi hittat ger emellertid information bara på finska, t.ex. fi. *Varo avautuvaa ovea* 'Se upp för dörren som öppnas' (se bild 5), *Varo trukkaa* 'Akta dig för trucken' eller *Emme vastaa vaatenaulakkoon jätetyistä vaatteista ja arvotavaroista* 'Vi ansvarar inte för kläder eller värdesaker i klädställningen'. Personer som inte kan finska löper med andra ord en större risk för fysisk eller ekonomisk skada än finstalande personer i de undersökta miljöerna. I och med att varningsskyltarna är få och relativt enhetliga skulle det vara relativt enkelt att skapa färdiga mallar för dessa eller använda flera icke-verbala symboler på skyltarna. Vidare visar bild 5 att språkvalen inte alltid är systematiska, utan att det kan finnas såväl en- som flerspråkiga skyltar intill varandra.

Bild 5. Utgången vid sjukhuset, en tvåspråkig skylt (*Ulos - Ut*) och två enspråkigt finska skyltar (*Varo avautuvaa ovea* 'Se upp för dörren som öppnas' och *Viranomaishuone* 'Myndighetsrum').

7 Sammanfattande diskussion

I denna studie har vi analyserat skyltar vid två offentliga organisationer i det officiellt tvåspråkiga, men i praktiken flerspråkiga Åbo. Det är inte överraskande att finska, områdets majoritetsspråk, används på alla skyltar i det undersökta materialet. Våra resultat visar att Finlands tvåspråkighet beaktas relativt bra på orienteringsskyltar, av vilka över hälften är tvåspråkiga vid båda organisationerna. Svenska är dock mindre vanligt på skyltar som ger anvisningar och används inte alls på varningsskyltar, vilket är oroväckande. Engelska, som är det enda språket som förekommer på skyltarna utöver de två nationalspråken finska och svenska, används på relativt få skyltar. Finskans ställning som *de facto* majoritetsspråk (se Suksi, 2017) ifrågasätts sålunda inte i de undersökta lingvistiska landskapen. Svenskan spelar en mer framträdande roll på skyltar som skapats via officiella kanaler, men en betydligt mindre roll på mer praktiska, lokalt producerade skyltar. Engelskan används däremot framför allt i praktiska sammanhang. Följaktligen har endast finskspråkiga tillgång till all information på skyltarna, medan svenskspråkiga endast får en del av informationen och inga praktiska anvisningar eller information om risker och hot. De som talar ett annat språk får nöja sig med engelska och främst praktisk information. Svenskan är dock synligare i dessa offentliga sammanhang än till exempel på kommersiella skyltar i Åbo centrum, som domineras av engelska (se Haapamäki, 2022). Detta kan anknytas till organisationernas lagstadgade skyldighet att ge service på svenska (se även Syrjälä, 2018).

Finland är enligt grundlagen ett tvåspråkigt land, vilket innebär att svenskan sannolikt inte kommer att försvinna i framtiden, samtidigt som den språkliga mångfalden ökar i hela Finland. Offentliga organisationer i Finland kommer sålunda att ställas inför ett stort behov av att utveckla hållbara och fungerande lösningar för att hantera flerspråkigheten, bland annat på skyltar i offentliga utrymmen. Våra resultat visar att offentliga organisationer som erbjuder tjänster på två språk, såsom Åbo universitetscentralsjukhus och Egentliga Finlands tingsrätt, redan har fungerande rutiner för att skapa tvåspråkiga skyltar. Dessa rutiner kunde gärna utvidgas för att i högre grad bemöta både den svenskspråkiga befolkningen, som enligt lag har rätt att få information på sitt modersmål, och de allt större andra språkgrupperna, som inte har samma lagstadgade skydd men som också behöver få tillgänglig information.

Användningen av olika språk på skyltarna vi analyserat styrs av både Finlands lagstiftning och organisationernas egna språkpolicydokument, i detta fall språkprogrammet vid Åbo universitetscentralsjukhus. Vår studie visar dock att det i praktiken finns mycket variation i språkvalen på skyltarna och att organisationerna därför måste planera och fatta beslut om språkvalen på skyltarna mer i detalj. Det är även viktigt att reservera resurser för produktionen av skyltar på olika språk. En stor fråga är vem som producerar skyltarna; är det till exempel möjligt att anlita språkexperter eller samarbeta med andra tingsrätter eller sjukhus för att skapa mallar för skyltar? De existerande rutinerna behöver kompletteras med såväl språkpolitiska beslut och planeringsarbete som resurser för produktion av fungerande skyltar på olika språk. Konsekvent användning av båda nationalspråken och andra språk på skyltarna minskar ojämlikhet och bidrar till en mer hållbar tillgång till offentliga tjänster.

Litteratur

- Ben-Rafael, E., Shohamy, E., Hasan Amara, M., & Thumper-Hecht, N. (2006). Linguistic Landscape as Symbolic Construction of the Public Space: The Case of Israel. *International Journal of Multilingualism*, 3(1), 7–30. <https://doi.org/10.21832/9781853599170-002>
- Cenoz, J., & Gorter, D. (2006). Linguistic Landscape and Minority Languages. *International Journal of Multilingualism*, 3(1), 67–80. <https://doi.org/10.1080/14790710608668386>
- FN-förbundet (2024). Globala målen för hållbar utveckling. <https://fn.se/globala-malen-for-hallbar-utveckling/> [2024-02-13]
- Gorter, D. (2021). Multilingual inequality in public spaces: Towards an inclusive model of Linguistic Landscapes. I R. Blackwood & D. A. Dunlevy (Red.), *Multilingualism in Public Spaces: Empowering and Transforming Communities* (s. 13–30). Bloomsbury Academic.

- Gorter, D., & Cenoz, J. (2024). *A Panorama of Linguistic Landscape Studies. Multilingual Matters.*
- Grönqvist, K. (2013). Redogörelse för en empirisk undersökning gällande det svenska språkets ställning i de tvåspråkiga tingsrätterna i södra Finland. *Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland*, 149(4), 314–323.
- Haapamäki, S. (2022). Språkliga landskap i Åbo förr och nu. *Folkmålsstudier*, 60, 11–43. <https://doi.org/10.55293/fms.120811>
- Hovens, D. (2021). Language Policy and Linguistic Landscaping in a Contemporary Blue-Collar Workplace in the Dutch–German Borderland. *Language Policy* 20, 645–666. <https://doi.org/10.1007/s10993-020-09572-y>
- Kommunförbundet. (2024). *Tvåspråkiga kommuner och tvåspråkighet*. <https://www.kommunforbundet.fi/kommunforbundet/kommuner-och-samkommuner/tvasprakiga-kommuner> [2024-06-26]
- Landry, R., & Bourhis, R. Y. (1997): Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*, 16(1), 23–49. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>
- Mustajoki, M. (2020). *Language matters: A study about language communication with bilingual Swedish speakers in Finnish healthcare*. [Doktorsavhandling, Helsingfors universitet]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6278-6>
- Reh, M. (2004). Multilingual writing: a reader-oriented typology – with examples from Lira Municipality (Uganda). *International Journal of the Sociology of Language*, 179, 1–41. <https://doi.org/10.1515/ijsl.2004.2004.170.1>
- Schuster, M., Elroy, I., & Elmakais, I. (2017). We are lost: measuring the accessibility of signage in public general hospitals. *Language Policy*, 16(1), 23–38. <https://doi.org/10.1007/s10993-015-9400-0>
- Språkberättelse. (2021). *Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen*. Statsrådets publikationer 2021:89. Statsrådet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-995-3>
- Statistikcentralen. (2023). *Befolkningsstruktur*. Referensperiod: 2022. Statistikcentralen. <https://stat.fi/julkaisu/cl8lprraorrr20dut5a0tywm5> [2023-04-13]
- Suksi, M. J. R. (2017). Legal implications of the constitutional principle of two national languages in Finland: Symmetry with the possibility of asymmetry. *Revista de Llengua i Dret. Journal of Language and Law*, 67, 7–37. <https://doi.org/10.2436/rld.i67.2017.2899>
- Syrjälä, V. (2018). *Namn – språk – ställe: Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum*. [Doktorsavhandling, Helsingfors universitet]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4299-3>
- Tallroth, P. (2007). Kielitaitoa koskevista kelpoisuusvaatimuksista ja niiden merkityksestä viransaannin edellytyksenä. I T. Leblay & M. Reuter Mikael (Red.), *Valtionhallinnon kielitukinnot – språkexamina i reviderad form* (s. 16–25). Utbildningsstyrelsen.

Tolvanen, E., Kuosa, A.-M., & Wide, C. (2025). Julkisen sektorin kielimaisemat: Turun yliopistollinen keskussairaala ja Varsinais-Suomen käräjäoikeus. I H. Lantto, P. Sjöblom, L. Kolehmainen, J. Vaahtera & M. Hjort (Red.), *Kieli maisemassa, maisema kielessä: tutkimuksia Turusta* (s. 115–149). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tolvanen, E. (u.a.). Språkliga landskap inom vården.

Uppslagsverket Finland. (2012). <https://www.uppslagsverket.fi/sv/start/>

VSSHP (2021) = Egentliga Finlands sjukvårdsdistrikt (VSSHP) språkprogram 2021–2022/25. <https://www.vsshp.fi/fi/sairaanhoitopiiri/johtaminen-ja-organisaatio/saannot/Documents/Egentliga%20Finlands%20sjukvårdsdistrikt%20språkprogram.pdf> [2021-09-03]

Lagar och författningar

Finlands grundlag 731/1999.

<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990731>

Lag om ordnande av social- och hälsovård 612/2021.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2021/20210612>

Rättegångsbalk 4/1734.

<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1734/17340004000>

Samisk språklag 1086/2003. <https://finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20031086>

Språklag 423/2003. <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030423>

Teckenspråkslag 359/2015.

<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2015/20150359>

Nutidsrelevans och nutidsperspektiv – om användningen av presens perfekt i modern svenska

Márton András Tóth
Göteborgs universitet

1 Inledning

I svenskan har vi möjlighet att syfta på förflutna aktioner¹ med olika tempusformer. Till exempel kan samma kaffeavstängande uttryckas med preteritum i (1a) eller presens perfekt i (1b).

- (1) a. Lisa stängde av kaffet. (Larsson & Lyngfelt, 2011, s. 77)
b. Lisa har stängt av kaffet.

Preteritum och presens perfekt är lika i den bemärkelsen att båda syftar på en aktion som ägt rum i en förfluten tid. Både (1a) och (1b) anger alltså att kaffeavstängandet inträffat före tiden då satsen yttras. Skillnaden mellan preteritum och presens perfekt är däremot mer svärfångad. Det har bland annat påpekats att preteritum kan förekomma med tidsadverbial som anger förfluten tid, t.ex. *igår*, men att detta generellt sett inte är gångbart med presens perfekt (jfr SAG 4, s. 235). Enligt vissa verk är därför satsen *Lisa stängde av kaffet igår* grammatisk, medan *Lisa har stängt av kaffet igår* inte är det (se t.ex. Larsson & Lyngfelt, 2011, s. 77). En förklaring härvidlag är att presens perfekt fokuserar på nutiden och därför inte gärna

---

¹ Begreppet *aktion* syftar i föreliggande artikel både på dynamiska företeelser (t.ex. *cykla* eller *ramla*) och tillstånd (t.ex. *vara*) (jfr SAG 4, s. 152).

förekommer med tidsadverbial för förfluten tid (se t.ex. Ekerot, 2011, s. 124).

En annan förklaring på skillnaden mellan de två tempusen som kan ses i litteraturen är att aktionen med presens perfekt har *nutidsrelevans*, dvs. att aktionens inträffande på något vis är relevant vid talarens tid (Ekerot, 2011; Larsson & Lyngfelt, 2011; SAG 4). Nutidsrelevansen kan innebära att aktionen har ett visst resultat eller konsekvenser vid talarens nutid (se SAG 4, s. 234, mer om detta i *avsnitt 2*). Hos preteritum sägs denna nutidsrelevans däremot vara oklar. Applicerat på (1a–b), skulle vi därför kunna säga att i (1a) är det oklart huruvida kaffet är avstängt vid talarens nutid – någon kan ha satt på det igen – medan (1b) anger nutidsrelevansen att kaffet är avstängt.

Men vad är egentligen nutidsrelevans för något? Och i vilken mån kan nutidsrelevansen hjälpa oss att förstå skillnaden mellan hur presens perfekt och preteritum används? Det är dessa frågor som jag vill diskutera i föreliggande artikel. Mitt syfte är att peka ut några problem med begreppet nutidsrelevans i anknytning till presens perfekt, samt föreslå ett alternativt begrepp som ger fördjupad förståelse av skillnader i hur presens perfekt och preteritum används i modern svenska. Det motsvarande engelska begreppet *current relevance* har diskuterats flitigt i forskningen på engelskans *present perfect* (se t.ex. Dahl & Hedin, 2000; Declerck, 1991; McCoard, 1978; Yao, 2014), men begreppet nutidsrelevans har inte problematiserats i någon större utsträckning i forskningen om svenskans presens perfekt.

I det följande ger jag först en översikt över vad som har sagts om nutidsrelevans i den svenska litteraturen, och fortsätter sedan med att analysera och problematisera begreppet. Diskussionen mynnar ut i förslag på hur vi kan se på skillnaden mellan presens perfekt och preteritum.

2 Nutidsrelevans i tidigare forskning

Den första som talar om ett begrepp likt nutidsrelevans i svensk tempusforskning verkar vara Pipping (1936), som dock använder termen *aktualitet*. Enligt Pipping har presens perfekt aktualitetsvärde och han formulerar presens perfekts betydelse som så att perfektformen ”anger [...] ett aktuellt intresse hos den talande för det betecknade förloppet” (s. 210). Pipping betraktar det som att presens perfekt anger ett ”avslutat förlopp” som ”ställs i relation till talögonblicket”.

Liknande tankar som hos Pipping finner vi hos Andersson (1977), som tycks vara den första som använder termen *relevans* i anknytning till svenskans presens perfekt. Termen *nutidsrelevans* lånades sannolikt från

engelskans *current relevance*, som används i det än idag inflytelserika verket Comrie (1976). Andersson (1977, s. 248) formulerar det som att: ”[e]n perfektform tycks i själva verket alltid anknyta till talpunkten på något sätt och markera att den förflutna handlingen är relevant för talaren eller den tilltalade vid talögonblicket”.

Referensverket SAG 4 introducerar begreppet nutidsrelevans i avsnittet ”Perfekt gentemot preteritum” som följande:

Aktionens nutidsrelevans. Om den förflutna actionens resultat kvarstår i talögonblicket eller om den slutförda actionen har konsekvenser för andra handlingar vid eller efter talögonblicket, väljs gärna talögonblicket som tematisk tid (SAG 4, s. 234).

SAG 4 använder begreppet *tematisk tid* i citatet, vilket definieras som ”den tid en sats handlar om” (s. 207). Enligt SAG har presens perfekt en tematisk tid som inbegriper talögonblicket², där ”talögonblicket” syftar på tiden som satsen yttras (SAG 1, s. 231). Notera att den tematiska tiden normalt inbegriper talögonblicket även vid andra nutidstempus så som enkelt presens, även om SAG främst verkar behandla presens perfekt i sammanhanget.

Nutidsrelevans tycks, utifrån SAG 4 (s. 234), antingen handla om ett resultat eller om konsekvenser vid talögonblicket. Dessa två sorters nutidsrelevans kan illustreras med följande exempel från SAG 4:

- (2) a. Eva har rest till Rom, så du kan inte träffa henne (s. 240).
- b. Jag har gått på kurs och kan sköta sådana här maskiner (s. 234).

Exempel (2a) anger ett resultat: som ett resultat av att Eva rest till Rom är ’Eva inte här’. (2b) anger däremot inget resultat, utan här är det istället konsekvenserna av att ha gått på kurs som är relevanta i nuet. Att ’jag har gått på kurs’ har konsekvenserna att jag besitter kunskaper om hur maskinerna i fråga ska skötas.

Andra verk som behandlar presens perfekt – och då framförallt i förhållande till preteritum – såsom Andersson (1991), Ekerot (2011) och Larsson och Lyngfelt (2011) har en liknande syn på begreppet nutidsrelevans som SAG 4, även om vissa verk använder benämningen *aktualitet* istället för *relevans*.

---

² SAG använder även ett annat begrepp, nämligen *yttre tidsram* som definieras som ”den tid då actionen kunde inträffa eller den tid som man granskar för att finna om actionen ägt rum” (SAG 4, s. 234). Jag väljer att inte använda begreppet då det inte behövs för den aktuella diskussionen.

Ett verk som sticker ut är Rothstein (2008) som kritiserar nutidsrelevansbegreppet. Rothstein menar att begreppet inte kan förklara användningen av presens perfekt i meningar som (3), där *har haft* enligt Rothstein inte anger nutidsrelevans, eftersom relevansen är negerad med ”de har upphävts”.

- (3) Newtons teorier har haft stor betydelse i vetenskapens historia, även om de har upphävts (s. 33).

Det är egentligen oklart på vilket sätt (3) är ett motargument mot nutidsrelevansbegreppet. Det kan likaväl påstås att *har haft stor betydelse i vetenskapens historia* har nutidsrelevans, eftersom ’teorierna någon gång har haft betydelse’ är giltigt än idag – oavsett om de upphävts eller inte. Däremot är exemplet intressant, eftersom det visar att det är oklart hur vi ska tolka vad nutidsrelevans är för något utifrån litteraturen: vad är relevant i nuet och på vilket sätt?

När man går igenom den tidigare forskningen kring nutidsrelevans är det slående att författarna väljer att förklara nutidsrelevans genom att ge exempel med presens perfekt och där ange vad nutidsrelevansen är i det specifika exemplet, snarare än att explicit definiera vad begreppet betyder (se t.ex. SAG 4, s. 234). Nutidsrelevans används snarast för att beskriva intuitionen att aktioner som presens perfekt refererar till har något eftertillstånd som består i nuet, och det är detta eftertillstånd som beskrivs som ”relevant”. Nutidsrelevansbegreppets syfte tycks vara att motivera varför vi talar om en förfluten aktion med ett presentiskt tempus – dvs. ett tempus vars finita verb är i presens (*har*) – och inte med preteritum, som annars i huvudsak används om förflutna aktioner.

Som jag ser det finns det två problem med beskrivningen av nutidsrelevans i litteraturen: det ena handlar om termvalet, och det andra handlar om att begreppet är vagt och kräver en tydligare definition.

Termen nutidsrelevans kan delas in i två delar: ”nutids-” och ”relevans”. ”Nutids”-delen är mindre problematisk, eftersom presens perfekt mycket riktigt säger något om talarens ”nutid”. För att ta ett enkelt exempel: om Lisa har stängt av kaffet är kaffet avstängt *nu*. ”Relevans”-delen är däremot mer problematisk, eftersom – som vi även såg i exempel (3) ovan – relevans kan tolkas på olika sätt. Utifrån Grices välkända *maxim of relation*, förväntas alla yttranden vara relevanta på något vis i kommunikationen (Grice, 1975), och detta är rimligtvis sant oavsett vilken tempusform talaren använder. Det tycks däremot som att det inte riktigt är denna sorts relevans som avses i litteraturen, utan något snävare, eftersom relevansen tillskrivs presens perfekt och inte vissa andra tempusformer,

såsom preteritum. Således krävs det ett tydligare definierat begrepp och ett termval som tydligt speglar innebörden. Larsson och Lyngfelt (2011) nyanserar relevans på ett belysande sätt: ”Man brukar säga att perfekt *på ett annat sätt* än preteritum uttrycker att en aktion är relevant vid talögonblicket” (s. 78, min kursivering). Även SAG 4 (s. 234) påpekar att aktioner med preteritum inte är irrelevanta, utan att nutidsrelevansen då är något som lämnas öppet.

I avsnitt 3 nedan föreslår jag att begreppet nutidsrelevans bättre kan förstås om vi tydligare knyter an det till de temporala förhållanden som presens perfekt uttrycker. I det följande använder jag benämningen ”nutidsrelevans” för enkelhetens skull, men jag återkommer till frågan om termval i 3.4. och 4.

3 Diskussion

I detta avsnitt diskuterar jag hur nutidsrelevans kan knytas an till presens perfekts temporala egenskaper samt vilka sorters aktioner presens perfekt refererar till. I slutet av avsnittet behandlar jag begränsningar hos nutidsrelevansbegreppet och lyfter andra sätt att se på presens perfekts användning i förhållande till preteritums användning. Jag använder ett flertal korpusexempel i avsnittet för att visa hur man kan analysera autentiska förekomster av presens perfekt.

3.1 Nutidsrelevans och tematisk tid

I likhet med SAG tar jag mig an tidsegenskaperna hos presens perfekt med utgångspunkt i begreppet *tematisk tid*. Som jag nämnde i avsnitt 2 definierar SAG den tematiska tiden som ”den tid en sats handlar om” (SAG 4, s. 207). Presens perfekt har en tematisk tid som inbegriper både en förfluten tid och talögonblicket, medan preteritums tematiska tid endast inbegriper en förfluten tid (jfr SAG 4, s. 234).

För att konkretisera denna skillnad kan vi återgå till exempel (1), *Lisa stängde av kaffet* kontra *Lisa har stängt av kaffet*. Preteritums tematiska tid avser endast den förflutna aktionens tid (”då”-et, dvs. då aktionen inträffade) medan presens perfekts tematiska tid innefattar både den förflutna aktionens tid och talögonblicket (”nu-et”, dvs. talarens nutid). Med andra ord gör presens perfekt en utsaga både om dåtiden och nutiden, medan preteritum gör en utsaga endast om dåtiden. Som nämnts i avsnitt 2 behöver detta inte betyda att aktioner med preteritum inte har några konsekvenser i nutiden, men själva utsagan gäller endast dåtiden.

Att presens perfekt gör en utsaga både om en förfluten aktion och talögonblicket är väsentligt i sammanhanget, eftersom vi kan tolka förhållandet mellan aktionstiden och talögonblicket på olika sätt. Inte sällan tolkas det som att den förflutna aktionen medför ett eftertillstånd som består vid talögonblicket. Detta är fallet med avslutade aktioner såsom *Lisa har stängt av kaffet*, som lätt tolkas som att kaffet är avstängt vid talögonblicket. Det kan emellertid också handla om en fortsatt pågående aktion, såsom *Jag har bott här sedan 2022*, som inte uttrycker ett eftertillstånd, utan snarare att aktionen 'bo' har fortskridit fram till talögonblicket. Presens perfekt indikerar alltså olika sorters nutidsrelevans, beroende på vilket slags aktion vi talar om.

3.2 Nutidsrelevans hos olika typer av aktioner

Presens perfekt används på olika sätt beroende på typen av aktion. Användningen och nutidsrelevansen hos presens perfekt kan kategoriseras efter aktionstyp enligt tabell 1 nedan. Undertyperna har sin grund i forskningen på engelskans *present perfect* (se Comrie, 1976; McCawley, 1971) och baseras i tabell 1 på Rothstein (2008) och Larsson (2009), dock med mina egna benämningar (se Tóth, u.å.).

Tabell 1. Nutidsrelevansen hos presens perfekt baserat på aktionstyp.

Undertyp	Aktion	Exempel	Nutidsrelevans
1	Avslutad resultativ	Min dragkedja på vinterjackan har gått sönder. (Diskussionsforum)	Någon/något befinner sig i ett nytt tillstånd
2	Avslutad icke-resultativ	Jag har sprungit en mil idag. (Bloggmix, 2007)	?
3	Oavslutad	Jag har bott med Henke sedan 97/98 men aldrig att han sett mig naken. (Bloggmix, 2001)	En aktion fortskrider

Hos undertyp 1 uttrycker presens perfekt att en tillståndsförändring inträffat till följd av en specifik aktion som avslutats. Nutidsrelevansen består i att 'ett eftertillstånd/resultat kvarstår' i nuet. I exempel 3 i tabell 1 är det resultatet att 'min dragkedja är sönder' som kvarstår vid talögonblicket.

Undertyp 2 är lik undertyp 1 i den bemärkelsen att den också inbegriper en specifik, avslutad aktion. Exemplet i tabell 1 refererar till en specifik

förekomst av aktionen, nämligen då jag sprang en mil idag. Hos undertyp 2 går det däremot inte att skönja något tydligt eftertillstånd i nuet: att jag sprungit en mil idag medför inget tillstånd som kvarstår efter att aktionen avslutats. Springandet kan visserligen ha resulterat i till exempel trötthet, men 'att vara trött' är inget som nödvändigtvis medförs av aktionen 'springa en mil'. Jämför detta med *dragkedjan har gått sönder*, vilket måste medföra att dragkedjan *är* sönder efter att aktionen 'gå sönder' har inträffat. Jag behandlar vidare i avsnitt 3.3 och 3.4 hur vi kan se på denna undertyps nutidsrelevans.

Hos undertyp 3 består nutidsrelevansen i att en aktion fortskridit fram till nu, och att den sannolikt fortfarande gör det. Således *bor* jag vid talögonblicket fortfarande med Henke i exempel 3 i tabell 1, och det är det fortsatta fortskridandet av denna specifika aktion som är relevant i nuet³.

Presens perfekt har ytterligare en användning, nämligen med avseende på aktionsreferens, dvs. hur talaren refererar till aktionen. Jag kommer att kalla denna användning *icke-specifik*. Distinktionen mellan specifik och icke-specifik aktionsreferens har hittills varken behandlats i engelsk eller svensk forskning avseende presens perfekt. Specifik aktionsreferens avser specifika kontexter där aktionen ägt rum, medan icke-specifik aktionsreferens avser att en typ av aktion *över huvud taget* har ägt rum. Nutidsrelevansen hos den icke-specifika användningen består typiskt i att 'någon har en erfarenhet'. De tre undertyperna i tabell 1 kan användas både specifikt och icke-specifikt beroende på kontext och förekomsten av tidsangivelser. Om uttalandet i exempel 1 i tabell 1 avser att min dragkedja för närvarande 'är sönder' är referensen specifik. Om uttalandet däremot gäller att min dragkedja någon gång över huvud taget gått sönder är referensen icke-specifik – och då lämnas frågan om dragkedjan huruvida för närvarande är sönder öppen. *Jag har bott med Henke* och *Jag har sprungit en mil* kan likaså tolkas som icke-specifika, dvs. att aktionen 'bo med Henke' och 'springa en mil' någon gång över huvud taget inträffat innan talögonblicket. Tidsadverbialen *idag* och *sedan 97/98* i exemplen i tabell 1 förtydligar dock att syftningen är specifik, dvs. det är den specifika förekomsten av att springa en mil *idag* och den specifika förekomsten av att bo med Henke *från 97/98 fram till idag* som avses.

De olika typerna av nutidsrelevans kan förknippas med olika sorters tillstånd i litteraturen (se Larsson, 2009; Rothstein, 2008; Tóth, 2020; baserat på Parsons, 1990). Tillståndet hos specifika resultativa aktioner (undertyp 1) har benämnts i litteraturen som *target state* (jfr Rothstein,

---

³ Aktionen behöver däremot inte fortsätta efter talögonblicket, som i *Hon har arbetat här sedan i fjol, men i dag ska hon sluta* (SAG 4, s. 233).

2008) och den sorts tillstånd som förekommer hos den icke-specifika användningen har benämnts som *resultant state* (jfr Larsson, 2009). Parsons (1990), som först föreslog dessa två begrepp för engelskans del demonstrerar skillnaden mellan dessa tillstånd med exemplet *I have thrown a ball on the roof* (s. 235). Ett *target state* innebär att bollen för närvarande är på taket, men det är ett tillstånd som kan upphävas om bollen avlägsnas från taket. Ett *resultant state* är å andra sidan 'tillståndet av att ha kastat upp bollen på taket' och det är ett tillstånd som är permanent.

Tillståndet hos specifika oavslutade aktioner (undertyp 3) har benämnts i litteraturen som *persistent state* (Tóth, 2020, s. 13), vilket är ett tillstånd som fortskrider utan att det sker någon förändring i tillståndets karaktär.

Som tidigare nämnts i avsnittet implicerar presens perfekt inget tydligt eftertillstånd hos specifika avslutade icke-resultativa aktioner (undertyp 2). Här kan det visserligen framhållas att presens perfekt medför ett *resultant state* i likhet med den icke-specifika användningen. På samma gång är det inte den tidigare erfarenheten av att ha sprungit en mil idag tidigare som exemplet i tabell 1 gör en utsaga om, utan snarare att aktionen 'springa en mil' har förekommit vid ett specifikt tillfälle samma dag. Således är nutidsrelevansen inte samma hos den specifika avslutade icke-resultativa användningen (undertyp 2) och den icke-specifika användningen. Frågan är därför vari nutidsrelevansen hos undertyp 2 består.

3.3 Nutidsrelevansen hos specifika avslutade icke-resultativa aktioner

Ett sätt att närma sig nutidsrelevansen hos den specifika avslutade icke-resultativa undertypen i tabell 1 (undertyp 2) är att se denna undertyp som diskursdriven, "a condition on the discourse" (Dahl & Hedin, 2000, s. 392)⁴. Enligt detta synsätt handlar nutidsrelevans om att talaren på något vis "framställer aktionens konsekvenser som essentiella för det talaren vill uttrycka" (ibid). Dahl och Hedin utgår i huvudsak från engelskans *present perfect* och ger exemplet *The gong has sounded* (s. 392), vilket i sig inte medför något påtagligt resultat. Däremot kan gonggongen antyda att en boxningsmatch påbörjar eller att det är dags för mat. Således är användningen av engelskans *present perfect* pragmatiskt drivet i detta exempel, eftersom talaren vill signalera att den förflutna aktionens

---

⁴ Jfr även Lindström och Wide (2001) som diskuterar diskursfaktorer i anknytning till nutidsrelevans i svenskan.

inträffande – i det här fallet att gonggongen ringer – har konsekvenser för andra handlingar som inte självklart kan utläsas från satsen i sig.

Ett exempel på den specifika avslutade icke-resultativa undertypen i svenskan, där pragmatiska kunskaper kan förklara nutidsrelevansen, kan ses i (4), med min fetstilta markering.

- (4) – Jag håller på och reder i detta nu och ska åka till skolan alldeles strax för att prata med personalen. Så här får det inte se ut. Något misstag **har skett** i köket, säger hon (GP2013).

Nyhetsartikeln som (4) är tagen ur beskriver att rå köttfärs hittats i skolmat, och i denna kontext påstås att det var ett misstag som medförde detta. Nutidsrelevansen hos specifika avslutade icke-resultativa aktioner som den i (4) kan bestå i att presens perfekt anger någon sorts resultat eller konsekvens i diskursen – t.ex. att maten har tillagats på fel sätt –, trots att satsen 'något misstag har skett' i sig inte medför några självklara resultat eller konsekvenser.

3.4 Presens perfekt och nutidsperspektiv

I det ovanstående har jag talat om nutidsrelevans i anknytning till presens perfekt i termer av olika sorters tillstånd. Hos specifika avslutade icke-resultativa aktioner framgår tillståndet inte från satsen, utan det kan antydast pragmatiskt.

Det är emellertid inte ovanligt att använda presens perfekt i satser där det inte går att urskilja något eftertillstånd vid talögonblicket och där inga konsekvenser antyds pragmatiskt. Detta kan illustreras med exempel 2 från tabell 1, upprepat som (5a), samt (5b) som är ett exempel på en ordväxling som inte sällan förekommer efter att kollegor på en arbetsplats återvänt till arbetet efter semestern. Både *har sprungit en mil* och *haft en bra semester* inbegriper specifika avslutade aktioner utan något påtagligt resultat.

- (5) a. Jag har sprungit en mil idag.
b. – Hur har semestern varit? – Jodå, jag har haft en rätt bra semester.

Notera att dessa satser *kan* antyda ett tillstånd vid talögonblicket: (5a) kan antyda att talaren är utmattad, och (5b) kan antyda att talaren är utvilad efter semestern. Däremot är det inte nödvändigt att antyda ett eftertillstånd som nutidsrelevant för att använda presens perfekt i dessa satser: (5a) kan

betyda enbart att aktionen 'springa en mil' ägt rum samma dag, och med svaret i (5b) kan man rapportera enbart att den senaste semestern varit bra.

Jämför (5a–b) med preteritum, som också är gångbart i dessa situationer: *Jag sprang en mil idag* och *Jag hade en rätt bra semester*. Preteritum aktualiserar frågan *när?*, dvs. yttrandet för oss tillbaka till tiden då aktionen inträffade. Vid konstruktion med presens perfekt blir denna fråga inte lika framträdande, utan yttrandena i (5a–b) avser endast att förmedla att aktionen inträffat före talögonblicket.

I det följande skulle jag vilja föreslå att den huvudsakliga skillnaden mellan svenskans presens perfekt och preteritum ligger i perspektiv. Presens perfekt utgår från ett nutidsperspektiv, dvs. det är utifrån nutiden (talögonblicket) som talaren betraktar aktionen. Preteritum utgår å andra sidan från ett dåtidsperspektiv, dvs. talaren ser på aktionen utifrån en tid i det förflutna. Denna tid i det förflutna är inte sällan själva aktionstiden, men denna tid kan också vara en tematisk tid som inbegriper aktionstiden⁵. Jämför med Ekerot (2011, s. 124–125) som talar om NU-fokus och DÅ-fokus, vilket motsvarar ungefär det jag kallar för nutidsperspektiv och dåtidsperspektiv.

Skillnaden mellan nutids- och dåtidsperspektiv är inte specifik för skillnaden mellan presens perfekt och preteritum, utan avser skillnaden mellan presentiska tempus och preteritella tempus generellt. De vanligaste presentiska tempusen är enkelt presens, presens perfekt och de futurala tempusen *ska* och *kommer att*, dvs. tempus som inbegriper ett finit verb i presens, medan de vanligaste preteritella tempusen är preteritum och pluskvamperfekt, dvs. tempus som inbegriper ett finit verb i preteritum (Ekerot, 2011, s. 123). Presentiska tempus utgår från ett nutidsperspektiv, medan preteritella tempus utgår från ett dåtidsperspektiv. Det som dock utmärker presens perfekt bland de presentiska tempusen är att aktionen i regel äger rum i förfluten tid.

Ett nutidsperspektiv på en förfluten aktion kan motiveras av olika faktorer. En sådan motiverande faktor kan vara att talaren vill referera till ett bestående tillstånd vid talögonblicket, som de tillstånd som diskuterats i avsnitt 3.3–3.4. Det torde vara detta som avses med att talögonblicket väljs som tematisk tid när aktionen har resultat eller konsekvenser i nuet (SAG 4, s. 234). Vi kan också tänkas utgå från ett nutidsperspektiv *per default*, till exempel i (5a–b) ovan, helt enkelt därför att vi inte har någon

---

⁵ I en sats som *Erik var sjuk igår* kan tiden för aktionen 'att vara sjuk' ha börjat innan 'igår' och den kan fortsätta till 'idag'. Däremot gör satsen endast en utsaga om 'igår', vilket är den tematiska tiden, och inte nödvändigtvis hela aktionstiden (se Christensen, 1997, s. 85).

särskild anledning att anta ett dåtidsperspektiv. Nutidsperspektivet utgår från talögonblicket, vilket är en given tidpunkt i kommunikationen mellan talaren och dess samtalspartners. Att i stället anta ett dåtidsperspektiv och därmed utgå från en annan tid än talögonblicket behöver emellertid inte sällan signaleras för att samtalspartnern ska förstå vilken tid yttrandet avser. Av denna anledning specificeras gärna den tematiska tiden med tidsadverbial såsom *idag* eller *igår* när preteritum används (jfr Ekerot, 2011, s. 122; SAG 4, s. 207, 234). Ett nutidsperspektiv kan signaleras med tidfästningsadverbial som inbegriper nuet, t.ex. *idag* som i *Jag har sprungit en mil idag*, men inte sällan kan tidsspecificeringen utelämnas för att ange att aktionen ägt rum före nuet utan att ange *när* den ägt rum.

Nutidsrelevans är alltså inte ett nödvändigt begrepp för att fånga distinktionen mellan presens perfekt och preteritum. Nutidsrelevansbegreppet används i litteraturen exklusivt för att motivera presens perfekts användning i förhållande till preteritum, men begreppet nutidsperspektiv avser presentiska tempus generellt och fångar således även vad som särskiljer presens perfekt gentemot preteritum. Vi skulle kunna se det som att nutidsrelevansen följer av att presens perfekt utgår från ett nutidsperspektiv på en förfluten aktion. Emellertid kan det som kallas för nutidsrelevans i litteraturen lika väl behandlas som olika tillstånd vid talögonblicket (se avsnitt 3.2–3.3). Fördelen med detta är att vi då kommer ifrån vagheten hos termen *relevans*, samt att vi inte behöver anta en särskild motivering för de förekomster av presens perfekt som endast anger att aktionen ägt rum (som i 5a–b).

4 Sammanfattning

I föreliggande artikel har jag behandlat begreppet *nutidsrelevans* i anknytning till tempusen presens perfekt och preteritum. Jag föreslog att nutidsrelevans består i olika saker för olika typer av aktioner, och att det är olika bestående eftertillstånd i nuet som kan ses som nutidsrelevanta. I exempelvis *Dragkedjan har gått sönder* kan eftertillståndet 'dragkedjan är sönder' ses som nutidsrelevant. Hos specifika avslutade icke-resultativa aktioner som i *Jag har sprungit en mil idag* kan ett sådant tillstånd antydast pragmatiskt, t.ex. att 'jag är utmattad', men det behöver inte finnas en antydning till något bestående eftertillstånd.

Jag föreslog att vi emellertid borde tala om skillnaden mellan presens perfekt och preteritum i termer av *nutidsperspektiv* respektive *dåtidsperspektiv*, snarare än huruvida aktioner som uttrycks med presens perfekt har nutidsrelevans eller ej. Nutidsperspektiv avser den generella tendensen hos presentiska tempus att se på aktionen utifrån talögonblicket (nuet) och

fångar användningar av presens perfekt även i de fall där det inte går att urskilja något påtagligt eller pragmatiskt antytt eftertillstånd som relevant i nuet. I en sats som *Jag har haft en rätt bra semester* kan man utgå från ett nutidsperspektiv för att enbart rapportera att den förflutna aktionen 'ha en rätt bra semester' ägt rum, utan att antyda något eftertillstånd i nuet.

Litteratur

- Andersson, E. (1991). Om svenskans tempus. *Språkbruk*, 1, 7–13.
- Andersson, E. (1977). Verbfrasens struktur i svenskan. En studie i aspekt, tempus, tidsadverbial och semantisk räckvidd. *Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut*, 18.
- Christensen, L. (1997). *Framtidsuttrycken i svenskans temporal system*. Lund University Press.
- Comrie, B. (1976). *Aspect: an introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge University Press.
- Dahl, Ö., & Hedin, E. (2000). Current relevance and event reference. I Ö. Dahl (Red.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe* (s. 385–401). Mouton de Gruyter.
- Declerck, R. (1991). *Tense in English*. Routledge.
- Ekerot, L.-J. (2011). *Ordföljd, tempus, bestämdhet – föreläsningar om svenska som andraspråk* (2 uppl.). Gleerups.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. I P. Cole & J. J. Morgan (Red.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts* (s. 41–58). NY Academic Press.
- Larsson, I. (2009). *Participles in Time – the development of the perfect tense in Swedish*. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
<http://hdl.handle.net/2077/20772>
- Larsson, I., & Lyngfelt, B. (2011). Tempus i svenskan. I C. Andersen, A. Granberg & I. Söhrman (Red.), *Tid och tidsförhållanden i olika språk* (s. 66–88). Göteborgs universitet.
- Lindström, J., & Wide, C. (2001). Perfekt med explicit dätidsbestämning. I L. Jönsson, V. Adelswärd, A. Cederberg, P. A. Petterson & C. Kelly (Red.), *Svenskans beskrivning, 24: Förhandlingar vid Tjugofjärde sammankomsten för svenskans beskrivning, Linköping, 22–23 oktober 1999* (s. 153–166). Linköping University Electronic Press.
- McCawley, J. D. (1971). Tense and time reference in English. I C. J. Fillmore & D. T. Langendoen (Red.), *Studies in Linguistic Semantics* (s. 96–113). Holt, Rinehart & Winston.
- McCoard, R. W. (1978). *The English perfect: tense-choice and pragmatic inferences*. North-Holland Publishing Company.
- Parsons, T. (1990). *Events in the semantics of English: a study in subatomic semantics*. MIT Press.
- Pipping, R. (1936). Om innebörden av perfektum i nusvenskan. *Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olson den 9 juni 1936* (s. 143–154).

- Rothstein, B. (2008). *The perfect time span: on the present perfect in German, Swedish and English*. John Benjamins Publishing Company.
<https://doi.org/10.1075/la.125>
- SAG = Teleman, U., Hellberg, S., & Andersson, E. (1999). *Svenska Akademiens grammatik. Volym 1–4*. Norstedts.
- Språkbanken. <https://spraakbanken.gu.se/>
- Tóth, M. A. (2020). *The present perfect in Swedish, Japanese and Hungarian*. [Masteruppsats, Osaka University].
- Tóth, M. A. (u.å.). *Presens perfekt i modern svenska*. [Avhandlingsmanuskript under arbete]. Institutionen för svenska, flerspråkighet och språkteknologi, Göteborgs universitet.
- Yao, X. (2014). *The present perfect in English: meaning, interpretation and use*. [Doktorsavhandling, University of New South Wales].
<https://doi.org/10.26190/unsworks/16784>

Natiolektens betydelse för valet av konstruktion vid bitransitiva verb

Verben *erbjuda* och *skänka* i sverigesvensk och finlandssvensk tidningstext

Fredrik Valdeson
Södertörns högskola

1 Inledning

Svenskan är ett pluricentriskt språk (se Norrby m.fl., 2021) och utgör officiellt språk i både Sverige och Finland.¹ I den här artikeln klassar jag svenskan i Sverige respektive svenskan i Finland som två *natiolekter* (jfr Reuter m.fl., 2017, s. 20–22), vilka jag omnämner som *sverigesvenska* respektive *finlandssvenska* (jfr af Hällström-Reijonen, 2012, s. 17). Även om den regionala variationen är stor både inom Sverige och det svensktalande Finland, så går det att tala om systematiska skillnader också på den natiolektala nivån, dvs. överregionala likheter inom det finlandssvenska respektive sverigesvenska dialektområdet. Forskningen om skillnader mellan sverigesvenska och finlandssvenska har till största del fokuserat på s.k. finlandismer, dvs. språkliga uttryck som är typiska för finlands-svenskan (se af Hällström-Reijonen, 2012, s. 79 för en heltäckande definition). Ett typiskt sådant drag är bruket av prepositionen *åt*, som i vissa fall förekommer i finlandssvenska i sammanhang där sverige-

---

¹ Jag tackar de två anonyma granskarna för konstruktiva kommentarer som bidragit till att göra texten tydligare. Tack också till Josefin Lindgren som läst en tidigare version av manuset och bidragit med statistisk rådgivning. Undersökningen är tillkommen inom ramen för ett postdokprojekt finansierat av Östersjöstiftelsen.

svenskan föredrar en annan preposition eller konstruktion utan preposition (se Martola, 2007).

Det finlandssvenska bruket av *åt* syns bland annat vid bitransitiva verb, dvs. verb som kan ta två objekt, där finlandssvenskan ofta tycks föredra prepositionsobjektskonstruktion (hädanefter förkortat *POK*) med *åt* i högre grad (*ge ngt åt ngn*), medan det i sverigesvenskan är vanligare med dubbelobjektskonstruktion (vilken jag fortsättningsvis omnämner som *DOK*), dvs. konstruktion med nominalfrasformat indirekt objekt (*ge ngn ngt*), eller prepositionsobjektskonstruktion med *till* (*ge ngt till ngn*) (se SAG 3, s. 299; Silén, 2008a, 2008b). Jag använder termen *prepositionsobjektskonstruktion* för det som SAG kallar ”konstruktion med bundet adverbial”, vilket ger ett tydligare begreppspar dubbelobjektskonstruktion–prepositionsobjektskonstruktion.

Den typ av finlandism som prepositionen *åt* utgör, dvs. där ett visst språkdrag förekommer med högre frekvens i finlandssvenskan utan att nödvändigtvis vara ogrammatiskt i sverigesvenskan, brukar kallas för *statistisk finlandism* (se Reuter m.fl., 2017, s. 23). I den här artikeln undersöker jag i hur hög grad bruket av prepositionen *åt* vid bitransitiva verb utgör en statistisk finlandism. Syftet med artikeln är att undersöka vilken inverkan natiolekten har för valet av konstruktion vid bitransitiva verb i svenska, vid sidan av variabler som vi sedan tidigare vet påverkar konstruktionsvalet.

Med min undersökning vill jag besvara följande frågeställningar.

- 1) Är *natiolekt* en signifikant variabel för valet mellan *DOK* och *POK* vid verben *erbjuda* och *skänka*?
- 2) Är *natiolekt* en signifikant variabel för valet mellan *åt* och *till* vid verben *erbjuda* och *skänka*?
- 3) Hur stor inverkan har andra, inomspråkliga, variabler på valet av konstruktion respektive valet av preposition?

De två första frågeställningarna, om natiolektens betydelse, utgör det primära bidraget med artikeln. Den tredje frågeställningen bidrar till att nyansera befintliga undersökningar av bitransitiva verb i svenska (Rawoens m.fl., 2012; Silén, 2008a, 2008b; Valdeson, 2016, 2017).

De tre konstruktionerna, vilka jag av utrymmesskäl omnämner som *DOK*, *åt-POK*, och *till-POK*, illustreras i (1–3) nedan, med exempel hämtade från mitt undersökningsmaterial.

Dubbelobjektskonstruktion (DOK):

- (1) Vi räddade situationen med att han kunde **skänka** farsan en peschawarmössa ... (Sverigesvenska; GP, 2013.)

Prepositionsobjektskonstruktion med *åt* (åt-POK):

- (2) På onsdagen **skänkte** Lars Axén kulturskatten åt Traditionsarkivet. (Finlandssvenska; Syd-Österbotten, 2010.)

Prepositionsobjektskonstruktion med *till* (till-POK):

- (3) I morgon ska han **skänka** kläder till de behövande. (Sverigesvenska; GP, 2013.)

2 Tidigare forskning

Valet av konstruktion vid bitransitiva verb i svenska påverkas av ett antal faktorer som har att göra med dels semantiska förhållanden, dels de båda objektsargumentens diskursprominens (se Rawoens m.fl., 2012; SAG 3, s. 299; Silén 2008a, 2008b; Valdeson, 2016, 2017). Enkelt uttryckt så är prepositionsalternativet med *åt* eller *till* ett möjligt val i de flesta kontexter, medan bruket av DOK är mer kringskuret. DOK förekommer för det mesta endast om MOTTAGAREN (dvs. den som får något) är mer diskursprominent än TEMAT (dvs. det föremål som skänks/erbjuds), t.ex. om MOTTAGAREN är definit och/eller kortare än TEMAT. Silén (2008a, 2008b), som undersökt konstruktionsvalet i sverigesvenskt och finlandssvenskt talspråk, menar att valet av konstruktion i stort styrs av samma faktorer i de båda natiolekterna, men att finlandssvenska i större utsträckning utnyttjar möjligheten att använda det mer neutrala prepositionsalternativet och att det är detta som gör att DOK inte är lika frekvent förekommande i finlandssvenska som i sverigesvenska.

Valet av preposition – *till* eller *åt* – styrs i sin tur framför allt av semantiska faktorer. Prototypiskt används *till* framför allt vid konkret överföring (t.ex. vid verb som *skicka*), medan *åt* åtminstone tidigare haft ett användningsområde som i högre grad överlappat med DOK och använts för att beteckna bl.a. animata MOTTAGARE (se Valdeson, 2024). I sverigesvenskan har bruket av *åt* vid bitransitiva verb minskat åtminstone sedan 1800-talets början (Valdeson, 2024), medan prepositionen fortfarande används flitigt i modern finlandssvenska (se t.ex. Martola, 2007; Silén & Wide, 2005; Silén, 2008a, 2008b). I finlandssvensk språkvård har

användningen av *åt* vid bitransitiva verb länge motarbetats (se t.ex. Reuter, 2000). För dagens finlandssvenska tidningsskribenter utgör Mediespråk en viktig språkrådgivande resurs, som tydligt förespråkar bruk av DOK framför *åt*-POK vid vissa bitransitiva verb, t.ex. *ge*, *räcka* och *skicka* (se Mediespråks webbplats).²

Min undersökning begränsar sig till två verb: *erbjuda* och *skänka*. Båda verben har i sverigesvenskan gått från att nästan enbart konstrueras med DOK eller *åt*-POK till att numera ofta förekomma även i *till*-POK (Valdeson, 2024). De illustrerar på så vis den förändring som bitransitiva verb generellt har genomgått i sverigesvenskan och lämpar sig därför väl för en undersökning om och i hur hög grad *till* har slagit igenom även i finlandssvenskan. Verbet *skänka* har inte undersökts i någon större utsträckning tidigare med avseende på natielektala skillnader. Däremot har *erbjuda* undersökts av Silén och Wide (2005), som jämförde hur vanligt verbet var med DOK respektive POK i sverigesvenska och finlandssvenska texter från slutet av 1900-talet. De kom fram till att *erbjuda* konstruerades med DOK i majoriteten av fallen i såväl sverigesvenska som finlandssvenska texter, men att DOK var signifikant vanligare i det sverigesvenska materialet.

Förutom Silén och Wides studie har bruket av bitransitiva verb i finlandssvenska främst studerats av Silén (2008a, 2008b), som jämfört finlandssvenskt och sverigesvenskt samtalsspråk. Vid ett verb som *ge* (Silén, 2008b) fanns det betydande skillnader på så vis att *åt*-POK var betydligt vanligare i det finlandssvenska materialet medan DOK dominerade hos de sverigesvenska talarna. I min studie fokuserar jag istället på tidningstext, som är tämligen hårt normerad, men där det likväl är av intresse att se i vilken mån det finns natielektala skillnader, inte minst med tanke på att typiska finlandismer i hög utsträckning fortfarande motarbetas i den typen av texter (jfr ovan).

3 Material

Materialet utgörs av sverigesvensk och finlandssvensk tidningstext från 2010-talet. Materialet samlades in från Språkbanken Text med hjälp av sökverktyget Korp (Borin m.fl., 2012). Det sverigesvenska materialet

---

² Mediespråk.fi är en webbplats som ger språkrådgivning åt journalister som skriver på svenska i Finland. Webbplatsen är knuten till de finlandssvenska mediehusen Hufvudstadsbladet Ab, Bonnier News Finland och ÅU Media, som ger ut många av de tidningar från vilka jag samlade in mitt finlandssvenska material (se <https://www.mediesprak.fi/sprakvarden> [2025-01-16]).

kommer från korpusen GP 2013, som består av ca 16,9 miljoner löpord. För finlandssvenskans del finns det ingen tidningskorpus som är lika stor, så för att få ett material med jämförbar storlek samlade jag in belägg från samtliga tillgängliga finlandssvenska tidningskorpusar från 2010-talet. Dock exkluderades Ålandstidningen, eftersom språket i åländska tidningar generellt kan antas vara mer likt sverigesvenska än vad fallet är med tidningar från övriga delar av Svenskfinland (se af Hällström-Reijonen, 2017, s. 183), samt ett antal korpusar som saknade möjlighet till utökad kontext. Följande korpusar utgör sålunda mitt finlandssvenska material: Borgåbladet 2012–2013, Hufvudstadsbladet (2012–)2013, Hufvudstadsbladet 2014, Pargas Kungörelser 2011, Pargas Kungörelser 2012, Syd-Österbotten 2010, Syd-Österbotten 2011, Syd-Österbotten 2013, Syd-Österbotten 2014, Vasabladet 2013, Vasabladet 2014, Västra Nyland 2012–2013, Åbo Underrättelser 2012, Åbo Underrättelser 2013, Österbottens tidning 2013, Österbottens tidning 2014 och Östra Nyland 2012–2013. Totalt innehåller dessa korpusar ca 22,6 miljoner löpord. Att det finlandssvenska materialet består av så många korpusar från olika delar av Svenskfinland kan ses som en fördel eftersom materialet kan antas vara representativt för finlandssvenskt tidningsspråk generellt, medan det sverigesvenska materialet inte på samma sätt kan göra anspråk på att representera sverigesvenskt tidningsspråk som helhet. I nuläget finns det dock inga moderna sverigesvenska tidningskorpusar av motsvarande storlek och framtida forskning får visa om det finns några regionala skillnader mellan tidningsspråk i olika delar av Sverige.

De söksträngar som användes för att samla in materialet utformades för att fånga upp så hög andel relevanta träffar som möjligt. Jag använde funktionen Utökad sökning i Korp och kombinerade en söksträng som sökte efter de aktuella lemgrammen (*erbjuda* respektive *skänka*) i kombination med det reguljära uttrycket ”*(?<!s)\$”, vilket säkerställde att jag inte fick några träffar på verbformer som slutar på -s, och att jag därmed redan i söksträngen kunde utesluta passivformer av verben. Vidare specificerade söksträngen att inget av de två löpord som följer direkt på verbet fick utgöras av ett stort skiljetecken, eftersom de två objektsargumenten behöver stå efter verbet för att det ska vara möjligt att undersöka vilken inverkan variabler som längd och definithet har på valet av konstruktion. För att undvika reflexiva indirekta objekt specificerade söksträngen också att ordet *sig* inte fick följa som något av de två första orden efter verbet. Slutligen uteslöt slutsträngen också att något av de två första orden direkt efter verbet fick vara en verbpartikel, för att undvika partikelverbsträffar av typen *skänka bort*. Jag gjorde sökningarna separat för varje verb och för det sverigesvenska respektive finlandssvenska materialet separat.

Totalt genererade söksträngarna 1 855 träffar i det sverigesvenska materialet – 1 549 för *erbjuda* och 306 för *skänka* – samt 2 578 träffar i det finlandssvenska materialet – 2 394 för *erbjuda* och 184 för *skänka*. Efter att dessa sammanlagt 4 433 träffar rensats på irrelevanta träffar och dubletter rensats ut återstod 997 relevanta belägg. Alla exempel där MOTTAGAREN och TEMAT står efter huvud verbet ingår i materialet.

Tabell 1 ger en överblick över materialet.

Tabell 1. Materialet.

		<i>erbjuda</i>	<i>skänka</i>	Totalt
sverige-svenska	DOK	203	13	216
	<i>åt</i>	6	8	14
	<i>till</i>	62	96	158
	Totalt	271	117	388
finlands-svenska	DOK	369	30	399
	<i>åt</i>	69	12	81
	<i>till</i>	73	56	129
	Totalt	511	98	609
Totalt	DOK	572	43	615
	<i>åt</i>	75	20	95
	<i>till</i>	135	152	287
	Totalt	782	215	997

4 Metod

Materialet analyserades med logistisk regressionsanalys (se t.ex. Levshina, 2015, s. 253–276) i programmet R (R Core Team, 2024). Med metoden går det att se vilka variabler som påverkar (i det här fallet) valet av konstruktion. Det jag i första hand vill utröna är vilken betydelse natiolekten har för valet av konstruktion, dvs. hur stor inverkan det har att ett visst belägg är hämtat från en sverigesvensk eller finlandssvensk tidning. För att sätta natiolektens inverkan i perspektiv undersökte jag även ett antal ytterligare variabler som i tidigare forskning identifierats som betydelsefulla för valet av konstruktion vid bitransitiva verb (se Bresnan m.fl., 2007 och Wolk m.fl., 2013 för två liknande studier om motsvarande fenomen i engelskan). Jag undersöker följande variabler: *MOTTAGARENS animathet*, *MOTTAGARENS definithet*, *MOTTAGARENS längd*, *TEMATS konkretthet*, *TEMATS definithet*, *TEMATS längd*, *verb* samt *natiolekt*. De flesta av variablerna är binära; *MOTTAGARENS definithet* och *TEMATS*

definithet har värdena *definit* respektive *indefinit*, *TEMATS* *konkrethet* värdena *konkret* respektive *abstrakt*, *verb* värdena *erbjuda* respektive *skänka* och *natiolekt* värdena *sverigesvenska* respektive *finlandssvenska*. *MOTTAGARENS längd* och *TEMATS längd* utgör numeriska variabler, som helt enkelt räknas i antal ord. Variabeln *MOTTAGARENS animathet*, som till synes borde lämpa sig väl som binär variabel med värdena *animat* respektive *inanimat* har i min undersökning istället tre värden – *animat*, *inanimat* samt *kollektiv*. Som *animata* klassas enskilda mänskliga individer och som *inanimata* klassas *inanimata* MOTTAGARE. Som *kollektiva* MOTTAGARE räknas substantiv som står i singular men betecknar en enhet som består av flera individer (t.ex. *familj*) samt institutioner av olika slag, inklusive länder (jfr Wolk m.fl., 2012, s. 396). Även substantivet *välgörenhet* klassades som *kollektiv*, eftersom den faktiska, slutgiltiga mottagaren utgörs av ett kollektiv.

Som *definita* räknade jag alla nominalfraser där huvudordet utgörs av ett *definit* pronomen eller har bestämd artikel eller där huvudordet modifieras av ett *definit* genitivattribut eller *definit* pronomen. För att avgöra *TEMATS* *konkrethet* utgick jag i första hand från definitionen i SAG (2, s. 27), men vissa gränsfall finns ändå alltid. Jag valde t.ex. att klassificera alla referenter som utgörs av pengar eller summor som konkreta. Ett annat gränsfall rör ord för platser och lokaler. Alla rumsuttryck som tydligt syftar på en definierad plats klassades som konkreta, medan mer diffusa rumsangivelser – som *utrymme* i *erbjuda utrymme åt ngn* – klassades som abstrakta.

Jag utförde dels en regressionsanalys av valet mellan DOK och POK, där alltså *åt* och *till* slogs samman i en kategori, dels en regressionsanalys av valet mellan *åt* och *till* (där DOK-beläggen alltså inte räknades med). I analysen av prepositionsval inkluderades inte de variabler som kan kopplas ihop med diskursprominens (dvs. objektsarguments *definithet* respektive *längd*); dessa förväntas endast ha inverkan på valet mellan DOK och POK eftersom valet mellan DOK och POK också innebär olika ordningsföljd mellan MOTTAGARE och TEMA. Eftersom MOTTAGAREN i både *åt*-POK och *till*-POK står efter TEMAT förväntas inte *definithet* och *längd* ha någon inverkan på valet av preposition.

5 Resultat

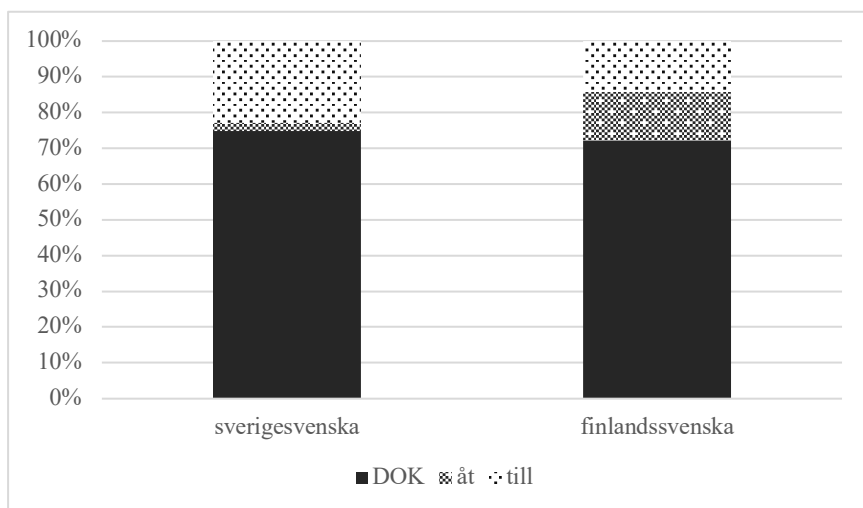
Resultaten redovisas i två underavsnitt. Avsnitt 5.1 ger en översiktlig bild av hur de tre undersökta konstruktionerna – DOK, *åt*-POK och *till*-POK – fördelar sig vid verben *erbjuda* och *skänka* i de två natiolekterna

sverigesvenska och finlandssvenska. Därefter redovisas resultaten från regressionsanalyserna i avsnitt 5.2.

5.1 Översikt

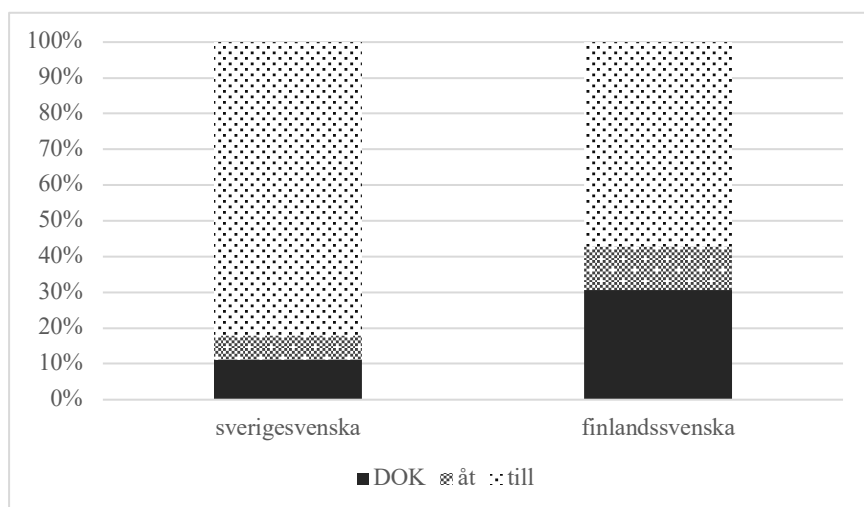
Figur 1 och 2 nedan visar konstruktionsfördelningen vid *erbjuda* respektive *skänka*. I båda natiolekterna uppvisar verbet *erbjuda* ett mer utbrett bruk av DOK än *skänka*. Vid verbet *erbjuda* står DOK för mellan 70 % och 80 % av beläggen i såväl sverigesvenska som finlandssvenska. Vid verbet *skänka* är andelen DOK betydligt lägre och här syns även en tydlig skillnad natiolekterna emellan. *Skänka* uppvisar här en tendens som går emot den väntade, eftersom DOK vid detta verb är mer frekvent i finlandssvenskan, där konstruktionen står för ca 30 % av beläggen, mot endast 10 % i sverigesvenskan.

Figur 1. Konstruktionsfördelning vid verbet *erbjuda* i sverigesvenska och finlandssvenska.

Ett mer väntat resultat är att *åt* står för en högre andel av POK-beläggen i finlandssvenska än i sverigesvenska. Detta gäller båda verben, men är tydligare vid *erbjuda*, där *åt* står för nära hälften av POK-beläggen i finlandssvenska mot endast knappt 10 % i sverigesvenska. Åtminstone vid verbet *erbjuda* tycks alltså bruket av *åt* utgöra en statistisk finlandism. Det är dock viktigt att notera att *till* även i finlandssvenskan är den mer frekventa prepositionen, både vid *erbjuda* och *skänka*. Skillnaden mellan natiolekterna i detta avseende ska alltså inte överdrivas. Det är mycket möjligt att både sverigesvenskan och finlandssvenskan utvecklas i riktning mot

alltmer *till*-bruk, men att förändringen inte har hunnit slå igenom lika stort i finlandssvenskan ännu.

Figur 2. Konstruktionsfördelning vid verbet *skänka* i sverigesvenska och finlandssvenska.

5.2 Regressionsanalyser

5.2.1 Variabler som påverkar valet av konstruktion (DOK vs POK)

Resultatet från regressionsanalysen av valet mellan DOK och POK redovisas i tabell 2. Först några ord om hur tabellen ska tolkas. För alla variabler utom objektsargumentens längd kräver analysen att ett av värdena anges som referensnivå; det värde som utgör referensnivå står i tabellen till vänster och det värde som jämförs med referensnivån står till höger, enligt formen "referensnivå vs jämförelsevärde". För de binära variablerna spelar det egentligen inte någon roll vilket värde som utgör referensnivå, eftersom det bara finns två värden att ställa mot varandra. För variabeln *MOTTAGARENS animathet*, som innehåller tre värden, får däremot valet av referensnivå vissa konsekvenser för vad som är möjligt att utläsa av resultaten. I analysen har jag genomgående angivit det värde som väntas gynna DOK som referensnivå, vilket innebär att jag för *MOTTAGARENS animathet* har satt *animat* som referensnivå. Resultaten i tabellen visar hur valet av konstruktion påverkas om MOTTAGAREN är kollektiv respektive inanimat jämfört med om den är animat. Däremot

jämförs inte kollektiva och inanimata MOTTAGARE direkt med varandra i modellen.

Koefficienten anger i vilken riktning och i hur hög grad det angivna värdet påverkar valet av konstruktion i relation till referensnivån. Om koefficienten är positiv så gynnar det aktuella värdet POK, medan ett negativt värde gynnar DOK. P-värdet i kolumnen längst till höger anger huruvida variabeln har en signifikant inverkan på konstruktionsvalet, där jag enligt gängse praxis tolkar ett p-värde under 0,05 som att den aktuella variabeln påverkar konstruktionsvalet.

Tabell 2. Variablernas inverkan på valet av konstruktion (DOK vs POK).

	Koefficient	SE	p
Intercept	-1,40	0,24	<0,001
<i>MOTTAGARENS animathet</i>			
animat vs kollektiv	1,18	0,23	<0,001
animat vs inanimat	0,19	0,53	0,720
<i>MOTTAGARENS definithet</i>			
definit vs indefinit	1,20	0,20	<0,001
<i>TEMATS konkretthet</i>			
abstrakt vs konkret	1,19	0,22	<0,001
<i>TEMATS definithet</i>			
indefinit vs definit	0,18	0,29	0,548
<i>Längd i ord</i>			
MOTTAGARENS längd	0,29	0,04	<0,001
TEMATS längd	-0,49	0,05	<0,001
<i>Verb</i>			
erbjuda vs skänka	2,13	0,28	<0,001
<i>Natiolekt</i>			
sverigesvenska vs finlandssvenska	0,15	0,18	0,437

Regressionsanalysen i tabell 2 ger vid handen att natiolekten inte har någon signifikant inverkan på konstruktionsvalet. Hur detta något överraskande resultat ska tolkas diskuterar jag vidare i avsnitt 6. I övrigt visar analysen att kollektiva MOTTAGARE gynnar POK (4) medan animata gynnar DOK (5). Huruvida MOTTAGAREN är animat eller inanimat tycks inte ha någon betydelse.

- (4) Till exempel **skänka en slant till de välgörenhetsorganisationer som arbetar mot mödradödlighet**. (Sverigesvenska; GP 2013.)
- (5) Men det är musiken, speciellt då Bachs musik som **skänker honom mest tröst**. (Finlandssvenska; Vasabladet 2014.)

Som väntat gynnar indefinita MOTTAGARE POK och definitiva MOTTAGARE DOK, medan det däremot inte har någon betydelse för konstruktionsvalet huruvida TEMAT är definit eller indefinit. Ytterligare ett väntat resultat är att såväl MOTTAGARENS som TEMATS längd är av betydelse för valet av konstruktion. Väntat är även att POK gynnas av konkreta TEMAN medan DOK i högre utsträckning väljs om TEMAT är abstrakt (jfr exempel 4 och 5 ovan). Valet av konstruktion är också delvis verbspecifikt, på så vis att POK är vanligare vid *skänka* än vid *erbjuda* (jfr figur 1 och 2 i avsnitt 5.1 ovan).

5.2.2 Variabler som påverkar valet av preposition (*åt* vs *till*)

I tabell 3 redovisas resultatet från regressionsanalysen av POK-beläggen, där valet alltså står mellan *åt* och *till*.

Tabell 3. Variablernas inverkan på valet av preposition (*åt* vs *till*).

	Koefficient	SE	p
Intercept	1,81	0,35	<0,001
<i>MOTTAGARENS animathet</i>			
animat vs kollektiv	1,32	0,35	<0,001
animat vs inanimat	-2,49	0,73	<0,001
<i>TEMATS konkrethet</i>			
abstrakt vs konkret	0,50	0,35	0,151
<i>Verb</i>			
<i>erbjuda</i> vs <i>skänka</i>	0,92	0,40	0,022
<i>Natiolekt</i>			
sverigesvenska vs finlandssvenska	-2,17	0,37	<0,001

Referensnivån för varje variabel är densamma som i analysen i avsnitt 5.2.1. En positiv koefficient innebär att jämförelsevärdet gynnar valet av *till* i jämförelse med referensnivån medan en negativ koefficient betyder att jämförelsevärdet gynnar *åt*.

Vad gäller natielektens inverkan så är resultatet tydligt och följer här det väntade mönstret – i valet mellan *åt* och *till* föredrar finlandssvenskan prepositionen *åt* i betydligt högre grad än sverigesvenskan (men minns att *till* vid både *erbjuda* och *skänka* trots detta är det vanligare valet även i finlandssvenskan). Belysande exempel från vardera natielekten ges i (6–7).

- (6) ... när de gäller att **erbjuda hjälp åt familjer som har det svårt.**
(Finlandssvenska; Åbo Underrättelser 2013.)
- (7) Kommunen kan **erbjuda hjälp till anhängvårdare** ...
(Sverigesvenska; GP 2013.)

Störst inverkan i övrigt har MOTTAGARENS animathet, där inanimata MOTTAGARE föredrar *åt* (8) medan kollektiva MOTTAGARE föredrar *till* (9). För animata MOTTAGARE gäller alltså att de befinner sig någonstans mittemellan – de är mer *till*-benägna än inanimata MOTTAGARE men inte riktigt lika *till*-benägna som kollektiva MOTTAGARE.

- (8) Diagnosen **erbjöd ett vetenskapligt namn åt ett lidande som annars tedde sig tämligen diffust** ... (Sverigesvenska; GP 2013.)
- (9) Numera är hon tämligen välbärgad och har som ett senkommet tack **skänkt en välfödd gris till den lokala polisen** ...
(Sverigesvenska; GP 2013.)

TEMATS konkrethet verkar inte ha någon avgörande inverkan på valet av preposition. Däremot gynnar verbet *skänka* valet av prepositionen *till*, jfr exempel (8–9) ovan.

6 Diskussion

Regressionsanalysen visade att natielekten, tvärt emot vad som framkommit i tidigare forskning, inte är en variabel som påverkar valet mellan DOK och POK i modern tidningstext, åtminstone inte vid verben *erbjuda* och *skänka* – vid *skänka* är DOK rentav vanligare i finlandssvenska än i sverigesvenska. För *erbjudas* del går det att göra en direkt jämförelse mellan min undersökning och Silén och Wide (2005). Medan Silén och Wide fann att DOK var signifikant vanligare i sverigesvenska i texter från slutet av 1900-talet visar mina resultat inte på någon sådan skillnad i tidningstext från 2010-talet. I det här avseendet tycks alltså skillnaden mellan sverigesvenskt och finlandssvenskt skriftspråk ha minskat.

I finlandssvenska texter är *till* numera ungefär lika vanligt som *åt* vid *erbjuda* och tydligt vanligare än *åt* vid *skänka*, vilket innebär en tydlig skillnad gentemot Silén och Wides (2005) material där *åt* var betydligt vanligare än *till* som prepositionsval vid verbet *erbjuda* i finlandssvensk tidningstext. Att den klassiska finlandismen *åt* alltså verkar ha minskat i frekvens i finlandssvensk tidningstext pekar i samma riktning som af Hällström-Reijonens (2017) iakttagelse att andelen finlandismer har minskat i finlandssvenska dagstidningar sedan 1990-talet. Min regressionsanalys visade emellertid att natiolekten fortfarande har betydelse för valet av preposition, så till vida att *åt* är signifikant mer frekvent i finlandssvenska texter än i sverigesvenska.

Utöver natiolekten har samtliga inomspråkliga variabler, med undantag för *TEMATS definithet*, signifikant inverkan på valet av konstruktion i enlighet med den förväntade principen att korta, definitiva, animata och konkreta led tenderar att placeras före långa, indefinita, inanimata och abstrakta led. Att just *TEMATS definithet* är mindre avgörande för konstruktionsvalet är i linje med Kizach och Vikners (2018) undersökning av konstruktionsval vid bitransitiva verb i skriven danska. För valet av preposition visade sig *MOTTAGARENS animathet* ha betydelse men inte *TEMATS konkretthet*. Att *TEMATS konkretthet* inte har någon betydelse tyder möjligen på att *till* och *åt* åtminstone till viss del används inom snarlika semantiska domäner.

En möjlig förklaring till det minskade bruket av *åt* vid bitransitiva verb i finlandssvensk tidningstext kan vara att finlandssvensk språkvård länge har motarbetat prepositionen. Vi skulle i så fall ha att göra med ett fall där språkvården har "lyckats" motarbeta en välkänd finlandism (jfr af Hällström-Reijonen, 2010).

Mycket tyder på att *till* har ökat i frekvens i finlandssvenska, vilket dock knappast kan tillskrivas påverkan från språkvården, som i regel brukar lyfta fram DOK som det eftersträvarvärda alternativet till *åt*-POK vid verb som uttrycker ägobyte (t.ex. *ge* och *erbjuda*, se Mediespråks webbplats). När *till* nämns som det korrekta alternativet är det vid verb som uttrycker transport (t.ex. *skicka*, även *skriva* och *mejla*, se Mediespråks webbplats). Att *till*-POK verkar öka i frekvens även vid verb som *erbjuda* och *skänka*, som är klassiska DOK-verb, beror nog snarare på att finlandssvenskan helt enkelt följer samma utveckling som sverigesvenskan, där *till*-POK verkar ta över från både DOK och *åt*-POK (jfr Valdeson, 2024).

Litteratur

- Borin, L., Forsberg, M., & Roxendal, J. (2012). Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. I N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck, M. Uğur Doğan, B. Maegaard, J. Mariani, A. Moreno, J. Odijk & S. Piperidis (Red.), *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 12)* (s. 474–478). European Language Resources Association (ELRA).
- Bresnan, J., Cueni, A., Nikitina, T., & Baayen, R. H. (2007). Predicting the dative alternation. I G. Bouma, I. Krämer & J. Zwarts (Red.), *Cognitive Foundations of Interpretation* (s. 69–94). Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- af Hällström-Reijonen, C. (2010). Ett sekel av kamp mot finlandismer: Tre försök att mäta språkvårdens effekt. *Maal og minne*, 102(2), 102–133.
- af Hällström-Reijonen, C. (2012). *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. [Doktorsavhandling, Helsingfors universitet].
- af Hällström-Reijonen, C. (2017). Dagstidningsfinlandismer. I M. Tandefelt (Red.), *Språk i prosa och press* (s. 177–201). Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Kizach, J., & Vikner, S. (2018). Head adjacency and the Danish dative alternation. *Studia Linguistica*, 72(2), 191–213. <https://doi.org/10.1111/stul.12047>
- Levshina, N. (2015). *How to do Linguistics with R: Data exploration and statistical analysis*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/z.195>
- Martola, N. (2007). *Konstruktioner och valens: Verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv*. Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.
- Mediespråks webbplats: <https://www.mediesprak.fi/prepositionerna-at-till-for> [2024-01-19]
- Norrby, C., Lindström, J., Nilsson, J., & Wide, C. (2021). *Interaktion och variation i pluricentriska språk: Kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska*. Riksbankens Jubileumsfond.
- R Core Team. (2024). *R. A language environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. <http://www.R-project.org/> [2024-01-19]
- Rawoens, G., Laureys, G., & Berteloot, M. (2012). ”Vad ger vi vår kollega i 65-årspresent? På hans 50-årsdag gav vi en diktsamling till honom!” Om bitransitiva verb i svenskan. I H. van der Liet & M. Norde (Red.), *Language for its own sake: Essays on Language and Literature offered to Harry Perridon* (s. 113–138). Scandinavisch Instituut, Universiteit van Amsterdam.
- Reuter, M. (2000). Skänk honom en slant. (Reuters ruta. 12/4 2000.) Ursprungligen publicerad i *Hufvudstadsbladet*. https://www.sprakinstitutet.fi/sv/publikationer/sprakspalter/reuters_rutor_1986_2013/2000/skank_honom_en_slant [2024-01-19]

- Reuter, M., af Hällström-Reijonen, C., & Tandefelt, M. (2017). Finlandismer i skriften finlandssvenska. I M. Tandefelt (Red.), *Språk i prosa och press* (s. 16–31). Svenska litteratursällskapet i Finland.
- SAG = Teleman, U., Hellberg, S., & Andersson, E. (1999). *Svenska Akademiens grammatik, 1–4*. Svenska Akademien.
- Silén, B. (2008a). Konstruktionsmönster vid bitransitiva verb i finlandssvenskt och sverigesvenskt talspråk. *Folkmålsstudier*, 46, 51–88.
- Silén, B. (2008b). Konstruktionsval vid verbet *ge* i finlandssvenskt och sverigesvenskt talspråk. *Språk och stil, N.F.*, 18, 112–142.
- Silén, B., & Wide, C. (2005). Strukturer med dubbelt objekt eller med objekt och bundet adverbial i finlandssvenskan och sverigesvenskan. I K. Nikula, H. Lönnroth, K. Alanen & C.-E. Johansson (Red.), *Svenskan i Finland 8* (s. 267–283). Nordiska språk, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap, Tammerfors universitet.
- Valdeson, F. (2016). Variation mellan olika konstruktionsval vid verbet *ge* från fornsvenska till nusvenska. I D. Andersson, L.-E. Edlund, S. Haugen & A. Westum (Red.), *Studier i svensk språkhistoria 13: Historia och språkhistoria* (s. 279–292). Institutionen för språkstudier, Umeå universitet & Kungl. Skytteanska samfundet.
- Valdeson, F. (2017). Dativalternering i modern svenska. I E. Sköldberg, M. Andréasson, H. Adamsson Eryd, F. Lindahl, S. Lindström, J. Prentice & M. Sandberg (Red.), *Svenskans beskrivning 35: Förhandlingar vid trettiofemte sammankomsten, Göteborg 11–13 maj 2016* (s. 355–367). Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Valdeson, F. (2024). *The Diachrony of Ditransitives in Late Modern Swedish*. Brill.
- Wolk, C., Bresnan, J., Rosenbach, A., & Szmrecsanyi, B. (2013). Dative and genitive variability in Late Modern English: Exploring cross-constructional variation and change. *Diachronica*, 30(3), 382–419. <https://doi.org/10.1075/dia.30.3.04wol>

Svenskans ägandeverb i typologiskt perspektiv

Åke Viberg
Uppsala universitet

1 Introduktion

Sedan åtminstone 50 år finns ett växande behov av att relatera beskrivningen av svenskan till de många språk som idag talas i Sverige. Studien är ett exempel på beskrivningen av svenskans lexikala typologiska profil (Viberg, 1990, 2006, 2020). Närmare bestämt är syftet att identifiera de mest grundläggande dragen i svenskans system av ägandeverb genom att sammanfatta mina egna studier om enskilda sådana verb i svenskan som publicerats separat på engelska (Viberg, 2002a, 2002b, 2010, 2012). I den svenska SUC-korpusen som omfattar en miljon ord finns närmare 200 olika ägandeverb, vilket är långt ifrån en fullständig lista. Trots detta kommer jag främst att beskriva de fyra mest frekventa ägandeverben *ha*, *få*, *ta* och *ge*, eftersom de tillsammans svarar mot nära 85 % av ägandeverbens textfrekvens i SUC.

Först en kort litteraturoversikt. Inom den typologiska forskningen har ägandeverb vanligtvis inte behandlats samlat utan snarare verb för verb (HA: Heine, 1997; Stassen, 2009; GE: Bouveret, 2021; Newman, 1996, 1997; FÅ: Lenz & Rawoens, 2012). Verb med betydelsen TA och GE har hög frekvens i alla europeiska språk men utanför Europa finns språk som saknar en direkt motsvarighet (se exempelvis Margetts et al., 2022; Reesink, 2013). Betydelsen hos vart och ett av dessa verb bildar omfattande polysemimönster som även inbegriper grammatikaliserade betydelser såsom modalitet och kausativitet (se även Ramnäs, 2006; Rawoens, 2008 samt Nolan et al., 2015). Ägandeverben spelar även en framträdande roll i Valdesons (2021) avhandling om dubbelobjektskonstruktionen.

2 Typer av INNEHAV ("ÄGANDE")

På engelska används termen *verbs of possession* och i denna allmänna bemärkelse används också termen ägandeverb i den här uppsatsen. Det finns dock ett behov av att i den semantiska beskrivningen tala om ÄGANDE i strikt bemärkelse (Ownership). Därför kommer jag då så är befogat att använda INNEHAV som en neutral term med betydelsen "att med eller utan äganderätt ha eller besitta något". I tabell 1 visas några olika typer av ägande exemplifierade med olika betydelsenyanser hos verbet *ha*.

Tabell 1. Olika former av INNEHAV.

Typ av INNEHAV:	Exempel	Mer specifika uttryck:
STRIKT ÄGANDE	<i>Jag har ett paraply.</i>	äga
TEMPORÄRT ÄGANDE	<i>men Gun har det idag.</i>	ha till låns
FYSISKT INNEHAV	<i>så jag har det inte med mig.</i>	ha med sig/ha på sig
FÖRVAR	<i>Per har en revolver i byrålådan.</i>	förvara
LOKALISERING	<i>Per har en fluga på näsan.</i>	Sitta (<i>Det sitter en fluga på näsan</i>)
HELHET/DEL	<i>Stolen har bara tre ben.</i>	vara försedd med
ABSTRAKT ÄGANDE	<i>Per har en idé.</i>	hysa (känsla), besitta (kunskap)

Det finns även många ekonomiskt och juridiskt reglerade former av INNEHAV som *hyra*, *leasa* och *arrendera*.

3 Verbet *ha*

Verbet HA saknar en direkt motsvarighet i en majoritet av världens språk men är kännetecknande för språken i Europa, där HA normalt har rank nr 2 (efter VARA) om verben ordnas i sjunkande frekvens. HA saknas dock längst i väster (keltiska språk) och i öster (finsk-ugriska språk, ryska). Utanför Europa motsvaras HA ofta av olika konstruktioner med verbet VARA eller ett existentiellt verb. Några vanliga alternativ visas i (1).

(1)	Peter har en bok				Verbet HA
Turkiska	Hasan'ın Hasan-GEN	bir en	kitab-ı bok-POSS.3SG	var existera	Genitiv- konstruktion
Finska	Juha-lla Juha-Adessiv	on är	kirja bok		Lokativ- konstruktion
Swahili	Hamisi	a-na KL1-med	ki-tabu KL7-bok		MED- konstruktion

Den turkiska versionen kan fritt översatt återges som: 'Hasans bok existerar' och den finska 'Hos/på Juha är bok'. (Adessiv svarar ofta mot *på/vid*, men det är svårt att få till en bra omskrivning på svenska). Swahiliexemplet kan återges: 'Hamisi (är) med bok'. (Kopulan utelämnas i presens.)

4 Typologisk skiss

Som nämnts har verb med betydelsen HA i europeiska språk normalt rank nr 2, medan verb med betydelsen GE och TA i europeiska språk normalt återfinns bland de 20 mest frekventa verben (Viberg, 1993). Verbet *få* däremot, som i svenskan är mer frekvent än *ge* och *ta*, är språkspecifikt och saknar en direkt motsvarighet bland de mest frekventa verben i många europeiska språk. Detta belyses i Viberg (2012) som bygger på data från The Multilingual Parallel Corpus (MPC), som består av utdrag från 22 svenska romaner (drygt 600 000 ord) och deras översättningar till engelska, tyska, franska och finska. För vissa texter finns översättningar till ytterligare språk. Romanerna finns listade i ett appendix i Viberg (2013) tillsammans med en kod för varje text baserad på författarens initialer, till exempel Mikael Niemi, MN. Ett exempel på översättningar av *få* visas i (2).

- (2) Vi **fick** saft och kanelbullar direkt från plåten, MN
 ENG We **were given** juice and cinnamon buns /--/
 TY Wir **bekamen** Saft und Zimtbrötchen direkt aus dem Ofen,
 FRA **On** nous **donna** [man gav oss] du sirop et des petits pains à la
 cannelle /--/
 FIN Me **saimme** [vi fick] mehua ja uunituoreita korvapuusteja,

I många europeiska språk finns en tendens att använda GE i passiv som i det engelska exemplet (2 ENG), även om *get* är något frekventare som översättning av *få*. På svenska passiveras normalt inte det indirekta objektet om det direkta objektet är konkret: **Vi gavs saft och bullar*. På franska är man-konstruktionen ett vanligt översättningsalternativ (2 FRA). Tyskan har två verb med grundbetydelsen FÅ, nämligen *bekommen* som alternerar med *kriegen*, medan finskan har en ganska direkt motsvarighet: *saada*. Vid sidan av *donner* 'ge' används i franskan ofta passé composé av *avoir* som översättning av *få* såsom i (3). Som översättning används även *recevoir* 'erhålla' men det räknas liksom engelskans *receive* och svenskans *erhålla* inte till de mest grundläggande ägandeverben. Dessa verb räknas som hyponymer till FÅ.

- (3) Nu kommer det här med kinematografen. Det var min bror som
fick den. IB
Le cinématographe c'est mon frère qui l'*a eu*.

I figur 1 visas systemet av grundläggande ägandeverb i några representativa språk. Om vi tänker oss att verben (utom *ha*) beskriver en form av överföring, så fungerar subjektet som Källa vid verbet GE och som Mål vid verbet TA. *Tappa* och *förlora* (liksom *bli av med*) är inte grundläggande och står därför inom parentes.

Diagrammet för sango, som talas i Centralafrikanska republiken, bygger på Thornell (2002). I detta språk uttrycks GE och TA med ett verb med formen *mû*. Skillnaden uttrycks genom skilda konstruktioner. Det finns också språk som saknar grundläggande ägandeverb såsom chipewyan (av talarna benämnt dene sūliné), som talas i Kanada. Detta tillhör de athabaskiska språken, vilka kännetecknas av att de har klassifikatoriska verb som kategoriserar typen av objekt enligt kriterier som animacitet, form (rund, platt, flexibel) och konstitution (flytande, klibbig materia). Typ av behållare såsom öppen och stängd behållare utgör en del av betydelsen hos vissa verb som *tq* med betydelsen 'hantera en sluten behållare'. Distinktionen mellan GE och TA signaleras med en fras som inkorporeras initialt i verbet såsom 'i Agnes hand' i (4). För att uttrycka TA inkorporeras i stället en fras som betyder 'ur Agnes hand'.

	Svenska		Franska	
<i>Dynamisk betydelse:</i>	Källbaserad	Målbaserad	Källbaserad	Målbaserad
KAUSATIV	ge	ta	donner	prendre
INKOATIV	(tappa) (förlora)	få		
TILLSTÅND	ha		avoir	

	Finska		Turkiska	
<i>Dynamisk betydelse:</i>	Källbaserad	Målbaserad	Källbaserad	Målbaserad
KAUSATIV	antaa	ottaa	vermek	almak
INKOATIV		saada		
TILLSTÅND	Lokativkonstruktion		Genitivkonstruktion	

	Sango		Chipewyan	
<i>Dynamisk betydelse:</i>	Källbaserad	Målbaserad	Källbaserad	Målbaserad
KAUSATIV	mû 'ge/ta'		Inget basverb inom fältet	
INKOATIV		wara 'finna'		
TILLSTÅND	MED-konstruktion			

Figur 1. Systemet av grundläggande ägandeverb i ett urval representativa språk.

- (4) Keni eritl'is-tili Aniyes-tl'aghe-ye-i-l-tq'
 Kenny paper-pail Agnes-palm-in-3SG:s-CLASS-PERF *handle*
 Kenny gave Agnes the box (Rice, 1997, s. 100)

5 Polysemin hos verbet få

Verbet *få* har många betydelser. I den överblick som ges i tabell 2 anges förutom betydelsen också den syntaktiska ramen samt den andel i procent som de olika betydelserna har av beläggen i MPC (Roman) och i ett slumpvis urval i GP 2013 (Press) hämtat från KORP (Borin et al., 2012). Då verbet uppträder i samtal och texter krävs specifika ledtrådar som stöd för tolkningen av vilken betydelse som föreligger. De flesta av betydelserna är kopplade till en specifik syntaktisk ram som fungerar som en viktig ledtråd. I vissa fall krävs ytterligare kriterier. Då *få* har ett NP som objekt är betydelsen hos detta avgörande. Litet förenklat anges att objektet ska vara konkret då *få* anger ÄGANDE(/INNEHAV). I ett yttrande som *Maria fick 500 kronor* räknas *500 kronor* i min analys som konkret, även om pengar kan vara något abstrakt. Ett yttrande som detta innebär idag sällan att någon får en femhundralapp i handen. Abstrakt ägande täcker betydelser inom ett antal skilda semantiska fält såsom Kognition (*få en idé*) och Verbal kommunikation (*få svar*), där det rör sig om metaforiskt ägande. Ett annat sätt att se på saken är att *få* i exempel av det här slaget fungerar som ett stödverb (*support verb*, *light verb*) och att den huvudsakliga betydelsen anges av substantivet.

Verbet *få* har ofta modal betydelse. Att fånga alla nyanser är komplicerat men särskilt utmärkande är att verbet på ett motsägelsefullt sätt kan ange antingen Tillåtelse att göra något eller ett Åliggande eller Tvång. Gemensamt för båda betydelserna är att någon annan än subjektet (eller yttre omständigheter) styr subjektets handlande. Om handlingen ligger i linje med subjektets önskan föreligger Tillåtelse annars föreligger Tvång. Vid verben *se*, *höra* och *veta* anger *få* ofta en förändring och har inkoativ betydelse. En viktig funktion hos *få* är att det kan fungera som en perifrastisk (omskrivande) kausativ, se Rawoens (2008) för en ingående beskrivning av denna betydelse. Att öppna ett fönster är normalt en trivial handling. Fönster är normalt konstruerade för att lätt kunna öppnas. Ett uttryck som *Maria fick upp fönstret* antyder att öppnandet på något sätt var problematiskt. I exempel av detta slag har *få* en betydelse som är besläktad med *lyckas*, vilket motiverar beteckningen Lyckat försök. Då *få* kombineras med ett particip i exempel som *Maria fick bilen reparerad* anger *få* att subjektet har ett intresse av vad som sker och påverkas positivt eller negativt av det som sker utan att ha full kontroll eller direkt utföra

den handling som participet beskriver. Man kan få bilen reparerad genom att låta en yrkesman utföra reparationen. Tyvärr tillåter inte utrymmet att jag närmare går in på de kontrastiva studier som föreligger av *få*. I Ramnäs (2006) redogörs utförligt för vilka motsvarigheter *få* har i franskan och i Viberg (2012) jämförs svenskan med engelska, tyska, franska och finska.

Tabell 2. Grundläggande betydelser hos verbet *få* samt deras konstruktion och procentandel.

Betydelse	Exempel	Syntaktisk ram	Roman N = 983	Press N = 500
ÄGANDE	<i>Maria fick en mobil.</i>	<i>få</i> + NPKonkret	17 %	9 %
ABSTRAKT ÄGANDE	<i>Maria fick ett svar.</i>	<i>få</i> + NPAbstrakt	31 %	41 %
MODAL	<i>Maria fick gå hem.</i>	<i>få</i> + VPInf		
<i>Tillåtelse:</i>	<i>'Maria tilläts gå hem.'</i>		16 %	14 %
<i>Åliggande:</i>	<i>'Maria måste gå hem.'</i>		16 %	10 %
INKOATIV	<i>Maria fick se en ödla.</i>	<i>få</i> + VPInf V: se, höra, veta	5 %	3 %
KAUSATIV	<i>Maria fick oss att skratta.</i>	<i>få</i> + NP + att VPInf	6 %	5 %
LYCKAT	<i>Maria fick upp fönstret.</i>	<i>få</i> + Partikel + NP	6 %	7 %
FÖRSÖK	<i>Maria fick benen fria.</i>	<i>få</i> + NP + ADJ		
INTRESSENT		<i>få</i> + NP + PerfPart	2 %	1 %
<i>Gynnad:</i>	<i>Maria fick bilen reparerad.</i>			
<i>Missgynnad:</i>	<i>Maria fick bilen stulen.</i>			
ÖVRIGA			1 %	10 %

Förkortningar: Inf(initiv), Perf(ekt)Part(icip)

Av utrymmesskäl behandlas inte verbet *ge*, trots att verbet hör till de fyra mest grundläggande ägandeverben. Verbet har färre språkspecifika drag än *få* och *ta*, se Viberg (2002b).

6 Verbet *ta*

Verbet *ta* har tidigare beskrivits i uppsatser av Ekberg (1993a, b), Burenhult (u.å.) och av Holm (1958). Nedan följer en skiss av min pågående undersökning av *ta* i kontrastivt och typologiskt perspektiv.

6.1 *Ta* som ett ägandeverb

Verb med betydelsen TA har i indoeuropeiska språk vanligtvis utvecklats ur ett verb som betyder HÅLLA/GRIPA. Det rör sig om flera skilda rötter. (Buck, 1949, s. 743–744). Den ursprungliga betydelsen finns i skiftande grad kvar i många språk. I figur 2 visas schematiskt hur svenskans *ta* kan beskrivas som en målinriktad handlingssekvens när objektet är konkret.

AGENTENS FÖRFLYTTNING BAKGRUNDAD		
Målinriktad handlingssekvens		
UTSTRÄCKKANDE	FATTA TAG	INNEHAV
Sträcka ut handen och vidröra objektet	Gripa objektet med handen	Kontrollera objektet
<i>Hon tog försiktigt på bulan</i>	<i>Hon tog min hand</i>	<i>Hon tog sin jacka</i>

Specifika typer av INNEHAV:

FÖRTÄRING	STRIKT ÄGANDE	
	STÖLD	KÖP
<i>Hon tog ett piller</i>	<i>Hon tog min plånbok</i>	<i>Jag tar den blå</i>

Figur 2. En skiss av TA som en målinriktad handlingssekvens.

Tanken är att mer abstrakta betydelser kan motiveras som metonymiskt och metaforiskt motiverad utvidgning av betydelsen. Handlingssekvensen börjar med att Agenten sträcker ut armen så att handen kommer i kontakt med föremålet. Om sekvensen upphör med detta är syftet (målet) normalt att undersöka objektet med känseln. Denna betydelse är inte så frekvent men klart etablerad i svenskan. Vanligtvis föreligger ett prepositionsobjekt med *i* eller *på* som i (5).

- (5) De [några fågelungar] var lite klibbiga att ***ta på***. POE
 They were a little sticky to ***touch***.
 Sie ***fühlten sich*** ein bißchen klebrig ***an***.

I översättningarna av de svenska exemplen i MPC används i de flesta fall verb med betydelsen 'beröra' (engelska *touch*) eller 'känna(s)' (tyska *sich fühlen*). Nästa steg i sekvensen är att gripa föremålet med handen. Vanligtvis framhävs denna betydelse genom att lägga till *tag* som partikel: *Han tog tag i räcket för att inte falla framstupa*. Ett specialfall utgörs av exempel där det rör sig om fysisk kontakt mellan människor, vilket aktualiserar olika emotionella och sociala tolkningar som utgör den väsentliga delen av meddelandet (se Viberg, 2008). I vissa fall rör det sig om handlingar med en kulturellt etablerad symbolisk betydelse (så kallade *emblem*) som att hälsa genom att ta i hand. Målet med handlingen är i detta fall att upprätta social kontakt och vad de skiftande översättningarna i (6) har gemensamt är just den symboliska betydelsen.

- (6) Han hälsade genom att ***ta i hand*** KE
 They shook hands.
 Er reichte ihnen die Hand zum Gruß,
 Il leur serra la main
 Hän tervehti kädestä, [Hen hälsade hand-Elativ]

I exempel (7), som beskriver hur en person går runt i ett snabbköp och plockar åt sig olika varor, används *ta* i vad som kan betraktas som en prototypisk användning. Som i majoriteten av exemplen rör det sig närmast om fysiskt innehav.

- (7) Salta kex stod i samma hylla, så han ***tog*** ett paket av dem också.
 /--/ so he ***took*** a box of those, too.
 auch davon ***nahm*** er eine Packung.
 il en ***prit*** aussi un paquet.
 niinpä hän ***otti*** niitäkin yhden paketin.

I de romantexter som undersökts är det relativt få exempel med *ta* som fokuserar på ägande i strikt bemärkelse. Ofta är olika former av ägande enbart implicerat såsom Stöld i *Hon tog min plånbok* eller Köp i exemplet *Jag tar den blå*, som tänks som ett yttrande i en klädbutik där kunden får välja till exempel mellan skjortor av olika färg. Ett speciellt fall är ekonomiska transaktioner som klart involverar ägande och dessutom kan vara abstrakta i skiftande grad. För inte så länge sedan fick man ett antal sedlar i handen när man tog ut pengar på banken, medan penningssummor idag ofta överförs via internet mellan olika konton. Även på den gamla goda tiden var det abstrakta värdet avgörande och ett yttrande som *Jag tog ut femhundra* lämnade det öppet om man till exempel fick en femhundralapp eller fem hundrakronorssedlar. ÄGANDE i vid bemärkelse betraktas ofta som en central komponent då *ta* föreligger i prototypisk användning. Med reservation för att begreppet skulle behöva utredas mer ingående visas de vanligaste översättningarna av prototypiskt *ta* i tabell 3. Det verb som dominerar frekvensmässigt visas i den övre raden och räknas som den direkta motsvarigheten till svenskans *ta* och dess prototypiska betydelse symboliseras TA.

Tabell 3. Översättning av *ta* i prototypisk användning.

INNEHAV (ÄGANDE i vid bemärkelse)									
Svenska		Total: 154							
Betydelse:	Engelska		Tyska		Franska		Finska		
TA	take	89	nehmen	106	prendre	79	ottaa	106	
	pick	16	holen	8	saisir	7	tarttua	12	
	get	6	(er)greifen	7	recevoir	5	saada	9	
	accept	8	packen	7	accepter	8	viedä	5	
	fetch	4	machen	3	attraper	4			

Större precision kan åstadkommas genom att urskilja olika specialfall. Ett sådant som inte ingår i tabell 2 är Förtäring i uttryck som *ta ett glas saft*, *ta en tugga (av pajen)*, *ta en klunk (vin)*, *ta en tablett*. Exempel som *Per tog en kopp kaffe* implicerar starkt att Agenten drack upp kaffet. Verbet TA används frekvent som översättning i de andra undersökta språken men även verb med betydelsen 'äta' och 'dricka' förekommer. (Jämför Stathi, 2023, kap. 6.)

6.2 Fokus på förflyttning

I ganska många exempel fungerar *ta* främst som ett rörelseverb. Det finns två huvudtyper av sådana verb. I exempel som *Per sprang hem* är det verbets subjekt som förflyttas och vi kan säga att *springa* uttrycker egenförflyttning. I *Per kastade bananskalet i papperskorgen* beskriver *kasta* däremot objektets förflyttning och vi kan tala om objektörflyttning. Det finns också en mellantyp som vi kan kalla samförflyttning. I *Per bar in väskan i tamburen* förflyttas både subjektet och objektet, även om objektets förflyttning som i detta exempel vanligen är förgrundad. Figur 3 ger en översikt av *ta* som förflyttningsverb.

FOKUS PÅ FÖRFLYTTNING			
OBJEKTÖRFLYTTNING	SAMFÖRFLYTTNING		EGENFÖRFLYTTNING
Agentens förflyttning bakgrundad	Agenten förflyttar sig med objektet		Agentens egen förflyttning förgrundad
	Inanimat objekt	Animat objekt som förflyttar sig för egen maskin	
HANTERING <i>Hon tog upp mobilen ur fickan och swishade</i>	<i>Hon tog med (sig) paddan ut i köket</i>	<i>Hon tog med sig barnen på cirkus</i>	<i>Tjuvarna tog sig in i huset genom fönstret</i>
AV-/PÅKLÄDNING <i>Hon tog på/av strumporna</i>			

Figur 3. *Ta* som förflyttningsverb.

6.2.1 Objektörflyttning

Förflyttning är en underförstådd del av betydelsen i många av de exempel som diskuterats ovan såsom *Hon tog ett piller*, men fokus ligger på konsumtionen av verbets objekt. Funktionen som objektörflyttningsverb är däremot mycket tydlig då *ta* kombineras med någon av partiklarna *fram* eller *upp*. Vanligtvis anger *ta* första ledet i en handlingssekvens där

subjektet sedan utnyttjar objektet som ett Instrument (i vid mening) såsom i (8). I sydostasiatiska och västafrikanska språk, som har seriebildande verb, har TA ofta utvecklats till en instrumentmarkör (Lord, 1993).

- (8) Hon **tog upp** en näsduk **ur** förklädesfickan och snöt sig. [HN]
 ENG She **took** a handkerchief **from** her apron pocket /--/
 TY Sie **zog** ein Taschentuch **aus** ihrer Schürze
 FRA Elle **sortit** un mouchoir **de** la poche de son tablier
 FIN Hän **otti** esiliinantaskusta **nenäliinan**

Som framgår av tabell 4 dominerar TA som översättning i engelskan och finskan medan andra verb dominerar i tyskan och franska (jämför tabell 3).

Tabell 4. De vanligaste översättningarna av *ta upp* och *ta fram* vid objektförflyttning.

ta upp/fram		Engelska		Tyska		Franska		Finska	
TOT	49	take	28	nehmen	11	prendre	4	ottaa	40
		pick	6	holen	24	sortir	28		
				'skaffa'		'gå/föra ut'			
				ziehen	10				
				'dra'					

Ett specialfall av objektsförflyttning utgörs av På- och avklädning (se figur 2), som också ger upphov till ett speciellt översättningsmönster som skiljer sig från *ta* i allmänhet (jämför Stathi, 2023, kap. 5).

6.2.2 Samförflyttning

I (9) föreligger ett tydligt exempel på samförflyttning.

- (9) Och jag **tar med** mig datorn
 och jobbar med en del däruppifrån. [ÅL]
 ENG And I'll **take** the laptop
 TY Und ich **nehme** den Laptop **mit**
 FRA **J'emporte** mon ordinateur
 FIN **Otan** tietokoneen **mukaan**

I det här exemplet används verb med grundbetydelsen TA som översättning i samtliga språk utom franskan, som kommenteras senare. Som framgår av tabell 5 är TA den vanligaste översättningen både i engelskan och tyskan medan finskan använder två verb som är ungefär lika frekventa som översättning: *ottaa* 'ta' och *viedä*, som svarar mot *ta* främst då *ta* uttrycker samförflyttning. I många europeiska språk finns ett särskilt verb som svarar mot *ta* just i denna funktion.

Tabell 5. De mest frekventa översättningarna då *ta* beskriver samförflyttning.

Svenska	Engelska	Tyska	Finska
ta 103	take (with) 67	(mit)nehmen 61	ottaa 39
			viedä 42
	bring 18	(mit)bringen 16	tuoda 6

I engelskan finns två motsatspar: *take* – *give* (Ägandeverb) och *take* – *bring* (Förflyttningsverb). Utmärkande för nutida svenska är att verbet *bringa* främst används med olika abstrakta betydelser (*bringa klarhet*, *bringa ur fattningen*), vilket gör att svenskan i praktiken inte har något tydligt motsatspar som svarar mot engelskans opposition *take* – *bring*. Som framgår av tabell 5 fungerar både *take* och *bring* som motsvarigheter till *ta* (*med*) som samförflyttningsverb. En vanlig motsvarighet till *bring* är dessutom *komma med*. Liksom *komma* anger *bring* att målet för förflyttningen utgörs av ett deiktiskt centrum (DC). DC är i det prototypiska fallet den plats där Talaren befinner sig vid Talögonblicket, men kan också förskjutas, till exempel till Lyssnarens plats (*Jag kommer hem till dig*). Reglerna för detta växlar mellan språken, vilket innebär att motsvarigheterna till engelskans *bring* i de andra språken har delvis skilda användningsmönster.

I franskan gäller att olika verb föredras beroende på om objektet är inanimat som i (9) ovan eller humant som i (10).

- (10) Han **tog** dem på älgjakt. AL
 ENG He **took** them on elk hunts
 TY Er **ging mit** ihnen auf Elchjagd.
 FRA Il les **emmena** à la chasse à l'élan.
 FIN Hän **vei** heidät hirvijahtiin.

De vanligaste franska motsvarigheterna visas i Tabell 6.

Tabell 6. Motsvarigheter i franskan då *ta* beskriver samförflyttning.

Inanimat objekt				Humant objekt			
Svenska		Franska		Svenska		Franska	
ta	47	emporter	18	ta	56	emmener	24
		apporter	9			conduire	4
		prendre	3				

Då objektet är inanimat används verben *emporter* eller *apporter*, som är avledda av *porter* 'bära', medan *emmener* eller *amener* används vid humant objekt. Båda dessa verb är avledda av *mener* 'föra'. Verben med prefixet *a-* anger förflyttning mot DC och svarar därför båda närmast mot engelskans *bring*. Verben med prefixet *em-* saknar denna deiktiska komponent. I (10) ges dessutom ett exempel på användandet av det finska verbet *viedä*. (*Vei* är 3SG förfluten tid). I (11) visas hur *ta med* översätts med verb som hänvisar till DC. *Toin* i det finska exemplet är en böjd form av *tuoda* som svarar mot *bring*.

- (11) Jag ***tog med*** lite mat.
 ENG I ***brought*** you some food.
 FRE Je vous ai ***apporté*** à manger.
 FIN ***Toin*** sinulle ruokaa.

I samtliga av de översatta versionerna finns en explicit Mottagare (markerad med kursiv), som är underförstådd i svenskan men skulle kunna uttryckas med en prepositionsfras *till dig*. Även som ett samförflyttningsverb kan *ta* ange överföring av ägande fast inte genom ett indirekt objekt som i de andra språken.

I praktiken fungerar *ta* som ett allmänt verb för samförflyttning, som har andra samförflyttningsverb som hyponymer, se figur 4. I stället för *Hon tog med sig paddan ut i köket* kan vi säga *Hon bar med sig paddan ut i köket*. (Kanske hellre: *Hon bar ut paddan i köket*.)

ta (med)			
bära	dra	föra	köra, skjutsa

Figur 4. *Ta* som ett semantiskt överordnat samförflyttningsverb.

Med utgångspunkt från engelskan belyses de semantiska relationerna i översättningar till svenska som (12)–(14), som är hämtade från en konkordans av *take* i engelska originaltexter i The English Swedish Parallel Corpus som beskrivs i Altenberg och Aijmer (2000).

- (12) He had come out early, not only to **take** his son to school
/--/ inte bara för att **skjutsa** sonen till skolan
- (13) Brock could **take** the portable TV up to her room
Brock kunde **bära** upp den lilla TVn till hennes rum
- (14) One of the construction workers had been killed, and a
second **had been taken** to hospital with a broken hip.
/--/ en annan **hade förts** till sjukhuset med en skadad höft.

6.2.3 Egenförflyttning

Då *ta* används som egenförflyttningsverb på svenska antyds ofta att förflyttningen är okonventionell eller problematisk i något avseende. Denna användning av *ta* har ingen motsvarighet i de andra undersökta språken utan olika rörelseverb används som översättning, bland annat verb med betydelse GÅ eller KOMMA. Främst i engelskan är översättningar vanliga som återspeglar att det föreligger någon form av problem eller att det krävs något extra för att ta sig fram. Den frekventaste översättningen är *get* som i (15) följd av *make one's way* som i (16).

- (15) Kan du **ta dig** till farmors hus i Kurravaara? [ÅL]
Can you **get** to my grandmother's house in Kurravaara?
- (16) Hon hade **tagit sej** upp på en bergknalle [AL]
She had **made her way** up to a knoll

Ta används också som stödverb tillsammans med ett nomen på ett sätt som gör att kombinationen får en betydelse av samma slag som ett enkelt verb: *ta en promenad* – *promenera*. Exempel ges i tabell 7 som ger en sammanfattning av de konstruktioner med *ta* som beskriver förflyttning och deras frekvens.

Tabell 7. Verbet *ta* som förflyttningsverb.

	N	Exempel
Objektförflyttning		
<i>ta</i> upp/fram	49	<i>Många tog fram mobilerna och började filma</i>
På-/avklädning	44	<i>Erica tog av sig skorna och ytterkläderna</i>
Samförflyttning	103	<i>Sigrid tog med sig Kristina på husesyn</i>
Subjektförflyttning	77	<i>Hammarbyfans tog sig in på en stängd läktarsektion</i>
STÖDVERB		
Typ av nomen:		
FORDON	16	<i>Sen tog Vidart traktorn över lägdorna upp till hägnet</i> <i>Sedan tar jag nästa plan hem till Stockholm igen</i> <i>Det finns duvor som tar pendeln in till Trafalgar Square</i>
VÄG	31	<i>Hon tog trappan upp till övervåningen</i> <i>Vi tog en omväg via grannkvarteret</i>
FÖRFLYTTNING	63	<i>Han tog ett steg åt sidan</i> <i>Han tänkte ta en repa runt på vinden</i>
Total	383	

Termen *stödverb* skulle behöva preciseras. Den täcker mer än termen *light verb* som används mer precist i Levin och Ström Herold (2015), som ingående behandlar sådana användningar. Vad som sagts så här långt om *ta* täcker systematiskt bara de delar av verbets användningsmönster, där det fungerar som ägar- eller förflyttningsverb. Totalt föreligger drygt 1600 exempel i MPC. I den fortsatta analysen kommer jag att försöka visa hur flera av de mer abstrakta betydelserna kan beskrivas som extensioner av de relativt konkreta betydelser som beskrivits i den här artikeln. Helt kommer inte detta att gå. Verbet *ta* ingår också i många idiom.

7 Sammanfattning och diskussion

Syftet med uppsatsen är att ge ett bidrag till beskrivningen av svenskans typologiska profil med avseende på ordförrådet (svenskans lexikala profil) och koncentreras därför på grundläggande drag i ordförrådets organisation. Beskrivningen av andra språk än svenskan är selektiv och främst inriktad på att profilera svenskan.

Trots att svenskan har flera hundra ägandeverb står de fyra verben *ha*, *få*, *ta* och *ge* för 85 % av förekomsterna i en korpus (SUC) samtidigt som de hör till de tjugo mest frekventa verben i svenskan. (De tjugo mest frekventa verben står i sin tur för närmare 50 % av alla verbförekomster.) Redan inom Europa finns språk som saknar en direkt motsvarighet till *ha* och utanför Europa saknar de flesta språken ett motsvarande verb. Då det gäller verbet *få* saknas också en direkt motsvarighet i många språk även om det finns mer specifika verb som har betydligt lägre frekvens och snarare svarar mot *erhålla* och *ta emot*. Verbet *få* har dessutom ett språk-specifikt polysemimönster. Verben *ge* och *ta* har frekventa motsvarigheter i andra europeiska språk och har en motsvarighet även i många utomeuropeiska språk, även om det finns klara undantag såsom de atabaskiska språken (se avsnitt 4 ovan).

Verbet *ta* diskuteras mer ingående som ett exempel på korpusbaserad kontrastiv analys. Verbet fungerar primärt som ett ägandeverb i vid bemärkelse: *Jag tog en penna och började skriva*. Dessutom fungerar *ta* frekvent även som ett (sam)förflyttningsverb: *Jag tog (med mig) hunden till veterinären*. I många språk används två (eller i vissa fall flera) skilda verb för att fylla dessa båda funktioner. I svenskan används förflyttnings-verbet *ta (med)* också som en motsvarighet till engelskans *bring*: *Bring only what fits in a carry-on bag*. *Ta bara med vad som ryms i en kabinväska* [när du ska ut och resa]. Verbet *bringa* används i nusvenskan främst med abstrakta objekt (*bringa lycka*). Engelskan representerar här det vanliga mönstret i europeiska språk. Användandet av *ta* i reflexiv form som ett egenförflyttningsverb representerar ett språkspecifikt drag i svenskan: *Per tog sig ut ur den brinnande lägenheten*.

Jämförelsen med andra språk begränsas i den här uppsatsen främst till ett antal europeiska språk eftersom avsikten främst är att redogöra för min egen forskning. Det går dock ganska lätt att bredda den typologiska skissen i avsnitt 4 med hjälp av forskningsresultat inom allmän typologi, som har till syfte att ge en representativ bild av strukturen i världens språk.

8 Avslutning

Temat för Svenskans beskrivning 39 är *Hållbar svenska*. En hållbar beskrivning av svenskan kräver i ökande grad att svenskans struktur relateras till strukturen i andra språk. Det typologiska perspektivet är viktigt för tillämpningar som andraspråksinlärning, översättning och språkkontakt.

Litteratur

- Altenberg, B., & Aijmer, K. (2000). The English-Swedish Parallel Corpus: A resource for contrastive research and translation studies. I C. Mair & M. Hunt (Red.), *Corpus linguistics and linguistic theory* (s. 15–23). Rodopi.
- Borin, L., Forsberg, M., & Roxendal, J. (2012). Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. I N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck, M. Uğur Doğan, B. Maegaard, J. Mariani, A. Moreno, J. Odijk & S. Piperidis (Red.), *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 12)* (s. 474–478). European Language Resources Association (ELRA).
- Bouveret, M. (Red.) (2021). *Give constructions across languages* (Constructional Approaches to Language 29). Benjamins.
- Buck, D. C. (1949). *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages*. University of Chicago Press.
- Burenhult, N. (u.å.). *On the polysemy of the Swedish verb for take*. [Opublicerat manuskript].
- Ekberg, L. (1993a). The cognitive basis of the meaning and function of cross-linguistic take and V. *Belgian Journal of Linguistics*, 8, 21–42.
- Ekberg, L. (1993b). Verbet *ta* i metaforisk och grammatikaliserad användning. *Språk & Stil*, 3, 105–139.
- Heine, B. (1997). *Possession. Cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge University Press.
- Holm, G. (1958). *Syntaxgeografiska studier över två nordiska verb*. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Lenz, A. N., & Rawoens, G. (Red.) (2012). The art of getting: GET verbs in European languages from a synchronic and diachronic point of view. Thematic issue of *Linguistics*, 50(6).
- Levin, M., & Ström Herold, J. (2015). *Give and Take: A contrastive study of light verb constructions in English, German and Swedish*. I S. Oksefjell Ebeling & H. Hasselgård (Red.), *Cross-Linguistic Perspectives on Verb Constructions* (s. 144–168). Cambridge Scholars Publishing.
- Lord, C. (1993). *Historical change in serial verb constructions*. John Benjamins.
- Margetts, A., Riesberg, S., & Hellwig, B. (Red.) (2022). *Caused Accompanied Motion: Bringing and taking events in a cross-linguistic perspective* (Typological Studies in Language 134). John Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/tsl.134>

- Newman, J. (1996). *Give. A cognitive linguistic study*. Mouton de Gruyter.
- Newman, J. (Red.) (1997). *The linguistics of giving*. John Benjamins.
- Nolan, B., Rawoens, G., & Diedrichsen, E. (Red.) (2015). *Causation, permission, and transfer: Argument realisation in get, take, put, give and let verbs*. John Benjamins.
- Ramnäs, M. (2006). Étude contrastive du verbe suédois *få* dans un corpus parallèle suédois-français. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
- Rawoens, G. (2008). *Kausativa verbkonstruktioner i svenskan och nederländskan. En korpusbaserad syntaktisk-semantic undersökning* (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 11).
- Reesink, G. (2013). Expressing the GIVE event in Papuan languages: A preliminary survey. *Linguistic Typology*, 17, 217–266.
- Rice, S. (1997). Giving and taking in Chipewyan: the semantics of THING-marking classificatory verbs. I J. Newman (Red.), *The Linguistics of Giving* (s. 97–134). John Benjamins.
- Stassen, L. (2009). *Predicative possession*. Oxford University Press.
- Stathi, K. (2023). *Granularity in the verbalization of events and objects* (Studies in Language Companion Series 233). John Benjamins.
- Thornell, C. (2002). The uses of the Sango verb *mû* ‘transfer’. *Afrika und Übersee* 85, 267–299.
- Valdeson, F. (2021). *Ditransitives in Swedish. A usage-based study of the double object construction and semantically equivalent prepositional object constructions 1800–2016* (Stockholm Studies in Scandinavian Philology, New Series 71). [Doktorsavhandling, Stockholms universitet].
- Viberg, Å. (1990). Svenskans lexikala profil. I E. Andersson & M. Sundman (Red.), *Svenskans beskrivning 17* (s. 391–408). Åbo Academy Press.
- Viberg, Å. (1993). Crosslinguistic perspectives on lexical organization and lexical progression. I K. Hyltenstam & Å. Viberg (Red.), *Progression and regression in language* (s. 340–385). Cambridge University Press.
- Viberg, Å. (2002a). Polysemy and disambiguation cues across languages. The case of Swedish *få* and English *get*. I B. Altenberg & S. Granger (Red.), *Lexis in contrast* (s. 119–150). John Benjamins.
- Viberg, Å. (2002b). The polysemy of Swedish *ge* ‘give’ from a crosslinguistic perspective. I *Proceedings of Euralex 2002* (s. 669–682). Copenhagen University. <https://euralex.org/publications/the-polysemy-of-swedish-ge-give-from-a-crosslinguistic-perspective/>
- Viberg, Å. (Red.) (2006). The typological profile of Swedish. Thematic issue of *Sprachtypologie und Universalienforschung (STUF)*, 59(1).
- Viberg, Å. (2008). Emotion and emotionality as a hidden dimension of lexicon and discourse. *Bilingualism: Language and Cognition*, 11(2), 189–191. <https://doi.org/10.1017/S1366728908003350>
- Viberg, Å. (2010). Basic verbs of possession. A contrastive and typological study. *CogniTextes*, 4. <https://doi.org/10.4000/cognitextes.308>

- Viberg, Å. (2012). Language-specific meanings in contrast: A corpus-based contrastive study of Swedish *få* 'get'. *Linguistics*, 50(6), 1413–1461. <https://doi.org/10.1515/ling-2012-0044>
- Viberg, Å. (2013). Seeing the Lexical Profile of Swedish through multilingual corpora. The case of Swedish *åka* and other vehicle verbs. I K. Aijmer & B. Altenberg (Red.), *Advances in corpus-based contrastive linguistics. Studies in honour of Stig Johansson* (s. 25–56). John Benjamins.
- Viberg, Å. (2020). Svenskans typologiska profil i backspegeln. I L.-A. Kulbrandstad & G. Bordal Steien (Red.), *Språkreiser. Festskrift til Anne Golden* (s. 47–77). Novus forlag.

Förteckning över sammankomster för svenskans beskrivning 1963–2023

1. Stockholm 1963	26. Uppsala 2002
2. Lund 1964	27. Växjö 2004
3. Göteborg 1965	28. Örebro 2005
4. Uppsala 1967	29. Vasa 2007
5. Stockholm 1969	30. Stockholm 2008
6. Umeå 1970	31. Umeå 2010
7. Åbo 1972	32. Karlstad 2011
8. Lund 1974	33. Helsingfors 2013
9. Göteborg 1975	34. Lund 2014
10. Uppsala 1977	35. Göteborg 2016
11. Stockholm 1978	36. Uppsala 2017
12. Umeå 1980	37. Åbo 2019
13. Helsingfors 1981	38. Örebro 2022
14. Lund 1983	39. Växjö 2023
15. Göteborg 1985	
16. Linköping 1987	
17. Åbo 1989	
18. Uppsala 1990	
19. Stockholm 1992	
20. Umeå 1993	
21. Helsingfors 1995	
22. Lund 1996	
23. Göteborg 1998	
24. Linköping 1999	
25. Åbo 2001	

SVENSKANS BESKRIVNING 39

Sedan 1963 har det vid olika universitet i Sverige och Finland regelbundet anordnats sammankomster för svenskans beskrivning. Vid dessa har forskningsresultat som rör svenska språkets uppbyggnad och användning presenterats och diskuterats.

Den trettionionde sammankomsten hölls den 4–6 oktober 2023 i Växjö och arrangerades av Institutionen för svenska språket vid Linnéuniversitetet. Temat för konferensen var *Hållbar svenska*, och ambitionen var att öppna för ett brett perspektiv på hållbarhetsfrågor såväl som allmän nordistisk forskning.

Konferensen samlade cirka 170 deltagare och sammanlagt hölls ett nittiototal presentationer – plenarföredrag, sektionsföredrag och posterpresentationer. I denna konferensvolym publiceras, i bearbetad form, 27 av dessa bidrag.

Institutionen för svenska språket
Linnéuniversitetet, 351 95 Växjö

ISSN: 1102-3619
ISBN: 978-91-8082-111-7